University of Groningen

Tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) en de landschapsstijl

Radetzky, Rita

DOI:
[10.33612/diss.159234412](https://doi.org/10.33612/diss.159234412)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):
Radetzky, R. (2021). *Tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) en de landschapsstijl*. [Rijksuniversiteit Groningen]. University of Groningen. <https://doi.org/10.33612/diss.159234412>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) en de landschapsstijl

rijksuniversiteit
 groningen

Tuinarchitect L.P. Roodbaard (1782-1851) en de landschapstijl

Proefschrift

ter verkrijging van de graad van doctor aan de
Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
rector magnificus prof. dr. C. Wijmenga
en volgens besluit van het College voor Promoties.

De openbare verdediging zal plaatsvinden op

donderdag 4 maart 2021 om 12.45 uur

door

Rita Lenke Radetzky

Geboren 26 juli 1952
te Boedapest, Hongarije

Promotores

Prof. dr. ir. T. Spek

Prof. dr. Y.B. Kuiper

Beoordelingscommissie

Prof. dr. R.M. Esser

Prof. dr. E.A. de Jong

Prof. dr. H. Ronnes

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
1. Inleiding	11
Lucas Pieters Roodbaard en de landschapsstijl	11
Stand van het onderzoek naar Roodbaard	13
Afbakening van het onderzoek	16
Centrale vraagstelling en onderzoeksvragen	17
Perspectief, methoden en bronnen	18
Perspectief	18
Methoden	20
Bronnen	22
2. De vroege landschapsstijl en de ontwerpers in Engeland, Duitsland en Nederland	25
Inleiding	25
De landschapsstijl in Engeland	26
Charles Bridgeman en William Kent	27
Lancelot ‘Capability’ Brown	29
Humphry Repton	32
Opvolgers van Brown en Repton	37
De landschapsstijl en de ontwerpers in Duitsland	38
Engeland als voorbeeld	38
De eerste Duitse landschapstuinen	39
Christian Cay Lorenz Hirschfeld	40
Johann Georg Gottlieb Schoch	42
Friedrich Ludwig von Sckell	43
Hermann Fürst von Pückler-Muskau	45
De ontwikkeling van de landschapsstijl in Nederland tot 1820	47
Tuinarchitecten in Holland, Utrecht en Gelderland	48
Johann Georg Michael	48
Johan David Zocher senior	50
Philip Willem Schonck	53
Landschapstuinen in Noord-Nederland	56
Arent Vlaskamp	57
Willem Wesenaar	58
Jan Giudici	60
George Anton Blum	61
Conclusie	62
3. Leven en leefwereld van Lucas Pieters Roodbaard	63
Inleiding	63
Ontwikkelingen in Assen na 1750	63
Vader Pieter Harms Roodbaard	65
Opleiding tot hovenier	67
Studie aan de Academie van Tekenen- Bouw- en Zeevaartkunde te Groningen	69

Een bruid met een kind en een erfenis	70
Verblijf in en deelname aan een expositie in Amsterdam	75
Portretschilder in Groningen	78
Roodbaards ontwikkeling als tuinarchitect	83
Tuinarchitect in Friesland	85
Een eigen huis in Leeuwarden	87
Een huis op 'eene aangename stand'	88
Deelname aan een expositie in Leeuwarden	90
De laatste jaren en de nalatenschap	90
De maatschappelijke positie van Roodbaard	92
4. De opdrachtgevers van Lucas Pieters Roodbaard	93
Inleiding	93
De maatschappelijke context	93
Netwerken van particulieren	95
De kring van de Hora Siccama's	95
De kring rond de families Oosting en Cats	100
Het netwerk rondom J.M. van Beyma thoe Kingma	106
Het netwerk van Marcus van Heloma	109
Overige particuliere opdrachtgevers van Roodbaard	113
Contacten tussen opdrachtgevers en Roodbaard	114
Opdrachten voor de overheid	118
Een reeks opdrachten voor Leeuwarden	118
Andere overheidsopdrachten	120
Waardering door de opdrachtgevers	125
Spreiding van de opdrachten in de periode 1819-1851	127
Particuliere opdrachtgevers met landschapstuinen van andere ontwerpers	128
Conclusie	129
5. Het oeuvre van Lucas Pieters Roodbaard	130
Inleiding	130
Het type tekeningen	130
Roodbaards techniek en tekenwijze	137
Beïnvloeding door het werk van Gijsbert van Laar en anderen	146
Omvang van het oeuvre	151
Nieuw toegeschreven ontwerpen van Roodbaard	152
Ontwerpen die niet definitief kunnen worden toegeschreven aan Roodbaard	158
Vergelijking van de omvang van het oeuvre van Roodbaard met die van tijdgenoot-architecten	163
Provenance van de ontwerptekeningen	166
Conclusie	168
6. Beschrijving en analyse van de ontwerpen van dertien afzonderlijke tuinen	170
Inleiding	170
De Prinsentuin in Leeuwarden	170
Staniastate in Oenkerk	184
Oranjestein in Oranjewoud	196

Ekenstein in Tjamsweer	204
Lyndenstein in Beetsterzwaag	213
De tuin van J.M. Riedel in Kollum	225
De Algemene Begraafplaats in Leeuwarden	228
De tuin van het Witte Huis in Assen	237
Een onuitgevoerd ontwerp in Wolvega	242
Heringastate in Marsum	245
Roptastate in Wijnaldum	250
Voormeer in Heerenveen	255
Jagtlust in Oudeschoot	260
Conclusie	264
7. De werkwijze	265
Inleiding	265
Voorbereiding van de aanleg	265
Uitvoering van de aanleg	273
Toezicht op de uitvoering	281
Samenwerking met stadsarchitecten en timmerlieden	284
De tuinarchitect en zijn leveranciers	287
De kwekerij van de firma Wijbren Krijns & Co.	288
De kwekerijen van Okke Tietes Bosgra en Tiete Okkes Bosgra	290
Andere leveranciers	291
Conclusie	293
8. Receptie en invloed op andere tuinarchitecten	294
Inleiding	294
Reizigers en schrijvers over Roodbaards werk	295
Openbare parken in Leeuwarden	295
Openbare parken elders in Friesland	296
Buitenplaatsen	298
De aantrekkingskracht van Roodbaards ontwerptekeningen op tijd- en vakgenoten	302
Een jonge kopiïste	302
Melle Vroom	303
Leonard Springer	305
Beïnvloeding door het werk van Roodbaard	309
Geert Kornelis Vroom	309
Lambartus Vlaskamp	311
Gerrit Vlaskamp	317
Andere ontwerpers	322
Conclusie	323
9. Slotbeschouwing	325
De ontwikkeling van de landschapstijl in Noordwest-Europa	325
Roodbaards levensloop	326
Relatienetwerken	327
Het oeuvre	328

Werkwijze	329
Receptie van Roodbaards werk	330
Beïnvloeding door Roodbaard	331
Lering trekken uit het verleden	331
Kaarten	333
1. Plattegrond van Assen waarop de woonadressen van P.H. Roodbaard en de Locaties van de door L.P. Roodbaard ontworpen tuinen zijn aangegeven.	333
2. Plattegrond van Groningen waarop Roodbaards woonadressen en de locatie van de door hem ontworpen tuinen zijn aangegeven.	334
3. Plattegrond van Leeuwarden waarop Roodbaards woonadressen en de locaties van de door hem ontworpen tuinen zijn aangegeven.	335
Bijlagen	336
1. Vroege Engelse – of slingerbosjes in Noord-Nederland.	336
2. Fragment-genealogie Roodbaard.	337
3. Fragment-genealogie Van der Steege.	337
4. Tabel van inkomsten van Roodbaard, voor zover bekend, 1819-circa 1850.	338
5. Lijst van aan elkaar verwante leden van de families Cats en Oosting die Roodbaard opdrachten hebben verstrekt.	339
6. Specificatie van opdrachtgevers en hun opdrachten aan Roodbaard, 1819-1851.	340
7. Lijst van grietmannen die een landschapstuin bezaten.	343
8. Lijst van opdrachtgevers uit de Friese elite (niet-grietmannen) met een landschapstuin, waarvan de ontwerper niet bekend is, 1819-1851.	344
9. Lijst van beroepen van opdrachtgevers aan Roodbaard.	345
10. Type tekeningen.	347
11. Lijst van getraceerde ontwerptekeningen.	348
12. Overzicht van projecten, gerangschikt per categorie.	350
13. Oppervlakten van de behandelde tuinen en parken van de casussen.	352
14. Selectie van verklarende teksten van Roodbaard op ontwerptekeningen	353
15. Selectie van uitgaven en opdrachten aan Roodbaard in archivalia, 1819-1851.	357
16. Tekst van het gedicht van L.V. van het beleven van het verblijf in het Koepelbos in Oldeberkoop, 1826.	363
17. Oeuvrecatalogus.	364
Afkortingen	395
Bronnen en literatuur	396
Samenvatting	413
Summary	421
Herkomst afbeeldingen	429
Curriculum vitae	437
Colofon	437
Kaart 4. Overzichtskaart van de noordelijke provincies met de locaties van de door Roodbaard ontworpen tuinen	438

Woord vooraf

Dit proefschrift is ontstaan uit een grote belangstelling voor architectuur en landschapsparken, die ik vanaf mijn vroege jeugd in Budapest heb ontwikkeld. Na mijn komst naar Nederland was het beeld van mijn omgeving in Friesland totaal anders, maar wel zeer intrigerend. Van een hoofdstad naar een provinciestad ingebed in een prachtig groen landschap met oude steden en dorpen betekende voor mij een grote uitdaging om hier een plaats te vinden. Mijn honger naar kennis over de nieuwe omgeving was niet te stuiten.

De studie kunstgeschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen, toen nog gecombineerd met klassieke archeologie, gaf mij de gelegenheid om mij in dit prachtige vak te verdiepen, maar ook om in Nederland te aarden. De hoogleraren en docenten, ik noem maar enkele, Henk van Os, Ed Taverne en Lyckle de Vries hebben met grote betrokkenheid voor een enthousiaste atmosfeer gezorgd, waarin kennisuitbreiding (overdracht) bijna vanzelf ging. Hun stimulans was waardevol, vooral toen zij mij bij het afstuderen tot een promotie aanspoorden. Hiervan kwam toen niets. Ik ben een ander pad opgegaan, namelijk van onderzoek en schrijven van boeken. Tijdens mijn opleiding heb ik mij breed georiënteerd, van schilderkunst tot toegepaste kunsten maar architectuur en tuinarchitectuur bleef steeds mijn passie.

Het project over tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard in 1979 trok mij zeer aan en de tuingeschiedenis bleef mij boeien. Toen is mijn interesse gewekt voor bronnenonderzoek in archieven, die ik later veel heb bezocht. Na mijn afstuderen hield ik mij steeds met publicaties bezig die betrekking hadden op verschillende aspecten van de portretkunst en hofcultuur van de Friese Nassaus. Vooral de geschiedenis van buitenplaatsen in Friesland vormden onderwerpen van mijn onderzoek. Dit resulteerde in diverse publicaties zoals *Geschiedenis van Oranjewoud* (1989, 2010), die bij Uitgeverij Canaletto verschenen. Verder leverde ik bijdragen aan tentoonstellingen in musea en archieven en gaf ik historisch advies bij de restauratie van tuinen. Over Roodbaard heb ik meerdere keren gepubliceerd, ook in de serie BONAS van het Nederlands Architectuur Instituut in Rotterdam, waarin in 1999 de eerste keer een uitgave aan een tuinarchitect is gewijd. Over een promotie sprak ik eerst met Johan Carel Bierens de Haan, toen bijzonder hoogleraar Erfgoed van Monument, tuin en landschap aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Later ben ik benaderd door Theo Spek, hoogleraar landschapsgeschiedenis in verband met een project over Roodbaard en de tuinarchitectuur. Al gauw begon ik aan een promotieonderzoek met Theo en Yme Kuiper, bijzonder hoogleraar historische buitenplaatsen en landgoederen, als promotoren. Hun grote kennis respectievelijk over landschap en buitenplaatsen zijn bij het voorbereiden van dit proefschrift van groot belang geweest, waarvoor ik hen van harte wil bedanken. Tijdens de voorbereiding heb ik met hen veel leerzame en stimulerende maar ook wederzijds kritische gesprekken gevoerd. Veel heb ik geleerd over het formuleren van onderzoeksvragen en het leggen van accenten. Voor het gereed maken van het proefschrift waren deze gesprekken van groot belang. De bijeenkomsten van het Kenniscentrum Landschap in Groningen waren ook inspirerend en leerzaam.

Verder wil ik de vele instellingen en hun medewerkers die mij hielpen bij het onderzoeken en verzamelen van het nodige studie- en bronmateriaal hartelijk bedanken. Het is onmogelijk om ze allemaal te noemen, maar Tresoar in Leeuwarden, het Historisch Centrum Leeuwarden, de Groninger Archieven, de Gemeentearchieven van Harlingen, Heerenveen, Súdwest-Fryslân en Weststellingwerf, de Cornelia-Stichting in Beetsterzwaag, het Drents Archief, het Stadsarchief van Amsterdam, de afdeling Speciale Collecties van Wageningen University & Research evenals de Universiteitsbibliotheek Groningen, de Koninklijke Bibliotheek, verder

het Fries Museum, het Drents Museum en Museum Heerenveen en hun medewerkers verdienen zeker vermelding. Dit geldt ook voor de vele hulp die ik mocht ontvangen van Marieke Balk, Jeroen Benders, Eric Blok, Oscar Borsen, Martin van den Broeke, Hein Punt, Ida Stamhuis, Johan van der Veer, Wybren de Vries, Anne Wolff en Ytsen Zuiderveld. Tevens bedank ik Yvonne Brakema voor de Engelse vertaling van de samenvatting. De vele anderen die mij steun hebben verleend en die ik niet allemaal bij naam kan noemen, dank ik hier van harte. Niet in de laatste plaats spreek ik mijn dank uit naar de eigenaren van de Roodbaardtuinen.

Ik draag deze dissertatie op aan de nagedachtenis van mijn ouders Radetzky Károly en Szekeres Olga en mijn man Barteld. Zonder zijn grote betrokkenheid en liefde was dit boek niet tot stand gekomen.

1. Inleiding

Lucas Pieters Roodbaard en de landschapsstijl

De Leeuwarder stadsarchivaris Wopke Eekhoff prees in 1846 ‘het vernuft en den smaak van den heer Roodbaard’ en schreef dat de Prinsentuin ‘welligt het schoonste der werken zal worden, waarmede hij den omtrek dezer stad versiert heeft’. Deze lovende woorden over de activiteiten van de tuinarchitect verschenen in Eekhoffs *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden*.¹ Veel eerder, in 1825, formuleerde de eigenaresse van een buitenplaats in Oranjewoud met bijna religieuze overtuiging dat haar tuin ‘een aardsch paradijs’ was.² De beide oordelen zijn afkomstig van mensen die Roodbaard persoonlijk kenden. Hun meningen gelden bovendien voor de twee typen tuinen die het hele oeuvre van de tuinarchitect kenmerken: de zogenaamde groene wandelingen (wandelparken) in steden enerzijds en anderzijds die van tuinen bij buitens van particulieren op het platteland.

De naam van tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) is het bekendst in Noord-Nederland. Maar ook elders in het land wordt hij nu gezien als één van de grote figuren op het gebied van de Engelse landschapsstijl, naast vakgenoten als Jan David Zocher junior (1791-1870) en Hendrik van Lunteren (1780-1848).³ Ondanks zijn suggestieve naam, die een bepaald uiterlijk van hem oproept, hebben wij er geen idee van hoe hij eruit zag. Van hem is namelijk geen (zelf)portret bekend. Dit is merkwaardig, aangezien hij aan het begin van zijn carrière als portrettist werkte.

Roodbaard is in 1782 in het Drentse Rolde geboren en groeide op in Assen.⁴ Hij begon zijn loopbaan als tuinknecht, later werd hij hovenier. Na een opleiding aan de Tekenenacademie in Groningen werkte hij enkele jaren als portretschilder. In 1823 vestigde hij zich in Leeuwarden en noemde zich een jaar later voor het eerst architect van buitenplaatsen, welk vak hij tot zijn overlijden in 1851 zou uitoefenen.⁵ Roodbaard was als tuinarchitect een vertegenwoordiger van de in Engeland ontstane landschapsstijl, een stijl die zich vanaf 1730 als een olievlek eerst in dat land en daarna over het continent verspreidde.

De landschapsstijl ontstond in de achttiende eeuw als reactie op de formele tuinstijl. Het oude geometrische concept van de strakke structuren van symmetrisch op elkaar spiegelende lanen en dwarslanen gecombineerd met strak in vorm gesnoeide bomen voldeed niet meer in de tuinkunst en werd na verloop van tijd als een steeds grotere beperking ervaren. De groeiende belangstelling voor de natuur resulteerde in de periode van de Verlichting in een andere smaak voor de tuinaanleg. Belangrijke auteurs publiceerden al vanaf de achttiende eeuw over de nieuwe tuinstijl.⁶ Als inspiratiebron gold het landschap. De grenzen tussen tuin en natuur

¹ Eekhoff, W., *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden*. Leeuwarden, 1846, deel 2, 221.

² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 41, brief van Rinske Heringa, d.d. 4-9-1825.

³ Springer, L.A., ‘De oude landschaps-tuinkunst in Nederland’, in: *Floralia*, 13 (1938), 489-490; Ulbe Mehrrens, ‘Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar, architecten van landschappen in miniatuur’, in: *Antiek* 21 (maart 1987), 435-440; Carla Oldenburger-Ebbers, Anne Mieke Backer en Eric Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur*. Deel Noord. Rotterdam, 1995, 209 en Els van der Laan-Meijer en Willemieke Ottens, *Roodbaards rijkdom. Landschapsparken Noord Nederland 1800-1850*. Rotterdam, 2012.

⁴ Mulder-Radetzky, R.L.P., ‘Roodbaard, Lucas Pieters, 1782-1851’, in: Jan Bos en Willem Foorthuis (red.), *Drentse biografieën*, 4. Groningen, 1993, 91-95. Zie ook vorige noot.

⁵ Deze omschrijving is te vinden in de geboorteakte van zijn zoon Herman Deddes in Groningen in 1824.

⁶ Buttlar, Adrian von, *Der Landschaftsgarten. Gartenkunst des Klassizismus und der Romantik*. Keulen, 1989; Christopher Hussey, *English gardens and landscapes 1700-1750*. Londen, 1967; J.C. Loudon, *The Landscape gardening and landscape architecture of the late Humphry Repton esq.* Londen, 1840; Timothy Mowl, *Gentlemen and Players. Gardeners of the English landscape*. Sutton, 2000; N. Pevsner, ‘The genesis of

liet men vervagen, waarbij elementen uit het omringende landschap onderdeel werden van de tuin. Tegelijkertijd werd via uitzichten naar buiten een relatie gelegd met de naaste en verre omgeving. Het streven was om de aanleg zo natuurlijk mogelijk te laten lijken. Daarbij dook een nieuw begrip op: ‘het pittoreske’ of ‘het schilderachtige’.⁷

De vroege landschapstijl deed in de toenmalige Republiek vanaf de jaren 1760-1770 zijn intrede. Deze werd voor het eerst toegepast bij de aanleg van bekende buitenplaatsen van de elite in het westen en het oosten van het land, zoals bij Elswout in Overveen, Beeckestijn in Velsen en Biljoen in Velp.⁸ In de decennia daarvoor waren op verschillende buitens in de Republiek al zogenaamde Engelse plantsoenen en slingerbosjes aangelegd, zoals bij Het Loo omstreeks 1748.⁹

De nieuwe tuinstijl kenmerkte zich door slingerende paden over een geaccidenteerd terrein, verspreide boomgroepen en vijvers met lobbige contouren. Het doel was het bereiken van een zo schilderachtig mogelijk effect. In het begin voegden ontwerpers ter verhoging van de sfeer veelvuldig bouwwerken en tuinsieraden in de tuinen toe. Na 1815 spreekt men over een nieuwe fase, de rijpe of late landschapstijl genoemd.¹⁰ Vanaf die tijd was men terughoudender met het gebruik van tuinsieraden. Ze kregen meer een functie als blikvanger in de tuin of als markering van een belangrijke plek in de aanleg. De wandelaar kon op zo’n plek tijdens het lezen van gedichten een romantisch gevoel oproepen en de verrassende effecten in de aanleg beleven (afb. 1). Om dit gemoed te beschrijven is de term *subliem* geïntroduceerd.¹¹

Afb. 1. Een wandelend paar geniet van het gezicht op de aanleg van een landschapstuin. De afbeelding siert het omslag van G. van Laar's *Magazijn van tuin-sieraaden*, 1802.

De diversiteit van de beplanting nam in de landschapstuinen in Noordwest-Europa in de loop der tijd enorm toe door ontwikkelingen in de horticultuur en door de import van steeds meer exotische soorten bomen en struiken uit verschillende werelddelen. Het was in deze periode

the picturesque', in: *Architectural Review*, 96 (1944), 139-146; Humphry Repton, *Fragments on the theory and practice of landscape gardening*. Londen, 1816; Michael Symes, *The English Landscape Garden in Europe*. Swindon, 2016; David Watkin, *The English vision. The picturesque in architecture, landscape and garden design*. Londen, 1982; Thomas Whately, *Observations on Modern Gardening*. Londen, 1770 en Tom Williamson, *Polite landscapes. Gardens & Society in Eighteenth-Century England*. Baltimore, 1995.

⁷ Hussey, Christopher, *The picturesque*. Londen, 1967.

⁸ Tromp, H.M.J., *De Nederlandse landschapstijl in de achttiende eeuw*. Leiden, 2012, 135 e.v., 188 e.v., 240 e.v. Zie voor Beeckestijn: Henk van der Eijk, 'Sandenhoeff: een vroeg landschappelijke tuin?', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 105.

⁹ Tromp, *De Nederlandse landschapstijl*, 44, 45.

¹⁰ Idem, 262.

¹¹ Burke, Edmund, *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the Sublime and Beautiful*. Londen, 1757. Herdruk, Oxford/New York, 1990.

van de rijpe landschapsstijl dat Roodbaard begon met het ontwerpen van zijn vele landschapstuinen.

Naast de Zochers en Van Lunterens wordt Roodbaard met name vanaf de jaren tachtig van de twintigste eeuw met respect genoemd.¹² Zijn werk verdient zeker nog meer aandacht. Ons onderzoek richtte zich zowel op de persoon als op diens activiteiten als tuinarchitect. Omdat Roodbaard vooral in het tweede kwart van de negentiende eeuw werkzaam was, ging onze aandacht vooral uit naar deze periode en naar de decennia daarvoor en daarna. Hoewel in diverse publicaties al de nodige aandacht aan zijn werk en betekenis is besteed, is er tot op heden geen wetenschappelijk overzichtswerk verschenen waarin de persoon van deze bijzondere tuinarchitect, zijn gehele oeuvre en de betekenis ervan op samenhangende wijze worden beschreven en geanalyseerd. In Engeland daarentegen publiceerde men uitgebreide biografieën over tuinarchitecten als William Kent, Lancelot (Capability) Brown en Humphry Repton. Ook in Duitsland verschenen levensbeschrijvingen van de ontwerpers Christian Hirschfeld, Friedrich von Sckell en Hermann von Pückler Muskau.¹³ In Nederland zijn hooguit deelstudies gepubliceerd over enkele toonaangevende ontwerpers van de landschapsstijl, zoals Johann Georg Michäel en Hendrik van Lunteren.¹⁴ Verder was er uitvoerige aandacht voor verschillende generaties Zocher.¹⁵ Samenvattend, Roodbaard was lange tijd vrijwel onbekend en ondergewaardeerd, mede omdat over zijn leven en werk tot 1979 weinig was gepubliceerd. Van zijn oeuvre kende men slechts een beperkt aantal ontwerptekeningen dankzij de vermeldingen van de genoemde stadsarchivaris Eekhoff en publicaties zoals die van Anna Bienfait.¹⁶ Aan deze situatie kwam pas in 1979 een einde door een expositie van zijn oeuvre waarbij ook een catalogus verscheen.¹⁷

Stand van het onderzoek naar Roodbaard

Het was pas in 1890 dat de naam van Roodbaard in de uitgebreide catalogus van J.F. van Someren, bibliothecaris van de Rijksuniversiteit Utrecht, werd vermeld.¹⁸ Deze vermelding gaat terug op de publicaties van Roodbaards tijdgenoot Eekhoff, die hem diverse malen in zijn

¹² Zie noot 3.

¹³ Zie voor een overzicht van de literatuur: hoofdstuk 2.

¹⁴ Zie over Michael: Oldenburger-Ebbers, C.S., 'De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)', in: *Bulletin KNOB* (1991) afl. 3, 73-79, W. Meulenkamp en M. van den Broeke, 'Gärtner', leraar, en vrijmetselaar? Nieuwe gegevens over Johann Georg Michael, in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, 18 (2009) nr. 1, 43-47 en A. van Oosterom, 'Johann Georg Michael (1738-1800) en zijn zoon Johan George Michael (1765-1858)', in: *Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland* 33 (2010), 7-28; over Van Lunteren: Pien Lammertse-Tjalma, 'Hendrik van Lunteren (1780-1848): 'vermaarde aanlegger van landgoederen en wat tot verfraaijing in het bouwkundig vak daarbij behoort', in: *Tuinkunst. Nederlands Jaarboek voor de Geschiedenis van Tuin- en Landschapsarchitectuur* 3 (1998), 26-73. Van een latere vakgenoot verscheen reeds een biografie: Constance D.H. Moes, *L.A. Springer. Tuinarchitect. Dendroloog 1855-1940*. Rotterdam, 2002.

¹⁵ De belangrijkste worden hier genoemd: www.zocheronline.nl; Constance D.H. Moes, *Architectuur als sieraad van de natuur. De architectuurtekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr. (1791-1870) en L.P. Zocher (1820-1915)*. Rotterdam, 1991 en Josi Smit, *J.D. Zocher jr. 1791-1870. Architect en tuinarchitect*. BONAS-reeks. Rotterdam, 2008.

¹⁶ Bienfait, Anna, *Oude Hollandsche tuinen*. Den Haag, 1943, 283, 284 en de afbeeldingen 363 en 364.

¹⁷ Karstkarel, P., R. Mulder-Radetzky en R. Overbeek, *L.P. Roodbaard, architect van buitengoederen*. Leeuwarden, 1979.

¹⁸ Someren, J.F. van, *Beschrijvende catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders*. Amsterdam, 1890, deel II, 195. Een tijdgenoot van Roodbaard, J. Immerzeel, noemde Zocher wel en Roodbaard niet in zijn lexicon *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden*. Amsterdam, 1842-1843.

geschiedkundige werken noemde.¹⁹ Opmerkelijk is het feit dat diverse reizigers en publicisten zijn werk wel uit eigen aanschouwing kenden, maar zijn naam in hun beschrijvingen niet vermeldden.²⁰ Dit veranderde in de eerste helft van de twintigste eeuw, toen de tuinarchitect en publicist Leonard Springer enkele van Roodbaards ontwerpen in vaktijdschriften beschreef. In dezelfde tijd werd over zijn werk in krantenartikelen ook geschreven door de Friese tuinbaas en publicist Geert Duursma.²¹ Door deze publicaties kreeg Roodbaard langzamerhand meer bekendheid. In die tijd komen wij zijn naam tegen in lemma's opgenomen in de lexicons van Thieme-Becker (1934) en Waller (1938).²² Ook in het standaardwerk over kunstenaars van P.A. Scheen in 1946 is hij vermeld als schilder en tuinarchitect.²³ Drie jaar eerder schreef Anna Bienfait in haar overzichtswerk *Oude Hollandsche tuinen* ook over de landschapsstijl. Daarin noemde zij enkele ontwerpen van Roodbaard en liet deze afdrukken.²⁴

In 1979 organiseerde het Instituut voor Kunstgeschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen een project over het werk van de tuinarchitect. Dit resulteerde in het samenstellen van de uitgave *Lucas Pieters Roodbaard. Architect van buitengoederen*. Hierin beschreven de auteurs P. Karstkarel, R. Mulder-Radetzky en R. Overbeek voor het eerst zijn persoon en werk op een meer uitgebreide manier. De uitgave verscheen ter gelegenheid van de expositie over de tuinarchitect in het Fries Museum. In deze publicatie schreef de toenmalige autoriteit op het gebied van buitenplaatsen, jonkheer Henri van der Wijck, een inleiding over de landschapsstijl, waarin hij ook Roodbaard een plaats gaf.²⁵

Afb. 2. De Overtuin van Lyndenstein in Beetsterzwaag, met de kenmerkende slingervijver en weerspiegelingen van bomen in het water, zoals Roodbaard deze heeft ontworpen. Foto, 2019.

¹⁹ Zijn belangrijkste publicaties hierover zijn de reeds genoemde *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden* en *De stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden*. Leeuwarden, 1875.

²⁰ Zie hierover de hoofdstukken 6 en 8.

²¹ Springer, 'De oude landschaps-tuinkunst in Nederland', 489-490 en G.D. Duursma, 'Van een vergeten Leeuwarder tuinkunstenaar', in: *Leeuwarder Courant*, 27-7-1938.

²² Thieme, U. en F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. Leipzig, 1934, Band 28, 574 en F.G. Waller, *Biographisch Woordenboek van Noord Nederlandsche graveurs*. 's-Gravenhage, 1938, 274.

²³ Scheen, P.A., *Honderd jaren Nederlandsche schilder- en teekenkunst*. Den Haag, 1946, 258.

²⁴ Zie noot 16.

²⁵ Wijck, H.W.M. van der, 'Overzicht van de (belangrijkste) in landschappelijke stijl aangelegde buitens in Nederland', in: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, *L.P. Roodbaard, architect van buitengoederen*, 11.

In diezelfde tijd ontstond in verschillende steden belangstelling voor stadswandelingen op voormalige bolwerken als historisch thema. Zo verscheen in 1981 de publicatie *Bolwerken als stadsparken*, waarin het werk van Roodbaard eveneens aan de orde kwam.²⁶ Hierna werden beknopte studies aan Fogelsanghstate en Staniastate gewijd, verder een uitvoerige monografie over Oranjestein in Oranjewoud waarin de door hem ontworpen tuinen werden beschreven.²⁷

Afb. 3. Ingekleurde ontwerptekening voor de achtertuin van Staniastate in Oenkerk. Lucas Pieters Roodbaard, 1821. Detail.

Over de laatste heeft ook U.M. Mehrrens in 1986 een rapport gepubliceerd.²⁸ Een publicatie van onze hand onder de titel *Tuinen van de Friese adel* (1992) bevatte een korte biografie en beschrijvingen van de door hem ontworpen openbare en particuliere tuinen.²⁹ Verder hebben wij in 1993 een bijdrage aan zijn leven gewijd in de reeks *Drentse biografieën*.³⁰ Daarnaast werd het werk van Roodbaard door C. Oldenburger-Ebbers in verschillende publicaties behandeld, zoals in een artikel over Drentse tuinen en in de *Gids voor de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur*.³¹ Verder hebben wij zelf nog in 1999 in een serie uitgaven over Nederlandse architecten van de Stichting BONAS in Rotterdam een publicatie aan Roodbaard gewijd, waarin een oeuvre-catalogus is opgenomen.³² Hij is de eerste tuinarchitect aan wie in deze serie aandacht is besteed.

²⁶ Cremers, E., F. Kaaij en C.M. Steenbergen, *Bolwerken als stadsparken. Nederlandse stadswandelingen in de 19^e en 20^e eeuw*. Delft, 1981, 92-105.

²⁷ Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Fogelsanghstate: middelpunt van het bosrijke Veenklooster*. Leeuwarden, 1986, Rita Mulder-Radetzky, *Staniastate te Oenkerk*. Leeuwarden, 1988 en R.L.P. Mulder-Radetzky en B.H. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*. Alphen aan den Rijn, 2010 (6de druk).

²⁸ Mehrrens, U.M., *Oranjestein te Oranjewoud*. Zeist, 1986.

²⁹ Mulder-Radetzky, R.L.P., *L.P. Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*. Leeuwarden, 1992.

³⁰ Mulder-Radetzky, 'Roodbaard, Lucas Pieters, 1782-1851', 91-95.

³¹ Oldenburger-Ebbers, C.S., 'De geschiedenis van tuinen, parken en buitenplaatsen in Drenthe', in *Ons Waardeel*, 1991, afl. 6, 197-215. Zie ook noot 3.

³² Mulder-Radetzky, Rita, *L.P. Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect met schildersogen*. Rotterdam, 1999.

Ook in deze eeuw zijn verschillende publicaties verschenen waarin Roodbaard onderwerp van onderzoek was, bijvoorbeeld in het tijdschrift *Leopardia*.³³ In het *Cascade-Bulletin*, een uitgave van het gelijknamige Tuinhistorisch Genootschap, zijn korte bijdragen over zijn opleiding en werk opgenomen.³⁴ In 2012 verscheen eveneens in de BONAS-serie *Roodbaards Rijkdom* van de hand van Els van der Laan-Meijer en Willemieke Ottens. Het bevat naast de hoofdstukken ‘historisch’ en ‘ruimtelijk’ perspectief een beschrijving van de door hem ontworpen tuinen, verder een bijdrage over het perspectief van de kartografie door Nel de Vink. Voor de in 2013 verschenen bundel *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp* schreven wij een hoofdstuk over het leven en oeuvre van L.P. Roodbaard.³⁵ In 2016 is in een artikel over Staniastate aandacht besteed aan de tuinarchitect evenals in het boek over het landschapspark van Fogelsanghstate.³⁶

Zelfs in enkele buitenlandse uitgaven worden Roodbaard en zijn werk genoemd, zoals in 2008 in het encyclopedische werk *The Oxford Companion to the Garden*.³⁷ Tien jaar later omschreef de bekende Duitse tuinhistoricus C.A. Wimmer in zijn boek *Der Gartenkünstler Peter Joseph Lenné* Roodbaard als één van de ‘namhafte Gartenkünstler’ in Nederland.³⁸

Afbakening van het onderzoek

In deze dissertatie is ons voornaamste doel om het leven, oeuvre en netwerk van Roodbaard aan de hand van primaire en secundaire bronnen zo nauwkeurig mogelijk te reconstrueren. Verder willen wij zijn werk nader duiden in kunsthistorisch opzicht en plaatsen wij dat tegen de cultuurhistorische achtergrond van de introductie van de landschapsstijl in Noordwest-Europa en in Nederland (hoofdstuk 2). In een biografische schets behandelen wij zijn sociale achtergrond en opleiding en vervolgens het verloop van zijn carrière (hoofdstuk 3). Onze aandacht gaat vervolgens uit naar Roodbaards opdrachtgevers, hun maatschappelijke achtergrond en hun relatie met de tuinarchitect (hoofdstuk 4). Bij het beschouwen van het oeuvre staan de omvang, de techniek en de beïnvloeding door anderen centraal (hoofdstuk 5). Om dit oeuvre beter te kunnen doorgronden is een aantal van Roodbaards ontwerpen onder de loep genomen (hoofdstuk 6). Ook is zijn werkwijze bij het realiseren van zijn ontwerpen bestudeerd (hoofdstuk 7). Tot slot is onderzocht of hij navolgers heeft gehad en ook hoe zijn werk tijdens zijn leven en daarna is ontvangen en gewaardeerd (hoofdstuk 8).

Chronologisch richt het onderzoek zich in engere zin op de periode 1782-1851, de jaren waarin Roodbaard leefde. Het accent ligt daarbij op het tijdvak 1819-1851 toen hij de landschapsstijl actief toepaste in zijn tuin- en parkontwerpen. In die periode lieten veel buitenplaatseigenaren in het noorden van Nederland nieuwe tuinen aanleggen of de oude

³³ Mulder-Radetzky, Rita, ‘Eregalerij Lucas Pieters Roodbaard 1782-1851’, in: *Leopardia*, juni 2001, 15-16.

³⁴ Spoel-Walvius, M.R. van der, ‘Order Roodbaard’. Bestellingen door L.P. Roodbaard bij de firma Wijbren Krijns & Co.’, in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 21 (2012) nr. 1, 38-49, Jan Holwerda, ‘Roodbaards opleiding tot portraitschilder’, in: *Cascade. Bulletin voor tuinhistorie* 21 (2012) nr. 1, 57-61, dez. ‘Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard voor Lyndensteyn’, in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 27 (2018) nr. 1, 33-43. Laatstgenoemde publiceerde op www.groenverleden.nl ‘Roodbaards opleiding tot portraitschilder en enige speculaties’ (2012).

³⁵ Mulder-Radetzky, Rita, ‘Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851). Talentvol tuinarchitect voor de elite in het Noorden’, in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 46-65.

³⁶ Ottens, Willemieke, ‘Stania State – ‘Een der schoonste buitenplaatsen’, in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland II*, 2016, 141-150 en Els van der Laan-Meijer en Willemieke Ottens, *Fogelsanghstate. Van kloostertuin tot landschapspark*. Gorredijk, 2018.

³⁷ Taylor, Patrick (ed.), *The Oxford Companion to the Garden*. Oxford, 2006, 412.

³⁸ Wimmer, C.A., *Der Gartenkünstler Peter Joseph Lenné*. Darmstadt, 2016, 177.

(formele) aanleg moderniseren. In een aantal steden werden de oude bolwerken omgevormd tot een 'groene wandeling' (wandelgebied) voor de burgerij. Ook zijn andere groene voorzieningen voor hen gerealiseerd, zoals een begraafplaats en een vijver voor drinkwater.

Geografisch gezien richtte het onderzoek zich hoofdzakelijk op de drie noordelijke provincies van Nederland. Tot op heden is geen tuinontwerp van Roodbaard gevonden dat betrekking heeft op een aanleg buiten deze regio. Geboren als Drent zien wij hem in Groningen een studie volgen en trouwen. Een korte onderbreking volgde met een verblijf in Amsterdam. Na zijn terugkeer naar Groningen vatte Roodbaard al snel het plan op naar Leeuwarden te verhuizen om daar als tuinarchitect actief te zijn. In Friesland werkte hij zowel in als rondom de steden Leeuwarden, Harlingen, Sneek en Franeker, voorts in de noordelijke en zuidelijke Friese Wouden. In de provincie Groningen was hij actief in de stad en in drie plaatsen in de Ommelanden. Verder legde hij in het noorden van Drenthe en in Assen verschillende tuinen aan. Tot aan zijn dood in 1851 reisde hij veel door de noordelijke provincies. De geografische ligging van de tuinen en parken van Roodbaard is op een overzichtskaart aangegeven (zie kaart 4).

Centrale vraagstelling en onderzoeksvragen

In deze dissertatie staan het leven en werk van Lucas Pieters Roodbaard centraal. De meest essentiële vraag is om te bepalen hoe deze Noord-Nederlandse tuinarchitect geplaatst kan worden in het bredere kader van de negentiende-eeuwse tuinarchitectuur in binnen- en buitenland. Om deze vraag te beantwoorden hebben wij verschillende deelvragen geformuleerd betreffende zijn achtergrond, zijn oeuvre, activiteiten, werkwijze en de receptie van zijn werk.

Onze eerste hoofdvraag heeft betrekking op de ontwikkeling van de landschapsstijl in Engeland, Duitsland en Nederland. Het gaat hier om de bredere context waarbinnen wij de activiteiten van Roodbaard willen plaatsen. Hierbij richten wij ons op het werk van de bekendste theoretici en ontwerpers alsmede op hun rol in de tuinkunst.

Hoewel in verschillende deelstudies al belangrijke aspecten van de levensloop en het werk van Roodbaard zijn behandeld, blijven nog veel vragen over. Welke opleiding heeft hij genoten en welke vakken beheerste hij? Hoe werd zijn ontwikkeling als tuinarchitect beïnvloed? Verder denken wij aan de sociaal-economische achtergrond van Roodbaard. Uiteindelijk dient de vraag zich aan of Roodbaard door zijn activiteiten een betere maatschappelijke positie kon verwerven en tot welke sociale laag hij uiteindelijk ging behoren.

Daarnaast was het een uitdaging de contacten van Roodbaard te onderzoeken met leden van de families die hem opdrachten verstrekten. Welke achtergronden hadden zij en vormden zij een homogene sociale groep? Waardoor was hun interesse voor de tuinkunst gewekt? Tegelijkertijd dringt zich de vraag op of zij door hun reizen inspiratie hebben opgedaan voor hun tuinaanleg. Of lieten zij juist de tuinarchitect de vrije hand?

Onze volgende hoofdvraag betreft de plaats van Roodbaard in de tuinarchitectuur van zijn tijd. De vraag rijst of hij alleen maar als 'regionale' tuinarchitect moet worden beschouwd. Is die kwalificatie terecht en gold dat minder voor contemporaine collega's als J.D. Zocher junior en H. van Lunteren? Zijn in Roodbaards werk invloeden van buitenlandse en/of Nederlandse ontwerpers terug te vinden?

Een voor ons onderzoek zeer belangrijke vraag was vervolgens of Roodbaard een eigen stijl bezat en daarin een ontwikkeling is te bespeuren. Voor dit doel hebben wij zijn hele oeuvre bestudeerd en tevens een gedetailleerde oeuvrelijst samengesteld. Voor het volgen van de ontwerpwijze van de tuinarchitect hebben wij dertien representatieve casussen nader bestudeerd, waarbij verschillende typen tuinen zijn onderzocht. Tevens is nagegaan welke afmetingen deze tuinen hadden om een idee te krijgen van de verscheidenheid van de opdrachten die hij uitvoerde.

Een intrigerende vraag was vervolgens welke werkwijze Roodbaard volgde bij de aanleg van de tuinen. Het is opvallend dat dit thema in de tuinarchitectuur in Nederland weinig aandacht lijkt te hebben gekregen, enige uitzonderingen daargelaten.³⁹ Naar dit onderwerp hebben wij verder uitvoerig onderzoek verricht. Bij onze analyse hebben wij het werk van Roodbaard onderverdeeld in een ontwerp- en een uitvoeringsfase. Ten aanzien van beide rijst de vraag over welke informatie hij moest beschikken om deze activiteiten te kunnen verrichten. Bij het ontwerpen gaat het erom of hij voorbeelden heeft gevolgd en zo ja, welke. Bij de uitvoering is het belangrijk om na te gaan hoe de tuinarchitect te werk ging, het project organiseerde en welke contacten hij tijdens zijn werkzaamheden met architecten en kwekers onderhield. Ten slotte stelden wij de vraag hoe de receptie van zijn werk en zijn invloed op latere architecten kan worden gevolgd. Tevens is gezocht naar meningen van tijdgenoten, zoals schrijvers en reizigers, over de door Roodbaard aangelegde tuinen en parken.

Perspectief, methoden en bronnen

Perspectief

Dit proefschrift is geschreven vanuit zowel een cultuurhistorische als een kunsthistorische invalshoek. Lange tijd werd bij tuinhistorisch onderzoek alleen naar de stijl gekeken. Het perspectief van het onderzoek naar landschap en tuingeschiedenis nam vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw een vlucht. Er werden nieuwe vragen gesteld vanuit andere disciplines dan de kunstgeschiedenis. Onderzoekers uit de geografische wetenschap en landschapsarchitectuur begonnen zich voor de tuinarchitectuur te interesseren. In de historische geografie kwam het begrip landschap steeds meer centraal te staan. De Engelse wetenschappers, met name de sociaal-geograaf Denis Cosgrove en de cultureel-geograaf Stephen Daniels, toonden na verloop van tijd belangstelling voor de landschaps- en tuinarchitectuur in het kader van hun studie naar veranderingen in het landschap.

Het valt op dat vooral Cosgrove aanknopingspunten voor zijn ideeën zocht in het werk van de negentiende-eeuwse Engelse kunstkriticus John Ruskin.⁴⁰ De laatste benadrukte de relaties tussen natuur en kunst. In Cosgrove's interesse vond een verschuiving plaats naar de representatie van het landschap en vervolgens naar de iconografie daarvan. Met behulp van het kunsthistorische begrip *image* (afbeelding, portret) wilde hij het landschap als het ware lezen en ook de heel diverse wijze waarop mensen aan het landschap betekenis gaven in kaart

³⁹ Zie bijvoorbeeld Henk van der Eijk, 'Westerhout in Haarlem. Zes maanden werk voor Adriaan Snoek (1775-1776)', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*, II, Z.pl., 2016, 105-114 en Mariëtte Kamphuis, *Met levend materiaal. Copijn 1763-2013*. Rotterdam, 2014, 56, 57. Van der Eijk besteedde aandacht aan de werkzaamheden van de landmeter Snoek bij een tuinaanleg.

⁴⁰ Cosgrove, Denis, 'John Ruskin and the Geographical Imagination', in: *Geographical Review* 69 (jan. 1979) nr. 1, 43-62.

brengen. Dit sleutelidee heeft hij samen met Daniels geformuleerd in *The Iconography of Landscape*.⁴¹

Stephen Daniels plaatste in de publicatie *Humphry Repton* (1999) zijn werk en het landschap zelf tegen de achtergrond van veranderingen in de Engelse cultuur en maatschappij.⁴² Deze innovatieve brede cultuurhistorische benadering bevat nieuwe ideeën voor toekomstige onderzoekers bij het beschrijven van de positie van een tuinarchitect. Ook de landschapshistoricus Tom Williamson richtte enkele decennia later zijn aandacht onder meer op de cultuurhistorische achtergronden en betekenis van tuinen en parken in het landschap. In de publicatie *Lancelot Brown and the capability men* (2016), die hij samen met David Brown schreef, schetst hij het belang van de sociale en economische omstandigheden die de grondslag vormen voor het ontstaan van de nieuwe mode. Hij legde de nadruk op de complexiteit van de werkzaamheden die de tuinarchitect aan zijn opdrachtgevers als een pakket kon aanbieden.⁴³ Hiermee leverde hij een nieuwe kijk op de materie. Hij wees er verder op dat de bekende tuinarchitecten zich vooral met ontwerpen bezighielden en niet met de uitvoering in de praktijk. In een onderzoek naar Repton merkte hij op dat de laatste niet meer voor zijn cliënten leek te doen dan het leveren van zogenaamde *Red Books*, waarin hij zijn ontwerpideeën voorlegde.⁴⁴

Juist de positie van de tuinbazen werd het thema in het boek *The head gardeners* door Toby Musgrave (2007).⁴⁵ Hieronder verstond hij de medewerker, die leiding gaf aan het tuinpersoneel bij buitenplaatsen. Deze werd in de negentiende eeuw tuinbaas genoemd.⁴⁶ Musgrave toonde aan dat na het doorlopen van de verschillende fasen in de opleiding tuinlieden een leidende functie bereikten waarbij enkelen van hen zelfs in staat bleken te zijn om als ontwerper te fungeren.⁴⁷ Een voorbeeld hiervan is Lancelot Brown, die van *head gardener* tuinarchitect werd.⁴⁸ Aan de werkzaamheden van deze belangrijke Engelse tuinarchitect wordt in hoofdstuk 2 meer aandacht besteed. Musgrave wijst verder op de veelzijdigheid die van deze functionarissen werd geëist op het gebied van horticultuur en botanie en als leidinggevende. Zij dienden ook de productiviteit van moestuin, boomgaard en kassen in de aanleg te bewaken.⁴⁹

Een ander door ons gebruikt perspectief is dat van de relatie tussen huis, tuin en omgeving. Hun onderlinge samenhang staat hierbij centraal. Het houdt in dat gestreefd is naar een integrale benadering, waarbij de tuin niet los kan worden gezien van de architectuur en de bewoners. De kunsthistoricus Van der Wijck was in zijn boek *De Nederlandse buitenplaats*

⁴¹ Cosgrove, Denis en Stephen Daniels (eds.), *The Iconography of Landscape. Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge, 1988.

⁴² Daniels, Stephen, *Humphry Repton. Landscape gardening and the Geography of Georgian England*. New Haven, 1999.

⁴³ Ook J.D. Zocher senior bood zijn opdrachtgevers een totaalpakket aan. Dit omvatte een ontwerp, beplanting en uitvoering. Zie Kamphuis, *Copijn 1763-2013*, 56.

⁴⁴ Brown, David en Tom Williamson, *Lancelot Brown and the capability men. Landscape revolution in eighteenth-century England*. Londen, 2016, 225. Overigens heeft J.C. Loudon al in 1824 opgemerkt dat Repton de uitvoering van de tuinen nooit zelf heeft verzorgd; zie zijn: *An Encyclopaedia of gardening comprising the theory and practice*. Londen, 1824, 80.

⁴⁵ Musgrave, Toby, *The head gardeners. Forgotten heroes of horticulture*. Londen, 2007.

⁴⁶ Zie voor dit begrip verder hoofdstuk 3.

⁴⁷ Musgrave, *The head gardeners*, 94, 95.

⁴⁸ Idem, 37, 39.

⁴⁹ Idem, 25 e.v.

de eerste pleitbezorger van dit ensemble-perspectief in Nederland.⁵⁰ In één van onze publicaties hebben we zelf deze integrale benadering al toegepast.⁵¹ Van der Wijcks visie ten aanzien van de aanduiding ensemble of complex is intussen algemeen aanvaard.⁵² Ook in zijn dissertatie over Rosendael volgde Bierens de Haan dit perspectief en leverde hiermee een kunst- en cultuurhistorische studie af.⁵³

Erik de Jong benaderde de tuinkunst vanuit een cultuurhistorische invalshoek. Hij onderzocht onder meer de betekenis van de begrippen kunst en natuur in relatie tot de tuinkunst, waarbij de compositie en inrichting van de tuin centraal stond.⁵⁴ In het boek *Aardse Paradijzen* ging zijn aandacht uit naar de beleving door de wandelaar en verbeelding door kunstenaars.⁵⁵

De kunsthistoricus Heimerick Tromp onderzocht in zijn proefschrift de ontwikkeling van de vroege landschapsstijl in Holland en Midden-Nederland in de tweede helft van de achttiende eeuw, waarbij de beïnvloeding vanuit het buitenland ook aan de orde kwam. In zijn later verschenen overzichtswerk *De Nederlandse landschapsstijl in de achttiende eeuw* zien wij meer de focus op de achtergronden en belangstelling van de eigenaren voor de tuinkunst.⁵⁶

Tevens besteedde hij aandacht aan de invloed van de vrijmetselarij op de tuinkunst.⁵⁷ De veelzijdigheid van de cultuurhistorische benadering heeft de tuinkunst een grotere diepgang gegeven zoals de Jong het eerder signaleerde.⁵⁸

Methoden

Voor het plaatsen van Roodbaard in de Europese en Nederlandse tuingeschiedenis hebben wij de vakliteratuur over ontwerpers in Engeland, de Duitsland en Nederland in de periode 1730-1850 onderzocht.⁵⁹ Er is bij dit literatuuronderzoek een keuze gemaakt om een zo evenwichtig mogelijk beeld over het genoemde tijdvak te krijgen. Het doel was om vast te stellen hoe vakgenoten de landschapsstijl ontwikkelden en hoe auteurs hun werk hebben beoordeeld. Wij trachtten na te gaan hoe de verspreiding van de stijl vanuit Engeland naar de Duitsland en Nederland plaatsvond.

Bij de relatie van Roodbaard tot de opdrachtgevers was het schetsen van de achtergronden belangrijk evenals het opsporen van netwerken. De onderlinge contacten van de leden hiervan zijn gevolgd en in schema's en tabellen weergegeven. Met deze netwerkmethod probeerden

⁵⁰ Wijck, H.W.M. van der, *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*. Alphen aan den Rijn, 1982, 520 e.v. Dit is een uitgebreide versie van zijn dissertatie uit 1974. Rob de Jong geeft een ruimere omschrijving van de definitie, in: 'De historische buitenplaats als monument', in: *Jaarboek Monumentenzorg*, 1997, 159, 162.

⁵¹ Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Groot Terhorne te Beetgum*. Alphen aan den Rijn, 1984.

⁵² Bierens de Haan, J.C., *BuitenGoed. Over het ensemble van het gebouwde en groene erfgoed*. Amsterdam, 2006. Zie ook Y.B. Kuiper, *De hofstede – 'tot vermaeck en voordeel aengeleyt'. Beelden van de Nederlandse buitenplaats vanaf de zeventiende eeuw*. Groningen, 2012. Zie:

<https://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/oratie-prof.-dr.-y.b.-kuiper>

⁵³ Bierens de Haan, J.C., *Rosendael. Groen hemeltjen op aerd. Kasteel, tuinen en bewoners sedert 1579*. Zutphen, 1994, 326.

⁵⁴ De Jong, Erik, 'Schoon en Schilderagtig'. De landschappelijke tuinstijl', in: Frans Grijzenhout en Carel van Tuyll van Serooskerken (red.), *Edele eenvoud. Neo-classicisme in Nederland*, Zwolle, 1989, 74.

⁵⁵ De Jong, Erik en Marleen-Dominicus-van Soest, *Aardse Paradijzen. De tuin in de Nederlandse kunst. 1770 tot 2000*. Deel 2. Haarlem/Enschede, 1999, 20.

⁵⁶ Tromp, Heimerick, 'Et in Arcadia ego'. *Aspecten van de landschapsstijl in Nederland in de tijd van J.F.W. baron van Spaen van Biljoen*. Utrecht, 2000 en Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*.

⁵⁷ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 316 e.v.

⁵⁸ De Jong, Erik 'De cultuurhistorische betekenis van de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur', in: *Groen* 1992, afl. 9, 20-23 en J.C. Bierens de Haan, *Rosendael*.

⁵⁹ Zie hoofdstuk 2.

wij de contacten die de opdrachtgevers met elkaar onderhielden te analyseren. Dit had tot doel om vast te stellen of zij elkaar de tuinarchitect kunnen hebben aanbevolen.

Bij hun keuze voor de landschapsstijl in hun tuinen hebben wij getracht na te gaan hoe de begrippen smaak, sensibele en emotionale als begrippen een rol hebben gespeeld. De landschapstuin met zijn compositie en stoffering riep bij de wandelaar gevoelens op waardoor een bepaalde stemming werd ervaren.⁶⁰ Hoe dit door de opdrachtgevers van Roodbaard werd beleefd, is alleen te vermoeden omdat hierover nauwelijks uitingen te vinden zijn. Het feit dat zij landschapstuinen lieten aanleggen betekent dat zij gevoelig waren voor de nieuwe mode. Een van de mogelijkheden om deze belangstelling te achterhalen was het onderzoeken van hun bibliotheken. In het beperkte aantal bewaard gebleven catalogi hebben wij gezocht naar literatuur op het gebied van de tuinkunst. Verder is gespeurd naar relevante correspondentie van opdrachtgevers.

Tijdens ons kunsthistorische onderzoek van het oeuvre hebben wij de verschillende typen tekeningen onderscheiden. Als leidraad dienden de stijlkenmerken, de structuur van de tuinen en specifieke elementen zoals tuinsieraden. Ook hebben wij materiaalonderzoek verricht waarbij is gekeken naar de drager (papier) en eventuele watermerken. Een extra focus kreeg het onderzoeken van onderliggende rasterpatronen, sporen van doorprikken (gaatjes), kleurverschillen en de tekenwijze. Wij bestudeerden het oorspronkelijke materiaal en niet alleen kopieën en scans die overigens voor bepaalde deelonderzoeken goede hulpmiddelen kunnen zijn.

Vervolgens is nagegaan of ervan beïnvloeding sprake is en zo ja, door wie. Om dit te kunnen vaststellen zijn ontwerpen van andere tuinarchitecten onderzocht die in de vroege landschapsstijl actief waren. Het betreft hier werk van L. Brown, H. Repton, F.L. von Sckell, J.G. Michael, J.D. Zocher senior en G.A. Blum. Bovendien zijn voorbeeldboeken als het *Magazijn van tuin-sieraaden* van Gijsbert van Laar nader bestudeerd met het oog op eventuele gelijkenissen met het werk van Roodbaard.⁶¹ Hoewel al eerder hierop is gewezen, was nader onderzoek van groot belang om het oeuvre beter te kunnen duiden.⁶² Tevens wilden wij verifiëren of reeds toegeschreven ontwerpen definitief aan het oeuvre kunnen worden toegevoegd of juist afgeschreven. Voor dit doel zijn archivalia van potentiële opdrachtgevers en topografische collecties zo breed mogelijk onderzocht. Met deze aanpak is gepoogd om een nauwkeuriger beeld van het oeuvre van Roodbaard te verkrijgen. Ons onderzoek richtte zich bovendien op het bepalen van de omvang van het oeuvre. Om tot een zo betrouwbaar mogelijk aantal te komen zijn alle bestaande gegevens opnieuw onderzocht en is bekeken of er mogelijkheden waren om nog andere tuinontwerpen van Roodbaard te traceren. Bovendien is er een oeuvrecatalogus samengesteld (bijlage 17).

Ook is getracht een vergelijking van de omvang van het oeuvre van Roodbaard met dat van de bekende tijdgenoten J.D. Zocher junior en H. van Lunteren te maken met het doel om zijn plaats in de Nederlandse tuinarchitectuur nader te kunnen bepalen.

Ten slotte is gekeken naar de herkomst en de waardering van de ontwerptekeningen. Voor het verkrijgen van een beeld van de ontwikkeling in Roodbaards oeuvre zijn de ontwerptekeningen van een dertiental representatieve projecten aan een onderzoek onderworpen. Er is een kunsthistorische beschrijving van de ontwerpen en de toegepaste stijl gemaakt, die gevolgd wordt door een analyse van de tekeningen.

⁶⁰ De Jong, Erik de, 'Schoon en schilderagtig', 73-88, 84.

⁶¹ Van Laar, G., *Magazijn van tuin-sieraaden*. Amsterdam, 1802-[1809].

⁶² Dit is eerder signaleerd in: Oldenburger, Backer en Blok, *Gids*, 209, Mehrrens, 'Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar', 435 e.v. en van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 21.

De reconstructie van Roodbaards werkwijze bij de uitvoering van zijn projecten vormde één van de grotere uitdagingen bij ons onderzoek. In Engeland is veel aandacht geweest voor de manier van werken van tuinarchitecten. Hierover schreef Stephen Daniels uitvoerig in zijn boek *Humphry Repton*.⁶³ Er is door ons tevens gezocht naar handleidingen voor Engelse en Duitse tuinarchitecten.⁶⁴ Verder is gespeurd naar vergelijkbare beschrijvingen van activiteiten van tuinarchitecten in Nederland. De meeste tuinboeken behandelden in de eerste helft van de negentiende eeuw plantkundige vraagstukken en eigenschappen van gewassen. De enige bruikbare Nederlandse publicatie ten aanzien van de werkwijze voor tuinarchitecten bleek het werk *Nederlandsche tuinkunst* van 'De schrijver van Flora' te zijn uit de jaren 1837-1838.⁶⁵ Wij hebben de hierin vermelde werkzaamheden vergeleken met die van Roodbaard om na te gaan of hij in de verschillende fasen van de aanleg op dezelfde wijze te werk ging.

Ons onderzoek naar de receptie van het werk van Roodbaard richtte zich op uitingen van tijdgenoten, zoals publicisten en reizigers. De belangrijkste auteur voor dit thema was de reeds genoemde stadsarchivaris W. Eekhoff, die de door hem aangelegde plantsoenen in Leeuwarden beschreef. Verder is nagegaan wat andere ooggetuigen over Roodbaards werk hebben opgetekend. En vond zijn werk navolging in Noord-Nederland? Voor dit thema is onderzoek verricht naar het oeuvre van tijdgenoten en latere ontwerpers. Hun ontwerptekeningen zijn vergeleken met die van Roodbaard om de invloed van zijn werk te kunnen bepalen.

Bronnen

Ons onderzoek is uitgevoerd op basis van literatuur en archivalia.⁶⁶ Bovendien hebben wij gebruik gemaakt van topografisch materiaal en er zijn observaties verricht op locatie. Bij het laatste is de nodige voorzichtigheid in acht genomen met het oog op wijzigingen in de structuur en de beplanting die in de loop der tijd hebben plaatsgevonden. Onze speurtocht werd bemoeilijkt door het ontbreken van het persoonlijk archief van de tuinarchitect.⁶⁷ De geconstateerde hiaten ten aanzien van gegevens over de tuinen in de archieven van de opdrachtgevers, zowel bij de particulieren als bij de overheid, vormden regelmatig een probleem dat niet kon worden opgelost. Enkele keren is in een onverwachte bron, in een dagboek van de boomkwekerij Wijbren Krijns in Joure, een verwijzing naar een briefwisseling met Roodbaard gevonden (afb. 4).⁶⁸

⁶³ Daniels, *Humphry Repton*, 35.

⁶⁴ Whately, *Observations on Modern Gardening*; Humphry Repton, *Sketches and hints on landscape gardening*. Londen, 1795; C.C.L. Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1779-1785. 5 banden en J.G.G. Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens im englischen Geschmack*. Leipzig, 1794.

⁶⁵ Schrijver der Flora, *Nederlandsche tuinkunst. Handboek voor beoefenaars der plantenkunde, bezitters van tuinen en buitenverblijven ...* Amsterdam, 1837-1838. 3 delen.

⁶⁶ Veel oudere publicaties zijn geraadpleegd via de site <https://books.google.nl> en veel kranten- en tijdschriftartikelen via www.delpher.nl

⁶⁷ Mariëtte Kamphuis merkte al eerder, in verband met haar onderzoek naar het bedrijfsarchief van de firma Copijn op dat van de bekende Nederlandse negentiende eeuwse tuinarchitecten geen bedrijfsarchieven bewaard zijn. Zie: Kamphuis, *Met levend materiaal*, 8, 292.

⁶⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 28-1-1822.

Monday 28 June
 Morgens vergadering E.S. opgenomen
 om te Land in grote Eekst te maken
 van avond een Brief van Roodbaard
 om groot 300 hester van drie Nieuwe
 te Lende te Leuwarden
 dat is thans Extra in de Lmaak

Afb. 4. Vermelding van een brief van Roodbaard in één van de dagboeken van de firma Wijbren Krijns, 1822.

Geraadpleegde archieven leverden de meeste gegevens voor de biografische schets, de achtergronden van de opdrachtgevers en het oeuvre. Voor het schetsen van de sociale positie van Roodbaard en zijn opdrachtgevers is onder meer gebruik gemaakt van notariële archieven en soms van memories van successie. Met de informatie hieruit wilden wij meer kennis achterhalen over de onbekende jaren in zijn leven. Er is gezocht naar de achtergronden van zijn familie, opleiding, inkomen en bezittingen. Dit vergde veel inventiviteit omdat bepaalde bronnen onvolledig waren, zoals de registratie van bevolkingsgegevens vóór 1850. Nog een obstakel vormden de ontbrekende belastingkohieren van de plaatsen waar hij tot 1823 verbleef, zoals Amsterdam en Groningen.⁶⁹

Onze belangrijkste bron van informatie over particuliere tuinen vormden huis- en familiearchieven. Correspondentie, kasboeken, rekeningen en inventarissen bevatten bruikbare maar vaak summiere gegevens betreffende de activiteiten en het oeuvre van Roodbaard. Soms bevinden zich hierin ontwerptekeningen, maar veelal zijn deze ondergebracht in afzonderlijke topografische verzamelingen. Aan de archieven is tevens informatie ontleend met betrekking tot onderlinge relaties tussen opdrachtgevers, hun bibliotheken en hun speciale interesses voor tuinen.

Bij het vaststellen van het oeuvre en de werkwijze van Roodbaard kon ook gebruik worden gemaakt van vroeger gemaakte kopieën van dagboeken van de genoemde kwekerij Wijbren Krijns in Joure.⁷⁰ Het oorspronkelijke bedrijfsarchief is helaas verloren gegaan, maar de kopieën bevatten veel interessante gegevens over de leveringen van de firma voor de projecten van Roodbaard. Hieraan zijn gegevens ontleend die in combinatie met kadastrale kaarten het toeschrijven van ontwerpen aan Roodbaard soms mogelijk maakten. Verder leveren de dagboeken bouwstoffen over zijn frequente contacten met het bedrijf, over leveranties en enkele keren zelfs over contacten met opdrachtgevers, die elders grotendeels ontbraken. Het bedrijfsarchief van de boomkwekerij Anne Bosgra in Bergum bevat een lange serie grootboeken met informatie over leveranties aan cliënten, waarbij Gerrit Vlaskamp als commissionair werd ingeschakeld.⁷¹ Voor de kennis over de activiteiten van genoemde tuinontwerper en navolger van Roodbaard waren deze een belangrijke bron.

⁶⁹ Op het probleem van het ontbreken van dit type kohieren is gewezen door Pim Kooij, in 'Het archief, de enige remedie tegen stedelijk geheugenverlies', in: *Leeuwarder Historische Reeks* XI (2013) 26-39, vooral 29.

⁷⁰ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nrs. 6371-6375.

⁷¹ TR, Toegang 93.60, B.H. de Vries, Inventaris van het archief van de boomkwekerij De Iephof te Bergum, inv. nrs. 544-559.

Voor het verkrijgen van informatie over opdrachten en over de aanleg van openbare parken bleken de archieven van steden en grietenijen (Fries voor gemeenten vóór 1851), van de provincie en van het Rijk van grote waarde te zijn. De gemeentebestuurders registreerden in notulenboeken de opdrachten, soms het verloop van de realisering van het ontwerp en de aan Roodbaard uit te betalen bedragen. De meeste gemeentebesturen stelden speciale commissies in, die met Roodbaard overleg voerden over de aanleg van verschillende parken. Als gevolg van het ontbreken van notulen van die commissies kunnen wij hun reacties op de ontwerpen niet meer achterhalen. Verder viel het op dat contracten voor de tuinarchitect voor het realiseren van gemeentelijke projecten nooit zijn opgemaakt. Dat er wel correspondentie met Roodbaard is geweest, bleek bijvoorbeeld uit raadsnotulen.⁷² De ontwerptekeningen die hij heeft ingeleverd zijn in veel gevallen verdwenen. Een uitzondering vormt Leeuwarden, waar de stadsarchivaris Eekhoff er voor gezorgd heeft dat deze bewaard zijn gebleven omdat hij ze als uitingen van kunst beschouwde.⁷³

Aangezien gemeenten in de eerste helft van de negentiende eeuw op het gebied van financiën en ruimtelijke ordening ondergeschikt waren aan de provinciale overheid, zijn sommige stukken betreffende hun projecten ook in de archieven van de laatstgenoemde instantie terug te vinden. Deze boden soms de ontbrekende achtergrondinformatie.⁷⁴ In een ander geval was het mogelijk om extra informatie te ontfangen aan rapporten van ingenieurs van waterstaat.⁷⁵

Behalve de bovengenoemde bronnen hebben wij materiaal in de collecties van Topografisch-Historische atlanten van verschillende archieven en musea geraadpleegd in Leeuwarden, Groningen en Assen. Hier berusten Kadastrale minuutplannen, topografische tekeningen en kaarten, voorts luchtfoto's. Wij onderzochten deze gegevens met het doel om de ligging en wijzigingen van de aanleg van parken en tuinen te bepalen. Van veel belang waren naast de originele tekeningen de kopieën van de ontwerpen van Roodbaard en van navolgers zoals leden van de hoveniersfamilie Vroom, die berusten bij de Speciale Collecties van de Wageningen Universiteit (WUR). Van eigentijdse informatiebronnen is eveneens gebruik gemaakt, zoals van websites van instituten en van onderzoekers.⁷⁶

Ten slotte hebben wij de nog bestaande tuinen van Roodbaard bezocht en waar dat mogelijk was met zijn ontwerptekeningen in de hand. Het veldonderzoek en de vergelijking van de huidige situatie met de ontwerpen waren onontbeerlijk bij het beschrijven en analyseren van Roodbaards oeuvre en werkwijze.

⁷² In de notulen van de gemeenteraad van Sneek d.d. 4-3-1843 wordt gemeld dat Roodbaard op de hoogte zal worden gesteld van bepaalde beslissingen ten aanzien van wijzigingen van het oude kerkhof.

⁷³ Eekhoff, *De stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden*.

⁷⁴ Zie hoofdstuk 4.

⁷⁵ Zie hoofdstuk 7.

⁷⁶ www.delpher.nl, www.groningerarchieven.nl, www.drentsarchief.nl en www.rce.nl, www.hisgis.nl, www.zocheronline.nl, www.tuintertijd.nl, www.groenverleden.nl, evenals de site www.ahn.nl waar digitale hoogtekarten konden worden geraadpleegd.

2. De vroege landschapsstijl en de ontwerpers in Engeland, Duitsland en Nederland

Inleiding

Het werk van de filosoof en schrijver Edmund Burke (1729-1797) zou een grote invloed uitoefenen op de ontwikkeling van de landschapsstijl in Engeland.¹ In 1757 bracht hij de begrippen 'sublime and beautiful' rechtstreeks in verband met het beleven van de natuur.² Deze opvatting paste vervolgens naadloos in het gedachtengoed van de romantiek vanaf het einde van de achttiende eeuw, waarin de beleving van tuin en park en van de daarin geplaatste bouwwerken en tuinsieraden een belangrijke rol speelde. Ze riepen emoties als melancholie, verlangen en ontsteltenis op. In de literatuur en de schilderkunst is dezelfde tendens waar te nemen. Naast dit tweetal werd de tuinkunst als de derde van de schone kunsten gezien. De bekende Engelse kunstericus Horace Walpole formuleerde een en ander als volgt: 'Poetry, painting and gardening, or the science of landscape will forever by men of taste be deemed Three Sisters, or the *Three New Graces* who dress and adorn Nature'.³ Toen Roodbaard in 1819 zijn loopbaan als tuinarchitect begon, was de landschapsstijl in Nederland al decennia lang in zwang. Om zijn oeuvre in de tijd te kunnen plaatsen zullen we de ontwikkeling van deze stijl beschrijven en de belangrijkste tuinarchitecten noemen die haar hebben toegepast. De onderzochte periode betreft de jaren 1730-1850. Ons historiografisch onderzoek is cultuurhistorisch opgezet waarbij steeds de achterliggende ideeën in de uitgaven van filosofen en schrijvers van literaire werken aan de orde komen. Op die manier schetsen wij tevens de bredere context waarin de ideeën over de landschapsstijl zijn ontstaan.

In Nederland was het Erik de Jong die in 1987 vaststelde dat er omstreeks 1800 hechte relaties tussen literatuur en landschapskunst bestonden. Deze zijn volgens hem terug te vinden in de aanleg en de beleving van de Nederlandse landschapstuinen.⁴ Verder signaleerde hij dat het niet alleen ging om een stijlingreep maar dat de omslag in de landschapsarchitectuur verbonden was met contemporaine vernieuwingen op het gebied van de landhuishouding en de landbouw.⁵ Hierbij moet men denken aan nieuwe kansen om het agrarische bedrijf en de siertuin op het platteland met elkaar te verbinden. Akkers en weilanden konden ter afwisseling van het landschapsbeeld binnen de grens van de aanleg worden opgenomen.⁶ Om de gedifferentieerde en complexe ontwikkeling van de landschapsstijl in een context te kunnen plaatsen zijn aan de hand van de literatuur de carrières van de meest invloedrijke Engelse en Duitse ontwerpers nagegaan, waarbij hun ideeën en werkwijze aan de orde komen.⁷ Deze stijl werd algemeen bekend als de Engelse landschapsstijl. In de beginfase

¹ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 21.

² Burke, Edmund, *A Philosophical enquiry into the origin of our ideas of sublime and beautiful*.

³ Deze uitspraak van Horace Walpole halen John Dixon Hunt en Peter Willis aan in: *The genius of the place*. Londen, 2000 (5de druk), 11.

⁴ De Jong, Erik, 'De jongste zuster der schoone kunsten'. Tuinkunst in achttiende-eeuws Nederland', in: *De Achttiende Eeuw*. Themanummer 'Nederlandse tuinen in de achttiende eeuw' 19 (1987), 14.

⁵ De Jong, Erik, 'Schoon en Schilderagtig', 73.

⁶ Broeke, Martin van den, *'Het pryel van Zeeland'. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*. Hilversum, 2016, 391.

⁷ Zie over Kent: Hunt en Willis, *The genius of the place*; Timothy Mowl, *William Kent, architect, designer, opportunist*. Londen, 2006 en Susan Weber, (ed.), *William Kent. Designing Georgian Britain*. New Haven/Londen, 2014; over Brown: Dorothy Stroud, *Capability Brown*. Londen, 1975; Roger Turner, *Capability Brown and the eighteenth century English landscape*. Londen, 1985; Jane Brown, *Lancelot 'Capability' Brown. The Omnipotent Magician (1716-1783)*. Londen, 2011, voorts Brown en Williamson, *Lancelot Brown and the capability men* en Jonathan Finch & Jan Woudstra (eds.), *Capability Brown, Royal Gardener: The Business of*

spreekt men in Frankrijk vooral over ‘anglo-chinois’. Deze stijl is de ‘vertaling’ van de Engelse landschapsstijl, waar gebruik gemaakt is van chinoiserieën zoals bruggen, pagodes en zelfs bootjes. Het algemene kenmerk is een veelheid aan versieringen.

Als vaste onderzoeksthema’s belichten wij de achtergronden van deze ontwerpers, hun opdrachtgevers, hun activiteiten en hun invloed. Voorts besteden wij aandacht aan publicaties over zowel de theorie als de praktische uitvoering van de tuinaanleg. Ook is nagegaan hoe de verspreiding van de nieuwe stijl naar Duitsland plaatsvond. Het is opmerkelijk dat Engelse literatuur aanvankelijk nauwelijks in het Duits werd vertaald. De kennis van de landschapsstijl verwierf men in Nederland via Duitse en Franse publicaties, zoals de Jong al eerder signaleerde.⁸

Wij hebben op basis van uitgebreid literatuuronderzoek kunnen vaststellen dat de landschapsstijl in de Republiek door Duitse tuinarchitecten is geïntroduceerd. Dat onderzoek wordt hieronder nader uitgewerkt. Wie waren zij, wanneer verschenen ze in de Republiek en wie waren de eerste opdrachtgevers? Waar lagen de vroegste landschapstuinen en wat waren hun belangrijkste kenmerken? Tevens onderzochten we of er ook van beïnvloeding door Engelse ontwerpers sprake was. Speciale aandacht in dit historiografische overzicht krijgt ten slotte de ontwikkeling van de landschapsstijl in de noordelijke provincies van Nederland. Hieronder verstaan wij de gewesten Friesland, Groningen en Drenthe en aangrenzende delen van Overijssel. Het is verder van belang om te bestuderen wanneer de eerste elementen van de landschappelijke aanleg voorkwamen in de tuinen bij buitenplaatsen en wie de ontwerpers waren.

De landschapsstijl in Engeland

De oorsprong van de landschapsstijl ligt in Engeland omstreeks 1720, een tijd waarin men begon met het vergraven en herinrichten van formele tuinen. De oude stijl met omheinde tuinen, strenge geometrische plattegronden en geschoren bomen en struiken werd steeds meer bekritiseerd. In 1715 beschreef Stephen Switzer (1682-1745) als eerste hovenier zijn theorieën over de nieuwe stijl in zijn boek *Ichnographia Rustica or Nobleman, Gentleman and Gardener's Recreation*. Hij beschouwde de beleving van de natuur als de basis van een gelukkig leven op het platteland. In zijn boek gaf hij aanwijzingen hoe men een buitenplaats kon aanleggen. Onder de nieuwe stijl werd een aanleg zonder omheining, dus direct verbonden met het aangrenzende landschap verstaan.

Place-Making in Northern Europe. Leeds/Sheffield/York, 2020. Over Repton: Edward Hyams, *Capability Brown and Humphry Repton*. Londen, 1971; Daniels, *Humphry Repton*; Timothy Mowl, *Gentlemen and Players. Gardeners of the English landscape*. Sutton, 2000 en Andre Rogger, *Landscapes of taste. The art of Humphry Repton's Red books*. Londen, 2007.

Zie over Hirschfeld: Wolfgang Schepers, *Hirschfelds Theorie der Gartenkunst 1779-1785*. Worms, 1980; Wolfgang Kehn, *Christian Cay Lorenz Hirschfeld. Eine Biographie*. Worms, 1992 en Linda Parshall, (ed.), *Theory of Garden art*. Philadelphia, 2001. Over Von Sckell: Franz Hallbaum, *Der Landschaftsgarten. Sein Entstehen und Seine Einführung in Deutschland durch Friedrich Ludwig von Sckell 1750-1823*. München, 1927; Volker Hannwacker, *Friedrich Ludwig von Sckell. Der Begründer des Landschaftsgartens in Deutschland*. Stuttgart, 1992 en Iris Lauterbach, *Friedrich Ludwig von Sckell. 1750-1823. Gartenkünstler und Stadtplaner*. Worms, 2002. Over Pückler Muskau: Joachim Faith en Detlef Karg (ed.), *Hermann Ludwig Heinrich Fürst von Pückler Muskau. Gartenkunst und Denkmalpflege*. Weimar, 1989 en *Parkomanie. Die Gartenlandschaften des Fürsten Pückler in Muskau, Babelsberg und Branitz*, München/Londen/New York, 2016.

⁸ De Jong, Erik, ‘Schoon en schilderagtig’, 76.

Charles Bridgeman en William Kent

Switzers vakgenoot en vriend Charles Bridgeman (1690-1738) was koninklijk hovenier en werkte bij Hampton Court en Kensington Palace. Tevens was hij werkzaam voor de eigenaren van Blenheim en Stowe.⁹ Bij deze projecten paste hij, zoals de achttiende-eeuwse publicist en politicus Horace Walpole (1717-1797) opmerkte, de Ha-ha's toe. Hierbij zijn de bestaande omheiningen van tuinen verzonken zodat de overgang naar het open landschap vloeiend werd.¹⁰ Dit was oorspronkelijk een idee van Switzer. Bridgeman was lid van het belangrijke artistieke genootschap *St. Luke's club* in Londen waar hij vooraanstaande kunstenaars en connaisseurs ontmoette.¹¹ Op een groepsportret van deze club door de schilder Gawen Hamilton uit omstreeks 1735 is hij afgebeeld.¹² Tot deze groep behoorden ook de bekende literator Alexander Pope (1688-1744), Richard Boyle de derde Earl of Burlington (1694-1753) en de veelzijdige kunstenaar en architect William Kent (1685-1748). Met de laatste werkte Bridgeman samen bij de aanleg op het landgoed Stowe. Pope was een groot kenner van voornamelijk landhuizen, die hij op zijn zwerftochten over het Engelse platteland geregeld bezocht. Hij maakte gedichten met pastorale onderwerpen en was goed thuis in de werken van de klassieken, zoals Vergilius en Homerus. De contacten met de leden van de club waren van wezenlijk belang voor kennisuitwisseling op het gebied van literatuur, schilderkunst en landschapsarchitectuur en dus voor het gedachtengoed over de nieuwe tuinstijl.

Het belang van het werk van Charles Bridgeman is in de twintigste eeuw opnieuw benadrukt.¹³ In zijn biografie over Bridgeman stipt Peter Willis diens vriendschap met Kent ook aan. Die was belangrijk in verband met de latere opdrachten van Kent voor de inrichting van Stowe.¹⁴ De laatste kan worden beschouwd als één van de vroegste ontwerpers in de landschapsstijl in Engeland.¹⁵ Hij werkte in de jaren dertig van de achttiende eeuw eerst samen met Bridgeman en daarna hield hij zich zelfstandig bezig met het herinrichten van verschillende parken (afb. 1).

In 1714 ging Kent met de genoemde edelman en connaisseur de Earl of Burlington naar Italië voor een *Grand Tour*. Hij werkte er als schilder en bezocht vele tuinen door het gehele land, zoals die van Tivoli en Frascati bij Rome.¹⁶ Het verblijf daar was beslissend voor zijn verdere carrière. De opgedane kennis van de antieke cultuur nam hij mee naar Engeland. In de door hem ontworpen tuinen plaatste hij op beeldbepalende plekken tuingebouwen zoals tempels naar antieke voorbeelden in Italië. Zijn achtergrond als schilder stelde hem in staat om pastorale scènes op zeventiende-eeuwse schilderijen van Claude Lorrain, Nicolas Poussin en Salvatore Rosa, die hij in Italië zag, als inspiratie te gebruiken bij het (her)inrichten van de landschapstuinen.

Kenmerkend voor Kent was dat hij elementen uit het omringende Engelse landschap toepaste om schilderachtige effecten in de tuinaanleg te bereiken.¹⁷ Voor hem bestonden, evenals voor Bridgeman, geen omheiningen om het terrein meer. Walpole formuleerde dit met de befaamde woorden: 'He leaped the fence and saw that all nature was a garden'.¹⁸ Van de vele

⁹ Willis, Peter, *Charles Bridgeman and the English landscape Garden*. Londen, 1977, 6, 8, 16, 19.

¹⁰ Walpole, Horace, *Anecdotes of painting*. Strawberry-Hill, 1765-1771, deel 4, 287-288.

¹¹ Willis, *Charles Bridgeman*, 35-38.

¹² Idem, plaat 19. Het schilderij bevindt zich in de National Portrait Gallery in Londen.

¹³ Willis, *Charles Bridgeman*.

¹⁴ Idem, 64.

¹⁵ Idem, 8.

¹⁶ Hunt, John Dixon, *William Kent. Landscape Garden designer*. Londen, 2000, 16, 20, 27.

¹⁷ Gothein, Marie Luise, *Geschichte der Gartenkunst*. Jena, 1926, deel II, 374.

¹⁸ Walpole, *Anecdotes*, deel 4, 289; aangehaald door E.W. Bovill, *English Country Life 1780-1830*. Londen, 1962, 115. Dit merkte ook Timothy Mowl op in: *Gentlemen gardeners*, 106.

tuinen die hij in de jaren dertig van de achttiende eeuw aanlegde, is Rousham in Oxfordshire het best overgebleven voorbeeld.¹⁹ Kent realiseerde hier een meanderende beek die als vroegste voorbeeld van het gebruik van een slingerende waterloop in een tuinaanleg kan worden beschouwd.²⁰ Opvallend is, dat er vooral tekeningen van tuingezichten en ontwerpen van tuingebouwen door Kent bewaard zijn gebleven maar amper tuinontwerpen.²¹ Hij werd in 1783 omschreven als kunstschilder, architect en ‘father of the modern gardening’.²² Later, in de twintigste eeuw is de waardering voor het werk van Kent als landschapsarchitect opnieuw toegenomen zoals Timothy Mowl aangeeft.²³

Afb. 1. William Kent, naar William Aikman, circa 1720. Simon François Ravenet, 1742-1743, gravure.

De door Kent in zijn tuinen toegepaste idee van *The picturesque* werd een algemeen aanvaarde mode in de tuinkunst vanaf 1730. De term is afgeleid van het Italiaanse *pittresco*, dat oorspronkelijk ‘schilderachtig’ betekende.²⁴ In die tijd raakte de hoge adel geïnteresseerd in schilderachtige landschappen.²⁵ Men ging in de achttiende eeuw op zoek naar het pittoreske landschap, niet alleen tijdens de Grand Tour naar Italië, maar ook meer in eigen land. Er ontstond een hausse in het bezoeken van buitenplaatsen. De auteur en kunstschilder William Gilpin (1724-1804) speelde op deze behoefte in en gaf topografica uit die bedoeld waren als degelijke voorbereiding voor het bezoek.²⁶ Voor dit doel werden ook vele reisbeschrijvingen en gidsen uitgegeven.²⁷ Na het midden van de achttiende eeuw heeft Edmund Burke, zoals we

¹⁹ Hussey, *The picturesque*, 46.

²⁰ Jourdain, Margaret, *The work of William Kent. Artist, painter, designer and landscape gardener*. Londen, 1948, 80. Zie ook: David Watkin, *The English vision. The picturesque in architecture, landscape and garden design*. Londen, 1982, 31.

²¹ Hussey, Christopher, *English gardens and landscapes 1700-1750*. Londen, 1967, 45. Hij stelde vast dat er geen tuinontwerp van Kent's hand bekend is. In de bijdrage van John Dixon Hunt, in: Weber (ed.), *William Kent*, 380 is intussen een zeldzaam en schetsmatig ontwerp in pen en inkt van zijn hand voor een ‘water garden’ afgedrukt.

²² Walpole, *Anecdotes*, deel 4, 235 en Weber (ed.), *William Kent*, 365.

²³ Weber (ed.), *William Kent*, 5. In haar uitgebreide bibliografie noemt Susan Weber apart de waardering van Mowl voor Kent.

²⁴ Hussey, *The Picturesque*, 31, 244 en samenvatting.

²⁵ Watkin, *The English vision*, VII.

²⁶ William Gilpin schilderde vele romantische, pittoreske landschappen.

²⁷ Alleen al over de buitenplaats Stowe zijn tussen 1740 en 1840 31 uitgaven verschenen. Zie: Watkin, *The English vision*, VII.

eerder vermeldden, de begrippen *Sublime* en *Beautiful* ingevoerd om de kenmerken van het pittoreske landschap te kunnen benoemen.²⁸

Lancelot 'Capability' Brown

Lancelot Brown (1716-1783) is de bekendste tuinarchitect van de achttiende eeuw in Engeland (afb. 2). Hij legde meer dan 250 tuinen bij buitenplaatsen en landhuizen aan waarvan slechts een beperkt aantal bewaard is gebleven.²⁹ Aan hem is een groot aantal studies gewijd.³⁰

Afb. 2. Lancelot 'Capability' Brown, Nathaniel Dance, 1773, olieverf op doek.

Vanaf 1740 is met zijn aantreden een verandering in de tuinaanleg bij zulke huizen te bespeuren. Hij paste in zijn ontwerpen een eenvoudige structuur met uitgestrekte grasvelden, clusters van bomen (*clumps of trees*), struiken, slingerende vijvers en langs de randen van het terrein een rond lopende weg toe (afb. 3).³¹ Bij zijn projecten wilde hij geen overdaad aan tuingebouwen opnemen. Toch paste hij op beperkte schaal dergelijke objecten in uiteenlopende stijlen toe, want het ontwerpen ervan verzekerde hem van een goed inkomen. Een voorbeeld hiervan is de tempel in de Gracian Valley bij Stowe.³² Overal zag hij 'capability' of mogelijkheden voor modernisering en hij was in staat om zijn ideeën overtuigend aan de opdrachtgevers te presenteren. Hierbij maakte hij gebruik van *the genius*

²⁸ Burke, *A Philosophical Inquiry*.

²⁹ Brown en Williamson, *Lancelot Brown and the capability men*, 9. Hun bevindingen zijn mede gebaseerd op een onderzoek van John Phibbs, uit 2014. Inmiddels heeft Phibbs in 2016 een herziene lijst uitgebracht: *A list of landscapes that have been attributed to 'Capability' Brown*; gepubliceerd op Internet: <http://johnphibbs.uk/wp-content/uploads/2016/05/160506Attributions.pdf> (geraadpleegd, januari 2017). In 2011 telde Laura Mayer nog 170 ontwerpen van Brown. Zie: Laura Mayer, *Capability Brown and the English landscape garden*. Oxford, 2011, 33.

³⁰ We noemen hier: Gregory, John, Sarah Spooner en Tom Williamson, *Lancelot Capability Brown: A research impact review prepared for English heritage by the landscape Group*. [Norwich], 2013, 1. Zie ook: Thomas Hinde, *Capability Brown. The story of a master gardener*. Londen, 1986 en Finch & Woudstra (eds.), *Capability Brown, Royal Gardener*.

³¹ Brown vermeldt in haar werk *Lancelot 'Capability' Brown*, 170 dat hij het plan van Audley End vervaardigde.

³² Mowl, *Gentlemen gardeners*, 153.

of the place, dat is afgeleid van het Latijnse begrip *genius loci*.³³ In de tuinkunst worden hieronder de eigenschappen en mogelijkheden van een bepaald terrein verstaan, die de ontwerper kan gebruiken bij het maken van zijn plan.

Afb. 3. Ontwerp voor Audley End, bij Saffron Walden. Lancelot Brown, 1763, ingekleurde tekening.

Vanaf 1751 werkte Brown als zelfstandig tuinarchitect.³⁴ Van veel belang voor zijn carrière was zijn betrokkenheid bij de herinrichting van de tuinen van Stowe, waar Kent eerder had gewerkt. Na het overlijden van de laatste gold Brown als de meest toonaangevende tuinarchitect in Engeland. Zijn tijdgenoot Horace Walpole gaf dat als volgt aan: ‘It was fortunate for the country and mr. Kent, that he was succeeded by a very able master’ (Brown).³⁵ Ook de schrijver en politicus Thomas Whately (1726-1772), bekend van zijn *Observations on Modern Gardening*, schreef positief over Brown maar noemde hem niet bij naam.³⁶ Hij prees Browns evenwichtig gebruik van de diverse landschapselementen in zijn tuinen. Tevens werd de alom ervaren bevalligheid van zijn ontwerpen gewaardeerd. Deze werd in die tijd met schoonheid gelijk gesteld.³⁷

³³ Idem, 161.

³⁴ Watkin, *The English vision*, 67.

³⁵ Walpole, *Anecdotes*, deel 4 (1782), 311.

³⁶ Watkin, *The English vision*, 72.

³⁷ Burke, *A Philosophical Inquiry*; aangehaald door Mowl, *Gentlemen gardeners*, 152.

In de jaren vijftig van de achttiende eeuw was het bij de elite mode om te paard of met de koets uit rijden te gaan op hun landgoederen. Brown ontwierp de tuinen zodanig dat zulke rijtoeren op een comfortabele wijze konden plaatsvinden.³⁸ Tien jaar later was Browns stijl nog erg geliefd. Hij werd overstelpt met opdrachten. Door zijn organisatorisch talent was hij in staat om vele projecten aan te nemen met inschakeling van personeel.

Na het succes van zijn ontwerpen waarbij hij een beperkt aantal elementen, zoals glooiende gazonnen, boomgroepen en slingerende waterpartijen steeds herhaalde, veranderde uiteindelijk de waardering voor zijn werk. Sir William Chambers (1723-1796), architect bij Royal Kew Gardens bij Londen, stoorde zich aan de saaie grasvelden die zich tot aan het landhuis uitstrekten, zoals Brown deze op vele plaatsen had gerealiseerd.³⁹ Later volgde nog meer kritiek op zijn werk, zoals van de landeigenaar en schrijver Uvedale Price (1747-1829) en zijn vriend de dichter Richard Payne Knight (1750-1824). Beiden vonden de ontwerpen van Brown eentonig, saai, kaal en naakt.⁴⁰ Dit is niet verrassend aangezien beide critici een voorkeur voor de *Picturesque* in de aanleg hadden.

De kritiek hield in de negentiende eeuw aan. De belangrijke Schotse tuinarchitect en publicist over tuinkunst J.C. Loudon (1783-1843) deelde de mening van eerder genoemden. Hij betichtte Brown zelfs van het gebruik van steeds hetzelfde ontwerp voor meerdere tuinen.⁴¹ Er is ook een spotprent uit 1794 bekend waarop te zien is dat een monument voor Brown wordt besmeurd (afb. 4).⁴²

Afb. 4. Spotprent met een scène waarop het monument van Capability Brown wordt besmeurd, afkomstig van de titelpagina van *A Sketch from the landscape*, 1794.

Later is de kritiek afgezwakt omdat men inzag dat vele projecten tijdens Browns afwezigheid door zijn assistenten in de praktijk niet goed waren uitgevoerd.⁴³ Door zijn drukke werkzaamheden kon hij er niet steeds aanwezig zijn. Ook was het algemeen bekend dat zijn

³⁸ Mowl, *Gentlemen gardeners*, 161.

³⁹ Watkin, *The English vision*, 73; ontleend aan Chambers, William, *A Dissertation on oriental gardening*. Londen, 1772.

⁴⁰ Felton, S., *On the portraits of English authors on gardening*. Londen, 1830 (3de druk), 155. Price bezat Foxley in Herefordshire. Payne Knight woonde op Downton Castle in Herefordshire, één van de eerste voorbeelden van de Picturesque-aanleg, waar een verband tussen architectuur en landschap heel belangrijk was.

⁴¹ Watkin, *The English vision*, 87 en J.C. Loudon, *A Treatise on forming, improving and managing country residences*. Londen, 1806, deel 1, 11.

⁴² De spotprent is afgedrukt op de titelpagina van *A sketch from the landscape*. Londen, 1794. John Matthews, eigenaar van Belmont House waar Browns opvolger Repton werkte, heeft het werk anoniem gepubliceerd.

⁴³ Hyams, *Capability Brown and Humphry Repton*, 52-53.

tekeningen geen hoge kwaliteit bezaten en dat hij voor zijn projecten landmeters en tekenaars inschakelde.⁴⁴

In 1950 is het werk van Brown onderwerp geweest van een diepgaande studie door Dorothy Stroud. Haar standaardwerk leidde tot een herwaardering van zijn werk.⁴⁵ Zijn grote invloed als tuinarchitect werd in 1975 nog eens benadrukt door John Dixon Hunt en Peter Willis: 'Brown's influence on the face of the English countryside is unquestionable'.⁴⁶ David Watkin ging nog verder met zijn vaststelling dat het beeld van de Engelse landschapstuin door Brown meer is bepaald dan door wie dan ook. Hij verklaarde dit door het feit dat Capability Brown tijdens zijn succesvolle loopbaan 'in zijn eentje' de belangrijkste buitenplaatsen van zijn tijd van een tuin in de landschapsstijl heeft voorzien.⁴⁷ David Brown en Tom Williamson schreven recentelijk zelfs dat de tuinarchitect alle vormen van geometrie en regelmatigheid verafschuwde en een vorm van 'natural informal landscape' creëerde die volgens hen 'England's great contribution to the visual art' is geweest.⁴⁸ Bij het waarderen van zijn oeuvre ontstaat het beeld dat Brown heel erg als genie werd beschouwd maar dat hij volgens de landschapshistoricus Mowl eigenlijk een 'doortrapte businessman' was.⁴⁹ Tegelijkertijd noemt hij zijn deskundigheid in allerlei technische zaken die zich bij de aanleg van een tuin voordeden. In de recent verschenen bundel *Capability Brown, Royal gardener: The business of Place-Making in Northern Europe* onder redactie van Jonathan Finch en Jan Woudstra wordt de aandacht gericht op Brown als koninklijk hovenier, als ontwerper en op de invloed van zijn werk op de landschapsstijl op het Europese continent. Er worden voorstellen geformuleerd voor toekomstig onderzoek voor het opsporen van Browns contacten met tijdgenoten op basis van regionale detailstudies. Het is opmerkelijk dat zij ook wijzen op het feit dat er nog heel veel informatie berust in familie-, huis- en bedrijfsarchieven.⁵⁰ Dit geeft aan hoe veelomvattend het onderzoek naar het werk van een tuinarchitect is en hoe belangrijk hierbij het raadplegen van archieven is.

Humphry Repton

De belangrijkste Engelse tuinarchitect na Brown was Humphry Repton (1752-1818) (afb. 5). Hij noemde Brown zijn 'predecessor' (voorganger) en verdedigde zijn reputatie.⁵¹ Repton bezat ook de ontwerptekeningen van zijn belangrijkste werken; hij had deze namelijk van zijn zoon Lancelot gekregen.⁵² Hij had overigens kritiek op bepaalde oplossingen van zijn voorganger zoals de ligging van vijvers in de tuinen. Repton bracht verfijningen in Browns werk aan, waarbij hij belangrijke uitzichtpunten in de aanleg accentueerde.⁵³ Hij merkte eveneens op dat Brown het tekenwerk teveel aan anderen overliet.⁵⁴ Met zijn activiteiten

⁴⁴ Jacques, David, *Georgian gardens. The Reign of Nature*. Londen, 1983, 80, 81.

⁴⁵ Stroud, *Capability Brown*.

⁴⁶ Hunt en Willis, *The genius of the place*, 31. Zie ook: Jane Brown, *Lancelot 'Capability' Brown*.

⁴⁷ Watkin, *The English vision*, 67.

⁴⁸ Brown en Williamson, *Lancelot Brown and the capability men*, 7. Het letterlijke citaat van Pevsner luidde: 'landscaping is the greatest English contribution to European architecture'. Zie: N. Pevsner, *The genesis of the picturesque*, in: *Architectural Review*, 1944, 139. Het boek van Brown en Williamson verscheen ter gelegenheid van het 300-jarige jubileum van het geboortjaar van Capability Brown.

⁴⁹ Mowl, *Gentlemen gardeners*, 149 en Phibbs, *A list of landscapes*, 11.

⁵⁰ Verschenen in 2020.

⁵¹ Repton, *Sketches and hints*, 69 e.v.

⁵² Repton, *Sketches and hints*, XIV, aangehaald door Daniels, *Humphry Repton*, 103.

⁵³ Daniels, *Humphry Repton*, 103.

⁵⁴ Repton, Humphry, *Enquiry into the changes in landscape gardening*. Londen, 1811-1812, 45 en 90.

vulde Repton een leemte in de aanleg van tuinen op die na het overlijden van Brown in 1783 was ontstaan.⁵⁵

Afb. 5. Humphry Repton. W. Holl naar S. Shelley, 1802, litho.

Repton begon zijn carrière als tuinarchitect in 1788 pas op 36-jarige leeftijd, na een weinig succesvolle periode als textielhandelaar en ondernemer. Een onderdeel van zijn opleiding was een reis naar en een verblijf in Nederland in 1764. Hij verbleef eerst in Woudrichem en daarna in Rotterdam in het gezin van Zacharias Hope, lid van het bekende bankiersgeslacht. Hij kwam in contact met vele relaties van zijn gastheer in Rotterdam en Amsterdam en zelfs met de prins van Oranje. Tijdens zijn reizen leerde Repton volgens Loudon het ‘Nederlandse’ landschap kennen met zijn specifieke structuren van het polderlandschap en het hoogstaande niveau van de horticultuur.⁵⁶ Ook andere auteurs noemen deze bijzondere ervaring, maar hechten er minder belang aan, zoals Tom Williamson in *Polite Landscape*.⁵⁷ Repton is de enige Engelse landschapsarchitect van wie het bekend is dat hij langere tijd in de Republiek verbleef.

Repton reisde veel. Zijn omzwervingen stelden hem in staat om goede netwerken op te bouwen en opdrachten te verwerven. Zo kon hij het vak van tuinarchitect in praktijk brengen, waarvoor hij niet was opgeleid. Hij was meer een ‘self styled successor’ van Brown.⁵⁸ Hij miste de onmisbare vaardigheid van Brown in technische zaken zoals waterbeheer en in het aansturen van personeel.⁵⁹ Wel stak Repton veel tijd in de contacten met opdrachtgevers. Bij sommigen van hen logeerde hij meermalen.⁶⁰ Eerst had hij bij de grote huizen van de hoge adel omvangrijke projecten uitgevoerd maar in de loop der tijd veranderde de markt en kreeg

⁵⁵ Daniels, *Humphry Repton*, 1.

⁵⁶ Loudon, J.C., *The Landscape gardening and landscape architecture of the late Humphry Repton esq.* Londen, 1840, 5 e.v. Zie ook Mowl, *Gentlemen and players*, 177.

⁵⁷ Williamson, Tom, *Polite landscapes. Gardens & Society in Eighteenth-Century England*. Baltimore, 1995, 141.

⁵⁸ Mayer, Laura, *Humphry Repton*. Oxford, 2014, 6.

⁵⁹ Mowl, *Gentlemen and players*, 178.

⁶⁰ Idem, 182.

hij opdrachten voor kleinere villatuinen in buitenwijken van steden. De opdrachtgevers veranderden eveneens. Zij waren steeds meer afkomstig uit de lage adel en de hoge burgerij.⁶¹ Over zijn werkwijze informeert Stephen Daniels ons nauwgezet in zijn studie *Humphry Repton*.⁶² Daniels beschrijft dat Repton bij het eerste bezoek met zijn opdrachtgever over het terrein liep en palen uitzette om de contouren van vijvers en perken aan te geven. Verder maakte hij aantekeningen en schetsjes om zijn voorstellen te onderbouwen. Repton gebruikte hierbij een zaktelescoop, een schetsboek, pennen en soms een meetlint. Eén van zijn eerste aankopen was een theodoliet, die later ook op zijn visitekaartje werd afgedrukt. Dit apparaat verwees naar zijn activiteiten bij het opmeten van het terrein (afb. 6). Zonder dat was hij niet in staat om een ontwerp te maken. Na verloop van tijd hechtte hij minder belang aan instrumenten, maar zoals hij formuleerde in zijn *Observations on the theory and practice of landscape gardening*: ‘the eye to observe and the hand to delineate, are always necessary and will often supersede the use of every instrument’.⁶³

Afb. 6. Visitekaartje van Humphry Repton met de theodoliet waarmee hij opmetingen verrichtte voor de aanleg van een tuin. In het cartouche links boven is de tekst ‘H. Repton. Landscape Gardener’ te lezen. Thomas Medland naar H. Repton, circa 1790, gravure.

Een belangrijk hulpmiddel bij de presentatie van zijn ontwerpen aan de opdrachtgevers waren de zogenaamde *Red Books*.⁶⁴ Het presenteren van deze boeken was een nieuw fenomeen en kan als een slimme verkoopmethode worden gezien.⁶⁵ Deze in rood Marokkaans leer gebonden boeken bevatten voorin zijn visitekaartje, hierop volgend een situatiekaart van het bezit en tekeningen van vóór en na de wijzigingen van een aanleg, die met behulp van ‘overlays’ waren aangegeven. Soms heeft Repton zichzelf tekenend of met een instrument afgebeeld (afb. 7).⁶⁶ In zijn *Red Books* gaf hij bovendien per project een beschrijving van de

⁶¹ Daniels, *Humphry Repton*, 150, 207; voorts Andre Rogger, *Landscapes of Taste*, 18.

⁶² Daniels, *Humphry Repton*, 35.

⁶³ Idem, ontleend aan: Humphry Repton, *Observations on the theory and practice of landscape gardening*. Londen, 1803, 3.

⁶⁴ Op de website van de National Archives in Richmond is een lijst opgenomen van Red Books uit de periode 1791-1812. Zie: <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/c/F31794> (geraadpleegd, dec. 2019).

⁶⁵ Mayer, *Humphry Repton*, 15.

⁶⁶ Daniels, *Humphry Repton*, 44-45. Het origineel berust bij Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection.

aanleg, voorzien van zijn visies en aanbevelingen.⁶⁷ Het zijn unieke boeken, die als zeer leerzaam voor de vakgenoten kunnen worden beschouwd. Ze bevatten prachtig uitgevoerde tekeningen en aquarellen die hij ter plaatse maakte. De tekeningen geven een duidelijk beeld van zijn ontwerp. Repton heeft meer dan 400 projecten uitgevoerd maar het exacte aantal *Red Books* is niet met zekerheid vast te stellen.⁶⁸ De boeken geven inzicht in Reptons werkwijze. Hij bereidde het ontwerp voor, maar liet het werk over aan plaatselijke uitvoerders of hoveniers. Volgens Loudon heeft hij de uitvoering nooit zelf verzorgd.⁶⁹

Afb. 7. Voorstel voor een ontwerp in de landschapsstijl voor Tatton Park, waarin het pittoreske is waar te nemen. Repton is zelf met zijn theodoliet te zien. Afgedrukt in zijn werk *Sketches and hints*, 1795.

Over de theoretische kant van het vak van tuinarchitect publiceerde Repton enkele voor de vakliteratuur nuttige boeken. In 1795 verscheen *Sketches and Hints on landscape gardening* van zijn hand, waarin hij in debat ging met de genoemde vertegenwoordigers van de *Picturesque* stijl, Richard Payne Knight en Uvedale Price. In dit boek weerlegde hij de kritiek van Knight die hem verweet 'Brown's mantel te dragen'.⁷⁰ Repton beschreef hier als eerste tuinarchitect in Engeland hoe hij zich de aanleg bij verschillende buitenplaatsen voorstelde. Hij hanteerde daarbij voor het eerst het begrip 'landscape gardening'.⁷¹ In zijn reeds aangehaalde tweede boek *Observations on the Theory and Practice of Landscape Gardening* in 1803, zette hij deze uitleg voort.⁷² De illustraties waren vervaardigd naar de originele tekeningen uit zijn *Red Books*.⁷³ Drie jaar later publiceerde hij *Enquiry into the changes in landscape gardening*, waarin de opeenvolgende modes in de tuinkunst en de plaats van Brown daarin op kernachtige wijze zijn geformuleerd: 'Under his (Brown's) guidance total change in the fashion of gardens took place; and as the Dutch style had superseded the Italian, so the English garden became the universal fashion'. Hij noemde Brown 'the great leader' en de door hem toegepaste stijl, de 'English style'.⁷⁴

⁶⁷ Loudon, *An Encyclopedia of gardening*, 454 e.v.

⁶⁸ Mayer, *Humphry Repton*, 12, vermeldt ook dit aantal.

⁶⁹ Loudon, *An Encyclopaedia*, 80.

⁷⁰ Batey, Mavis, 'The high phase of English Landscape Gardening', in: Peter Martin en Robert Maccubbin (eds.), *British and American Gardens in het Eighteenth Century*. Williamsburg, 1984, 47.

⁷¹ Repton, *Sketches and hints*, XIII en Loudon, *The landscape gardening*, 29.

⁷² J.C. Loudon bracht het werk van Repton in 1840 opnieuw uit.

⁷³ Repton, Humphry, *Observations*, 7.

⁷⁴ Repton, *Enquiry into the changes*, 6.

Afb. 8. Gezicht vanuit het huis van Repton te Romford, vóór en na de veranderingen van de aanleg, afgedrukt in zijn boek *Fragments on the theory and practice of landscape gardening*, 1816.

Reptons laatste boek verscheen in 1816, twee jaar voor zijn overlijden. In dit werk *Fragments on the theory and practice of landscape gardening* behandelde hij een breed scala aan onderwerpen die betrekking hadden op de aanleg van grote huizen en villa's, waarbij zowel de gebouwen als de tuinaanleg aan bod komen. Hij ruimde in zijn boek tevens plaats in voor de beschrijving van de aanleg bij zijn eigen huis aan Hare Street bij Romford in Essex. Daarvan nam hij ook afbeeldingen op (afb. 8).⁷⁵ Hij uitte tevens zijn zorg over de teloorgang van de tuinarchitectuur als kunst.⁷⁶

Reptons werk is uitgebreid behandeld door de bekende tuinhistoricus Dorothy Stroud. Zij vergeleek zijn werk met dat van zijn voorganger Brown. Het valt op dat Stroud inzag dat Reptons werk meer variëteit kende.⁷⁷ Zij noemde zijn tekentalent als basis voor zijn succes. Deze mening baseerde zij op de bewaard gebleven tekeningen van Repton, van wie weinig brieven aan cliënten voorhanden zijn.⁷⁸ De belangstelling voor Reptons werk is blijvend. In 2000 merkte Timothy Mowl op dat de *Red Books* vooral geschikt waren als verkooptrucs, tegelijkertijd noemde hij het een gevaar dat deze boeken een te positieve impressie geven van zijn ontwerpen.⁷⁹ Hier plaatste hij een kritische noot bij de door velen zo gewaardeerde *Red Books*. Andre Rogger daarentegen legde juist veel nadruk op het belang van deze boeken, dat

⁷⁵ Repton, Humphry, *Fragments on the theory and practice of landscape gardening*. Londen, 1816, 232 e.v.

⁷⁶ Idem, VIII.

⁷⁷ Stroud, Dorothy, *Humphry Repton*. Londen, 1962, 11.

⁷⁸ Idem, 12.

⁷⁹ Mowl, *Gentlemen players*, 180.

hij als een nieuw verschijnsel in de Engelse tuinliteratuur zag.⁸⁰ Een klein aantal van de *Red Books* heeft hij grondig geanalyseerd en toonde de complexiteit van Repton's werkwijze aan. Rogger beschouwde de boeken meer als kunstobjecten dan ontwerptekeningen voor de praktijk. Hij stelde tevens vast dat het moeilijk was om nu nog een authentiek Reptonpark aan te treffen want vele werden al redelijk snel na de aanleg gewijzigd.⁸¹ Dit probleem speelt in het algemeen bij de nog bestaande tuinen en parken in de landschapsstijl. De heruitgave in 1840 door Loudon van Repton's werk, dat nog met Brown verwant is, kreeg volgens Finch en Woudstra opnieuw belangstelling in Europa.⁸²

Opvolgers van Brown en Repton

Browns stijl werd vanwege zijn succes door verschillende vroegere assistenten gekopieerd.⁸³ Nathaniel Richmond (circa 1720-1784) met wie hij al in 1745 werkte, koos voor een eigen carrière waarbij hij de stijl van Brown volgde. Richmonds ontwerpen zijn daarom moeilijk van het werk van zijn leermeester te onderscheiden.⁸⁴ Een andere assistent, Thomas White (1736-1811), was eerst Browns compagnon. Vanaf 1760 had hij een eigen praktijk en was voornamelijk werkzaam in Yorkshire.⁸⁵ Een belangrijke concurrent, William Emes (circa 1729-1813), werkte in de Midlands en in Noord-Wales. Hij was voor de landeigenaren daar een alternatief voor de immens populaire Brown. Emes' werk leek eveneens erg op dat van Brown.⁸⁶ De lagere kwaliteit van de door de navolgers aangelegde tuinen werd later toch bekritiseerd.⁸⁷ Een andere concurrent van Brown, de tijdgenoot Richard Woods (circa 1716-1794), werkte vooral in Zuid-Engeland. Van hem is het bekend dat hij meestal kleinere tuinen aanlegde en dat hij de nadruk legde op de inrichting van het terrein dichtbij het huis. Hij plantte graag bloemen, bij voorkeur rozen uit zijn eigen kwekerij.⁸⁸ Woods ontwierp zelf bouwwerken zoals tempels maar ook bruggen voor de vijvers.

William Sawrey Gilpin was in de periode 1820-1850 werkzaam in de landschapsstijl. Zijn naam is in de tuingeschiedenis veel minder bekend dan die van Repton. Gilpin werd in 1762 geboren en begon zijn carrière als landschapsschilder in de omgeving van Londen. In die hoedanigheid maakte hij illustraties voor het boek van zijn oom William Gilpin, *Observations on the River Wye* in 1782.⁸⁹ Als schilder kon hij het op den duur financieel niet bolwerken. In 1820 begon hij alsnog een loopbaan als landschapsarchitect. Hij vulde het hiaat op dat door het overlijden van Repton was ontstaan. Gilpin had de steun van Uvedale Price die hem in de kringen van de aristocratie en de lagere landadel introduceerde.⁹⁰ Hij kreeg vervolgens al snel vele opdrachten. Gegevens over zijn ontwerpen zijn schaars en wat bewaard is gebleven, is

⁸⁰ Rogger, *Landscapes of Taste*, 85.

⁸¹ Idem, 32.

⁸² Finch & Woudstra (eds.), *Capability Brown, Royal Gardener*, 201.

⁸³ Jacques, *Georgian gardens*, 83 en Mayer, *Capability Brown*, 46, 47

⁸⁴ Cowell, Fiona, *Richard Woods (1715-1793). Master of the Pleasure garden*. Woodbridge, 2009, preface. Zie ook Stroud, *Capability Brown*, 231.

⁸⁵ Cowell, *Richard Woods*, 86.

⁸⁶ Jacques, *Georgian gardens*, 85, 86.

⁸⁷ Felton, *On the portraits of English authors*, 157.

⁸⁸ Cowell, Fiona, 'Richard Woods (?1716-1793). A preliminary account', in: *Garden History* 14 (1986) nr. 2, 115 e.v.

⁸⁹ Piebenga, Sophieke, 'William Sawrey Gilpin (1762-1843). Picturesque Improver', in: *Garden History* 22 (Winter 1994) nr. 2, 178.

⁹⁰ Piebenga, Sophieke, 'William Sawrey Gilpin (1762-1843)', in: *Oxford Dictionary of National Biography*. Londen, 2004, 325.

meestal ongesigneerd.⁹¹ Hij werd gezien als een talentvolle tuinarchitect.⁹² Gilpin vond het heel belangrijk om het verband tussen huis en omgeving te benadrukken en bovenal om hiervan een harmonieus geheel te vormen. Zijn visies zette hij in 1832 uiteen in zijn boek *Practical hints on landscape gardening*.⁹³ Zelf noemde hij zich een leerling van Price.⁹⁴ Behalve het toepassen van het *Picturesque* in zijn ontwerpen paste hij later ook elementen uit de formele stijl toe.⁹⁵ Gilpin was de laatste tuinarchitect van naam die in Engeland in de landschapsstijl werkte. Hij overleed in 1843.

De landschapsstijl en de ontwerpers in Duitsland

De belangstelling voor de Engelse landschapsstijl in het toenmalige Duitsland ontstond voornamelijk in de tweede helft van de achttiende eeuw. Na de beëindiging van de Zevenjarige Oorlog in 1763, waarbij onder andere Engeland en verschillende Duitse staten betrokken waren, waren het vooral Duitse edelen die naar Engeland reisden om daar de grote buitenhuizen met in landschapsstijl aangelegde tuinen te bezoeken.⁹⁶ Daar kon men kennis maken met de nieuwste ontwikkelingen in de tuinkunst.

Engeland als voorbeeld

Een belangrijke schakel in de contacten vormde de Engelse koning George III (1738-1820), die ook keurvorst van Hannover was.⁹⁷ Hij gaf Duitse bezoekers de gelegenheid om de koninklijke tuinen van Kew en Richmond te bezoeken. Eén van hen, prins Karl von Mecklenburg-Strelitz schreef na een bezoek aan Richmond bij Londen in 1771 vol bewondering in het Engels: 'that is my paradise'.⁹⁸ Verder hebben Duitse edelen reisverslagen nagelaten waarin zij over hun bezoeken hebben geschreven. Hieruit blijkt dat zij vele buitenplaatsen bezochten.⁹⁹

Op advies van de koningen George II en George III maakte de directeur van het Departement van de Koninklijke tuinen en gebouwen in Hannover, Friedrich Karl von Hardenberg, in 1744 en 1762 reizen naar Engeland. Soms gebeurde dit in gezelschap van Duitse hoveniers.¹⁰⁰ Het doel van Von Hardenbergs reizen was het bestuderen van de nieuwe tuinstijl en de botanie.¹⁰¹ Hij kreeg in 1762 contact met Philip Miller, auteur van het belangrijke naslagwerk *The Gardener's Dictionary*. Hierin gaf Miller onder meer adviezen over het ontwerpen van een park in de landschapsstijl. De publicatie werd in 1750 in het Duits vertaald onder de titel *Das*

⁹¹ Idem.

⁹² Zie noot 89 en 90.

⁹³ Verschenen in Londen in 1832; in 1835 volgde de tweede druk.

⁹⁴ Watkins, Charles en Ben Cowell, *Uvedale Price (1747-1829). Decoding the Picturesque*. Woodbridge, 2012, 201.

⁹⁵ Piebenga, 'William Sawrey Gilpin (1762-1843). Picturesque Improver', 175.

⁹⁶ Watkin, David, 'The Influence of English Royal Gardens on the Continent in the 18th century', in: Franz Bosbach en Gert Gröning, *Landschaftsgärten des 18. und 19. Jahrhunderts*. München, 2008, 34.

⁹⁷ Al vanaf 1714, toen de personele unie Hannover-Groot Brittannië een feit werd, ontstonden veel contacten tussen de Duitse en Engelse adel.

⁹⁸ Watkin, 'The influence of English Royal Gardens', 34.

⁹⁹ Köhler, Marcus, *Frühe Landschaftsgärten in Russland und Deutschland. Johan Busch als Mentor eines neuen Stils*. Berlin, 2003, 95, 96.

¹⁰⁰ Köhler, Marcus, 'Friedrich Karl von Hardenberg's (1696-1763) Journeys to England and his contribution to the introduction of the English Landscape Garden to Germany', in: *Garden History*, vol. 25, (winter 1997) nr. 2, 213. De hovenier van het koninklijk paleis in Hannover, Matthias Charbonnier reisde in 1744 met Von Hardenberg mee.

¹⁰¹ Idem, 213.

englische Gartenbuch, oder Gärtner Lexicon. Het werd een bestseller in Duitsland en was zo een belangrijke bron van informatie voor Duitse landgoedeigenaren geworden. In die tijd was er een gebrek aan Duitstalige vakliteratuur op het gebied van de aanleg in de landschapsstijl.¹⁰²

De eerste Duitse landschapstuinen

Heel lang heerste de opvatting dat in Wörlitz, in Saksen-Anhalt, in 1764 de eerste en belangrijkste landschappelijke aanleg in Duitsland werd gerealiseerd.¹⁰³ Deze hypothese is later bijgesteld.¹⁰⁴ Nieuw onderzoek heeft uitgewezen dat de modernisering van de tuinaanleg bij landhuizen eerder plaatsvond in het noordwesten van Duitsland dan in het zuiden en oosten.¹⁰⁵ De vroegst bekende was een kleine aanleg uit 1753 bij Schwöbber, ten zuidwesten van Hannover, waarvan de tuinarchitect niet bekend is.¹⁰⁶ De opdrachtgever was Otto von Münchhausen. Hij was de eerste in Duitsland die in zijn werk *Der Hausvater* over het aanleggen van tuinen in de landschapsstijl publiceerde. Dit zesdelige werk verscheen tussen 1764 en 1771. In het tweede deel wees hij er op dat de Engelse stijl in Duitse contreien nog weinig werd toegepast.¹⁰⁷ Een ander voorbeeld van een aanleg in de vroege landschapsstijl was Harbke, ten zuidoosten van Hannover, waarvoor in 1762-1763 plannen zouden zijn gemaakt die echter pas omstreeks 1780 zijn uitgevoerd (afb. 9).¹⁰⁸ Köhler noemt als eerste dit vroege voorbeeld in de tuinkunst in zijn boek *Frühe Landschaftsgärten in Russland und Deutschland*.

Afb. 9. Gezicht op de tuinaanleg van Harbke. C.G. Geyser, 1782, gravure.

Verreweg de bekendste aanleg, Wörlitz bij Dessau, werd in opdracht van vorst Leopold Friedrich Franz von Anhalt-Dessau (1740-1817) gerealiseerd. Von Anhalt genoot grote bekendheid vanwege zijn verlichte ideeën.¹⁰⁹ De vorst reisde vier keer voor langere tijd naar

¹⁰² Köhler, *Frühe Landschaftsgärten*, 33, 38.

¹⁰³ Von Buttlar, *Der Landschaftsgarten*, 141.

¹⁰⁴ Köhler, 'Friedrich Karl von Hardenberg's (1696-1763) Journeys to England', 212; hierin verwees hij naar: Rolf Kirsch, *Frühe Landschaftsgärten im niedersächsischen Raum*. Göttingen, 1988.

¹⁰⁵ Kirsch, *Frühe Landschaftsgärten*, 33.

¹⁰⁶ Köhler, Marcus, 'Diese Gartenmode stiftet indessen viel Nutzen ...Die Baumschulen in Harbke und Schwöbber', in: Sylvia Butenschön (ed.), *Frühe Baumschulen in Deutschland*. Berlin, 2012, 214.

¹⁰⁷ Münchhausen, Otto von, *Der Hausvater*. Hannover, 1765, II, 1^e (hoofd)stuk, 776.

¹⁰⁸ Köhler, *Frühe Landschaftsgärten*, 40.

¹⁰⁹ Von Buttlar, *Der Landschaftsgarten*, 143.

Engeland, waar hij de tuinen van Stourhead, Stowe en West Wycombe bezocht en bestudeerde.¹¹⁰ Na een reis in 1764 met zijn architect F.W. von Erdmannsdorf en hovenier J.F. Eyserbeck, begon men in hetzelfde jaar met het project in Wörlitz. Het plan is ontwikkeld door genoemde hovenier en vervolgens uitgevoerd in samenwerking met zijn collega's, vader en zoon Schoch.¹¹¹ Laatstgenoemde, Johann Georg Gottlieb Schoch, had in Engeland gestudeerd. Hij onderging de invloed van Capability Brown, wat uit het ontwerp van een onderdeel van de aanleg blijkt.¹¹² Hij publiceerde later anoniem over de landschapsstijl.¹¹³ De uitgestrekte aanleg van Wörlitz aan de oever van de Elbe met fraaie uitzichten en voorzien van vele tuingebouwen, waaronder de Tempel van Venus, riepen de sfeer van het Engelse landschap op. De Engelse diplomaat William Stewart noteerde na een bezoek omstreeks 1827: 'Goddam, hier bin ich in England'.¹¹⁴ Zoals eerder vermeld werd Wörlitz lange tijd beschouwd als één van de eerste voorbeelden van de aanleg van landschapstuinen in Duitsland.

Kort na de aanleg van Wörlitz liet prinses Augusta, een zuster van de Engelse koning George III, door Capability Brown een ontwerp maken voor het park van Richmond bij Braunschweig. Het was genoemd naar het Engelse kasteel Richmond.¹¹⁵ Dit is het enige bekende ontwerp van Brown in Duitsland.

Christian Cay Lorenz Hirschfeld

Het was Christian Cay Lorenz Hirschfeld (1742-1792), die met zijn publicaties over de theorie van de tuinkunst een belangrijke basis heeft gelegd voor de ontwikkeling van de landschapstuinen in Duitsland. Hirschfeld was in zijn tijd een autoriteit op dit terrein, bleef dat nog enkele decennia na zijn overlijden en werd later uitgeroepen tot 'de vader van de landschapskunst'.¹¹⁶ Hij was afkomstig uit Holstein, dat toen nog tot Denemarken behoorde. Hirschfeld studeerde in Halle en werkte later als hoogleraar aan de universiteit van Kiel. Daar publiceerde hij over uiteenlopende onderwerpen als over de filosofie en kunstgeschiedenis, maar ook over reizen, esthetiek, pomologie en de geschiedenis van de tuinaanleg.¹¹⁷ Het laatste is opmerkelijk aangezien hij geen eigen tuin bezat of zelf aanlegde. Wel kon hij zijn kennis gebruiken bij het beheer van een vruchtboomkwekerij vanaf 1784.¹¹⁸ Als publicist was Hirschfeld eerst in Halle en daarna in Leipzig actief.

Zijn eerste boek, *Das Landleben* (1767), gaat over de deugden en voordelen van het leven op het platteland, dichtbij de natuur. Hirschfeld benadrukte de voordelen van het landleven bij het beschrijven van de tuin. Deze was de plaats waar men van rust en comfort kon genieten.¹¹⁹

¹¹⁰ Trauzettel, Ludwig, 'Wörlitz: England in Germany', in: *Garden History*, vol. 24, (winter 1996) nr. 2, 224. Zie ook: John Harrison, 'From Rome to Stourhead and thence to Rome again: the phenomenon of the eighteenth-century English landscape garden', in: Jon Stobart (ed.), *Travel and the British Country House*. Manchester, 2017, 47.

¹¹¹ Trauzettel, 'Wörlitz: England in Germany', 222.

¹¹² Idem, 227.

¹¹³ Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung*.

¹¹⁴ Bosbach, Franz en Gert Gröning (ed.), *Landschaftsgärten des 18. und 19. Jahrhunderts. Beispiele deutsch-britischer Kulturtransfers*. München, 2008, 19; ontleend aan Erhard Hirsch, *Dessau Wörlitz*. München, 1988, 50.

¹¹⁵ Kirsch, *Frühe Landschaftsgärten*, 330 e.v. Hij noemt hier als jaar van aanleg de periode vanaf 1769.

¹¹⁶ Parshall, (ed.), *Theory of Garden Art*, 41.

¹¹⁷ Parshall, Linda, 'C.C.L. Hirschfeld's concept of the garden in the German Enlightenment', in: *Journal of Garden history*, 1993, 126.

¹¹⁸ Kehn, *Christian Cay Lorenz Hirschfeld*, 9.

¹¹⁹ Hoffmann, Alfred, *Der Landschaftsgarten*. Hamburg, 1963, 121; ontleend aan Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*, I, 154.

Het beleven van de natuur was in die tijd hét populaire thema geworden. Het is geen wonder dat zijn publicatie binnen tien jaar vier maal werd heruitgegeven. In 1773 publiceerde Hirschfeld *Anmerkungen über die Landhäuser und die Gartenkunst*. Hierin behandelde hij zowel de bouwkunst als de tuinarchitectuur.¹²⁰ De laatste vormde vanaf dat moment het hoofdthema van zijn publicaties. Zijn voornaamste werk is de vijfdelige serie *Theorie der Gartenkunst* (1779-1785), die volgde op zijn eerdere beknopte publicatie met dezelfde titel. De serie verscheen gelijktijdig in het Duits en het Frans en was vermaard in Frankrijk, Hongarije, Italië, Nederland, Rusland en Scandinavië. Hirschfeld kreeg alom waardering vanwege zijn eruditie en toegankelijk taalgebruik. In zijn werk beschreef hij de tuinen van buitenplaatsen in Duitsland en Engeland. Dit laatste is opmerkelijk gezien het feit dat hij daar zelf nooit is geweest om de tuinen te bekijken.¹²¹ De *Theorie der Gartenkunst* bevat een schat aan informatie over achtergronden van de Engelse landschapsstijl die door Duitse lezers gretig werd afgenomen.¹²²

In zijn *Theorie* introduceerde Hirschfeld een aantal sleutelbegrippen, zoals omvang en verscheidenheid, schoonheid, nieuwigheid en het onverwachte, voorts het contrast. Deze begrippen vormden de basis van Hirschfelds theorie. Hij deelde de tuinen in categorieën in, waarbij de gevoelsmatige beleving een belangrijke rol speelde. Zo onderscheidde hij de levendige of aangename, de zacht melancholische, de romantische en zelfs de feestelijke tuin. Deze typologie van de tuin was geheel nieuw in die tijd.¹²³ Hirschfeld gaf ook voorbeelden hoe een bepaald type tuin kon worden ingericht (afb. 10).

Afb. 10. Voorbeeld van een landschappelijke aanleg ter illustratie van de beschrijving van weerspiegelingen in een vijver en vergezichten. [*Liebe*], 1780, gravure.

Zo gaf hij uitgebreide aanbevelingen aan tuinarchitecten voor het plaatsen van tuinsieraden zoals koepels, tempels en andere gebouwtjes.¹²⁴ Het was volgens Hirschfelds theorie aan ‘het individu’ om een eigen keuze te maken op basis van zijn emotionele opvatting ten aanzien van één van de tuintypen. Vervolgens kon de tuinarchitect worden geraadpleegd voor specifieke theoretische en praktische zaken.¹²⁵ Hirschfeld besteedde in zijn *Theorie* ook veel aandacht aan de beplanting van zowel inheemse als exotische gewassen. Aangezien zijn

¹²⁰ E. de Jong stipt dit thema ook aan, met name het genre ‘kleinarchitectuur’, in: ‘Schoon en Schilderagtig’, 77.

¹²¹ Hoffmann, *Der Landschaftsgarten*, 121.

¹²² Idem, 127.

¹²³ Schepers, *Hirschfelds Theorie der Gartenkunst*, 31.

¹²⁴ Idem.

¹²⁵ Idem, 32.

hoofdwerk alleen een selecte groep van eigenaren en liefhebbers bereikte, heeft hij nog een serie boekjes met de titel *Gartenkalender* uitgebracht om zijn ideeën ook onder hoveniers te kunnen verspreiden. Tijdens zijn leven genoot Hirschfeld veel waardering, die later echter verflauwde. Pas in de tweede helft van de twintigste eeuw ontstond weer interesse voor zijn werk. Er is veel onderzoek gedaan naar de invloed van Engelse filosofen en tuinliefhebbers op zijn werk.¹²⁶ Volgens Wolfgang Schepers waren de belangrijkste onder hen Thomas Whately en Henry Home.¹²⁷ De laatste publiceerde in 1762 zijn *Elements of Criticism* dat al spoedig in het Duits werd vertaald.¹²⁸ In Duitsland vond Hirschfeld inspiratie bij de archeoloog en kunsttheoreticus Johann Joachim Winckelmann en de filosoof Johann Georg Sulzer.¹²⁹ Behalve zijn werk werden leven en reizen van Hirschfeld belangrijke onderwerpen van onderzoek. Inspiratie uit deze reizen was van essentieel belang, zoals hij zelf heeft opgetekend: ‘Was Italien für den reisenden Maler ist, das würde England für den Gartenkünstler seyn’.¹³⁰

Het genoemde standaardwerk van Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst* werd aan het begin van deze eeuw in het Engels vertaald en voorzien van een uitgebreide toelichting van de hand van Linda Parshall. Zo is zijn encyclopedisch werk toegankelijk gemaakt voor Engelstalige onderzoekers.¹³¹

Johann Georg Gottlieb Schoch

Eén van de eerste belangrijke Duitse tuinarchitecten die in de landschapsstijl werkte, was Johann Georg Gottlieb Schoch (1758-1826). Zijn opleiding tot hovenier genoot hij bij zijn vader in Wörlitz, met wie hij later ook ging samenwerken. In 1784 werd hij door vorst Franz von Anhalt naar Engeland gestuurd om de tuinkunst in de landschapsstijl te bestuderen. Daar bezocht hij verschillende tuinen van Capability Brown. Behalve de bovengenoemde aanleg bij Wörlitz, die als voorbeeld diende voor het landgoed Dieskau bij Halle, maakte Schoch ontwerpen voor de hertog van Braunschweig. Eén van de kenmerken van zijn ontwerpen vormden de zichtassen die naar een beeldbepalend object leidden.

Schochs theorieën zijn te vinden in de publicatie *Versuch einer Anleitung zur Anlegung eines Gartens im englischen Geschmack*, die in 1794 anoniem te Leipzig verscheen. Al in de eerste zin formuleerde hij ‘Englische Gärten werden in unsern Zeiten als Muster angenommen, nach welchen neuere Gärten angelegt werden sollen’.¹³² Hij behandelde de grondbeginselen van de aanleg van de landschapstuin, waarbij de opvattingen van de Engelse landschapsarchitecten zoals Brown werden gevolgd.¹³³ Schoch was één van de eerste auteurs in Duitsland die in de jaren negentig van de achttiende eeuw ontwerptekeningen in een theoretische werk over de tuinkunst heeft opgenomen (afb. 11).¹³⁴ Het valt op dat het belang van zijn werk pas in deze eeuw is ingezien. Dit blijkt uit het feit dat de tuinarchitect met waardering is genoemd in de *Deutsche Biographie*.¹³⁵

¹²⁶ Idem, 67, 139.

¹²⁷ Idem.

¹²⁸ De Duitse vertaling door J.N. Meinhard luidde *Grundsätze der Kritik*. 3 delen. Leipzig, 1763-1766.

¹²⁹ Hoffmann, *Der Landschaftsgarten*, 128.

¹³⁰ Von Buttlar, *Der Landschaftsgarten*, 141, ontleend aan: C.C.L. Hirschfeld, *Anmerkungen über die Landhäuser*. Leipzig, 1773, 169.

¹³¹ Parshall, (ed.), *Theory of Garden Art*, 4.

¹³² Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens*, 1.

¹³³ Idem, 7.

¹³⁴ Schweizer, Stefan en Sascha Winter (eds.), *Gartenkunst in Deutschland*. Regensburg, 2012, 94.

¹³⁵ Zie over J.G.G.Schoch: *Deutsche Biographie-Onlinefassung*: <https://www.deutsche-biographie.de/>, deel 23, 2007 (geraadpleegd, maart 2020).

Afb. 11. Ontwerptekening van een tuin in de landschapsstijl, J.G.G. Schoch, 1794.

Friedrich Ludwig von Sckell

Het bijzondere aan de achtergrond van Friedrich Ludwig von Sckell (1750-1823) is de Zweedse herkomst van het hoveniersgeslacht waaruit hij afstamde (afb. 12). Na zijn opleiding in Duitsland en Frankrijk verbleef hij tussen 1773 en 1776 voor studie in Engeland. Hier had hij contact met Brown en Chambers en raakte daardoor in de ban van de Engelse landschapsstijl.¹³⁶ Na zijn terugkeer werkte hij hoofdzakelijk in Zuid-Duitsland.¹³⁷ Eén van

¹³⁶ Hannwacker, *Friedrich Ludwig von Sckell*, 9.

¹³⁷ Idem, 5.

zijn eerste projecten was de herinrichting van een deel van de tuinaanleg in Schwetzingen bij Heidelberg. In opdracht van keurvorst Karl Theodor von der Pfalz ontwierp hij er in 1778 een aanleg in de landschapsstijl. Daarna volgden onder andere de tuinen van Schönbusch en Schöntal bij Aschaffenburg, beide voor keurvorst Friedrich Karl von Ertal. Zijn bekendste werk is 'Der Englische Garten' in München voor dezelfde opdrachtgever.¹³⁸ Vanaf 1804 zorgde Von Sckell hier voor een nieuwe aanleg. De tuin bezat alle kenmerken van de landschapsstijl met fraaie uitzichten vanuit het huis op bossen en grasvelden in de omgeving naar het voorbeeld van Capability Brown. Von Sckell vervolmaakte zijn ontwerp met de plaatsing van tuinsieraden zoals de befaamde Chinese toren en de Apollotempel.¹³⁹ Na zijn benoeming tot directeur van de Hofgarten in München heeft hij in 1807 zijn ideeën over de toekomstige functie van de Engelse tuin als openbaar park in een *Denkschrift* vastgelegd.¹⁴⁰ Hij was in dit opzicht één van de eerste tuinarchitecten die zich in Duitsland met een dergelijk park bezighield.

Enkele jaren voor zijn overlijden heeft Von Sckell in het boek *Beiträge zur bildenden Gartenkunst* zijn ideeën en ervaringen over de opzet van een landschapstuin nader toegelicht.¹⁴¹ Hierin lezen we zijn ideeën over de inrichting van het terrein met heuvels en dalen, over de plaatsing van boomgroepen en grasvelden, voorts over de vormgeving van vijvers. Het water was volgens Von Sckell 'de ziel' van de aanleg. Hier volgde hij de principes van Brown en Chambers.¹⁴² Het is opmerkelijk dat zijn theorieën juist in Engeland door de eerder genoemde publicist J.C. Loudon zo waardevol werden geacht, dat hij in 1841-1842 een vertaling van zijn *Beiträge* in *The Gardener's Magazine* uitbracht. Loudon waardeerde het gebruik van het esthetische effect dat Von Sckell bereikte in de 'kunst' van de landschapsarchitectuur.¹⁴³

Afb. 12. F.L. von Sckell met tekenstok, waarmee hij lijnen in de grond trekt voor het padenverloop in de aanleg. 1825, litho.

¹³⁸ Hoffmann, *Der Landschaftsgarten*, 189.

¹³⁹ Von Buttlar, *Der Landschaftsgarten*, 200.

¹⁴⁰ Idem.

¹⁴¹ De uitgave verscheen in 1818 en werd in 1825 heruitgegeven.

¹⁴² Hannwacker, *Friedrich Ludwig von Sckell*, 148.

¹⁴³ Loudon, *The landscape gardening*, 675.

Er kwam ook kritiek op Von Sckells werkwijze. Zo liet Gustav Meyer, een leerling van de Duitse landschapsarchitect P.J. Lenné zich in 1860 in zijn *Lehrbuch der schönen Gartenkunst* kritisch uit over zijn monotone wijze van beplanting.¹⁴⁴ In de twintigste eeuw was er echter weer waardering voor Von Sckell. Franz Hallbaum was de eerste die in 1927 een grondige biografie aan de tuinarchitect wijdde.¹⁴⁵ Hij stelde dat Von Sckell's oeuvre baanbrekend was. Hij hoorde bij de eerste tuinarchitecten in Duitsland die de Engelse landschapsstijl omarmden en daar een eigen invulling aan gaven. Dit hield in dat tuingebouwen op belangrijke punten in de aanleg werden opgetrokken om een romantisch effect op te roepen. Zulke gebouwen bezaten soms een oriëntaals karakter.¹⁴⁶ Volker Hannwacker schrijft dat Von Sckell geen vernieuwer in eigenlijke zin was maar dat zijn verdienste daarin bestond dat hij een elders ontwikkelde stijl in Duitsland in de praktijk bracht.¹⁴⁷

Hermann Fürst von Pückler-Muskau

Behalve de bovengenoemde bekende tuinarchitecten was de edelman Hermann von Pückler-Muskau (1785-1871) als liefhebber van tuinen ook een gepassioneerde ontwerper. Hij was in zijn tijd één van de meest intrigerende en kleurrijke personen in Duitsland, die zich 'parkomaan' noemde.¹⁴⁸ Zijn grote interesse voor de tuinkunst bracht hem naar Engeland waar hij meerdere malen verbleef. Tijdens zijn eerste reis in 1814-1815 wilde hij de kenmerken van de aanleg in de landschapsstijl doorgronden. Hij maakte er kennis met het werk van Brown en Repton.¹⁴⁹ Met de laatste voerde hij zelfs gesprekken waardoor hij zijn ideeën beter kon begrijpen.¹⁵⁰ Voorzien van de opgedane kennis keerde hij terug naar zijn landgoed Muskau aan de Neisse en begon in 1815 met een grootse aanleg in de landschapsstijl nadat hij het bestaande bezit had uitgebreid.¹⁵¹ Tussen 1826 en 1829 verbleef hij opnieuw in Engeland om zijn kennis over de landschapsstijl te verbreden, zodat hij die bij de verdere aanleg van Muskau in de praktijk kon brengen.

Vanaf 1825 ontwikkelde hij een plan om op een 'Reptonse manier' een theoretisch werk te schrijven dat in 1834 onder de titel *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei* verscheen.¹⁵² Het bevatte theoretische en praktische ideeën over het ontwerpen en onderhouden van grote landschapstuinen op basis van zijn eigen ervaringen bij Muskau. Pückler-Muskau behandelde onderwerpen zoals de aanleg van weilanden en gazons, paden, vijvers en andere waterpartijen, de groepering van bomen en beplanting in het algemeen. Hij verduidelijkte zijn teksten met een reeks afbeeldingen van het park (afb. 13). Hierop ziet men verschillende gezichten op de aanleg in de pittoreske stijl zoals Repton die toepaste.

¹⁴⁴ Wimmer, *Der Gartenkünstler Peter Joseph Lenné*, 60.

¹⁴⁵ Hallbaum, *Der Landschaftsgarten*.

¹⁴⁶ Idem, 105.

¹⁴⁷ Hannwacker, *Friedrich Ludwig von Sckell*, 8.

¹⁴⁸ Roberts, Jane, *The Royal landscape*. New Haven, 1997, 83.

¹⁴⁹ Petzold, E., *Fürst Hermann v. Pückler Muskau in seinem Wirken in Muskau und Branitz*. Leipzig, 1874, 7.

¹⁵⁰ Wimmer, C.A., *Der Gartenkünstler Peter Joseph Lenné*, 179.

¹⁵¹ Idem.

¹⁵² Zie voor een overzichtswerk: *Parkomanie. Die Gartenlandschaften des Fürsten Pückler in Muskau, Babelsberg und Branitz*.

Afb. 13. Gezicht vanaf de Gloriëtte op het park van Muskau. De aanleg herinnert aan ontwerpen van Humphry Repton, 1825.

Het boek is ook van belang omdat het inzicht geeft in zijn mening over Brown en Repton. Pückler noemde Brown de Shakespeare van de tuinkunst.¹⁵³ Toch uitte hij kritiek op diens monotone beplantingswijze in sommige parken.¹⁵⁴ Zijn voorkeur ging duidelijk uit naar Repton, die hij de ‘beste Gartenkünstler’ van Engeland noemde. In dezelfde zin merkte hij op dat de vijverpartijen van Repton gebrekkig van vorm waren.¹⁵⁵ Later formuleerde Pückler dat Repton de held van de tuinkunst was en zijn werk de ware bijbel voor de landschapsarchitecten.¹⁵⁶

Nog tijdens zijn leven werd Pückler in L.F. Dietrich’s, *Encyklopädie der gesamten niederen und höheren Gartenkunst* uit 1860 als één van de grootste landschapsarchitecten van zijn tijd genoemd. Zijn opvolger, de tuinarchitect C.E.A. Petzold maakte de vergelijking tussen Goethe als grootmeester van de dichtkunst en Pückler als grootmeester van de tuinkunst. Petzold stelde toen al vast dat Pückler een belangrijke rol speelde bij het naar Duitsland brengen van Humphry Reptons principes en ideeën over de tuinarchitectuur. Het werk *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei* werd in de twintigste eeuw door Adrian von Buttlar als het ‘letzten berühmten Theoriewerk des reinen Landschaftsgartens’ aangeduid.¹⁵⁷ Nog steeds wordt hij in Duitsland gezien als één van de belangrijkste theoretici op het gebied van de landschapsstijl.¹⁵⁸

We stellen vast dat men in Duitsland vanaf 1750 begon met de aanleg van tuinen in de landschapsstijl op basis van intensieve kennisuitwisseling met Engelse tuinarchitecten. Vele publicaties zagen het licht vanaf het einde van de achttiende eeuw in Leipzig. Met behulp hiervan konden Duitse tuinarchitecten experimenteren en de stijl naar eigen ideeën toepassen.

¹⁵³ Pückler-Muskau, Hermann Fürst von, *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau*. Stuttgart, 1834, 34.

¹⁵⁴ Idem, 120.

¹⁵⁵ Idem, 129.

¹⁵⁶ Petzold, E., *Fürst Hermann v. Pückler-Muskau*, 32.

¹⁵⁷ Von Buttlar, *Der Landschaftsgarten*, 224

¹⁵⁸ *Parkomanie*.

De ontwikkeling van de landschapsstijl in Nederland tot 1820

Vanaf omstreeks 1770 werden in de Republiek (en later, vanaf 1814 in het Koninkrijk der Nederlanden) steeds meer tuinen in de landschapsstijl heringericht of nieuw aangelegd. Enkele voorbeelden waarbij slingerende paden in de bestaande formele aanleg werden gerealiseerd waren echter al eerder te vinden. Zo kwamen op het landgoed Overholland te Nieuwersluis al in 1755 dergelijke paden voor.¹⁵⁹ Bij vele buitenplaatsen werden vanaf circa 1740 in of naast de bestaande formele aanleg zogenaamde Engelse bosjes of slingerbosjes aangelegd, zoals Tromp opmerkte.¹⁶⁰ Philip Miller was één van de eersten die het genoemde begrip in zijn werk hanteerde. In 1745 is dit werk in het Nederlands vertaald.¹⁶¹ Verder hebben verschillende reizigers in Engeland buitenplaatsen bezocht. Vanaf de opkomst van de landschapsstijl toonden zij hiervoor grote belangstelling en lieten bij hun buitenplaatsen tuinen in deze stijl aanleggen.¹⁶² Het is dus niet verwonderlijk dat in beschrijvingen van eigenaren en reizigers de beide termen vaak gebezigd zijn naast de aanduiding ‘Engelse partijen’. De benaming geeft aan dat de Engelse landschapsstijl als inspiratie diende. Slechts enkele buitenplaatseigenaren kenden de tuinen in deze stijl van hun reizen naar Engeland, zoals Jacob Boreel uit Velsen, Johan van Spaen uit Velp en de Leidse regent Johan Meerman.¹⁶³ De laatste noemde in zijn publicatie *Eenige berichten omtrent Groot-Brittannien en Ierland* uit 1787 de karakteristieken van de tuinen van Engelse buitenplaatsen.¹⁶⁴ Door de beperkte kennis bij de eigenaren in de Republiek, kwam de introductie van de landschapsstijl aarzelend op gang. Later is deze bij buitenplaatsen veelvuldig toegepast.¹⁶⁵ Eén van de verdere oorzaken was mogelijk het gebrek aan natuurlijke glooiingen in het landschap, zoals Horace Walpole reeds in 1782 opmerkte: ‘A flat country like Holland is incapable of landscape’.¹⁶⁶ Na circa 1770 laten veel eigenaren de tuinen bij hun buitenplaatsen naar de nieuwe mode inrichten. De belangrijkste tuinarchitecten in die tijd waren J.G. Michael, J.D. Zocher senior en Ph.W. Schonck. Bij de aanleg van tuinen konden de ontwerpers gebruik maken van het genoemde theoretische werk van Hirschfeld en van voorbeeldboeken. Het verschijnen van de laatste was een nieuw fenomeen sinds 1796. Vanaf dat jaar verscheen in afleveringen J.G. Grohmann’s *Ideenmagazin*, een Duitse uitgave, die in Nederland echter weinig werd gebruikt.¹⁶⁷ Kort daarna volgde de Nederlandse

¹⁵⁹ De Jong, ‘De jongste zuster der schoone kunsten’, 11.

¹⁶⁰ Tromp, Heimerick, ‘De landschapsstijl in Nederland en Overijssel in de 18de eeuw’, in: Willemieke Ottens, Els van der Laan-Meijer en Karin Bevaart, *Groene parels in Overijssel*. Zwolle, 2019, 12.

¹⁶¹ Miller, *Groot en algemeenKruidkundig Woordenboek*, 1080. Overigens vermeldt Erik de Jong dat er betrekkelijk weinig Engelse literatuur over de tuinkunst in het Nederlands is vertaald. Zie zijn bijdrage ‘De jongste zuster der schoone kunsten’, 14. In 1763 is wel een vertaald artikel van William Chambers uitgebracht onder de titel ‘Het aanleggen van luthoven by de Chineezzen’, dat op een vroegere studie terugging. Zie ook Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 38. Musgrave meldt in zijn boek *Head gardeners*, 31, dat Miller in Nederland contact had met Herman Boerhaave, de directeur van de Hortus in Leiden. Het is dus niet verwonderlijk dat zijn naam en werk in Holland bekend was.

¹⁶² Ronnes, Hanneke en Renske Koster, ‘A foreign appreciation of English country houses and castles: Dutch travellers’ accounts of proto-museums visited en route, 1683-1855’, in: Jon Stobart (ed.), *Travel and the British country house*. Manchester, 2017, 112, 113

¹⁶³ Van Spaen bezocht in 1791 onder meer de belangrijke buitenplaatsen als Kew, Stowe en Stourhead. Van zijn reis maakte hij een verslag. Zie: Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 119.

¹⁶⁴ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 15.

¹⁶⁵ Symes, Michael, *The English Landscape Garden in Europe*. Swindon, 2016, 116.

¹⁶⁶ Walpole, *Anecdotes*, IV, 312.

¹⁶⁷ Grohmann, J.G., *Ideenmagazin für Liebhaber von Gärten, englischer Anlagen und für Besitzer von Landgütern um Gärten und ländliche Gegenden*. Leipzig, 1797. Zie ook: Bierens de Haan, *Rosendael*, 207.

voorbeelduitgave *Magazijn van tuin-sieraden* van Gijsbert van Laar, die veel van Grohmann had overgenomen.¹⁶⁸ Een andere belangrijke bron voor de verspreiding van de kennis over de landschapsstijl in het gewest Holland waren prenten van kunstenaars zoals Hermanus Numan (1744-1820) en Egbert van Driest (1745-1818).¹⁶⁹

De ontwikkeling van de nieuwe mode in deze periode begon in Holland, Gelderland en Utrecht. Uit recent onderzoek blijkt dat Overijssel niet veel achter bleef.¹⁷⁰ De achtergronden en de belangrijkste activiteiten van de bekendste tuinarchitecten die de landschapsstijl in deze drie gewesten introduceerden worden nu eerst door ons belicht. Daarna komen de ontwerpers die in de noordelijke provincies (inclusief een deel van Overijssel) tuinen in deze stijl hebben aangelegd, aan de orde.

Tuinarchitecten in Holland, Utrecht en Gelderland

Johann Georg Michael

De eerste tuinarchitect die in de Republiek een grote naam verwierf met zijn ontwerpen in de landschapsstijl was Johann Georg Michael. In zijn biografie heeft van A. van Oosterom zijn onbetwiste rol aangetoond.¹⁷¹ Hij genoot zijn opleiding op het slot Arolsen in het Duitse Waldeck, waar zijn vader Hofgärtner was.¹⁷² Omstreeks 1761 werd hij door de eigenaar van Beeckestijn, Jacob Boreel, als hovenier naar Velsen gehaald.¹⁷³ Hij bewoonde de tuinmanswoning bij deze buitenplaats.

Boreel was in 1761-1762 ambassadeur voor de Republiek in Engeland.¹⁷⁴ Daar maakte hij kennis met de nieuwe tuinstijl, die hij ook in zijn tuin bij Beeckestijn te Velsen liet realiseren door aan de bestaande formele tuin een aanleg met slingerbos toe te voegen. Waarschijnlijk heeft hij al in 1760 plannen opgevat voor zo'n nieuwe aanleg.¹⁷⁵ Hiervoor is tien jaar later door Michael een ontwerp gemaakt.¹⁷⁶ Deze aanleg is één van de vroegste in de landschapsstijl in de Republiek.

Michaels ontwerp met open weide en slingerpaden in het bosgedeelte is weergegeven op een gedrukte kaart van het landgoed door C. Philips Jacobsz. uit 1772 (afb. 14).¹⁷⁷ Michael noemde zich vanaf zijn huwelijk in 1764 architect. Aangenomen wordt dat hij omstreeks 1766 een reis naar Engeland heeft gemaakt waar hij waarschijnlijk de nieuwe tuinstijl heeft bestudeerd.¹⁷⁸

¹⁶⁸ Voor het eerst verschenen in 1802.

¹⁶⁹ Bertram, Christian, 'Natuur en volkskarakter. Met buitenlanders op stap in de Hollandse tuin', in: *De Achttiende eeuw* 36 (2004), afl. 1, 106.

¹⁷⁰ Tromp, 'De landschapsstijl in Nederland en Overijssel', 14.

¹⁷¹ Van Oosterom, 'Johann Georg Michael'. Zie ook: C.S. Oldenburger-Ebbers, 'De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)'.

¹⁷² Van Oosterom, A., 'Johann Georg Michael', 8.

¹⁷³ Idem.

¹⁷⁴ Albers, L., 'Beeckestijn revisited', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, noot 6.

¹⁷⁵ Van der Eijk, 'Sandenhoeff', 105.

¹⁷⁶ Uit een advertentie in de *Oprechte Haerlemmer Courant* blijkt dat al in 1770 een ontwerp-tekening was gemaakt. Zie Jan Holwerda, 'Beeckesteyn, geteekend door Michael en gegraveert door Philips', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 21 (2012) nr. 2, 43.

¹⁷⁷ Over deze gravure zie Holwerda, 'Beeckesteyn, geteekent door Michael', 43.

¹⁷⁸ Oldenburger-Ebbers, C.S., 'De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)', 73.

Afb. 14. Situatiekaart van de landschappelijke aanleg achter de bestaande formele tuin van Beeckestijn. C. Philips Jacobsz. naar Johann Georg Michael, 1772, gravure.

In zijn ontwerp van Beeckestijn is de Engelse invloed te herkennen zoals in de toepassing van open velden en wandelingen in bosschages. Michael heeft de ideeën van Capability Brown op zijn eigen karakteristieke wijze in zijn aanleg verwerkt, waarbij hij rechte lanen met slingerpaden combineerde en wandelingen door korenvelden en bosschages liet lopen. Hij vervolmaakte de aanleg met tuinsieraden en tuingebouwen in neogotische stijl. De wandelingen rondom een open veld met doorzichten herinneren sterk aan de aanleg van Stowe en Wimpole Hall, ontworpen door Brown.¹⁷⁹

In de jaren 1780 en 1790 was Michael op meerdere buitenplaatsen in Kennemerland werkzaam en ook elders. Hij werkte vóór 1788 onder andere voor Jacob Boreel junior op zijn bezit Elswout in Overveen en op Velserbeek. Verder veranderde hij de formele aanleg van Biljoen bij Velp voor Johan van Spaen en Welgelegen in Haarlem voor Henry Hope in 1788. Bij Biljoen legde hij vanaf 1783 op het terrein van de ernaast gelegen buitenplaats Beekhuizen een overtuin aan.¹⁸⁰ Tevens was hij betrokken bij de veranderingen in de tuin bij

¹⁷⁹ Idem, 73. Lucia Albers wijst op de invloed van Capability Browns aanleg van Wimpole Hall in 1767. Zie L.H. Albers, *Landgoederen van Zuid-Kennemerland. Inventarisatie en beschrijving van cultuur-historische aspecten van tuinen, parken en bossen*. Amsterdam, 1984, 35.

¹⁸⁰ Van Oosterom, 'Johann Georg Michael', 15, 16 en Tromp, *De Nederlandse landschapstijl*, 144. Zie voor een afbeelding van Velserbeek: E. de Jong, 'Schoon en schilderagtig', 79.

kasteel Doorwerth.¹⁸¹ Michael maakte in 1788 nog een ontwerp in de landschapsstijl voor de Haarlemmerhout die als overtuin voor Welgelegen diende (afb. 15).¹⁸²

Door de vele opdrachten werd Michael een welgesteld man. In 1791 kocht hij van de Amsterdamse bestuurder Willem Cornelis Backer de buitenplaats Roos en Beek bij Santpoort, die hij vervolgens uitbreidde. Later verkocht hij het buiten weer. Nabij Velsen kocht Michael daarna de voormalige hofstede Roosenstein aan, waar hij zijn gelijknamige kwekerij stichtte. Hij overleed hier in 1800.¹⁸³ Van de leerlingen van Michael zijn Johan David Zocher senior en de latere landmeter Willem Arntz bekend.¹⁸⁴ De laatste heeft ook in Engeland ervaring opgedaan.

In het algemeen waren de opdrachtgevers uit de adel en de hoge burgerij blijkbaar zeer tevreden over Michael, zoals bij Jacob Boreel en zijn zoon het geval was. Toch was er ook kritiek op de tuinarchitect, omdat hij volgens de bekende staatsman Gijsbert Karel van Hogendorp zijn afspraken niet nakwam en zijn werk niet afrondde.¹⁸⁵

Afb. 15. Ontwerp voor de Haarlemmerhout tegenover Welgelegen in Haarlem. J.G. Michael, 1788, ingekleurde tekening.

Johan David Zocher senior

Johan David was de eerste uit het bekende tuinarchitectengeslacht Zocher die in Nederland werkzaam was. Hij werd in 1763 geboren in Torgau in Saksen als zoon van een lakenhandelaar. Zijn exacte afkomst is door Carla Oldenburger-Ebbers achterhaald tijdens haar onderzoek naar verschillende generaties Zocher. Naar het voorbeeld van zijn oom Christian Friedrich Zocher, koos ook Johan David voor het vak van hovenier. Zocher senior verliet Torgau en reisde omstreeks 1780 via Straatsburg naar Holland.¹⁸⁶ Hij trad in dienst bij Michael, eerst als ‘boschgardenier’.¹⁸⁷ De vroegste projecten die zij samen uitvoerden waren

¹⁸¹ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 267.

¹⁸² F.W.A. Beelaerts van Blokland e.a., *Paviljoen Welgelegen 1789-1989. Van buitenplaats van de bankier Hope tot zetel van de provincie Noord-Holland*. Haarlem, 1989, 32-33. Zie voor de tekening: Noord-Hollands Archief, Beeldbank, NL-HlMnHA_51000495.

¹⁸³ Van Oosterom, ‘Johann Georg Michael’, 18.

¹⁸⁴ Idem.

¹⁸⁵ Idem, 19.

¹⁸⁶ <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 6 (geraadpleegd, april 2018). Zijn afkomst is bekend uit een brief uit 1895 van zijn kleinzoon Louis Paul Zocher aan L.A. Springer.

¹⁸⁷ Idem, 11.

het ontwerp voor het park van Biljoen bij Velp en de Haarlemmerhout.¹⁸⁸ De eerste aan Zocher toegeschreven tekening uit omstreeks 1784 betreft de aanleg van Biljoen (afb. 16). De tekenstijl verwijst nog naar de manier van werken van Michael.¹⁸⁹ In 1788 trouwde Zocher met Maria Christina Michael, de dochter van zijn leermeester. Een jaar later werd hij ingeschreven als lid van het Sint Lucasgilde in Haarlem als enige architect.¹⁹⁰ In 1794 vervaardigde hij een ontwerp voor het buiten Meer en Berg in Heemstede.¹⁹¹ Op de tekening zien wij de karakteristieke ontwerp- en tekenwijze van Zocher (afb. 17). Open weiden met boomgroepen (clumps of trees) en slingerpaden door bosquetten wisselen elkaar af op het langwerpige perceel, in de geest van Brown. Zocher paste druppelvormige perken toe en de vijver heeft een uitloop die als verdwijnende beek in een dicht bos eindigt. Het valt op dat hij op zijn tekening de vijveroever met kleur afzet en de bomen van schaduwen voorziet.¹⁹²

Afb. 16. Ontwerp voor de tuin bij het huis Biljoen. J.D. Zocher senior, circa 1784, ingekleurde tekening.

¹⁸⁸ Ook heeft Zocher later ontwerpen van Michael aangepast, zoals bij de Haarlemmerhout. Zie: *Paviljoen Welgelegen 1789-1989*, 130 e.v.

¹⁸⁹ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 145. Hij meent overigens dat ook J.G. Michael de ontwerper zou zijn.

¹⁹⁰ Idem.

¹⁹¹ <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 147 (geraadpleegd, 2018).

¹⁹² Genoemde karakteristieken zijn te zien op de afgebeelde tekening (Noord-Hollands Archief, inv. nr. NL-HlmNHA_3862_511) en op de tekening NL-HlmNHA_3862_518_001 (aldaar).

Afb. 17. Ontwerp met vijver voor het achterste deel van de tuinaanleg bij Meer en Berg in Heemstede. J.D. Zocher senior, 1794, ingekleurde tekening.

Net buiten Haarlem kocht Zocher in 1801 de buitenplaats Vredenrijk en in 1802 het terrein Rozenhagen, voorheen bekend als de buitenplaats Spaarnvreugd.¹⁹³ Uit hetzelfde jaar dateert het inmiddels aan hem toegeschreven ontwerp voor de tuin van de Fraeylemaborg in Slochteren (afb. 18).¹⁹⁴ Na zijn scheiding in 1806 werkte hij onder meer op het buiten Woestduin in Aerdenhout. Ook was Zocher vanaf 1810 werkzaam op Biljoen van Johan van Spaen. Een jaar later volgde zijn benoeming tot hofarchitect van koning Lodewijk Napoleon, waarbij hij de zorg voor de tuinen in de kroondomeinen kreeg opgedragen. Zocher maakte respectievelijk in 1807 en 1808 ontwerpen voor de herinrichting van de tuinaanleg van Huis

¹⁹³ <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 12 (geraadpleegd, april 2018). Rozenhagen was al langer in gebruik als kwekerij.

¹⁹⁴ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 312, <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 72 e.v. (geraadpleegd, april 2018) en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 165.

ten Bosch en Paleis Soestdijk. Na het einde van de regeerperiode van Lodewijk Napoleon werd hij ingeschakeld voor de aanleg van parken bij Renswoude en Broekhuizen te Leersum en verder ook weer bij Soestdijk. In 1816-1817 verbleef hij korte tijd in Leeuwarden maar over eventuele activiteiten van hem in Friesland is niets bekend.¹⁹⁵ Hij overleed in een arbeiderswoning bij paleis Soestdijk in 1817. Zochers zonen Jan David junior en Karel Georg traden beiden in de voetsporen van hun vader. De eerste was befaamd als tuinarchitect in Haarlem. Zijn broer vertrok naar Utrecht. Kleinzoon Louis Paul werkte eerst met zijn vader Jan en zette het bedrijf na diens dood voort. Van Zocher senior is slechts één leerling bekend: Christiaan George Breitensteyn (1788-1867). Hij legde rond 1815-1820 tuinen in de landschapstijl aan bij de buitenplaatsen Dennenburg en Broekbergen in Driebergen.¹⁹⁶

Afb. 18. Ontwerp voor de tuinaanleg achter de Fraeylemaborg in Slochteren, J.D. Zocher senior, circa 1802, ingekleurde tekeningen.

Philip Willem Schonck

Schonck is in Nederland vooral bekend als architect van stadhouder Willem V, maar werkte ook voor particulieren in Gelderland.¹⁹⁷ Hij was in 1735 geboren in Hedel. Over zijn opleiding is weinig bekend, behalve dat hij in 1765 als landmeter werd beëdigd.¹⁹⁸ Twee jaar later werd Schonck opzichter van de gebouwen en tuinen in bezit van de stadhouder op Het Loo en op Soestdijk. Hij zorgde voor het timmerwerk en voor het maken van plattegronden. Vanaf 1777 was hij als architect werkzaam.¹⁹⁹ Naast de zorg voor de gebouwen hield Schonck zich bezig met het moderniseren van de tuinaanleg. In 1773 vervaardigde hij een schetstekening voor het terrein achter Het Loo in opdracht van Willem V (afb. 19). De stadhouder toonde al zeer vroeg grote interesse voor de in zwang gekomen nieuwe Engelse landschapstijl en liet de tuinen bij zijn paleizen naar deze mode herinrichten.²⁰⁰

¹⁹⁵ Lidmatenboek van de Evangelisch-Lutherse gemeente Leeuwarden. Hierin is vermeld dat hij in 1817 naar Haarlem vertrok, waarschijnlijk in verband met de verkoop van zijn huis. Zie: HCL, Toegang 1730, Archief Evangelisch-Lutherse gemeente, inv. nr. 157 e.

¹⁹⁶ <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 14 e.v. (geraadpleegd, april 2018).

¹⁹⁷ Bierens de Haan, *Rosendaal*, 196.

¹⁹⁸ http://www.biografischwoordenboekgelderland.nl/bio/5_Philip_Willem_Schonck (geraadpleegd, april 2018).

¹⁹⁹ Idem.

²⁰⁰ Tromp, Heimerick, *Het hujs te Soestdijk*. Amsterdam/Zutphen, 1987, 77.

Afb. 19. Ontwerp voor wijziging van de bestaande aanleg achter Het Loo. Ph. W. Schonck, 1773, ingekleurde tekening.

Het nieuwe plan bevatte een door het terrein slingerende waterpartij, de Witte Beek genaamd, die zich achter het paleis tot een vijver verbreedt. De tekening toont een met vloeiende lijnen aangegeven padenstructuur die door bosschages slingeren. De vormgeving van de tekening toont het talent van de ontwerper. Deze kan als één van de eerste ontwerpen in de landschapstijl in de Republiek worden beschouwd.²⁰¹

Schonck bleef op Het Loo werkzaam. In 1778 maakte hij weer een ontwerp, nu voor het achterste deel van de Boventuin. Hij handhaafde de kern van de aanleg met formele perken en veelhoekige vijver. Hier omheen tekende hij bosquetten met slingerpaden in de Engelse stijl.²⁰² In 1781 volgde voor hetzelfde terrein nog een ontwerp-tekening. Hierop is de hele aanleg in de landschapstijl weergegeven. Alleen de vijver behield zijn veelhoekige vorm. Op de ontwerpen van 1778 en 1781 zien we dat uitzichten naar buiten zijn gecreëerd en dat de vijvers geen golvende contouren in de landschapstijl hebben gekregen.

Behalve op Het Loo kreeg Schonck opdracht voor de herinrichting van tuinen in de landschapstijl bij andere residenties van de stadhouder. Zo is hij in 1794 ingeschakeld voor het maken van een ontwerp voor de Prinsentuin in Leeuwarden (afb. 1 in hoofdstuk 6) en voor de nieuwe aanleg van het stadhouderslijk zomerverblijf in Oranjewoud bij Heerenveen (afb. 20).²⁰³ Hij maakte daarvoor twee ontwerp-tekeningen die niet bewaard zijn gebleven. Hij is waarschijnlijk ook de ontwerper van de tuinaanleg bij het stadhouderslijk slot op Ameland.²⁰⁴ De weergave van de slingerlanen in de bosquetten op de tekening van C. Boling herinnert aan andere ontwerpen van Schonck (afb. 21).

²⁰¹ Tromp, *De Nederlandse landschapstijl*, 202.

²⁰² Zie hiervoor zijn ontwerpen uit 1778 en 1781. Afgebeeld in: Tromp, *De Nederlandse landschapstijl*, 204, 205.

²⁰³ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 50.

²⁰⁴ Mulder-Radetzky, 'Twee eeuwen tuinaanleg in Friesland', in: Y. Kuiper, R. Mulder-Radetzky e.a., *Mensen van macht en aanzien. Frieslands elite in de 18^e en 19^e eeuw*. Heerenveen, 1987, 40.

Afb. 20. De eerste wijzigingen in de landschapsstijl in Oranjewoud zijn door P.W. Schonck uitgevoerd op het terrein van het vroegere stadhoudelijk buitenverblijf. De nieuwe aanleg is op de kaart van C. Boling weergegeven. Ingekleurde tekening, 1813.

Afb. 21. De aanleg bij het voormalige stadhouderlijk slot op Ameland is vermoedelijk door Ph.W. Schonck uitgevoerd. C. Boling, 1814, ingekleurde tekening.

Bij de andere stadhoudelijke tuinen is het niet altijd duidelijk of Schonck de ontwerper was. In de literatuur wordt aangenomen dat hij bij Huis ten Bosch heeft gewerkt maar voor Paleis Noordeinde en Soestdijk kan zijn betrokkenheid niet worden vastgesteld.²⁰⁵ Wel heeft hij omstreeks 1783 een ontwerp gemaakt in de landschapsstijl voor het slot Oranienstein in Dietz, waar stadhouder Willem V vanaf 1801 woonde.²⁰⁶ Zijn ontwerp betrof het terrein achter het slot, waar hij slingerende paden door bosschages plande zoals op de bewaarde tekening te zien is.²⁰⁷ Uit het verloop van de carrière van Schonck blijkt dat hij eerst als architect en pas later als tuinarchitect werkzaam was. Hij overleed in 1807.²⁰⁸

Landschapstuinen in Noord-Nederland

Was de landschapsstijl vanaf 1770 al in enkele gewesten van de Republiek in zwang bij de buitenplaatsen, in de noordelijke regio treffen wij deze vanaf de jaren tachtig van de achttiende eeuw aan. Toen was er een voorzichtig begin waar te nemen, waarbij op de buitenplaatsen achter het huis of achter in de aanleg slinger- en Engelse bosjes in de nieuwe stijl werden aangelegd.²⁰⁹ Vanaf 1784 komen in Friesland enkele vermeldingen van dergelijke bosjes in de aanleg bij buitenplaatsen voor, in Groningen vanaf 1781 en in Drenthe pas in 1797. (Zie voor een overzicht bijlage 1). De jaartallen geven aan dat de nieuwe mode hier enkele decennia later doorbrak dan elders in de Republiek. In deze beginfase zijn in Friesland de meeste tuinen door een hortulanus in Franeker en door plaatselijke hoveniers ofwel tuinlieden ontworpen. Dit vormt een contrast met buitenplaatsen in Holland en Gelderland, waar tuinarchitecten zijn ingeschakeld.

Om een beeld te krijgen van het aantal vroege landschapstuinen en hun locatie in de periode vóór 1819, toen Roodbaard als tuinarchitect begon, hebben wij – zoals eerder aangegeven – onderzoek gedaan naar de kenmerkende aanduidingen voor de landschappelijke aanleg zoals ‘slingerbos’, ‘Engels bos’ of ‘Engelse aanleg’. Soms wordt in archivalia melding gemaakt van een karakteristiek onderdeel in de tuin, dat op een landschappelijke aanleg wijst, zonder de aanduiding van slinger- of Engels bosje. Als voorbeeld hiervoor kan de buitenplaats Groot Lankum bij Franeker dienen. Hier kwam in 1784 al een hertenkamp voor, een element dat op een landschappelijke aanleg wijst.²¹⁰ De begrippen slingerbosjes en Engelse aanleg zijn apart behandeld omdat beide geregeld in de beschrijvingen van tuinen voorkomen. Engelse, of slingerbosjes komen in Friesland vaker voor, zoals bij Friesmastate in Idaard (1785) en bij Eysingastate te Rinsumageest (1792).²¹¹ Onlangs is gesteld dat omstreeks 1800 bij Fogelsanghstate ook een ‘Engels Boschje’ lag.²¹²

²⁰⁵ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 206, 207

²⁰⁶ Woelderink, Bernard, ‘Oranien, Nassau und Deutschland (1795-1815)’, in: Friedhelm Jürgensmeier (ed.), *Nassau-Diez und die Niederlande*. Wiesbaden, 2012, 203.

²⁰⁷ Idem, 203. De tekening bevindt zich in het Koninklijk Huisarchief, bestand C 20, inv. nr. F 7.

²⁰⁸ http://www.biografischwoordenboek gelderland.nl/bio/5_Philip_Willem_Schonck (geraadpleegd, april 2018).

²⁰⁹ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 47.

²¹⁰ TR, Toegang 13.13, RA Franeker, inv. nr. 264, fol. 72 verso e.v.

²¹¹ TR, Toegang 310, HA Friesmastate, inv. nr. 46b, d.d. 21-7-1785 en TR, Toegang 13-09, RA Dantumadeel, inv. nr. 85, p. 330, 331.

²¹² Van der Laan-Meijer en Ottens, *Fogelsanghstate. Van kloostertuin tot landschapspark*. Gorredijk, 2018, 17, 38 en 39. Ons onderzoek heeft uitgewezen dat er geen Engels bosje lag. De door genoemde auteurs aangehaalde tekst ‘Engelsche Boschjes’, is ontleend aan een uittreksel uit het *Fruitkundig Woordenboek* van J.F. Serrurier uit 1805-1806 (deel 1, 400), waar het begrip ‘Engelsche bosjes’ is behandeld. De term betrof niet de aanleg van Fogelsanghstate. Zie voor de aangehaalde tekst: TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 6.

Ons onderzoek naar topografische kaarten en eigentijdse vermeldingen naar Engelse bosjes en Engelse aanleg wees uit dat de laatste onder andere voorkwamen bij Lindenoord in Wolvega (1812) en Groot Terhorne in Beetgum (1820).²¹³ Ook in Groningen is een kleine Engelse aanleg gepland achter de Fraeylemaborg in Slochteren (1781) en in Drenthe bij Noordwijk in Paterswolde (1812).²¹⁴ Van deze tuinen zijn de ontwerpers niet bekend.

Arent Vlaskamp

De vroegst bekende ontwerper die in Friesland in de landschapsstijl werkte, was Arent Vlaskamp. Hij was in 1751 geboren te Varsseveld in Gelderland.²¹⁵ Vlaskamp kwam uit een hoveniersfamilie van wie meerdere personen in Friesland werkzaam waren. Hij verhuisde in 1777 van Delft naar Waaxens, waar zijn broer Lambartus als hovenier op Tjessens bij het naburige Holwerd werkte. Al na een jaar vertrok hij naar Zweins om als tuinman bij J.M. van Beyma op Kingmastate in dienst te treden.²¹⁶ Tot nu toe is aangenomen dat hij bij deze state de formele aanleg in de landschapsstijl heeft gewijzigd.²¹⁷ Toch laat de kaart van Huguenin uit 1822 nog de oude formele aanleg zien. Tijdens ons onderzoek bleek dat de nieuwe aanleg bij Kingmastate door Roodbaard pas in 1827 is gerealiseerd.²¹⁸

In 1782 werd Vlaskamp benoemd tot hortulanus aan de Academie in Franeker, waar hij tot 1811 werkzaam bleef.²¹⁹ Daarnaast legde hij kleine Engelse tuinen bij buitens aan. Van twee opdrachten kan men met zekerheid vaststellen dat deze door hem zijn uitgevoerd. De eerste betrof de aanleg van een Engels bosje in 1793 bij de buitenplaats Hobbemastate in Dronrijp van Idsert AEbinga van Humalda.²²⁰ De interesse voor een dergelijke aanleg is bij de eigenaar waarschijnlijk gewekt door een oom van zijn vrouw, Willem Boreel. Deze bezat de buitenplaats Beeckestijn bij Velsen, waar zoals we eerder zagen de landschappelijke aanleg door de bekende architect J.G. Michael was verzorgd. Waarschijnlijk heeft AEbinga van Humalda deze tuin gekend.

Van de hand van hortulanus Vlaskamp is vermoedelijk wel de kleine Engelse tuin bij Schatzenburg in Dronrijp die hij in 1804 heeft ontworpen.²²¹ De opdrachtgever D.H. Beucker Andreae betrok in dat jaar de state en liet toen een kleine aanleg in de nieuwe stijl realiseren. Het valt op dat Vlaskamp voor enkele staten in de omgeving van Franeker werd ingeschakeld. Of hij nog elders in de landschapsstijl heeft gewerkt, is niet bekend.²²² In 1814 verhuisde Vlaskamp van Franeker naar Leeuwarden. Drie jaar later wordt hij als hovenier van Pieter Cats genoemd.²²³ Laatstgenoemde kende al de nieuwe tuinstijl van zijn reis in 1792 naar

²¹³ Versfelt, H.J., *De Franse kaarten van Drenthe 1811-1813*. Eelde, 2010 en TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 685.

²¹⁴ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 340, 341 en Versfelt, *De Franse kaarten van Drenthe*.

²¹⁵ Mark, Aly van der, 'Gerrit Vlaskamp. Een kroniek', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 69.

²¹⁶ Het Lidmatenboek van de Hervormde gemeente Zweins vermeldt over hem: 'tegenwoordig tuinman op Kingma' (TR, Toegang 28, inv. nr. 281).

²¹⁷ Breuker, Philippus, *Het landschap van de Friese klei*. Leeuwarden, 2017, 327.

²¹⁸ Zie hoofdstuk 4.

²¹⁹ Nienes, A.P. van en J. Rinzema, *De archieven van de Universiteit te Franeker*. Leeuwarden, 1985, 329.

²²⁰ TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 2110.

²²¹ Breuker, *Het landschap*, 325, 327.

²²² Idem, 334, 335, 338. Breuker sluit niet uit dat Vlaskamp bij de boerderijen Doumastate bij Sexbierum, Oud-Sjaerdama bij Franeker en Groot Molstert bij Schalsum werkzaam is geweest.

²²³ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 204.

onder andere Utrecht, Gelderland en Holland.²²⁴ Bij zijn zomerhuis aan Achter de Hoven, tegenover het voormalige buiten Marienburg van prinses Maria Louise van Hessen-Kassel, had hij een klein slingerbosje laten aanleggen. Het is niet uitgesloten dat Arent Vlaskamp de ontwerper hiervan was. De tuin is afgebeeld op een kaart uit 1813 (afb. 22). Hij bleef werkzaam voor Cats en overleed in 1825 in Huizum.

Afb. 22. De vroege landschappelijke aanleg bij het zomerhuis van Pieter Cats aan Achter de Hoven bij Leeuwarden. P. van den Bosch, 1813, ingekleurde situatiekaart. Detail.

Willem Wesenaar

Tot nu toe is gedacht dat de Engelse aanleg bij Tjessens onder Holwerd op het slotterrein achter het huis door Arent Vlaskamp is uitgevoerd.²²⁵ Het vermoeden rijst echter dat deze pas later, omstreeks 1800, is aangelegd door Willem Wesenaar uit Den Haag. Hij was omstreeks 1765 in Den Haag geboren en vanaf 1797 als hovenier op de state in dienst.²²⁶ Nadat de oude eigenaar Johan Sippo van Harinxma thoe Slooten in 1799 was overleden, vererfde het bezit op zijn zoon Albertus. Hij zal de tuin hebben gemoderniseerd. Zijn interesse voor de tuinaanleg blijkt uit het feit dat hij de catalogus van bomen van Z. Brakel uit Utrecht in zijn bezit had. Daarin was een plattegrond met 'Engelse partijen' afgebeeld, die de kwekerij van de auteur op Tulpenburg in Utrecht weergaf.²²⁷ Deze tekening kan als inspiratiebron voor de aanleg bij Tjessens hebben gediend (afb. 23). In het boek noteerde Harinxma de namen van enkele leveranciers van bomen zoals C. van Groos te Boskoop en A. van Wetering te Leiden.

²²⁴ Zie: Kuiper, Yme, 'Van patriot tot notabele. De reis van de doopsgezinde koopman Pieter Cats uit Leeuwarden door de Republiek in de nazomer van 1792', in: *Gedoopt! Doopsgezinde Bijdragen*, 35-36 (2010), 324 e.v.

²²⁵ Breuker, *Het landschap*, 326, 327. Op pag. 326 beeldt hij een schetskaartje af, met daarop de situatie van een deel van de tuin bij Tjessens in 1918.

²²⁶ *Leeuwarder Courant*, 13-2-1802.

²²⁷ TR, Bibliotheek, signatuur B 4456. Het boek bevat de handtekening van de eigenaar A. van Harinxma thoe Slooten.

Afb. 23. De plattegrond van Tulpenburg in Utrecht is afgedrukt in de *Catalogus van bomen en heesters* door Z. Brakel. Deze heeft mogelijk als voorbeeld gediend voor de aanleg van een deel van de tuin van Tjessens bij Holwerd. Anoniem, 1793, gravure.

Voor het vermoeden dat Willem Wesenaar de ontwerper van de landschappelijke aanleg bij Tjessens was, pleit ook dat hij zich in een advertentie als ‘aanlegger’ van Engelse tuinen aanbeval.²²⁸ Op het kadastrale minuutplan uit 1829 is de voor de achtertuin ontworpen slingervijver met een tuinkoepel van Tjessens te zien (afb. 24).²²⁹ Van Wesenaar zijn geen andere ontwerpen bekend. Hij overleed in 1841 in Langweer, waar hij als hovenier op Osingastate werkzaam was.²³⁰

Afb. 24. De tuin achter de state Tjessens te Holwerd met de vijver in de landschapsstijl en koepel, zoals die omstreeks 1800 is aangelegd. Kadastraal minuutplan, 1829. Detail.

²²⁸ Advertentie, *Leeuwarder Courant*, 13-2-1802.

²²⁹ Kadastrale gemeente Holwerd, sectie A 709.

²³⁰ Overlijdensakte Doniawerstal, 1841.

Jan Giudici

In Drenthe is Jan Giudici bekend als de ontwerper van de landschappelijke tuin van het zomerverblijf van koning Lodewijk Napoleon in Assen.²³¹ Hij was in 1746 geboren in Dolzago in Italië. In 1770 vestigde hij zich in Rotterdam, waar hij als architect werkzaam was. Hij legde ook buitenplaatsen aan in de omgeving van Rotterdam, Gouda en Voorburg.²³² Vanaf 1807 werkte Giudici voor projecten die hij in opdracht van de koning uitvoerde. Zo werd hij ook ingeschakeld voor de grootse stadsvernieuwingsplannen in Assen, waar hij vanaf 1809 verbleef. Hij vervaardigde een plattegrond van de stad waarin een plan voor het zomerverblijf van de koning is opgenomen. Deze toont een driehoekig perceel waarop rechts van de oprijlaan naar het paleis een aanleg met bosschages en slingerpaden te zien is rondom een open weide (afb. 25). Op een verhoging aan de straatzijde is een 'salon' of koepel weergegeven.²³³ Achter het huis bevindt zich eveneens een landschappelijke aanleg. Het valt op dat de symmetrie in de aanleg nog aanwezig is, toch wordt deze niet helemaal doorgevoerd maar door de lossere vormgeving van de landschapsstijl verlevendigd. Het grootse project is niet gerealiseerd. Giudici overleed in 1819 in Rotterdam.

Afb. 25. Ontwerp voor de aanleg bij het koninklijk paleis aan de Drentse Hoofdvaart in Assen. Jan Giudici, 1809, ingekleurde tekening. Detail.

²³¹ Rijsbergen, B.A.M., 'Giudici's ontwerp tot vergroting der stad Assen', in: *Bulletin KNOB* 92 (1993) nr. 6, 181 e.v. In zijn rouwadvertentie in de *Rotterdamsche Courant* van 20-5-1819 is hij als Johannis Giudici vermeld.

²³² Wiersum, E., 'De architect Jan Giudici (1746-1819)', in: *Rotterdams jaarboek*, 1934, 32.

²³³ Mehrtens, 'Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar', 435.

George Anton Blum

De tuinarchitect George Anton Blum had evenals Michael en Zocher een Duitse achtergrond. Hij was in 1765 geboren in Weilburg in Duitsland. Over zijn opleiding is niets bekend.²³⁴ In 1803 woonde hij in Zwolle en werkte hoofdzakelijk in Overijssel. Zijn eerste bekende ontwerp maakte hij in dat jaar voor de buitenplaats het Amelink bij Enschede.²³⁵ Verder werkte hij onder andere voor de tuinen van Den Alerdinck bij Laag Zuthem en Windesheim bij Zwolle. Bij de aanleg van de laatste wordt hij in een akte als architect genoemd.²³⁶ Van al deze projecten zijn geen ontwerpen bewaard gebleven. Wel zijn twee ingekleurde tekeningen voor de tuin van de Fraeylemaborg in Slochteren (afb. 26), één voor het Huis te Almelo en één voor de Gunne bij Heino voorhanden.²³⁷

Die van de Fraeylemaborg zijn tot nu toe de enige bekende ontwerpen van Blum in de provincie Groningen.²³⁸ De bijna identieke tekeningen tonen het achterste deel van de langwerpige tuin achter de Fraeylemaborg. Hierop zien wij een afwisseling van dichte bosschages en open korenvelden die met opvallende parallel lopende lijnen zijn aangegeven.²³⁹ De open en dichte delen worden door een slingervijver van elkaar gescheiden. Deze vijver vormt een speels element op de tekening (afb. 26). De kronkelende paden kruisen twee keer de vijver waar bruggen gepland zijn. Eén ervan is een driepuntsbrug.²⁴⁰ Aan de noordkant is op een 'berg' een prieel getekend.

De berg wordt al in 1810 vermeld, waaruit kan worden opgemaakt dat dit deel van de aanleg al door Blum was gerealiseerd.²⁴¹ Zijn tekeningen moeten dus vóór dat jaar gemaakt zijn.²⁴² Het ontwerp is vrijwel geheel uitgevoerd. Tot de vondst van deze tekeningen in 2002 werd gedacht dat het achterste deel van de tuin bij de Fraeylemaborg door Roodbaard was ontworpen, zoals hij op een fraai ingekleurde ontwerp-tekening uit omstreeks 1841 heeft weergegeven.²⁴³ Vermoedelijk heeft de tekening van Blum als basis gediend voor het ontwerp van Roodbaard, aangezien laatstgenoemde het noordelijk deel van de aanleg met vijver, heuvel en prieel in zijn ontwerp heeft gehandhaafd.

²³⁴ Ottens e.a., *Groene parels in Overijssel*, 28.

²³⁵ Albers, Lucia, 'Wie was de landschapsarchitect van Den Alerdinck bij Heino?', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 2 (1993) nr. 1, 17.

²³⁶ Gevers, A.J., 'De tuinarchitect Blom, stukjes uit een legpuzzel', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 1 (1991), 7.

²³⁷ Ottens e.a., *Groene parels in Overijssel*, 178-179, 205-206.

²³⁸ Deze bevinden zich in het huisarchief van de Fraeylemaborg, aanwezig bij de Groninger Archieven.

²³⁹ Deze velden worden later door Roodbaard als korenvelden aangeduid.

²⁴⁰ Ottens e.a., *Groene parels in Overijssel*, 29.

²⁴¹ Mededeling J. Stienstra, februari 2019.

²⁴² Harten, Henny van, 'Het uitgestrekte park van de Fraeylemaborg', in: *Stad en Lande* 11 (2002) nr. 2, 4 en Ottens e.a., *Groene parels in Overijssel*, 28, vermelden dat de tekeningen van Blum vermoedelijk uit omstreeks 1805 dateren, zonder een bron te noemen.

²⁴³ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect met schildersogen*, 45.

Afb. 26. Ontwerp voor het achterste deel van de langwerpige aanleg bij de Fraeylemaborg in Slochteren. G.A. Blum, vóór 1810, ingekleurde tekening.

Vanaf 1821 voerde Blum steeds in Overijssel projecten uit. In dat jaar werkte hij voor Rhijnvis Feith op Boschwijk bij Zwolle, die hier een buiten met een grote tuin in landschapsstijl bezat.²⁴⁴ In een brief schreef hij dat Blum zijn dennenbosje weer in orde had gebracht door het planten van een ‘engelsch plantsoen en bloemdragende bomen’.²⁴⁵ In de laatste jaren voor zijn overlijden in 1827 verzorgde hij nog de aanleg van De Gunne.²⁴⁶ Hierbij valt op dat zijn ontwerp enigszins sjabloonachtig is getekend. Alles overziende kunnen wij vaststellen dat in het noorden van Nederland slechts enkele namen van ontwerpers bekend zijn, die geen landelijke faam genoten. Dit zou veranderen met de komst van Roodbaard als tuinarchitect in 1819.

Conclusie

Uit ons historiografisch onderzoek blijkt dat een verschil in het benaderen van de landschapsstijl waar te nemen is. De Engelse literatuur was vooral gericht op de theorie en het beschrijven van het werk van de tuinarchitecten. De auteurs waren hoofdzakelijk kunsthistorici, historici soms tuinbazen, later vooral historisch geografen. Zij benaderden het onderwerp vanuit andere invalshoeken, zoals de sociale en politieke. De laatsten probeerden ook het landschap te ‘lezen’.

Duitse auteurs, grotendeels kunsthistorici en ingenieurs, hielden zich eveneens bezig met de theorie. Zij concentreerden zich meer op de beschrijving van allerlei facetten van de landschapsstijl. Velen van hen probeerden de introductie en de verspreiding van deze stijl in Duitsland steeds meer te doorgronden. Ook focusten zij zich op het werk van tuinarchitecten. In Nederland houden hoofdzakelijk kunsthistorici, landschapsarchitecten, soms biologen zich bezig met onderzoek naar de historische ontwikkeling van tuinstijlen en het werk van tuinarchitecten. Enkel bestuderen de theorie van de tuinkunst. Het onderzoek naar sociale en politieke achtergronden is hier nog nauwelijks beoefend.

²⁴⁴ Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 259.

²⁴⁵ Tromp, ‘De landschapsstijl in Nederland en Overijssel in de 18de eeuw’, 19.

²⁴⁶ De ontwerptekening is afgebeeld in Ottens e.a., *Groene parels in Overijssel*, 178-179.

3. Leven en leefwereld van Lucas Pieters Roodbaard

Inleiding

Lucas Pieters Roodbaard werd op 20 januari 1782 gedoopt in het Drentse Rolde, een dorp ten oosten van Assen.¹ Het was ooit een belangrijke plaats, want hier waren tot 1603 het provinciaal bestuur en tot 1688 het hoogste rechtscollege van Drenthe, de Etstoel, gevestigd. De bijeenkomsten van deze bestuurs- en rechtscolleges vonden sindsdien echter plaats in Assen, waardoor Rolde zijn centrumfunctie verloor. De vergaderingen in Rolde speelden zich af in de nog bestaande, uit de vijftiende eeuw daterende Jacobuskerk. In deze kerk is Lucas gedoopt. Zijn vader Pieter Harms was in 1744 in het meer zuidelijk gelegen Beilen ten doop gehouden als zoon van de arbeider Harm Pieters en Hillechien Jansen. Pieter huwde op 34-jarige leeftijd met Hillechien Enting uit Rolde (zie bijlage 2). De naam Roodbaard voerde hij pas vanaf 1804, zoals later zal blijken. De vader van de jonge bruid was Lucas Wolters, later Enting geheten en boer van beroep.

De ouders van Lucas woonden eerst in Hoogeveen, waar hun oudste zoon Harm werd geboren. Vader Pieter Harms was eveneens arbeider en vestigde zich met zijn gezin vermoedelijk in 1785 in Assen.² Deze plaats maakte in die tijd een flinke groei door, wat een aantrekkingskracht op werklieden uit de omgeving uitoefende. Lucas Pieters is volgens de traditie als tweede zoon naar de grootvader aan moederszijde genoemd. Zijn oudere broer Harm was in 1816 molenaar in Assen, maar acht jaar later vinden wij hem als molenaarsknecht in Smilde geregistreerd.³ Hij bleef ongehuwd en overleed in 1860 in Assen. Hun jongere zusje Jantje was in 1787 al in Assen geboren. Zij was zonder beroep toen zij in 1816 in het huwelijk trad met de kleermaker Klaas Zuidema. Jantje overleed in 1855 in haar geboorteplaats. Het mag duidelijk zijn dat Lucas Pieters Roodbaard uit een eenvoudige arbeidersfamilie stamde.

Ontwikkelingen in Assen na 1750

Assen, waar Lucas Roodbaard opgroeide, was in de tweede helft van de achttiende eeuw een plaats in opkomst. In 1795 woonden er ongeveer zeshonderd personen.⁴ Een kleine elite met regionale invloed had hier de belangrijkste bestuurlijke functies in handen. Deze bestond uit een viertal families: Hofstede, van Lier, van Heiden en Oosting.⁵ Zij hadden grootse plannen om Assen verder te ontwikkelen. De drie belangrijkste bestuurlijke ambten van de Landschap, later bekend als de provincie Drenthe, werden bekleed door Wolter Hendrik Hofstede (1725-1796), zijn zoon Petrus (1755-1839) en Johannes van Lier (1726-1799). De laatste was getrouwd met een zuster van Wolter Hofstede. Hij was landschapssecretaris, zijn zoon Petrus eerste klerk onder hem en van Lier ontvanger-generaal. Van Lier werd later door zijn schoonzoon Jan Haak Oosting (1749-1828) opgevolgd. Wolter Hofstede en zijn zwager zetten zich in voor het verfraaien van Assen. Tussen 1765 en 1784 liet de eerste een uitgestrekt wandelbos in stervorm aanleggen. Het complex werd bekend onder de naam Asser Bos en is

¹ DA, Toegang 0176.01, Collectie DTOB, inv. nr. 97 (doopboek Rolde). De exacte geboortedatum is niet bekend.

² Volgens B. Jonker, *Assen, Bevolking rond 1800*. Assen, 1992, II, 89, vestigde Pieter Harms zich in 1785 te Assen. Deze mededeling kan niet worden geverifieerd. Hij is niet in het Lidmatenboek van de 'Gereformeerde' (Hervormde) gemeente ingeschreven.

³ De beroepen van Harm Roodbaard zijn vermeld in de huwelijksakte van zijn zuster uit 1816 en in de memorie van successie van zijn moeder uit 1824 (DA, Toegang 0119.01, Archief Ontvangers der successierechten, kantoor Assen, inv. nr. 8, memorie nr. 5).

⁴ Gras e.a. (red.), H., *Geschiedenis van Assen*. Assen, 2000, 86.

⁵ Idem, 78 e.v.

geroemd in de publicatie *Hedendaagsche Historie van Drenthe*.⁶ Van Lier liet in 1778 net buiten de singels een statig huis bouwen dat hij Overcingel noemde.⁷ Assen kon in die tijd qua maatschappelijke stratificatie worden vergeleken met Meppel en Coevorden. Men onderscheidde er vier sociale lagen, namelijk de bovenlaag van patriciaat en welgestelde burgerij, de middenstand, geschoolde werklieden en de arbeidersbevolking.⁸ Tot de bovenlaag behoorden de bestuurders en rechterlijke functionarissen. Hun welstand was in het algemeen gebaseerd op ondernemingslust en het sluiten van voordelige huwelijken.⁹ Ze ontmoetten elkaar op de Asser sociëteit en waren door huwelijken onderling met elkaar verbonden.¹⁰

Intussen werd in opdracht van de Landschap Drenthe al vanaf 1769 aan een groots project gewerkt, het graven van de belangrijke verbinding de Drentse Hoofdvaart tussen Smilde en Assen, dat in 1780 werd voltooid. Het landschapsbestuur bestemde het aangrenzend gebied in laatstgenoemde plaats voor de bouw van grote huizen. Na het gereed komen van de vaart werden de daaraan liggende percelen geveild, waar leden van de bestuurlijke elite huizen lieten bouwen en grote tuinen aanleggen volgens de toenmalige mode in de formele stijl. Eén van hen was de eerder genoemde Petrus Hofstede, die een groot perceel aan de zuidkant had verworven. Hij liet er een tuin in de formele stijl aanleggen die op de kaart van P.A.C. Buwama Aardenburg uit 1809 te zien is (afb. 1). Hierop is een symmetrische aanleg met op de middenas spiegelende percelen en een centraal gelegen langwerpige vijver weergegeven. Hofstede had toen nog een belangrijke carrière voor zich. In 1807 werd hij tot landdrosst benoemd en in 1814 werd hij gouverneur van Drenthe.¹¹

Afb. 1. Op de plattegrond van Assen zijn aan de Vaart verschillende tuinen nog in formele stijl aangegeven. In de middelste, die van Petrus Hofstede, zijn twee blokken met dienstwoningen te zien. In het linker huizenblok woonde omstreeks 1800 Pieter Harms Roodbaard (zie *). P.A.C. Buwama Aardenburg, 1809, ingekleurde tekening. Detail.

⁶ Van Lier, J. en J. Tonckens, *Hedendaagsche of tegenwoordige staet van alle volkeren* Deel XXXIII (Drenthe). Amsterdam, 1795, 104.

⁷ Bos, J., F.J. Hulst en P. Brood (red.), *Huizen van stand, Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*. Meppel, 1989, 280.

⁸ Buning, L., *Het herenbolwerk. Politieke en sociale terreinverkenningen in Drenthe over de periode 1748-1888*. Assen, 1966, 142.

⁹ Prakke, H.J., *Deining in Drenthe. Historisch-sociografische speurtocht door de 'Olde Lantschap'. De Achtste der Zeven Provinciën*. Assen, 1951, 48.

¹⁰ Buning, *Het herenbolwerk*, 142.

¹¹ *Nieuw Nederlandsch Biographisch Woordenboek*, Leiden, 1918, Deel 4, 764 en Jan Bos en Willem Foorthuis (red.), 'Petrus Hofstede', in: *Drentse biografieën*. Meppel/Amsterdam, 1991, deel 3, 62-66.

In de tussenliggende periode waren grootse plannen gemaakt voor de ruimtelijke ontwikkeling van het in 1809 tot stad verheven Assen. Een belangrijke rol hierin speelde de architect Jan Giudici, die in hetzelfde jaar in opdracht van koning Lodewijk Napoleon een paleis met een fraaie tuinaanleg aan de Vaart ontwierp met een zichtlijn naar de Brink die ook opnieuw zou worden ingericht (zie afb. 25 in hoofdstuk 2). Het gehele ontwerp is niet gerealiseerd.¹² Hofstede liet zijn tuin aan de Vaart een aantal jaren later naar de nieuwe mode van de landschapstijl inrichten. Deze aanleg is op de kaart van C.F. Seidel van 1825 te zien (afb. 2). Het valt op dat op meerdere locaties in Assen tuinen in de nieuwe stijl zijn aangelegd. De ontwerper van deze tuinen is tot nu toe niet achterhaald.

*Afb. 2. Plattegrond van Assen, waarop te zien is dat de tuinen aan de zuidkant van de Vaart in landschapstijl zijn ingericht. Het noorden is onderaan. De tuin van Petrus Hofstede is met * aangegeven. C.F. Seidel, 1825, ingekleurde tekening. Detail.*

Vader Pieter Harms Roodbaard

Voor de aanleg van de tuin bij zijn huis in Assen had Petrus Hofstede meerdere tuinarbeiders nodig. Eén van hen was Pieter Harms. Hij betrok één van de huisjes in een blok van vier woningen (nummers 34-37) aan de Vaart, die Petrus Hofstede voor zijn personeel liet bouwen (zie afb. 1 en kaart 1). Ten oosten van deze woningen stond nog een blok van vier huisjes (nummers 30-33). In de nabijheid hiervan bevond zich het huis van Johannes Hofstede, ontvanger-generaal van Drenthe, een broer van genoemde Petrus.¹³ Pieter Harms werkte tot omstreeks 1803 als tuinarbeider in dienst van Petrus Hofstede. Hij was niet de enige tuinarbeider. In de genoemde huisjes woonden nog twee hoveniers.¹⁴ Zij werkten ook in dienst van de Hofstedes.

¹² Mehrkens, 'Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar', 435, 436.

¹³ Jonker, *Assen*, II, 80-82. Volgens het Haardstedenregister uit 1794 woonde Pieter Harms er toen al.

¹⁴ DA, Toegang 0001, OSA, inv. nr. 868.26 (Haardstedenregister 1794).

Pieter Harms is in 1804 op een ander adres in Assen ingeschreven, namelijk in een huisje bij het logement 'De Koppelpaarden' als arbeider, vermoedelijk in dienst van de hospes Evert van Wijk. Dit blijkt uit een belastingkohier van Assen, waar hij in dat jaar voor het eerst met de achternaam Roodbaard staat vermeld.¹⁵ Of hij een rossige baard had is ongewis. In ieder geval heeft hij deze naam aangenomen. Wanneer hij bij 'De Koppelpaarden' in dienst trad, is niet bekend. Het zou al in 1803 kunnen zijn geweest. In dat jaar kocht Van Wijk een stuk land naast zijn logement aan, aangeduid als 'De Reuvenkamp'.¹⁶ Het vergroten van het bezit zou aanleiding kunnen zijn geweest tot het aanstellen van een tuinman. De tuin kon als moestuin goed dienst doen voor het logement. Na de verkoop in 1806 aan Jan Hendrik Willinge, is Pieter hier nog als tuinarbeider geregistreerd. Het vermoeden is geopperd dat hij bij het buiten De Eerste Steen van Jan Haak Oosting in Assen heeft gewerkt. Het is niet waarschijnlijk omdat tuinlieden meestal bij de buitenplaats woonden. In ieder geval bewoonde Pieter Harms tot zijn dood het genoemde huisje aan de Beilerweg naast 'de Koppelpaarden' (zie kaart 1).¹⁷ Ter aanvulling van zijn inkomen trad hij als één van de nachtwakers van Assen in dienst van de Landschap Drenthe.¹⁸ Vanaf 1812 was hij echter werkzaam bij de stad Assen.¹⁹ In 1819 werd Pieter Harms ontslagen als 'ratelaar', een andere aanduiding voor nachtwaker. Ratelaars of nachtwakers maakten om het uur een ronde. Zij liepen samen, de ene riep met luide stem de tijd en de ander gaf een slinger aan zijn ratel. Een reglement uit 1807 bepaalde de route die men moest afleggen en hun uitrusting. Als ze met de rondgang klaar waren, konden ze in het nachtwakershuisje uitrusten.²⁰ Of het werk hem te zwaar is gevallen of dat er andere reden waren, is niet te achterhalen. In ieder geval is hij in 1819 ontslagen. Vervolgens vroeg hij pensioen aan, maar dit verzoek is niet ingewilligd. Als reden werd opgegeven dat zijn financiële positie niet zo slecht was als hij aan de gemeente had voorgesteld.²¹ Toen hij in 1822 overleed, werd als beroep arbeider opgegeven. De aangifte van zijn overlijden gebeurde door zijn oudste zoon Harm. Zijn erfgenamen hielden een boelgoed waarvan het grootste deel de gereedschappen van Pieter vormden.²² Van de rest van de boedel ontbreken de gegevens. Zijn vrouw Hillechien Enting overleed twee jaar later op 83-jarige leeftijd.²³ Hun zoon Lucas woonde toen al lang niet meer in Drenthe.

¹⁵ Idem, inv. nr. 869 (Haardstedenregister 1804). Een verwantschap met de in dit register genoemde familie Roodbaard te Meppel kan niet worden aangetoond. Overigens had Pieter deze achternaam al voordat het aannemen van een achternaam in 1811 verplicht werd gesteld.

¹⁶ Timmer, Jans, 'Herberg De Koppelpaarden. De geschiedenis van een logement en posthuis in Assen', in: *Asser Historisch Tijdschrift* 12, (maart 2002) nr. 1, 1-13. In de akte wordt het huis van Pieter Harms als 'keuterhuisje' aangeduid.

¹⁷ In 1811 (DA, Toegang 0001, OSA, inv. nr. 1674) en 1813 (huwelijksakte van Lucas) wordt Pieter Harms als hovenier aangeduid. In 1816 (huwelijksakte dochter) en 1822 (overlijdensakte) is hij vermeld als arbeider. In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 11, wordt gesuggereerd dat Pieter Harms bij De Eerste Steen te Assen heeft gewerkt. Hiervoor is geen bewijs gevonden.

¹⁸ In 1807 is hij in het kohier op beesten, huurwaarde en dienstboden van Assen vermeld als 'stille nagtwaker' Zie DA, Toegang 0921, OAA, inv. nr. 1008.

¹⁹ DA, Toegang 0921, OAA, inv. nr. 10 (1819, nr. 2).

²⁰ Gras e.a. (red.), *Geschiedenis van Assen*, 146-147.

²¹ Zie noot 19.

²² DA, Toegang 0114.03, Archief notaris M. Schukking, inv. nr. 10, akte 61 (1823). De opbrengst bedroeg f 55,75.

²³ Bij haar overlijden werd opgegeven dat zij op 2-2-1741 te Rolde was geboren. In het doopboek van Rolde zijn op 3-4-1741 en 17-2-1743 twee dochters van Lucas Wolters en Jantje Berends met de naam Hillechien ingeschreven. Men mag aannemen dat het eerste kind jong is overleden en dat het tweede, dat in leven bleef, de moeder was van L.P. Roodbaard. De opgave van het jaar 1741 in de overlijdensakte was dus niet correct.

Opleiding tot hovenier

De jonge Lucas groeide op in het arbeidershuis op het perceel van Petrus Hofstede. Hij ging naar de enige school die Assen rijk was, vlakbij het huis Overcingel van de familie van Lier. Tussen zijn achtste en twaalfde jaar bezocht hij de school in de wintermaanden, volgens de toenmalige praktijk. De kinderen leerden lezen, schrijven en rekenen en kregen godsdienstlessen.²⁴ Vanaf zijn twaalfde jaar moet hij als tuinknecht zijn begonnen om het vak in de praktijk te leren, in het begin van zijn vader. In die tijd bestond er geen opleiding voor tuinlieden. Bekende tuinarchitecten in Nederland, zoals Johan David Zocher senior (1763-1817) en Hendrik van Lunteren (1780-1848) leerden het vak ook in de praktijk.²⁵ Dit gold ook voor de Zeeuwse hovenier en latere ontwerper Pieter Schuppens (1769-1850).²⁶ Zocher is na zijn vestiging in de buurt van Haarlem omstreeks 1780 in dienst gekomen van de bekende tuinarchitect Johan Georg Michael. Van Lunteren was net als Roodbaard van eenvoudige komaf. Zijn vader was dagloner op het buiten Schoonoord in Doorn. Hier trad Hendrik in dienst als tuinman. Lucas heeft verder vermoedelijk veel geleerd van de twee hoveniers Hendrik Kerkkamp en Aart van Leusden, die in de arbeidershuisjes naast de familie Roodbaard woonden.²⁷ Zij waren in dienst van Johannes Hofstede, - zoals gezegd - de buurman en broer van Petrus Hofstede (afb. 3). Beide hoveniers kwamen van elders en moeten een zekere naam hebben gehad anders viel de keus vast niet op hen. De achtergronden van Kerkkamp konden tot nu toe niet worden achterhaald.²⁸ Over Aart van Leusden is bekend dat hij in 1770 in Amsterdam in het huwelijk trad. Vier jaar later vertrok hij naar Oldeboorn in Friesland waar hij negen jaar verbleef. Hierna verhuisde van Leusden naar Sondel en vervolgens naar Augustinusga, waar hij maar kort woonde. In 1788 vestigde hij zich in Assen.²⁹

Van hoveniers met vakkennis is bekend dat zij vanwege een opdracht dikwijls van de ene buitenplaats naar de andere trokken.³⁰ Een bekwame hovenier werd vaak door een tevreden opdrachtgever bij familieleden en kennissen aanbevolen. De genoemde hoveniers werkten aan de aanleg van de tuin van Johannes Hofstede. Het is opvallend dat de tuin nog in de traditionele formele stijl werd aangelegd, zoals op de kaart van P.A.C. Buwama Aardenburg van Assen uit 1809 is te zien (zie afb. 1). Zoals we eerder zagen was in Holland en Gelderland de landschapstijl toen al lang in zwang.

Tijdens zijn opleiding in de praktijk zal Roodbaard met veel aspecten van het hoveniersvak in aanraking zijn gekomen. Hij maakte een ontwikkeling door van tuinknecht naar hovenier.³¹ Roodbaard zal door de verworven vaardigheden zijn werkgevers zijn opgefallen. Hij bereikte kennelijk een niveau waarbij hij door de familie Hofstede in staat werd geacht om als

²⁴ Boekholt, P.Th.F.M., *De hervorming der scholen. Het onderwijs in Drenthe in de eerste helft van de negentiende eeuw*. Assen, 1982, 14, 15, 23, 24.

²⁵ <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 11 (geraadpleegd 2017) en Lammertse-Tjalma, Hendrik van Lunteren (1780-1848), 37-39.

²⁶ Van den Broeke, Martin, *Pieter Schuppens (1769-1850). Hovenier en aanlegger van buitenplaatsen uit Middelburg*. (In voorbereiding).

²⁷ DA, Toegang 0001, OSA, inv. nr. 868.26 (Haardstedenregister 1794), hierin worden zij als hovenier vermeld.

²⁸ Hij wordt niet vermeld in doop-, trouw- en lidmatenboeken van Assen.

²⁹ TR, Toegang 28, DTBL, inv. nr. 731 (Oldeboorn) en inv. nr. 5 (Augustinusga). In deze registers komt alleen zijn naam voor maar niet bij wie hij in dienst was. Volgens het lidmatenboek van de Hervormde gemeente Assen overleed hij daar in 1795.

³⁰ Een voorbeeld hiervan was de hovenier Hendrik Hogeboom. Hij kwam in 1819 uit Bloemendaal naar Friesland. Vervolgens werkte hij in Buitenpost en vanaf 1822 op Oranjestein in Oranjewoud.

³¹ Musgrave, *The head gardeners*, 58, schreef over de gebruikelijke ontwikkeling van tuinlieden. Zie ook: Rita Mulder-Radetzky en Barteld de Vries, *In dienst van de landheren van Oranjewoud*. Heerenveen, 2007, 52-56: waar een dergelijke ontwikkeling is beschreven en Kamphuis, *Copijn*, 54.

zelfstandig hovenier te kunnen werken. Een dergelijke vakman was belast met het onderhouden van de tuin van een buitenplaats, vaak in een tijdelijke aanstelling. Hij gaf ook leiding aan één of meer tuinknechten. Omstreeks 1800 of kort daarna beval Johannes Hofstede hem vermoedelijk als tuinman aan bij de zuster van zijn vrouw, Johanna Schroeder.³² Zij was getrouwd met kapitein Franz Steinmetz.³³

Afb. 3. Johannes Hofstede (1765-1848), ontvanger-generaal van Drenthe. P. Kiers, 1848, pastel.

Johanna Schroeder bezat sinds het overlijden in 1798 van haar vader Nicolaus Wilhelm Schroeder, hoogleraar in de Oosterse talen aan de Universiteit van Groningen, de kleine buitenplaats Zandvoort in Helpman bij Groningen. Johanna had kennelijk plannen voor de herinrichting van de tuin. In 1800 en 1803 hebben grote veranderingen in de aanleg plaats gevonden. Er werden flinke aantallen bomen gekapt en geveild.³⁴ Het is mogelijk dat Roodbaard bij de nieuwe aanleg betrokken was maar bewijzen hiervoor ontbreken.³⁵ De jonge hovenier stond toen nog aan het prille begin van zijn carrière. Van hoveniers werd aangenomen dat ze op ongeveer 25-jarige leeftijd de kennis en vaardigheden bezaten om dit beroep te kunnen uitoefenen. De periode daarvoor hadden zij nodig om zich in het vak te bekwamen. In deze tijd waren zij geacht hun theoretische en praktische kennis eigen te maken.³⁶

De aanstelling betekende een opmerkelijke wending in het leven van Roodbaard. Het vertrek naar Helpman bij Groningen luidde een nieuwe fase in zijn leven in. Op Zandvoort betrok hij de hovenierswoning. In het dagelijks leven had hij contact met de toenmalige bewoner, Jan Ernst Willem van Gesseler, die het buiten huurde.³⁷ Hij woonde in de Oosterstaat in Groningen en verbleef 's zomers met zijn gezin op Zandvoort. Het buiten bestond uit een landhuis, stal, hovenierswoning, voorts een zomerhuis aan de weg en was gesitueerd aan het

³² Aangezien het hier om een aanbeveling in familiekring ging, is het niet waarschijnlijk dat dit schriftelijk is vastgelegd. Meestal ging zo iets mondeling in zijn werk. De exacte datum van zijn benoeming is dus niet bekend.

³³ Zie voor het huwelijkscontract van het echtpaar Steinmetz: GA, Toegang 1501, Verzameling losse stukken Gemeentearchief Groningen, inv. nr. 471.

³⁴ Vermeld in advertenties in de *Groninger Courant*, d.d. 7-1-1800, 15-4-1800 en 5-3-1803.

³⁵ Van der Laan-Meijer en Ottens schrijven in *Roodbaards rijkdom*, 17 het ontwerp van de aanleg van Zandvoort aan hem toe, zonder de bron te vermelden.

³⁶ Loudon, *An encyclopaedia of gardening* (1822), 1328.

³⁷ In 1800 woonde Van Gesseler al op Zandvoort. Zijn naam wordt vermeld in een advertentie in de *Groninger Courant*, 15-4-1800.

Schuitendiep, later Winschoterdiep geheten. De fraai aangelegde tuin had singels, boomgaarden, een bosje en visvijvers.³⁸ Acht jaar later beschreef de bekende predikant en reiziger Hebele Potter het buiten als volgt: ‘een klein doch in singels en grachten schilderachtig gelegen landhuisje Zandvoort’.³⁹

Van Gesseler bespeurde bij Roodbaard kennelijk een talent voor tekenen. Hij was waarschijnlijk degene die hem heeft aangeraden om een studie aan de Academie van Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen te gaan volgen. Van Gesseler was namelijk goed bevriend met Gerhard Jacob Keiser, één van de oprichters van deze Academie. Hij was een neef van van Gesseler's vrouw, Hermanna Keiser.⁴⁰ Tijdens familiebezoeken aan Zandvoort had Keiser wellicht Roodbaard ontmoet. Het was gebruikelijk dat de tuinman de bezoekers in de tuin rondleidde als teken van gastvrijheid van de eigenaar.⁴¹ Roodbaard moet met de aanmoediging van Van Gesseler en Keiser een steun in de rug hebben gehad bij zijn besluit om te gaan studeren.

Studie aan de Academie van Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde te Groningen

In 1807 meldde Roodbaard, 25 jaar oud, zich bij de Tekenacademie voor de vakken tekenkunst, bouw- en zeevaartkunde voor een gratis studie aan.⁴² Het instituut was gevestigd in de Oude Kijk in 't Jatstraat. De eerste bestuursleden na de oprichting waren onder meer Willem Hora Siccama en de genoemde G.J. Keiser als secretaris. De Academie kende strenge regels; lessen werden gegeven op basis van internationale ervaringen van de docenten aan een breed scala van studenten, kunstenaars, amateurs en ambachtslieden.⁴³ De aangestelde instituteurs of docenten, Gerardus de San, afkomstig uit Brugge voor de tekenkunde en K.J. Koers uit Leeuwarden voor de bouw- en zeevaartkunde, stonden in hoog aanzien bij het bestuur van de Academie.⁴⁴ Verder bood de opleiding ook de mogelijkheid om lessen in het Frans en Engels te volgen.⁴⁵

De studenten voor gratis onderwijs werden na een beoordeling aangenomen waarbij bekwaamheid voor de vakken zwaar woog.⁴⁶ Daarnaast schatte men in of zij in staat waren de opleiding af te ronden. Roodbaard is op basis van deze eisen toegelaten. Verder werd op goed

³⁸ Zie beschrijving van het bezit in de advertentie, in: *Groninger Courant*, 3-8-1810.

³⁹ Potter, H., Brieven over geschiedenis en plaatsbeschrijving van provincie en stad Groningen. TR, Handschriften voormalige Provinciale Bibliotheek, Hs 1365, 256.

⁴⁰ In een album amicorum van G.J. Keiser schreef omstreeks 1790 ook J.E.W. van Gesseler (U.B. Groningen, HS Add 385).

⁴¹ In bewaard gebleven instructies voor tuinlieden werd al in de achttiende eeuw vermeld dat zij als taak hadden om gasten en bezoekers in de tuinen rond te leiden. Een voorbeeld hiervan is de instructie voor de uit Kassel afkomstige bekwaame hovenier Johann Hermann Knoop in Leeuwarden in 1732. Ook in de negentiende eeuw kwam dit op de buitenplaatsen voor.

⁴² In de notulen van de Academie voor Tekenkunst, staat dat Roodbaard ‘dienende als hovenier bij den heer en meester van Gesseler’ zich als student aanmeldt. Deze formulering is opmerkelijk omdat Van Gesseler het buiten huurde, dus geen eigenaar was. Zie: GA, Toegang 1448, Archief Minerva, inv. nr. 1 / 2, vergadering 12-11-1807, agendapunt 2. Op het door Roodbaard ingediende rekest voor toelating is gemeld dat er een nadere beschikking zou komen. Aangezien hiervan geen schriftelijk bewijs is bewaard, is het aannemelijk dat hem het besluit mondeling is medegedeeld. De transcriptie van de notulen is te vinden in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, waar zij schrijven: Heer en mevrouw Van Gesseler in plaats van: ‘Heer en meester van Gesseler’. Zie ook Holwerda, ‘Roodbaards opleiding tot portretschilder en enige speculaties’, 8.

⁴³ *Verzameling van stukken betreffende tot de academie van teken- bouw- en zeevaartkunde in Groningen*. Groningen, 1798 en M. van der Kamp en P.G.J. Leijdekkers e.a. (red.), *De Lucaskrater. Historie en analyse van en meningen over het beeldende kunstonderwijs aan de kunstacademies in Nederland*. Assen, 1984, 4.

⁴⁴ *Verzameling van stukken*, 12.

⁴⁵ *Idem*, 30.

⁴⁶ Voor de achtergronden van de opleiding zie: Van der Kamp en Leijdekkers, *De Lucaskrater*, 3 e.v.

gedrag gelet en er waren kledingvoorschriften. Men mocht bijvoorbeeld niet op klompen verschijnen. Voor een hovenier als Roodbaard zal dit even wennen zijn geweest. Het onderwijs werd gegeven vanaf september tot juni. Roodbaard studeerde in de avonden omdat de lessen dan gratis waren.

De Academie zorgde voor goede verlichting en verwarming van de ruimte. Ondanks de krappe financiële middelen van het instituut werd in die tijd een tekenlamp in Amsterdam gekocht om de voorzieningen voor de studenten verbeteren. Zij moesten de benodigde studiematerialen zelf meenemen. Verder konden zij gebruik maken van een bibliotheek. Van het gebouw is geen afbeelding bewaard gebleven, maar van de inrichting kunnen wij ons via een beschrijving een idee vormen. De wanden van het tekenatelier waren wit geverfd. Tevens stonden er een podium en halfronde banken die geschikt werden geacht voor het natekenen van gipsen modellen vanuit verschillende gezichtspunten.⁴⁷ Dit was een belangrijk aspect van het onderwijs. De opleiding omvatte verschillende klassen die in ordes waren onderverdeeld. In het reglement was vastgelegd dat de studenten in de eerste klas in het tekenen van menselijke figuren naar voorbeelden werden onderricht. In de tweede klas tekenden ze naar gipsafgietsels en in de derde maakten zij figuurstudies naar naaktmodellen.⁴⁸

In 1810 was Roodbaard al positief beoordeeld voor het tekenen naar het leven in de derde klasse, waarvoor hij een getuigschrift kreeg. Dit werd ook in de krant gepubliceerd.⁴⁹ In 1813 staat hij als eerste vermeld in de beoordeling van het tekenen naar gipsmodellen in de tweede klas.⁵⁰ Eén van zijn studiegenoten was Jurjen Walles uit Groningen, die later zijn goede vriend werd. Roodbaard heeft alle klassen met succes doorlopen. Na afloop kregen de leerlingen een diploma. Tijdens deze studie heeft Roodbaard kennis opgebouwd over allerlei begrippen zoals verhoudingen en perspectief, die hij later als tuinarchitect goed in zijn werk kon toepassen.

De Academie verkeerde in deze tijd in financiële moeilijkheden, we stipten dit al even aan. Het bestuur deed een beroep op kunstminnende burgers van Groningen om de instelling financieel te steunen. Waarschijnlijk werden ook leerlingen van de laatste klas met een dergelijk verzoek benaderd. Op een lijst van begunstigers uit 1813 is behalve J.E.W. van Gesseler van het buiten Zandvoort ook de student L.P. Roodbaard vermeld. Hij doneerde slechts één jaar het standaardbedrag van vijf gulden en vijf stuivers.⁵¹

Een bruid met een kind en een erfenis

In 1813, het jaar van zijn afstuderen, ontmoette Roodbaard zijn latere vrouw Hillechien Deddes, die in 1785 in Veendam was gedoopt. Zij was een dochter van de latere groentenkweker Harm Jans Deddes.⁵² Zij was in het eerstgenoemde jaar teruggekeerd uit Amsterdam waar zij enkele jaren had gewoond. Hillechien was dienstmeid geweest bij de puissant rijke doctor Jacobus van der Steege (afb. 4).⁵³ Hij bezat in Groningen behalve een

⁴⁷ Van der Kamp en Leijdekkers, *De Lucaskrater*, 4.

⁴⁸ Idem, 5.

⁴⁹ GA, Toegang 1448, Archief Minerva, inv. nr. 1 / 2, vergadering 14-6-1810 en *Ommelander Courant*, 20-7-1810.

⁵⁰ GA, Toegang 1448, Archief Minerva, inv. nr. 1 / 2, vergadering 19-8-1813.

⁵¹ Idem, inv. nr. 9/2.

⁵² GA, Toegang 124, Retroacta Burgerlijke Stand, inv. nr. 476.1, Doopboek Veendam. Zij is ingeschreven op 3-7-1785, gelijktijdig met haar broer Jan. De vader komt met meerdere beroepen in akten voor: eenmaal als schipper, verders als 'moesker' en groentenverkoper.

⁵³ Eekhoff, W., 'Levensschets van Jacobus van der Steege', in: *Het leven en de lotgevallen van Jacobus Martinus Baljée, in leven raad van Nederlandsch Indië ...* Leeuwarden, 1835, 122-127. Hij verwijst vaag naar de vrije levenswijze van J. van der Steege. Het is de vraag of men in Friesland van de details op de hoogte kon zijn. Hiervan zijn geen bewijzen aangetroffen.

groot stadshuis een koepel aan de Heereweg. Daar stonden toen meerdere tuinhuisen van de Groninger elite. H. Potter schreef over deze ‘zierlijk en vermakelijk gelegen’ gebouwtjes en over de ‘langen en donker beschaduwden weg’.⁵⁴ In deze omgeving stond het woonhuis van de familie Deddes. Hillechien vond een betrekking bij Van der Steege. Zijn persoon en zijn verblijf in Amsterdam is relevant voor de levensloop van Hillechien en Lucas.

Afb. 4. De puissant rijke Jacobus van der Steege (1746-1812), verwekte een ‘natuurlijke zoon’ bij Hillechien Deddes, later vrouw van L.P. Roodbaard. Gilles-Louis Crétien, circa 1790, gravure.

Van der Steege was in 1746 in Leeuwarden geboren en volgde een opleiding tot arts aan de Academie in Groningen. In 1774 was hij in Batavia werkzaam als opperchirurgijn, waar hij een groot fortuin vergaarde. Vrienden van Jacobus van der Steege beweerden dat hij een vermogen van vijf tot zes miljoen gulden bezat. De Leeuwarder stadsarchivaris W. Eekhoff vermeldt dit in een biografische schets over Van der Steege.⁵⁵ Hij liet na zijn terugkeer in 1789 in Groningen een statig huis in de Oude Boteringestraat, nu nummer 44 bouwen, dat toen één van de grootste panden in de stad was (afb. 5).⁵⁶ Het huis was rijk ingericht met veel Indische kunstschaten, lakwerk, ivoor en porselein.⁵⁷ Na 1795 trad Van der Steege toe tot de Municipaliteit van Groningen. In 1800 verbleef hij in Amsterdam waar hij de functie van lid van de Raad der Aziatische bezittingen bekleedde. Na het overlijden van zijn vrouw Hendrika Struick bij wie hij de zoon Philibert Lijphart had, ging hij samenwonen met Maria Lieferring, mogelijk een dienstmeid.⁵⁸ Uit deze relatie stamden twee kinderen die in 1804 zijn gewettigd.⁵⁹ Van der Steege stond op nummer 52 op de lijst van hoogst aangeslagenen in de belastingen in Groningen met een aanslag van f 560-8.⁶⁰

⁵⁴ Potter, Brieven, 240.

⁵⁵ Eekhoff, ‘Levensschets’, 126.

⁵⁶ Idem, 122-127.

⁵⁷ *Advertentieblad voor Groningen*, advertentie, 6-8-1813.

⁵⁸ Het concubinaat wordt vermeld door: P.J. van Winter, *De lijsten der hoogstaangeslagenen in het departement van de Westereems*. 's-Gravenhage, 1955, II, 635.

⁵⁹ Zie Besluit van het Wetgevend Lichaam d.d. 10-2-1804, afgedrukt in: *Bataafsche Leeuwarder Courant*, 16-2-1804. De zoon Marius Jacobus was in 1797 in Groningen geboren, dochter Geiske in 1799. Zij werden in 1804 in Groningen gedoopt (GA. Toegang 124, Retroacta Burgerlijke Stand, inv. nr. 153).

⁶⁰ Van Winter, *De lijsten der hoogstaangeslagenen*, II, 634.

Afb. 5. Het statige dubbele pand van de in Nederlands-Indië rijk geworden Jacobus van der Steege in de Oude Boteringestraat te Groningen. Foto, circa 1900.

Na zijn vertrek uit Groningen besloot Van der Steege zich in 1809 in Nieuwer-Amstel bij Amsterdam te vestigen. Daar had hij in 1802 het buiten Stadwijk gekocht.⁶¹ Hillechien Deddes reisde als dienstmeid met hem mee naar Nieuwer-Amstel. Het bezit lag aan de Amstel en maakte deel uit van een rij buitenplaatsen die daar in de zeventiende en achttiende eeuw waren gesticht, zoals Welna, Zeldenrust en Schoonzigt (afb. 6). Van de historische plaats Welna is bekend dat er een bescheiden Engelse tuin lag, met een zogenaamde Zwitserse brug van hout. Bij Stadwijk lag ook een dergelijke aanleg zoals uit de beschrijving van de reiziger H. Potter blijkt.⁶² Van het buiten zijn geen afbeeldingen bekend. Stadwijk bestond uit een huis, koetshuis, stal, tuinmanswoning en een tuin met vijvers (afb. 7).⁶³ Van de tuinaanleg is een beschrijving met aardige details bewaard gebleven.⁶⁴ Potter rept over een helder beekje met bruggen, een eilandje dat aan Flora is gewijd en over een slingerend voetpad dat naar een verhoging leidt. Van de laatste meldt hij dat deze voor de bouw van een antieke tempel geschikt zou zijn. Verder noemt hij grasperken en schilderachtige groepjes bomen. De beschrijving roept het beeld van een landschappelijke aanleg op.

⁶¹ Groesbeek, J.W., *Amstelveen. Acht eeuwen geschiedenis*. Amsterdam, 1966, 161.

⁶² Potter, H., *Reizen door een groot gedeelte van Zuid-Holland gedaan in de jaren 1807 en 1808*. Amsterdam, 1809, 154 e.v.

⁶³ Zie koopakte, SA, Toegang 5075X, Archief notaris E.C. Bondt, inv. nr. 18764, akte 26-9-1814 en kadastraal minuutplan Nieuwer Amstel, blad E 1 (1818). Zie daarvoor: <http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/> (geraadpleegd, 2019).

⁶⁴ Potter, *Reizen*, 157 e.v.

Afb. 6. Tussen de vele buitenplaatsen aan de Amstel lag Stadwijk van Jacobus van der Steege (onderaan, met rood onderstreept). Topografische kaart, circa 1910. Detail.

Afb. 7. Het buiten Stadwijk, met een schematische weergave van de tuinaanleg, waarin een slingerende vijver ligt. Kadastraal minuutplan, 1818. Detail.

Van der Steege leefde daar in grote vrijheid en ontving veel gasten.⁶⁵ Zijn vrije leven bleef niet zonder gevolgen. In augustus 1811 werd een zoontje geboren uit de relatie die hij met Hillechien had. Hij werd Philibert Herman genoemd. Deze namen verwijzen naar de eerste vroeg overleden zoon van Jacobus en naar de vader van Hillechien, Harm Deddes. Opvallend is het feit dat Van der Steege nog op 6 juli 1812, drie weken vóór zijn overlijden, Philibert officieel als natuurlijke zoon erkende.⁶⁶ Dit deed hij met het oog op de toekomst van Philibert en om zijn financiële positie veilig te stellen. Van een erkenning als gelegitimeerde

⁶⁵ Eekhoff, 'Levensschets', 127. Verdere details gaf hij hier niet over.

⁶⁶ In het doopboek van Amstelveen is bij de doopinschrijving van Philibert Herman op 27-11-1811 vermeld: 'natuurlijke maar erkende zoon van ... Jacobus van der Steege'. Op 6-7-1812 heeft hij het kind ten overstaan van de maire van Nieuwer-Amstel officieel als natuurlijke zoon erkend (SA, Toegang 5075X, Archief notaris E.C. Bondt, inv. nr. 18766, akte 237).

(gewettigde) zoon is het niet meer gekomen, waarschijnlijk vanwege het plotseling overlijden van Jacobus van der Steege in 1812. Het had ingrijpende gevolgen voor Philiberts aandeel in de erfenis.

Hierna ontstond een complexe situatie in verband met de verdeling van de nalatenschap. Drie partijen moesten tot overeenstemming komen: de kleindochter van Jacobus, die zich inmiddels ook met haar moeder en stiefvader op Stadwijk had gevestigd, de twee kinderen uit zijn tweede relatie en de jongste zoon Philibert Herman (zie bijlage 3). Op Stadwijk werd de inboedel geïnventariseerd, waarbij Hillechien waarschijnlijk nog van dienst kon zijn.⁶⁷ Zij verbleef daar met haar zoontje tot april 1813 en ontving toen een toelage van f 100,= voor zijn opvoeding. Deze periode zal voor haar niet gemakkelijk zijn geweest vanwege de aanwezigheid van de andere erfgenamen en de strijd tussen de familieleden om de erfenis. Na april 1813 was er eerst nog geen nieuws over de verdeling van de erfenis. Zij verliet Stadwijk, keerde terug naar haar vroegere woonplaats Groningen en trok met haar zoon bij haar ouders in. Hillechien ontving als voogdes, nog vier keer een toelage van f 100,= uit de boedel, die werd uitbetaald door advocaat Theunis Haakma Tresling in Groningen (afb. 8).⁶⁸ De verdere afwikkeling van de boedel van Jacobus van der Steege leverde in de jaren 1814-1815 nog meer perikelen op.

Afb. 8. Advocaat mr. T. Haakma Tresling (1769-1828). Wessel Lubbers (toeschrijving), eerste kwart negentiende eeuw, pastel.

Na haar terugkeer in Groningen leerde Hillechien de hovenier Lucas Roodbaard kennen. Zij woonden niet ver van elkaar, Hillechien bij de Heerepoort en Lucas op het nabij gelegen buiten Zandvoort, dat toen in bezit was van de Groninger rechter Jacob Herman Nauta. Al vanaf juni 1813 moeten zij intiem contact hebben gehad, want in maart 1814 werd hun eerste dochtertje Hilda geboren. Intussen waren zij eind december getrouwd. Voor het huwelijk van de toen 31-jarige Roodbaard diende opvallend genoeg nog toestemming te worden verleend door zijn ouders. In het in Assen opgemaakte document werd vader Pieter Harms Roodbaard als arbeider en zoon Lucas als ‘tuinman op de plaats Zandvoort’ vermeld, waar hij nog steeds woonde.⁶⁹ In de huwelijksakte, die in Groningen is opgesteld, gaf Roodbaard voor zichzelf en

⁶⁷ SA, Toegang 5075X, Archief notaris E.C. Bondt, inv. nr. 18761, akte 488.

⁶⁸ Idem, inv. nr. 18766, akte nr. 614. Informatie over de aanstelling van de voogden van Philibert Herman is niet bewaard gebleven.

⁶⁹ Volgens de notariële akte, gevoegd bij de huwelijksbijlagen, Groningen, 24-12-1813, woonde Roodbaard toen op Zandvoort. Hij werd hier ook in 1807 vermeld. Tot nu toe zijn uit de periode 1807-1813 van hem geen tuinontwerpen bekend.

voor zijn vader het beroep ‘hovenier’ op. Dit is opvallend omdat de vader in de meeste andere stukken als arbeider wordt vermeld. Na zijn huwelijk moest Roodbaard Zandvoort verlaten, zoals dit vaker op buitenplaatsen het geval was. Vele eigenaren wilden liever geen gehuwde bedienden.⁷⁰ Het echtpaar betrok een woning bij de tapperij van koopman en wijnhandelaar Elias Koster voor de Heerepoort. Roodbaard kende zijn vader, de boomkweker en wijnhandelaar Bastiaan Koster toen hij op Zandvoort werkte. Bij Elias werd hij tapper. Dit beroep gaf hij bij de geboorte van zijn dochter Hilda op.⁷¹ De familie woonde hier maar korte tijd.

Verblijf in en deelname aan een expositie in Amsterdam

Roodbaard en zijn vrouw reisden enige weken na de geboorte van hun dochttertje in 1814 naar Nieuwer-Amstel. Philibert bleef bij haar ouders in Groningen. Lucas en Hillechien moesten in Nieuwer-Amstel op 27 juni 1814 voor de vrederechter verschijnen om het voogdijschap over Philibert te regelen.⁷² Hij werd als mede-voogd aangesteld, de andere voogd(es) was zijn vrouw. Het gezin zocht vervolgens een woning in Amsterdam en vestigde zich toen in de Begijnhofsteeg, een zijstraat van de Kalverstraat.⁷³ In september 1814 werd het buiten Stadwijk met stallen verkocht. Lucas en Hillechien kregen uit de boedel van Jacobus van der Steege twee keer een bescheiden toelage van f 100,= voor zoon Philibert in september en november.⁷⁴ Het is niet bekend of zij in Amsterdam eigen inkomsten hadden.⁷⁵ In een overeenkomst over de boedelscheiding wordt gemeld dat Roodbaard zonder beroep was.⁷⁶ Tijdens zijn verblijf moet hij Stadwijk en de vele andere buitenplaatsen aan de Amstel zoals Schoonzicht, Zeldenrust en Welna hebben gezien maar of hij deze heeft bezocht is niet bekend. Van zijn indrukken is niets te achterhalen, ook geen tekeningen of schetsen. Het verblijf in Amsterdam was voor de artistieke ontwikkeling van Roodbaard belangrijk, zoals hierna zal blijken. Op loopafstand van zijn woning bevond zich het Koninklijk Museum op de Dam met zijn waardevolle collectie kunstwerken. Kunstenaars hadden hier de mogelijkheid om kopieën en studies te maken van de aanwezige kunstwerken, wat voor de kort tevoren afgestudeerde kunstenaar een zeer nuttige en aangename bezigheid moet zijn geweest.⁷⁷ Hier moet hij vernomen hebben dat een tentoonstelling van ‘Levende Meesters’ zou worden georganiseerd onder auspiciën van het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten, de voorloper van de huidige Koninklijke Academie van Wetenschappen (KNAW).⁷⁸ Het instituut kende vier klassen (afdelingen), waarvan de vierde de ‘schone kunsten’ vertegenwoordigde. Een commissie onder leiding van directeur Cornelis Apostool bereidde de tentoonstelling voor (afb. 9).

⁷⁰ Mulder-Radetzky en De Vries, *In dienst van de landheren*, 63, 64.

⁷¹ E.A. Koster bezat een tapperij en wijnhandel op het adres U 71, buiten de Heerepoort (*Advertentieblad voor Groningen*, 28-4-1812). Dit woonadres gaf Roodbaard in 1814 op bij de geboorte-aangifte van zijn dochter.

⁷² Vermeld in: GA, Toegang 1869, Archief notaris G.J. Keiser, inv. nr. 51, akte 476. Het archief van het Vrederecht Nieuwer-Amstel is verloren gegaan.

⁷³ SA, Toegang 5075X, Archief notaris E.C. Bondt, inv. nr. 18766, akte 237.

⁷⁴ Zie noot 67.

⁷⁵ Of Roodbaard en zijn vrouw als zelfstandigen waren geregistreerd kan niet worden nagegaan, omdat de Patentregisters van Amsterdam uit die periode niet bewaard zijn gebleven.

⁷⁶ GA, Toegang 1869, Archief notaris G.J. Keiser, inv. nr. 51, akte 476.

⁷⁷ De collectie van het museum was een belangrijke inspiratiebron voor Nederlandse kunstenaars. Zie W.P. Gerritsen (red.), *Het Koninklijk Instituut (1808-1851) en de bevordering van wetenschap en kunst*. Amsterdam, 1997, 122.

⁷⁸ De expositie werd ook in de krant aangekondigd, bijvoorbeeld in de *Oprechte Haarlemmer Courant*, 18-8-1814.

Afb. 9. Cornelis Apostool (1762-1844). Charles Hodges, circa 1816, olieverf.

De expositie met kunstwerken op het gebied van schilder-, teken-, graveer-, bouw- en beeldhouwkunst werd van 17 oktober tot 7 november 1814 in de grote zaal en enkele vertrekken van het Trippenhuis gehouden. Hier was het Instituut gevestigd en later werd er het Rijksmuseum ondergebracht (afb. 10).

Afb. 10. Gezicht op het Trippenhuis aan de Kloveniersburgwal in Amsterdam. A. Lutz naar Cornelis Kruyff, 1825, gravure.

Roodbaard heeft zich voor de expositie aangemeld. Hiervoor kon men vóór 8 oktober 1814 kunstwerken inleveren, begeleid door een brief.⁷⁹ Een toelatingscommissie maakte een selectie uit de inzendingen. Roodbaard nam aan de expositie deel met de pastel 'Adam en Eva'. Vermoedelijk was dit hetzelfde werk dat hij veel later in 1844 op een expositie in Leeuwarden heeft tentoongesteld. Toen is vermeld dat het hier om een kopie naar Titiaan ging. Het is onbekend of hij deze kopie in Amsterdam of al tijdens zijn opleiding in Groningen heeft vervaardigd.⁸⁰ De deelname aan de expositie zal voor de ontwikkeling van

⁷⁹ NHA, Toegang 175, Archief Koninklijk Nederlands Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schone kunsten (KNIW), inv. nr. 130 (correspondentie) en inv. nr. 141 (notulen). De brief van Roodbaard is niet bewaard gebleven.

⁸⁰ Het voorbeeld waarnaar hij heeft gewerkt is het gelijknamige schilderij van Titiaan dat zich nu in het Prado Museum in Madrid bevindt.

Roodbaard van bijzonder belang zijn geweest en het betekende een erkenning als kunstenaar. Zijn latere vakgenoot J.D. Zocher junior had al vijf jaar eerder eveneens contact met het instituut. De kwaliteit van diens ingeleverde tekening werd toen zo hoog gewaardeerd, dat hij in aanmerking kwam voor een prijs voor een studie aan de École des Beaux Arts in Parijs.⁸¹ Roodbaards werk kreeg echter geen speciale aandacht. Helaas is zijn ingeleverde pastel niet bewaard gebleven. Ander werk van hem uit deze periode is ook niet bekend.

Afb. 11. Vermelding van het geëxposeerde werk van Roodbaard in de catalogus van de Tentoonstelling van Levende Meesters in Amsterdam in 1814.

⁸¹ NHA, Toegang 175, Archief Koninklijk Instituut voor Wetenschappen (KNIW), inv. nr. 136. Zie ook de website: <https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>, 16 (geraadpleegd, 2018).

Zijn werk werd in de catalogus met de titel *Lijst der kunstwerken van nog levende Nederlandsche meesters welke zijn toegelaten tot de Algemeene Tentoonstelling van 1814* genoemd (afb. 11).⁸² De deelnemers zijn hier volgens het alfabet vermeld met hun woonplaats. Roodbaard exposeerde in goed gezelschap. Bekende kunstenaars als J.W. Pieneman en J. Jelgerhuis deden ook mee. Uit Friesland hebben de schilders W.B. van der Kooi, E. Eelkema, N. Bauer en juffrouw W.G. van Idsinga deelgenomen.⁸³ Het is aannemelijk dat Roodbaard enkele van de deelnemende kunstenaars heeft ontmoet. Hij moet ook contact met directeur Apostool hebben gehad. Voor zover bekend is de tentoonstelling van 1814 in Amsterdam de enige waaraan hij toen heeft deelgenomen. Na de expositie bleef Roodbaard met zijn gezin in de Begijnhofsteeg wonen, in ieder geval tot september 1815, toen zij verhuisden naar de Kolksteeg bij de Nieuwedijk.⁸⁴ In november 1815 vond eindelijk de verdeling van de boedel van Jacobus van der Steege plaats. Hillechien Deddes kreeg het erfdeel voor haar zoon in waardepapieren voor het bedrag van f 7700,= toebedeeld.⁸⁵ De vreugde was van korte duur, want een week later overleed Philibert Herman in Groningen.⁸⁶

Portretschilder in Groningen

Het gezin Roodbaard keerde na november 1815 terug naar Groningen. Hillechien was inmiddels weer zwanger. Zij beviel in maart 1816 in Groningen van een dochter, Johanna. De familie woonde toen in een huurhuis aan de Schoolholm, een zijstraat van het A-Kerkhof (zie kaart 2).⁸⁷

Vanaf 1816 werkte Roodbaard als kunstschilder. In officiële documenten, zoals akten van de Burgerlijke Stand, gaf hij dit beroep ook op, soms afgewisseld met portret- of fijnschilder, of gewoon schilder.⁸⁸ De vroegst bekende werken van zijn hand zijn de portretten van het echtpaar Steen (afb. 12).

⁸² Scheen vermeldt dat Roodbaard in 1813 in Amsterdam verbleef. Waarop deze vermelding is gebaseerd, is niet meer te achterhalen (volgens mededeling van het RKD, 2014). Zie Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse kunstenaars 1750-1880*. 's-Gravenhage, 1981, 436.

⁸³ W.B. van der Kooi had al vóór 1814 contacten in Amsterdam. Zie: Yme Kuiper, 'Friese kunstkabinetten en Hollandse relaties: schilderijencollecties van Stinstra's uit Harlingen, 1760-1820', in: Ph. Breuker en A. Janse (red.), *Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefdeverhouding*. Leeuwarden/Zutphen, 1997, 213-226.

⁸⁴ Zie noot 76.

⁸⁵ SA, Toegang 5075X, Archief notaris E.C. Bondt, inv. nr. 18766, akte 614. Philibert kreeg als natuurlijke zoon slechts 5 % van de waarde van de erfenis. Het echtpaar Roodbaard meende in 1822 echter nog recht te hebben op hun aandeel in de rest van de toen nog onverdeelde boedel van Jacobus van der Steege. Zij machtigden toen de Amsterdamse advocaat mr. C.J. Vaillant om alles in het werk te stellen het aan hen toekomende aandeel te innen. Zie: GA, Archief notaris G.J. Keiser, inv. nr. 93, akte 316. Voor zover bekend volgde hier geen actie op.

⁸⁶ In de overlijdensakte is hij vermeld als: Filip Herman van der Steghe.

⁸⁷ Het adres is vermeld in de geboorteakte van dochter Johanna.

⁸⁸ Zie geboorte- en overlijdensakten van de kinderen in Groningen (1816, 1818, 1820 en 1821).

Afb. 12. Portretten van de effectenhandelaar J. Steen en zijn vrouw in een interieur. L.P. Roodbaard, 1816, pastels.

J. Steen was effectenhandelaar in Groningen. Roodbaard benaderde hem waarschijnlijk om de geërfde effecten van zijn kort tevoren overleden stiefzoon Philibert te verzilveren. Uit dit contact is blijkbaar de opdracht voor het schilderen van de portretten voortgekomen. Het echtpaar is en profil afgebeeld, naar elkaar als pendanten toegewend. Steen is met een effect in de ene hand en een lange pijp in de andere aan een tafel afgebeeld. Zijn vrouw draait haar hoofd half naar de toeschouwer toe. In haar hand heeft zij een boek en naast haar op een tafel ligt een open kistje.⁸⁹ Steen had kennelijk een aantal effecten voor hem met succes verkocht, want Roodbaard was in januari 1817 financieel in staat om zonder hypotheek een huis te kopen op de hoek van de Oude Kijk in 't Jatstraat en de Broerstraat, schuin tegenover het universiteitsgebouw. In de eerstgenoemde straat woonden veel ambachts- en kooplieden. Waarschijnlijk kreeg hij een tip van zijn goede vriend Jurjen Walles dat het huis te koop was. Walles bewoonde toen de bovenverdieping. Op de begane grond woonde pruikmaker Henricus Göbbels. Vóór hem bewoonde zijn zoon Petrus het pand. Deze studeerde aan de Tekenacademie, net voordat Roodbaard zich liet inschrijven. Lucas moet hem gekend hebben, toen hij langs zijn huis kwam op weg naar de Tekenacademie. Op dit adres gaf Göbbels tekenlessen waarvoor hij in de krant adverteerde.

⁸⁹ Deze portretten bevonden zich in 1998 in particulier bezit (vriendelijke mededeling van Ida Stamhuis).

Afb. 13 en 14. Jurjen Walles en zijn vrouw Anna Plenter. L.P. Roodbaard, circa 1816-1817, pastels.

Roodbaard kocht het huis voor f 1400,= van burgemeester F.J.J. Cremers, die het mede namens zijn familie te koop aanbood.⁹⁰ Hij betrok het met zijn vrouw en twee dochters. De bovenverdieping verhuurde hij aan Jurjen Walles en zijn gezin. Roodbaard liet het pand verbouwen waarbij hij waarschijnlijk ook een atelier inrichtte.⁹¹ Schildersbenodigheden haalde hij bij boek- en kunsthandelaar Theodorus Spoormaker in de Oude Kijk in 't Jatstraat, die hij goed kende.⁹² Op zijn nieuwe atelier zal hij de portretten van het echtpaar Walles hebben gemaakt.⁹³ Walles is leunend op een stoel afgebeeld. Op de achtergrond is een huisorgel met muziekrol afgebeeld, verwijzend naar zijn beroep als organist en muziekmeester. Zijn vrouw draagt een gouden oorijzer bedekt met kant, dat met gouden spelden is vastgezet naar de mode van die tijd (afb. 13 en afb. 14). Roodbaard bleef daarna portretten maken. Via zijn bestaande contacten probeerde hij aan nieuwe opdrachten te komen.

⁹⁰ GA, Toegang 1871, Archief notaris W.J. Quintus, inv. nr. 29, akte 47. Eén van de vermelde verkopers was A.W. Cremers, gehuwd met J.B. Dumonceau. De vermelding in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 14, dat Roodbaard in 1817 contact had met Cremers zwager J.B. Dumonceau, is niet aangetoond. De laatste vestigde zich na zijn pensionering als militair in 1815 op zijn buiten bij Brussel. Zie J.W. van Sypesteyn, *Het leven en karakter van J.B. graaf Dumonceau, oud-maarschalk van Holland*. 's-Hertogenbosch, 1852, 92.

⁹¹ Advertentie *Groninger Courant*, 12-8-1823, waarin melding wordt gemaakt van het verbouwde huis.

⁹² Th. Spoormaker woonde in de Oude Kijk in 't Jatstraat te Groningen. Hij was getuige bij de geboorteaangiften van de kinderen van Roodbaard in 1818 en 1820. Het was toen gebruikelijk dat vrienden getuige waren.

⁹³ In: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 19, is vermeld dat de portretten in 1815-1816 zijn vervaardigd. In november 1815 woonde Roodbaard echter nog in Amsterdam. Pas na een verhuizing naar Groningen zou hij de schilderijen gemaakt kunnen hebben.

Afb. 15 en 16. Hemmo Hijlcko Nauta en zijn vrouw Anna Habina Alberda van Menkema. L.P. Roodbaard, circa 1818, pastels.

Zo vervaardigde hij omstreeks 1818 twee portretten van Hemmo Nauta, zoon van zijn vroegere werkgever op Zandvoort en diens vrouw Anna Alberda van Menkema (afb. 15 en afb. 16). De pendants zijn waarschijnlijk ter gelegenheid van hun huwelijk in 1818 gemaakt.⁹⁴ De portretten getuigen van een zeker vakmanschap van Roodbaard als schilder. Van nog een kinderportret wordt vermoed dat het vanwege de stijl, dat het door Roodbaard is vervaardigd. Het gaat om de beeltenis uit omstreeks 1820 van Egbert, zoon van de Groninger officier van justitie Jan Benjamin Roelants en zijn vrouw Margaretha Lewe van Middelstum op ongeveer vijfjarige leeftijd met een vogeltje op zijn hand (afb. 17).⁹⁵

Afb. 17. Egbert Roelants. Toegeschreven aan L.P. Roodbaard, circa 1820, pastel.

⁹⁴ Deze portretten bevinden zich in het Groninger Museum, met de signaturen 2011.0230 (H.H. Nauta) en 2011.0229 (A.H. Alberda van Menkema).

⁹⁵ De toeschrijving is ontleend aan de website van het Rijks Kunsthistorisch Documentatiecentrum, waar de formulering in de trant van Roodbaard of in die van Theodorus Bohres luidt.

Een ander aardig kinderportretje in pastel heeft hij in 1821 van Jan Bieruma Oosting, zoontje van opdrachtgever Johannes Bieruma Oosting, in Leeuwarden vervaardigd (afb. 18). Voor zover bekend nog één keer, in 1830, heeft hij een portret getekend van de Leeuwarder godsdienstonderwijzer Jilles Egidius Collard (afb. 19).⁹⁶ Verder bestaat van Collard een ongesigneerde pastel in kleur en één in zwart krijt, die mogelijk van zijn hand zijn.⁹⁷ Ondanks de concurrentie met andere portretschilders plaatste Roodbaard geen advertenties in de lokale kranten. Dit in tegenstelling tot andere portrettisten in de stad. In Groningen waren andere portretschilders actief, die ook rondreisden in de provincie. De belangrijkste waren Theodorus Bohres, Petrus Göbbels, Berend Kunst en Wessel Lubbers.⁹⁸

Afb. 18. Jan Bieruma Oosting. L.P. Roodbaard, 1821, pastel.

⁹⁶ FM, PP 0417-02 en het Museum vermeldt als vervaardiger ervan Roodbaard.

⁹⁷ FM, P 00482A en HCL, THA A 235. Verder bevindt zich bij het HCL nog een litho van L. Schierbeek naar de tekening van Roodbaard (THA A 236).

⁹⁸ Smits, E.J.F. en J.W. de Gruijter, *Reünie van het voorgeslacht: 18de en 19de eeuwse gewestelijke familieportretten in het Gronings Museum voor Stad en Lande*. Z.pl., 1959, 7-9.

Afb. 19. Jilles Egidius Collard. L.P Roodbaard, circa 1825-1830, tekening in pen en penseel.

Al deze portretopdrachten zullen niet genoeg inkomsten hebben opgeleverd om het intussen met twee kinderen uitgebreide gezin te onderhouden. Over eventuele andere schildersactiviteiten van hem in die tijd zijn geen gegevens in bronnen aangetroffen.⁹⁹

In 1818 is er een zoon Pieter Herman en in 1820 een dochter Martha Hermanna geboren. De gezinsuitbreiding duurde maar kort. In 1821 overleden binnen drie maanden drie kinderen: de bijna zevenjarige oudste dochter Hilda, de acht maanden oude Martha en de bijna driejarige Pieter.¹⁰⁰ Dit betekende een zware slag voor Lucas en zijn gezin.

Roodbaards ontwikkeling als tuinarchitect

Vanaf 1819 begint een nieuwe fase in het leven van Roodbaard. Hoewel hij zich nog een aantal keren kunstschilder noemt, keerde hij terug naar zijn oude vakgebied, niet als hovenier maar als ontwerper.¹⁰¹ Na het voltooien van de opleiding aan de Tekenenacademie was hij in staat om dit vak uit te oefenen. De opgebouwde maatschappelijke contacten hebben tot een opdracht geleid voor een tuinaanleg bij Borniastate in Weidum in Friesland in 1819 (afb. 20).¹⁰²

Dit is het eerste bekende project van zijn hand. Het contact met de president van de Tekenenacademie in Groningen, jonkheer Willem Hora Siccama, bracht hem in aanraking met diens zuster Rolina en broer Johan. Zij was getrouwd met de Friese patriciër Bernhardus Buma, grietman van Baarderadeel. Het echtpaar stichtte een buitenplaats ten zuidwesten van Leeuwarden en schakelde Roodbaard in voor de aanleg van een tuin in de landschapsstijl. In dezelfde tijd werkte hij voor Johan Hora Siccama en zijn vrouw Hermanna Louisa de Sandra Veltman op Fraeylemaborg in Slochteren.¹⁰³

⁹⁹ De in aanmerking komende bronnen zoals belastingkohieren van de stad Groningen, zijn niet bewaard gebleven in het archief van het stadsbestuur.

¹⁰⁰ De oorzaak van het overlijden van de kinderen is niet meer vast te stellen. Het zou om kinderziekten kunnen gaan. In 1821 heerste in Groningen volgens het verslag van Gedeputeerde Staten geen epidemie. Zie: GA, Toegang 2195, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 476. Dit is ook vermeld door W. Baron, *Het belang en de welvaart*. Assen, 2006.

¹⁰¹ In akten van overlijden van zijn kinderen in Groningen op 21-2, 25-3 en 10-4-1821 noemde hij zich (kunst)schilder.

¹⁰² Mulder-Radetzky en de Vries, *Weidum, dorp van staten*, 83.

¹⁰³ Zie ook hoofdstuk 8.

Afb. 20. Gezicht op de aanleg van Borniastate te Weidum, het eerste door Roodbaard uitgevoerde ontwerp, A. Martin, 1864, aquarel.

Het project van Borniastate luidde het begin van Roodbaards carrière als tuinarchitect in Friesland in.¹⁰⁴ Hij begon als ontwerper maar hij beval zich niet in advertenties in kranten aan.¹⁰⁵ Voor het leveren van bomen, struiken en andere gewassen legde Roodbaard contact met de bekende kwekers in Friesland en soms daar buiten.¹⁰⁶ Het plan dat hij voor Borniastate heeft gemaakt is klaarblijkelijk bij de opdrachtgever in de smaak gevallen, want het werd kort daarna uitgevoerd.¹⁰⁷ Binnen een jaar volgde een opdracht voor de stad Leeuwarden. De vroegere stadhoudelijke tuin was in 1819 tot openbare wandelplaats bestemd en moest voor dit doel worden aangepast. Voor de herinrichting in 1820 leverden twee ontwerpers een plan, Harmen de Vries uit Weesp en Roodbaard. Lucas' ontwerp had de voorkeur van de stedelijke bestuurders.¹⁰⁸ Zijn naam kenden zij door onderlinge contacten binnen het stadsbestuur of via hun lidmaatschap van de Grote Sociëteit, waar de leden elkaar ontmoetten. De laatste was een belangrijke ontmoetingsplaats voor de elite. Bernardus Buma was van beide lid en kan hem zo hebben aanbevolen. In 1822 werd het plan voor de Prinsentuin uitgevoerd. Later zouden nog verschillende opdrachten van de stad volgen.¹⁰⁹ Tegelijkertijd kreeg hij van particulieren in Friesland ook opdrachten, zoals voor Staniastate in Oenkerk en Oranjestein in Oranjewoud. Vóór 1823 verbleef Roodbaard tijdelijk in Leeuwarden om de projecten te begeleiden maar zijn vaste woonplaats was nog Groningen. In 1822 en 1824 zijn in die stad nog twee kinderen geboren, Pieter Herman en Herman Deddes. In het laatstgenoemde jaar gaf hij voor het eerst

¹⁰⁴ Tot nu toe is geen bewijs gevonden voor de aanleg in 1818 van een tuin door Roodbaard voor S.M.S. de Ranitz aan de Heereweg in Groningen, zoals vermeld in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 178. In 1829 bevonden zich hier volgens een beschrijving alleen een koepel, een perceel weiland en een arbeiderswoning (GA, Toegang 1890, Successierechten van het kantoor Groningen, inv. nr. 0056, Memories van successie, 2-7-1829).

¹⁰⁵ Zijn vakgenoot K.G. Zocher plaatste in 1837 wel advertenties waarin hij zich aanbeval. Zie bijvoorbeeld *Arnhemsche Courant* d.d. 4-4-1837.

¹⁰⁶ Zie verder hoofdstuk 7.

¹⁰⁷ Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Weidum, dorp van staten. Geschiedenis van de bezittingen van de familie Buma*. Alphen aan den Rijn, 1994, 83. Helaas zijn er geen persoonlijke opmerkingen over het werk van Roodbaard in Weidum in het familiearchief Buma aangetroffen.

¹⁰⁸ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect*, 36.

¹⁰⁹ Zie hoofdstuk 4 en bijlage 12.

het beroep ‘architect van buitenplaatsen’ op.¹¹⁰ Herman kwam ter wereld in het huis aan de Turftorenstraat waar Lucia Buwama Aardenburg met haar man, de koopman Herman Kremer, woonden.¹¹¹ Lucia was gelijktijdig met Hillechien zwanger. De vrouwen waren vermoedelijk bevriend. Later huurde namelijk het echtpaar Kremer het huis van Roodbaard in Groningen (afb. 21).¹¹²

Afb. 21. Het huis van Roodbaard op de hoek van de Oude Kijk in 't Jatstraat en de Broerstraat, naast de Broerkerk. Na de afbraak in 1896 is hier een Jugendstilpand verrezen. Foto P.B. Kramer, eind negentiende eeuw.

Tuinarchitect in Friesland

Na de toename van werkzaamheden in Friesland besloot Roodbaard in Leeuwarden een woning voor permanent verblijf te zoeken. Een geschikte bovenwoning vond Roodbaard via een advertentie in de *Leeuwarder Courant* aan de Wortelhaven in Leeuwarden (zie kaart 3).¹¹³ Vanaf maart 1823 huurde hij deze van de koopman Oebele Rinkes Nollides. Hij heeft voor Leeuwarden als definitieve woonplaats gekozen. Zijn vrouw vestigde zich pas na de geboorte van hun zoon Herman Deddes in 1824 in deze stad. Het huis in Groningen boden zij te koop aan maar de transactie ging uiteindelijk niet door.¹¹⁴ Vervolgens verhuurden zij het pand. Het gezin bewoonde met een dienstmeid de eerste verdieping van het pand aan de Wortelhaven met een uitzicht op de gracht van de Eewal (afb. 22). De bovenwoning bestond uit een ruime en net betimmerde voor- en achterkamer, keuken en andere bijruimten. Beneden was de bakkerij van Berend Cirkzena gevestigd.¹¹⁵

¹¹⁰ Vermeld in de geboorteakte van zijn zoon Herman Deddes, geboren te Groningen, 9-7-1824.

¹¹¹ Het huis van Kremer stond aan de Turftorenstraat C 2; vermeld in de geboorteakte van Herman Deddes.

¹¹² Hier overleed in 1828 dochter Jantje van het echtpaar Kremer; vermeld in de overlijdensakte.

¹¹³ *Leeuwarder Courant*, 25-3-1823. Het huidige adres is Wortelhaven 81.

¹¹⁴ In de *Groninger Courant* van 12-8-1823 werd het huis te koop aangeboden.

¹¹⁵ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 2698, Kohier van de Personele omslag, 1823.

Afb. 22. Gezicht op de Wortelhaven in Leeuwarden, waar Roodbaard vanaf 1823 een huis huurde (vierde pand van rechts). Foto, circa 1895.

Roodbaard kreeg in de loop der tijd steeds meer opdrachten van het stadsbestuur. In Leeuwarden stonden verschillende plannen op het gebied van de ruimtelijke ordening op stapel. Zo zijn de oude stadswallen door hem in wandelingen veranderd. Verder werd er in 1826 een nieuwe verswatervijver gegraven om de bewoners van de stad van vers drinkwater te kunnen voorzien. Tevens liet het stadsbestuur een nieuwe begraafplaats aanleggen. In 1830 kreeg Roodbaard een bijzondere opdracht voor het adviseren bij de ‘illuminatie’ van de Prinsentuin ter gelegenheid van het bezoek van koning Willem I.¹¹⁶ Het valt op dat hij inmiddels heel goed lag bij het stadsbestuur. Tijdens zijn activiteiten kwam hij in contact met de stadsarchitecten Gerrit van der Wielen en Thomas Romein.

In dezelfde periode verzorgde Roodbaard ook de tuinaanleg voor buitenplaatsen zoals Welgelegen in Deinum, Epemastate in Ysbrechtum, Groot Terhorne in Beetgum en Lyndenstein in Beetsterzwaag. Behalve de vele opdrachten in Friesland voerde hij ook enkele in Assen en omgeving uit, voorts bij Fraeylemaborg in Slochteren en Ekenstein in Tjamsweer in de provincie Groningen, tussen 1823 en 1830. Hij reisde dan per koets of met de trekschuit naar die plaatsen om de situatie op te nemen. Door deze activiteiten bouwde hij een goede klantenkring op, die later vele nieuwe opdrachten zou verstrekken. Intussen voelde hij zich steeds meer ‘gesettled’ in Leeuwarden, maar werd voor zover bekend geen lid van verenigingen of sociëteiten. Opmerkelijk is dat hij in 1825 volgens een advertentie als contactpersoon optrad voor een Noord-Hollandse tuinman, die in Friesland een betrekking zocht.¹¹⁷ In 1828 kocht Lucas een zitplaats in de Grote Kerk. Een jaar later werden hij en zijn vrouw als lidmaat van de Hervormde gemeente ingeschreven.¹¹⁸ Er was ook weer verdriet in het gezin door het overlijden van hun in Leeuwarden geboren jongste dochtertje Hilda in 1830.

¹¹⁶ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, 1811-1941, inv. nr. 2210.

¹¹⁷ *Leeuwarder Courant*, 9-11-1825. De naam van de tuinman is niet bekend.

¹¹⁸ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78012, akte 141 en lidmatenboek van de Hervormde gemeente Leeuwarden.

Een eigen huis in Leeuwarden

De vele opdrachten van particulieren en van de stad Leeuwarden bezorgden Roodbaard een goed inkomen. Als voorbeeld voor het bepalen van zijn inkomsten onderzochten wij twee jaren waarover gegevens konden worden achterhaald. Verdere informatie hierover is tamelijk beperkt. In 1831 had hij met een groot aantal projecten voor de stad Leeuwarden ruim f 1400,= verdiend. In 1837 bedroegen zijn inkomsten ruim f 1200,=. ¹¹⁹ (Zie bijlage 4). Deze en nog andere inkomsten stelden hem in staat om in 1832 een eigen huis te kopen. Zijn keus viel op een pand vlakbij de Westerkerk in de Bagijnestraat (nu nr. 66). In deze straat woonden winkeliers en ambachtslieden. Aan de zuidzijde grensde het perceel aan het bezit van meubelfabrikant Jan Adolf Hillebrand aan de Nieuwestad. Roodbaard kocht het huis van de erfgenamen van de orgel- en pianobouwer Albertus van Gruisen voor f 2151,=. ¹²⁰ Het pand bevatte op de begane grond een fraai behangen voor- en achterkamer, op de verdieping één vertrek, een ruime zolder, een vliering en een woonkelder. Achter het huis lag een tuin met bleek en prieel. Tevens stond er een stenen tuinhuis met drie ramen, dat van behangen wanden en een hoekbuffet was voorzien. Het bezit van een tuin was voor Roodbaard waarschijnlijk belangrijk. Hij zorgde voor een nieuwe aanleg waarin hij bomen, heesters en rozen plantte. Bij de verkoop van het huis in 1838 werd van een ‘zeer nette en wel aangelegden tuin’ melding gemaakt. ¹²¹ De beplanting moet wel bijzonder zijn geweest, want Roodbaard wilde de heesters en de rozen later naar zijn volgend adres meenemen.

In dit huis begon zijn vrouw Hillechien met een stoffenzaak. In 1832 kocht zij op een boelgoed allerlei soorten stoffen, zoals zijde, sits, taf, wol en kleding. In 1834 volgde de aankoop van twee lessenaars en kandelaars, waarschijnlijk voor de naaisters in de winkel. De achttienjarige dochter Johanna werkte toen mee in de zaak van haar moeder waar zij kennis van het vak van modiste opdeed. Later nam zij de modewinkel van juffrouw M.P. Sievers aan de Grote Hoogstraat in Leeuwarden over, die deze vanwege ziekte beëindigde. ¹²² Johanna adverteerde hierna vaker met haar nieuwe collecties en in 1840 om personeel aan te nemen. ¹²³ Zij had twee à drie leerlingen (‘stagiaires’) in dienst.

In februari 1838 verkocht Roodbaard het huis aan de Bagijnestraat voor f 2200,= aan de genoemde Hillebrand, een meester spiegel- en meubelfabrikant in de stad. Het is opmerkelijk dat hij het huis voor een lager bedrag had verkocht dan een eerdere bieder bood. ¹²⁴ De meubelmaker had het pand nodig voor de opslag van meubels en als werkplaats. Hij liet het huis van Roodbaard in 1843 afbreken. ¹²⁵ Het gezin Roodbaard vertrok voor korte tijd naar Over de Kelders (nu nr. 4) waar het de benedenverdieping van een huis ging huren van Catharina Maria Reneman (afb. 23).

¹¹⁹ Deze opgave is gemaakt op basis van uit bronnen bekende bedragen. Van veel projecten zijn de uitbetaalde bedragen bij gebrek aan kasboeken niet bekend.

¹²⁰ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78020, akten 92 en 95.

¹²¹ Idem, inv. nr. 78032, akten 30 en 43.

¹²² De modezaak van M.P. Sievers-Mulder was gevestigd aan de Grote Hoogstraat te Leeuwarden en niet aan de Bagijnestraat zoals bij Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 16, is vermeld. Zie ook *Leeuwarder Courant*, 10-2-1837.

¹²³ Zie advertenties van Johanna Roodbaard, in: *Leeuwarder Courant*, 28-4-1840 en 10-11-1840.

¹²⁴ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78032, akten 30 en 43.

¹²⁵ TR, Archief Kadaster Leeuwarden, zonder signatuur, kadastrale legger Leeuwarden, artikel 560/6.

Afb. 23. Rechts vooraan is het huis aan Over de Kelders te zien dat Roodbaard in 1838 huurde in Leeuwarden. Foto, circa 1860.

Juffrouw Reneman onderhield contacten met Anna Cats, weduwe van Abraham de Vriese. Roodbaard voerde opdrachten voor de familie Cats uit. Het is mogelijk dat hij via die familie met deze verhuurster in contact was gekomen. Hij bleef hier met zijn gezin tot mei 1839 wonen. Intussen had Roodbaard al in 1838 een bijzondere aankoop gedaan met een pand aan de Nieuwestad, hoek Aardenwaltje (nu Heerenwaltje), aan de straat waar behalve de elite van Leeuwarden ook winkeliers woonden. Roodbaard verwierf het huis van de lakenkoper en meester-kleermaker Johan Frederik Ferdinand Tönjes voor f 6602,=¹²⁶.

Een huis op ‘eene aangename stand’

Roodbaard had voor een deel van de koopsom een hypotheek genomen bij één van zijn opdrachtgevers, jhr. Onno Reint van Andringa de Kempnaer.¹²⁷ Door zorgvuldig financieel beheer en spaarzaamheid had hij een kapitaal opgebouwd dat hij aanvulde met de verhuur van zijn pand in Groningen. Daarmee kon hij zich de aankoop van een huis op ‘eene aangename stand’ aan de Nieuwestad (nu nr. 133), een van de belangrijkste straten van Leeuwarden veroorloven.¹²⁸

Dochter Johanna vestigde vanaf 1839 haar winkeltje ook op het nieuwe adres. De zoons Pieter Herman en Herman Deddes gingen eveneens mee. Het pand was diep en bevatte vele vertrekken. De voorgevel bestond uit drie traveeën, twee vensters en een deur aan de linkerkant. Het gebouw was groot genoeg om er te wonen en er een winkel te runnen (afb. 24). Het bezat een gestucadoord voorhuis, een behangen voorkamer met stucplafond en twee vensters naar de straat. Er stond een haard met een marmeren schoorsteenmantel en vier kasten. Hier kon Roodbaard relaties ontvangen.

¹²⁶ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 79017, akte 140.

¹²⁷ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 79017, akte 235. Deze bedroeg f 4000,=.

¹²⁸ Het citaat is ontleend aan de koopakte.

Afb. 24. Het vijfde huis van links aan de Nieuwestad in Leeuwarden kocht Roodbaard in 1838. Foto E. Fuchs, circa 1860.

Het huis bezat een opkamer en op de eerste verdieping een grote achter- en voorkamer die ten tijde van de koop als werkplaats in gebruik waren in combinatie met een ruime linnenzolder erboven. Gezien de inrichting van deze ruimte is het mogelijk dat Johanna Roodbaard hier haar mode-atelier had gevestigd. In de winkel werden geregeld bijzondere artikelen zoals shawls, galanterieën en kostuums aangeboden van landelijk bekende firma's.¹²⁹ Verder was er een ruime kelderverdieping waar de keuken en een woonruimte waren ondergebracht. Deze had een uitgang naar de Aardenwal (nu Herenwaltje), waar toen nog een grachtje liep. Opvallend is dat Roodbaard niet voor een huis met een tuin koos. Bij dit huis in het centrum van de stad was het erf volgebouwd.

In zijn nieuwe huis ontving Roodbaard in 1839 een opmerkelijke gast, de sneltekenaar Ferdinand Fürbringer uit Amsterdam. Hij gaf les in de 'Oosterse snel- en schilderkunst', die op allerlei stoffen voor handtassen en gordijnen kon worden toegepast.¹³⁰ Hij werd kennelijk uitgenodigd met het doel om zijn kennis aan Johanna, haar naaisters en klanten over te dragen. Zij kreeg blijkbaar les van hem en exposeerde later werk in deze techniek.¹³¹ Johanna had als modiste enkele meisjes in dienst die ook in het pand woonden. De naam en achtergrond van één dienstmeisje hebben wij kunnen achterhalen. Het was Mietje Domselaar uit Beetgum.¹³² Zij was de dochter van de tuinbaas van Groot Terhorne aldaar, die Roodbaard kende uit de tijd dat hij daar had gewerkt. Johanna's clientèle bestond onder andere uit leden van de elite, zoals Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra en jhr. Frans Julius Johan van Eysinga.¹³³ Voor eerstgenoemde heeft ook haar vader gewerkt.

¹²⁹ Zoals de firma van Eesbeck en M.H. van Hasselt; vermeld in advertenties in: *Leeuwarder Courant*, 4-5-1847 en 26-11-1847.

¹³⁰ *Leeuwarder Courant*, 10-9-1839.

¹³¹ *Leeuwarder Courant*, 3-12-1844. Op de expositie werd haar werk goed beoordeeld. Ook de Leeuwarder kunstenaar G.H. Matthijssen moet van Fürbringer les hebben gehad omdat hij die techniek beoefende en aanbeval.

¹³² HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur Leeuwarden, inv. nr. 4078, Wijkregister Leeuwarden, 1843.

¹³³ TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23 (1841 en 1844) en Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 341 (1848 en 1850).

In het pand van Roodbaard woonden nog enkele huurders, die elkaar opvolgden, zoals de commissionair Rudolf Keldermans en de advocaten Joël Vos en David Spree, een schoonzoon van de vroegere Leeuwarder burgemeester en opdrachtgever Thijs Feenstra.¹³⁴ Met de laatste had hij vóór 1840 veel contact. Een andere huurder die tot 1851 bleef, was Agatha Sijbrands, weduwe Albertus van Gruisen. Roodbaard kende haar al vanaf 1832, toen haar familie het huis aan de Bagijnestraat aan hem had verkocht.

Deelname aan een expositie in Leeuwarden

In 1844 nam Roodbaard deel aan een expositie met de titel ‘Friesche Nijverheid en Kunst’ in Leeuwarden, die door het Provinciaal Bestuur was georganiseerd. Bij de totstandkoming heeft de gouverneur M.P.D. baron van Sytzama een belangrijke rol gespeeld. Sinds 1814 had Roodbaard niet meer aan een andere tentoonstelling deelgenomen. Hij zond de pastel ‘Adam en Eva’ naar Titiaan in, waarschijnlijk hetzelfde werk dat hij in Amsterdam had getoond. Kennelijk had hij het werk nog steeds in bezit. Een ander werk had de titel ‘Een zinnebeeld op den tijd’, ook naar Titiaan. In een verslag van de expositie, zes maanden na de opening, worden de werken van Roodbaard genoemd zonder beoordeling.¹³⁵ Hier exposeerden ook de bekende Friese kunstenaars Otto de Boer, Eelke Eelkema, T. Ernstman, J.H. Matthijssen en J.J.G. van Wicheren.¹³⁶ Opvallend is de vermelding van de deelname van zijn kunstzinnige dochter Johanna, met een werk in de genoemde Oosterse snelschilderkunst. Van de pastels van Roodbaard zijn geen afbeeldingen bewaard gebleven. Hoe hij aan deze uitnodiging kwam, blijft gissen. Het is aannemelijk dat hij op voordracht van Eekhoff is benaderd, aangezien hij hem kende. Al in 1837 was hij met hem in contact gekomen toen hij bij de aanleg van het Oldehoofsterkerkhof een afdruk van een zegelstempel had gevonden. Hij overhandigde dit aan Eekhoff voor de collectie van het Fries Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde.¹³⁷

De laatste jaren en de nalatenschap

In 1847 overleed Roodbaards vrouw Hillechien op 61-jarige leeftijd. In hetzelfde jaar vertrok zijn zoon Pieter Herman als wachtmeester bij het regiment Huzaren naar Salatiga in het toenmalige Nederlands-Indië. Daar trouwde hij in 1865 met S. Merckx, weduwe Ruloch. Hij bleef tot zijn dood in 1871 in de Oost. De jongere zoon Herman Deddes meldde zich in 1841 aan voor een opleiding aan de Rijks Veeartsenijschool in Utrecht maar hij werd niet toegelaten.¹³⁸ Daarna bezocht Herman de kostschool van J. Claassens in Sint Oedenrode, waar hij in 1843 overleed.

Nadat de beide zonen het ouderlijk huis hadden verlaten, bleef Lucas met zijn dochter in het pand aan de Nieuwestad wonen, totdat zij in 1850 trouwde met de uit Deventer afkomstige, zeven jaar jongere medicus Gerard van den Berg. Deze woonde toen als arts in Oosternijkerk. Na het huwelijk trok Johanna bij hem in. Roodbaard kon het huwelijk van zijn dochter nog

¹³⁴ TR, Toegang 35, Archief Kadaster Leeuwarden, inv. nr. 228, nr. 44.

¹³⁵ *Leeuwarder Courant*, 3-12-1844.

¹³⁶ Idem.

¹³⁷ <https://books.google.nl>. Op deze site wordt verwezen naar het jaarverslag van het Fries Genootschap van 1880. Na raadpleging van het origineel blijkt deze informatie daar niet te vinden. De vermelding op deze site is dus niet correct: Zie: <https://books.google.nl/books?id=kYVAAQAAMAAJ> (geraadpleegd, april 2018).

¹³⁸ Pieter Herman is vermeld in: TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78061, akte 221 (1852); zie voor Herman Deddes: TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 8421, minuut van een brief van de Gouverneur van Friesland aan B & W van Leeuwarden, 29-9-1842.

meemaken. Een jaar later, op 23 mei 1851, overleed hij.¹³⁹ Tot zijn dood bleef hij actief als tuinarchitect. Roodbaard bezat op de door hem ontworpen Algemene Begraafplaats in Leeuwarden twee graven. Hier werd hij naast zijn vrouw bijgezet (afb. 25).

Afb. 25. In 2005 werd een nieuwe grafzerk geplaatst op het graf van Lucas Pieters Roodbaard. Hij is begraven op de door hem ontworpen Algemene Begraafplaats in Leeuwarden. Foto, 2018.

Na Roodbaards overlijden werd het huis aan de Nieuwestad verkocht. Zijn pand in Groningen in de Oude Kijk in 't Jatstraat, dat hij zijn gehele leven heeft aangehouden en verhuurd, werd in 1852 door zijn zoon en dochter verkocht.¹⁴⁰ De waarde van zijn nalatenschap bedroeg f 5666,59 ½, na aftrek van de schulden. De belangrijkste schuld was de hypotheek op zijn huis, ter waarde van f 2000,=. Een exacte beschrijving van de inboedel is wel gemaakt, maar niet bewaard gebleven.¹⁴¹

Van zijn inboedel kan men zich toch een beeld vormen uit de beschrijvingen van de te veilen objecten op het in de *Leeuwarder Courant* aangekondigde boelgoed.¹⁴² Roodbaard bezat mahoniehouten meubels, fraaie damspiegels, twee speelklokken, een barometer en schilderijen. Het laatste is niet verbazingwekkend, aangezien hij het vak van portretschilder heeft beoefend. Intrigerend is de vraag welke schilderijen hij bezat. Helaas is hierover niets bekend. Tevens blijkt dat hij in zijn huis over een porte brisée beschikte, die bij de bekende Leeuwarder architect Herman Rudolf Stoett senior was besteld. Verder heeft Roodbaard de toen bekende orgelbouwer Willem Hardorf voor het repareren van klokken benaderd, evenals zijn vroegere huurder, de horlogemaker Johannes Kluiskens voor een speelklok. Voor het behangwerk in zijn huis kwam de stoffeerder Lucas Stoffels in beeld, met wie hij vroeger al

¹³⁹ In zijn overlijdensadvertentie wordt hij als architect aangeduid. Hij is begraven op de Algemene begraafplaats, 2de afdeling, regel 14, graf 43.

¹⁴⁰ GA, Toegang 1537, Archief R.K. parochie St. Martinus, inv. nr. 162.

¹⁴¹ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78061, akte 221.

¹⁴² Advertenties *Leeuwarder Courant*, 22-8-1851 en 6-4-1852.

nauwe relaties had onderhouden.¹⁴³ Hieruit blijkt dat Roodbaard contacten onderhield met de bekende architect Stoett en andere ambachtslieden in de stad. Het valt op dat de weduwe van Gruisen als een zeer vertrouwde relatie van Roodbaard, ook na zijn dood de erfgenamen verschillende diensten heeft geleverd.¹⁴⁴

De maatschappelijke positie van Roodbaard

Gedurende zijn leven was Roodbaard in staat om op de maatschappelijke ladder te stijgen. Hij begon als tuinman en door zijn opleiding en contacten was hij in staat om in Friesland een veelgevraagde tuinarchitect te worden. Hij hoorde in zijn tijd op basis van zelfstandige beroepsuitoefening tot de maatschappelijke middenlaag, waaronder de kleine burgerij en de middenstand gerekend werd.¹⁴⁵ Roodbaards aanslag voor de belastingen is vergelijkbaar met die van kooplieden en bepaalde uitoefenaren van vrije beroepen. Zijn inkomen was vergelijkbaar met dat van burgers, zoals apotheker J.C. Borgrink, koopman Conrad Mohrman en de arts J.E. Simon.¹⁴⁶ Het door hem verworven huis aan de Nieuwestad werd in de Rijksbelastingen aangeslagen voor f 255,=. ¹⁴⁷ Ter vergelijking zijn de aanslagen op woonhuizen van de elite aan dezelfde straat onderzocht. Deze lagen tussen f 495,= en f 870,=. De grootste huizen aan de Nieuwestad, zoals het Burmaniahuis, het huis van Pieter Cats en dat van de familie Vegilin van Claerbergen werden respectievelijk voor f 750,=, f 870,= en f 750,= aangeslagen. Hieruit blijkt dat Roodbaards huis in vergelijking met de huizen van de elite een bescheiden waarde bezat.

De tweede reden dat hij tot de genoemde laag kan worden gerekend is het feit dat hij organisatorische en intellectuele werkzaamheden verrichtte.¹⁴⁸ In tegenstelling tot stadsarchitecten die zowel in loondienst als beoefenaren van vrije beroepen waren, was Roodbaard alleen zelfstandig werkend. Daardoor was hij minder goed in staat om een groter vermogen op te bouwen. De Leeuwarder stadsarchitect Gerrit van der Wielen was aanmerkelijk rijker.¹⁴⁹

¹⁴³ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 40. Roodbaard kende hem al vanaf 1823.

¹⁴⁴ Zie noot 141.

¹⁴⁵ Stokvis, P.R.D., 'De Nederlandse sociale verhoudingen tegen 1850' in: *Tijdschrift voor sociale Geschiedenis* 12 (maart 1978), 70-86.

¹⁴⁶ Dit kan worden gesteld op basis van het belastbare inkomen voor de Rijksbelastingen, vermeld in de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels van het Kadaster (zie <http://www.hisgis.nl>).

¹⁴⁷ De Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het Kadaster, Leeuwarden, vermeldt de aanslag in 1832; zie hiervoor <http://www.hisgis.nl>.

¹⁴⁸ Zie Stokvis, 'De Nederlandse sociale verhoudingen'.

¹⁴⁹ De gemeenschappelijke boedel van Gerrit van der Wielen en zijn vrouw bedroeg in 1834 f 16.482,09 (TR, Toegang 26, N.A., nr. 78025, akte 381).

4. De opdrachtgevers van Lucas Pieters Roodbaard

Inleiding

In dit hoofdstuk onderzoeken wij wie de opdrachtgevers van Lucas Pieters Roodbaard waren. Hiervoor bleek al dat hij zowel voor particulieren als overheden heeft gewerkt. Wat waren de maatschappelijke achtergronden en functies van deze particulieren en in welke relatie stonden zij tot de overheden? Velen van hen behoorden tot de bovenlaag van de samenleving. Met welke personen en families uit deze laag had Roodbaard contact? Om hoeveel leden van deze elite ging het? Tot nu toe is naar dit onderwerp wel onderzoek verricht maar op weinig systematische wijze. Hoe kwam het contact met deze opdrachtgevers tot stand of heeft hij zichzelf als tuinarchitect aanbevolen?

Een andere vraag is waarom juist Roodbaard vaak werd ingeschakeld bij het ontwerpen van hun tuinen. Om hierop een antwoord te vinden is het nagegaan of de opdrachtgevers onderling contacten hadden. Hebben zij elkaar beïnvloed bij de keuze voor deze tuinarchitect en hield dit verband met de waardering van zijn werkzaamheden? Aan de orde komt of zij hebben meegedacht in het ontwerpproces of hebben zij Roodbaard de vrije gegeven. Hierbij wordt nagegaan of opdrachtgevers zelf tijdens hun reizen ideeën hebben opgedaan.

Of ook andere tuinarchitecten of hoveniers voor deze groep werkten, is onderwerp van onderzoek geweest.

De maatschappelijke context

Over het verschijnsel sociale stratificatie in het negentiende-eeuwse Nederland bestaat een uitgebreide literatuur, die ook inzicht geeft in de maatschappelijke structuur in Friesland in de eerste helft van de genoemde eeuw. Deze telde drie lagen: een kleine bovenlaag, een wat bredere middenlaag en daaronder een heel uitgebreide laag van arbeiders.¹ De eerste bestond uit de adel, het patriciaat en de rijke burgerij. Deze beschikte over verschillende machtsbronnen door het vervullen van bestuurlijke functies op het gemeentelijke en provinciale niveau of bij de rechterlijke macht.² In de periode 1814-1851 had het ambt van grietman (burgemeester) nog veel prestige. In de genoemde laag vond toen tussen de drie groepen een proces van sociale integratie plaats door het sluiten van huwelijken.³ Rijke burgerdochters waren aantrekkelijke huwelijkspartners voor zonen uit adellijke en voornamelijk families en omgekeerd.

Al ten tijde van de Republiek maakte de adel deel uit van het lokale en het provinciale bestuur, als grietmannen en gedeputeerden. Ook patriciërs en rijke burgers wisten in die tijd in deze posities door te dringen. Na de Bataafs-Franse tijd vormden zij tezamen de laag van notabelen.⁴ Zij beschikten over grote vermogens en prijken op de lijsten van hoogstaangeslagenen in de directe belastingen in 1821 en 1850. Hun vermogens waren voor een groot deel belegd in landbouwgrond met boerderijen.⁵ De inkomsten uit de pachten

¹ Stokvis, 'De Nederlandse sociale verhoudingen', 75 en M.G.J. Duijvendak en J.J. de Jong, *Eliteonderzoek: rijkdom, macht en status in het verleden*. Zutphen, 1993, 24-28.

² Kuiper, Yme, 'Heren van Leeuwarden: macht, reputatie en vermogen' in: René Kunst (eindred.), *Leeuwarden 750-2000. Hoofdstad van Friesland*. Franeker, 1999, 265.

³ Kuiper, Yme, *Adel in Friesland 1780-1880*. Groningen, 1993, 405.

⁴ Van der Laarse, Rob en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw*. Hilversum, 2005, 160.

⁵ Kuiper, *Adel in Friesland*, 162, Rita Mulder-Radetzky en Barteld de Vries, *Landgoedboerderijen van Oranjewoud*. Heerenveen, 2005, 10 e.v.

namen toe in de periode tussen 1825 en 1845, toen de veeteelt een groei doormaakte.⁶ De band met het platteland was sterk. Behalve een huis in Leeuwarden beschikte de elite vaak over een buitenplaats op het platteland. Soms was het oud familiebezit, maar vooral in de negentiende eeuw stichtte men nieuwe buitens, waar men in staat was een aristocratische levensstijl te voeren.⁷ De tweede laag werd gevormd door de welgestelde burgers en een kleine groep middenstanders. De leden van deze groep beschikten over kleinere vermogens en zij konden niet wedijveren met de levensstijl van adel, patriciaat en rijke burgerij.

Afb. 1. Jhr. Onno Reint van Andringa de Kempnaer (1801-1868) heeft twee keer contact gezocht met Roodbaard. Foto, circa 1865.

Zoals hierboven is beschreven, beschikten de leden van de hoogste maatschappelijke laag over grote vermogens. De opdrachtgevers jonkheer V.L. Vegilin van Claerbergen, P. Cats, B. Buma, G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg en F.G.A. Boelens baron van Lynden springen hierbij in het oog. Zij behoorden in 1821 tot de groep van tien rijkste Friezen.⁸ In 1848 waren N. Ypey, jonkheer O.R. van Andringa de Kempnaer (afb. 1), J.S. IJsenbeek en T.M.T. Looxma (afb. 23) de meest vermogende personen in Friesland.⁹ De anderen waren redelijk tot zeer vermogend.

De opdrachtgevers uit deze elite lieten bij hun buitenplaatsen fraaie landschappelijke tuinen aanleggen om te laten zien dat zij de nieuwe mode op het gebied van de tuinkunst omarmden. Sommigen beschikten ook over speciale kennis op dit gebied.

⁶ Van Zanden, Jan Luiten en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914*. Amsterdam, 2000, 156-158 en Kuiper, *Adel in Friesland*, 145-146.

⁷ Kuiper, Yme, 'Onder notabelen. De buitenplaatscultuur in Friesland in de korte negentiende eeuw', in: Rob van der Laarse en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de buitenplaats*, 163, 166, 167 en Rita Radetzky, *Stinzen, staten en buitenplaatsen in Friesland*. Leeuwarden, 2020, 2de druk, 16 e.v.

⁸ Kuiper, Yme, *Adel in Friesland*, 453. In akten van de Burgerlijke Stand komt de naam Vegilin vaak als Vegelin voor. Volgens mededeling van de familie noemen zij zich Vegilin.

⁹ Zie: Van den Burg, V.A.M. en C.E.G. ten Houte de Lange, *De hoogstaangeslagenen in 's Rijks directe belastingen, 1848-1917. De verkiesbaren voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal*. Zeist, 2004. Looxma was bij zijn overlijden in 1876 de rijkste Fries. Zie: Mulder-Radetzky, *Staniastate*, 20.

Netwerken van particulieren

De kring van de Hora Siccama's

Roodbaard hield zich vanaf 1819 bezig met het ontwerpen van tuinen; voor die tijd was hij als hovenier werkzaam. Tot dit besluit is hij waarschijnlijk gekomen omdat het vervaardigen van portretten voor zijn gezin onvoldoende inkomen opleverde zoals in het vorige hoofdstuk is beschreven. Hij moest vervolgens als tuinarchitect aan opdrachten zien te komen. Hierbij maakte Roodbaard gebruik van zijn relaties. Tijdens zijn studie aan de Academie voor Tekenen, Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen was hij in contact gekomen met de president van dat instituut Willem Hora Siccama (afb. 2).¹⁰ De familie Siccama, later bekend als Hora Siccama, behoorde al generaties lang tot de Groninger elite.¹¹ Willem was onder andere burgemeester van de stad Groningen (1803-1809).¹² Via hem kwam Roodbaard in aanraking met andere leden van de familie Hora Siccama, bij wie een grote liefde voor de tuinkunst bestond.¹³

Afb. 2. Willem Hora Siccama (1763-1844), directeur van de Academie van Tekenkunst in Groningen. K.B. Beckenkamp, circa 1800, olieverf op doek.

¹⁰ GA, Toegang 1448, Archief Minerva, inv. nr. 1 / 2, vergadering 3-7-1810.

¹¹ Zijn grootvader Wiardus Siccama (1713-1797) werd als een zeer invloedrijke Groninger regent gezien. Zie Hidde Feenstra, *Spinnen in het web. Groningse regenten in relatie tot het omringende platteland tijdens de republiek*. Assen, 2007, 80, 122, 145.

¹² Zie www.parlement.com (geraadpleegd, mei 2019).

¹³ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 15, 33, schrijven dat Willem Hora Siccama een grote liefhebber van de tuinkunst zou zijn. Van hem is echter een dergelijke belangstelling tot nu toe niet bekend. Wel van zijn vader Johan Hora Siccama. Zie: Holwerda, *Roodbaards opleiding*, 5, die ook Johan Hora Siccama als liefhebber noemt.

Afb. 3 en 4. Bernhardus Buma (1770-1832) en Rolina Maria Hora Siccama (1773-1826). Zij schakelden Roodbaard voor de tuinaanleg van Borniastate in Weidum in. Pendanten door W.B. van der Kooi, 1821, olieverf op doek.

Willems zuster Rolina en zijn twee broers, Johan en Wiardus, gaven Roodbaard later opdracht voor het ontwerpen van de tuinen bij hun buitenplaatsen in Weidum, Slochteren en Eelde. Rolina kan tot nu toe als de eerste opdrachtgeefster van Roodbaard worden beschouwd. Zij en haar man Bernhardus Buma, grietman van Baarderadeel, gaven hem in 1819 opdracht voor het ontwerpen van een tuin in de landschapsstijl (afb. 3 en afb. 4 en bijlage 15). Het echtpaar stichtte toen de buitenplaats Borniastate in Weidum.¹⁴ Rolina's jongste broer Johan (1778-1829), houtvester en lid van de Tweede Kamer, verzocht Roodbaard om een ontwerp te maken voor een deel van de tuin van Fraylemaborg in Slochteren (afb. 5). Hij bewoonde met zijn vrouw Hermanna Louisa de Sandra Veltman de borg na het overlijden van haar vader in 1816. Hier kon Johan zijn plannen voor de tuin realiseren.¹⁵ Hij liet ten zuiden van de borg al vóór 1821 een bloementuin aanleggen, die zeer waarschijnlijk door Roodbaard was ontworpen.¹⁶ Kort daarna moet Johan de tuinarchitect opnieuw hebben benaderd om een moestuin ten noordoosten van de borg te ontwerpen. De schets daarvan is bewaard gebleven (zie afb. 5 in hoofdstuk 5).¹⁷

¹⁴ Mulder-Radetzky en De Vries, *Weidum, dorp van staten*, 83-85. Zie hoofdstuk 3, afbeelding 20.

¹⁵ Van Harten-Boers, Henny, *Fraylema verEeuwigd. Eeuwwisselingen op het landgoed Fraylemaborg, 1700-1800-1900*. Z.pl., 38. Jhr. Johan Hora Siccama's schoonvader Hendrik de Sandra Veltman begon na de aankoop van Fraylemaborg in 1781 met de aanleg van een landschappelijke tuin bij de borg.

¹⁶ Zie de kaart van F.F.N. van Hulten uit 1821, waarop de bloementuin te zien is. Deze heeft kenmerken die naar Roodbaard wijzen. Zie Van Harten, 'Het uitgestrekte park van de Fraylemaborg', 4. Zie ook hoofdstuk 8, afb. 8.

¹⁷ Zie hoofdstuk 5 en 8.

Afb. 5. Jhr. Johan Hora Siccama (1778-1829), gaf opdracht voor de aanleg van een deel van de tuin van de Fraeylemaborg in Slochteren. Anoniem, circa 1825. Silhouet.

Afb. 6. Jhr. Wiardus Hora Siccama (1775-1867) liet Roodbaard omstreeks 1840 een ontwerp maken voor de tuin van de Fraeylemaborg. Foto, circa 1860.

De tweede echtgenoot van Hermanna de Sandra Veltman, de gepensioneerde kapitein ter zee jonkheer Wiardus Hora Siccama, gaf Roodbaard omstreeks 1841 opdracht om de aanleg in zuidelijke richting uit te breiden.¹⁸ Hij was een neef van haar eerste echtgenoot (afb. 6). Rolina's andere broer, eveneens Wiardus genaamd, was ook een liefhebber van tuinen in de landschapsstijl. Tijdens een reis in 1820 naar Friesland kan hij de aanleg van Roodbaard bij Borniastate hebben bezocht.¹⁹ Wiardus was notaris en bewoonde het huis Zomerzorg in Hoogezand, waar hij een tuin in deze stijl bezat.²⁰ In 1818 kocht hij het buiten Oosterbroek bij Eelde waar hij een nieuw huis liet bouwen en de bestaande formele tuin liet moderniseren. Voor het ontwerp in de landschapsstijl zorgde Roodbaard in 1832.²¹ De Hora Siccama's onderhielden nauwe contacten met elkaar en zochten elkaar geregeld op. Wiardus uit Hoogezand bezocht zijn broer Johan in Slochteren en zuster Rolina logeerde zowel op Zomerzorg als op Fraeylemaborg.²² Omstreeks 1820 konden zij zo de verrichtingen van Roodbaard op elkaars buitens volgen en kennis nemen van de verschillende fasen van zijn werk in hun tuinen.

¹⁸ Zie *Beschrijving der Nederlanden*, Amsterdam, 1841, 293, waar de uitbreiding wordt genoemd.

¹⁹ KB, KW, CdG 346, fol. 48.

²⁰ Mak, Geert en Marita Mathijssen (red.), *De zomer van 1823. Lopen met van Lennep. Dagboek van zijn voetreis door Nederland*. Zwolle, 2000, 124. Van Lennep vermeldt het bos van de heer Siccama maar noemt de naam van het huis Zomerzorg niet. Of het ontwerp van de tuin van de hand van Roodbaard is, kan bij gebrek aan bronnen niet worden vastgesteld.

²¹ Dit blijkt uit: DA, Toegang 0119.03, Memories van Successie, kantoor Assen, inv. nr. 44. Lang is aangenomen dat het 1836 was. Zie: Oldenburger-Ebbers, 'De geschiedenis van tuinen, parken en buitenplaatsen in Drenthe', 208.

²² KB, KW, CdG 346.

Schema 1. Opdrachtgevers uit het netwerk van en rondom de familie Hora Siccama.

Roodbaard kreeg ook opdrachten via relaties van de familie Hora Siccama in Friesland. Zij hadden namelijk contacten met andere voorname geslachten in deze provincie (zie schema 1). Zo kreeg de tuinarchitect vermoedelijk via de contacten van Rolina opdracht voor de aanleg van de tuin bij het buiten Eeburg in Lekkum van de advocaat Tiete Solkes Tromp. Zij kenden elkaar omdat hij meerdere keren als zaakwaarnemer voor haar optrad.²³ Tromp moet daardoor op de hoogte zijn geweest van Roodbaards activiteiten voor Rolina in Weidum. In

²³ De advocaat Tiete Solkes Tromp werd door Rolina Hora Siccama gemachtigd om voor haar op te treden in verband met de afwikkeling van de nalatenschap van haar ouders. TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 76016, akte 474 en TR, Toegang 334-03, FA Buma, inv. nr. 205.

1822 was hij bezig met de aanleg van Tromps tuin.²⁴ Een andere relatie, Bernhard Walraad van Welderen baron Rengers, grietman van Wymbritseradeel, benaderde Roodbaard omstreeks 1822 voor het maken van een ontwerp voor de tuin van Epemastate in IJsbrechtum (afb. 7).²⁵ Rengers onderhield al eerder nauwe contacten met Wiardus Hora Siccama, die getrouwd was geweest met zijn familielid Odilia Rengers.²⁶

Afb. 7. Bernhard Walraad van Welderen baron Rengers (1777-1823). W.B. van der Kooi, 1814, olieverf op doek.

Afb. 8. Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (1791-1868). J.J.G. van Wicheren, 1848, olieverf op doek.

Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, grietman van Menaldumadeel, had ook het voornemen om zijn tuin bij de state Groot Terhorne in Beetgum te moderniseren (afb. 8). Door zijn vriend Rengers, aan wie hij via zijn vrouw verwant was, kwam hij vermoedelijk in contact met Roodbaard. In ieder geval liet hij de tuinarchitect eerst omstreeks 1822 een ontwerp maken, waarop later meer volgden.²⁷ Zo is Roodbaards werk eveneens in de smaak gevallen bij families, waarvan de meeste met de Hora Siccama's contacten onderhielden. Naast het uitvoeren van deze opdrachten was Roodbaard actief met andere projecten voor leden van de Friese elite.

²⁴ De firma Wijbren Krijns leverde vanaf december 1820 bestellingen voor Eeburg. Van Roodbaards activiteiten in Lekkum is pas in 1822 een bewijs te vinden. Zie TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, Van der Spoel-Walvius, 'Order', 45 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 81.

²⁵ TR, Huisarchief Epemastate, inv. nr. 262. Dit betreft een rekeningboekje van de in 1823 overleden B.W. van Welderen baron Rengers; de opdracht aan Roodbaard moet dus vóór die tijd hebben plaatsgevonden.

²⁶ B.W. van Welderen Rengers was getuige bij het opstellen van het huwelijkscontract van Wiardus Hora Siccama en Odilia Rengers in 1800. Zie GA, Toegang 1534, Archief Volle Gerecht van de stad Groningen, inv. nr. 3760.

²⁷ Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Groot Terhorne te Beetgum. 'Een der schoonste buitengoederen van dit gewest'*. Alphen aan den Rijn, 1984, 55 en 58. Zie verder hoofdstuk 5.

De kring rond de families Oosting en Cats

Een nieuwe reeks opdrachten had de tuinarchitect in het begin van de jaren twintig van de negentiende eeuw via relaties van Jan Haak Oosting in Friesland gekregen (afb. 9). Laatstgenoemde kende de familie Roodbaard uit zijn woonplaats Assen, zoals uit de briefwisseling met zijn zoon Johannes blijkt.²⁸ Oosting was lid van Provinciale Staten van Drenthe en woonde in Assen.

Afb. 9. Jan Haak Oosting (1749-1828). W.B. van der Kooi, 1819, olieverf op doek.

Afb. 10. Johannes Bieruma Oosting (1786-1829). Anoniem, 1820, olieverf op doek.

Oosting was een groot liefhebber van het buitenleven en liet de tuin bij zijn huis ‘De eerste steen’ door Roodbaard vanaf 1821 aanleggen.²⁹ Hij was kennelijk zó tevreden over het werk van de tuinarchitect dat hij hem bij zijn zoon Johannes op Oranjestein in Oranjewoud aanbeval (afb. 10). Een jaar later zien wij hem daar aan het werk.³⁰ Johannes Bieruma Oosting was rechter in Leeuwarden en getrouwd met Sjuwke, de dochter van Pieter Cats, een rijke doopsgezinde koopman uit Leeuwarden.

Cats was van 1812 tot 1821 lid van de gemeenteraad aldaar en tevens was hij van 1816 tot 1822 gedeputeerde. Hij toonde interesse voor de tuinkunst en bezocht al vanaf 1792 met familieleden bekende buitenplaatsen in Nederland. Zij reisden onder meer naar paleis Het Loo en de kastelen Middachten, Biljoen en Rosendaël. Daar konden zij kennis maken met enkele tuinen die al in de landschapsstijl waren aangelegd.³¹ De opgedane indrukken kwamen later mogelijk van pas bij de aanleg van hun eigen tuinen, maar een uittaling of zij inspiratie hebben opgedaan, is niet vastgelegd. Zelf bezat Cats in 1813 in Leeuwarden een tuin met een Engels bosje. Hij kende de naam Roodbaard in zijn functie van raadslid in verband met de herinrichtingsplannen van de Prinsentuin te Leeuwarden vanaf 1820. Ook via Bernhardus Buma kon hij van Roodbaards activiteiten bij Borniastate in Weidum hebben gehoord tijdens de meer informele contacten bij de door de elite druk bezochte danspartijen en bij bijeenkomsten van de Grote Sociëteit in Leeuwarden.³²

²⁸ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nrs. 8-10.

²⁹ Idem, inv. nr. 8, brieven d.d. 28-3-1821 en 6-5-1821 en inv. nr. 10, brief d.d. 15-6-1823.

³⁰ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 39, brief d.d. 1-4-1822. Zie hierover uitgebreid: Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 208-216.

³¹ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 163 en Kuiper, ‘Van patriot tot notabele’.

³² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 64, lijsten van deelnemers aan danspartijen of redoutes, 1812-1825.

Op instigatie van zijn schoonzoon en dochter verwierf Cats in 1820 een buitentje in Oranjewoud, dat gesitueerd was op het terrein van het voormalig stadhouderlijk zomerverblijf in Oranjewoud.³³ De eigenaar Lollius Adema, een studievriend van Johannes, bood het bezit te koop aan. Vanaf 1821 waren de beide kinderen van Cats, Sjuwke en Adrianus, met hun echtgenoten bezig met de uitvoering van de plannen voor het stichten van de nieuwe buitenplaats, die zij Oranjestein noemden. Zij hielden Pieter Cats (afb. 11) steeds op de hoogte van hun vorderingen. In dezelfde tijd benaderde Cats Roodbaard voor de aanleg van een tuin bij zijn eigen zomerhuis aan de zuidoostkant van Leeuwarden, aan Achter de Hoven.³⁴

Afb. 11. Pieter Cats (1763-1832). Taco Scheltema, circa 1800, olieverf op doek.

Afb. 12. Jan Hendrik van Boelens (1792-1865). Anoniem, circa 1815, aquarel.

Pieter Cats was bij het aanschaffen en inrichten van een buitenplaats een voorbeeld voor zijn nichten Taetske en Sjuwke evenals voor zijn zuster Anna. Zij moderniseerden na 1820 drie buitenplaatsen, waarbij een aanleg in de landschapsstijl door Roodbaard werd ontworpen. Taetske Cats, weduwe van Claas Medendorp en eigenaresse van een olieslagerij in Leeuwarden was de eerste die in 1821 ook voor een tuinaanleg van Roodbaard bij haar buiten Staniastate in Oenkerk koos. Zij had de state kort tevoren gekocht van Jacob Nanning baron du Tour. Voor het toezicht op de werkzaamheden schakelde zij haar schoonzoon Jan Hendrik van Boelens in, die zelf interesse voor buitenplaatsen bezat.³⁵ Hij was ontvanger-generaal van Friesland en na 1840 burgemeester van Leeuwarden (afb. 12).

De belangstelling voor een landschapstuin van Roodbaard werd bij Anna tijdens een bezoek aan Oranjestein gewekt, waar zij zijn verrichtingen kon aanschouwen. Jan Haak Oosting schreef daarover in een brief aan zijn zoon: ‘ik hoop dat mijnheer en mevrouw Cats en Vriese met sooveel genoegen als ik de tijd op Oranjestein zullen doorgebracht hebben en het verrigt van Roodbaard zal wesen geaprobeert ...’³⁶ Anna de Vriese-Cats gaf hem vervolgens

³³ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 192 e.v.

³⁴ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 22-4-1822. Tot nu toe was niet bekend waar het bezit van Pieter Cats aan Achter de Hoven was gesitueerd. Op basis van het kadastrale minuutplan kan worden vastgesteld dat het tegenover de buitenplaats Mariënborg lag.

³⁵ Van Boelens’ interesse blijkt uit de bezoeken die hij in 1815 met Pieter Cats en zijn familie aan verschillende buitenplaatsen in Gelderland bracht. TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 6552.

³⁶ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 9, d.d. 21-6-1822. Met mevrouw Vriese bedoelde hij Anna Cats (1761-1843), weduwe mr. Abraham de Vriese.

opdracht voor de aanleg van een landschapstuin bij haar kort tevoren verworven buiten Welgelegen te Deinum, die in 1824 werd gerealiseerd (afb. 13).³⁷ Zij besteedde zelf aandacht aan de beplanting waarvoor zij heesters en bloemen bestelde.³⁸

Afb. 13. Gezicht op de theekoepel als restant van het buiten Welgelegen aan de vaart te Deinum. Foto, circa 1900.

Andere familieleden namen ook contact op met Roodbaard. Hendrik Jan Oosting, een broer van Johannes, was wethouder in Assen. Hij liet in 1823 het Witte Huis aan de Vaart in Assen bouwen.³⁹ Voor de tuin maakte Roodbaard pas in 1830 een ontwerp.⁴⁰ Zijn zwager Wolter Hofstede benaderde Roodbaard in 1823 voor de aanleg van een goudvisvijver in zijn tuin aan de Vaart Noordzijde, vlakbij het Witte Huis.⁴¹

De weduwe van Adrianus Heringa Cats, Rigdje Gosliga, had al contact gehad met de tuinarchitect bij de aanleg van Oranjestein. Na haar tweede huwelijk in 1829 met jonkheer Onno Reint van Andringa de Kempener (afb. 1), later grietman van Rauwerderhem, lieten zij de tuin bij hun nieuwe huis in Irnsum door Roodbaard aanleggen. In 1832 maakte Roodbaard daarvoor een ontwerp.⁴² Zij waren zo tevreden, dat zij in 1847 de tuinarchitect opnieuw inschakelden bij de herinrichting van de tuin van hun buitenplaats Jagtlust in Oudeschoot.⁴³

³⁷ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 23-2-1824. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 40-41 en van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 90.

³⁸ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 82015, akten 20, 153 en TR, Toegang 334-03, FA Buma, inv. nr. 411. Anne Mieke Backer wijst in haar boek *Er stond een vrouw in de tuin*, Rotterdam, 2016, 280, dat een sturende rol van vrouwen als opdrachtgevers bij Zocher-tuinen moeilijk te traceren is. Dit lijkt voor de Roodbaard-tuinen ook te gelden.

³⁹ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 10, brief d.d. 23-7-1823.

⁴⁰ Op de kaart van C.F. Seidel van Assen uit 1825 is de tuin nog niet aangegeven. Zie ook Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 196.

⁴¹ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 10, brief d.d. 15-6-1823.

⁴² TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 4-5-1832. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 41-42 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 105. In de laatste is de locatie van de tuin van De Kempener verwisseld met het buiten Schoonzicht van F.J.J. baron van Heemstra. De tuin van De Kempener lag achter het huidige pand Rijksstraatweg 129 te Irnsum.

⁴³ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*, 36-37.

De grietman van Ferwerderadeel Christiaan Westenberg behoorde tot de vriendenkring van De Kempenaer en was daardoor in de gelegenheid om één van de tuinen van Roodbaard te bezoeken. In 1832 benaderde hij de tuinarchitect voor de aanleg bij Harstastate te Hogebeintum.⁴⁴

Een jongere nicht van Cats, eveneens Sjuwke geheten, was getrouwd met Seerp Brouwer, hoogleraar wis- en natuurkunde in Groningen. Zij bezaten het zomerverblijf Brouwershave in Oranjewoud, in de nabijheid van Oranjestein. Samen met hun buurman jonkheer Daniël Engelen gaven zij omstreeks 1835 aan Roodbaard opdracht voor een gecombineerde tuinaanleg.⁴⁵ De grietenijsecretaris Engelen bewoonde het naastgelegen buiten Ontwijk (afb. 14). Hij onderhield ook veel contact met de familie Bieruma Oosting.

Afb. 14. Jhr. Daniël Engelen (1791-1857). Anoniem, circa 1830.

Uit het voorgaande blijkt dat aan elkaar verwante leden van de families Cats en Oosting maar liefst achttien opdrachten aan Roodbaard hebben verstrekt (zie schema 2 en bijlage 5). Zij vormden zo een netwerk van opdrachtgevers, die een grote voorkeur toonden voor het werk van deze tuinarchitect bij de aanleg van hun tuinen. Behalve de bovengenoemde projecten ontwierp Roodbaard voor de familie Bieruma Oosting nog vier stadstuinen in Leeuwarden (afb. 15). Gezien al deze opdrachten kan hij als de ‘huis-tuinarchitect’ van de familie worden beschouwd.

⁴⁴ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 18-3 en 20-3-1832. Zie ook: Van der Spoel-Walvius, ‘Order’, 46.

⁴⁵ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 268, 269.

Afb. 15. De tuin van de familie Bieruma Oosting achter het huis aan de Nieuwestad 49 te Leeuwarden is door Roodbaard ontworpen. E. Plate, 1859, tekening.

Een goede relatie van Cats was Johannes van der Veen. Met hem en Thijs Feenstra voerde hij al in 1809 een administratiekantoor in Leeuwarden.⁴⁶ Ook daarna onderhielden zij zakelijke contacten. Johannes van der Veen bezat een buitentje aan Achter de Hoven, vlakbij het zomerhuis van Cats. Hiervoor liet hij in 1822 Roodbaard een ontwerp maken. Waarschijnlijk heeft Johannes zijn zoon Cyprianus met het toezicht op de uitvoering belast aangezien hij zelf in Wolvega woonde.⁴⁷

Tot de relaties van Pieter Cats behoorde eveneens Frans Godard Ayso Boelens baron van Lynden, grietman van Opsterland. Beiden bezaten in Leeuwarden vlakbij elkaar een stadshuis, waar zij in de winter verbleven en elkaar ontmoetten. Van Cats en van zijn neef Jan Hendrik van Boelens hoorde Van Lynden vermoedelijk van de activiteiten van Roodbaard bij hun buitens.⁴⁸ Wellicht heeft hij deze bezocht. In ieder geval heeft hij omstreeks 1825 de tuinarchitect uitgenodigd om de tuin bij Lyndenstein in Beetsterzwaag aan te leggen. Het project werd na 1828 in opdracht van Cornelia Johanna van Borcharen, douairière van Lynden in enkele fasen voortgezet.

⁴⁶ *Vriesche Courant*, 29-9-1809.

⁴⁷ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 30 en 31-1-1822. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 40.

⁴⁸ Dat er een nauwe familierelatie was, blijkt ook uit het feit dat na het overlijden van Frans Boelens baron van Lynden, Jan Hendrik van Boelens toeziend voogd werd over de kinderen van eerstgenoemde.

Schema 2. Opdrachtgevers uit het netwerk Cats-Oosting.

Een andere relatie van zowel Cats als Boelens was de Controleur der Belastingen jonkheer Willem Alberda van Ekenstein in Leeuwarden, die zij van de redoutes (dansfeesten) kenden

(afb. 16)⁴⁹. Hij was een goede bekende van Johannes van der Veen en huurde van hem een huis aan de Weerd. Hij verhuisde in 1823 naar Tjamsweer in de provincie Groningen, waar hij met zijn vrouw de buitenplaats Ekenstein betrok.⁵⁰ In of kort na 1823 liet hij daar de tuin door Roodbaard aanleggen. De kring van opdrachtgevers breidde zich zo uit. Via het netwerk van Cats kwam de tuinarchitect zo opnieuw aan een opdracht in de provincie Groningen.

Afb. 16. Jhr. Willem Alberda van Ekenstein schakelde Roodbaard in voor het maken van twee ontwerpen voor de tuinaanleg van Ekenstein te Tjamsweer. Anoniem, circa 1860, olieverf op doek.

Het netwerk rond J.M. van Beyma thoe Kingma

Tijdens het onderzoek naar de achtergronden van andere particuliere opdrachtgevers hebben wij kunnen vaststellen dat er nog twee netwerken bestonden (zie schema's 3 en 4). Zij waren ook afkomstig uit de Friese bestuurselite. Het valt op, dat als één van hen een tuin liet aanleggen, andere familieleden of goede kennissen binnen een kort tijdsbestek eveneens de tuinarchitect hebben benaderd of aanbevolen voor de aanleg van een tuin. De naamsbekendheid die Roodbaard in het begin van de jaren twintig van de negentiende eeuw in Friesland genoot, is vergelijkbaar met die van de portretschilder Willem Bartel van der Kooi en de architect Thomas Romein.

Van het netwerk van Julius Matthijs van Beyma thoe Kingma op Kingmastate te Zweins maakte ook een aantal rijke Harlinger kooplieden deel uit, zoals F.D. Fontein van het naburige buiten Groot Salwerd (zie schema 3). Van Beyma's tuin werd al in 1826-1827 aangelegd.⁵¹

⁴⁹ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 64, lijsten van 1818-1819 en 1819-1820, waarop hun naam voorkomen.

⁵⁰ Uit het Kohier van de Personele Omslag van Leeuwarden uit 1823 blijkt dat jhr. W. Alberda van Ekenstein de stad toen heeft verlaten. Zie HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 2698.

⁵¹ Zie bijlage 15.

Hij was grietman van Franekeradeel (afb. 19), en bevriend met Sjuick van Welderen baron Rengers, die al een tuin van Roodbaard bij Epemastate in IJsbrechtum bezat.⁵² Waarschijnlijk heeft van Beyma in navolging van Rengers de tuinarchitect ingeschakeld voor zijn tuin in de landschapstijl nadat hij zich in 1825 in Zweins had gevestigd (afb. 17).

Schema 3: De opdrachtgevers uit het netwerk rondom J.M. van Beyma thoe Kingma.

⁵² De vriendschappelijke band tussen Van Beyma en Rengers blijkt onder andere uit de uitnodiging voor de huwelijksplechtigheid van laatstgenoemde in 1823. Zie TR, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 314.

Van Beyma en de Harlinger houthandelaar Freerk Dirks Fontein kenden elkaar en waren beiden zeer geïnteresseerd in de Friese geschiedenis. De laatste benaderde van Beyma om voorzitter van het in 1827 opgerichte Fries Genootschap in Leeuwarden te worden. Door hun gemeenschappelijke belangstelling maakten zij deel uit van een netwerk rondom genoemd genootschap. Fontein was een bijzonder belezen man, die een grote bibliotheek en een

Afb. 17. Gezicht op Kingmastate bij Zweins met familieleden en personeel voor het huis. Foto, circa 1864.

Afb. 18. Julius Matthijs van Beyma thoe Kingma (1781-1847). Anoniem, circa 1830, olieverf op doek.

Afb. 19. Freerk Dirks Fontein (1777-1843). W.B. van der Kooi, 1835, olieverf op doek.

kunstcollectie bezat (afb. 19).⁵³ Hij had niet alleen contact met Van Beyma maar hij kon bij wijze van spreken de vorderingen van de aanleg van de tuin bij Kingmastate vanuit zijn naburige buiten volgen. In 1827 en 1828 was Roodbaard bij Fontein op Groot Salwerd werkzaam.⁵⁴ In het eerstgenoemde jaar dat de tuin van Groot Salwerd werd aangelegd, begon de doopsgezinde Harlinger olieslager Jan Sikkes IJsenbeek met de realisering van een landschapstuin bij zijn buiten Roptastate te Wijnaldum.⁵⁵ Fontein en IJsenbeek kenden elkaar goed vanwege hun familierelatie. IJsenbeek was getrouwd met Anna Stinstra, een nicht van Fontein. De tuinaanleg van laatstgenoemde zal bij de keuze van de tuinarchitect een rol hebben gespeeld. IJsenbeek was blijkbaar tevreden over Roodbaard, want hij schakelde hem in 1844 opnieuw in voor de uitbreiding van zijn tuin.⁵⁶ Fontein en IJsenbeek hadden als kooplieden in de jaren twintig van de negentiende eeuw veel zakelijke contacten in Harlingen. Eén van hen was de rijke houthandelaar Bernardus van Loon.⁵⁷ De laatste liet bij zijn juist aangekochte buiten Middelstein te Midlum in 1831 door Roodbaard een tuinaanleg realiseren. Genoemde relaties zullen Roodbaard hem hebben aanbevolen.

Het netwerk van Marcus van Heloma

Een andere kring van opdrachtgevers uit de bestuurselite bestond uit twee leden van de familie Van Heloma en hun vrienden jonkheer Arent Johannes van Sminia en Theodorus Marius Theresius Looxma⁵⁸ (zie schema 4). Nicolaas van Heloma, grietman van Weststellingwerf, liet Roodbaard in 1831 een ontwerp maken voor een aanleg bij de nieuw te bouwen grietmanswoning aan de Rijksstraatweg in Wolvega (afb. 20). Dit plan werd niet uitgevoerd.⁵⁹ Het is echter mogelijk dat Van Heloma Roodbaard korte tijd later voor de aanpassing van de tuinaanleg bij zijn buiten aan de oostkant van Wolvega heeft ingeschakeld. De tuin werd door de genoemde nieuwe Rijksstraatweg in tweeën gedeeld.⁶⁰ Aan de noordwestzijde liet Van Heloma een aanleg met een slingerende vijverpartij realiseren.⁶¹

⁵³ Kuiper, Yme, 'Een zeehandelaar uit Harlingen. Portret van Freerk Dirks Fontein, mede-oprichter van het Fries Genootschap', in: *De Vrije Fries* 82 (2002), 123 en Yme Kuiper, 'Daar praalt het Landhuis in zyn deftige plantagie. Hofsteden en herenkamers in het doopsgezinde buitenleven in Friesland, 1650-1800', in: *Doopsgezinde bijdragen*. 40 (2014), 243.

⁵⁴ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 5 en 20-3-1827 en 18-4-1828 en Van der Spoel-Walvius, 'Order', 41.

⁵⁵ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 13-11 en 14-12-1827. De hoeveelheid geleverde bomen (drie schepen) duidt op de uitvoering van een aanleg. Zie verder hoofdstuk 6.

⁵⁶ In 1844 is op een Kadastrale hulpkaart weergegeven dat er een nieuwe theekoepel in de tuin is gebouwd. Toen is de aanleg met een moestuin uitgebreid, wat op de kaart van Barradeel van W. Eekhoff uit 1850 te zien is.

⁵⁷ TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 51011, akte 92 en inv. nr. 49010, akte 133.

⁵⁸ De Heloma's, Sminia's en Looxma hadden een nauwe band en ze waren steeds op elkaars huwelijk aanwezig.

⁵⁹ In de rekeningen van de grietenij Weststellingwerf komt geen uitgave voor dit ontwerp voor. Zie ook Hoofdstuk 6.

⁶⁰ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 12566.

⁶¹ Zie Kadastrale Hulpkaart 1834.

Afb. 20. Nicolaas van Heloma (1798-1879). Foto, circa 1865.

Zijn jongere broer Marcus schakelde Roodbaard in 1833 vermoedelijk en in 1849 zeker in voor de herinrichting van zijn tuin bij Voormeer in Heerenveen.⁶² Hij was advocaat van beroep en getrouwd met

Afb. 21. Marcus van Heloma en zijn vrouw jkvr. Maria van Sminia. Foto, circa 1880.

jkvr. Maria van Sminia (afb. 21). Het is aannemelijk dat via Maria ook haar broer jonkheer Arent Johannes van Sminia interesse voor het werk van Roodbaard kreeg. Hij benaderde de

⁶² Mulder-Radetzky, Rita, 'Tuin van rust en voornaamheid', in: Wielinga Rudolf J., Bernhard van Haersma Buma en Rita L.P. Mulder-Radetzky, *Voormeer te Heerenveen: familiehuis van de Heloma's*. Heerenveen, 2011, 95-97.

tuinarchitect voor de aanleg van zijn buiten De Klinze in Oudkerk in 1833. Van de tuin aan de westkant van de oprijlaan is een tekening bewaard, waarop de heuvel met tuinkoepel en een deel van de vijverpartij goed te zien is (afb. 22).⁶³

Schema 4. De opdrachtgevers uit het netwerk van Marcus van Heloma.

⁶³ TR, Toegang 327-02, FA van Sminia, tak De Klinze, inv. nr. 519.

Afb. 22. Gezicht op de heuvel met theekoepel en een deel van de vijverpartij in de aanleg van De Klinze. B.L.W. Mensing, 1841, tekening.

De aanleg van Roodbaard heeft Theodorus Marius Theresius Looxma samen met mevrouw van Sminia en de plaatselijke predikant in 1833 bekeken.⁶⁴ Hij was er blijkbaar van onder de indruk, want in 1834 nodigde hij Roodbaard uit voor het vervolmaken van de tuin bij de door hem pas verworven Staniastate in Oenkerk.⁶⁵ Het werk van Roodbaard viel bij hem zodanig in de smaak dat hij hem in 1847 opnieuw heeft ingeschakeld.⁶⁶ Looxma was zoals al vermeld zowel met Marcus van Heloma als met jonkheer Arent Johannes van Sminia bevriend en kende hun buitens (afb. 23).

Afb. 23. Theodorus Marius Theresius Looxma (1807-1876). Foto, circa 1865.

⁶⁴ Dit vond plaats op 2-12-1833. Vriendelijke mededeling van prof. dr. Ph.H. Breuker (2002), die de aantekeningen ontleende aan een almanak van ds. H.U. Thoden van Velzen.

⁶⁵ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6374, d.d. 29-3-1834. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 47.

⁶⁶ Roodbaard werd in dat jaar uitbetaald. TR, Huisarchief Epemastate, inv. nr. 634.

In 1844 werkte Roodbaard ook voor een familielid van Looxma, namelijk voor zijn achternicht Baudina Looxma. Zij en haar man dr. Nicolaas Ypey lieten de tuin van Vijversburg te Tietjerk door hem herinrichten.⁶⁷ Zij hadden ook een direct voorbeeld voor ogen van het naburige Toutenburg aan de oostkant van hun bezit. Daar was Roodbaard een jaar eerder met een tuinaanleg in de landschapsstijl voor Johanna van Sytzama-Lewe van Aduard bezig geweest.⁶⁸

Het valt op dat al deze leden van de elite, die veel onderling contact met elkaar hadden, een tuin van Roodbaard bezaten. Het blijkt opnieuw dat zij Roodbaard bij elkaar hebben aanbevolen of elkaar hebben nagevolgd.

Overige particuliere opdrachtgevers van Roodbaard

Van enkele opdrachtgevers hebben wij niet kunnen vaststellen hoe zij met Roodbaard in contact kwamen. Het is aannemelijk dat de meesten van hen via bestuurlijke functies en persoonlijke contacten in de gelegenheid waren het werk van Roodbaard te leren kennen. Dit geldt voor drie grietmannen, respectievelijk van Ooststellingwerf, Haskerland en Opsterland die Roodbaard tussen 1826 en 1838 opdracht gaven voor de aanleg van hun tuinen. In het eerstgenoemde jaar heeft Jan Albert Willinge Roodbaard ingeschakeld voor het zogenaamde Koepelbos in Oldeberkoop.⁶⁹ In 1832 heeft jonkheer Valerius Lodewijk Vegilin van Claerbergen hem voor de herinrichting van een deel van zijn tuin bij Heremastate te Joure benaderd.⁷⁰ Roodbaard werkte omstreeks 1836 ook in Beetsterzwaag voor Sako van Teijens op Fockensstate. Van grietman Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra van Fogelsanghstate in Veenklooster kreeg hij alleen opdracht voor het maken van een ontwerp.⁷¹ Van Heemstra was tot 1850 grietman van Barradeel, daarna van Kollumerland. Enkele opdrachtgevers behoorden niet tot de bestuurlijke elite maar onderhielden wel relaties daarmee. Eén van hen was de koopman Tidde Folmer te Groningen, die hem opdracht gaf voor de aanleg van een tuin achter zijn huis.⁷² Ook de boomkweker Wijbren Taconis te Joure en de apotheker Johannes Riedel te Kollum hebben Roodbaard ingeschakeld.⁷³ De eerstgenoemde was een vertrouwde leverancier van de tuinarchitect met wie hij een langdurig zakelijk en persoonlijk contact had. De andere had een relatie met een lid van de familie thoe Schwartzenberg in Leeuwarden en kan daardoor met hem kennis hebben gemaakt.⁷⁴

⁶⁷ Mulder-Radetzky, *L.P. Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect*, 72, 73.

⁶⁸ TR, Toegang 384, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6375, d.d. 28-12-1843. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 48.

⁶⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 126. De betrokkenheid van Roodbaard bij het perceel Molenbos ten noorden van het koepelbos wordt daar geopperd, zonder opgave van een bron (idem, 129).

⁷⁰ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 8-2-1832. Zie ook: Mulder-Radetzky, *Heremastate te Joure. Historisch onderzoek naar de tuinaanleg, uitgevoerd ten behoeve van de restauratie in opdracht van de gemeente Skarsterlân*. Leeuwarden, 2003, 9.

⁷¹ Mulder-Radetzky, *L.P. Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect*, 60, 61 en TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23, d.d. 28-3-1838.

⁷² De datering van de ontwerp-tekening is moeilijk vast te stellen. Zie voor de tekening: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 182, 183, die de tuin als Trommushof aanduiden. De ongesigneerde tekening berust bij GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten, inv. nr. 7751.

⁷³ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 4-4-1832, Mulder-Radetzky, *L.P. Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*, 30 en Rita Radetzky, 'Origineel tuinontwerp van Roodbaard', in: *Letterhoeke* 11 (2015) nr. 1, 27.

⁷⁴ Riedel leende in 1828 een bedrag aan Michaël Onuphrius baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, een oom van Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg van Groot Terhorne. TR, Toegang 26, inv. nr. 76043, akte 258.

Verder zijn er nog vier opdrachtgevers, van wie tot nu toe niet bekend is hoe zij met Roodbaard in contact kwamen. In chronologische volgorde waren dat Abraham Hesselink van De Braak in Paterswolde, Jan Berends Wouters van Jagtlust in Oudeschoot, jhr. Scato Ludolph Lewe van Nijenstein van de buitenplaats Nijenstein in Zuidbroek en Barbara Knock, weduwe van der Haer in Leeuwarden.⁷⁵ Als één van de laatste opdrachtgevers kennen wij Jean le Maire, belastingontvanger in Wolvega, die zijn tuin bij De Wildbaan in Wolvega omstreeks 1850 liet aanleggen.⁷⁶

Naast de hiervoor genoemde particulieren zijn er nog drie personen, waarvan de naam niet bekend is.⁷⁷

Ten slotte noemen wij nog als enige institutionele particuliere opdrachtgever het college van voogden van het Poptagasthuis in Marsum, dat hem twee keer een opdracht gaf. Eén van de voogden, Jan Hendrik van Boelens, kende hem in verband met de tuinaanleg bij Staniastate.⁷⁸

Contacten tussen opdrachtgevers en Roodbaard

Hoe moet men zich de contacten tussen de opdrachtgevers en Roodbaard voorstellen? Hier wagen wij een poging om een beeld van hun omgang te schetsen. Gegevens verspreid in familiearchieven of andere geschreven bronnen geven enig inzicht. Eén van de schaarse mededeling is dat Roodbaard in 1838 met de opdrachtgever Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra met de koets van Leeuwarden naar Fogelsanghstate reisde.⁷⁹ De reis duurde ongeveer drie uur. Zij zullen onderweg over de aanleg van de tuin van gedachten hebben gewisseld. Hoe baron van Heemstra het gezelschap van Roodbaard heeft ervaren, is niet bekend. Wel heeft de opdrachtgever Jan Haak Oosting opgetekend hoe hij de tuinarchitect als persoon heeft meegemaakt. Hij noteerde dat in 1822 de reis van Oranjewoud naar Assen in 'gezelschap van denzelven (Roodbaard) zeer aangenaam' was.⁸⁰ Oosting had vaker met Roodbaard contact. De tuinarchitect is zelfs met zijn vrouw in 1823 bij hem op visite geweest.⁸¹ Oostings zoon Johannes onderhield ook goede contacten met Roodbaard, vooral vanwege de aanleg van de tuin bij Oranjestein. De tuinarchitect heeft in 1821 zijn dankbaarheid voor het geschonken vertrouwen getoond door het vervaardigen van een portret van Oostings enige zoon Jan (zie afb. 18 van hoofdstuk 3). De verwijzingen naar persoonlijke contacten zijn schaars. Wat te denken van het feit dat Roodbaard zelfs kamers verhuurde aan enkele familieleden van zijn opdrachtgevers. Johannes Wijbrandus Tromp en David Spree woonden tussen 1840 en 1851 bij hem aan de Nieuwestad in Leeuwarden. Zij waren respectievelijk de zoon van de opdrachtgever van Eeburg in Lekkum en schoonzoon van de burgemeester van Leeuwarden Thijs Feenstra. Dit wijst op een goede relatie tussen hen maar ook op het feit dat Roodbaard door het verhuur van kamers zijn inkomen kon aanvullen.

Voor het maken van een ontwerp voor de tuinaanleg was het overleg tussen de opdrachtgevers en Roodbaard van groot belang. Hiermee begon immers het project voor de aanleg van de tuin. Het is aannemelijk dat het op locatie plaatsvond, waar Roodbaard het terrein in ogenschouw kon nemen. Of er een contract is opgemaakt hebben wij in bronnen niet

⁷⁵ D.H., 'De Braak', in: *Mooi Groningen*, 15-2-1917, 30, TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 19-11-1832 (Wouters), inv. nr. 6374, d.d. 28-4-1834 (Scato Lewe) en N.A., Toegang 26, N.A., inv. nr. 78061, akte 221 (Johanna Lewe).

⁷⁶ TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 78061, akte 221.

⁷⁷ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 28-1-1822.

⁷⁸ Mulder-Radetzky, R.L.P., *De tuinen van Heringastate en het Poptagasthuis te Marssum*. Marssum, 1996, 9.

⁷⁹ TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23, kasboek d.d. 28-3-1838.

⁸⁰ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 9, brief d.d. 31-5-1822.

⁸¹ Idem, inv. nr. 10, brief d.d. 15-6-1823.

kunnen terugvinden. De mate van vrijheid hing van het project af. Een aantal opdrachtgevers liet de keuze van het te gebruiken sortiment geheel over aan Roodbaard. Dit gebeurde elders ook, bijvoorbeeld bij de aanleg van de Keukenhof bij Lisse. De eigenaar C.A.A. baron van Pallandt merkte op dat de ontwerper J.D. Zocher junior en zijn zoon het door hem bestelde plantmateriaal naar eigen inzicht konden aanplanten om de juiste effecten te bereiken.⁸² Sommige opdrachtgevers beschikten over veel kennis op het gebied van de tuinkunst.⁸³ Zo waren zij in staat een bijdrage te leveren aan het vervaardigen van het ontwerp door Roodbaard. Verschillenden van hen bezaten boeken over dit onderwerp, maar nog vaker over gewassen en horticultuur in het algemeen.⁸⁴ Om een beeld te krijgen van de werken waarover zij beschikten, hebben wij de aanwezige catalogi van hun bibliotheken bekeken. Een aantal van hen, zoals Bernhardus Buma, Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en jhr. Valerius Lodewijk Vegilin van Claerbergen, bezat het bekende boek *Magazijn van tuin-sieraaden* van G. van Laar (1802-1809), met veel voorbeelden die door Roodbaard werden toegepast.⁸⁵ Een andere relevante uitgave was het *Handboek voor liefhebbers van vreemde plantsoenen en tuiniers* ... van J.B. van Wintershoven (1795). Jan Haak Oosting en baron thoe Schwartzenberg bezaten beiden daarvan een exemplaar.⁸⁶ In dit boek werden vele soorten gewassen behandeld, die als zeer geschikt voor de tuinaanleg in landschapsstijl werden geacht. Opvallend is, dat het in die tijd voor deze stijl belangrijk geachte werk van J. C. Krauss, *Verzameling van boomen en heesters, ter versiering van Engelsche bosschen en tuinen* (1802) in genoemde bibliotheken ontbrak. Wel beschikten de tuinliefhebbers Daniel H. Beucker Andreae en Carel C.E. baron Collot d'Escury over het werk van Krauss.⁸⁷ Verder waren er opdrachtgevers die een bijdrage leverden in de vorm van schetsjes als idee voor een deel van het latere ontwerp, zoals Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg (afb. 24).

Afb. 24. Schetsje van bomen voor de aanplant bij Groot Terhorne door de eigenaar G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, circa 1825.

⁸² Jaspers e.a., G.J., *Kunst, natuur en techniek op en rond kasteel Keukenhof*. Hilversum, 2009, 172.

⁸³ Dit komt overeen met de mededeling van Kamphuis over de kennis van buitenplaatseigenaren op dit gebied. Zie Kamphuis, *Copijn 1763-2013*, 9.

⁸⁴ Een lijst van de bibliotheek van G.F. baron thoe Schwartzenberg is bewaard gebleven; deze bevat enkele tientallen titels op tuingebied. Zie TR, Toegang 326, FA Thoe Schwartzenberg, inv. nr. 788.

⁸⁵ TR, Toegang 334-03, FA Buma, inv. nr. 197, Toegang 326, FA Thoe Schwartzenberg, inv. nr. 788 en Toegang 26, N.A., inv. nr. 76079, akte 57.

⁸⁶ DA, Toegang 361, FA Oosting, inv. nr. 62 en TR, Toegang 326, FA Thoe Schwartzenberg, inv. nr. 788.

⁸⁷ *Catalogue des livres de la bibliothèque de feu Daniel Hermannus Beucker Andreae*. Leeuwarden, 1829 en TR, bibliotheek, Pb 13695. Zie ook: Yme Kuiper, 'Een verdwenen Engelse tuin op de Friese klei', in: Arinda van der Does e.a. (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland III*. Z. pl. 2019, 196.

Van hem is één tekening bewaard gebleven waarop de aanleg bij de grote vijver van Groot Terhorne is weergegeven (afb. 25). Dit betreft waarschijnlijk een kopie van een eerdere niet bewaarde schets van Roodbaard, waarop hij zijn wijzigingen aanbracht. Dit is af te leiden van de vormgeving van de perken en de loop van de paden. Op de tekening is de situatie vóór de bouw van de nieuwe kassen in 1825 weergegeven.⁸⁸ Roodbaard heeft vervolgens een nieuw ontwerp gemaakt, waarop deze gebouwen zijn ingetekend met de nabijgelegen aangepaste perken (zie afb. 18 in hoofdstuk 5).⁸⁹

Afb. 25. Schetsje voor de tuinaanleg voor Groot Terhorne door de eigenaar G.F. baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, vóór 1825.

Een bijzonder geval van meedenken over de inrichting van de tuin betrof Staniastate, waar Roodbaard in 1822 aan het werk was. Kennelijk waren de werkzaamheden onder toezicht van Jan Hendrik van Boelens toen gevorderd tot de bouw van bruggen. Roodbaard moest een oplossing zien te vinden voor de constructie van de pijlers van een brug. Via familielid Johannes Bieruma Oosting werd diens vader Jan Haak gevraagd om mee te denken. Jan Haak filosofeerde over een oplossing en noemde de ‘Rialto over het Groot Kanaal te Venetië’, die hij zelf tijdens een reis had gezien.⁹⁰ Verdere details meldde hij helaas niet. Jan Haak was een zeer betrokken opdrachtgever en had met Roodbaard een speciale band. De liefde voor rozen deelden zij. Dit blijkt uit het feit dat hij enkele keren bij hem informeerde naar bijzondere soorten.⁹¹ Oosting dacht met zijn zoon Johannes mee bij de aanlegwerkzaamheden en volgde nauwlettend de keuzes van Roodbaard voor de beplanting van de tuin bij Oranjestein. Hij bracht ideeën in ten aanzien van de keuze van bomen. Jan Haak stelde in 1824 het planten van larixen voor. Hij bleek op de hoogte van een artikel in de

⁸⁸ TR, Toegang 326, FA thoe Schwartzenberg, inv. nr. 781-20 (Schetsje van G.F. baron thoe Schwartzenberg). De vorm van de perken is typisch voor de stijl van Roodbaard.

⁸⁹ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 686.

⁹⁰ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 9, brief d.d. 9-3-1822.

⁹¹ Dit schreef hij bijvoorbeeld op 31-5-1822 aan zijn zoon Johannes. Zie: HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 9.

Algemeene Konst- en Letterbode over larixen.⁹² Oosting wilde zelf voor de zaden zorgen. Hij vond de jonge bomen te duur. Later beval hij ook het aanplanten van dennen aan.⁹³ In zijn brieven meldde Jan Haak dat Roodbaard enkele keren op Oranjestein was om met Johannes de werkzaamheden te bespreken.⁹⁴

Afb. 26. Schetsje van de hand van jhr. V.L. Vegilin van Claerbergen voor de aanleg van een slangenvijver bij Heremastate, waarover twee bruggen zijn gepland (links), vermoedelijk 1832.

Afb. 27. Een slangenvijver eveneens met twee bruggen (plaat LXXII) in G. van Laar, *Magazijn van tuinsieraaden* (rechts).

Jonkheer Vegilin van Claerbergen van Heremastate te Joure dacht vermoedelijk in 1832 zelf mee bij de modernisering van een deel van de bestaande formele aanleg van zijn buiten. Tijdens de voorbereiding van het ontwerp maakte hij een schetsje voor een deel van de tuin achter de berg, waar een slangenvijver met twee bruggen werd gepland (afb. 26).⁹⁵ Vegilin liet zich waarschijnlijk inspireren door het modellenboek van Gijsbert van Laar, waarin een aanleg met slangenvijver is afgedrukt (afb. 27). Een dergelijke vijver werd ook als voorbeeld getoond door John Loudon in zijn *Encyclopaedia of gardening*.⁹⁶ Verder noteerde Vegilin op de tekening de maten van de vijver, de locatie en de soorten van de bomen bij de waterpartij, zoals Roodbaard ze ook op zijn ontwerpen aangaf. Hieruit blijkt dat hij zich intensief met de details van de aanleg bezighield, waarschijnlijk na overleg met de tuinarchitect. Kennelijk viel ook de Chinese brug uit Van Laars boek bij Vegilin in de smaak (afb. 28).⁹⁷ Deze is exact uitgevoerd naar zijn voorbeeld, zoals op een prentbriefkaart te zien is (afb. 29). Verder schakelde Vegilin deskundig personeel van de firma Wijbren Krijns uit Joure in voor de efficiënte uitvoering van Roodbaards plannen.⁹⁸

⁹² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 1, brief d.d. 6-3-1824. Jan Haak Oosting verwees naar de *Algemeene Konst- en Letterbode*, 1822, nr. 19. Het was echter in aflevering nr. 21 van dat jaar waarin een bijdrage over het onderwerp is opgenomen.

⁹³ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 1, brief d.d. 29-3-1824.

⁹⁴ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 1, brief d.d. 6-3-1824, waarin Jan Haak Oosting vroeg wat Roodbaard op Oranjestein zou gaan doen.

⁹⁵ Zie TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 14733, waarvan het handschrift van Vegilin is.

⁹⁶ Van Laar, *Magazijn*, plaat LXXII en Loudon, *An Encyclopaedia*, fig. 698.

⁹⁷ Van Laar, *Magazijn*, plaat III, 7 en Mulder-Radetzky, *Heremastate te Joure*, 9 en afb. 12 aldaar.

⁹⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, b.v. 15-2-1832. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Het park van Heremastate', in: *Ut eigen gea*, (2011) nr. 24, 961.

Afb. 28 en 29. De Chinese brug achter in het park van Heremastate is naar een voorbeeld van Gijsbert van Laar (boven) gebouwd. Deze is op de ansichtkaart te zien, circa 1920.

Opdrachten voor de overheid

Roodbaard werkte behalve voor particulieren, in opdracht van gemeentelijke overheden: stedelijke- en grietenijbesturen. Tussen 1820 en 1850 gaven stadsbesturen opdracht om de bolwerken rondom de steden te vergraven tot groene wandelingen. Hierbij is de landschapsstijl in de openbare ruimte geïntroduceerd.⁹⁹ Andere vroege voorbeelden hiervan zijn bekend van Arnhem vanaf 1817 en Haarlem vanaf 1821. Tevens werden stadsparken en begraafplaatsen aangelegd. Dat laatste gebeurde na het verbod in 1827 op het begraven van lijken in de kerken. De uitvoering hiervan kon gedeeltelijk worden gerealiseerd in het kader van de werkverschaffing. Van deze gemeentelijke activiteiten zou Roodbaard profiteren. Hij werd steeds opnieuw benaderd, vooral in Friesland en in mindere mate in Groningen en Drenthe. Hierbij speelden zijn contacten met leden van de bestuurlijke elite een belangrijke rol.

Een reeks opdrachten voor Leeuwarden

De eerste gemeente waarvoor Roodbaard werkte was Leeuwarden. Vanaf 1820 liet het stadsbestuur de stadswallen in een 'groene wandeling' vergraven. De drijvende kracht achter deze plannen was burgemeester Thijs Feenstra.¹⁰⁰ Men begon met de herinrichting aan de

⁹⁹ Woud, Auke van der, *Het lege land. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848*. Amsterdam, 1987, 330.

¹⁰⁰ Eekhoff, W., 'De Dokkumer krans' in: *Weekblad voor Dockum en omstreken*, 1867, nr. 51, 8.

noord- en westzijde van de stad. Het project werd in fasen uitgevoerd tussen het genoemde jaar en 1851. Steeds weer werd Roodbaard benaderd om tekeningen te leveren. Enkele stadsbestuurders kenden hem van de particuliere opdrachten voor hun buitenplaatsen die zij hem verstrekten, zoals Pieter Cats en Jan Hendrik van Boelens. De wijze van benadering kan mondeling of schriftelijk zijn geweest. Hiervan zijn geen stukken bewaard gebleven. Na de benadering volgde het geven van een opdracht. Hiervan maakt Eekhoff in zijn grote geschiedkundig werk over Leeuwarden melding. De stadsarchivaris noteerde bijvoorbeeld dat het stadsbestuur Roodbaard heeft verzocht om een plan voor de stedelijke begraafplaats te maken.¹⁰¹ Het indienen van de tekening gebeurde op het stadhuis. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het verslag van de gemeenteraad in 1837 in verband met het presenteren van de ontwerptekening voor de nieuwe aanleg bij de Vrouwenpoort.¹⁰² Tevens is in de notulen van de gemeenteraad vermeld dat de ontwerptekeningen van Roodbaard door burgemeester en wethouders in de vergaderingen getoond zijn.¹⁰³ De gemeenteraad van Leeuwarden stelde speciale commissies in voor het begeleiden van de projecten. De leden belegden een vergadering op het stadhuis, waar Roodbaard aanwezig was. Zij bespraken samen met hem de ontwerptekeningen waarop hij toelichting kon geven.¹⁰⁴ Bij het eerste ontwerp voor de Prinsentuin bestond de commissie uit de wethouder mr. J.D. Wierdsma en de leden S. Salverda en genoemde Th. Feenstra.¹⁰⁵ Sommige commissieleden bezaten zelf een tuin in de landschapsstijl in de stad.¹⁰⁶ Of deze door Roodbaard zijn ontworpen, is niet uitgesloten. Bij het ontwerpen van een stadsverswatervijver in Leeuwarden in 1825 werd geen commissie benoemd, wel bij de aanleg van de Algemene Begraafplaats in 1829-1830. In die commissie zaten behalve de reeds genoemde Wierdsma de kooplieden Pieter Cats, W.H. Suringar en O.P. Waller.¹⁰⁷ Tijdens de inrichting van het gebied bij de Wirdumerpoort heeft de Bouwcommissie uit de gemeenteraad in 1835 met Roodbaard samengewerkt. Zijn werkzaamheden werden door de leden bij dit uitgebreide project nauwlettend gevolgd.¹⁰⁸ Roodbaard werkte hier samen met de stadsarchitect Gerrit van der Wielen. Dit was de eerste keer dat hij aan een dergelijk ingewikkeld stedenbouwkundig project heeft deelgenomen.

Het vertrouwen van het stedelijk bestuur in Roodbaard bleef groot. Hij kreeg ook opdracht voor de voortzetting van de aanleg van de gehele groene wandeling op de vroegere bolwerken en op de plaats van de afgebroken stadspoorten. Deze begon aan de noordkant vanaf de Hoeksterpoortsdwinger westwaarts door de Prinsentuin naar de Oldehoofsterdwinger. Vandaar liep deze in zuidelijke richting via de Westerplantage (afb. 30) naar de Verlaatsdwinger en vervolgens oostwaarts langs de Zuider- en Wirdumerpoortsdwinger tot aan de Weaze (zie kaart 3). Roodbaard noteerde op zijn ontwerp voor de Verlaatsdwinger dat 'alles een smaakvolle verbinding verkrijgt en also alle Leeuwarder wandelingen een goed geheel bekome'.¹⁰⁹ Dit is een belangrijke mededeling over een plan dat ook zijn beslag kreeg.

¹⁰¹ Eekhoff, *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 242. Er zijn in de gemeentelijke correspondenties echter geen vermeldingen van brieven van en aan Roodbaard aangetroffen.

¹⁰² HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 160, d.d. 25-9-1837, nr. 5/34.

¹⁰³ Bijvoorbeeld bij de ontwerpen voor de Vrouwenpoortsdwinger (HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 160, d.d. 25-9-1837, nr. 5/34) en de Prinsentuin (idem, inv. nr. 166, d.d. 7-9-1843, nr. 20).

¹⁰⁴ Bijvoorbeeld bij het ontwerp van de Algemene Begraafplaats. Zie HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 153, d.d. 3-12-1830, nr. 5.

¹⁰⁵ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 143, d.d. 17-2-1820, nr. 9.

¹⁰⁶ Bijvoorbeeld de tuinen van J.D. Wierdsma (hij bezat een mooie tuin aan de Uniabuurt) en van Thijs Feenstra (landschapstuin achter het latere Sminiahuis aan de Tweebaksmarkt).

¹⁰⁷ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 153, d.d. 3-12-1830, nr. 5.

¹⁰⁸ HCL, idem, inv. nr. 158, d.d. 28-9-1835, nr. 9.

¹⁰⁹ Dit heeft Roodbaard op zijn ontwerp van de Verlaatsdwinger genoteerd.

Op de plaats van de bolwerken is vanaf 1820 tot 1847 een groene wandeling aangelegd met paden die om perken met gras, heesters en bloemen slingerden. De groene long bood de ingezetenen van de stad ‘een bekoorlijke wandeling’, zoals W. Eekhoff het heeft opgemerkt.¹¹⁰

Afb. 30. Gezicht op de Verlaatsdwinger met de molen ‘De Hoop’ vanuit het zuidoosten, aangelegd in 1846. Anoniem, circa 1860, olieverf op paneel.

Behalve met het ontwerpen werd Roodbaard ook belast met het toezicht op de uitvoering van de werkzaamheden. Bij een volgend belangrijk stedenbouwkundig project aan het Zaailand in 1847, schakelde men hem opnieuw in. Toen is hij benaderd om samen met de stadsarchitect Thomas Romein over de vormgeving van het plein te adviseren.¹¹¹ Hieruit blijkt dat zijn deskundigheid als architect door de stedelijke overheid op hetzelfde niveau werd geschat als die van de stadsarchitect. Roodbaard werd tot februari 1851 zeker betrokken bij deze plannen. Zijn laatste project was het inrichten van het terrein achter het Paleis van Justitie, dat men nog voor de zomer gereed wilde hebben (zie bijlage 15).¹¹² Hij overleed in mei waardoor hij de voltooiing niet meer kon meemaken.

Andere overheidsopdrachten

In de stad Groningen is maar één project van Roodbaard bekend. Het betreft de inrichting van het Guyot-plein in 1829 bij het Instituut voor Doven bij het monument voor de oprichter H.D. Guyot (afb. 31). Aangezien het hier de openbare ruimte betreft, heeft de gemeente toen de opdracht gegeven voor het kappen van bomen.¹¹³ De aanleg moet in dat jaar zijn begonnen.¹¹⁴

¹¹⁰ Eekhoff, *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 222.

¹¹¹ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2020, brief van B en W van Leeuwarden, d.d. 27-7-1847.

¹¹² HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 187, d.d. 20-2-1851, nr. 4/34.

¹¹³ GA, Toegang 1399, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 6, 12-10-1829, nr. 1.

¹¹⁴ De kosten van de aanleg van het park zijn noch in de kasboeken van het Instituut van Doven, noch in de gemeentelijke rekeningen terug te vinden in de periode 1829-1833. Op de achterzijde van de tekening moet

Het is niet uitgesloten dat het plan tot stand is gekomen door toedoen van de gemeentesecretaris van de stad, jhr. Jean Hora Siccama. Zijn vader Willem kende Roodbaard nog uit de tijd van de Tekenacademie en zijn ooms en tantes hebben hem immers een ontwerp voor hun tuin laten maken (zie schema 1).¹¹⁵ In verband met de uitvoering is nog een kopie van het ontwerp gemaakt, zonder de opmerkingen van de ontwerper.¹¹⁶

Afb. 31. Ontwerp voor de aanleg van het Guyotplein in Groningen, rondom het monument van H.D. Guyot. L.P. Roodbaard, 1829, ingekleurde tekening.

later het jaartal 1831 zijn aangebracht. Het is opmerkelijk dat in de genoemde periode in de beide administraties vermeldingen over de uitgave en de opdracht ontbreken.

¹¹⁵ Tante Rolina en oom Johan Hora Siccama lieten respectievelijk bij Borniastate en Fraeylemaborg een aanleg door Roodbaard verzorgen.

¹¹⁶ GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten, inv. nr. 1122.

Een ander overheidsproject betrof de realisering van het openbaar wandelpark ‘de Nieuwe Aanleg’ in Wolvega, waartoe het eerste besluit in 1830 is genomen.¹¹⁷ Deze opdracht kreeg Roodbaard tijdens de ambtsperiode van Nicolaas van Heloma, grietman van Weststellingwerf. Roodbaard maakte op zijn verzoek al in 1831 een ontwerp voor de tuinaanleg bij de nieuw te bouwen grietmanswoning aan de Rijksstraatweg.¹¹⁸ Dit plan werd niet uitgevoerd. Het genoemde plan voor de Nieuwe Aanleg werd in 1837 weer actueel.¹¹⁹ Toen is besloten het werk te laten uitvoeren in het kader van de werkverschaffing. Waarschijnlijk op instigatie van Nicolaas van Heloma werd Roodbaard voor het ontwerpen en het toezicht op de uitvoering benaderd.¹²⁰

In Heerenveen werd in 1840 het grietenijbestuur van Schoterland door een groep voornamelijk burgers benaderd voor de aanleg van een openbaar wandelpark. Zij ervoeren het ontbreken hiervan als een groot gemis. Dit gebeurde op initiatief van de rechter mr. C.H.S. van Boelens, een neef van de Leeuwarder burgemeester J.H. van Boelens. De eerstgenoemde diende een verzoek voor de aanleg van een park in.¹²¹ Hierna besloot de grietenijraad van Schoterland in 1841 dat op het terrein achter het grietenijhuis een aanleg moest worden gerealiseerd. De naam van Roodbaard zal al snel genoemd zijn. In het naburige Wolvega had hij het openbaar wandelpark de Nieuwe Aanleg in 1837 gerealiseerd (afb. 32). Het hielp waarschijnlijk ook dat de grietman van Schoterland via zijn collega en zwager Nicolaas van Heloma uit Wolvega zijn werk kende. Roodbaard werd naar Heerenveen uitgenodigd voor het opmeten van het terrein en voor het maken van een ontwerp van de aanleg dat in 1842 werd gerealiseerd.¹²²

Afb. 32. De Nieuwe Aanleg van Roodbaard in Wolvega wordt gedomineerd door een waterpartij met een slingerende contour. Foto, 2017.

¹¹⁷ Archief gemeentebestuur Weststellingwerf 1816-1912, inv. nr. 32, besluit van grietman en assessoren, 14-10-1830, nr. 1.

¹¹⁸ De ontwerptekening berustte in 1987 in de Oudheidkamer van Wolvega. In dat jaar heeft Museum Willem van Haren van het Wolvegaster museum de tekening geleend voor de expositie ‘Mensen van macht en aanzien’.

¹¹⁹ Archief gemeentebestuur Weststellingwerf 1816-1912, inv. nr. 2053.

¹²⁰ De ontwerptekening is niet bewaard gebleven in het archief van de grietenij Weststellingwerf.

¹²¹ Archief gemeentebestuur Schoterland, inv. nr. 457, brief nr. 127.

¹²² Idem, inv. nr. 364, d.d. 3-3-1842.

Het stadsbestuur van Sneek besloot in 1841 Roodbaard te benaderen in verband met de herinrichting van het oude kerkhof, nu bekend als Martinikerkhof (zie bijlage 15).¹²³ Hij had al in 1837 ervaring met een soortgelijk plan van het Oldehoofsterkerkhof in Leeuwarden. De stad benoemde een commissie voor het stedelijk groen waarin wethouder H. Wouda en raadslid Willem G. Warren zitting namen. Zij werden belast met de voorbereidingen van het project. Warren had eerder zakelijke contacten met enkele relaties van Roodbaard. Hij was ook bekend als een groot tuinliefhebber.¹²⁴ Voor de realisering van de herinrichting van het gebied bij de afgebroken Oosterpoort werd Roodbaard in 1843 opnieuw uitgenodigd (zie bijlage 15). In verband met de aanleg van de straatweg naar Lemmer moest namelijk een nieuwe stedenbouwkundige oplossing worden gevonden, waarvoor de stadspoort werd gesloopt. Tegelijkertijd werd het terrein bij het tolhuis in Scharnegoutum aangepakt, in verband met het project van Waterstaat voor de oude straatweg naar Leeuwarden (afb. 33). De gemeente verstrekte hem een opdracht waarvoor Roodbaard ontwerptekeningen indiende. Hij was echter niet bereid om op verzoek van het stadsbestuur een begroting van de kosten op te stellen, omdat deze waarschijnlijk voor hem niet te overzien waren.¹²⁵

Afb. 33. Situatiekaart van het terrein bij het tolhuis in Scharnegoutum bij Sneek, waarop het ontwerp van Roodbaard schematisch is weergegeven, 1843.

De ingenieur van Waterstaat Martinus Beijerink merkte op dat hij zich ten aanzien van de realisering van het terrein in Scharnegoutum niet wilde voordoen als ‘architect van buitenplaatsen’.¹²⁶ Het is duidelijk dat hiermee Roodbaard werd bedoeld, want alleen hij noemde zich in die tijd zo in Friesland. Dit kan als een waardering voor de kwaliteiten van de tuinarchitect worden opgevat. De ingenieur wilde zich blijkbaar niet op diens vakgebied

¹²³ Het valt op dat het gemeentebestuur wel besloot tot het inschakelen van Roodbaard maar dat het nog twee jaar moest duren voordat de plannen werden uitgevoerd.

¹²⁴ De relaties waren de kwekersfirma Wijbren Krijns, David Spree, schoonzoon van Thijs Feenstra en Abraham Hesselink. (TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 119038, akten 34, 38, 104). Warren bezat in Sneek aan het Kleinzand een tuin met speciale gewassen.

¹²⁵ Archief gemeentebestuur Sneek, 1816-1912, inv. nr. 719.

¹²⁶ Idem, inv. nr. 120.

begeven. Roodbaard werd dan ook voor de aanleg van het terrein ingeschakeld.¹²⁷ Een jaar later kreeg hij een nieuwe opdracht voor de herinrichting van het gebied bij het bolwerk van de Noorderpoort in Sneek.¹²⁸

In 1843 begon het stadsbestuur in Harlingen met een plan voor het afgraven van de stadswal aan de noordoostkant van de stad. In het bolwerk wilde men in het kader van de werkverschaffing een ‘wandelpaats’ inrichten, later bekend als de Engelse Tuin. Voor de uitvoering werd eveneens een commissie benoemd, bestaande uit de welgestelde kooplieden Cornelis Harmens als president en Simon Stinstra als secretaris. In het verslag van de commissie is vermeld dat Roodbaard voorstellen deed ten aanzien van de beplanting. Hieruit kan men opmaken dat hij al voor een ontwerp was ingeschakeld.¹²⁹ De keuze voor Roodbaard is niet verrassend omdat hij voor enkele familieleden van Stinstra was ingeschakeld. Bij Groot Salwerd werkte hij voor Stinstra’s schoonvader Freerks Dirks Fontein en in Wijnaldum voor zijn zwager Jan Sikkes IJsenbeek. Van een deel van de aanleg is een tekening van omstreeks 1900 bewaard gebleven (afb. 34).¹³⁰ Het is mogelijk dat de hier aangegeven situatie overeenkomt met het oorspronkelijke ontwerp van Roodbaard. De tot nu toe enige bekende opdracht van de overheid in Drenthe aan Roodbaard was de inrichting van de Brink te Assen in 1841 (zie afb. 38 in hoofdstuk 5). Onder het burgemeesterschap van Hendrik Jan Oosting werd deze van oudsher belangrijke openbare ruimte tot een wandelpark omgevormd. Hiervoor werd Roodbaard, die zijn jeugd in Assen had doorgebracht, aangetrokken.¹³¹ De burgemeester bezat zelf een tuin van Roodbaard bij het Witte Huis aan de Vaart en zijn vader Jan Haak Oosting eerder één bij de Eerste Steen in Assen.

Afb. 34. Situatietekening van de Engelse Tuin in Harlingen, met de oude perkindeling in zwart en het voorgestelde nieuwe plan, als tweede laag. Circa 1900, detail van de oorspronkelijke aanleg.

¹²⁷ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2521. Het tolhuis stond aan de huidige Zwettewei in Scharnegoutum.

¹²⁸ Idem en Mulder-Radetzky, L.P. Roodbaard (1782-1851). *Een tuinarchitect*, 72.

¹²⁹ Archief gemeentebestuur Harlingen, inv. nr. 3324. Een schriftelijk bewijs voor een benoeming van Roodbaard ontbreekt. Het commissie-archief is grotendeels verloren gegaan. Alleen het verslag is bewaard.

¹³⁰ Archief gemeentebestuur Harlingen, inv. nr. 3260.

¹³¹ DA, Toegang 0921, Archief Stad Assen, inv. nr. 938.

Waardering door de opdrachtgevers

Door de aanleg van de landschapstuinen was Roodbaard in de loop der tijd met veel leden van de Friese elite in contact gekomen. Hieruit kan men opmaken dat er waardering voor zijn werk bestond. Wij hebben geprobeerd na te gaan of hiervan sporen te vinden zijn. Tijdens het onderzoek hiernaar hebben wij enkele uitingen van appreciatie achterhaald. Een bron hiervoor vormen brieven van één van de vroege opdrachtgevers, Jan Haak Oosting. Hij schreef in 1823 aan zijn zoon Johannes: ‘’t doet mij plaisier, dat Roodbaard op Oranjestein zooveel en zoo goed naar uw genoegen gewerkt heeft’.¹³² Johannes was ook tevreden met het werk van Roodbaard. Dit toonde hij door het geven van een *douceur* van 25 gulden.¹³³ Jan Haak volgde nauwlettend de verrichtingen van Roodbaard via de brieven van zijn zoon en vroeg of hij tevreden was met de vorderingen. Tevens uitte hij een enkele keer kritiek op een beslissing van Roodbaard. Hij vond zijn idee voor het planten van populieren om de moestuin van Oranjestein minder geslaagd.¹³⁴

Een belangrijke brief van een familielid, Claas Gosliga uit 1825 aan het echtpaar Oosting, laat zien dat de familie goed op de hoogte was van de ontwikkelingen in de tuinkunst. Gosliga vergeleek hierin Roodbaard met de bekende Franse tuinarchitect André le Nôtre, die vele formele tuinen bij paleizen heeft ontworpen. Deze vergelijking geeft aan dat Roodbaard door de families Oosting en Cats hogelijk is gewaardeerd.¹³⁵ De schrijver vervolgde zijn betoog dat Le Nôtre ‘alle zijne vermogens heeft aangewend tot verfraaijing en veraangenaming; de verandering van de smaak omtrent dit punt zal u allen wel zeer gefrappeerd hebben en de stijve heggen en kleine terrassen kunnen naar mij dunkt u niet zijn bevallen’. Hieruit blijkt dat de correspondent goed op de hoogte was van de formele stijl die toen als *passé* werd ervaren.

Afb. 35. Rinske Heringa (1770-1834), echtgenote van Pieter Cats prees het werk van Roodbaard. Taco Scheltema, ca. 1800. Olieverf op doek.

Op Oranjestein was men volgens de mode van de tijd met de aanleg in de landschapsstijl al ver gevorderd. De resultaten hoopte de familie in het najaar van 1825 te kunnen aanschouwen. Rinske Heringa, de vrouw van Pieter Cats, noteerde in een brief in hetzelfde jaar aan haar dochter Sjuwke en schoonzoon Johannes Bieruma Oosting het volgende: ‘Ook is

¹³² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 9, brief d.d. 6-12-1822.

¹³³ Idem, inv. nr. 65.

¹³⁴ Idem, inv. nr. 9, d.d. 6-12-1822.

¹³⁵ Idem, inv. nr. 41, brief d.d. 27-9-1825 en Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 210.

Oranjestein een aardsch paradijs en is thans in de beste order ...'.¹³⁶ Uit haar notities valt op te maken dat zij Roodbaards ontwerp als zeer geslaagd beschouwde (afb. 35).

Een andere opdrachtgever, de eigenaar van Middelstein te Midlum, Bernardus van Loon, was eveneens zeer ingenomen met het werk van Roodbaard voor de tuin van zijn buiten. Hij schonk hem in 1831 een zilveren tabaksdoos voorzien van een ingegraveerde tekst in het deksel met de lovende woorden: 'De heer L.P. Roodbaard ontvangt dit eenvoudig cadeau ten blijke mijner hoogachting wegens het naar smaak en kunst door U Edele aangelegde mijner buitenplaats Middelstein onder Midlum in den jare 1831 van Uw Edele vriend B. van Loon' (afb. 36).¹³⁷ Hoewel de tekst formeel klinkt, bevat deze een bijzonder gegeven, namelijk dat van Loon zich vriend van Roodbaard noemt. Dit wijst op een speciale band met de tuinarchitect.

Afb. 36. Zilveren tabaksdoos geschonken door B. van Loon aan Roodbaard, met ingegraveerde opdracht, 1831.

Verder kennen wij de waarderende woorden van Reino van Boelens, dochter van de toenmalige burgemeester van Leeuwarden. In een brief aan haar verloofde schreef zij over de aanleg van de tuin achter hun huis aan de Nieuwestad in Leeuwarden: 'Roodbaard heeft er een lief tekeningetje van gemaakt. Ik kan u niet zeggen hoezeer het mij verheugt dat dat plan eindelijk is doorgegaan'.¹³⁸

Een vorm van waardering blijkt ook uit het inlijsten en ophangen van tuinontwerpen door enkele opdrachtgevers. De verkleuring op de randen van de bewaarde exemplaren van Staniasstate (de achtertuin) en op één van Ekenstein wijst erop dat ze waren ingelijst. De tevredenheid van de buitenplaatseigenaren is tevens op te maken uit het feit dat zij Roodbaard

¹³⁶ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 41, brief d.d. 4-9-1825.

¹³⁷ Deze doos wordt bewaard in het Fries Museum, met de signatuur 964 C. In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 93 is in de inscriptie van de tabaksdoos één voorletter van Roodbaard verkeerd gelezen. Er staat duidelijk L.P. Roodbaard in plaats van H.P. Roodbaard.

¹³⁸ TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 5617.

meerdere keren hebben ingeschakeld bij het wijzigen van een eerder door hem aangelegde tuin en ook voor de uitbreiding van een aanleg. Leden van de families Cats, Oosting, Van Lynden, Looxma en IJsenbeek hebben hem hiervoor opdrachten verstrekt. Een teken van het koesteren van de tekeningen is ook het feit dat ze in de familiearchieven werden bewaard.

De grietenijen en stadsbesturen benaderden hem keer op keer voor de aanleg van wandelplaatsen en andere voorzieningen in de steden en dorpen. Dit gold voor Leeuwarden en Sneek. Het laatste kan ook als waardering worden opgevat. Een andere vorm van waardering kan soms in een tekst van een officieel document in eenvoudige bewoordingen zijn geformuleerd. Een voorbeeld hiervan is een brief van Gedeputeerde Staten van Friesland uit 1838 waarin zij refereren aan de verfraaiingen van de stadsrand in opdracht van het stadsbestuur van Leeuwarden.¹³⁹ Deze uitlating houdt ook een waardering van Roodbaard in.

Spreading van de opdrachten in de periode 1819-1851

Bij het beschouwen van de opdrachten van Roodbaard hebben wij nagegaan hoe deze over de periode 1819-1851 verspreid waren. Hiervoor hebben wij alle opdrachten, zowel particulier als die van de overheid chronologisch geordend (zie tabel 1). Zijn eerste opdracht was voor een particulier en al snel volgden nog vele andere, soms afgewisseld of juist tegelijkertijd met een project voor gemeenten. De drukte had tot gevolg dat hij soms ‘in grote haast’ moest werken, zoals hij noteerde op de tekening van de tuin van apotheker Riedel in Kollum.¹⁴⁰ In de jaren twintig van de negentiende eeuw nam het aantal opdrachten flink toe met een piek in 1822. Dit gold niet voor 1829, uit welk jaar geen projecten bekend zijn.¹⁴¹ Vanaf 1830 namen ze toe en in het jaar 1832 volgde weer een piek. Deze tendens zette zich voort in de jaren veertig van de negentiende eeuw. In 1841 verbleef Roodbaard volgens de notitie van een familielid van een opdrachtgever regelmatig buiten de stad waar hij veel opdrachten uitvoerde.¹⁴² Dit wijst ook op een drukke praktijk toen, die nog in de jaren 1842 en 1843 voortduurde. Na 1847 nam het aantal af. Toch is het opmerkelijk dat hij zelfs in het jaar van zijn overlijden in 1851 nog één in de wacht sleepte. Deze kon hij echter niet meer voltooien. Alles opgeteld komen wij op 101 opdrachten. Hierbij moet worden opgemerkt dat er soms meerdere voor één project zijn verstrekt, zoals bij Lyndenstein. Duidelijk is dat Roodbaard vanaf zijn intrede in Friesland geregeld voor de aanleg van tuinen werd benaderd. Het is echter niet bekend of hij opdrachten heeft moeten afwijzen of dat er meer waren, waarover geen informatie is bewaard gebleven. Hij was gedurende zijn hele werkzame leven verzekerd van opdrachten en van een zeker inkomen (zie bijlage 4).

¹³⁹ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 732, resolutie d.d. 7-6-1838, nr. 40, met een afschrift van een brief, waarin de verfraaiing wordt genoemd.

¹⁴⁰ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 237.

¹⁴¹ Het is mogelijk dat hij in dat jaar al met de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden bezig was, zoals W. Eekhoff op de ontwerptekening heeft vermeld (HCL, THA, D 075.2) Uit de gemeentelijke stukken blijkt echter dat vanwege het uitblijven van een besluit, het project pas in 1830 aanvangt.

¹⁴² TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 5617.

Categorie opdrachtgevers	1819-1830	1831-1840	1841-1851	Totaal
Adel	9	9	5	23
Patriciaat	17	6	8	31
Overige particulieren	8	5	3	16
Onbekende particulieren	3	-	-	3
Gemeentelijke overheid	5	6	15	26
Instellingen	-	1	1	2
Totaal	42	27	32	101

Tabel 1. Verdeling van de opdrachten per categorie opdrachtgevers in de periode 1819-1851.¹⁴³

Particuliere opdrachtgevers met landschapstuinen van andere ontwerpers

In het voorgaande is uiteengezet welke opdrachten Roodbaard heeft uitgevoerd. In de negentiende eeuw lagen in Friesland behalve de landschapstuinen die hij had ontworpen ook andere Engelse tuinen. Een aantal hiervan is weergegeven op het kadastrale minuutplan, op topografische kaarten en afbeeldingen.¹⁴⁴ Wij hebben onderzocht wie de opdrachtgevers van deze tuinen waren. Zij kunnen in twee categorieën worden onderscheiden, grietmannen en andere leden van de elite. Als bestuurders vertegenwoordigden zij belangrijke politieke macht in de periode toen Roodbaard werkzaam was, namelijk in de periode 1819-1851. In dit tijdvak bekleedden 82 personen het grietmansambt.¹⁴⁵ Van deze groep bezaten 44 personen met zekerheid een landschapstuin (zie bijlage 7). Dit betekent dat meer dan de helft van deze bestuurders een tuinaanleg naar de modieuze stijl van die tijd bezat. Vijftien grietmannen hadden een tuin van Roodbaard. Van hen hebben twaalf zelf een opdracht gegeven, waarvan één niet is uitgevoerd.¹⁴⁶ De overige vier hebben de tuin geërfd. De resterende 29 grietmannen bezaten een landschapstuin waarvan de ontwerper niet bekend is. Het kan echter niet worden uitgesloten dat sommige van deze tuinen van Roodbaards hand waren. Naast de grietmannen treft men een groep van veertien vooraanstaande personen aan, met beroepen als gemeentesecretaris, griffier, (kanton)rechter, notaris en advocaat, die een landschapstuin bezaten. Enkel waren zonder beroep (zie bijlage 8).

Van de meeste van hun landschapstuinen zijn de ontwerpers niet te traceren, behalve Rinze Klazes Brink (1791-1859) en Lambartus Vlaskamp (1807-1854). Wel is het bekend dat hun aantal tussen 1820 en 1851 beperkt was. Van Brink is bekend dat hij voor de grietman van Leeuwarderadeel jonkheer Vitus Valerius van Cammingha een eenvoudig ontwerp voor een kleine tuin heeft verzorgd, bij zijn huis in Huizum (zie afb. 31 in hoofdstuk 8). De andere ontwerper, Lambartus Vlaskamp, woonde achtereenvolgens in Dokkum en Rinsumageest. Hij noemde zich vanaf 1831 hovenier en boomkweker, met uitzondering van

¹⁴³ Zie voor de specificatie: bijlage 6.

¹⁴⁴ Behalve de informatie op genoemde kaarten zijn gegevens ontleend aan archivalia.

¹⁴⁵ Dit getal is ontleend aan H. Baerdt van Sminia, *Naamlijst van de grietmannen die van 1816 tot 1851 hoofden van de gemeenten ten platten lande in Friesland zijn geweest*. Leeuwarden, 1851.

¹⁴⁶ Het betrof een ontwerp voor Nicolaas van Heloma in Wolvega.

1847 en 1849 toen hij als architect werd vermeld.¹⁴⁷ Hij werkte voor de grietmannen Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra op Fogelsanghstate in Veenklooster en Sako van Teijens op Fockensstate in Beetsterzwaag.¹⁴⁸ Voor beiden heeft Roodbaard eveneens een ontwerp geleverd. Wat Veenklooster betreft, heeft Roodbaard eerst de tekeningen gemaakt en Vlaskamp werd daarna betrokken bij de uitvoering.¹⁴⁹ Bij het tweede project was waarschijnlijk het voorstel van Roodbaard niet naar tevredenheid en daarom is Vlaskamp uitgenodigd voor een tweede ontwerp. Dit is wegens gebrek aan bronnen niet meer vast te stellen.

Verder bestond de mogelijkheid dat een vakkundige tuinbaas eventueel met behulp van goede voorbeeldboeken voor het ontwerp zorgde. Hiervan zijn tot nu toe geen gegevens bekend. Nader onderzoek kan hierin wellicht verandering brengen.

Conclusie

Na het beschouwen van de maatschappelijke stratificatie in de noordelijke provincies in de eerste helft van de negentiende eeuw, hebben wij een beeld gekregen van de achtergronden van de particuliere opdrachtgevers van Roodbaard. Ons onderzoek wees uit dat zij voortkwamen uit adel, patriciaat en hogere burgerij. In veel gevallen waren zij de bestuurders, die ook opdrachten namens de overheid aan Roodbaard verstrekten. Wij zien ook nauwe relaties van de opdrachtgevers in de netwerken, waaruit de contacten met Roodbaard voortkwamen. Het valt op dat binnen deze circuits enkele centrale figuren voorkwamen, wiens familieleden, vrienden en relaties de tuinarchitect inschakelden. Ook enkele vrouwen hoorden hiertoe. Hun beweegredenen waren enerzijds het volgen van de mode, anderzijds het tonen van speciale interesse in de tuinkunst. Dit levert verder het beeld op dat de elite een groot vertrouwen had in de tuinarchitect, zowel in zijn persoon als in zijn kwaliteiten. Een andere verklaring van de vele opdrachten is ook dat hij nauwelijks concurrenten had. Een vergelijking met de opdrachtgevers van de vak- en tijdgenoten J.D. Zocher junior en H. van Lunteren levert hetzelfde beeld op. Zij behoorden grotendeels tot de elite in de provincies Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Overijssel en verder tot de stedelijke besturen. Hoe de relatienetwerken daar waren opgebouwd vergt nader onderzoek.

¹⁴⁷ Advertentie *Leeuwarder Courant*, 11-5-1847 en TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 249, kwitantie 1-5-1849.

¹⁴⁸ Mulder-Radetzky en de Vries, *Fogelsanghstate*, 49-51 en Van der Mark, 'Gerrit Vlaskamp. Een kroniek', 70-72. Zie ook hoofdstuk 8.

¹⁴⁹ Zie verder hoofdstuk 8.

5. Het oeuvre van Lucas Pieters Roodbaard

Inleiding

De centrale vraag in dit hoofdstuk is hoe het oeuvre van Roodbaard is opgebouwd en welk type tekeningen hij heeft vervaardigd. Het gaat om de ontwerptekeningen voor tuinen, waarvan wij konden vaststellen dat ze zeker van zijn hand zijn. Met behulp hiervan hebben wij een catalogus van zijn werk samengesteld. Deze is te vinden in bijlage 17. Ook komt de vraag aan de orde of er nog andere tekeningen zijn geweest, die aan hem kunnen worden toegeschreven. Zijn oeuvre bestond niet alleen uit ontwerptekeningen. In het begin van zijn carrière heeft hij een aantal portretten vervaardigd. Hieraan is in hoofdstuk 3 aandacht besteed. De meerderheid vormden echter de ontwerptekeningen.

De tekeningen zijn gemaakt voor tuinen van buitenplaatsen, voor openbare parken en stadstuinen. De locatie hiervan is aangegeven op kaart 4. De vraag is welk type tekeningen te onderscheiden zijn en hoeveel er zijn vervaardigd. Het is van belang om te kunnen vaststellen of Roodbaard een eigen techniek en tekenstijl had en of hij beïnvloed werd door andere ontwerpers. Voor het bepalen van het oeuvre hebben wij onderzocht hoeveel tekeningen er kunnen zijn geweest en vergeleken met het totale aantal uitgevoerde opdrachten. Tevens is nagegaan of er nog meer tuinen aan hem kunnen worden toegeschreven.

Na het bepalen van het oeuvre van Roodbaard rijst de vraag hoe dit zich verhoudt tot dat van de bekendste tijdgenoten Jan David Zocher junior en Hendrik van Lunteren. Ten slotte moet de vraag worden beantwoord wat de herkomst en eigendomsgeschiedenis van de tekeningen is. Waarom zijn ze bewaard en heeft dat met de waardering van het werk te maken?

Het type tekeningen

Bij ons onderzoek naar de categorieën tuinen blijkt dat de meeste tekeningen van de tuinaanleg van buitenplaatsen van de elite bewaard zijn gebleven. Daarna volgen die van de groene wandelingen van de gemeentelijke overheid, gevolgd door ontwerpen voor de tuinen bij de stadshuizen van de elite.¹ Ten slotte is er de groep overige, met vier tuinen. Het oeuvre bestaat voor zover bekend uit 39 tekeningen. Hoe deze categorieën zich tot elkaar verhouden is weergegeven in het diagram (afb. 1).

Afb. 1. Diagram waarin het aantal tekeningen in de verschillende categorieën is aangegeven.

¹ Onder deze categorie worden ook tuinen in dorpen binnen de bebouwde kom begrepen.

In het oeuvre van Roodbaard zijn drie soorten ontwerptekeningen te onderscheiden (zie bijlage 10). In de eerste groep treft men de uitgewerkte presentatietekeningen aan, die zijn onder te verdelen in de fraai uitgewerkte exemplaren en de eenvoudiger uitgevoerde ontwerptekeningen.² Zij zijn meestal ingekleurd. De tweede groep bestaat uit schetstekeningen die vooral in zwart-wit zijn uitgevoerd.³ Deze werden ter plaatse gebruikt, en raakten soms versleten of beduimd of later zoek. Het laatste geldt voor de opmetingstekeningen die voorafgaand aan de ontwerptekeningen zijn gemaakt. Hoeveel hiervan waarschijnlijk zijn geweest, stippen wij later aan.

De presentatietekeningen werden vervaardigd met de bedoeling om de opdrachtgever een gedetailleerde indruk te geven van de te realiseren tuinaanleg. Tevens kon Roodbaard zijn ontwerp op een visueel aantrekkelijke wijze presenteren. Zijn tekeningen tonen de ruimtelijke indeling van de tuin met de specifieke elementen in de landschapsstijl zoals de kronkelende paden, de perken met bomen, heesters, bloemen en de vijverpartijen. Soms zien we ook een groep bomen in combinatie met een brug of een prieel zoals op de ontwerptekening van de Overtuin van Lyndenstein. Op enkele presentatietekeningen noteerde Roodbaard in de marge informatie over zijn ideeën of uit te voeren wijzigingen. Deze zijn te zien op de ontwerptekeningen van de Overtuin van Lyndenstein, van Ekenstein en op één van de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden uit 1830.⁴

Met behulp van zijn presentatietekeningen kon Roodbaard samen met de opdrachtgever van gedachten wisselen hoe het plan zou kunnen worden uitgevoerd. Het resultaat van het gesprek kon zijn dat er wijzigingen in de ontwerptekening moesten worden aangebracht, zoals blijkt uit die van de Prinsentuin in 1820. Hier noteerde hij het volgende: ‘Plan van den vernieuwden aanleg van den Prinsentuin, hetwelk niet geheel is gevolgd’.

Afb. 2. De eerste presentatietekening voor de Prinsentuin in Leeuwarden. L.P. Roodbaard, 1820.

² Mulder-Radetzky, L.P. Roodbaard (1782-1851). *Een tuinarchitect*, 18 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 40.

³ In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 40, is als type tekening, de uitvoeringstekening toegevoegd, waarvan niet duidelijk is wat hiermee wordt bedoeld.

⁴ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 414. Zie voor het ontwerp van Ekenstein: GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten, nr. 6819 en voor het exemplaar van de Algemene Begraafplaats te Leeuwarden: HCL, THA, nr. D 075.2.

De vroegst bekende presentatietekening is het ontwerp voor de Prinsentuin uit 1820, die aan het stadsbestuur van Leeuwarden werd aangeboden (afb. 2). Deze is met heel veel zorg en precisie getekend met de bedoeling om het stadsbestuur van de kwaliteit van zijn plan te overtuigen. Nog duidelijker kunnen wij de wijzigingen aflezen van de tekening van de Verlaatsdwinger in de zuidwesthoek van Leeuwarden uit 1846.⁵ Ze zijn aangebracht naar aanleiding van de bespreking met het stadsbestuur over het ontwerp. Deze zijn in een andere kleur inkt uitgevoerd in het midden van de tekening en onderaan vlakbij de nieuw getekende brug. Hier zien wij ook dat een perk is uitgeradeerd (afb. 3) Deze tekening toont behalve de Verlaatsdwinger het zuidelijk deel van de aangrenzende Westerplantage (links onder). Het laatste is al in 1837 gerealiseerd. De tekst van de toelichting op de tekening is opgenomen in bijlage 14.

Afb. 3. Ontwerp voor de Verlaatsdwinger en een deel van de Westerplantage in Leeuwarden met toelichtende tekst. L.P. Roodbaard, 1846, ingekleurde tekening.

⁵ HCL, THA, D IX.083.

Verder zijn er presentatietekeningen van de buitenplaats Staniastate in Oenkerk en de tuin van het Trommiushuis in Groningen.⁶ Het is bijzonder dat van de state de tekeningen van verschillende ontwerpfasen bewaard zijn gebleven. Het betreft hier twee ontwerpen respectievelijk van de vóór- en achtertuinten en één van de gehele aanleg, waarbij de twee tuindelen met elkaar zijn verbonden. De tuin van Staniastate komt in hoofdstuk 6 uitvoerig aan de orde. De ontwerpen zijn vervaardigd in de beginperiode van Roodbaards carrière. De tekening voor de tuin van het Trommiushuis is enigszins sjabloonachtig getekend maar toont een verscheidenheid van perken en bomen (afb. 4). Het valt op dat de populierenrij aan de bovenkant van de tekening een grote overeenkomst vertoont met die aan de zuidkant op het ontwerp van de Prinsentuin (afb. 2).

Afb. 4. Ontwerp voor de tuin van het Trommiushuis van Tidde Folmer in Groningen. L.P. Roodbaard, circa 1820, ingekleurde tekening.

⁶ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nrs. 54 en 55, FM, PTA 286-024 en Groninger Archieven, Toegang 1536, inv. nr. 7751.

Andere gedetailleerd uitgewerkte presentatietekeningen zijn vervaardigd voor Lyndenstein in Beetsterzwaag (circa 1825-circa 1837), voor Roptastate in Wijnaldum en voor Voormeer in Heerenveen. Het ontwerp van Roptastate werd gemaakt in verband met de uitbreiding van de aanleg in 1844 en zoals Roodbaard op de tekening vermeldt, met de bedoeling om deze in huis te bewaren. Eén tekening van Ekenstein in Tjamsweer is van een geschilderd kader in donkere tint voorzien, wat er op wijst dat het hier ook de bedoeling was om deze op te hangen.⁷ Een aantal tekeningen voorzag Roodbaard van een zwarte lijn als kader met het oog op de presentatie. Voorbeelden hiervan zijn het eerste ontwerp voor de Prinsentuin, dat voor de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden en twee tekeningen voor Lyndenstein.⁸

De tweede groep tekeningen bestaat uit schetsen. De eerste bekende betreft een plan voor de moestuin die kon worden gelokaliseerd ten zuidoosten van de Fraeylemaborg in Slochteren (afb. 5). Het handschrift op de schets toont dat van Roodbaard. Deze enigszins stijve tekening kan vroeg worden gedateerd, namelijk omstreeks 1821.⁹ Naast de algemene aanduiding van heesters, planten en ‘zomerbloemen’ worden rozen, frambozen, aardbeien, aalbessen en appelbomen genoemd. Verder noteerde hij verschillende soorten groenten, zoals spinazie, ‘suikerkool’, ‘walzebonen’ en radijs, maar ook kruiden als dragon, pimpernel en bitterkers. De tuin is volgens de aanduidingen op de schets te situeren tussen het houtstek en de appelhof.¹⁰

Afb. 5. De vroegst bekende schets van Roodbaard van de moestuin bij de Fraeylemaborg in Slochteren, circa 1821.

⁷ Het ontwerp van Ontwijk en Brouwershave vertoont spijkergaten, dat van de achtertuin van Staniasstate papier- en lijmresten. Zie voor dat van Ekenstein: GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten, nr. 6820.

⁸ HCL, THA, nr. D 075.2, D 070 en TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nrs. 412 en 413.

⁹ KB, KW CdG 346--04. Zie ook hoofdstuk 8, afb. 8.

¹⁰ KB, CdG 346.

Als men de situatiekaart van F.F.N. van Hulten uit 1821 verder bekijkt, dan valt ook het stukje aanleg op met de aanduiding ‘bloemtuin’ ten zuiden van de borg met de slingerpaden en een druppelvormig vijvertje (afb. 6).¹¹ De kronkelende lijn van de paden en de druppelvorm van de vijver zijn karakteristiek voor het werk van Roodbaard. Het is aannemelijk dat Roodbaard ook voor dit stukje tuin verantwoordelijk was. Dit is eveneens te zien op het kadastrale minuutplan (afb. 7).

Afb. 6. De groentetuin op de schets lag bij de kom aan de gracht vlakbij de appelhof aan de noordkant van de aanleg bij de Fraailemaborg, F.F.N. van Hulten, 1821. Detail van de opmetingskaart.

Afb. 7. Op het kadastrale minuutplan wordt de aanleg met slingerende paden met vijver ten zuiden van de borg weergegeven, 1821.

Roodbaard bleef gedurende zijn hele carrière schetsen maken, waarbij een vlotte manier van tekenen opvalt. Zelf noemde hij deze een keer ‘de ruwe schetsen van een denkbeeldige

¹¹ Van Harten, Henny, ‘Het uitgestrekte park van de Fraailemaborg’, 5.

aanleg'.¹² Met vloeiende lijnen wist hij op zijn tekeningen de inrichting van de tuin weer te geven. Dat het schetsen zijn blijkt ook uit het feit dat een schaalstok niet is ingevuld, of lijnen zo maar ophouden zonder een duidelijk einde en perken niet zijn ingevuld. Een voorbeeld hiervan is het ontwerp van de tuin van Heringastate in Marsum, daarop komen zelfs doorhalingen voor (afb. 84 in hoofdstuk 6). De zwart-wit tekeningen van de tuin van Groot Terhorne (afb. 18) en het Oldehoofsterkerkhof (afb. 9) zijn ook schetsmatig uitgevoerd. Op sommige schetsen vermeldde hij de soorten bomen, heesters of bloemen. Een andere keer, op de tekening van de Wirdumerpoorts- en Hoeksterpoortsdwinger noteerde hij: 'enige losse gedachten wegens beplanting' maar hij specificeerde de soorten niet. Hij gaf alleen aan of het om naald- of loofbomen ging (afb. 8). Deze zijn één van de minst uitgewerkte schetsen.

Afb. 8. Gecombineerde schets voor de Wirdumer- en Hoeksterpoortsdwinger in Leeuwarden, respectievelijk aan de zuidoost- en noordoostzijde van Leeuwarden. L.P. Roodbaard, 1831, tekening.

¹² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 312. Het betreft hier de tuin van de familie Cats aan de Nieuwestad te Leeuwarden.

Het valt op dat Roodbaard zijn ontwerpen meestal heeft gesigneerd, een enkele keer met de toevoeging ‘invent/r’ (inventor) zoals op de tekeningen van Ontwijk in Oranjewoud en op die van het Guyotplein in Groningen. Op de tekening van Lyndenstein uit omstreeks 1825 heeft hij anders getekend, namelijk met ‘Invent..er’.¹⁴ Het woord inventor geeft aan dat hij zich als ontwerper presenteerde. Ter vergelijking is gekeken hoe andere bekende tuinarchitecten hun werk signeerden. Zocher junior ondertekende zijn tekeningen met zijn naam en soms met de toevoeging architect. H. van Lunteren gebruikte ook alleen zijn naam bij het signeren. De handtekening van L.P. Roodbaard is karakteristiek met de zwierige haal onder zijn naam en daardoor goed herkenbaar (afb. 11).

Afb. 11. De handtekening van Roodbaard op de tekening van de tuin van J.M. Riedel in Kollum, circa 1828.

Hij dateerde zijn ontwerpen niet. De enige uitzondering hierop vormt de presentatietekening van de Prinsentuin uit 1820. Ook vakgenoten zoals J.D. Zocher jr. en H. van Lunteren dateerden hun ontwerpen zelden. De meeste zijn voorzien van een schaalstok. De noordpijl is op verschillende wijzen weergegeven en soms weggelaten.¹⁵ Zijn tekeningen zijn niet altijd naar het noorden gericht. De gebruikte schalen zijn Nederlandse ellen, Rijnlandse roeden, treden en passen. Op sommige ontwerptekeningen zijn lijnen met rechthoeken te zien. Deze geven een deel van de vorige aanleg weer, zoals bij de achtertuin van Staniastate en de Overtuin van Lyndenstein.

Enkele keren voorzag Roodbaard zijn tekeningen van een titel. Hij gebruikte daarbij soms de term ‘copie’, waarmee in die tijd een handgetekend ontwerp werd bedoeld.¹⁶ De legenda ontbreekt op de meeste tekeningen.¹⁷ Soms gebruikte hij letters om informatie over onderdelen van het plan te geven zoals op het ontwerp van de Prinsentuin in 1820 en van het Witte Huis in Assen. In beide gevallen is de aparte verklarende tekst verloren gegaan. Dit bemoeilijkt het analyseren van de tekening. Soms werkte de tuinarchitect met sjablonen om teksten op een tekening aan te brengen zoals bij die van de Prinsentuin uit 1820. Hiermee heeft hij de woorden ‘STADS’ en ‘GRACHT’ aangegeven. De teksten op de tekeningen zijn

¹⁴ Zie ook: Holwerda, ‘Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard voor Lyndenstein’ in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 27 (2018), 35.

¹⁵ Verder gebruikte Roodbaard de noordpijl lang niet altijd. Dit wijst er op dat hij geen landmeter was, ook al gebruikte hij op sommige tekeningen cartografische elementen, zoals dat wordt gesteld in: Nel de Vink, ‘Het perspectief van de cartografie’, in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 45-47.

¹⁶ Zie het ontwerp van Staniastate (FM, PTA 286-024), dat van de tuin van Heringastate en dat van Ekenstein (GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten, nr. 6820). Het woord ‘copie’ werd toen niet gebruikt in de betekenis van een kopie naar een tekening. Zie van Dale, *Groot Woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht/Antwerpen, 1982.

¹⁷ Volgens Marlies Philippa e.a., *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, Ke-R., Amsterdam, 2007, 198, is een legenda een verklaring van tekens op een landkaart. C. Koeman, *Handleiding voor de studie van topografische kaarten van Nederland 1750-1850*. Culemborg, 1978, 90, geeft aan dat onder legenda ook een verklarende tekst in combinatie met een letter op een kaart kan worden verstaan.

taalkundig niet in orde en de spelling is vaak niet correct, zoals al eerder is vastgesteld.¹⁸ De formuleringen getuigen echter ervan dat Roodbaard het ontwerp helder voor ogen had en zijn ideeën op een duidelijke wijze wist te formuleren, zoals op de ontwerptekening van het Guyotplein te lezen valt (afb. 12). Roodbaard schrijft dat hij bij het maken van het ontwerp om het bestaande monument een zekere vrijheid heeft genomen voor het vinden van een nieuwe oplossing. Hij meldt dat hij enige bestaande bomen wil behouden. Uit de verklarende teksten blijkt ook dat hij over een brede kennis van het te gebruiken beplantingssortiment beschikte. Bij het Guyotplein ging het om de specificatie van de aanbevolen bomen voor de aanleg.

Afb. 12. De verklarende tekst bij het ontwerp van het Guyotplein in Groningen. L.P. Roodbaard, 1829, ingekleurde tekening. Detail.

Roodbaard kon zijn ideeën voor een landschappelijke aanleg goed visualiseren. De opleiding tot kunstenaar stelde hem in staat om een kwalitatief goede tekening af te leveren. Roodbaards tekeningen bezitten een karakteristieke stijl, waardoor zijn ontwerpen herkenbaar zijn. Bij de weergave van de beplanting is een diversiteit van loof- en naaldbomen waar te nemen, die op de tekeningen goed zijn te onderscheiden. Hij maakte gebruik van schaduwwerking ter accentuering van bepaalde perken en boomgroepen in de aanleg zoals op de ontwerptekening van de Overtuin van Lyndenstien (afb. 56 in hoofdstuk 6). Roodbaard werkte met pasteltinten op de ingekleurde tekeningen. Hij gebruikte blauw voor het water, rood voor de gebouwen en groen voor de gazons. Hierbij volgde hij het principe dat bij het maken van kaarten wordt gehanteerd.¹⁹ Het valt op dat hij steeds dezelfde tinten groen op zijn tekeningen toepaste voor de weergave van gazons en weilanden.

In zijn ontwerpen zijn de onderdelen siertuin, moestuin, boomgaard, bos en waterpartijen duidelijk weergegeven. Hij kon de verschillende onderdelen tot een mooi geheel smeden door het afwisselen van open en dichte percelen. Belangrijke elementen vormden hierin de waterpartijen met golvende contouren die bij de oevers met donkerder tinten zijn aangezet.²⁰ Door de aanleg van een slingerend padensysteem verbond Roodbaard de verschillende onderdelen van de tuinen met elkaar. Vanuit het huis en vanaf bepaalde belangrijke punten in de aanleg, zoals verhogingen met koepels, tekende hij lijnenbundels die de vista's (uitzichtlijnen) aangaven zoals bij Ontwijk en Ekenstein. In andere gevallen wijzen de lijnen naar een object op een plek buiten de aanleg zoals bij het ontwerp voor de Overtuin van

¹⁸ Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, *Lucas Pieters Roodbaard*, 21. De teksten wijzen er op dat zijn taalgebruik niet hoog ontwikkeld was.

¹⁹ Dit is, behalve de gazons, bijvoorbeeld toegepast op de kadastrale minuutplannen.

²⁰ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect*, 13.

Lyndenstein (afb. 13), Groot Terhorne (afb. 16) en bij het tweede ontwerp voor de Prinsentuin in Leeuwarden.²¹

Afb. 13. De vistolijnen vanuit Lyndenstein leiden naar de Overtuin en naar een punt buiten de aanleg. Detail van het ontwerp voor de tuin en Overtuin, 1837-1839.

Binnen de aanleg zijn de vista's vanuit het huis op een boomgroep of op een opvallend tuinsieraad gericht. Het creëren van een pittoresk beeld – een kenmerk van de landschapsstijl – was hier zijn doel. Op latere afbeeldingen van zijn scheppingen zien wij wat hij met zijn ontwerp heeft beoogd. Op aquarellen van E.J. Eelkema van een deel van de Prinsentuin is dit effect goed te zien. Dit bereikte hij met het plaatsen van boomgroepen en door weerspiegeling in de vijver (afb. 14). Een ander voorbeeld is de grote vijver met brug in de aanleg van de verdwenen state Groot Terhorne. Het idee van Roodbaard voor het effect van de weerspiegeling in het water is op een foto heel mooi vastgelegd (afb. 15).

Afb. 14. Gezicht op de vijver en boomgroepen in de Prinsentuin in Leeuwarden. E.J. Eelkema, circa 1830, aquarel.

²¹ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 414, TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 54 en HCL, THA, nr. D 070.

Afb. 15. De weerspiegeling van de brug en bomen in het water in het park van Groot Terhorne in Beetgum, zoals Roodbaard dat omstreeks 1827 heeft gerealiseerd. Foto, omstreeks 1869.

Het onderscheid tussen singels, bosschages, boomgroepen en solitair gaf Roodbaard duidelijk aan. Bij het tekenen van de bomen is het verschil, zoals eerder gezegd, tussen loof- en naaldbomen te onderscheiden. Ze zijn vaak van schaduwen voorzien. Soms vermeldde hij de naam van de boomsoorten, de heesters en de bloemen. Karakteristiek zijn de Italiaanse populieren met hoge slanke stammen op de tekening van het Oldehoofsterkerkhof en de treurbomen met gebogen lijnen in het ontwerp van de voortuin van Staniastate. Boomgaarden en moestuinen werden apart aangegeven door middel van parallel getekende ronde of ‘dubbele’ ronde lijnen op een lichtgrijze ondergrond en soms ook met de namen van de groente- of fruitsoorten. De inpassing van moestuinen in de tuinaanleg bleef de tuinarchitect steeds hanteren, evenals G. van Laar in zijn modellenboek in meerdere voorbeelden toonde.²² Roodbaard wist deze op een ingenieuze wijze in het ontwerp te verwerken. Andere bekende tuinarchitecten namen akkers en weiden in hun ontwerp op, zoals Zocher junior en Van Lunteren.²³ De genoemde combinatie is door Roodbaard toegepast bij zijn ontwerpen voor Groot Terhorne (afb. 16) en voor van Heloma in Wolvega (zie afb. 81 in hoofdstuk 6).

²² Mehrrens, ‘Lucas Pieter Roodbaard en Gijsbert van Laar’, 439.

²³ Zie <http://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf> (geraadpleegd, 2017) en Lammertse-Tjalma, ‘Hendrik van Lunteren (1780-1848).

Afb. 16. Schetsontwerp voor de tuinaanleg van Groot Terhorne in Beetgum. Linksboven zijn een weiland omgeven door slingerpaden en een koepel met vialijnen in het ontwerp opgenomen. L.P. Roodbaard, circa 1822, ingekleurde tekening.

Voorbeelden van het inpassen van moestuinen in het ontwerp zijn de tuinen bij het Witte Huis in Assen en bij Ekenstein. Een bijzondere oplossing is bedacht voor Roptastate waar de moestuin aan de bestaande tuinaanleg is toegevoegd (afb. 17). Hierbij heeft Roodbaard dezelfde stijl en structuur aangehouden als in de siertuin (zie afb. 90 in hoofdstuk 6). Zo is een eenheid in het ontwerp bereikt.

Afb. 17. De moestuin met boomgaard en vijvers bij Roptastate in Wijnaldum. L.P. Roodbaard, circa 1844, ingekleurde tekening. Detail.

In de moestuinen gaf Roodbaard de fruitsoorten aan die in de broeibakken konden worden gekweekt. Hij vermeldde de namen van het fruit, zoals ananas, druiven en perziken. Op de tekening voor de tuin bij Lyndenstein is dit goed te zien. Verschillende typen kassen zijn weergegeven op de zwart-wit schets van Groot Terhorne (afb. 18).²⁴

²⁴ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 686.

Afb. 18. Tweede ontwerpshets voor de tuin van Groot Terhorne, waarop de nieuwe kassen zijn aangegeven.
L.P. Roodbaard, circa 1827, tekening.

In de ontwerpen van Roodbaard hebben tuinsieraden een belangrijke functie, zoals in de landschapsstijl gebruikelijk was. Alleen Zocher junior paste op grotere schaal dergelijke objecten in zijn ontwerpen toe, in tegenstelling tot H. en S. van Lunteren en L.A. Springer.²⁵ De tuinsieraden accentueren de belangrijke punten in de aanleg. De plaatsing hiervan in Roodbaards tekeningen duidt ook op zijn sterke gevoel voor compositie en op goed ruimtelijk

²⁵ Meulenkamp, Wim, *Follies. Bizarre bouwwerken in Nederland en België*. Amsterdam, 1995, 16.

inzicht. Voorbeelden hiervan zijn de koepel in de voortuin van Staniastate en een ‘zitplaats’ bij Ontwijk.²⁶ Deze objecten in de tuin zijn, evenals bruggen, herkenbaar weergegeven. De bruggen tekende Roodbaard op een eigen wijze waarbij hij vaak de schaduwwerking in het water weergaf (afb. 19). De diversiteit aan bruggen: holle, bolle en platte, ketting- en driepuntsbruggen is opvallend. De laatste soort paste hij in ieder geval vier keer toe, waarvan drie nog zijn aan te treffen in de tuinaanleg van Staniastate, Fogelsanghstate en Vijversburg. De vierde is op de niet uitgevoerde ontwerptekening van de tuin van Nicolaas van Heloma in Wolvega te zien.²⁷ De driepuntsbrug is een praktische oplossing bij het verbinden van meerdere paden en werd al vóór 1810 door Blum op een ontwerptekening voor Fraeylemaborg in Slochteren toegepast.²⁸ De koepels of priëlen kennen ook een zekere variatie in zijn ontwerpen. Soms zijn deze alleen als een cirkel met zuilen, anders als rechthoek en soms slechts schematisch weergegeven. Een markant voorbeeld is de ronde koepel van de Overtuin van Lyndenstein, door Roodbaard zelf als ‘Griekse tempel’ aangeduid. Hij tekende het gebouwtje met zuilen en een maansikkel op het koepeldak met schaduwwerking. De maansikkel is een exotisch element als toevoeging op een klassiek gebouw. Deze hoort eerder bij een Turkse tent dan bij een Griekse tempel (afb. 20).

Afb. 19 en afb. 20. Brug en koepel in de Overtuin van Lyndenstein in Beetsterzwaag. L.P. Roodbaard, circa 1837. Details van het ontwerp.

Een vergelijking van de tekeningen van Roodbaard met die van Zocher junior leert ons dat laatstgenoemde een hoger niveau van presentatie nastreefde. Dit bereikte hij door het toepassen van veel schaduw op zo'n manier dat het ontwerp meer dieptewerking kreeg, zodat van een vogelvluchtperspectief kan worden gesproken (afb. 21). Zocher gaf bovendien de boomgroepen en solitaire bomen ‘voller’ weer en gebruikte meer schakeringen.²⁹

²⁶ Roodbaard duidde op zijn tekeningen zelf de tuinbanken als zitplaats aan.

²⁷ Zie hoofdstuk 6.

²⁸ Van der Does, ‘De driepuntsbrug – een verkenning’, in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 24 (2015) nr. 1, 44 e.v. Zie ook Ottens e.a., *Groene parels in Overijssel*, 29, waar ook de driepuntsbruggen van andere tuinen van Blum worden genoemd.

²⁹ Zie <http://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>.

Afb. 21. Ontwerp voor het park van kasteel Rosendaal, met karakteristieke weergave van de beplanting. J.D. Zocher junior, 1836, ingekleurde tekening.

Zochers ontwerpen lijken bijna schilderijen. Roodbaard gaf ook diepte aan bij het tekenen van verschillende soorten bomen en heesters (afb. 22). Hij werkte in een losse tekenachtige stijl waardoor het plan overzichtelijker oogt. Wanneer men de tekeningen van Roodbaard en H. van Lunteren naast elkaar legt, valt het op dat de eerste heel duidelijk de structuur van de aanleg en de invulling van de perken weergeeft. Een voorbeeld hiervan is de ontwerp-tekening van Lyndensteyn uit circa 1825 (afb. 53 in hoofdstuk 6). Wel zien wij bij de weergave en plaatsing van de waterpartijen dat Van Lunteren een geoefend ontwerper was.³⁰

³⁰ Lammertse-Tjalma, 'Hendrik van Lunteren (1780-1848)', 45 e.v.

Afb. 22. De driedimensionaliteit van de kettingbrug en bomen is goed te zien in de Overtuin van Heringastate in Marsum. L.P. Roodbaard, 1845, ingekleurde tekening. Detail.

Beïnvloeding door het werk van Gijsbert van Laar en anderen

Bij het beschouwen van de tekeningen van Roodbaard valt het hanteren van een eigen stijl op. Bij een vergelijking met tijdgenoot-architecten valt op dat hij geen navolger was van bijvoorbeeld Zocher junior of G.A. Blum. Bij het werk van Roodbaard is nauwelijks overeenkomst met anderen vast te stellen.³¹ Een uitzondering vormt het werk van Gijsbert van Laar dat toen algemeen bekend was. Hij was tuinarchitect maar nog bekender werd hij als auteur van het modellenboek *Magazijn van tuin-sieraaden* uit 1802-1809, waarin hij voorbeelden voor het ontwerpen van tuinen toonde.³² Een vergelijking hiermee laat zien dat Roodbaard verschillende ideeën aan zijn werk heeft ontleend. Hij paste vervolgens varianten naar eigen inzicht toe. Dit is duidelijk te zien bij de contour van de vijver op de tekening van de Prinsentuin uit 1820 (afb. 24), die hij heeft overgenomen van Plaat VIII van G. van Laar (afb. 23). Dit was ook het geval bij de vormgeving van een groentenbed in de aanleg van apotheker Riedel (afb. 26), die lijkt op Plaat CLI (afb. 25).³³

³¹ Er zijn geen bewijzen voorhanden dat Roodbaard tekeningen van Zocher junior gekend heeft. Deze waren vaak in particulier bezit waartoe hij geen toegang had. Zocher heeft voor zover bekend in de werkzame periode van Roodbaard geen tuinen in de noordelijke provincies ontworpen. Zie <http://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>. Hierin is een overzicht van het oeuvre van J.D. Zocher opgenomen, waaruit dit blijkt.

³² Van Laar, *Magazijn van tuin-sieraaden*. Zie ook Martin van den Broeke en Wim Meulenkamp, 'Gijsbert van Laar (1767-1820), tuinarchitect', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 12 (2003) nr. 1, 5-47 en Vanessa Bezemer Sellers, *The romantic landscape garden in Holland: Gijsbert van Laar (1767-1820) and the Magazijn van tuin-sieraaden or storehouse of garden ornaments*, zie:

<https://www.foundationforlandscapestudies.org/pdf/van.laar.essay.pdf> (geraadpleegd, nov. 2018).

³³ Mehrtens, 'Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar', 438.

Afb. 23 en 24. Voorbeeld van een vijver van G. van Laar (plaat VIII) en de vijverpartij in de Prinsentuin in Leeuwarden, door Roodbaard, 1820.

Afb. 25 en afb. 26. Voorbeeld van een moestuin met paden door G. van Laar en de wijze van toepassing in de tuin van J.M. Riedel in Kollum, door Roodbaard.

Roodbaard gebruikte ook andere platen van Van Laar voor Staniastate, zoals plaat XV, waarop een bootje in het water tegen de oever is afgebeeld. Hij gaf een vergelijkbaar bootje in de vijver van de achtertuin van Staniastate weer (afb. 27 en 28). Hij nam ook verschillende voorbeelden van bruggen uit het modellenboek over zoals een met takken (plaat XCVII-4) en een met een Chinese brug (plaat III, nr. 7).³⁴ De eerste is in het ontwerp van de achtertuin van Staniastate opgenomen (afb. 29 en 30). De andere is in het park van Heremastate geplaatst (zie afb. 28 en 29 in hoofdstuk 4).

³⁴ Zie voor de brug met takken en enkele andere voorbeelden: ook Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 20, 21; voor de Chinese brug: Mulder-Radetzky, Rita, *Heremastate te Joure*, 17 en afb. 12 en 13 aldaar. Zie ook hoofdstuk 4.

Afb. 27 en afb. 28. Weergave van een bootje door G. van Laar, dat als voorbeeld diende voor Roodbaard op zijn ontwerp voor de achtertuin van Staniastate, omstreeks 1821. Detail.

Afb. 29 en afb. 30. G. van Laar gaf een rustieke brug als voorbeeld in zijn modellenboek. Roodbaard paste een dergelijke brug toe in zijn ontwerp voor de achtertuin van Staniastate omstreeks 1821. Detail.

Roodbaard ontleende het idee van een prieel aan plaat CLXXVIII, nr. 3 voor de tuin van Oranjestein, die daar nog staat (afb. 31 en 32).³⁵

Afb. 31. Ontwerp voor een prieel in het voorbeeldboek van G. van Laar, 1802.

Afb. 32. Het prieel van Roodbaard naar het idee van G. van Laar. Foto, 2009.

³⁵ Mulder-Radetzky en de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 210 en hoofdstuk 7.

Behalve de genoemde tuinsieraden heeft Roodbaard het idee voor een vaas in een dodenakker overgenomen bij het ontwerp voor de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden (afb. 33 en 34). Het valt op dat de beïnvloeding door Van Laar het sterkst is waar te nemen op zijn ontwerpen uit de beginjaren van zijn activiteiten. In de loop van zijn carrière ontwikkelde Roodbaard steeds meer een eigen stijl.

Afb. 33. Een ontwerp voor een 'gedenkteken' voor een overledene door G. van Laar, plaat LXVI, 1802.

Afb. 34. Roodbaard werd in zijn ontwerp voor de Algemene Begraafplaats te Leeuwarden door dit voorbeeld geïnspireerd. Tekening, 1830.

Het kan haast niet anders dan dat Roodbaard het *Magazijn van tuin-sieraaden* in zijn bezit heeft gehad.³⁶ Hij had dit vooral nodig voor zijn werk tot omstreeks 1830. Dit voorbeeldboek was toen al algemeen bekend en ook tuinarchitecten zoals J.D. Zocher junior en H. van Lunteren maakten er gebruik van.³⁷ Zo werd Zocher junior bijvoorbeeld geïnspireerd door een plaat van G. van Laar (LXXII nr. 1) bij de vormgeving van de slingervijver in het eerste ontwerp voor het park Westzeedijk in Rotterdam.³⁸ Van Lunteren gebruikte in 1814 eveneens een voorbeeld (plaat VIII) bij de aanleg van de vijver op het buiten Randenbroek te Amersfoort (afb. 23 en 35). Hij paste dit in spiegelbeeld in de aanleg toe.³⁹ Hetzelfde voorbeeld uit het *Magazijn* heeft Roodbaard in de Prinsentuin in 1820 gevolgd.

³⁶ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect*, 13 en Mulder-Radetzky en de Vries, *Weidum, dorp van staten*, 83.

³⁷ Moes, Constance D.H., *Architectuur als sieraad. De architectuurtekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr. (1791-1870) en L.P. Zocher (1820-1915)*, 22 en Tromp, *De Nederlandse Landschapstijl*, 287.

³⁸ Smit, J.D. *Zocher jr.*, 157.

³⁹ Zie ook: Lammertse-Tjalma, 'Hendrik van Lunteren (1780-1848)', 46, afb. 6.

Afb. 35. De vijverpartij naar Van Laar's voorbeeld, maar wel in spiegelbeeld, in het ontwerp voor de aanleg van Randenbroek in Amersfoort. H. van Lunteren, 1814, ingekleurde tekening. Detail.

Naast het *Magazijn* waren er nog andere boeken die Roodbaard wellicht hebben geïnspireerd. Eén daarvan was het gelijktijdig verschenen werk van dr. J.C. Krauss, met de titel *Afbeeldingen der fraaiste, meest uitheemsche boomen en heesters* Dit bood hem de mogelijkheid voor de keuze van het sortiment. Verder kon hij de door Krauss geformuleerde ideeën voor de aanleg toepassen, zoals ‘het nabootsen der natuur, haar fraaije en schilderachtige partijen’.⁴⁰ Deze ideeën vinden wij in zijn werk terug. Voor de achtergronden van de Engelse landschapstijl kon hij putten uit *Theorie der Gartenkunst* van Hirschfeld uit 1779-1785. In zijn ontwerptekeningen is naast het modellenboek van G. van Laar, alleen het gebruik van het werk van Hirschfeld vast te stellen. Een voorbeeld vormt een afbeelding in Band 4 van zijn reeks uitgaven. De weergegeven brug over een waterpartij naar een heuvel inspireerde Roodbaard bij zijn ontwerp voor de aanleg van de voortuin van Staniastate (zie afb. 36 en 37 en afb. 23 in hoofdstuk 6).⁴¹

Afb. 36. Voorbeeld van een gedraaide brug over het water naar een heuvel uit: C.C.L. Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*, Band 4, 1782.

Afb. 37. De gedraaide brug bij de heuvel in de voortuin van Staniastate. Foto, 2016.

⁴⁰ Krauss, J.C., *Afbeeldingen der fraaiste, meest uitheemsche boomen en heesters, die tot versiering van Engelsche bosschen en tuinen op onzen grond kunnen geplant en gekweekt worden*. Amsterdam, 1802-[1808], voorrede, III.

⁴¹ Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*, Band 4 (1782), 115.

Omvang van het oeuvre

Bij het bestuderen van Roodbaards oeuvre hebben wij nagegaan hoeveel tekeningen hij heeft vervaardigd. In archieven, topografische atlassen en bij particulieren zijn 39 tekeningen van hem bewaard gebleven. Hiervan is een lijst opgesteld (zie bijlage 11). In hoofdstuk 6 worden vierentwintig tekeningen uitgebreid beschreven. Verder zijn er drie kopieën van bewaarde tekeningen en vier kopieën van intussen verdwenen ontwerpen.⁴²

De vroegste van het niet bewaarde exemplaar is gemaakt naar het ontwerp van Groot Terhorne door de eigenaar, zoals in hoofdstuk 4 is vermeld (zie afb. 25 in hoofdstuk 4). Eén is getekend door de tuinarchitect Melle Vroom (1829-1913), een andere door Leonard Anthony Springer (1855-1940). Het kopiëren gebeurde waarschijnlijk met het doel om ze te gebruiken voor de herinrichting van de tuinen. Vroom kopieerde vermoedelijk in 1880 een ontwerp van een buitenplaats die tot nu toe niet kon worden gelocaliseerd.⁴³ Onderzoek wees uit dat het hier vermoedelijk om de tuin van N.G. Servatius in Assen ging (Zie afb. 9 in hoofdstuk 8). Springer maakte in het begin van de twintigste eeuw een kopie van de tekening van de aanleg van Oosterbroek in Eelde (Zie afb. 15 in hoofdstuk 8).⁴⁴

De vierde kopie is omstreeks 1966 vervaardigd naar de ontwerp-tekening voor de Brink in Assen uit 1841 (afb. 38). Deze toont de voor de Roodbaard typerende structuur met slingerpaden die grasvelden met heester- en bloemperken insluiten. In 1841 kreeg hij opdracht voor het ontwerpen van de tuinaanleg (zie bijlage 15). De kopie is eveneens niet meer voorhanden.⁴⁵

Afb. 38. Kopie naar het ontwerp van Roodbaard voor de Brink in Assen, 1966, tekening.

⁴² De kopieën naar bewaarde tekeningen zijn van de moestuin van Fraeylemaborg, de tuin en overtuin van Lyndenstien en van het Guyotplein in Groningen.

⁴³ De datering van 1880 is later op de tekening aangebracht. Deze is voor het eerst afgedrukt in: Lon Schöne en Simone Bakker-Weenink, 'Zijn de slingeruinen in het Oldambt er over 100 jaar nog?', in: *Groen*, 1993, nr. 1, 35.

⁴⁴ Zie ook: Oldenburger-Ebbens, 'De geschiedenis van tuinen, parken en buitenplaatsen in Drenthe', 208, 210. De kopieën van Vroom en Springer berusten in: Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Vroom, inv. nr. 45.300.01 en Idem, Collectie Springer, inv. nr. 1.092.02.

⁴⁵ Peter Zweegers, 'De Asser Brink als wandelpark', in: *Asser Historisch Tijdschrift*, sept. 1992, nr. 3, 21 en *Appel, blad van het gemeentepersoneel van Assen*, 1966. In laatstgenoemd jaar was de tekening al zoek.

Verder onderzoek in archieven van de opdrachtgevers wees uit dat er meer tekeningen zijn geweest. Er zijn aanwijzingen dat er nog achttien ontwerpen en zes opmetingstekeningen waren (zie bijlage 11).⁴⁶ Zo is bijvoorbeeld in een kasboek van Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra vermeld dat Roodbaard ‘tekeningen en schetsjes’ heeft vervaardigd voor Fogelsanghstate. Gezien de formulering moeten er minimaal vier tekeningen zijn geweest.⁴⁷ Een voorbeeld van een opmetingstekening betrof Heremastate in Joure in 1828. Dit is vermeld in één van de dagboeken van de kwekerij van Wijbren Krijns in Joure.⁴⁸ Nadere mededelingen over een opmeting vindt men in de rekeningen van het Poptagasthuis in Marsum. Hier is vermeld dat Roodbaard twee maal is uitbetaald voor zowel het opmeten als voor de ‘invenzie’, waarmee het ontwerp wordt bedoeld.⁴⁹ Het laatste is bewaard gebleven, de opmetingstekening niet.

Eerder noemden we dat er 39 tekeningen bewaard zijn gebleven. Hierbij moeten nog de genoemde achttien ontwerpen en zes opmetingstekeningen worden opgeteld. Verder zijn er nog vier kopieën van verdwenen tekeningen. Alles bij elkaar opgeteld komen wij op het aantal van 67. Hiervan zijn eenenzestig ontwerp- en zes opmetingstekeningen. Om de gegevens overzichtelijk te presenteren is een tabel opgesteld met de aantallen (zie bijlage 11). Er moeten echter nog meer tekeningen zijn geweest. Men kan er vanuit gaan dat Roodbaard voor het uitvoeren van elk project minimaal één opmetingstekening van het terrein heeft gemaakt en een ontwerp in de vorm van een tekening of een schets. De eerste had hij nodig om een ontwerp te kunnen maken. Hoeveel tekeningen er precies zijn geweest is bij gebrek aan het eigen archief van de tuinarchitect en van die van verschillende opdrachtgevers niet meer vast te stellen. Het is alleen mogelijk om een schatting te maken op basis van het aantal projecten dat hij heeft uitgevoerd. Tot nu toe zijn tweeëntachtig projecten van Roodbaard vast te stellen, waarvan twee geen betrekking op een tuinaanleg hebben (zie bijlage 12)⁵⁰. Als voor dezelfde tuin door twee verschillende eigenaren opdrachten zijn verstrekt, dan zijn deze als afzonderlijke projecten beschouwd. De toegeschreven tuinen zijn in de genoemde bijlage ook opgenomen. Hiervan uitgaande komt men op minimaal 160 tekeningen.

Nieuw toegeschreven ontwerpen van Roodbaard

Het is ons inziens mogelijk om een aantal tuinen in de landschapsstijl bij buitenplaatsen, bij een boerderij en één bij een stadshuis aan Roodbaard toe te schrijven, hoewel de tekeningen daarvoor niet konden worden achterhaald. Vaak is van een tuin in de landschapsstijl, op een oude kaart of juist een nog bestaande, al snel gedacht dat deze door Roodbaard is aangelegd. Van landschapstuinen van de elite waarvan tot nu toe de maker niet bekend was hebben wij onderzocht of ze door hem kunnen zijn ontworpen. Behalve het tijdstip van de aanleg is gekeken naar de achtergrond en de mogelijke contacten van de opdrachtgever met leden in het netwerk die aan Roodbaard opdrachten verstrekten. Er zijn diverse typen kaarten bestudeerd met het oog op de weergave van de tuinen en ook is nagegaan of er van deze tuinen topografische afbeeldingen zijn die kenmerken van Roodbaards hand tonen.⁵¹ Tevens is

⁴⁶ Deze tekeningen zijn niet bewaard gebleven.

⁴⁷ TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23. Uit de beschrijving ‘tekeningen en schetsjes’ kan men concluderen dat het minimaal om vier stuks ging, maar het kunnen meer zijn geweest.

⁴⁸ Van der Spoel-Walvius, ‘Order’, 41 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 120 en TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372.

⁴⁹ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nrs. 770 en 776.

⁵⁰ Tot de projecten behoorden een illuminatie van de Prinsentuin en een stedenbouwkundig advies voor het Zaailand. Zie hiervoor hoofdstuk 7.

⁵¹ Het betreft kadastrale minuutplannen, topografische kaarten, stadsplattegronden en waterstaatskaarten.

onderzocht of restanten van de tuinen nog bestaan. Om een tuin aan Roodbaard te kunnen toeschrijven is gekeken of de karakteristieke elementen uit zijn werk hier terug te vinden waren. Het gaat om goudvisvijvers, eendenkommen of menagerieën, bepaalde tuinsieraden zoals verschillende soorten bruggen, een grot, een stenen tafel en beplanting zoals bepaalde soorten bomen en bijzondere groenten als aspergebedden. Op basis van dit nieuwe onderzoek is het mogelijk geworden om nog enkele tuinen aan hem toe te schrijven.

Zo kan de in 1833 als ‘goed aangelegd’ aangeduide tuin met eendenkom bij de Schierstins te Veenwouden, aan hem worden toegeschreven.⁵² Deze was in bezit van de burgemeester van Leeuwarden Thijs Feenstra, met wie Roodbaard al vanaf 1820 contacten had. De eendenkom of menagerie paste hij als karakteristiek element vaker in zijn ontwerpen toe zoals bij Oranjestein en Welgelegen in Deinum.⁵³ De bewaard gebleven afbeelding van de Schierstins toont ook een landschappelijke aanleg met afgeronde gracht en grasvelden met bloemperken voor het gebouw (afb. 39).

Afb. 39. Gezicht op de landschappelijke aanleg voor de Schierstins in Veenwouden. A. Martin, circa 1875, tekening.

Een andere opmerkelijke aan Roodbaard toe te schrijven aanleg lag bij Veldzigt aan de Harlingerstraatweg bij Leeuwarden. Met deze naam is een kop-hals-rompboerderij aangeduid, waarvan het voorste deel als herenkamer in gebruik is geweest.⁵⁴ De eigenaren maakten graag vanuit de stad uitstapjes hier naar toe om van het landleven te genieten.⁵⁵ Het voorhuis was omgeven door een veranda. Veldzigt was in bezit van Taetske Cats, die ook Staniastate in eigendom had.⁵⁶ Daar legde Roodbaard omstreeks 1821 in opdracht van haar schoonzoon Jan Hendrik van Boelens de voor- en achtertuin aan. De aanleg bij Veldzigt moet vóór 1825 zijn gerealiseerd, want de aanwezige koepel is al op het minuutplan van dat jaar te zien.

⁵² *Leeuwarder Courant*, advertentie d.d. 23-8-1833.

⁵³ TR, Toegang 334-03, FA Buma, inv. nr. 411.

⁵⁴ Zie over herenkamers: Breuker, *Het landschap van de Friese klei*, 237 e.v.

⁵⁵ TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 5617.

⁵⁶ Zie Hisgis Fryslân: kadastrale gemeente Leeuwarden, sectie D 194, 194a.

Afb. 40. Gezicht op Veldzicht bij Leeuwarden, met tuinaanleg waarin heester- en bloemperken en een tuinkoepel te zien zijn. Anoniem, 1852, tekening.

Afb. 41. De situatie van de tuin met koepel vanuit het zuiden gezien. Foto, circa 1930.

Van de verdwenen tuin en de boerderij is een tekening bewaard gebleven (afb. 40). Hierop is een landschappelijke aanleg met enkele heester- en bloemperken, verder een heuvel met koepel en slingerpaden weergegeven.⁵⁷ Deze is de enige bekende aanleg die Roodbaard bij een boerderij verzorgde (afb. 41). De aanleg doet denken aan een slingertuin zoals bij verschillende hoeven (heerden) in Nieuwolda in Groningen.⁵⁸ Deze term werd in Groningen voor boerderijtuinen in de landschapstijl gebruikt.

De aanleg bij slot Boelens in Olterterp, voorganger van huize Olterterp, kan ook aan Roodbaard worden toegeschreven. De tuin met koepel aan de weg is op het kadastrale minuutplan van 1827 al weergegeven.⁵⁹ In 1834 meldde in de *Leeuwarder Courant* dat bij het huis een 'zoogenaamde Engelsche partij' lag.⁶⁰ Van der Aa herhaalde deze mededeling in 1846.⁶¹ Een tekening van de aanleg voor het huis, gesigineerd door Andreae uit 1839, geeft ons een goed beeld van de aanleg.⁶² Hierop zien wij de voor Roodbaard karakteristieke elementen zoals een slingervijver, accidentatie van het terrein en grasvelden met bloemperken (afb. 42). Het valt op dat het gazon met drie perken voor het huis vaker bij Roodbaards ontwerpen voorkomt. Ook een kettingbrug over de vijver komt in de door hem ontworpen tuinen voor. De opdrachtgever, grietman Ambrosius Ayso van Boelens (1766-1834), was vanaf 1790 bezig met het aanplanten van bossen op zijn uitgestrekte bezittingen in Olterterp. Tegenover zijn landhuis liet hij een landschappelijke aanleg met slingerpaden, groepen bomen en een vijver aanleggen.⁶³ Of Roodbaard hierbij ook betrokken was, is niet bekend. Ambrosius was een oom van Jan Hendrik van Boelens die Roodbaard onder andere in 1821 inschakelde voor de inrichting van de tuin van Staniastate. De aanleg bij huize Olterterp zal gezien de nog jonge bomen op de aquarel vermoedelijk in de jaren twintig van de negentiende eeuw zijn gerealiseerd.

⁵⁷ FM, PTA 028-009. Eekhoff noteerde bij de tekening dat de boerderij in 1852 in bezit was van J.H. van Boelens en zijn vrouw. Deze stond op de hoek van de Kwartelstraat en is in 1951 afgebroken. Twee foto's van Ch. Gombault uit omstreeks 1930 tonen de aanleg nog; zie HCL, nr. FDA001693 en FDHARLSWA031.

⁵⁸ Scholtens, Tineke, *Het boerenerf in Groningen*. 1800-2000. Assen, 2004, 64 e.v.

⁵⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 131.

⁶⁰ *Leeuwarder Courant*, 24-6-1834.

⁶¹ Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem, 1846, deel 8, 435.

⁶² De aquarel bevindt zich in particulier bezit.

⁶³ Eekhoff, W., *Handboekje voor reizenden door de steden en voornaamste oorden van de provincie Friesland*. Leeuwarden, 1840, 104.

Afb. 42. Gezicht op huize Olterterp met de voortuin, slingervijver en geaccidenteerd terrein met boomgroepen, D.H. Andreae, 1839, aquarel.

Verder is gebleken dat de tuin bij Uniastate in Marsum verschillende elementen van een landschappelijke aanleg bezat die ook Roodbaard toepaste. Zo bevonden zich er een grot, een brug met witte paaltjes, een stenen tafel en een soort menagerie.⁶⁴ Opvallend is, dat al deze vier elementen ook in de tuin van Oranjestein voorkwamen. Een zeer globale weergave van een landschapstuin van Uniastate is op een kaart uit omstreeks 1850 te zien (afb. 43).⁶⁵ De eigenaar was in 1832 jhr. Carel Jan Julius Storm van 's Gravesande, die gehuwd was met Anna Maria van Poppenhuijsen.⁶⁶ Het echtpaar woonde van 1821-1825 in Leeuwarden en daarna in Vorden. Hij was waarschijnlijk degene die in 1831 een advertentie in de *Arnhemsche Courant* heeft geplaatst waarin een bekwame tuinman werd gevraagd voor een betrekking in Friesland. Kandidaten konden zich voor informatie bij Roodbaard melden.⁶⁷ Storm woonde in de buurt van Arnhem en had meer bezittingen in Friesland.⁶⁸ Dit ondersteunt de veronderstelling dat Roodbaard de tuinaanleg van Uniastate heeft ontworpen.

Afb. 43. De landschappelijke tuin achter Uniastate bij Marsum, met een vijver en een brug op de Topografische Kaart, 1853. Detail.

⁶⁴ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 79071, akte 8265.

⁶⁵ Zie kaart in: *Grote Historische Provincie Atlas*. Friesland, 1853-1856, Groningen, 1992, blad 53.

⁶⁶ De eigenaar was volgens de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het Kadaster (1832) jhr. C.J.J. Storm van 's-Gravesande. Hij trad vermoedelijk voor zijn vrouw op, want Uniastate kwam uit haar ouderlijk bezit.

⁶⁷ Met dank aan Jan Holwerda, die mij op deze advertentie attendeerde (*Arnhemsche Courant*, 31-5-1831).

⁶⁸ Hij woonde vanaf 1825 met zijn vrouw in Vorden (lidmatenboek Hervormde gemeente Leeuwarden).

Van de tuin van Lindenoord in Wolvega blijkt dat deze al in 1810 een landschappelijke aanleg had, dus Roodbaard kan deze toen niet hebben gerealiseerd. Wel zijn tussen 1825 en 1829 veranderingen aangebracht door vergroting van de tuin en door het graven van een vijver. In eerstgenoemd jaar heeft bovendien de firma Wijbren Krijns een grote hoeveelheid bomen en heesters geleverd. Waarschijnlijk is Roodbaard toen bij de aanleg betrokken geweest. De fasen in de aanleg kunnen op basis van kaarten worden gevolgd.⁶⁹ Op de Topografisch - Militaire kaart uit 1850 is een landschappelijke aanleg met slingerpaden en een drie-armige vijver weergegeven (afb. 44). De situering van de perken en hun vormgeving evenals de contour van de waterpartij wijzen naar de hand van Roodbaard. Hij heeft bovendien eerder in Leeuwarden ook al voor de familie van de eigenaar Johannes van der Veen gewerkt.⁷⁰

Afb. 44. De aanleg van Lindenoord in Wolvega, waarin slingerpaden en een grote vijver zijn weergegeven. Topografisch-Militaire kaart, 1850. Detail.

Een andere tuin die aan Roodbaard kan worden toegeschreven, lag achter de Oostergrachtswal in Leeuwarden (afb. 45). Taetske's neef Jentje Cats (1783-1835) bezat hier een 'modern aangelegde tuin', die in 1837 exquise vruchtbomen, een grote tuinkoepel met balkon en aspergebedden bevatte.⁷¹ De laatste paste de tuinarchitect vaker toe, zoals bij het Witte Huis in Assen. Als extra argument voor deze nieuwe toeschrijving geldt ook dat de opdrachtgever tot de Leeuwarder familie Cats behoorde, waarvan verschillende leden tuinen door Roodbaard lieten aanleggen. Hij heeft in 1825 ook zijn werk met eigen ogen kunnen zien tijdens een bezoek aan zijn oom op Oranjestein.⁷²

⁶⁹ Versfelt, H.J., *De Franse kaarten van Drenthe*; H.J. Versfelt en M. Schroor, *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland, 1819-1829*. Groningen/Veendam, 2005, (circa 1823) en het kadastraal minuutplan (1829).

⁷⁰ Zie hoofdstuk 4.

⁷¹ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78030, akten 167 en 187. Het perceel dicht begroeid met bomen, zonder paden, is nog op een luchtfoto uit 1925 te zien. Zie D. Swierstra, *Oud Leeuwarden vanuit de lucht*. Hoogeveen, 1996, nr. 2642.

⁷² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 41, brief d.d. 14-9-1825. Zie ook schema van familierelaties van Pieter Cats in hoofdstuk 4.

Afb. 45. Huis en tuin van Jentje Cats aan de Oostergrachtswal in Leeuwarden, waarin tuinkoepels zijn weergegeven (nrs. 568 en 570). Kadastraal minuutplan van Leeuwarden, 1825. Detail.

De aanleg van Dekemastate in Weidum kan eveneens aan Roodbaard worden toegeschreven. Op een bewaard gebleven, naïef getekende plattegrond van de tuin ziet men een slingerend padenpatroon, een visvijver, een ‘duivelsbrug’ (hoge ronde brug) en een ‘kalkoenmesterij’ of menagerie (afb. 46)⁷³. Deze elementen heeft de tuinarchitect vaker toegepast. In een beschrijving uit 1841 wordt vermeld dat men met een nieuwe aanleg bezig was bij Dekemastate.⁷⁴ Dit gebeurde in opdracht van de eigenaar Egidius Daniël van Beyma. Zijn oom Julius Matthijs van Beyma thoe Kingma had al eerder Roodbaard voor een aanleg bij Kingmastate ingeschakeld.⁷⁵ Via hem kan Egidius in contact zijn gekomen met de tuinarchitect.

Afb. 46. Plattegrond van de tuin van Dekemastate in Weidum met visvijver, ‘duivelsbrug’ en menagerie (zie pijlen). O. de Vries, 1902, ingekleurde tekening.

⁷³ TR, Kaartenverzameling voormalige Provinciale Bibliotheek, nr. KvF 342d. In Mulder-Radetzky en de Vries, *Weidum, dorp van staten*, 14, is bij de beschrijving van de tuin de ‘duivelsbrug’ nog voor een driepuntsbrug aangezien. Toen was slechts een onduidelijke zwart-wit foto beschikbaar, waarop de details niet duidelijk te zien waren.

⁷⁴ Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*, deel 3, 207.

⁷⁵ Zie hoofdstuk 4.

In de tuin van Rinsmastate te Driesum zijn de voor Roodbaard kenmerkende elementen zoals slingerpaden, vijvers en hoogteverschillen in het terrein waar te nemen (afb. 47). Op de kaart van Eekhoff uit 1847 zijn de vijvers weergegeven. Waarschijnlijk is de tuin al in 1843 toen het huis werd gebouwd, aangelegd.⁷⁶ Een bevestiging biedt een akte uit 1851 waarin ‘de nieuwe aanleg’ wordt genoemd.⁷⁷ Dat Roodbaard als ontwerper kan worden gezien, wijst op het contact van de moeder van de opdrachtgever D.J.V. baron van Sytzama, in hetzelfde jaar met de tuinarchitect. Hij legde toen de tuin van Toutenburg in Tietjerk voor haar aan.⁷⁸

Afb. 47. De vijver in de achtertuin van Rinsmastate in Driesum, met weerspiegeling van de bomen, laat de kenmerken van Roodbaards ontwerpen zien. Ansichtkaart, circa 1915.

Ontwerpen die niet definitief kunnen worden toegeschreven aan Roodbaard

Naast de toegeschreven tuinen zijn er nog enkele die in de literatuur steeds als ontwerpen van Roodbaard worden aangeduid. Zo lang bewijzen voor zijn betrokkenheid hierbij ontbreken, blijft de vraag open of deze tuinen een ontwerp van Roodbaard zijn. Alleen het feit dat de aanleg kenmerken van de landschapsstijl bezit, is niet voldoende voor een toeschrijving. Ook Engelse deskundigen worstelen met dit probleem, zoals de auteur John Phibbs heeft opgemerkt. Na uitvoerig onderzoek naar het oeuvre van Capability Brown stelde hij in 2014 dat ‘An attribution based on characteristics alone must be regarded as unreliable’.⁷⁹

Na ons uitvoerige onderzoek naar genoemde tuinen blijkt dat deze niet definitief toe te schrijven zijn aan Roodbaard. De eerste betreft de tuin bij Overcingel in Assen, die in de literatuur als werk van Roodbaard uit omstreeks 1823 is beschreven.⁸⁰ Twee jaar daarna werden op de kaart van C.F. Seidel bij het huis perken met slingerpaden weergegeven (afb. 48). Toen was het in bezit van de familie van Lier. Uit vergelijking blijkt dat aanleg op genoemde kaart niet overeenkomt met die op een latere plattegrond van Overcingel, waarvan de datering niet bekend is.⁸¹ De bestaande aanleg heeft nog steeds kenmerken van de landschapsstijl maar het valt bij gebrek aan bronnen en een ontwerpkening niet na te gaan of deze door hem is ontworpen.

⁷⁶ Mulder-Radetzky, Rita, ‘Een tuingeschiedenis van 370 jaar’ in: Fokko Bosker en Lammert de Hoop (red.), *Rinsma State. Van Sytzama tot Scheringa*. Leeuwarden, 2008, 87.

⁷⁷ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 114032, akte 2.

⁷⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6375, d.d. 28-12-1843 en Van der Spoel-Walvius, ‘Order’, 48.

⁷⁹ Phibbs, *A list of landscapes*, 1.

⁸⁰ Oldenburger-Ebbers, ‘De geschiedenis van tuinen, parken en buitenplaatsen in Drenthe’, 207.

⁸¹ In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 201 is deze kaart afgedrukt, zonder datering. De verwijzing naar de bron blijkt na onderzoek in het Drents Archief niet juist te zijn en is niet vindbaar.

Afb. 48. De landschappelijke aanleg bij Overcingel aan de Oostersingel boven aan de kaart van Assen. C.F. Seidel, 1825. Detail.

Een andere aan hem toegeschreven landschapstuin in Friesland is die bij Haersmastate in Buitenpost, die inmiddels is verdwenen. Later is hier een nieuw park aangelegd. De aanleg van de voortuin met slingerpaden, een vijver en een koepel is weergegeven op het kadastrale minuutplan uit 1826 (afb. 49). Enkele foto's laten vaag iets van de landschappelijke aanleg zien en één toont een meerhoekige koepel op een heuvel.⁸² Verdere bronnen ontbreken, zodat een toeschrijving niet mogelijk is.

Afb. 49. De voortuin met een landschappelijke aanleg van Haersmastate in Buitenpost, waarin de slingerpaden, de vijver en de koepel duidelijk te zien zijn. Kadastraal minuutplan, 1826. Detail.

⁸² Van der Veer, Geert, *Haersma-state 1767-1911*. Drachten, 1995, 12, 34, 47.

Van de tuin van het Martenahuis in Franeker is vermeld dat deze in 1834 is aangelegd ‘naar den trant van een Engelsch park’.⁸³ De naam van Roodbaard duikt pas in 1940 op als ontwerper.⁸⁴ Tijdens ons onderzoek hebben wij geen aanwijzing hiervoor gevonden. Een ontwerp-tekening en bruikbaar topografisch materiaal ontbreken ook.⁸⁵ De huidige aanleg toont een eenvoudige landschappelijke aanleg zonder specifieke kenmerken van de tuinarchitect.⁸⁶

De tuin bij de buitenplaats Westerbroek in Paterswolde wordt volgens overlevering ook als ontwerp van Roodbaard genoemd en zou in 1842 zijn aangelegd. Enkele elementen zoals een verhoging en grote solitaire bomen zouden herinneren aan deze aanleg.⁸⁷ De beschikbare bronnen bieden geen uitsluitsel over de eventuele betrokkenheid van de tuinarchitect.

Harinxmastate in Beetsterzwaag bezit nog een landschappelijke aanleg met een slingervijver en een geaccidenteerd terrein.⁸⁸ Deze zou na de bouw van het huis in 1843 zijn aangelegd. Het valt op dat op de Topografisch-Militaire kaart van 1850 nog geen aanleg is weergegeven (afb. 50). Wanneer deze is gerealiseerd, is bij gebrek aan gegevens niet meer na te gaan. Hierdoor is het niet mogelijk om de tuin aan Roodbaard toe te schrijven. De aanwezige vijver achter het huis is bovendien pas vanaf 1927 op Topografische kaarten afgebeeld.

Afb. 50. Op het terrein van Harinxmastate in Beetsterzwaag (omkaderd) is geen landschappelijke aanleg weergegeven. Topografisch-Militaire kaart 1850. Detail.

Van de tuinaanleg bij twee neo-classicistische landhuizen uit 1843 in Friesland wordt het vermoeden geuit dat Roodbaard deze ontworpen heeft. Het betreft Haersmastate in Drachten en Riniastate in Oudemirdum.⁸⁹ Voor beide geldt dat kartografisch en topografisch materiaal onvoldoende houvast biedt om kenmerkende elementen van Roodbaards hand aan te wijzen (afb. 51). Alleen ansichtkaarten laten enkele perken met slingerpaden voor de huizen zien (afb. 52).

⁸³ De Crane, J.W., ‘Herinneringen van Martena-huis te Franeker’, in: *De Vrije Fries* 1 (1839), 163 en Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*, 28.

⁸⁴ Duursma, G.D., ‘Van een vergeten Leeuwarder tuinkunstenaar’. Hij geeft geen bronvermelding.

⁸⁵ Mulder-Radetzky, L. P. *Roodbaard. 1782-1851*, 59.

⁸⁶ Zie voor de tuin bij het Martenahuis: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 99. Zij noemen Roodbaard als ontwerper van de tuin, zonder bronvermelding.

⁸⁷ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 191.

⁸⁸ Idem, 138. De daar genoemde kenmerken voor een landschappelijke aanleg zijn op de Topografisch-militaire kaart uit 1850 nog niet weergegeven.

⁸⁹ Idem, 139, 107.

Afb. 51. De tuinaanleg van Haersmastate in Drachten toont weinig kenmerken van een landschappelijke aanleg. Topografisch-militaire kaart, 1850. Detail.

Afb. 52. Riniastate in Oudemirdum. Voor het huis liggen enkele grasvelden ingesloten door slingerpaden. Ansichtkaart, circa 1920.

De tuin bij het huis van de familie Andreae (nu Philippusfenne genaamd) in Kollum is lange tijd op basis van het padenplan en de vorm van de vijver voor een tuin van Roodbaard gehouden.⁹⁰ De bewaard gebleven foto toont de vijver met een aantal slingerpaden in de omgeving (afb. 53). Onlangs is geopperd dat Lambertus Vlaskamp omstreeks 1846 bij de aanleg betrokken kan zijn geweest, omdat hij een zakelijk contact met de eigenaar D.H. Andreae had.⁹¹ Bij gebrek aan verdere bronnen en een ontwerptekening is het heel moeilijk vast te stellen wie van hen de tuin in landschapstijl heeft ontworpen.

⁹⁰ Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, *Lucas Pieters Roodbaard*, 64.

⁹¹ Lambertus Vlaskamp had in 1846 een schuld aan de eigenaar D.H. Andreae. Zie Van der Mark, 'Gerrit Vlaskamp. Een kroniek', 73. Een schriftelijk bewijs voor de opdracht aan L. Vlaskamp ontbreekt tot nu toe.

Afb. 53. Gezicht op de tuin met vijver achter het huis van de familie Andreae in Kollum, nu bekend als Philippusfenne. Foto, E. Breitschat, 1894.

De tuin van Schatzenburg in Dronrijp is in het verleden beschreven als een aanleg die aan Roodbaards stijl herinnert.⁹² Op de genoemde kaart van Eekhoff uit 1850 is een ronde vijver achter de state waar te nemen, evenals een slingervijver naast het huis. De eerste is waarschijnlijk al in 1804 door de Franeker hortulanus Arent Vlaskamp aangelegd.⁹³ De landschappelijke aanleg met slingerpaden en een vijver is afgebeeld op een aquarel van Sjoerd Bonga uit omstreeks 1850 (afb. 54).⁹⁴ Over de inrichting van de tuin zijn de gegevens schaars en een bewijs voor Roodbaards activiteiten ontbreekt. De nog aanwezige gave landschapstuin is bewaard gebleven maar kan niet aan hem worden toegeschreven.

Afb. 54. De tuin voor Schatzenburg in Dronrijp, met slingerpaden en vijver. Sjoerd Bonga, circa 1850, ingekleurde tekening.

⁹² Huber, F.G.A., 'Schatzenburg en Vredenhof te Dronrijp', in: *De Vrije Fries* 68 (1988), 79.

⁹³ Breuker, *Het landschap*, 326-327.

⁹⁴ FM, PTA 328-032.

Voor de tuin bij Nienoord in Leek is het bewijs dat Roodbaard de ontwerper was, niet voorhanden. In het dagboek van de kwekerij van Wijbren Krijns uit 1821 is een vermelding van de levering van bomen voor de heer van Nienoord genoteerd.⁹⁵ Aanwijzingen voor de betrokkenheid van Roodbaard zijn er echter niet. Op het kadastrale minuutplan uit 1827 is behalve de slingervijver geen aanduiding voor een tuinaanleg te zien, wel is een bosperceel aangegeven.⁹⁶ Op de topografische kaarten van 1850 en 1852 is ook geen verdere aanleg ingevuld (afb. 55). De basis van de overlevering dat Roodbaard hier werkzaam was, is niet meer te achterhalen.⁹⁷

Afb. 55. Het bosperceel met vijver bij Nienoord in Leek, weergegeven op de Topografisch-Militaire kaart, 1850. Detail.

Er zijn nog andere buitenplaatsen waarvan afbeeldingen een landschappelijke aanleg tonen. Bij gebrek aan andere informatie is het niet mogelijk om de betrokkenheid van Roodbaard aan te tonen.

Vergelijking van de omvang van het oeuvre met die van tijdgenoot-tuinarchitecten

Om de omvang van het oeuvre van Roodbaard te kunnen plaatsen in de Nederlandse tuingeschiedenis is het van belang om een vergelijking te maken met die van andere tuinarchitecten van zijn tijd, te weten de eerder genoemde Jan David Zocher junior uit Haarlem (afb. 56) en Hendrik van Lunteren uit Utrecht (afb. 57).

⁹⁵ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 21-12 en 24-12-1821 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 157.

⁹⁶ Kadastraal minuutplan, Leek D 249 (opgaand eikenbos), D 250 (vijver).

⁹⁷ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard (1782-1851)*, 74. De eigenaar Ferdinand Folef baron von Inn- und Kniphausen kan, zoals later bleek, niet meer als opdrachtgever van een nieuwe aanleg bij Nienoord worden gezien. Zie: Reinder Hovinga, *Nienoord Historie van een Groninger borg*. Groningen, 1997, 48.

Afb. 56. J.D. Zocher junior. Adolphe Frédéric Nett jr., naar Johan Coenraad Hamburger, 1842, houtgravure.

Afb. 57. H. van Lunteren. Anoniem, 1822, miniatuur.

Zo hebben wij nagegaan hoeveel ontwerpen van tuinen zij in de eerste helft van de negentiende eeuw hebben vervaardigd. Het betreft hier buitenplaatsen, openbare parken, begraafplaatsen en tuinen bij stadshuizen, voor zover dat tot nu toe bekend is.⁹⁸ Het verzamelde materiaal is gerangschikt, waar nodig aangevuld en in een schema verwerkt (zie grafiek 1).

Grafiek 1. Het aantal projecten en bewaarde tekeningen van Roodbaard en tijdgenoot-tuinarchitecten.

⁹⁸ Immerzeel jr., Johannes, *De levens en werken en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders*, deel 3, 259-261, Smit, J.D. Zocher jr., Carla S. Oldenburger-Ebbers, 'Zochers' tuinarchitectuur- en architectuurprojecten' in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, 1 (1991) nr. 1, 35-47, *Wandelingen van Jan David Zocher in Utrecht 1829-1861*. Utrecht, 1973, Korneel Aschman, *Zogher, de fameuse aanlegger*. [Delft], 2017, <http://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf> en http://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0503.BP0014-2001/t_NL.IMRO.0503.BP0014-2001_4.1.html (geraadpleegd, okt. 2019).

Eerst besteden we aandacht aan J.D. Zocher junior, een lid van het befaamde tuinarchitectengeslacht. Hij was een gewaardeerd architect in Nederland en één van de winnaars van de Prix de Paris in 1809. Hij studeerde twee jaar lang aan de gerenommeerde Ecole des Beaux Arts in Parijs. Na het winnen van de Prix de Rome vertrok Zocher naar de Eeuwige Stad. Dit bood hem de gelegenheid om kennis te maken met de klassieke bouwkunst, die hij later in zijn ontwerpen voor gebouwen toepaste. Tussen 1810 en 1814 maakte Zocher reizen door Frankrijk, Italië en Zwitserland. Vervolgens verbleef hij wel eens bij zijn zuster Maria Magdalena in Leeuwarden. Hier kreeg de architect in 1816 de opdracht voor een ontwerp voor de bouw van het monumentale pand van jhr. V.L. Vegilin van Claerbergen aan de Nieuwestad (afb. 58).⁹⁹

Afb. 58. Gezicht op het stadhuis van jhr. V.L. Vegilin van Claerbergen in Leeuwarden (met brede gevel links), ontworpen door J.D. Zocher jr. F.J. van der Veen, 1847, tekening.

Vanaf 1817 woonde Zocher in Haarlem, waar hij de kwekerij Rozenhagen bezat. Hij ontwierp zowel buitens en villa's als tuinen.¹⁰⁰ De basis van zijn concept was om een eenheid tussen architectuur en tuinaanleg te bereiken. Een karakteristiek voorbeeld is het ontwerp voor kasteel Rosendaal uit 1836 (afb. 21).¹⁰¹ Van de vele opdrachten voor buitenplaatsen noemen wij hier verder Linschoten en Twickel. Zocher junior ontwierp ook de aanleg van openbare parken, zoals in Haarlem en Utrecht.¹⁰² Vanaf 1855 maakte hij voornamelijk ontwerpen voor tuinen, soms in samenwerking met zijn zoon Louis Paul.¹⁰³ Zijn werkterrein lag in Holland, Utrecht, Gelderland, Noord-Brabant en zelfs in België. Hij overleed in 1870 en werd, evenals

⁹⁹ Smit, *J.D. Zocher jr.*, 56.

¹⁰⁰ Moes, *Architectuur als sieraad*.

¹⁰¹ Bierens de Haan, *Rosendaal*, 221, 222.

¹⁰² Smit, *J.D. Zocher jr.*, 32-33, 83 en Cremers, Kaaij en Steenbergen, *Bolwerken als stadsparken*, 75 e.v.

¹⁰³ Smit, *J.D. Zocher jr.*, 156.

zijn zoon op de door hem ontworpen begraafplaats Akendam in Haarlem begraven.¹⁰⁴ Tot nu toe zijn van Zocher junior 128 projecten voor tuinaanleg bekend.¹⁰⁵ Zoals uit ons literatuuronderzoek blijkt, zijn 32 ontwerptekeningen van tuinen en parken van hem bewaard gebleven.¹⁰⁶

De andere bekende tuinarchitect in die periode was Hendrik van Lunteren. Hij was vanaf zijn achttiende jaar werkzaam als tuinman op de buitenplaats Schoonoord te Doorn, eigendom van de familie Schwellengrebel. De laatste telg van dit geslacht die het buiten bezat, zag kennelijk zijn talenten. Hij vermaakte het buiten en een groot geldbedrag in 1803 aan Van Lunteren, waarmee zijn toekomst verzekerd was. Hij kon een terrein bij de Dom in Utrecht aankopen, waar hij een kwekerij begon met de aansprekende naam 'Flora's Hof'. Vanaf 1806 was hij als boomkweker en bloemist werkzaam, maar hij hield zich ook bezig met het leveren van 'plannen van aanleg van Buitenplaatsen, Parken en Tuinen'.¹⁰⁷ Van Lunteren maakte ook een reis naar Engeland, waar hij waarschijnlijk zijn kennis over de landschapstijl kon uitbreiden. Na zijn terugkeer heeft hij onder meer de tuinen van de buitenplaatsen Randenbroek bij Amersfoort (afb. 35), Brakel bij Zaltbommel en De Oorsprong bij Utrecht ontworpen. Opdrachten voor openbare parken kreeg hij in Utrecht voor de Maliebaan en voor de bolwerken van Zwolle.¹⁰⁸ Van Lunteren was hoofdzakelijk werkzaam in Utrecht, soms in Gelderland en Overijssel. Nog tijdens zijn leven werkte hij met zoon Samuel samen. Na zijn overlijden zetten zijn zoon en kleinzonen het bedrijf tot 1911 voort. Van Lunteren voerde 28 opdrachten voor een tuinaanleg uit, waarvan elf tekeningen bekend zijn.¹⁰⁹ Een vergelijking laat zien dat Roodbaard veel minder opdrachten heeft gehad dan Zocher maar veel meer dan van Lunteren.

Alles overziend blijkt dat niet eens de helft van de tekeningen van de drie genoemde tuinarchitecten is overgeleverd. Opvallend is dat van Roodbaard in verhouding de meeste bewaard zijn gebleven. Het is verrassend dat van de vermaarde Zocher tot nu zo weinig tekeningen teruggevonden zijn terwijl hij heel veel projecten heeft uitgevoerd. De achtergronden van de drie meest bekende tuinarchitecten van de eerste helft van de negentiende eeuw zijn verschillend. Zocher volgde een studie als architect in Parijs en van Lunteren leerde het vak in de praktijk zowel in Nederland als tijdens zijn reis naar Engeland. Roodbaard studeerde aan de Tekenacademie in Groningen. Van hem zijn geen buitenlandse reizen bekend.

Provenance van de ontwerptekeningen

Van de door Roodbaard gemaakte tekeningen zijn, zoals eerder vermeld, 39 bewaard gebleven.¹¹⁰ Uit ons onderzoek blijkt dat verschillende exemplaren uit archieven van de opdrachtgevers komen. Zij bewaarden deze tekeningen omdat ze nodig waren voor het beheer van de tuin door henzelf of hun opvolgers. Na verloop van tijd groeide zowel bij hen als bij hun nageslacht het besef van de historische waarde van dergelijk beeldmateriaal.¹¹¹ Dit past in

¹⁰⁴ Idem, 18 e.v.

¹⁰⁵ Zie noot 96.

¹⁰⁶ Zie noot 29.

¹⁰⁷ Lammertse-Tjalma, 'Hendrik van Lunteren (1780-1848)', 37-41.

¹⁰⁸ Idem, 44, 55.

¹⁰⁹ Lammertse-Tjalma, 'Hendrik van Lunteren (1780-1848)' en <https://beeldbank.cultureelerfgoed.nl> (geraadpleegd 2019).

¹¹⁰ Zie voor de vindplaats van alle tekeningen, de oeuvrecatalogus, bijlage 17.

¹¹¹ Erik A. de Jong maakt melding van het belang van het bewaren van kaarten en bijbehorende bescheiden, in: 'Tuin en park: 'topographia' en 'topothesis' in: Christian Bertram, *Noord-Hollands Arcadia*. Alphen aan den Rijn, 2005, 11.

de geest van de tweede helft van de negentiende eeuw, toen historische genootschappen en later musea en archieven topografisch materiaal gingen verzamelen.¹¹² Leden van de Friese elite waren zelf de motor hierachter door het schenken van tekeningen, ontwerpen en soms gehele collecties aan musea en archieven.¹¹³ Zo werd de ontwerp-tekening van Vijversburg in 1892 als onderdeel van een grote collectie tekeningen en kunstnijverheid van Age Looxma Ypeij, aan het Fries Genootschap in Leeuwarden gelegateerd (afb. 59).¹¹⁴

Afb. 59. Schetstekening voor de aanleg tussen het huis en het zomerhuis van Vijversburg in Tietjerk. L.P. Roodbaard, 1844.

De presentatietekening van Ontwijk werd door een familielid van de opdrachtgever in 1915 aan het genoemde Genootschap geschonken.¹¹⁵ Later zijn deze in de collectie van het Fries Museum opgenomen.

De twee ontwerpen van de voor- en achtertuin van Staniastate zijn via het geslacht van Eysinga in 1923 in het Rijksarchief in Friesland, nu Tresoor, terechtgekomen. De familie kreeg deze door vererving van Jan Hendrik van Boelens in haar bezit.¹¹⁶ Twee schetsen van Roodbaard van de tuin van Groot Terhorne zijn afkomstig uit het rijke archief van de familie Thoe Schwartzberg en Hohenlansberg, dat in 1900 ook aan het Rijksarchief is overgedragen.¹¹⁷

In Groningen zijn de twee ontwerp-tekeningen van de tuinen van Ekenstein en die van Fraeylemaborg door de eigenaren omstreeks 1940 en in 1971 respectievelijk naar het

¹¹² De stadsarchivaris van Leeuwarden, Eekhoff, deed hetzelfde met belangrijk (kunst)historisch en topografisch materiaal, dat hij uit de archieven van de gemeente had gehaald.

¹¹³ Jensma, Goffe, 'Om de erfenis van Friso. 175 jaar Fries Genootschap', in: *De Vrije Fries* 82 (2002), 72.

¹¹⁴ Age Looxma Ypeij was de zoon van de opdrachtgever Nicolaas Ypeij. TR, Toegang 205-08, Archief Fries Genootschap, inv. nr. 281.

¹¹⁵ Idem, inv. nr. 57.

¹¹⁶ De tekeningen zijn via J.H. van Boelens vererfd op zijn schoonzoon jhr. F.J.J. van Eysinga. TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nrs. 54 en 55.

¹¹⁷ De Vries, Barteld, 'Het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen', in: *It Beaken* 75 (2013) nr. 1 / 2, 4.

Groninger Gemeentearchief en het Rijksarchief, nu Groninger Archieven, overgebracht.¹¹⁸ Het ontwerp voor de tuin van het Witte Huis in Assen is in 1936 door de familie Oosting aan het Drents Museum geschonken.¹¹⁹

Van de ontwerptekeningen die door stads- en grietenijbesturen zijn besteld, is alleen in Leeuwarden een flink aantal bewaard gebleven. Deze bevinden zich nu in het Historisch Centrum Leeuwarden. Stadsarchivaris Eekhoff zag het belang van het onderbrengen van ‘voortbrengselen der kunst’ in een speciale stedelijke kunstverzameling. Hieronder verstond hij onder meer portretten van beroemde personen, kaarten en plattegronden. In de verzameling nam hij ook de ontwerptekeningen van Roodbaard op. Hij was de eerste die in 1875 een beknopte lijst van zijn werk heeft samengesteld.¹²⁰ In de Stedelijke Kunstverzameling van Leeuwarden vindt men de ontwerpen voor de Prinsentuin uit 1820 en 1843. Verder zijn hier ook de tekeningen van de aanleg voor de Verlaats-, Wirdumerpoorts- en Hoeksterpoortsdwinger, Tournooiveld en Oldehoofsterkerkhof aanwezig. Van zijn andere projecten zijn er de tekeningen van de Algemene Begraafplaats en één van de Stadsverswatervijver nog voorhanden.¹²¹ Alle afkomstig uit het archief van de stad. Van opdrachten voor andere stads- en grietenijbesturen zijn de tekeningen niet bewaard gebleven. Dit geldt voor Sneek, Harlingen, Wolvega, Heerenveen en Assen. De reden hiervan is niet bekend, met uitzondering van het ontwerp voor de Wandeltuyn in Heerenveen. Dit is in 1842 aan de tuinarchitect terugggegeven.¹²² Het gaat hier om een unieke mededeling, want bij andere opdrachten is dit nooit vermeld. In Groningen is het ontwerp van Roodbaard voor het Guyotplein bewaard gebleven, hoewel de herkomst niet meer kan worden achterhaald.¹²³ Deze bevindt zich in het archief van het Gemeentebestuur, nu in de Groninger Archieven. Enige jaren geleden zijn de ontwerptekeningen voor Lyndensteen aan Tresoar overgedragen. In 2014 is nog een originele ingekleurde ontwerp van Roodbaard van de tuin van apotheker J.M. Riedel in Kollum terug gevonden, die al eerder in kopie bekend was.¹²⁴ De tekening werd door een particulier aan Tresoar geschonken. Hetzelfde is onlangs gebeurd met de ontwerptekening voor de tuin van Voormeer in Heerenveen van de familie van Heloma.

Conclusie

Het oeuvre van Roodbaard bestaat zoals bekend uit opmetings-, presentatie- en schetstekeningen. Het is ontstaan in de periode 1820-1851. De eerste groep is niet bewaard gebleven omdat deze waarschijnlijk tijdens het werk versleten raakte. Uit verschillende bronnen hebben wij kunnen achterhalen dat deze zeker zijn gemaakt. De presentatietekeningen zijn in de meerderheid. Ze zijn vaak fraai ingekleurd en werden met zorg bewaard. In enkele gevallen zijn ze als kunst beschouwd en in de Stedelijke Kunstverzameling van Leeuwarden ondergebracht.

Behalve het aantal bewaarde tekeningen is het duidelijk geworden dat er nog enkele tientallen meer zijn geweest. Dit geeft aan dat de tuinarchitect tijdens zijn carrière een goed gevulde

¹¹⁸ De precieze datum en de naam van de schenker van de tekeningen van Ekenstein zijn bij de Groninger Archieven niet bekend (mededeling van medewerkster mevrouw drs. M. de Jonge, 12-3-2015). Het familiearchief Thomassen à Thuessink van der Hoop van Slochteren is in 1971 in bewaring gegeven aan het Rijksarchief in Groningen. Zie: *Jaarverslag van de Rijksarchiefdienst over 1971*. 's-Gravenhage, 1973, 74.

¹¹⁹ Mededeling van mevrouw Bettie Nijhof, Drents Museum, 6-6-2018.

¹²⁰ Eekhoff, *De stedelijke kunstverzameling*, 150-153.

¹²¹ Idem.

¹²² Archief gemeente Schoterland, inv. nr. 364. De reden van de teruggave konden wij niet achterhalen.

¹²³ Mededeling van mevrouw drs. M. de Jonge, medewerkster van de Groninger Archieven, d.d. 12-3-2015. In de archieven van het Doofstommeninstituut en van het Gemeentebestuur van Groningen (GA) bevinden zich geen gegevens over een opdracht aan Roodbaard. Zie verder hoofdstuk 4.

¹²⁴ Mulder-Radetzky, *L.P. Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*, 29-30.

portefeuille aan opdrachten heeft gehad. Het bleek hoe belangrijk het is om zoveel mogelijk archivalia te bestuderen en analyseren voor het verkrijgen van een zo goed mogelijk beeld van Roodbaards oeuvre.

Uit het onderzoek kunnen wij concluderen dat Roodbaard een eigen vormentaal had, waarbij de grote variatie van weergave van perken, waterpartijen en het padenplan meteen in het oog springt. De invloed van het Modellenboek van G. van Laar keert steeds terug in zijn ontwerpen. Wij konden vaststellen dat ook voorbeelden uit het werk van C.C.L. Hirschfeld hem beïnvloedde.

Uit de vergelijking van het aantal projecten en tekeningen van Roodbaard en zijn meest bekende tijdgenoten blijkt dat hij na J.D. Zocher junior de meeste ontwerpen heeft vervaardigd. Wat het aantal tekeningen betreft, zien wij dat van hem in verhouding tot zijn collega's veel ontwerpen zijn bewaard. Om dit beeld scherper te krijgen is het noodzakelijk om een apart onderzoek te verrichten naar het oeuvre van Roodbaards vakgenoten.

Het vaststellen van de provenance van de tekeningen is belangrijk als achtergrondinformatie over het oeuvre van een kunstenaar, in dit geval van Roodbaard. Deze gegevens, in combinatie met archivalia van overheid en particulieren kunnen nuttig zijn bij onderzoek naar de eigenaren en hun waardering van het werk van de tuinarchitect.

6. Beschrijving en analyse van de ontwerpen van dertien afzonderlijke tuinen

Inleiding

Voor het bestuderen van de specifieke kenmerken van Roodbaards ontwerpwijze en werkwijze hebben wij zijn presentatie- en schetstekeningen nader onderzocht. Wij hebben voor dertien casussen gekozen, die als representatief kunnen worden beschouwd voor het oeuvre van de tuinarchitect. De verschillende tekeningen en beschikbare informatie maken het mogelijk om zijn werk te doorgronden. Hiervoor komen 24 tekeningen in aanmerking. In dit onderzoek komen zowel de opdrachten van particulieren als van de overheid aan de orde. Aangezien Roodbaard de meeste opdrachten in Friesland uitvoerde, betreffen de meeste casussen Friese tuinen. Verder wordt één aanleg in de provincie Groningen en één in Drenthe besproken. Daarbij hebben wij een chronologische volgorde aangehouden. Bij de casussen zijn de tekeningen van tuinen van buitenplaatsen in de meerderheid. Hiervan zijn meer tekeningen bewaard gebleven dan van particuliere stadstuinen en van openbare tuinen. Per casus is aangegeven waarom de desbetreffende tekeningen als voorbeelden zijn gekozen.

Bij zijn projecten trof Roodbaard soms een formele of een al bestaande landschappelijke aanleg aan. Meestal ging het om het realiseren van een nieuwe aanleg. In één geval ontbreekt de ontwerptekening, maar op basis van ander materiaal was een nadere beschouwing mogelijk. In de analyse hebben wij nagegaan hoe Roodbaard bij iedere opdracht een nieuwe compositie voor de aanleg in de landschapsstijl vervaardigde.

Verder bestudeerden wij of op de ontwerptekeningen een ontwikkeling in de tekenwijze te ontdekken is en zo ja, wat deze inhield. Daarnaast willen we kijken naar de stijlkenmerken van Roodbaards ontwerpen. Welke elementen en effecten paste hij vaak toe? In hoeverre bezat hij een herkenbare stijl?

Bij de beschrijving van elke casus hebben we steeds dezelfde indeling aangehouden. Na het schetsen van de geschiedenis van de tuinen volgt de beschrijving van de tekeningen en de analyse daarvan. In de paragraaf 'waardering en documentatie' is ingegaan op de latere geschiedenis en de manier waarop de tuin door bezoekers werd ervaren. Verder is onderzocht of de ontwerpen zijn uitgevoerd. De locaties van de tuinen zijn aangegeven op de kaarten 1-4.

De Prinsentuin in Leeuwarden

De vroegst bekende tekening van Roodbaard is die voor de Prinsentuin in Leeuwarden. Deze dateert uit 1820. Voor zijn oeuvre is dit ontwerp van groot belang. De tekening is de eerste in een reeks die voor de wandeling op de plaats van de vestingwallen aan de noord-, west- en zuidzijde van de stad werd vervaardigd. Ruim twintig jaar later kreeg Roodbaard opdracht voor de herinrichting van het westelijk deel van de tuin, het zogenaamde Tournooiveld. Hierna volgde de nieuwe aanleg tussen de Prinsentuin en de Oldehoofsterdwinger. Het ontwerp hiervoor dateert uit 1843. In verband met deze inrichting moest hij onder andere een nieuw hekwerk bij de koepel aan de westkant van de vijver ontwerpen. De tekening hiervan is ook bewaard gebleven.

Korte geschiedenis

De Prinsentuin is aangelegd op het voormalige bolwerk aan de noordkant van het oude stadscentrum en had een afmeting van ongeveer twee hectare. Met de latere uitbreidingen aan de oost- en westzijde was het terrein ongeveer vijf hectare groot (zie bijlage 12).¹ De naam van de tuin verwijst naar de Friese stadhouder prins Willem Frederik van Nassau-Dietz, die opdracht gaf voor de aanleg.² In 1648 wendde hij zich tot het stadsbestuur met het verzoek om in de Doeledwinger, een onderdeel van de noordelijke vestingwallen, een lusttuin te mogen inrichten. Bij zijn residentie, het Stadhouders Hof, was niet genoeg ruimte voor een geschikte tuinaanleg. Voor de aanleg was jonker Doecke van Hemmema, kapitein-kolonel in de stadhouderlijke garde verantwoordelijk.³ Vier jaar later werd de tuin in oostelijke richting uitgebreid. Daarna volgde een uitbreiding naar het westen met het zogenaamde Tournooiveld. In de punt van het bastion werd een hovenierswoning gebouwd, die in 1684 door het zomerhuis van de stadhouder Hendrik Casimir II werd vervangen. In 1692 werd de tuin oostwaarts vergroot en van een omheining voorzien. Hierin werden een moestuin en een boomgaard aangelegd, voorts een orangerie en er werd een nieuwe tuinmanswoning gebouwd. Onder toezicht van de uit Duitsland afkomstige hovenier Johan Georg Semler en later zijn zoon Willem werden hier vele exotische en andere gewassen geteeld.⁴

Na 1731 werd de tuin in opdracht van prinses Maria Louise van Hessen-Kassel in de formele of barok stijl ingericht, mogelijk door Johann Hermann Knoop. Deze talentvolle hovenier was door de prinses uit Kassel naar Friesland gehaald.⁵ Hij legde voor haar de baroktuin bij Mariënborg aan, die toen nog buiten de stadsgrens van Leeuwarden lag. Knoop gaf op de door hem omstreeks 1760 gemaakte plattegrond van de stad de formele aanleg van de Prinsentuin weer.⁶ Het terrein was omgeven door een hek en bezat als centraal element een kruisvormige vijver. Deze aanleg bleef tot 1792 bestaan, toen de tuin deels in de landschapsstijl werd heringericht door de hofarchitect van stadhouder Willem V, Philip Willem Schonck.⁷ Het plan om de hele tuinaanleg te veranderen werd door de toenmalige onzekere financiële situatie niet uitgevoerd. Een deel van de formele aanleg bleef bestaan. Deze situatie is vastgelegd op twee plattegronden, respectievelijk van de landmeters C. Boling uit 1814 en van A. Hansum uit 1820 (afb. 1 en 2).⁸

¹ De gegevens van de oppervlakte zijn ontleend aan de kadastrale kaart van 1887 (TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 15826: Leeuwarden C 1 en de bijbehorende Registers). Voor een overzicht van de afmetingen van de tuinen die als casussen zijn opgenomen verwijs ik naar bijlage 13.

² Mulder-Radetzky, R.L.P. en G.P. Karstkarel, *De Prinsentuin*. Leeuwarden, 1985.

³ Idem, 7.

⁴ Mulder-Radetzky, Rita, 'De familie Semler', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland II*. Z.pl., 2016, 86-90.

⁵ Mulder-Radetzky, Rita, 'Een Duitse hovenier aan het Friese hof', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 125-131. Het bewijs voor de betrokkenheid van Knoop bij de Prinsentuin is tot nu toe niet gevonden.

⁶ HCL, THA, nr. D 051.

⁷ Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*, 14. H. Potter noemt de tuin slechts kort in zijn *Wandelingen en kleine reizen door sommige gedeelten van het vaderland*. Amsterdam, 1808-1809.

⁸ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 11629 en HCL, THA, nr. D 111.

Afb. 1. Situatiekaart waarop de landschappelijke aanleg van de Prinsentuin door P.W. Schonck te zien is. C. Boling, 1814.

Afb. 2. Opmetingskaart met de aanleg van P.W. Schonck, die aan Roodbaard is verstrekt. A. Hansum, 1820.

Na de Franse tijd kreeg de latere koning Willem I de Prinsentuin in bezit. In 1819 heeft hij de tuin op verzoek van het stadsbestuur aan de stad geschonken onder de voorwaarde dat deze ‘bij voortdurend in stand gehouden worde ... (en) ... tot wandelplaats voor de ingezetenen bestemd blijve’.⁹ Hierna wilde het gemeentebestuur de tuin aanpassen aan de nieuwe functie als openbaar wandelpark. Het bestuur liet een tweetal ontwerpen vervaardigen voor de nieuwe inrichting in de landschapsstijl. Tot nu toe is steeds aangenomen dat er een prijsvraag is uitgeschreven, maar een besluit hiervoor is niet gevonden.¹⁰

⁹ Mulder-Radetzky en Karstkarel, *De Prinsentuin*. Leeuwarden, 1985, 16.

¹⁰ Er is geen besluit geformuleerd voor een prijsvraag, noch voor de opdracht voor het vervaardigen van een ontwerptekening, niet door de Gemeenteraad en evenmin door het college van Burgemeester en wethouders.

Afb. 3. Ontwerp voor de herinrichting van de Prinsentuin. H. de Vries, 1820, ingekleurde tekening.

De opdracht voor het vervaardigen van een ontwerp moet in 1820 onderhands zijn verstrekt. De ontwerpen werden ingediend door de firma H. de Vries & zoon uit Weesp en L.P. Roodbaard. De tekening van de eerste ontwerpers deed stijf aan en toonde een te dichte beplanting. H. de Vries had ook een brief meegestuurd waarin hij zijn ideeën uiteenzette (afb. 3).¹¹ De keuze viel op het werk van Roodbaard, waarschijnlijk omdat zijn ontwerp meer beviel vanwege de bredere opvatting, zoals Eekhoff het formuleerde.¹² Hij kreeg hiervoor f 47,= uitbetaald (zie bijlage 15).¹³ Het was een ingrijpend project, waarbij tientallen arbeiders zijn ingeschakeld. Ook bleek het nodig om zand van elders aan te voeren voor het ophogen van delen van de tuin. De wallen van het bastion werden namelijk niet afgegraven. Verder werd er een nieuwe ingang met de nog bestaande gemetselde pilaren, bekroond met sierlijke tuinvazen, gebouwd. Deze bevindt zich aan de Groeneweg tegenover de Doelestraat en is nog steeds in gebruik.¹⁴ De uitvoering van het plan vond in de jaren 1821-1823 plaats (zie bijlage 14).¹⁵ Roodbaard is in 1841 voor de aanleg van het Tournooiveld ingeschakeld. Dit hield verband met de bouw van de bewaarschool op het terrein van het westelijk deel van de Prinsentuin.¹⁶ In 1843 werd hij opnieuw gevraagd, toen voor de realisering van de verbinding tussen de Prinsentuin en de westelijk hiervan gelegen Oldehoofsterdwinger. De Prinsentuin was een geliefde plaats voor verpozing van de burgerij geworden. In 1842 is op de plaats van het oude zomerhuis een nieuwe uitspanning verrezen, die bekend stond als de Theeschenkerij.¹⁷ Twee jaar later is een muziektent gebouwd voor het houden van

¹¹ Zie voor een transcriptie van het grootste deel van de brief: Arinda van der Does, 'Toelichting op een negentiende-eeuws ontwerp van H. de Vries & Zoon', in: *Tuingeschiedenis in Nederland II*, Z.pl., 2016, 153-157.

¹² Eekhoff, *De stedelijke kunstverzameling*, 150.

¹³ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 6021.

¹⁴ Mulder-Radetzky, L.P. Roodbaard. *Tuinen van de Friese adel*, 15.

¹⁵ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 316 e.v.

¹⁶ Idem, II, 230. De bouw van de school werd in 1841 voltooid.

¹⁷ Op 22-2-1842 werd de afbraak van het oude zomerhuis en de bouw van de theeschenkerij aanbesteed. Zie advertentie *Leeuwarder Courant*, 18-2-1842.

uitvoeringen. Deze is in 1881 vervangen door de nog aanwezige schelpvormige tent, die tegenover de theeschenkerij is geplaatst. De Prinsentuin vormt nog steeds een groene long in Leeuwarden.

De presentatietekening uit 1820

De presentatietekening die Roodbaard in 1820 inleverde is ingekleurd en gesigneerd.¹⁸ Hij gebruikte als basis de situatiekaart van A. Hansum die aan hem was overhandigd (afb. 2).

Afb. 4. Ingekleurde presentatietekening voor de herinrichting van de Prinsentuin. L.P. Roodbaard, 1820.

Zelfs de woorden STADS EN GRACHT en de noordpijl heeft hij overgenomen. Op Roodbaards tekening zijn de vijver en de singels van de formele aanleg nog in potloodlijnen aangegeven, maar van Schoncks aanleg is geen spoor meer te zien (afb. 4). De tuinarchitect tekende de nieuwe aanleg in de landschapstijl. Ter verduidelijking van het plan gaf hij op de tekening de belangrijke onderdelen van de aanleg met letters aan. De hierbij behorende legenda is niet bewaard gebleven. Het ontwerp betreft het terrein binnen het oude bastion en de oude singels. Aan de binnenzijde van de singels stelde hij gazons met heesters en bomen voor. De slingerende paden liepen in een lusvorm om de vijver heen. Deze had een golvende contour en een lange uitloop. Ze sloten ovale en boonvormige perken met opnieuw bomen en heesters in. Verder gaf hij solitaires als gele kastanjes, hagedoorn, bonte esdoorn, larix en tulpenboom aan. Aan weerskanten van de kettingbrug noteerde hij vogelkers en es. Vanaf de bank ten zuiden van de brug tekende hij uitzichtlijnen in meerdere richtingen. Op andere plekken in de tuin zijn ook de door hem gehanteerde vistolijnen te zien. Vanuit het zomerhuis lopen deze naar het zuiden over de vijverpartij. Verder zijn nog lijnen getekend bij de trappen in de hoeken van het bastion. In het westelijk en oostelijk deel van de tuin ziet men

¹⁸ HCL, THA, nr. D 070.

ovale en boonvormige perken tussen slingerpaden. In het laatste deel gaf hij bij het gebouw van de Sociëteit een vijver en een verhoging aan. Hier vandaan kon de wandelaar zowel naar buiten als in de tuin kijken. In het westelijke gedeelte van de tuin zijn twee verhogingen gecreëerd waar vandaan over de aanleg kon worden gekeken. Aan de zuidzijde was het terrein afgesloten door een schutting, die aan de binnenkant door Italiaanse populieren was afgeschermd. De tuin was (en is) door twee ingangen te betreden, bij de Doelestraat en tegenover het Schoenmakersperk.

Analyse

Deze presentatietekening is de enige in zijn oeuvre die van een datering is voorzien. De signering luidt 'Roodbaard inv.'¹⁹ Roodbaard noteerde zelf op de tekening dat zijn ontwerp niet geheel is gevolgd. Deze bijzondere mededeling maakt het duidelijk dat de architect in de praktijk vaker van het ontwerp afweek. Roodbaards plan voor het westelijk deel van de aanleg is niet gerealiseerd. Een vergelijking met plaat VIII uit het voorbeeldboek van Gijsbert van Laar leerde dat de tuinarchitect de vorm van de vijver hieraan heeft ontleend (afb. 23 in hoofdstuk 5). Behalve de lobbige contour valt de uitloop als verdwijnende beek in het oog (afb. 18). De tekening laat zien dat het oostelijk deel van de tuin waar de sociëteit (eerder oranjerie) stond, wel volgens zijn ontwerp is ingericht. Hier speelt de tweede druppelvormige vijver een centrale rol. Roodbaards plan is op de plattegrond van Hansum uit 1822 te zien (afb. 5).²⁰ Opvallend is dat hij aan de oostzijde van de tuin vistalijnen naar buiten liet lopen en elders alleen naar binnen. Hier opende zich een uitzicht over de stadsgracht en de weilanden naar de kerktoeren van Jelsum.

Afb. 5. De Prinsentuin met vijver en aanleg op de stadsplattegrond van A. Hansum, 1822. Detail.

¹⁹ In de signering is het woord 'inv' abusievelijk al eens als juni gelezen. Zie: Arinda van der Does, 'Toelichting', 158, noot 12.

²⁰ HCL, THA, nr. D 052.

Op de ontwerptekening gaf Roodbaard boomsoorten aan, zoals de tulpenboom en de vogelkers, die hij later ook toepaste bij Jagtlust in Oudeschoot.²¹ Over de verdere beplanting van de tuin leveren de door de tuinarchitect aangegeven soorten en enkele nota's uit 1823 summier informatie.²²

Het Tournooiveld

De opdracht betrof de westelijke uitloop van de Prinsentuin, die bekend was als het Tournooiveld. Hier oefende de Leeuwarder Schutterij. In verband met de voltooiing van de bouw van een bewaarschool heeft het stadsbestuur Roodbaard benaderd voor het maken van een nieuw ontwerp van het terrein ten westen van de vijver in de Prinsentuin.²³ Hiervoor maakte hij in 1841 een ingekleurde en gesigneerde schetstekening (afb. 6). Dit betekende dat de tuinarchitect een nieuwe invulling moest geven aan een terrein dat nog geen landschappelijke aanleg had. Zijn eerdere ontwerp voor dit deel van de Prinsentuin uit 1820 was immers niet gerealiseerd.

Afb. 6. Ontwerp voor het westelijk deel van de Prinsentuin, het Tournooiveld genaamd, in verband met de herinrichting. L.P. Roodbaard, 1841, ingekleurde tekening.

Roodbaard tekende een groot grasveld voor het schoolgebouw, omgeven door een rondlopend pad. In het gazon gaf hij ovale en boonvormige perken met de namen van de te planten heesters en bloemen aan, zoals rododendrons, maandrozen en goudsbloemen. Verder is er nog een perk met sparren. Naast het schoolgebouw stond een schutting waarvoor een bol gazon met een perk dahlia's was gepland. Aan de noord- en zuidzijde handhaafde hij langs de schuttingen de strook met dichte beplanting.

²¹ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 57085, akte d.d. 17-12-1889.

²² HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 6021. Er is een nota van de firma Wijbren Krijns bewaard gebleven waarop hij platanen vermeldde. Nu staan er ook platanen aan de vijver.

²³ HCL, THA, nr. D 084.

Analyse

Bij de aanleg van het terrein heeft Roodbaard vermoedelijk als basismateriaal een schets van het Tournooiveld gebruikt. Dit was een tekening die waarschijnlijk in 1839 door stadsarchitect Gerrit van der Wielen is vervaardigd.²⁴ Op zijn plan heeft Roodbaard hiervan belangrijke onderdelen overgenomen zoals de bestaande bebouwing en een boomsingel aan de zuidzijde. De potloodkrabbels over het grasveld geven aan dat het terrein afloopt naar de vijver. Dit soort lijntjes komen op andere tekeningen niet voor. Bij een vergelijking met de situatietekening valt het op dat een rij bomen van de bestaande laan aan de zuidkant werd weggehaald om meer ruimte te creëren voor het gazon. Hier plande Roodbaard weer een verhoging met uitzichtlijnen, precies tegenover die aan de noordzijde. Zo kon de wandelaar vanaf meerdere hoge punten het terrein overzien en de blik richten op de vijver van de Prinsentuin.

De tweede presentatietekening

Het stadsbestuur boog zich in oktober 1843 over ‘een plan en tekening’ die door Roodbaard waren ingediend.²⁵ De in zwart-wit uitgevoerde en gesigneerde tekening bevat alleen enkele blauwe lijnen voor de contouren van de waterpartijen.²⁶ De tekening betrof het gebied tussen de ‘Stadstuin’ (Prinsentuin) en de Oldehoofsterdwinger aan de noordwestkant van de stadswallen (afb. 7). Al eerder, in 1842, had Roodbaard het gebied ten oosten van de Prinsentuin van een nieuwe aanleg voorzien.²⁷ Van dit tot nu toe onbekende ontwerp is geen tekening bewaard gebleven. Op de stadsplattegrond van Eekhoff uit 1845 is in grote trekken te zien hoe die aanleg is uitgevoerd (afb. 8).²⁸

Afb. 7. De tweede presentatietekening voor de Prinsentuin en de Oldehoofsterdwinger. L.P. Roodbaard, 1843.

²⁴ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 8224. Brief van Burgemeester en Wethouders aan de Gouverneur, met bijbehorende tekening, d.d. 30-11-1839, nr. 34/885. Een kopie van de tekening is waarschijnlijk aan Roodbaard gegeven.

²⁵ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 166, notulen 7-9-1843, nr. 20. Het is niet duidelijk wat met ‘plan’ is bedoeld. De tekening is in ieder geval bewaard gebleven. Deze is tot nu toe steeds op 1842 gedateerd maar is volgens de notulen pas in september 1843 ter tafel gekomen. Hieruit kan men concluderen dat de tekening waarschijnlijk in 1843 is vervaardigd.

²⁶ HCL, THA, nr. D 85.

²⁷ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 165, notulen 1-12-1842, nr. 8/34.

²⁸ Eekhoff, *Geschiedkundige Beschrijving*, waarin deze plattegrond is opgenomen.

De ontwerp-tekening uit 1843 laat zien dat de oude puntige bastions van een golvende contour werden voorzien. Evenwijdig hieraan tekende de tuinarchitect paden langs het water. Deze liepen buiten de omheining van de tuin als openbare wandeling langs de gehele noordrand van de voormalige stadswallen. Het pad bevatte niveauverschillen: bij de bastions hoog en bij de flanken laag. Vanaf de plaats van de trappen van het oude bastion in de Prinsentuin tekende de tuinarchitect vistalijnen naar buiten. Verder lopen zichtlijnen van de koepel over de vijver. Vaag zijn nog de lijnen van de binnensingel van het oude bastion te zien. Hierover tekende de Roodbaard de nieuwe aanleg met de grote vijver die hij handhaafde.

De inrichting van de tuin is kleinschalig met vele perken in diverse vormen. Roodbaard gaf de gazons en de daarin liggende perken aan, maar de beplanting wordt niet genoemd. Wel zien wij enkele solitair getekend. Hij heeft twee tuinkoepels in zijn tekening opgenomen. Eén ovale aan de westkant van de vijver, waarvan de zuilen met rondjes zijn aangegeven. De andere is vlakbij de brug gesitueerd en is rond van vorm. Deze is met het woord ‘coepel’ aangeduid. De laatste is door bomen omgeven en naar het water gericht. Er is nog een vierkant met een diagonale streep aan de westkant van de vijver te zien. Dit duidt de oude muziektempel aan.²⁹ Roodbaard gaf nog op twee plaatsen uitzichtlijnen weer: aan de oost- en westkant van de Oldehoofsterdwinger. Aan de westkant van de school voegde hij een speelplaats toe. Voor de wandeling vanaf de Wissesdwinger tot en met de Oldehoofsterdwinger kreeg hij respectievelijk f 414,= en f 793,= uitbetaald.³⁰

Afb. 8. Het terrein ten oosten van de Prinsentuin bij de Wissesdwinger heeft Roodbaard al in 1842 heringericht. *Stadsplattegrond W. Eekhoff, 1845. Detail.*

Analyse

De tekening toont de vlotte manier van werken van Roodbaard. Met zwierige lijnen gaf hij de aangepaste vormen van de stadswallen aan na de ontmanteling van de bastions. Het pad langs de rand van het terrein verbindt de bestaande aanleg van de Prinsentuin met het nieuw ontworpen gedeelte van de Oldehoofsterdwinger. Roodbaard richtte de vistalijnen op deze ontwerp-tekeningen duidelijk naar buiten. Hij koos voor de meest geschikte punten in de aanleg vanwaar zich een fraai uitzicht naar de omgeving van de stad aandien. Op de ontwerp-tekening is de nieuwe inrichting van het Tournooiveld aan de westzijde van de tuin al aangegeven. Het plan toont dat de vormgeving hiervan naadloos in het gehele concept past.

²⁹ Deze is later vervangen door de nu nog bestaande muziekkoepeel uit 1881.

³⁰ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2392.

Verder gaf Roodbaard de aansluiting van de inrichting van de Oldehoofsterdwinger met de al eerder aangelegde Westerplantage aan. Hiermee is de groene wandeling aan de noordwestzijde van de stad verder vervolmaakt, waarbij de lage wallen en hoge dwingers met elkaar zijn verbonden. De wandelende burger beleefde zo aan de rand van de stad de ‘natuur’ en kon er genieten van de ‘bekoorlijkheid’ van het nieuwe ontwerp.³¹ Daar opende zich een panoramisch uitzicht op de aangrenzende weilanden. Met het aangeven van de boomsingel aan de overkant van de stadsgracht betrok Roodbaard de omgeving bij het ontwerp. De kleinschalige weergave van de perken valt meteen op. De koepels zijn verschillend van vorm, beide zijn half open en zelfs de pilaren vooraan, waar het dak op rust, zijn te onderscheiden. Het is aardig te weten hoe de koepels eruit zagen. Deze informatie is te halen uit een beschrijving van Eekhoff en een tekening van Roodbaard zelf (afb. 9). De ene was met zink (afb. 9) en de ander met riet gedekt.³² Op deze tekening vermeldde hij geen namen van bomen, in tegenstelling tot de eerste presentatietekening.

De schets voor de koepel en de hekjes.

De in potlood en waterverf uitgevoerde schets duidde Roodbaard zelf als ‘ruw’ aan.³³ Het gaat hier niet om een ontwerp van de koepel, die al in 1830 was geplaatst. Het betreft een schets voor de ‘hekwerkjes of de aansluiting bij de koepel’ (afb. 9). Dit is te lezen op de tekening. Roodbaard gaf hier behalve de maten ook de bijzonderheden aan, zoals welk deel van het hek open kan. Op deze schets tekende hij de plattegrond en de gevel (opstand) van de koepel en hij gaf ook aan hoe het dak moest worden gerepareerd. Achter het bouwwerk tekende hij op vlotte wijze een rij bomen. De tekening kan op omstreeks 1843 worden gedateerd toen de tuin werd heringericht en de bouwwerken werden aangepakt. Waarschijnlijk was het ontwerpen van de hekjes in het gehele plan van de herinrichting van de Prinsentuin inbegrepen.³⁴

Afb. 9. Schets voor het hekwerk bij de bestaande koepel in de Prinsentuin. L.P. Roodbaard, omstreeks 1843.

³¹ Van der Woud, *Het lege land*, 330, 331.

³² Voor de koepel met rieten dak zie: Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 317.

³³ HCL, THA, nr. 111.018.

³⁴ Verdere informatie over de tekening ontbreekt in het archief van het gemeentebestuur.

De Prinsentuin werd in de eerste helft van de negentiende eeuw genoemd in geografische woordenboeken en beschreven door reizigers in hun gedrukte reisverslagen. Al na de uitvoering van het eerste ontwerp van Roodbaard werd de tuin met waardering genoemd. De vroegste vermelding is van de hand van de bekende reiziger Jacob van Lennep, die zich beperkte tot de mededeling dat de tuin groot is en ‘lief’ was aangelegd. Hij vervolgde dat deze tegen de wallen ligt, vanwaar men van een fraai uitzicht kan genieten. Hij noemde de heuveltjes (bastions), een kleine waterpartij en zag een brede laan liggen. Hij vermeldde de naam van de ontwerper niet.³⁵ In 1824 schreef G. Nieuwenhuis over ‘de schone wandelingen op de wallen en buitensingels’ in de Prinsentuin die in ‘een zeer bevalligen smaak’ was aangelegd.³⁶ Hij noemde hier de Engelse stijl nog niet. Andere schrijvers hanteren deze term vanaf 1836 vaak. De eerste was P.J. Gauthier Stirum. Hij leverde een gedetailleerde beschrijving: ‘Ook al is ze (de Prinsentuin) niet ruim opgezet, toch biedt deze plek vanwege de aanplant van struiken ‘in verschillende soorten in Engelsche stijl en dankzij fraaie lanen met bomen omsloten een uiterst schilderachtige wandeling’.³⁷ Het citaat geeft met de laatste woorden een beeld van de situatie toen de bastions en de singels nog intact waren maar de aanleg daarbinnen al in de landschapstijl was uitgevoerd. De vrouwelijke reiziger A.B. Schilperoort roemde in 1840 ‘het lustoord’ Prinsentuin en repte over ‘de bevalligste wijze in den Engelschen smaak’ en ‘de verscheidenheid aan boomgewas’, die de tuin typeerde.³⁸ Na de herinrichting in 1843 is de Prinsentuin door A.J. van der Aa geprezen.³⁹ Hij merkte ook op dat ‘bijna geene stad in Nederland eene dergelijke gelegenheid’ op deze wijze bezat. Hij wees er ook op dat de tuin in ‘Engelsche wijze’ is aangelegd. Deze verwijzing geldt voor het feit dat Leeuwarden één van de eerste steden in Nederland was naast Haarlem en Arnhem, die de stadswallen in een groene wandeling liet herinrichten. Eekhoff heeft in 1846 de sfeer als volgt beschreven: ‘in een woord, door gepaste afwisseling van hogere en lagere perken en plantsoenen, en door schakering van velerlei geboomte en heestergewas trachtte de kunst de schoonheden der natuur in deze bepaalde uitgestrektheid zoveel mogelijk na te volgen...’ Hij noteerde ‘dat uitzicht heeft veel gewonnen’ en dat de tuin met twee hoge punten is vergroot, ‘welke over die buitenbeplantingen en de stadsgracht een fraai en ruim gezigt aanbieden’. Hiermee bedoelde hij de Oldehoofsterdwinger. Ten slotte noemde hij de tuin ‘een sieraad dezer stad’.⁴⁰

In 1855 overwoog het stadsbestuur volgens een artikel in de *Leeuwarder Courant* om jaarlijks een abonnement voor het betreden van de tuin in te voeren waar men naar muziek kon luisteren.⁴¹ Vijf jaar later blijkt uit een artikel dat de entree vrij was, alleen bijvoorbeeld bij concerten en het afsteken van vuurwerk werd een bedrag aan de bezoeker gevraagd. De aanleg van Roodbaard werd steeds met waardering genoemd, ook in de twintigste eeuw. Hierbij is de tuin steeds als plaats voor aangenaam verblijf geprezen in ongeveer dezelfde bewoordingen. Het park is in 1950 uitvoerig beschreven in de roman *De koperen tuin* van

³⁵ Mak en Matthijssen (ed.), *De zomer van 1823*, 77.

³⁶ Nieuwenhuis, G., *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*. Deel K-M. Zutphen, 1824, 245.

³⁷ Gauthier Stirum, P.J., *Pittoreske reis door Friesland, een van de Zeven Verenigde Provinciën*. Jacob van Sluis en Elisa Vivant (red.). Leeuwarden, 2011, 37-38.

³⁸ Van Meerten-Schilperoort, A.B., *Het noorden van ons vaderland*. Assen, 1840, 85, 86.

³⁹ Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*, VII, 121.

⁴⁰ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 317-319. Zie ook: Els van der Laan-Meijer & Sandra den Dulk, ‘Wandelingen van weleer. Verdwenen stadsparken in Leeuwarden’, in: Arinda van der Does e.a. (red.), *Tuingschiedenis in Nederland III*. Z. pl., 2019, 157-167.

⁴¹ *Leeuwarder Courant*, 5-5-1855.

Simon Vestdijk.⁴² De auteur noemde belangrijke plekken in de tuin, zoals de omgeving van de sociëteit als achtergrond van de handelingen in de roman. Hij gaf een romantisch beeld van de tuin tijdens muziekkuitvoeringen die in de Prinsentuin werden gehouden.

De Prinsentuin op afbeeldingen

Van de Prinsentuin zijn talrijke afbeeldingen vervaardigd. De landschappelijke aanleg van omstreeks 1821 is vereeuwigd op een schilderij van Jacob Symons Bonga uit omstreeks 1835 (afb. 10).⁴³ Verder is er een tekening van het Tournooiveld uit omstreeks 1860 (afb. 11) en een aquarel van E.J. Eelkema van de omgeving van het sociëteitsgebouw met de kleine vijver (afb. 12).⁴⁴

Afb. 10. Gezicht op het zomerhuis en de vijver met brug. Het geeft de situatie van de aanleg van het eerste ontwerp van Roodbaard weer. Jacob Symons Bonga, circa 1835, olieverf op doek.

Afb. 11. Het Tournooiveld, ten westen van de vijver. Anoniem, circa 1860, ingekleurde tekening.

Afb. 12. Gezicht op het oostelijk deel van de Prinsentuin. Achteraan is de vijver te zien. E.J. Eelkema, circa 1835, aquarel.

⁴² De eerste druk verscheen in 1950.

⁴³ FM, S 08731.

⁴⁴ FM, PTA 047-008B en FM, PTA 0285C.

Ook uit circa 1835 dateert een afbeelding die de kleine vijver bij het sociëteitsgebouw vanuit het oosten laat zien.⁴⁵ De afwisseling in de beplanting van loof- en naaldbomen is hier goed zichtbaar, evenals de weerspiegeling in het water (afb. 13).

Afb. 13. Gezicht vanuit het oosten naar het gebouw van de Sociëteit, met de vijver waarin de weerspiegeling van bomen goed te zien is. Anoniem, circa 1835, tekening.

Twee litho's laten de glooiende noordelijke stadswal met wandelpaden vanaf de stadsgracht zien. Deze maken deel uit van een serie naar tekeningen van Izaäk Reijnders van respectievelijk 1848 en 1850 (afb. 14 en 15). Op de eerste is ook het gebouw van de Theeschenkerij op het hoogste punt van de stadswal weergegeven.⁴⁶ De tweede toont de laag gelegen wandeling tussen de Prinsentuin en de vergraven Oldehoofsterdwinger.⁴⁷ Deze litho's vormen een deel van de serie van de markante locaties in de stad die omstreeks 1850 is uitgegeven door Eekhoff.⁴⁸

Afb. 14. Gezicht op het zomerhuis en de wandeling langs de stadsgracht, vanuit het noorden. Izaäk Reijnders, 1858, litho.

⁴⁵ HCL, [001011357](#).

⁴⁶ HCL, THA, nr. D 351.

⁴⁷ HCL, THA, nr. D 355.

⁴⁸ Kuiper, Yme, 'Burgerlijk zelfbeeld van het negentiende eeuwse Leeuwarden', in: René Kunst (eindred.), *Leeuwarden 750-2000. Hoofdstad van Friesland*. Franeker, 1999, 340-341.

Afb. 15. Gezicht op de Oldehoofsterdwinger. Izaak Reijnders, 1850, litho.

Vóór en na 1900 zijn ook veel foto's bewaard gebleven die de sfeer van de tuin goed weergeven. Op een opname van circa 1875 is de vijverpartij met de weerspiegeling van de Theeschenkerij en de vele bomen goed te zien.⁴⁹ In de vijver werd toen een grot geplaatst die later door een fontein werd vervangen (afb. 16). Tot heden is de aanleg van Roodbaard te herkennen met de vijver als centraal punt (afb. 17 en 18).

Afb. 16. De Theeschenkerij met vijver in de Prinsentuin. Foto, circa 1875.

Afb. 17. De vijver met golvende contour en glooiende taluds. Foto, 2018.

Afb. 18. De vijverarm als 'verdwijnende' beek in de tuin. Foto, 2019.

⁴⁹ HCL, THA, foto nr. FDPRTUINA 161.

Staniastate in Oenkerk

Inleiding

Deze casus is om meerdere redenen gekozen. In de eerste plaats gaat het hier om de vroegste tekeningen voor de tuin van een buitenplaats. Een andere reden is dat er drie ingekleurde ontwerptekeningen van Roodbaard van de tuin zijn bewaard gebleven. Bijzonder is dat de derde tekening de tweede fase van de tuinaanleg toont, waardoor het proces van de uitvoering kan worden gevolgd. Ten slotte kan men het ontwerp van Roodbaard zelf aanschouwen omdat de aanleg nog grotendeels aanwezig is. De oppervlakte bedraagt ruim tien hectare.

Korte geschiedenis

Staniastate ligt aan de oude weg tussen Oenkerk en Oudkerk. De oudste gegevens over de state dateren uit de zestiende eeuw. De naam verwijst naar de vroegst bekende eigenaar, Jeppe van Stania († 1533).⁵⁰ In de achttiende eeuw werd bij de state een formele tuin met een strak assenstelsel aangelegd door Johann Hermann Knoop, de bekende hovenier van prinses Maria Louise van Hessen-Kassel.⁵¹ Een belangrijk element in de aanleg was de lange middenas, die gevormd werd door de oprijlaan en de laan achter het huis. Aan weerszijden lagen tuinvakken beplant met vruchtbomen op een rij. Deze situatie is op een schetsje uit 1815 weergegeven (afb. 19).⁵² De aanleg werd vanaf 1821 in de landschapsstijl gewijzigd. In dat jaar werden bomen voor de tuin geleverd door de firma Wijbren Krijns in Joure.⁵³ De toenmalige eigenares, Taetske Medendorp-Cats, wilde de tuin aanpassen aan de heersende mode. Zij was een nicht van Pieter Cats, wiens zoon en schoonzoon bij Oranjestein ook een tuin door Roodbaard lieten aanleggen.⁵⁴ Taetske droeg de begeleiding van de activiteiten van Roodbaard aan haar schoonzoon Jan Hendrik van Boelens over. Hij was later burgemeester van Leeuwarden. De laatste schakelde Roodbaard in voor het maken van twee tekeningen.⁵⁵ Boelens verbleef samen met zijn vrouw Christina Medendorp 's zomers op de buitenplaats, die toen als 'Reinstein' bekend was.⁵⁶ Onder deze naam is het buiten in 1833 te koop aangeboden.

In 1834 verkocht Taetske Cats het bezit aan de puissant rijke Leeuwarder koopman Theodorus Marius Theresius Looxma.⁵⁷ Toen heeft Roodbaard de tuin gewijzigd. Hij bestelde in hetzelfde jaar bomen bij de kwekerij van Wijbren Krijns.⁵⁸

⁵⁰ Mulder-Radetzky, *Staniastate*, 11.

⁵¹ Idem, 14.

⁵² TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 734.

⁵³ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, nr. 6371, d.d. 1-11-1821. Verder meldt A.J. van der Aa, in zijn *Aardrijkskundig woordenboek*, X, 662, in 1847 dat Staniastate 25 jaar eerder door Roodbaard was heringericht.

⁵⁴ Zie ook hoofdstuk 4.

⁵⁵ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nrs. 54 en 55.

⁵⁶ Onder deze naam komt de state voor in advertenties in de *Leeuwarder Courant* op 10-12-1830 en 13-1-1832.

⁵⁷ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 82021, akte 7.

⁵⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6374, d.d. 29-4-1834 en Van der Spoel-Walvius, 'Order', 47.

Afb. 19. Schetstekening van de formele aanleg van het terrein van Staniastate in Oenkerk. Anoniem, circa 1815.

Het nieuwe ontwerp gaf hij op een tekening weer, waarbij hij de twee tuindelen met elkaar verbond.⁵⁹ Looxma vestigde zich op Staniastate en benaderde Roodbaard later nog een keer. Wat toen precies is gebeurd, is niet meer na te gaan. In 1847 heeft hij voor zijn activiteiten f 153,40 ontvangen.⁶⁰ Wat deze werkzaamheden inhielden is niet vermeld.

Na het overlijden van Looxma in 1876 erfde zijn dochter Catharina Theresia de state, die zij vervolgens met haar man Wilco Julius van Welderen baron Rengers 's zomers bewoonde. Omstreeks 1884 is de tuin aan de oostkant met een moestuin naar het ontwerp van G. Vlaskamp uitgebreid.⁶¹ Er zijn enkele ongesigioneerde en ongedateerde tekeningen van de tuin van Staniastate die aan hem worden toegeschreven.⁶² Wilco's dochter Clara verbleef tot 1930 als laatste particuliere bewoonster op de state. Hierna werd het Sint Anthonygasthuis uit Leeuwarden eigenaar. Het pand werd een uithof van het Fries Museum en was daarna als kantoorgebouw in gebruik. De state is nu in particulier bezit. In de vleugel uit 1939 is een restaurant gevestigd.

De tekeningen van omstreeks 1821

De voortuin

De eerste gesigioneerde ontwerptekening voor de voortuin voerde Roodbaard in kleurpotlood uit als presentatietekening (afb. 20). Deze wordt beheerst door een slingerende waterpartij in het midden. De rechte lijn van de oude middenas is nog op de tekening te zien. Hierover tekende hij de veelarmige vijver en bij de ingang een eiland met een heuvel. Op de verhoging gaf Roodbaard een rond prieeltje aan. De vialijnen zijn als stralenbundel over de tuin naar

⁵⁹ FM, PTA 286-024.

⁶⁰ TR, Huisarchief Epemastate, inv. nr. 634.

⁶¹ Mulder-Radetzky, *Staniastate*, 70.

⁶² Ottens, 'Stania State', 146. Zie ook afb. 29 en 30 in hoofdstuk 8.

het huis getekend. Over de vijverarm naar het huis is een bolle brug met leuning weergegeven. Hierbij en op andere belangrijke punten langs de vijver tekende hij treurbomen als solitaires. Roodbaard tekende meerdere soorten bomen zoals loof- en naaldbomen. Verder heeft hij in de ovale en niervormige perken heesters en bloemen getekend die door slingerende paden worden ingesloten. De paden volgen op hun beurt deels de kronkelende vormen van de oever.

Afb. 20. Ontwerp voor de voortuin van Staniastate. L.P. Roodbaard, waarschijnlijk 1821, ingekleurde tekening.

Analyse

De tekening is het eerste ontwerp van de voortuin. Roodbaard gebruikte de basislijn van de middenas van de aanwezige aanleg voor zijn ontwerp. Vanuit het huis liep een uitzichtlijn over de vijver naar de weg en verder tot aan de molen in het tegenover liggende weiland, die als blikvanger buiten het stateterrein diende. Hoe dit uitzicht zich naar buiten ontvouwde is afgebeeld op een tekening van B.L.W. Mensing als illustratie op de situatiekaart van Obe

Jelgers Schelfsma (afb. 21).⁶³ Op de tekening is goed te zien hoe Roodbaard het open middendeel met dichte delen aan weerszijde afwisselde. Het ruimtelijk effect van zijn ontwerp is hier duidelijk zichtbaar. Tevens zijn de glooiingen van de oevers weergegeven. De afwisseling van naald- en loofbomen is goed waar te nemen.

*Afb. 21. Gezicht op de voortuin van Staniastate vanaf het huis naar de molen in de verte (rechts van het hek).
B.L.W. Mensing, 1843, tekening. Detail op de situatiekaart van O.J. Schelfsma.*

Een belangrijk onderdeel van de aanleg is de heuvel waarop oorspronkelijk een rond koepeltje was gepland. Deze lag op een eiland dat via een kettingbrug met een schiereiland werd verbonden (afb. 22).

Afb. 22. De koepel op de berg van het eiland werd uiteindelijk niet gebouwd. Detail van de ontwerp-tekening van de voortuin.

⁶³ FM, PTA 286-019.

Het idee hiervan gaat terug op de gravure van J.H. Brandt in het eerste deel van Hirschfeld's *Theorie der Gartenkunst* (afb. 23).⁶⁴ Op de tekening van Roodbaard is de brug echter als kettingbrug gepland (afb. 22). Het voorbeeld van de nog bestaande gedraaide trap ontleende hij eveneens aan het genoemde boek.⁶⁵ Het voorste deel van de tuin bij de weg is naast de centraal gelegen vijver het meest uitgewerkte onderdeel van de tekening. Deze is sierlijk van vorm met verrassende uitlopers.

Afb. 23. Gezicht op een eiland met heuvel, dat via een brug met een schiereiland was verbonden. J.H. Brandt, 1782, gravure.

De achtertuin

De tweede gesigioneerde en fraai ingekleurde presentatietekening voor de achtertuin is meer uitgewerkt dan die voor de voortuin.⁶⁶ Roodbaard gaf enkele restanten van de oude structuur aan, zoals de middenas en enkele rechthoekige vakken links en rechts achter het huis. Hier overheen tekende hij de nieuwe landschappelijke aanleg. Op het ontwerp valt de slingerende waterpartij weer op. De vijver is voorzien van een golvende oever, waardoor een schiereiland ontstond. In het water liggen eilandjes en een bootje. De weglappende vijverarm slingert om de schapenkamp, waar enkele boomgroepen zijn gepland (afb. 24). Aan de noordzijde hiervan zijn perken als bos aangeduid, terwijl aan de zuidzijde een zoom met heesters is gepland. De laatste is door een fraai getekend hek omgeven. Het kronkelende padenplan in de achtertuin bestaat uit een binnen- en buitenwandeling. De eerste loopt rondom de schapenkamp, de andere langs de rand van de aanleg. De buitenpaden slingeren van het weiland naar de ovale vijver in het uiterste deel van het terrein. Zij zetten zich met iets flauwere bochten door een dicht bosgedeelte naar de maansikkelvormige vijver bij de boerderij voort. Roodbaard tekende een bundel vistalijnen vanaf het schiereiland naar onder meer boomgroepen in de schapenkamp en naar solitairen daar buiten. Op de tekening gaf de

⁶⁴ Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*, Band 1, 185.

⁶⁵ Zie afb. 36 en 37 in hoofdstuk 5.

⁶⁶ Ottens, 'Stania State', 145, meldt dat de tekening enkele jaren na 1821 is gemaakt. De bron hiervoor is niet vermeld.

tuinarchitect twee bruggen aan: één bij de bovenarm van de vijver en één bij de versmalde arm ten westen van de schapenkamp. Ze hebben aan weerszijden een leuning.

Afb. 24. Ontwerp voor de achtertuin met slingerende vijverpartij en schapenkamp. L.P. Roodbaard, circa 1821, ingekleurde tekening.

Analyse

Bij deze eerste tekening voor de landschappelijke aanleg hoorde een legenda waarnaar met letters in de paden en enkele perken werd verwezen. Deze is niet bewaard gebleven. Het ontwerp is vlot getekend en fraai ingekleurd. Roodbaard gaf enige informatie over de

bepanting. Bij dit plan zijn de oude singel en de slotgracht om het huis nog intact gebleven. Daarachter tekende hij de landschappelijke aanleg. In de oosthoek van de tuin bij de ovale vijver is op de tekening een rondje te zien dat een heuvel suggereert, zonder dat vistalijnen zijn aangegeven. Op deze tekening zijn de open en dichte gedeelten in de aanleg goed te onderscheiden, zoals de schapenkamp en het dichte bos aan de noord- en zuidranden. Aan de zuidkant van de schapenkamp is te zien hoe hij tussen de twee bruggen langs het wandelpad een hek heeft getekend. Dit moest ervoor zorgen dat de schapen de kamp niet konden verlaten.

Roodbaard gaf scherpe contouren van de vijverpartij en enkele perken aan. Dat levert een dieptewerking op. Hij tekent de schaduw van bomen op een duidelijke wijze. Met fijne groene lijntjes gaf de tuinarchitect de verhoging van een perk bij de brug aan (afb. 25). Bij het maken van dit ontwerp liet hij zich duidelijk inspireren door voorbeelden van G. van Laar, zoals de takkenbrug en het bootje bij de oever van de vijver.⁶⁷

Afb. 25. Het verhoogde perk tussen de schapenkamp en de vijverpartij. Detail van het ontwerp van de achtertuin.

De presentatietekening van omstreeks 1834

Omstreeks 1834 maakte Roodbaard een nieuwe ingekleurde presentatietekening van het gehele terrein van Staniastate.⁶⁸ Deze heeft de titel 'Copij van Reinstein' en de tekst 'deze kopi is na den anleg genomen' (afb. 26). Roodbaard noteerde dat hij zelf de 'aanlegger' is, een mededeling van hem die wij niet vaak aantreffen op zijn tekeningen. Met dit ontwerp is een nieuwe fase in de tuinaanleg van Staniastate ingeluid waarbij de voor- en achtertuin met elkaar werden verbonden. Hij wijzigde de rechthoekige gracht om het huis in een lusvorm die de verbinding vormde tussen de vijverpartijen in de voor- en achtertuin. Binnen het oude grachtenstelsel met boomsingels gaf hij aan weerszijden van het gebouw aan dat daar de 'broeituin' (moestuin) en de binnentuin lagen. Nieuw op de tekening zijn een rond gazon met drie bloemperken voor het huis en een boomgaard bij de vijver in de voortuin. Bij de ingang verbond hij de vijver met de ringsloot waar een driepuntsbrug werd geslagen. Op de berg heeft hij de koepel weggelaten. Aan de zuidoever van de vijverarm rondom de berg tekende hij een grot. Daarachter plande Roodbaard een kersenboomgaard. De voortuin heeft hij verder

⁶⁷ Zie afb. 27 en 28 in hoofdstuk 5.

⁶⁸ De datering is niet met zekerheid vast te stellen, exacte aanknopingspunten ontbreken. De term 'copij' moet gelezen worden als: tekening. Zie: van Dale, *Groot woordenboek der Nederlandse taal*.

vrijwel ongewijzigd gelaten. In de zuidwestrand van het terrein zijn in het nieuw toegevoegde langwerpige perceel met potlood de woorden 'tuin' en 'hoijland' geschreven. Vandaar is een paadje naar de tuinmanswoning rechtsonder gepland.

Afb. 26. Ontwerptekening van het gehele terrein van Staniastate, L.P. Roodbaard, circa 1834. De voor- en achtertuin zijn met elkaar verbonden via een slingerende waterpartij. Rechtsonder noteerde hij 'Copi van Reinsteijn,' zoals Staniastate toen heette.

De tekening toont de meeste wijzigingen in de achtertuin. De schapenkamp met sloot er omheen is niet meer ingetekend. Hiervoor in de plaats kwamen lusvormige paden met perken. De oostelijke uitloop van de vijver is hier erg ingekort. Op de zuidelijke oever van de

vijverpartij plande Roodbaard een prieel. Vandaar suggereerde hij zichtlijnen in de richting van het nieuwe vijvertje met ijskelder, door het woord ‘perspecktief’ in te vullen. In de grote vijver gaf hij in plaats van de twee eilanden, drie weer.⁶⁹ Op de laatste tekende hij een treurboom. De meest oostelijke vijver kreeg in plaats van een ovale, een niervorm. Bij de boerderij achter de state is de vijver afgesloten van de ringsloot.

Behalve de titel leest men enkele aanduidingen zoals berg, grot, kersenboomgaard en perspectief, die de tekening verduidelijken. Later zijn door een onbekende met potlood nog enkele opmerkingen over de bomen en de uitbreiding toegevoegd. Deze dateren, gezien het handschrift, uit de eerste helft van de twintigste eeuw.

Analyse

De fraai uitgevoerde ontwerptekening uit omstreeks 1834 toont het tekentalent van Roodbaard bij uitstek. De tekenwijze en de overzichtelijke structuur van het padenplan maken dit ontwerp bijzonder. Verder is een spoor van een wijziging van het oorspronkelijke idee op de tekening te zien. Hij streepte de eerder getekende ijskelder bij de vijver links in de achtertuin door en ‘schoof’ die iets op. Er zijn enkele hulplijnen waar te nemen, die waarschijnlijk zijn overgenomen van een oudere onbekende tekening van de formele aanleg. Het is interessant om de lijn in het midden goed te volgen. Het valt op hoe sierlijk Roodbaard de veelarmige vijver hier omheen liet kronkelen. De twee door lange armen met elkaar verbonden vijvers in de voor- en achtertuin vormen een blikvanger. Deze zijn de centrale elementen in het ontwerp die meteen in het oog springen. Het padenplan is ingenieus getekend, met de buiten- en binnenwandeling, maar dit is op de tekening ondergeschikt aan het centrale deel met de waterpartijen. Roodbaard had veel aandacht voor het plaatsen van tuinsieraden op de juiste plek, zoals de grot en de bruggen bij de berg. Voor het overspannen van het water op de plek waar de vijverarm bij de sloot uitkomt, plande hij een brug. Dit type is bekend als de drie-armige of driepuntsbrug (afb. 27). Hij heeft dergelijke bruggen vaker toegepast in zijn tuinontwerpen, zoals bij Vijversburg en bij Fogelsanghstate.⁷⁰

Afb. 27. Driepuntsbrug over de vijverarm en een grot bij de ingang van het terrein. Detail van het ontwerp voor het gehele terrein. L.P. Roodbaard, circa 1834.

⁶⁹ Zie hoofdstuk 5.

⁷⁰ Mulder-Radetzky, *Staniastate*, 60, 61; Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 142-143 en Arinda van der Does, ‘De driepuntsbrug – een verkenning’, 44.

Hoe de aanleg is uitgevoerd geeft de situatiekaart van O.J. Schelfsma uit 1843 weer. Daaruit blijkt dat de ideeën van Roodbaard in grote lijnen werden gerealiseerd.⁷¹ Toch zijn er ook verschillen. De vorm van de waterpartijen is in ieder geval conform Roodbaards ontwerp uitgevoerd (afb. 28). De tekeningen van Mensing op deze kaart geven ons een beeld van de voortuin en een deel van de achtertuin. De eerste afbeelding toont hoe de aanleg van Roodbaard vanuit het huis te zien was. Men kan hier het effect van open en dichte tuingedeelten, dat Roodbaard nastreefde, goed zien. De tweede tekening toont de grote vijver in de achtertuin met het prieel dat de naam ‘Armoede en rijkdom’ kreeg. Het tuinsieraad is helaas door de bliksem getroffen en afgebrand.

Afb. 28. Situatiekaart van het terrein van Staniastate. O.J. Schelfsma, met de twee gezichten op de voor- en achtertuin. B.L.W. Mensing, 1843.

Waardering en documentatie

De aanleg van Staniastate werd door enkele tijdgenoten of reizigers beschreven. In 1847 schreef Van der Aa in het bekende *Aardrijkskundig Woordenboek* over Staniastate maar nog onder de naam Reinstein. Hij meldde in zijn werk dat Reinstein (de naam voor Stania in die periode) 25 jaar eerder op Engelse wijze fraai was aangelegd.⁷² Tien jaar na de verschijning van dit werk gaf een zekere E.W. de volgende beschrijving van Staniastate: ‘in keur van geboomte, in smaak van aanleg, in afwisseling van partijen met groote en kleine vijvers doorsneden, tot zelfs in grotwerk en eene verrassing toe’.⁷³ In 1877, is in het boek *Friesland*

⁷¹ Dit wordt bevestigd door een opname van een hoogtekaart waarop de tuin met vijver en een deel de structuur van Staniastate is te zien. Zie: <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/> (geraadpleegd, 2017) en Ottens, ‘Stania State’, 148.

⁷² Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek*, X, 662.

⁷³ E.W., ‘Togtje door Friesland’, in: *Volksalmanak voor het jaar 1857*, 182. Mogelijk gaat achter deze initialen Wopke Eekhoff schuil.

en de Friezen van R.W.H. Suringar, over de aanleg van Staniastate met waardering geschreven: ‘Breed van aanleg met een fraaie waterpartij en hoog geboomte ook vóór het huis’.⁷⁴

Van de tuin zijn enkele oude foto’s bewaard gebleven. Eén toont de voortuin vanaf het toegangshek omstreeks 1880.⁷⁵ De heuvel rechts is goed zichtbaar met enkele naaldbomen. Aan weerszijden van het open middendeel met vijver is de beplanting zeer dicht (afb. 29). Op een andere opname van de voortuin van omstreeks 1920 is de aanleg vanaf het huis vereeuwigd.⁷⁶ De uitzichtlijn over het terrein leidt het oog naar de molen in de verte, zoals op de kaart van Schelfsma al is weergegeven (afb. 30). Het perk vóór het huis heeft niet meer de door Roodbaard ontworpen indeling. Rechts op de foto staat een ‘speelhuisje’ voor de kinderen verscholen onder het dichte loof. Het bouwjaar van dit huisje is niet meer te bepalen. De huidige aanleg laat de karakteristieke stijlkenmerken van Roodbaard nog goed zien (afb. 31 en 32). Aan de oostkant van het park is na 1884 een moestuin aangelegd door Gerrit Vlaskamp, die daarvoor een ontwerp heeft gemaakt.⁷⁷ In de tuin bevindt zich nog steeds de drie-armige brug, naar het idee van Roodbaard.⁷⁸ De andere tuinsieraden dateren van na 1850, zoals de eendengrot achter het huis bij de boerderij en de ijzeren brug voor het huis.

Afb. 29. De voortuin van Staniastate, met de heuvel rechts. Foto, circa 1880.

⁷⁴ Suringar, R.W.H., *Friesland en de Friezen*. Leeuwarden, 1877, 260.

⁷⁵ TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 382.

⁷⁶ Idem.

⁷⁷ FM, PTA 286-022. Zie ook: Ottens, ‘Stania State’, 146.

⁷⁸ In 2012 is de oude brug vervangen. Zie *Leeuwarder Courant*, d.d. 28-4-2012.

Afb. 30. Gezicht vanaf het huis over de voortuin naar de molen in de verte. Foto, circa 1920.

Afb. 31. De huidige situatie. Foto, 2016.

*Afb. 32. Gezicht op de berg met brug.
Zie ook afb. 21. Foto, 2019.*

Oranjestein in Oranjewoud

Inleiding

De aanleg bij deze buitenplaats hebben wij als casus gekozen omdat in het westelijk deel van de tuin de structuur en sfeer van de door Roodbaard toegepaste landschapsstijl nog goed bewaard zijn gebleven. Er is helaas geen oorspronkelijk ontwerp van de tuinarchitect voor Oranjestein voorhanden maar wel twee ongesignde situatiekaarten uit circa 1870 en 1880 die over zijn aanleg uitgebreide informatie verschaffen.⁷⁹ Het beschikbare materiaal maakt het mogelijk om de ontwerpwijze te analyseren. Het is één van de meest gaaf bewaarde tuinen die Roodbaard heeft ontworpen.

Korte geschiedenis

Oranjestein ligt aan de Van Limburg Stirumweg, tegenover de Lindelaan in Oranjewoud. Het gedeelte van het terrein dat door Roodbaard is aangelegd, heeft een oppervlakte van ruim tien hectare. Het geheel wordt aan de noordkant begrensd door de Marijke Muoiwei. Hier vandaan is het te betreden. De Lindelaan was een onderdeel van de zeventiende-eeuwse stadhoudelijke buitenplaats Oranjewoud.⁸⁰ De oude structuur van singels en dwarslanen is nog steeds aanwezig. Na 1813 zijn op het gebied van het vroegere stadhoudelijk bezit twee landhuizen gesticht, huize Oranjewoud en Oranjestein. Het laatste is op de plaats van de vroegere hoveniers-, later rentmeesterswoning verzezen. Hierbij hoorden enkele percelen weiland en een bosperceel, waar de huidige aanleg vanaf 1821 werd gerealiseerd.⁸¹ In 1820 kocht de doopsgezinde Leeuwarder koopman Pieter Cats het buitentje Oranjestein aan met de bedoeling om er 's zomers met zijn familie te verblijven.⁸² De naam is ontleend aan het oude Oranje-bezit. De zorg voor de aanleg liet Pieter aan zijn zoon Adrianus Heringa Cats en zijn schoonzoon Johannes Bieruma Oosting over. Voor de inrichting van de tuin werd Roodbaard aangezocht.⁸³ Eerst werden de percelen naast het huis ingericht in de landschapsstijl. In 1822 was Roodbaard bezig met de aanleg van het terrein tussen het huis en de moestuin (zie afb. 33).⁸⁴ Hij maakte een ontwerp en hield toezicht op de uitvoering ervan. Hij verbleef in de jaren 1822 tot 1824 geregeld langere tijd op Oranjestein. Samen met de nieuw aangestelde tuinbaas Hendrik Hogeboom gaf hij leiding aan de arbeiders. Vanaf maart tot juni 1822 heerste grote drukte op de buitenplaats. Soms werkten er 54 werklieden tegelijk.⁸⁵ Zij verplaatsten grond, groeven vijvers en wierpen taluds op. De slingervijver is toen gerealiseerd. Roodbaard bestelde in 1822 en 1824 ook de nodige bomen en heesters, meestal bij de firma Wijbren Krijns in Joure. Soms koos hij de soorten zelf op de kwekerij uit zoals in 1842, toen hij voor de eigenares heesters en berken bestelde.⁸⁶ In hetzelfde jaar was hij ook werkzaam voor de Wandeltuinen in Heerenveen en liet hij sparren van Oranjestein

⁷⁹ De ene kaart uit omstreeks 1870 bevindt zich in: HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 309, de andere bevindt zich in particulier bezit.

⁸⁰ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, hoofdstuk 2.

⁸¹ Idem, 208 e.v.

⁸² Idem, 161 en Kuiper, 'Onder notabelen', 153, 154, waar hij bij de beschrijving van de buitenplaatscultuur het voorbeeld van een reis van Pieter Cats ook noemt.

⁸³ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 208 e.v.

⁸⁴ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 9, brief van Jan Haak Oosting d.d. 6-12-1822.

⁸⁵ Idem, inv. nr. 243 (mei 1823).

⁸⁶ In één van de dagboeken van de firma Wijbren Krijns is vermeld dat Roodbaard op 5-5-1842 bloeiende heesters had besteld: 'Lijkt raar maar Roodbaard meent dat het nog wel kan'. TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6375, d.d. 5-5-1842. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 47, 48.

daarheen brengen.⁸⁷ Dit betekent dat hij tegelijkertijd op beide locaties bezig was en dat hij op een inventieve wijze met het aanwezige sortiment kon omgaan. De aanleg is voor het eerst gedetailleerd op een situatiekaart van omstreeks 1870 weergegeven (afb. 33 en 34). Deze is gemaakt ter gelegenheid van de verplaatsing van de moestuin uit de omgeving van het huis naar de noordoosthoek van de aanleg.

Vanaf 1846 werd de tuin in oostelijke richting in opdracht van de weduwe van Johannes Bieruma Oosting, Sjuwke Cats, uitgebreid. Hiervoor is mogelijk Roodbaard ook ingeschakeld, maar een ontwerptekening hiervan is niet bewaard. Van de inrichting krijgen we echter een beeld met behulp van een situatiekaart uit omstreeks 1875 waarop de paden en de vijvers zijn weergegeven (afb. 37). Deze toont ook de laatste uitbreiding van de tuin in 1872 die niet meer door Roodbaard kan zijn uitgevoerd. De opdrachtgever was Jan Bieruma Oosting, burgemeester van Leeuwarden, die Oranjestein als buitenverblijf gebruikte. Hij vermaakte Oranjestein aan zijn zoon Johannes. Van hem erfde dochter Agatha Victoria het bezit. Zij was de laatste Oosting die er permanent woonde. Na haar overlijden erfde jonkvrouwe A.V. de Beaufort-van Sminia Oranjestein.⁸⁸

Afb. 33. De kaart toont de voor Roodbaard typerende slingerpaden en vijverpartij in de aanleg. De moestuin met broeibakken ligt nog bij het huis. Situatiekaart van het westelijk tuindeel van Oranjestein, circa 1870.

De situatiekaarten

Bij gebrek aan ontwerptekeningen is het alleen met behulp van de genoemde kaarten mogelijk om de aanleg van Oranjestein nader te beschrijven. De situatiekaart uit omstreeks 1870 is gemaakt in verband met het verplaatsen van de moestuin en de broeibakken naast het huis naar de noordoosthoek van het nieuw aangekochte perceel (afb. 33). Deze kaart is belangrijk omdat hier de bestaande situatie is weergegeven. Hierop zien wij de aanleg van het westelijke deel van de tuin. De kleinschalige indeling van de tuin tot aan de stal en tuinmanswoning is opvallend, daarna overheersen de meer vloeiende lijnen. Aan de oostzijde vormt een slingerend pad, de grindweg genoemd, de oostgrens van het perceel. De grindweg blijft na de uitbreiding een belangrijke verbinding tussen het huis en de meest zuidelijke grens van het terrein vormen. Op deze kaart zijn in de ovale en niervormige perken zelfs de geplante

⁸⁷ Archief gemeente Schoterland, inv. nr. 3725.

⁸⁸ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 173-192.

soorten bomen aangegeven, zoals eiken, iepen, beuken, kastanjes, populieren en sparren (afb. 34). Als belangrijk element is de slingervijver met brug achterin de aanleg weergegeven.

Afb. 34. De slingervijver en omgeving met de stenen tafel in het westelijk tuindeel op de situatiekaart van Oranjestein, circa 1870. Detail van afb. 33.

Er werden in de tuin ook tuinsieraden geplaatst om de wandelaar te vermaken. Dichtbij het huis werd een ovale houten koepel gebouwd, evenals één achter in de tuin op een verhoging. Over de vijver werd een kettingbrug geslagen naar het voorbeeld van plaat CXI uit het werk van Gijsbert van Laar (afb. 35 en 36). Aan het lobbige uiteinde hiervan werd door het weggraven van grond uit een heuvel een 'grot' gecreëerd, met een aarden bank, waarvoor een stenen tafel werd geplaatst. Een bijzonder tuinsieraad is het houten prieeltje dat Roodbaard ook rechtstreeks aan het modellenboek van Gijsbert van Laar heeft ontleend (zie afb. 31 in hoofdstuk 5).

Afb. 35. Afbeelding van een kettingbrug in het voorbeeldboek van G. van Laar (plaat CXI).

Afb. 36. De kettingbrug in de zuidwesthoek van de aanleg van Oranjestein, met slingervijver. Foto, 2014.

Na de laatste uitbreiding werd het terrein omstreeks 1875 in kaart gebracht (afb. 37). Deze levert meer informatie over de aanleg van Roodbaard. Zo is ook de menagerie voor hoenderen weergegeven, die hij ten zuidoosten van het huis in 1823 heeft aangelegd.⁸⁹ Verder is op de situatiekaart te zien hoe in de aanleg bij de uitbreiding van 1846 de verbinding tussen de bestaande en nieuw aangelegde paden is gerealiseerd. Nadere gegevens hierover ontbreken. Op deze kaart zijn de tweede vijver en de hertenkamp getekend. De laatste is bij de uitbreiding in 1872 gewijzigd.

Afb. 37. Situatiekaart van de gehele aanleg bij Oranjestein, circa 1875. Het westelijke deel is vanaf 1822 door Roodbaard aangelegd. Het middelste waarschijnlijk vanaf 1846.

Analyse

In het westelijke tuindeel is de hand van Roodbaard nog steeds duidelijk te herkennen. Het golvende terrein met een afwisseling van open en dicht beplante delen is karakteristiek voor de tuinarchitect. Vanuit het huis had men zicht over het gazon diep de tuin in, naar de eerste koepel aan de westkant en naar de menagerie aan de oostzijde. Het zuidwestelijk deel van het park met de slingervijver toont het meest ‘het handschrift’ van Roodbaard. In dit gedeelte van het park is het padenverloop van zijn ontwerp nog vrijwel ongewijzigd gebleven. Het bewijs hiervan vormt de vergelijking van de situatiekaart van omstreeks 1870 met de opmetingskaart van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg uit 1982 (afb. 38).⁹⁰ Bij het betreden van de tuin van Oranjestein loopt men als het ware door achtereenvolgende decors van tuingezichten, waarbij licht, donker, afwisseling van kleuren en bomen en tuinsieraden voor een gevarieerd beeld zorgen. Het pittoreske van de landschapsstijl is hier nog steeds waar te nemen.⁹¹ Zelfs de oorspronkelijke brug naar het voorbeeld van G. van Laar is aanwezig, evenals twee koepels.

⁸⁹ In een brief van 27-2-1824 schrijft Jan Bieruma Oosting aan zijn grootvader Jan Haak dat de menagerie bijna klaar is. Zie DA, Toegang 0361, FA Oosting, inv. nr. 39 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 223. Op het Kadastrale minuutplan van 1829 zijn van de aanleg alleen de menagerie, de moestuin en de vijver weergegeven.

⁹⁰ RCE, Opmetingskaart van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1982, zonder signatuur.

⁹¹ Zie over het pittoreske in de landschapsstijl hoofdstuk 2.

Afb. 38. De door Roodbaard aangelegde slingervijver en de paden eromheen zijn nog te zien op de opmetingskaart van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, 1982.

Waardering en documentatie

Over de aanleg bij Oranjestein werd in 1840 met veel waardering geschreven door de tijdgenoot Eekhoff, die ook Oranjewoud bezocht tijdens zijn reis door de provincie.⁹² Hij roemde de aanleg, maar het gebouw vond hij eenvoudig. Eekhoff waardeerde hier vooral ‘het vermogen der kunst’ naast de schoonheden der natuur, waarmee hij het werk van Roodbaard

Afb. 39. De tuin aan de zuidzijde van Oranjestein, met de aanleg van Roodbaard. Anoniem, tweede helft negentiende eeuw, olieverf op doek.

⁹² Eekhoff, W., *Handboekje*, 80.

als kunstenaar bedoelde. De toegepaste speelse oplossingen en de afwisselingen in de aanleg bekoorden hem. Zijn beschrijving geeft een goed beeld van de tuin: ‘Keur van edel geboomte, netheid en zorg van beplanting en schikking, overvloedige afwisseling van partijen, velden, moestuinen, grotten en vooral van waterpartijen, waarbij zelfs geene goudvischkommen en diergaarde vergeten zijn, maken deze plaats tot een aangenaam verblijf, welks aanleg verwonderd doet staan, dat op eene plek van zulk eene kleine uitgestrektheid zoo veel partij van plaats en omstandigheden is getrokken.’ Eekhoff vat hier de specifieke kenmerken van de landschapsstijl in de tuin van Oranjestein samen. In hetzelfde jaar liet de Duitse reiziger F.W. Dethmar zich ook waarderen over de ‘unerwartete Partien’ van de tuin uit.⁹³

De aanleg van Roodbaard bij het huis is op een schilderij afgebeeld dat na de voltooiing van de aanbouw van het tweede deel van het landhuis in 1855 is vervaardigd (afb. 39).⁹⁴ Hierop zijn de verschillende gazons met bloemperken en enkele bomen weergegeven. Een beschrijving uit 1895 is beknopter, maar bevat wel de essentie van de landschapsstijl. De bekende uitgever-wandelaar Jacob Hepkema schreef toen: ‘sinds jaren stond de tuin bij dit buiten bekend als de fraaiste; vogels, vijvers, hoogten, donkere stobbelaantjes en inzonder de uitheemsche planten in de broeikassen trokken veel bezoek’.⁹⁵ De laatste vermelding heeft betrekking op de verschillende kassen in het oostelijke deel van het park waar ook de oranjerie staat.

Afb. 40. De tuin bij Oranjestein, waarop de gazons en bloemperken te zien zijn. Foto, circa 1880.

Van de tuin zijn enkele foto's bekend van omstreeks 1880.⁹⁶ Op één is de omgeving van het huis met gazons en bloemperken te zien (afb. 40). Op de andere is de vijver uit de tweede fase van de aanleg achterin de tuin zichtbaar (afb. 41)⁹⁷ De waterpartij was omgeven door dichte bosbeplanting en rododendrons.

⁹³ Dethmar, F.W., *Reise von Amsterdam in die nordöstliche Theile der Königreichs der Niederlande*. Essen/Rotterdam, 1840, III, 216.

⁹⁴ Aanwezig in de collectie van Museum Heerenveen.

⁹⁵ Hepkema, J., *Wandelingen in den omtrek van Heerenveen*. Heerenveen, 1895, 92.

⁹⁶ Particuliere collectie.

⁹⁷ Idem.

Afb. 41. De zuidelijke vijver met weerspiegeling van de bomen en heesters. Foto, circa 1880.

Nog een andere foto is zeker het afbeelden waard. Deze toont een verrassend bouwwerk dat aan de aanleg is toegevoegd (afb. 42)⁹⁸. Op de opname ziet men de bakstenen brug met een doorgang die naar de hertenkamp leidt. De brug is onderdeel van het pad op de verhoging aan de westkant van dit terrein. Deze werd ‘multi-functioneel’ gebruikt, want in de pijlers is een ijskelder ondergebracht.

Afb. 42. Gezicht op het westelijk deel van de hertenkamp, met de stenen brug waarin de ijskelder is ondergebracht. Foto, circa 1880.

De tuin inspireerde de bekende schilderes Jeanne Bieruma Oosting (1898-1994), die wel eens bij haar tante op Oranjestein logeerde. Zij maakte het schilderij met een uitzicht over de uitgestrekte gazons waarin fleurige bloemperken liggen (afb. 43)⁹⁹. De doorkijk onder het dichte geboomte voert de blik naar achter in de tuin. Zij legde hier de licht- en schaduwwerking van het bomenloof op het gazon vast. Het schilderij geeft het effect weer dat Roodbaard met zijn ontwerp wilde bereiken.

De structuur van de landschappelijke aanleg van Roodbaard vormt de basis van het huidige park vooral ten zuiden van het huis. In de loop der tijd zijn geen ingrijpende wijzigingen aangebracht. Het park ademt nog steeds de sfeer van de negentiende-eeuwse aanleg en van Roodbaards ideeën (afb. 44).

⁹⁸ Idem.

⁹⁹ Idem.

Afb. 43. Gezicht op de gazons diep in de tuin bij Oranjestein. Jeanne Oosting, eerste helft twintigste eeuw, olieverf op doek.

Afb. 44. Het westelijk deel van de aanleg, met slingerpaden en een prieel op een heuvel (rechts). Hier is de afwisseling van open en dichte delen van de tuin goed zichtbaar, evenals het schilderachtige effect van de verschillende soorten loofbomen. Foto, 2017.

Ekenstein in Tjamsweer

Inleiding

Als voorbeeld van een project van Roodbaard in de provincie Groningen hebben wij voor Ekenstein bij Tjamsweer gekozen. Hiervoor heeft hij twee ontwerpen gemaakt, een presentatietekening en een schets. De tekeningen tonen de wijzigingen die in twee fasen plaatsvonden. Hierdoor kunnen wij opnieuw het ontwerpproces volgen. De eerste tekening bevat uitgebreide informatie over de aanleg en de verklarende tekst geeft inzicht in Roodbaards ideeën ten aanzien van het ontwerp.

Korte geschiedenis

Ekenstein is oorspronkelijk een oude borg die omgeven is door een slotgracht. Deze ligt aan de noordkant van het Damsterdiep te Tjamsweer, de oude waterweg tussen Groningen en Delfzijl. De naam is ontleend aan de vroegst bekende eigenaar Johannes Eeck, burgemeester van Groningen. Hij stichtte er in 1648 een buiten met een schathuis. Tot 1723 gebruikten drie generaties Eeck deze als buitenplaats. Ekenstein werd in 1754 omschreven als ‘een logeable behuizing, fraaie behoving en moestuin’ en een boomgaard.¹⁰⁰ Tot het bezit hoorde ook een boerderij. In het genoemde jaar kocht Onno Joost Alberda van Nijenstein de borg. Vanaf die tijd noemde hij zich Alberda van Ekenstein. Zijn zoon jonkheer Onno Reint bewoonde het gebouw tot zijn dood in 1821. Het jaar daarna vond de verdeling van zijn boedel plaats en werd zijn zoon Willem eigenaar van het bezit.¹⁰¹ Een jaar later vestigde hij zich vanuit Leeuwarden met zijn gezin op Ekenstein.¹⁰² Het geheel bestond toen uit een omgracht terrein waarop de borg stond en verder moestuinen en boomgaarden. Alberda liet in 1823 een deel van het oude gebouwencomplex afbreken en vernieuwen.¹⁰³ Tevens gaf hij aan Roodbaard de opdracht om een ontwerp voor de tuinaanleg te maken.

Vier jaar later liet Alberda het gehele terrein door hem in de landschapsstijl wijzigen, waarvoor Roodbaard een tweede ontwerp maakte. Van der Aa vermeldt in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek* daarover het volgende: ‘In 1827 is het geheel vernieuwd en het oude plantsoen door nieuw vervangen’.¹⁰⁴ Deze aanpassingen zijn echter niet op het kadastrale minuutplan aangegeven. In 1827 had jhr. Willem Alberda het borgterrein aan de noordzijde uitgebreid.¹⁰⁵ Op het minuutplan wordt dit terrein, bestaande uit twee percelen bouwland en omgeven door een singel, weergegeven (afb. 50). Het is mogelijk dat Roodbaard ook betrokken was bij de aanleg hiervan. In ieder geval betreffen de hierboven genoemde ontwerpen niet het terrein aan de noordzijde van de uitbreiding. Na het overlijden van jhr. Willem Alberda van Ekenstein in 1869 liet zijn zoon de borg in neogotische stijl verbouwen. Tot 1946 bleef het gebouw in familiebezit. Toen werd het verkocht aan de gemeente Appingedam. Sindsdien is Ekenstein in gebruik als hotel.

¹⁰⁰ Formsma, W.J., R.A. Luitjens-Dijkveld Stol en A. Pathuis, *De Ommelander borgen en steenhuizen*. Assen, 1973, 392, 393 en Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, *L.P. Roodbaard*, 66.

¹⁰¹ Op 16-4-1822 kreeg jhr. Willem Alberda van Ekenstein via boedelscheiding Ekenstein in bezit. Zie GA, Toegang 1871, Archief notaris W.J. Quintus, inv. nr. 65, akte 110.

¹⁰² In het Kohier van de Hoofdelijke Omslag van Leeuwarden van 1823 is zijn naam doorgehaald. Hij verliet toen dus Leeuwarden. In dat jaar is zijn zoon Bunno op Ekenstein geboren.

¹⁰³ Formsma, Luitjens-Dijkveld Stol en Pathuis, *De Ommelander borgen*, 391.

¹⁰⁴ Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*, IV, 122.

¹⁰⁵ GA, Toegang 86, Archieven Notarissen Appingedam, inv. nr. 29, akte nr. 199.

De presentatietekening

Voor de aanleg bij Ekenstein maakte Roodbaard in of na 1823 een ingekleurde en gesigioneerde presentatietekening (afb. 45).¹⁰⁶ De datering is gebaseerd op het gegeven dat jonkheer Willem Alberda zich in dat jaar op Ekenstein vestigde en toen pas met de nieuwe tuinrichting is begonnen.¹⁰⁷ Op de tekening zijn de restanten van de formele aanleg nog zichtbaar, zoals het omgrachte terrein met ‘binnentuijn om ’t huijs’ en de boomsingel om de moestuin. Aan de randen van het terrein tussen de oude buiten- en binnensingel plande Roodbaard een klein hakhoutbos, waarin slingerpaden als een buitenwandeling zijn aangelegd. Deze sluiten perken met ovale en onregelmatige contouren in. Aan de westkant tekende Roodbaard een slingervijver die met een golvende uitloop op de bestaande rechte slotgracht is aangesloten. Hierover is een brug geslagen om een verbinding te creëren tussen de buiten- en binnenwandeling. In het open terrein vallen de parallel lopende ronde lijnen op, die de groenteperken aanduiden.

Naast de tekening is een toelichting te lezen die met hoofdletters naar de betreffende plaats op het ontwerp verwijst. De teksten verduidelijken het ontwerp door het geven van instructies bij de uitvoering ervan. Roodbaard raadde elzen, eiken en esdoorns aan voor het kreupelhout omdat deze op de klei goed gedijen. Ten aanzien van de vijver gaf hij aan dat die als ‘een verdwijnenden beek in de sloot bij de moestuijn’ eindigt en dat de brug met paaltjes en kettingen of touwen moest worden vormgegeven. Voor het beplanten van de zacht glooiende oevers gaf hij de raad om witte klaver te zaaien omdat het ‘dadelijk de mooiste gazon van allen’ gaf. Verder adviseerde hij nog diverse soorten bomen ter accentuering van belangrijke plekken in de aanleg, zoals bij de berg achter de vijver en in de noordoosthoek. Hier stelde hij voor om in het bosperceel twee open grasperken met een groep dennen en met een wilde kastanje te creëren. Dit deed hij met oog op het optimaal beleven van de afwisseling in de aanleg tijdens het wandelen en verpozen in de tuin.

Roodbaard gaf op de tekening ook enige informatie ten aanzien van de invulling van de moestuin. In enkele perken vermeldde hij Engelse ‘flambozen’ en aalbessen. Verder noemt hij tussen de sloot en de slotgracht de moestuin voor ‘vroeg groentens en broeyjerie’. Aan de westzijde van de laatste adviseerde hij losse groepjes kaphout te planten om een ‘zagte overgang’ te maken. Het voorgestelde ontwerp van de presentatietekening werd later gewijzigd.

¹⁰⁶ GA, Toegang 1536, Verzameling Kaarten en tekeningen, inv. nr. 6819.

¹⁰⁷ Het jaartal 1821 kan niet kloppen, zoals vermeld is in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 159. Jhr. W. Alberda van Ekenstein had de borg toen nog niet in bezit.

Afb. 45. De eerste presentatietekening met de aanleg van de singels en de moestuin. L.P. Roodbaard, waarschijnlijk 1823.

Analyse

De eerste tekening voor Ekenstein laat de beginfase van de tuinaanleg goed zien. Roodbaard begon met de inrichting in de landschapsstijl aan de randen van het terrein bij de boomsingels. Zijn ontwerp betrof de noord-, oost- en westrand van de aanleg ter hoogte van de moestuin en

de strook aangeduid als ‘moestuin voor vroege groentens en voor broeyjerie’. De rest van de aanleg langs de slotgracht is niet ingevuld. De fraaie lusvormige lijnvoering van het padenstelsel is nog ingetogen in vergelijking met de latere tekening. De slingervijver en zijn omgeving heeft Roodbaard nader uitgewerkt (afb. 46).

Afb. 46. De slingervijver met linksboven de berg en rechts van de vijver is met D de plaats aangegeven waar een zitbank werd voorgesteld. De dennen aan de zuidkant van de vijver (onderaan) moeten de uitloop aan het oog onttrekken.

De uitgebreide toelichting is uitzonderlijk voor het werk van Roodbaard. Het doet de vraag rijzen of deze bedoeld was voor een opzichter of een tuinbaas die het ontwerp moest uitvoeren. De verklarende tekst geeft veel prijs over de geplande aanleg. Roodbaards idee voor de aanplant met dennen om de verdwijnende vijverarm aan het zicht te onttrekken zorgde voor een verrassend effect, zowel optisch als ruimtelijk (afb. 47). Voor het inzaaien van de oevers deed hij de aanbeveling om met klaverzaad te werken. Hij heeft er blijkbaar als hovenier goede ervaring mee gehad en beval dit vaker aan.¹⁰⁸ Hij was niet de enige die deze toepassing voorstelt, Gijsbert van Laar deed dit ook in zijn *Magazijn van tuinsieraden*.¹⁰⁹ Het voorbeeld van de brug met paaltjes (plaat CXI) volgde Roodbaard hier ook. Het is opmerkelijk dat hij op zijn tekening de berg in de westhoek alleen met geschreven tekst aangaf en zonder vialijnen. Het valt eveneens op dat hij geen tuinkoepels in de aanleg weergaf, terwijl hij op andere tekeningen wel in de uiterste hoeken van een ontwerp of op een berg een koepel voorstelde. Wel deed hij een suggestie voor het opwerpen van een verhoging bij de vijver voor een ‘zitplaats’, waar hij Lombardijse (Italiaanse) populieren aangaf. Het idee van een groepje populieren achter een prieeltje vinden wij bij Van Laar op plaat LXXII, nr. 2. Roodbaard gaf een eigen invulling aan dat idee. De enige solitair in de aanleg die hij in perspectief tekent, is een wilg aan de oever van de vijver. In andere ontwerpen accentueerde

¹⁰⁸ Klaverzaad gebruikte hij later bijvoorbeeld bij de Nieuwe Aanleg in Wolvega en Heringastate te Marsum.

¹⁰⁹ Zie Plaat LXXII, sub V.

hij vaker punten met een solitair. Bij dit ontwerp ziet men dat Roodbaard de moestuin een centrale plaats gaf in de landschappelijke aanleg. Deze wordt door bosschages omgeven waarin de wandelpaden zijn aangelegd.

Hoewel het ontwerp zich alleen beperkte tot de randen van het terrein was Roodbaard in staat de kenmerken van de landschapsstijl op een overtuigende wijze toe te passen. Het is onduidelijk gebleven waarom Roodbaard in zijn presentatietekening het borgterrein niet in het ontwerp heeft betrokken.¹¹⁰ De tekening laat zien hoe het ontwerp en de tekst elkaar completeren bij een voorstel van een tuinaanleg. Mede hierdoor is dit plan belangrijk in het oeuvre van de tuinarchitect.

Afb. 47. De weglappende vijverarm, die Roodbaard in zijn eerste ontwerp tekening heeft getekend. Foto, 2017.

De tweede presentatietekening

Vier jaar na het eerste ontwerp maakte Roodbaard opnieuw een presentatietekening die enigszins schetsmatig is. Hij gaf deze de titel ‘Copi van Ekenstein’ en signeerde het ontwerp links onder.¹¹¹ De tekening is van een ingekleurde omlijsting voorzien. Dit duidt erop dat het de bedoeling was om deze aan de muur op te hangen (afb. 48).

Hierop ziet men het nieuw ontworpen plan, waarin de slingerende paden het beeld van het terrein bepalen. De lijnen zijn over de formele structuur getrokken, waarvan de restanten nog als onderlaag vaag te zien zijn. De slingerpaden in het bosgedeelte zijn op ingenieuze wijze met de paden in de moestuin verbonden. Hier overheerst een grote lusvorm, die een

¹¹⁰ GA, Toegang 2063, FA Alberda van Ekenstein: hierin zijn geen stukken bewaard gebleven die nadere toelichting geven op de ontwerpen van Roodbaard.

¹¹¹ GA, Toegang 1536, Verzameling Kaarten en tekeningen, inv. nr. 6820.

Afb. 48. De presentatietekening met de titel 'Copi van Ekenstein'. Hierop is het voorstel voor het nieuwe padenplan voor zowel de moestuin als het borgterrein weergegeven. L.P. Roodbaard, 1827.

spiegelbeeld is van die op de eerste presentatietekening. De strakke contouren van dit tuindeel zijn op de schets kronkelend gemaakt. Tevens is aangegeven dat de oude sloot in het midden is gedempt. Hierover zijn slingerpaden getekend. De lijnen zijn over de bestaande moestuinstrook met kassen getekend.

De oude slotgracht kreeg eveneens een golvende oeverlijn. Deze werd verbonden met de slingervijver, waardoor een waterpartij met een zwierige contour ontstond. In de tuin aan de westkant van het huis is vanuit de slotgracht een lobbige uitloop getekend. Dit houdt verband met het feit dat het huis na de verbouwing in 1827 anders was gericht.¹¹² Zo had men vanuit het huis uitzicht op de waterpartij en vanuit een prieel naar het huis. Vóór en bij het huis zijn grasvelden met perken voor heesters en bloemen aangelegd. Het borgterrein was vanaf de weg via een brug en aan de oostkant over een dam te bereiken.

Op deze tekening gaf Roodbaard slechts weinig tekstuele informatie. Hij noemt achter bij de vijver een wilg, verder aan de westzijde nog beuken en bij de moestuin aalbessen, pruimen en asperges. Aan de oostkant gaf hij een brug, het appelhof en een schuur aan.

Analyse

Het tweede ontwerp is vlot getekend en toont op het eerste gezicht een wirwar van lijnen (afb. 49). Bij nader onderzoek lijkt deze meerdere lagen te bevatten. De eerste toont het nieuwe padenverloop in de dichtbeplante singels en in de moestuin. De verschillende delen van de tuin zijn op spectaculaire wijze met elkaar verbonden. Kronkelende paden en waterpartijen zorgen ook voor verbinding tussen het moestuindeel en het borgterrein. Het wijzigen van de slotgracht in een kronkelende waterloop vervolmaakt de landschappelijke structuur. Door de

¹¹² Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 160.

over elkaar lopende lijnen is de structuur minder helder dan bij de eerste tekening. Toch herkent men hier de geoefende hand van de tuinarchitect. Bepaalde vormen, zoals de lobbige uitloop van de waterpartij bij het huis, heeft hij vaker in zijn ontwerpen toegepast.¹¹³ De tuinaanleg binnen de vroegere slotgracht is kleinschalig, terwijl daarbuiten de grote lijn overheerst.

Afb. 49. De tekening toont een wirwar van paden over de moestuin, 1827. Detail van afb. 48.

Op de volgende laag ziet men de met potlood getekende lusvormige vijver achter het huis, die vanuit de slotgracht met een slingerende lijn over de moestuin is aangegeven. De waterpartij wordt zo een beeldbepalend element in dit deel van de aanleg. Deze moet later op de tekening zijn aangebracht, waarschijnlijk ten tijde van de verbouwing van het huis in 1870. Vanuit de uitbouw met de ‘Gotische zaal’ had men toen een mooi uitzicht over de vijverpartij.

Afb. 50. Detail van het Kadastrale Minuutplan met de situatie van Ekenstein, zoals op Hisgis is weergegeven, waarop de uitbreiding van de twee percelen bouwland met singel te zien is, 1827.

¹¹³ Zie bijvoorbeeld de tekening van Staniastate te Oenkerk uit omstreeks 1834 (zie afb. 24).

Waardering en documentatie

Tussen 1853 en 1903 is een van oost naar west lopende singel aangelegd, die het terrein in tweeën deelt. Deze situatie is op topografische kaarten weergegeven. De aanleg van Roodbaard is op een schilderij en enkele foto's van omstreeks 1900 te zien. Een schilderij van Otto Eerelman toont het neo-classicistische gebouw met de voortuin.¹¹⁴ Het werk kan worden gedateerd vóór 1870. In dat jaar werd het pand aangepast aan de toen modieuze neogotische stijl, zowel aan de voorgevel als bij de uitbouw aan de achterkant. In de tuin zijn boomgroepen en gazons met bloemperken waar te nemen. Eén foto toont de lusvormige vijver met weerspiegeling van het gebouw (afb. 51).¹¹⁵ Langs het water loopt een slingerend pad. Verder zijn er in het grasveld enkele perken te zien. De afwisseling van de open en dichte tuindelen zijn goed waar te nemen. Een andere foto laat de tuin met slingerende gracht aan de zijkant van het huis vanuit het oosten zien (afb. 52).¹¹⁶ Verder is een bloemperk in de tuin zichtbaar dat op Roodbaards schetstekening ook is weergegeven.

Afb. 51. De vijver achter Ekenstein met weerspiegeling van het huis. Verder zijn een slingerend pad en boomgroepen te zien. Foto, circa 1905.

¹¹⁴ Afgebeeld in: Tromp, H.M.J., *Ekenstein bij Appingedam*. Zeist, 1982, 8.

¹¹⁵ GA, Beeldbank, foto NL-GnGRA_818_14870.

¹¹⁶ GA, Beeldbank, foto NL-GnGRA_818_14876.

Afb. 52. De vijver met uitzicht op de oostkant van het huis. Foto, circa 1890.

De aanleg van het Roodbaardpark is nu nog gedeeltelijk aanwezig, maar het padenplan is in de loop der tijd vereenvoudigd. Het park is aan restauratie toe.¹¹⁷ Het terrein van de uitbreiding uit 1827 kreeg een andere invulling. Op de plaats van de singel in het midden werd een waterpartij gegraven. Het terrein is verbonden met het in 1984 aangelegde recreatiepark dat zich aan de oostkant bevindt.

¹¹⁷ In 2008 heeft bureau Bakker-Weenink voor de gemeente Appingedam een renovatieplan opgesteld, dat nog niet is uitgevoerd.

Lyndenstein in Beetsterzwaag

Inleiding

De tuin van Lyndenstein is als casus interessant omdat de verschillende fasen in de ontwikkeling van de aanleg bij het huis en in de Overtuin goed kunnen worden gevolgd. Er zijn vier tekeningen van de tuinarchitect bewaard gebleven, waarvan één onlangs is ontdekt. Het onderzoek leverde nieuwe gegevens op die meer helderheid verschaffen over het verloop van de aanleg in de beginfase. Deze casus is ook interessant vanwege het feit dat L.A. Springer de ontwerpen van Roodbaard heeft bestudeerd en gekopieerd in verband met de aanpassing van de tuin.

Korte geschiedenis

Lyndenstein ligt aan de Hoofdstraat in Beetsterzwaag. De straat vormt de scheiding tussen het perceel waarop het landhuis staat en de Overtuin. De naam verwijst naar het geslacht Van Lynden. Rijnhard van Lynden (1742-1819) vestigde zich in 1782, enkele jaren na zijn huwelijk met Ypkjen Hillegonda van Boelens, op het landhuis Nieuw Fockens.¹¹⁸ Het gebouw stond op het terrein waar later Lyndenstein zou verrijzen. Rijnhard werd in 1782 tot grietman van Opsterland benoemd. Op de percelen bij en tegenover het huis liet hij tuinen in de formele stijl realiseren. Deze werden in 1788 voor het eerst als ‘hovinge, bosch en wandelweegen’ aangeduid.¹¹⁹ Uit een na zijn overlijden opgemaakte beschrijving van het bezit in 1820, blijkt dat naast en achter Nieuw Fockens in de tuin behalve de bijgebouwen een orangerie, een menagerie en een ijskelder te vinden waren. Tevens stonden er trekkassen en broeibakken in de door muren en schuttingen omgeven tuin.¹²⁰

Rijnhards zoon Frans Godard Aijso Boelens baron van Lynden had grootse plannen met het bezit. Hij liet achter Nieuw Fockens in 1821-1823 een nieuw landhuis verrijzen, het huidige Lyndenstein, waar hij sinds 1825 met zijn vrouw Cornelia Johanna van Borcharen woonde.¹²¹ Na de afbraak van Nieuw Fockens in dat jaar bleek het mogelijk om aan de straat een nieuwe tuinaanleg te realiseren. Hiervoor schakelde hij Lucas Pieters Roodbaard in. Hij vervaardigde eerst een presentatietekening met de nieuwe aanleg in de landschapsstijl. Na de dood van baron Van Lynden in 1828 werkte Roodbaard voor zijn weduwe. Zij benaderde hem omstreeks 1837 voor het maken van een nieuw plan voor de herinrichting van de tuin bij het huis en voor de Overtuin.¹²² Ook vervaardigde de tuinarchitect een schets voor een nieuwe moestuin ten noorden van de bestaande moestuin, vermoedelijk in dezelfde periode. In 1850 werd hun zoon Rijnhard baron van Lynden eigenaar van het buiten.¹²³ Zijn moeder bleef er tot haar overlijden in 1864 wonen. Rijnhard gebruikte Lyndenstein sindsdien met zijn vrouw Maria barones van Pallandt en hun dochter Cornelia als buitenplaats.¹²⁴ Nadat gebleken was dat Cornelia aan een ongeneeslijke ziekte leed, wees haar vader zijn zwager

¹¹⁸ Huisman, Ernst, *Een kilometer adellijke huizen in Beetsterzwaag*. Leeuwarden, 1986, 40.

¹¹⁹ TR, Toegang 5, Archief Gewestelijke bestuursinstellingen Friesland 1580-1795, inv. nr. 3497, Beetsterzwaag, nr. 5 post 2.

¹²⁰ TR, Toegang 329-01, Huisarchief Lycklamahuis, inv. nr. 626.

¹²¹ Huisman, *Een kilometer*, 41. Holwerda vermeldt in ‘Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard’, 41, noot 10, dat er op 5 november 1819 een aanbesteding van de bouw van het nieuwe huis Lyndenstein zou plaatsvinden. Bestudering van de akte van aanbesteding heeft uitgewezen dat deze betrekking heeft op een ander gebouw in Beetsterzwaag (TR, N.A., inv. nr. 9011, akte 113).

¹²² Mulder-Radetzky, L.P. *Roodbaard (1782-1851). Een architect*, 46.

¹²³ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 9039, akte 64.

¹²⁴ Huisman, *Een kilometer*, 48.

Jacob baron van Pallandt als erfgenaam aan. Hij kreeg de verplichting Lyndenstein later als liefdadigheidsinrichting in te stellen. In 1913 kreeg deze een nieuwe functie als kinderziekenhuis. Twee jaar later, na het overlijden van Jacob van Pallandt, werd de Cornelia-stichting opgericht, met de bedoeling er ziekelijke of behoeftige kinderen te verplegen.¹²⁵ Voor dit doel werd Lyndenstein uitgebreid met dienstgebouwen naar een ontwerp van de architecten J.J., M.A. en J. van Nieukerken. De bekende tuinarchitect L.A. Springer is in die tijd benaderd voor de herinrichting van de tuin bij het huis. In 1968 heeft de Cornelia-Stichting de medische activiteiten aan Revalidatie Friesland overgedragen, die er nog is gehuisvest.¹²⁶

De tekeningen

De eerste presentatietekening

De eerste ingekleurde gesigioneerde presentatietekening maakte Roodbaard vermoedelijk in 1825 voor de tuin rondom het huis Lyndenstein (afb. 53).¹²⁷ Het oostelijk deel met de bestaande kassen, bleek en bijgebouwen liet hij buiten beschouwing.¹²⁸ Aan de oostzijde betrok hij de sloot van het kerkhof als ‘waterbeek’ bij het ontwerp. Roodbaard ontwierp een slingerend padenplan, waartussen grasvelden van uiteenlopende vormen werden gepland. Vóór het huis is een ovaalvormig grasveld met drie bloemperken weergegeven. Naast het gebouw is de U-vormige berg met ijskelder te zien. Deze bestond al vóór 1820, zoals uit de eerder genoemde beschrijving blijkt.¹²⁹ Vanaf de heuvel tekende hij uitzichtlijnen naar het huis en de bleek. Een pad slingerde hier langs naar achteren waar aan de westkant achter het huis de goudvisvijver lag. Deze is voorzien van een sierlijke contour en een bolle kettingbrug. Aan weerszijden van de bruggenhoofden plande Roodbaard een treurwilg en een loofboom. In de vijver ligt een rond eiland dat dicht beplant is met bomen. Langs de lobbige oever ligt een wandelpad waarbij weer perken met heesters zijn getekend. In de noordwesthoek gaf hij een bosje op een ‘bergje’ weer, vanwaar uitzichtlijnen naar de vijver zijn getekend. Tussen bergje en vijver is een klein bouwsel te zien, dat als tent bekend stond.¹³⁰ Aan de noordzijde zijn drie hekjes aangegeven, die op het Kerkepad van Beetsterzwaag uitkwamen. De westrand van het perceel is gezoomd door perken met bomen die als beschutting tegen de wind dienden. Ten oosten van de vijver tekende hij een langgerekt perk met bomen, waarachter de nutstuin met kassen en broeibakken schuil gaan. Deze tuin was aan de oost- en westzijde door muren omgeven. Het zicht op de westelijke muur met leivruchten werd vanuit de siertuin met bomen aan het oog onttrokken. Ten zuiden van de kassen lag de broeituin. Naast de berg met de ijskelder bevond zich de bleek. Rechts onderaan de tekening gaf Roodbaard de bestaande bijgebouwen zoals de orangerie, koetshuis annex tuinmanswoning en de schuur weer. Deze sloten een ‘pleijn voor wagens en hoenderplaats’ in.¹³¹ De tekening geeft een ontwerp weer waarin een sier- en een nutstuin gecombineerd zijn. De weergave van de bomen is schematisch, slechts

¹²⁵ Van Renssen, Anton, *In naam van Cornelia. Cornelia van Lynden (1860-1880)*. Z.pl., 2015, 70.

¹²⁶ Idem, 71, 72.

¹²⁷ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 412.

¹²⁸ Deze onderdelen van de terrein werden vermeld in de akte van scheiding van de boedel van Rijnhard van Lynden uit 1820: TR, Toegang 329-01, Huisarchief Lycklamahuis, inv. nr. 626.

¹²⁹ Idem. In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom* is vermeld dat de ijskelder opnieuw is aangelegd; deze is echter al eerder vermeld.

¹³⁰ Deze tent is al in 1820 in de akte van scheiding vermeld.

¹³¹ De hoenderplaats of menagerie is eveneens in bovengenoemde akte uit 1820 vermeld.

enkele zijn met soortnamen aangeduid, zoals een solitaire treurwilg aan de noordzijde en een Italiaanse populier ten zuiden van de vijver. Roodbaard tekende zelfs de schaduwen van bomen en van de brug. De weerspiegeling van de laatste in het water heeft hij aangegeven. Onderaan de tekening is de naam van K.J. Mook te zien, die duidelijk later is toegevoegd.¹³²

Afb. 53. De eerste presentatietekening voor de tuin bij Lyndenstein, L.P. Roodbaard, circa 1825.

¹³² De reden van deze vermelding is niet duidelijk. K.J. Mook (1849-1914) was volgens zijn huwelijksakte in 1880 timmerman in Beetsterzwaag. Hij was dus geen tuinman in 1821, zoals vermeld door Els van der Laan-Meijer, in 'Datering van Roodbaards ontwerptekeningen', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* (2020), 46. Zijn grootvader Johan Georg Mook was in 1826 koetsier van de familie Van Lynden.

Analyse

De presentatietekening toont een fraai uitgewerkt en evenwichtig opgezet ontwerp. In dit ontwerp gaf Roodbaard aan dat de waterpartij als goudvisvijver was bedoeld. Dergelijke vijvers kwamen vaker in zijn ontwerpen voor, bijvoorbeeld bij Oranjestein en Roptastate. De vorm ervan is hier ronder dan op de meeste tekeningen. De kettingbrug is weer ontleend aan Van Laar (afb. 54). Opvallend is de grote variatie in de vormgeving van de perken. In de noordwesthoek liet hij het terrein verhogen en als bos beplanten waardoor hier een pad naar de vijver loopt.

Afb. 54. Detail van de vijver met eiland en brug op de eerste presentatietekening, circa 1825.

Hier tekende Roodbaard in tegenstelling tot andere ontwerpen geen theekoepel. Wel plaatste hij iets verderop een tuinhuis met zicht op de vijver. Een ander opvallend element is de berg op de ijskelder naast het huis, die al in de formele aanleg aanwezig was. Door de nieuwbouw van Lyndenstein kwam deze vlakbij het gebouw te liggen. Uit praktische overwegingen werd de ijskelder gehandhaafd. Roodbaard moest deze in het nieuwe ontwerp opnemen. De berg kreeg ook de functie van uitkijkpunt, wat uit de aangegeven vistalijnen blijkt. Huis en ijskelder in het midden van de aanleg ontnamen het zicht op de achtertuin vanaf het voorplein. De presentatietekening werd uitgevoerd, aangezien de aanleg op het kadastrale minuutplan uit 1827 is vastgelegd.¹³³ Bij Lyndenstein zien wij alle elementen die het ensemble vormen, namelijk huis, siertuin, tuinsieraden en bijgebouwen, waarvan het belang bij het historisch onderzoek van buitenplaatsen al door Van der Wijck is gesignaleerd.

Over de uitvoering van de tuin in de beginfase geven nieuw ontdekte archivalia meer inzicht. Roodbaard wordt er genoemd voor de aanleg van de ‘Engelsche tuin’.¹³⁴ Hij ontving daarvoor f 386,50. Op basis van dit bedrag kunnen wij een schatting maken van het aantal dagen dat hij er bezig was. Na aftrek van de kosten van het ontwerp en reizen, kunnen we er van uitgaan dat hij ongeveer drie maanden bij Lyndenstein werkzaam is geweest. Wijbren Krijns leverde eerst ‘yperen stampoten’, daarna twee keer ‘plantsoen’ voor in totaal f 403,80. Verder wordt O.T. Bosgra vermeld ‘wegens geleverd plantsoen’ voor het bedrag van f 127,60. Voor de omheining van het perceel was een nieuw ijzeren hek besteld bij de Leeuwarder stadsarchitect Gerrit van der Wielen voor het respectabele bedrag van

¹³³ Holwerda, ‘Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard voor Lyndenstein’.

¹³⁴ TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 6821.

f 1362,15.¹³⁵ De werkzaamheden vonden plaats vanaf het begin van het huwelijk van baron Van Lynden in 1825.¹³⁶ Er werd ook een pand aan de overkant van de straat in 1826 aangekocht met de bedoeling om dit te vervangen door een nieuwe woning voor de koetsier J.G. Mook.¹³⁷

Een nieuw plan voor de voortuin

Ruim tien jaar later maakte Roodbaard een ingekleurde en gesigioneerde ontwerptekening voor de voortuin bij Lyndenstein (afb. 55).¹³⁸ Bij nadere bestudering vonden wij een watermerk in het papier, met het jaartal 1835. Het maken van een nieuwe tekening hield verband met de gewijzigde situatie op het voorplein door de afbraak van het koetshuis annex tuinmanswoning in 1837. Op de tekening gaf Roodbaard een nieuwe invulling op de vrij gekomen plek aan. Hij tekende hier een ovaal waarin heester- en bloemperken werden gepland. Verder bedacht hij twee nieuwe grasvelden met perken aan de voorzijde aan de straat en op de plaats van het wagenplein. In de zuidoosthoek kwam ook een nieuwe invulling met een groep Italiaanse populieren, die hij herhaalde in het midden van het terrein en bij de oranjerie. Met lijnenbundels gaf hij de blikrichtingen weer, die vanuit het huis nu ongehinderd naar buiten leidden. Op dit ontwerp tekende hij twee van dergelijke bundels en enkele hulplijnen. Verder toont de tekening een verkleind bijgebouw, aangeduid als koetshuis in de oostzijde van de tuin en de genoemde oranjerie met washuis. Deze vermeldt weer de naam van K.J. Mook.

Afb. 55. Ontwerptekening van de voortuin met de aanleg na de afbraak van het koetshuis annex tuinmanshuis.
L.P. Roodbaard, 1837.

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ Idem.

¹³⁷ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 9018, akte 78, d.d. 12-8-1826.

¹³⁸ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 413.

Analyse

De tweede tekening voor de voortuin van Lyndenstein laat zien welk gevolg de afbraak van het koetshuis op de inrichting van het terrein had. De gewijzigde situatie is hierop goed zichtbaar. Door de afbraak is in het zuidoostelijk deel ruimte geschapen voor een nieuwe aanleg. Zo ontstond een ruimer uitzicht vanuit het huis over de straat naar de Overtuin. De nieuw aangelegde gazons met heester- en bloemperken sluiten naadloos aan op de rest van de aanleg direct voor het huis. De hele en halve cirkelvormen en ovalen in het ontwerp tonen overduidelijk dat Roodbaard met passer en sjablonen heeft gewerkt. Het valt op dat hij aan de straatzijde ter afsluiting van de voortuin twee soorten hekken tekende.

De presentatietekening van de Overtuin

Na de twee ontwerpen voor de tuin bij het huis werd Roodbaard benaderd voor de herinrichting van de Overtuin in de landschapsstijl. Hij maakte na 1837 een ingekleurde en gesigioneerde presentatietekening voor het langwerpige perceel, waarop ook een deel van de tuin bij Lyndenstein is weergegeven (afb. 56).¹³⁹

In de Overtuin zijn nog de contouren van de drie vijvers van de oude formele aanleg met afgeronde hoeken in de middenas te zien. Verder kan men nog lijnen van de rechte lindelaan waarnemen.

Over de bestaande aanleg tekende Roodbaard de nieuwe slingerende vijverpartij, waarbij hij de oude lindebomen zoveel mogelijk probeerde te sparen. Dit gaf hij aan in de toelichting die in de marge van de tekening is te vinden (zie bijlage 14). Hij heeft met kruisjes bomen gemarkeerd die verwijderd moesten worden. In zijn tekst lezen wij dat Roodbaard met de vijver een ‘overschoone schakering van licht en donker uit het huis gezien’ wil bereiken.¹⁴⁰ Hij gaf ook aan dat het terrein glooiend moet zijn. Bij de aanleg valt op dat de paden de contouren van de vijver nauwgezet volgen. Aan de oever ervan zijn twee treurwilgen gedacht. Over de vijverarm is een kettingbrug geslagen. De vialijnen vanuit het huis lopen hier naar toe. Langs de glooiende oever in het gazon plaatste Roodbaard aan het begin enkele perken met heesters en bloemen, evenals in de ovale en niervormige perken vlakbij de tuinmanswoning bij de ingang. In één ervan stelde hij aspergebedden voor. Aan het einde van het langwerpige perceel op een verhoging tekende hij een ‘Griekse tempel’ met een halve maan als bekroning op de plaats van het al aanwezige zomerhuis, dat vanaf het huis ‘de schoonste vertooning’ moest zijn (zie afb. 20 in hoofdstuk 5).¹⁴¹ Eveneens gaf hij de suggestie voor de omgeving ervan: de tempel moest ‘uitkomen tegen eene groep Ytaliaanse populieren’. Ten slotte stelt hij voor om de westkant van het perceel dicht te planten met eiken hakhout. Aan de oostkant vindt hij de plaatsing van enkele groepen met fijnsparren voldoende.¹⁴²

¹³⁹ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 414 en Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek*, II, 238.

¹⁴⁰ Bij de transcriptie van de tekst op de tekening in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 37, zijn enkele woorden onjuist gelezen: het woord ‘overschoone’ als gewenste, ‘beelt’ als bult en het woord ‘verbuiging’ als verlenging.

¹⁴¹ Van der Wijck, *De Nederlandse buitenplaats*, 307, 309 maakt melding van het interieur van de Turkse tent.

¹⁴² Volgens de toelichtende tekst van Roodbaard in de marge (zie bijlage 14).

Afb. 56. Derde presentatietekening waarop het ontwerp van de Overtuin en de gewijzigde situatie bij het huis te zien zijn. L.P. Roodbaard, 1837-1839.

Analyse

Op de tekening geeft Roodbaard de samenhang van de tuin en Overtuin aan door de twee ingangen tegenover elkaar te situeren. De inrichting van de voortuin bij het huis is kleinschalig, in tegenstelling tot de uitgestrekte vormen van de perken in de Overtuin. Het ontwerp laat zien dat Roodbaard gebruik maakt van de bestaande waterpartijen die hij op een sierlijke wijze in een slingervijver veranderde. Dit is weergegeven op een aquarel van D.H. Andreae (afb. 57).¹⁴³ De vijver beslaat het grootste deel van het terrein en zorgt voor een optisch effect of zoals de tuinarchitect het formuleert: ‘De verbuiging van deze drie vijvers geeft eene overschoone schakeering van licht en donker’. De tuinarchitect bereikt hiermee een schilderachtig effect voor de wandelaar. De vijver kreeg een centrale rol met een uitloop in het midden. Roodbaard buit hier de weerspiegeling van het huis en de bomen in het water maximaal uit. Door het opwerpen van een verhoging achter in de tuin creëerde hij een punt vanwaar een uitzicht over het water naar het huis optimaal kon worden beleefd. Op deze heuvel heeft hij de al genoemde ‘Griekse tempel’ gepland. Bij het ontwerp heeft hij waarschijnlijk gekeken naar het modellenboek van G. van Laar (plaat LXXII) maar hij tekende de koepel naar eigen idee. Uiteindelijk verrees een nieuw zomerhuis op de verhoging, die later als Turkse tent werd aangeduid.¹⁴⁴

Afb. 57. Gezicht op het huis en een deel van de Overtuin, waarop de weerspiegelingen in de vijver te zien zijn. D.H. Andreae, 1842, aquarel.

Het valt op dat in de uitgestrekte aanleg geen zitjes zijn geplaatst. Het ontwerp bezit een verrassende oplossing doordat Roodbaard aan de oostkant van de vijver het pad liet splitsen. Het ene loopt door een gazon waar vandaan naar buiten het terrein kan worden gekeken. Daarna wordt het pad tussen dichte beplanting en de vijver naar de brug geleid. Hier heeft Roodbaard gespeeld met het effect van open en dichte tuindelen.

¹⁴³ D.H. Andreae is aangeduid als maker van de aquarel (FM, PTA 538-018).

¹⁴⁴ Huisman, Ernst, 'Ornaminten oan Fryslâns kroan' in: *De Vrije Fries* 70 (1990), 104-105.

De tekening heeft een meerwaarde vanwege de toelichting van de tuinarchitect. Het maakt duidelijk hoe Roodbaard een deel van de bestaande beplanting in zijn nieuwe ontwerp verwerkte.¹⁴⁵ De realisering van de aanleg naar de mode van de landschapsstijl vond plaats tussen 1837 en 1839.¹⁴⁶

Schetstekening voor een moestuin

Er is onlangs een door Roodbaard gesigioneerde schetstekening in potlood ontdekt van een perceel dat aan de noordkant van de tuin van Lyndenstein lag.¹⁴⁷ De gesigioneerde tekening toont een door sloten omgeven rechthoekig perceel met de begrenzende singels (afb. 58). De schets laat ovale en druppelvormige gazons zien waarvan enkele perken heesters of bloemen bevatten. De westkant is dicht beplant en aan de oostkant zijn de perken deels ingevuld. Het terrein is vanuit de moestuin van Lyndenstein via een hek en een brug te betreden.¹⁴⁸ Waarschijnlijk heeft dit perceel ter uitbreiding van de bestaande moestuin gediend. De grote perken in het midden zijn niet ingevuld. Hun vormen suggereren bedden voor groenten. De schets moet omstreeks 1837 zijn gemaakt, aangezien Roodbaard in die tijd op Lyndenstein actief was. Op deze tekening staat weer de naam van de timmerman K.J. Mook aangegeven.

Afb. 58. Schetstekening voor een moestuin, die gepland is ten noorden van de tuin bij Lyndenstein. L.P. Roodbaard, circa 1837.

Analyse

Deze schets lijkt direct uit de hand te zijn getekend, zonder weergave van schaduwwerking. Opvallend is het ruitenpatroon, dat waarschijnlijk als hulpmiddel bij het maken van de

¹⁴⁵ Hij heeft in het ontwerp van Jagtlust in Oudeschoot ook een flink aantal van de bestaande bomen opgenomen. Zie de casus Jagtlust.

¹⁴⁶ In 1840 vermeldde van der Aa in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek*, II, 238, dat in 1839 de bossen en tuinen bij Lyndenstein waren verfraaid.

¹⁴⁷ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, zonder signatuur.

¹⁴⁸ Hiertussen lag het Kerkepad, dat niet op deze tekening is aangegeven.

tekening diende, evenals de met x aangegeven meetpunten. Het plan toont weer de voor Roodbaard gebruikelijke afwisseling van open en dichte delen. Eerst was het niet duidelijk voor welk perceel dit ontwerp is gemaakt. Na vergelijking van deze schets met de ontwerp-tekening uit 1825 bleek dat het toegangspad tegenover dat van de bestaande moestuin lag. Projectie wijst uit dat de tekening op een perceel van het kadastraal minuutplan past (afb. 59). Het verloop van de paden en de vorm van de perken zijn karakteristiek voor Roodbaard.

Afb. 59. Projectie van de schetstekening van de moestuin op het kadastrale minuutplan uit 1827.

Waardering en documentatie

Van de tuinen van Lyndenstein zijn weinig beschrijvingen voorhanden. Het is opmerkelijk dat de buitenplaats steeds genoemd wordt, maar aan de tuinen is geen aandacht geschonken.¹⁴⁹

Een summiere tekst is bekend van omstreeks 1880, waarbij 'Lyndenstein met zijn heerlijke rijkdom van bloemen' is genoemd. Verder meldde de schrijver dat tot de buitenplaats behoren 'vrij uitgestrekte perken of bosschen, somwijlen met waterpartijen versierd'.¹⁵⁰ In een krantenartikel worden ook de vergezichten vanuit de tuin genoemd.¹⁵¹

Van de aanleg is een aquarel uit 1842 van D.H. Andreae bewaard gebleven (afb. 57).¹⁵²

Hierop ziet men de slingervijver met weerspiegeling van het huis en een roeiboot. Langs de vijver lopen aan weerszijden paden. Van latere datum zijn enkele ansichtkaarten die de sfeer in de tuin weergeven.

¹⁴⁹ Bijvoorbeeld in: R.W.H. Suringar, *Friesland en de Friezen*. Leeuwarden, 1877, 132.

¹⁵⁰ Van der Molen, S.J. (red.), *Friesland in grootvaders tijd*. 's-Gravenhage, 1969, 34.

¹⁵¹ *Leeuwarder Courant*, 5-7-1902.

¹⁵² FM, PTA 538-018.

Afb. 60. De vijver en het beeld van Neptunus, nog uit de formele tuin achter Lyndenstein. Ansichtkaart, 1921.

Afb. 61. Gezicht op de vijver met weerspiegelingen en op de 'Turkse tent', achterin de Overtuin. Ansichtkaart, circa 1910.

Deze laten zowel de tuin als de Overtuin zien. Eén toont een deel van de goudvisvijver in 1921 achter het huis, een andere opname de uitloop van de vijver en het tuinbeeld van Neptunus op een sokkel uit de oude formele tuin (afb. 60).¹⁵³ Van de Overtuin is een fraaie ansichtkaart uit omstreeks 1910 voorhanden waarop de vijver met weerspiegelingen en kettingbrug is afgebeeld (afb. 61).¹⁵⁴ Op de achtergrond is het theehuis op de heuvel zichtbaar. Een andere prentbriefkaart uit circa 1910 geeft de afwisseling van de dichte beplanting en het open deel met de vijver goed weer (afb. 62).¹⁵⁵ De Overtuin heeft nog steeds kenmerken van de landschapsstijl van Roodbaard. Het tuinhuis is omstreeks 1989 door brand verwoest. De tuinaanleg achter Lyndenstein is geheel verdwenen. De laatste luchtfoto van het terrein waarop de vijver van Roodbaard te zien is, dateert uit 1964 (afb. 63).¹⁵⁶ De Overtuin is vrij toegankelijk (afb. 64). Het oude Neptunusbeeld staat nu vooraan in de tuin opgesteld.

Afb. 62. De Overtuin met op de achtergrond de Turkse tent. Ansichtkaart, circa 1910.

¹⁵³ TR, Fries Fotoarchief, nr. AC 230.

¹⁵⁴ Collectie Radetzky en De Vries.

¹⁵⁵ Idem.

¹⁵⁶ Baselmans, Jan H.C., *Lyndensteyn. De Cornelia-stichting. De Friese tak van Lynden*. Z.pl., 1986, 126.

Afb. 63. Luchtfoto waarop de tuin met de door Roodbaard ontworpen vijver achter het gebouw goed is te zien. 1964.

Afb. 64. Het open middendeel met de slingervijver in de Overtuin van Lyndenstein. De Turkse tent is inmiddels verdwenen. Foto, 2018.

De tuin van J.M. Riedel in Kollum

Inleiding

Voor de door Roodbaard ontworpen tuinen binnen de bebouwde kom, kan de ontwerptekening voor de aanleg achter het woonhuis van apotheker J.M. Riedel te Kollum als voorbeeld dienen.¹⁵⁷ Van deze categorie, waaronder ook stadstuinen vallen, zijn weinig ontwerpen bewaard gebleven. Het gaat hier om een kleine tuin in de landschapsstijl. Behalve deze bestaat nog een tekening van de tuin van Folmer in Groningen, die echter niet gesigneerd is maar aan hem kan worden toegeschreven.¹⁵⁸ Van een vergelijkbare tuin van Sjuwke Cats in Leeuwarden ontworpen door Roodbaard, is wel een topografische afbeelding bewaard gebleven, maar geen ontwerptekening (zie afb. 15 in hoofdstuk 4).

Korte geschiedenis

De aan te leggen tuin was gesitueerd aan de Voorstraat 62, ten zuiden van de aaneengesloten bebouwing. Het betrof een klein perceel van ongeveer zes are groot, gedeeltelijk ingesloten door bebouwing (afb. 65).¹⁵⁹

Afb. 65. De tuin van J.M. Riedel is weergegeven op het kadastraal minuutplan met perceelsnummer 351, 1823.

Eigenaar hiervan was Johannes Martinus Riedel, die in 1798 in Kollum was geboren als zoon van de Hervormde predikant. In 1826 was hij apotheker in Bolsward, waar hij trouwde met de koopmansdochter Tetje Bouma. Vervolgens verhuisde het echtpaar naar Kollum, waar het in 1828 het huis aan de Voorstraat kocht.¹⁶⁰ Hier vestigde Riedel een eigen apotheek. Achter het huis liet hij een tuin in de landschapsstijl inrichten. Voor de aanleg schakelde hij Roodbaard in, die hij via zijn contacten met leden van de Friese elite in Leeuwarden had benaderd.¹⁶¹ Na de realisering van de aanleg is de tuin in 1834 enigszins verkleind door de bouw van een achterhuis.¹⁶² Nadat Riedel in 1866 was overleden liet een latere eigenaar op het terrein twee huizen bouwen, waarmee de aanleg in feite weinig meer voorstelde.

¹⁵⁷ Mulder-Radetzky, L.P. Roodbaard. *Tuinen van de Friese adel*, 30 en Radetzky, 'Origineel tuinontwerp.

¹⁵⁸ Zie hoofdstuk 5.

¹⁵⁹ www.hisgis.nl/ Hier is de oppervlakte van het perceel Kollum D 351 opgegeven, ontleend aan de Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het Kadaster.

¹⁶⁰ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 6009, akten 40, 53, 68.

¹⁶¹ Zie hoofdstuk 4.

¹⁶² Dit is aangegeven op het Netteplan van Kollum, sectie D 2, uit 1887: Tresoar, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 15690.

De ontwerptekening

Roodbaard maakte vermoedelijk nog in 1828, toen Riedel zijn huis betrok, een ingekleurde presentatietekening.¹⁶³ Hierop tekende hij slingerende paden die vier grote ovale en boonvormige perken insluiten (afb. 66). De perken bij het huis zijn kleiner. Deze zijn onderverdeeld in groenten- en bloembedden en verder zijn er perken met heesters, omgeven door gazons. Belangrijke punten in de aanleg werden door de aanplant van bomen geaccentueerd. Roodbaard plande een bonte kastanje, een *acer negundo* ofwel vederesdoorn, een zwarte beuk, een 'grootbladige' plataan en een bonte esdoorn.

Afb. 66. Presentatietekening van de tuin van J.M. Riedel in Kollum. L.P. Roodbaard vermoedelijk 1828. Het noorden is onderaan.

¹⁶³ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 237.

Langs de rand van het perceel werden perken met Engelse frambozen en rode bessen geplant. In de zuidwesthoek van de tuin tekende hij een rond houten prieel met rieten dak dat op zeven zuilen rustte en omgeven was door acacia's. In het prieel bevonden zich een tafel en een ronde bank. Aan de tuinzijde was het open.

Analyse

Op zijn tekening gaf Roodbaard de plaats van het huis niet aan, wel een deel van het daarachter liggende grasveld, de bleek. Verder ontbreken de uitzichtlijnen van en naar het huis, die hij meestal wel aangaf. De beschouwer van de tekening kan deze denkbeeldig wel 'intekenen'. Er is geen grote variatie aan vormen, de passer en het sjabloon zijn veelvuldig gebruikt. Hierdoor mist de tekening de nodige vlotheid en speelse lijnvoering, die wij van zijn andere tekeningen kennen. Bij de indeling van de perken van de groentebedden overheersen steeds de dubbele ronde lijnen. De functies van moes- en siertuin wist Roodbaard in het plan binnen de beperkte afmetingen van het terrein, goed te combineren.

De tekening bevat enkele interessante mededelingen. Onderaan noteerde hij 'alles in grote haast'. In 1828 was de tuinarchitect druk bezig met een opdracht voor F.D. Fontein op Groot Salwerd bij Franeker, waardoor hij deze tekening kennelijk tussendoor snel moest leveren.¹⁶⁴

De grote haast kan de verklaring zijn dat de tekening enigszins schetsmatig is en geen grote afwisseling in de weergave van de perken toont. Verder bezit dit ingekleurde plan ook de kenmerken van een presentatietekening. Roodbaard vermeldde heesters en bloemen zonder de soortnamen te noemen. Hij schreef immers onderaan de tekening dat over de beplanting nog met Riedel moest worden gesproken. De notitie geeft aan dat er overleg tussen opdrachtgever en tuinarchitect plaats zou vinden. Deze opmerking is één van de schaarse bewijzen van overleg over het te realiseren ontwerp. De derde notitie is ook van belang, namelijk dat de tekening aan Riedel diende te worden afgegeven. De vraag rijst, hoe gebeurde dit? Werd deze via het beurtveer van Leeuwarden naar Kollum verstuurd en wie heeft die daar aan Riedel bezorgd?¹⁶⁵ Hierover zwijgen de bronnen.

Waardering en documentatie

De ontwerp-tekening voor de tuin van Johannes Riedel was voor Roodbaard geen gemakkelijke opgave omdat hij op een klein terrein een landschappelijke aanleg moest zien te realiseren. Over de beperkingen van de aanleg van kleine tuinen in de landschapsstijl hebben zich tijd- en vakgenoten uitgelaten. In het begin van de negentiende eeuw was het de befaamde Engelse publicist en tuinarchitect J.C. Loudon die kritiek op deze wijze van aanleg uitte.¹⁶⁶ De bekende tuinarchitect L.A. Springer noemde het zelfs onpraktisch dat moestuinen door slingerpaden werden voorzien en dat er dan 'van eigenlijke landschapskunst geen sprake meer was'.¹⁶⁷ Van de kleine tuin van Riedel zijn geen beschrijvingen of afbeeldingen voorhanden.

¹⁶⁴ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 8-4-1828.

¹⁶⁵ In Provinciale almanakken uit die tijd wordt geen melding gemaakt van een geregelde postdienst tussen Leeuwarden en Kollum.

¹⁶⁶ Aangehaald door Clemens Alexander Wimmer, 'Frühe Perioden der Gartengeschichte. Ein Überblick über die gartengeschichtliche Literatur 1570-1913', in: *Zandera* 24 (2009) nr. 1, 35, echter zonder opgave van bronvermelding.

¹⁶⁷ Springer, L.A., *Bibliographisch overzicht van geschriften, boek- en plaatwerken op het gebied van de tuinkunst*. Wageningen, 1936, 70. Zie ook Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 263.

De Algemene Begraafplaats in Leeuwarden

Inleiding

De Algemene Begraafplaats was een bijzonder project van Roodbaard omdat hier de functies van dodenakker en wandelpark met elkaar zijn gecombineerd. Een dergelijke combinatie werd al in 1785 door de bekende publicist Hirschfeld in zijn *Theorie der Gartenkunst* voorgesteld.¹⁶⁸ Hij formuleerde het als volgt: ‘Sie (de begraafplaatsen) gehören zu der melancholischen Gattung von Gärten’. De aandacht voor de dood en het oproepen van diepzinnige gedachten hierover zijn kenmerkend voor de romantiek. Deze ideeën waren zowel bij J.D. Zocher junior als Roodbaard bekend.¹⁶⁹ De laatste heeft deze in zijn plan voor de dodenakker meegenomen, zodat de bezoeker tijdens de wandeling in een melancholische stemming kon komen. Er zijn drie ontwerptekeningen van de begraafplaats bewaard gebleven. Ze geven informatie over de verschillende fasen van het ontwerp en de wijzigingen die zijn aangebracht.

Korte geschiedenis

De begraafplaats ligt aan de Spanjaardslaan in Leeuwarden en is bijna vier hectare groot. De geschiedenis gaat terug tot april 1827, toen de gemeenteraad zich over het plan voor het realiseren van een nieuwe begraafplaats boog.¹⁷⁰ Het was noodzakelijk omdat in dat jaar het begraven in kerken bij Koninklijk Besluit was verboden.¹⁷¹ Gemeenten met meer dan 2000 inwoners waren verplicht om een begraafplaats buiten de bebouwde kom aan te leggen. Het realiseren hiervan heeft echter enige vertraging opgelopen. Men schrok terug voor de kosten omdat kort daarvoor het Oldehoofster kerkhof was opgeknapt.¹⁷² Toch moest men bewegen omdat andere kerkhoven al vol waren. Eerst vond men geen geschikte locatie. Merkwaardig genoeg werd eerst overwogen om de begraafplaats aan de Wissesdwinger ten oosten van de Prinsentuin aan te leggen.¹⁷³ Deze locatie lag echter binnen de bebouwing. Na nieuw beraad viel de definitieve keuze in oktober 1829 op de locatie ten noorden van de Spanjaardslaan.¹⁷⁴ Na de verwerving van het terrein, de voormalige terp Fiswerd, kon men met de plannen beginnen. In maart 1830 vergaderde de gemeenteraad over de ontwerptekening die Roodbaard had ingediend. Toen is ook besloten de vereiste voorbereidingen op het terrein uit te voeren. Vanaf de zomer begon men met het egaliseren van het terrein en het graven van de grachten.¹⁷⁵ In december 1830 besloot het stadsbestuur dat de begraafplaats volgens de door Roodbaard ontworpen tekening moest worden uitgevoerd. Voor de uiteindelijke realisatie was een commissie benoemd die samen met de tuinarchitect voor de verdere uitvoering zou zorgen.¹⁷⁶ Wat er precies besproken werd, is bij gebrek aan notulen niet exact vast te stellen. In ieder geval vroeg de commissie om wijzigingen, zodat een nieuwe tekening moest worden vervaardigd. Roodbaard ontving f 486,= wegens directie bij de aanleg van de begraafplaats.¹⁷⁷

¹⁶⁸ Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*, Band 5, 118.

¹⁶⁹ De Jong, Erik, ‘Waar de dood de wijsheid des levens leert’, in: *Dood en begraven*. Utrecht, 1980, 124-134.

¹⁷⁰ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 150, d.d. 9-4-1827, nr. 12.

¹⁷¹ Idem, inv. nr. 150, d.d. 28-8-1827, nr. 19.

¹⁷² Canrinus, Roel, ‘Aanleg van de Algemene Begraafplaats te Leeuwarden (1827-1833)’, in: *De Vrije Fries* 63 (1983), 48.

¹⁷³ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 150, d.d. 17-9-1827, nr. 1.

¹⁷⁴ Idem, inv. nr. 152, d.d. 31-8-1829, nr. 12.

¹⁷⁵ Idem, inv. nr. 153, d.d. 15-3-1830, nr. 14 en Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 242.

¹⁷⁶ Idem, inv. nr. 153, d.d. 3-12-1830, nr. 5. De leden van de commissie waren mr. J.D. Wierdsma, P. Cats, W.H. Suringar en O.P. Waller.

¹⁷⁷ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur van Friesland 1813-1918, inv. nr. 2389, Rekening 1831.

Hij hield zich ook bezig met de keuze van de te planten bomen. De meeste bestellingen deed hij bij de firma Wijbren Krijns. Deze leverde zes scheepsladingen bomen voor het project. De hoeveelheid was volgens de toenmalige firmanten de grootste bestelling die zij hebben gekend.¹⁷⁸

In hetzelfde jaar kwam het plaatsen van een inrijhek en het stichten van enkele dienstgebouwen aan de orde (afb. 67). Voor het eerste leverde de bekende architect J.D. Zocher junior een tekening. De raad stelde de opdracht aan hem vermoedelijk vanwege de hoge kosten uit en betaalde alleen een bedrag van f 40,= voor de tekening.¹⁷⁹ Men besloot een nieuwe opdracht te verstrekken aan Jaane van der Wielen, zoon van de stadsarchitect Gerrit van der Wielen.¹⁸⁰ Eveneens in 1831 werden de twee bruggen naar de begraafplaats aanbesteed en door timmerman Jacob Romein gebouwd.¹⁸¹ De plaatsing van de twee dienstgebouwen voor de doodgravers bij de ingang vond toen ook plaats. Hiervoor is architect Isac Warnsinck uit Amsterdam aangezocht. De bouw werd in 1832 aanbesteed.¹⁸² De opening van de begraafplaats vond op 3 juli 1833 plaats.¹⁸³ In 1834 was Roodbaard nog met de vervolmaking van de beplanting bezig.¹⁸⁴ De begraafplaats bevatte vijf verschillende afdelingen of klassen. In de eerste zijn voornamelijk burgers begraven, zoals de gouverneur van Friesland J.A. baron van Zuylen van Nijeveld, burgemeester J.H. van Boelens en de al vaker genoemde stadsarchivaris Eekhoff. De vijfde afdeling bood plaats aan onvermogenen die op stadskosten werden begraven.

Afb. 67. Gezicht op het toegangshek van de Algemene Begraafplaats vanaf de Spanjaardslaan, waarachter de door Roodbaard ontworpen aanleg is gesitueerd. Foto J.F. Lomans, circa 1875.

¹⁷⁸ TR, Toegang, Toegang 348, Verzameling Kopien, nr. 6373, d.d. 31-3, 9-4 en 27-5-1831.

¹⁷⁹ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 154, d.d. 5-8-1831.

¹⁸⁰ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2390, Rekening van de stad Leeuwarden, 1832. Jaane van der Wielen was ook koopman en ijzerhandelaar. Zie voor een foto van het hek: HCL, signatuur FDSPNJA133.

¹⁸¹ Idem, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 154. Hij was de vader van de latere stadsarchitect Thomas Romein.

¹⁸² Advertentie *Leeuwarder Courant*, 17-8-1832.

¹⁸³ Eekhoff, *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 242.

¹⁸⁴ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2390, Rekening van de stad Leeuwarden, 1834.

Voor de graven van de Joodse burgers stelde men vanaf het begin een apart omgracht perceel voor. In 1969 heeft hier de laatste bijzetting plaatsgevonden. De begraafplaats waar de ontwerper zelf in de tweede klasse is begraven, is nog te bezoeken.¹⁸⁵ In de jaren 2010 en 2011 werd de dodenakker gerestaureerd.

De ontwerptekeningen

De presentatietekening

De ingekleurde gesigioneerde tekening leverde Roodbaard in 1830 bij het gemeentebestuur in. Het opschrift boven aan de tekening meldt echter het volgende: 'Eerste niet aangenomene projecttekening van den aanleg der begraafplaats van den heer L.P. Roodbaard, 1829'.¹⁸⁶ De tekst is geschreven door de toenmalige gemeentearchivaris Wopke Eekhoff (afb. 68). Het jaartal op de tekening komt niet overeen met de vermelding in de notulen van de gemeenteraad van 1830.¹⁸⁷ Dit ontwerp werd later in gewijzigde vorm uitgevoerd. De tekening is van verschillende opmerkingen en een verklarende legenda voorzien. De opmerkingen van de tuinarchitect linksonder luiden als volgt: 'Wanneer men het JodenKerkhof nom 7. niet van de Joden wilde gebruiken zo waar dezelve ook zeer geschikt voor grafkelders'.

Afb. 68. De presentatietekening waarop Roodbaard in een legenda zijn voorstellen voor de aanleg formuleerde. De Joodse begraafplaats is bovenaan te zien (nr. 7), 1829.

¹⁸⁵ Hij werd bijgezet in regel 14, graf 43. In 2005 is er een nieuwe steen geplaatst. Zie afb. 25 in hoofdstuk 3.

¹⁸⁶ HCL, THA, D 075.2.

¹⁸⁷ HCL, Toegang 1002, inv. nr. 153, d.d. 15-3-1830, nr. 14.

Verder noteerde Roodbaard aanwijzingen voor de realisering van zijn plan waarbij de vormgeving van de gracht om het terrein en de toegepaste beplanting van het sortiment bomen aan de orde komen. In de noordoosthoek vermeldde hij in een rond perk omgeven door struiken, dat hier een ‘plaats voor aarde te bergen’ moest worden gecreëerd. Andere informatie in een perk naast de dienstwoning luidt: ‘tuin voor de eerste persoon des doodgravers’ en erachter het woord ‘bleek’. De teksten bij de ingang zijn deels dezelfde als bij de eerste schets (afb. 69), vooral wat de straataanduidingen betreft. Voor de ingang is nu vermeld: ‘hier een groot voorplein’. Roodbaard noteert ook dat een sloot gedempt moet worden en vervangen door ‘de denkbeeldige nieuwe sloot’ met een vloeiende lijn. Linksonder is een schaalstok met de tekst ‘Van Hondertenfijftig Nederlandsche ellen’ te vinden. De tekening toont een mooi versierde kompasroos met cirkels, waarin de vier windrichtingen worden aangegeven. Deze is voorzien van een fraaie noordpijl. Op de tekening is het middelpunt met een ster aangegeven en daar vandaan lopen hulplijnen. De verschillende afdelingen zijn van nummers 1 tot 7 voorzien.

De tekening laat een door een gracht en boomsingel omgeven terrein zien. Het is aan de zuidzijde via twee ingangen toegankelijk. Het ontwerp toont de indeling van de begraafplaats met vijf afdelingen die door slingerpaden zijn omgeven. Deze zijn met grijze waterverf aangegeven en verder met potloodlijnen in rechthoekige grafperceeltjes verdeeld. Langs de rand van de afdelingen tekende Roodbaard loofbomen en hier en daar een perk met struiken. In de middelste afdeling gaf hij twee groepen populieren aan. De eerste bestaat uit drie bomen en is in het midden als achtergrond van een vaas op een sokkel gepland. De andere groep van twee is tegenover de ingang van de begraafplaats getekend. In het oostelijk deel van het terrein is eveneens een groep populieren tussen twee perken gepland. In dit ontwerp is ook een Joodse begraafplaats opgenomen, aan de noordkant van het terrein. Het is geheel omsloten omdat dit volgens het Joodse geloof vereist is. Het perceel is lichtgroen weergegeven en door een gracht en singel begrensd. Op deze tekening is bij de ingang één gebouw getekend, omgeven door enkele perkjes in een gazon en een grasveld afgezet met struiken. Links van het huis is een ovaal gazon met perkjes te zien.

De schetstekening

De ingekleurde tekening is niet gesigineerd en niet gedateerd.¹⁸⁸ Het opschrift in de rechter bovenhoek luidt: ‘Schets voor de eerste projecttekening door L.P. Roodbaard’. Het handschrift is twintigste-eeuws. Deze opmerking bemoeilijkt de status van de tekening, want het is niet na te gaan waarop de notitie is gebaseerd. De tekening komt vrijwel overeen met de presentatietekening, waardoor het niet duidelijk is of het om een voorstudie of een kopie gaat.¹⁸⁹ Op de tekening zijn onderaan de woorden ‘voorplein’, ‘gragt’, ‘slootje’ en de aanduidingen ‘Boerewegh’, ‘den weg na de Hoeksterpoort’, ‘Spanjesdijk na de Vrouwpoort’ en ‘midden van den nieuwe straatweg’ te lezen. Linksonder is een schaalstok met Nederlandse ellen getekend. Een legenda ontbreekt (afb. 69).

¹⁸⁸ HCL, THA, D 075.3.

¹⁸⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 74.

Afb. 69. Ontwerp voor de Algemene Begraafplaats, dat niet gesigeneerd is maar wel de hand van Roodbaard toont, circa 1829, ingekleurde tekening.

Roodbaard heeft in één van de oostelijke afdelingen als voorbeeld een gedeelte van een grafveld onderverdeeld in afzonderlijke graven. Hoewel de tekening niet gesigeneerd is door Roodbaard, kan men deze op basis van het handschrift en de tekenwijze aan hem toeschrijven.

De definitieve ontwerp-tekening

De ingekleurde tekening is rechtsonder gesigeneerd en is van een schaalstok met de tekst 'Schaal van 40. Nederlandsche ellen' voorzien.¹⁹⁰ Naast de rechter dienstwoning bij de ingang is een noordpijl getekend. Deze is ten opzichte van de vorige tekening een kwartslag gedraaid.¹⁹¹

¹⁹⁰ HCL, THA, D 075.1.

¹⁹¹ Zie ook: Nel de Vink, 'Het perspectief van de cartografie', 45.

Afb. 70. De definitieve ontwerptekening met de gewijzigde plaats van de Joodse begraafplaats buiten de gracht, links op de tekening. L.P. Roodbaard, 1830.

Het opschrift van de tekening luidt: 'Tweede hoofdzakelijke gevolgde projecttekening van den Aanleg der Begraafplaats, 1830' (afb. 70). Het handschrift is weer van W. Eekhoff. Het ontwerp is niet compleet weergegeven, slechts de afdelingen met de letters A, B, en delen van C en D zijn te zien. De aanduiding van de grafvelden wijkt af van die op de presentatietekening. Het ontwerp toont weer de grafindeling in verschillende perken, waarbij met dikkere hulplijnen is gewerkt. Tussen deze zijn met dunnere lijnen de graven getekend, die een soort rasterpatroon vormen. Op deze tekening zijn bij de ingang twee L-vormige gebouwen weergegeven. Het gebied ten westen van afdeling B (of 2) is ten opzichte van de presentatietekening anders ingevuld in verband met de nieuwe locatie van het Joodse kerkhof. Hier gaf Roodbaard met pen een brug, het pad, de 'tusschenbeek' tussen de Algemene en de Joodse begraafplaats aan. Hij noteert een korte toelichting ten aanzien van de indeling van de afdelingen en de maten van de graven. Het valt op dat de tekening aan alle kanten is afgesneden.

Analyse

De drie bewaarde tekeningen van de begraafplaats maken het mogelijk om het ontwerpproces van Roodbaard te volgen. De presentatietekening is niet alleen uitgewerkt, maar bevat een legenda en aanwijzingen voor de realisering van het plan (afb. 68). De schets geeft slechts summier informatie (afb. 69). Hoewel ze grote overeenkomsten vertonen zijn ze verschillend ingekleurd. Het handschrift op de ongesigneerde tekening komt met dat van de gesigneerde overeen.

De presentatietekening laat het vermogen van de tuinarchitect zien om met kleine afwisselingen van de vormen van de grafvelden een fraaie landschappelijke aanleg te creëren. Het ovale veld tegenover de ingang kreeg een extra accent door de plaatsing van een

Afb. 71. Detail van de presentatietekening met de eerste klasse van de begraafplaats, waarin de vaas op een sokkel tegen de achtergrond van Italiaanse populieren te zien is. 1829.

vaas of pyramide tegen de achtergrond van drie Italiaanse populieren (afb. 71). Hiermee wilde Roodbaard een speciaal effect bereiken voor de bezoeker die het terrein betrad.¹⁹² Het idee van de vaas op een sokkel ontleende hij aan het *Magazijn van tuin-sieraaden* (zie afb. 33 in hoofdstuk 5). Het meest springt de locatie van de zevende afdeling, de Joodse begraafplaats in het oog. Hier ziet men niet het rasterpatroon van de andere afdelingen, maar alleen parallel lopende potloodlijnen.

De slingerende padenstructuur bestaat uit een binnen- en buitenwandeling die door Roodbaard vaker werd toegepast. De eerste geeft toegang tot de verschillende afdelingen en de tweede biedt de wandelaar de mogelijkheid om van de aanleg te genieten en te mijmeren over de vergankelijkheid van het leven. De fraai uitgewerkte tekening kan vanwege de structuur en de weergave van de beplanting als één van de meest bijzondere ontwerpen van Roodbaard worden beschouwd. Hij is er in geslaagd om de functie van begraafplaats en wandelpark in het ontwerp goed te combineren.

Bij de bespreking van de eerste presentatietekening heeft de raadscommissie kennelijk wijzigingen voorgesteld ten aanzien van de ligging van de Joodse begraafplaats. In ieder geval werd deze dodenakker van het noorden naar het westen verplaatst, wat op de definitieve tekening te zien is. Deze wijziging betekende dat Roodbaard het gebied ten westen van de tweede afdeling opnieuw moest ontwerpen (afb. 72). Op het terrein tussen perk B en de sloot ('de tussenbeek') tekende hij grasvelden omzoomd door bomen en nog een perk met struiken (afb. 70).

¹⁹² Zie voor de opmerking in de legenda bijlage 14.

Afb. 72. Detail van de presentatietekening waarop Roodbaard de nieuwe situatie na de verplaatsing van de Joodse begraafplaats heeft aangegeven. Links is de brug te zien die daartoe toegang bood.

Hier is de aparte ingang tot de Joodse begraafplaats met brug en pad voorgesteld. Aansluitend vulde hij de zuidrand van de dodenakker ook opnieuw in. De omgeving van de ingang is eveneens veranderd in verband met het feit dat er een tweede dienstwoning werd gepland naast de ene die al op de twee andere tekeningen is afgebeeld. Het valt op dat het monument en de populieren van de eerste afdeling op de presentatietekening wel maar op de tweede tekening niet meer zijn weergegeven. Op deze tekening zijn binnen- en buitenwandelingen ook goed te onderscheiden. Het definitieve plan is weergegeven op de stadsplattegrond van Leeuwarden door D. Vonk uit 1877 (afb. 73).¹⁹³

Afb. 73. Op de stadsplattegrond van D. Vonk is weergegeven hoe het definitieve ontwerp van de Algemeene Begraafplaats van Roodbaard er uitzag. Detail, 1877.

¹⁹³ HCL, THAD.I.010.

Waardering en documentatie

De begraafplaats oogstte al in 1840 de waardering van Eekhoff. Hij noteerde: ‘Men heeft het algemeen erkend dat er in Nederland geen schooner en eenvoudiger’ aanleg bestaat.¹⁹⁴ Zes jaar later wijdde hij meer aandacht aan de dodenakker en schreef: ‘Bij het aanleggen kon tevens naast het noodzakelijke en nuttige, ook het schoone en aangename in het oog worde gehouden, ten einde door eene smaakvolle beplanting mede het schrikbeeld weg te nemen hetwelk veler vooroordeel nog aan de stille verblijfplaats der dooden hechtte’.¹⁹⁵ Hierin raakte hij de essentie van het ontwerp van de tuinarchitect bij de combinatie van begraafplaats en wandelpark. Een andere reiziger die het ontwerp van Roodbaard als bijzonder ervoer, was Anna Schilperoort. Zij roemde in hetzelfde jaar de brede slingerpaden, die over het terrein liepen. Deze waren met struiken en ‘bloemheesters’ beplant waardoor ze ‘liefelijk belommerde laantjes’ vormden’.¹⁹⁶ Toen zij in Groningen de Zuiderbegraafplaats bezocht, concludeerde zij dat zowel deze als de Noorderbegraafplaats aldaar qua aanleg en beplanting die van Leeuwarden niet konden evenaren.¹⁹⁷ Een jaar later prees J.C. Beijer de ‘schoone begraafplaats ... met fraaije gebouwen en beplantingen’.¹⁹⁸ In het *Aardrijkskundig Woordenboek* van Van der Aa lezen we nog meer waarderende woorden: een ‘uitmuntende inrigting ... die op eene grootsche en onbekrompene wijze (is) aangelegd’.¹⁹⁹ In 1855 herhaalde J.L. Terwen in zijn *Koninkrijk der Nederlanden* de lovende woorden van de vorige auteur.²⁰⁰

Van de begraafplaats zijn weinig oude foto’s voorhanden, behalve van de ingang met de dienstwoningen. Een zeldzame opname uit 1874 laat de eerste afdeling met de dienstwoning op de achtergrond zien (afb. 74).²⁰¹

Afb. 74. Gezicht op het grafveld van de eerste klasse met grafstenen en de obelisk op het graf van de familie Vegilin van Claerbergen. Op de achtergrond is één van de doodgraverswoningen te zien. Foto, J. F. Lomans, 1874.

¹⁹⁴ Eekhoff, *Handboekje*, 49.

¹⁹⁵ Eekhoff, *Geschiedkundige Beschrijving*, II, 242.

¹⁹⁶ Van Meerten-Schilperoort, *Het noorden van ons vaderland*, 91.

¹⁹⁷ Idem, 165, 166.

¹⁹⁸ Beijer, J.C., *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden ...* Deventer, 1841, 358.

¹⁹⁹ Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*, deel X, 121.

²⁰⁰ Terwen, J.L., *Het koninkrijk der Nederlanden voorgesteld in oorspronkelijke schilderachtige gezigten*. Darmstadt, 1855, 757.

²⁰¹ HCL, signatuur FDSPNJLNA134.

De tuin van het Witte Huis in Assen

Inleiding

Deze casus is gekozen omdat het een stadstuin betreft bij een voornaam huis in Assen en één van de weinige voorbeelden van dit type. Deze tekening is tevens de enige bewaarde van Roodbaards projecten in Assen. Hij heeft in die stad ook de Brink en de tuin van De Eerste Steen (later Dennenoord) aangelegd. Het plan laat zien hoe Roodbaard binnen de mogelijkheden van een stadstuin een landschappelijke aanleg heeft gerealiseerd. De afmetingen van het perceel achter het huis waren gunstiger voor een dergelijke aanleg dan in Kollum bij het huis van J.M. Riedel.

Korte geschiedenis

De tuinaanleg achter het Witte Huis aan de Vaart Noordzijde 36, was aan het noorden begrensd door de Stegweg, nu Alteveerstraat. Hendrik Jan (Hein) Oosting liet hier in 1823 een huis bouwen. Tot nu toe werd aangenomen dat het huis al in 1821 werd gebouwd en twee jaar later van een verdieping is voorzien.²⁰² Uit archiefonderzoek blijkt echter dat de bouw pas in de zomer van 1823 in volle gang was.²⁰³ Het wit gepleisterde huis werd opgetrokken in neo-classicistische stijl en werd het heel toepasselijk Witte Huis genoemd (afb. 75). Het verrees op het perceel dat toen nog in bezit was van Hein's vader Jan Haak Oosting.²⁰⁴

Afb. 75. Het Witte Huis van de familie Oosting aan de Vaart in Assen. Foto, 1961.

²⁰² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 10, brief van Jan Haak Oosting, d.d. 23-7-1823, waarin hij over het door zijn zoon Hein te bouwen huis schrijft.

²⁰³ Idem, brief d.d. 5-8 en 23-8-1823.

²⁰⁴ Idem, brief d.d. 23-7-1823.

In 1824 betrok Hein Oosting het nieuwe pand. De eerste kaart waarop het huis met een klein erf te zien is, dateert van één jaar later en is gemaakt door C.F. Seidel. Hierop is te zien dat achter het huis een grens(lijn) loopt. Daarachter is een aanleg in de landschapsstijl waar te nemen, waarvan het westelijke part later deel uitmaakte van de tuin van het Witte Huis (afb. 76). In 1830 maakte Roodbaard in opdracht van Hein een tekening voor de aanleg van een nieuwe tuin. Hein kende hem van vroeger, toen Roodbaard voor zijn vader al bij De Eerste Steen in Assen had gewerkt.

Vanaf 1887 werden vele nieuwe vruchtbomen geplant en wijzigingen in de aanleg uitgevoerd. Deze situatie bleef nog tot de jaren '60 van de twintigste eeuw bestaan.²⁰⁵ Inmiddels is de aanleg verdwenen.

Afb. 76. Het perceel met het Witte Huis in Assen is op de kaart van C.F. Seidel weergegeven (zie rode pijl). Detail, 1825.

De presentatietekening

De ingekleurde tekening is verknipt en de schaalstok is naast de tekening geplaatst.²⁰⁶ Beide delen zijn later op karton geplakt, evenals de kompasroos (afb. 77) en de tekst met de vermelding dat Roodbaard het ontwerp heeft gemaakt. Hierdoor is het niet vast te stellen of hij de tekening oorspronkelijk heeft gesigneerd. Het is wel aannemelijk, aangezien hij de meeste ontwerpen heeft ondertekend. De tekening is gemaakt voor het perceel achter het huis, dat zich ter hoogte van de vleugel verbreedde. Het heeft een langwerpige vorm en strekt zich uit tot aan de Steegweg.

²⁰⁵ Op een plattegrond van Assen uit 1945 is de tuin nog weergegeven.

²⁰⁶ Drents Museum, DM P 1936-0008.

Afb. 77. Presentatietekening voor de tuin achter het Witte Huis in Assen. L.P. Roodbaard, 1830, ingekleurde tekening.

Op de tekening ziet men de voor Roodbaard karakteristieke slingerpaden die ronde en boonvormige gazons insluiten. Hierin zijn groentenbedden en perken met bomen, heesters en bloemen te zien. Er is een druppelvormige vijver gepland, waarvan de randen met dikke lijnen zijn aangezet. De hele tuin is omgeven met bomen. Slechts één keer wordt de naam vermeld, namelijk 'treuresch'. Er zijn letters op de tekening aangebracht die naar een legenda verwijzen, die niet bewaard is gebleven. Vanaf het linker gedeelte van het huis lopen twee bundels vialijnen diep de tuin in en één is gedacht bij het zitbankje richting de vijver. Verder is nog een lijnenbundel getrokken vanaf de zitbank richting de vijver. Over het getekende padenplan is met stippellijnen een nieuw verloop van paden aangegeven in het zuidelijke deel van de aanleg. Er zijn drie rood ingekleurde rechthoekige tuingebouwtjes verspreid over het terrein weergegeven.

Analyse

De tekening toont een diep, smal perceel dat zich aan de achterzijde enigszins verbreedt. De aanleg bij het huis is kleinschalig. Verder overheersen de langgerekte vloeiende vormen. De met ronde lijnen getekende perken met asperges vallen in dit ontwerp op. De vijver is een belangrijke blikvanger, zowel vanuit het huis als vanaf een verhoging in de nabijheid. Vanaf een halfronde zitbank opende zich een uitzicht over het water (afb. 78). De uitzichtlijnen zijn hier echter heel kort, in tegenstelling tot die vanuit het huis die bijna tot het einde van de tuin lopen.

Afb. 78. Detail van de ontwerptekening van het tuindeel met vijver, bank (E) en aspergebedden vlak achter het huis.

Afb. 79. Detail van de ontwerptekening van het achterste deel van de tuin achter het Witte Huis, waarop de verschillende letters naar een legenda verwijzen, die niet is bewaard.

In het ontwerp heeft Roodbaard de moestuin- en boomgaardfunctie in de perken in het midden en het achterste deel van de tuin met elkaar gecombineerd. Hij gaf op enkele plaatsen solitaires weer, maar noemt alleen achter het huis een treures. Hoewel de legenda niet bewaard is gebleven, is het mogelijk om van de beplanting van de tuin een beeld te vormen met behulp van de weergegeven letters. Zo is de letter J steeds gebruikt voor de perken langs de rand van het perceel, de letter R ziet men in de perken met ronde lijnen die voor groenten of kruiden dienden. De letter G staat voor de Italiaanse populieren. N en P duiden de naaldbomen aan, die langs één van de druppelvormige perken en langs de oostrand van het perceel zijn gepland (afb. 79). Ten slotte geeft F bloemperkjes in het gazon achter het huis aan.

Bij het bestuderen van de tekening valt op dat in het midden van het ronde aspergeperk een ingedrukt punt te zien is, als spoor van de door Roodbaard gebruikte passer. Een andere vondst betreft verschillende met potlood getekende kruisjes. De tuinarchitect gaf vaker op

deze manier aan dat er bomen gekapt moesten worden.²⁰⁷ Verder zijn op de tekening stippellijnen in inkt te zien, die op voorgestelde wijzigingen duiden. Deze zijn later op de tekening aangebracht.²⁰⁸ Vanaf 1887 is de tuinaanleg veranderd, maar de vijver bleef eerst nog bestaan.

Waardering en documentatie

Van de tuin zijn geen ooggetuigeverslagen voorhanden. Wel is er een notitieboek van de gelijknamige kleinzoon van de eerder genoemde Hendrik Jan Oosting uit 1886-1896 bewaard gebleven.²⁰⁹ De eigenaar van het Witte Huis noteerde hierin de werkzaamheden die in de maanden oktober en november van 1887 zijn uitgevoerd. Hij heeft toen de beplanting laten verjongen door het poten van verschillende soorten vruchtbomen. Tevens noteerde Hendrik Jan de veranderingen in de aanleg. Hij liet enkele perken in het midden van de tuin nieuw aanleggen en jonge eikenbomen planten. Verder werd een pad aangelegd dat aan weerszijden door jonge eiken werd gezoomd.²¹⁰ Een aardige opname van de tuin van de toenmalige situatie is in het boekje opgenomen. De oude bruine foto toont een deel van de vijver van de aanleg van Roodbaard, waarin het dak en de schoorstenen van het huis zich weerspiegelen (afb. 80). Verder zijn enkele bomen en gazons met perken te zien. Een andere foto uit 1900 is verder in de tuin genomen. Daarop is te zien dat aan de oostzijde het terrein omhoog loopt, zoals op de tekening van Roodbaard is aangegeven (zie afb. 77).²¹¹ Latere foto's dateren uit de periode 1960-1980, toen de aanleg al verdwenen was.²¹²

Afb. 80. Gezicht op een deel van de vijver achter het huis waarin het spiegelbeeld van het dak en enkele bomen te zien zijn. Foto, 1887.

²⁰⁷ Bijvoorbeeld op het ontwerp van de Overtuin van Lydenstein in Beetsterzwaag.

²⁰⁸ Tot nu toe is gesteld dat de lijnen - die overigens niet met potlood zijn getrokken - de situatie van de tuin op de kaart van C.F. Seidel uit 1825 weergegeven. De lijnen komen echter niet overeen met de daar op getekende indeling van de tuin, zoals te lezen is bij Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 196.

²⁰⁹ DA, Toegang 0361, FA Oosting, inv. nr. 531.

²¹⁰ Idem; op 21-11-1887 is genoteerd dat het omgraven van het terrein is beëindigd.

²¹¹ Foto, Drents Museum. Afgedrukt in: Bertus Boivin, 'De tuinman van Assen: Lucas Pieters Roodbaard', in: *Asser Historisch Tijdschrift*, juni 2017, 5.

²¹² DA, Beeldbank, nr. MZ10202621033.

Een onuitgevoerd ontwerp in Wolvega

Inleiding

De ontwerp-tekening voor een tuin voor grietman Nicolaas van Heloma en voor het geplande grietenijhuis te Wolvega is bestudeerd omdat het een combinatie van een privé en overheidsopdracht betrof. De onuitgevoerde tekening was wel bewaard gebleven maar is inmiddels zoek geraakt.²¹³ Wel zijn er kopieën voorhanden. Deze maken het mogelijk om het plan en de achtergronden daarvan te doorgronden.

Korte geschiedenis

Het ontwerp is gemaakt voor het 6,8 hectare grote terrein aan de in 1828 nieuw aangelegde Rijksstraatweg van Leeuwarden naar Zwolle, bij de kruising met de Dorpsstraat te Wolvega. In 1830 nam de Grietenijraad van Weststellingwerf het besluit tot het aankopen van grond voor de bouw van een nieuw grietenijhuis.²¹⁴ Aangezien enkele huizen en bijbehorende percelen door particulieren op die plek te koop werden aangeboden, heeft de raad besloten om hiervoor de benodigde financiën beschikbaar te stellen. In die tijd was Nicolaas van Heloma (1798-1879) grietman. Hij bewoonde Helomastate, verderop in het dorp.²¹⁵

Afb. 81. Ontwerp voor een gecombineerde aanleg voor de tuin van Nicolaas van Heloma en het grietenijhuis in Wolvega. L.P. Roodbaard, waarschijnlijk 1831, ingekleurde tekening.

²¹³ Volgens een artikel in de *Leeuwarder Courant* d.d. 14-9-1957 bevond de tekening zich in de Oudheidkamer van Wolvega. In 1979 werd deze tekening in de tentoonstelling over Roodbaard in het Fries Museum getoond en werd als één van zijn fraaiste ontwerpen op het affiche afgebeeld. In 1987 was de tekening voor het laatst te zien in de expositie 'Mensen van macht en aanzien' in Museum Willem van Haren in Heerenveen. Op basis van toen en later gemaakte kopieën is het toch mogelijk de tekening te beschrijven.

²¹⁴ Archief gemeente Weststellingwerf, inv. nr. 2, besluit van de Grietenijraad, d.d. oktober 1830.

²¹⁵ Het terrein van Helomastate is op het Kadastrale Minuutplan aangegeven. Het huis had het nummer A 1207.

Door de aanleg van deze weg was het voor hem aantrekkelijk om op de genoemde plaats een nieuw landhuis te bouwen. Nadat de plannen ter tafel kwamen, nam hij zelf het initiatief voor de bouw daarvan en voor het realiseren van een tuinaanleg. Zijn plan en dat van de grietenijraad kon dan gecombineerd worden gerealiseerd. Voor de uitvoering hiervan benaderde Van Heloma Roodbaard, die hij via familierelaties kende. Voor de betaling van het plan zorgde Van Heloma waarschijnlijk zelf, want er zijn geen uitgaven in de grietenijrekening vermeld.²¹⁶

De tekening

De ingekleurde en gesigioneerde presentatietekening kan worden gedateerd op 1831 (afb. 81). In dat jaar kocht de grietenij enkele panden op de genoemde locatie aan in verband met de voorbereiding van de realisering van het project.²¹⁷ Op de tekening ziet men het grietenijhuis en de -tuin als openbare ruimte op de hoek van de Rijksstraatweg en de dorpsstraat. Hieraan grensde een uitgestrekt terrein waar een landhuis en een tuin in de landschapsstijl voor Nicolaas van Heloma zou worden gerealiseerd. De nieuwe situatie heeft Roodbaard over de bestaande getekend, zodat de omtrek van de oude bebouwing nog herkenbaar is. Hij tekende een oprit van de straatweg naar het huis. Voor het gebouw zijn enkele gazons met bloemperken gepland. Bij het koetshuis ligt een rondgaand pad waar de rijtuigen kunnen keren. Achter het landhuis ziet men de bleek en de moestuin met broeibakken. Deze is omgeven door een schutting voor het leiden van perzik- en abrikozenbomen.

Afb. 82. Detail van de kopie van de ontwerptekening voor de aanleg van de tuin van Nicolaas van Heloma en van de grietenijtuin. Links is het geplande grietenijhuis en rechts het huis van Van Heloma te zien.

Vlakbij het huis gaf Roodbaard een slingerende waterpartij weer met een driepuntsbrug (afb. 82). Rondom de vijver is een gazon aangegeven en bij de uitloop gaf hij een glooiing weer. De brug vormt de verbinding tussen de paden van het erf en die in het weiland. Vanaf de brug loopt een pad dat de contouren van de vijver volgt. Hierlangs zijn bomen geplant. Aan de

²¹⁶ Archief Gemeente Weststellingwerf, inv. nrs. 663, 782-783.

²¹⁷ Het project liep vertraging op en werd gewijzigd uitgevoerd. Pas in 1835 werd overgegaan tot alleen de bouw van het grietenijhuis. Zie Archief Gemeente Weststellingwerf, inv. nr. 3, d.d. 12-2-1835.

westkant van het terrein is een binnen- en buitenwandeling getekend waartussen gazons liggen met ovale perken. Deze en die aan de noordzijde worden door dichte beplanting begrensd. Ten noorden van de waterpartij liggen twee weilanden achter elkaar waarin enkele boomgroepen te zien zijn. Om en door de weilanden lopen slingerpaden die als wandelingen zijn aangegeven. Ten slotte gaf Roodbaard op de tekening drie bundels uitzichtlijnen vanuit het huis aan. Eén bundel is gericht naar de dorpsstraat, één naar het weiland ten noorden van het huis en één naar de straatweg.

Analyse

De ontwerptekening was één van de grootste van Roodbaard. De opbouw ervan is helder. Er is een vierdeling in te herkennen: het grietenijterrein, de tuin bij het huis met de moestuin en de twee uitgestrekte weilanden. Bij de invulling van het ontwerp kan men een kleinschalige aanleg bij het huis en een weidse open aanleg achter de vijver aan de oostkant onderscheiden. De ruimtelijkheid en de plaatsing van boomgroepen roepen associaties op met ontwerpen van Lancelot Brown. Met de vistolijnen vanuit het huis suggereerde Roodbaard een uitzicht naar de tuinkoepel op de berg bij Helomastate aan de overkant van de straatweg, waar Van Heloma woonde (afb. 83).²¹⁸

De grens tussen het erf bij het huis en het weiland vormt de drie-armige slingervijver. Deze is een belangrijk element in het ontwerp. De plaatsing van de driepuntsbrug is niet alleen functioneel, maar qua vorm past deze in de slingerende lijnvoering van de perken. Een dergelijke brug paste hij vaker in zijn ontwerpen toe. Op dit ontwerp gaf Roodbaard aan dat de weilanden geheel worden omsloten door een hek en een sloot. Waarschijnlijk waren ze voor vee of herten bedoeld. Dergelijke open weiden ontwierp hij ook bij Borniastate in Weidum en Groot Terhorne in Beetgum (zie afb. 21 in hoofdstuk 3 en afb. 12 in hoofdstuk 5). Bij het aanschouwen van het ontwerp valt het op dat er geen heuvel in is opgenomen, terwijl bij het graven van de vijver tamelijk veel grond zou vrijkomen. Alles overziend is het te betreuren dat dit tot in de details uitgewerkte en fraai getekende ontwerp niet is uitgevoerd.

Afb. 83. Detail van een waterstaatskaart uit 1827 waarop de koepel op de berg van Helomastate is aangegeven (rechtsboven), die vanuit het geplande huis van Van Heloma, op de plaats van het tweeledige pand in het midden kon worden waargenomen.

²¹⁸ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 12566.

Heringastate in Marsum

Inleiding

De tekeningen voor de aanleg van de tuinen van Heringastate zijn om meerdere redenen het bestuderen waard. Ze zijn verschillend qua type: de ene is een schetsje voor de siertuin bij de state, de andere een presentatietekening van de boomgaard of Overtuin. In combinatie met verschillende archivalia is het mogelijk om een goed beeld te krijgen van het ontwerpproces, de werkwijze van Roodbaard. Verder leveren ze veel informatie over het aanbevolen sortiment van bomen, heesters en bloemen.²¹⁹

Korte geschiedenis

Heringastate ligt op een omgracht terrein aan de rand van het dorp Marsum ten westen van Leeuwarden. Via een oud poortgebouw kan men het voorplein betreden. Achter de state ligt de siertuin en aan de noordkant buiten de gracht is de boomgaard of Overtuin gesitueerd. Hieraan grenst het Poptagasthuis.

De geschiedenis gaat terug tot in de vijftiende eeuw. De vroegst bekende eigenaren waren de adellijke Heringa's.²²⁰ Door vererving kwam de state in bezit van de familie Van Eysinga. Zij bewoonde deze tot 1687. In dat jaar kocht de Leeuwarder advocaat dr. Henricus Popta het complex, dat hij als buitenplaats gebruikte. Bij testament heeft hij bepaald dat na zijn dood het bezit door vier voogden moest worden beheerd. Tot op heden is deze situatie onveranderd gebleven. Achter de state werd in 1736 een formele tuin aangelegd naar ontwerp van de stadhoudelijke hovenier Valentijn Pommer. De aanleg bestond uit drie perken waarin vruchtbomen in rechte lijnen waren geplant.²²¹ In 1840 hebben de toenmalige voogden besloten de tuin achter de state volgens de mode van de landschapsstijl opnieuw in te richten.²²² Zij hebben hiervoor Roodbaard benaderd. Vijf jaar later is hij opnieuw ingeschakeld voor het maken van een ontwerp voor de Overtuin (zie bijlage 15). De laatste werd niet uitgevoerd. De siertuin kreeg in 1907 een nieuwe aanleg in de architectonische stijl naar het ontwerp van bouwmeester W.C. de Groot.²²³

De schetstekening van de siertuin

Roodbaard maakte een schetstekening in zwart-wit voor de herinrichting van de bestaande formele aanleg ten oosten van de state (afb. 84).²²⁴ De titel luidt 'Copi van de aanleg te Massum'. Met copie bedoelde hij de tekening.²²⁵ In de legenda gaf hij de soorten planten en bloemen aan die hij in de tuin wilde gebruiken. Ook in enkele perken van de aanleg vermeldde hij namen van bloemen of het woord 'heester'. Bij de state tekende Roodbaard een gazon met golvende contour waarin bloembedden met gekleurde asters en reseda's zijn gedacht. Bij de hoek van het gebouw schetste hij een rond perk met bomen. Verder tekende

²¹⁹ Mulder-Radetzky, *De tuinen van Heringastate*. Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van het archief van het Poptagasthuis.

²²⁰ Van der Meer, D.J., 'Poptaslot, Heringa-State, Aesgna-Guedt to Marsum', in: *Genealogysk Jierboekje* 18 (1968), 39-44.

²²¹ Mulder-Radetzky, *De tuinen van Heringastate*, 5, 6.

²²² Het besluit is niet teruggevonden omdat de resoluties van de voogden uit 1840 ontbreken. De uitbetaling voor het maken van de tekening is echter in het kasboek van dat jaar wel vermeld. Zie TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 525.

²²³ Mulder-Radetzky, *De tuinen van Heringastate*, 19.

²²⁴ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

²²⁵ Zie voor een verklaring van de term 'copie', noot 68.

hij ronde, ovale en boonvormige perken ingesloten door slingerpaden. Links voor het gebouw zien wij een perk met 'struijkappels' en violen. Rechts hiervan lag een ovaal gazon met gewone en dubbele maandrozen, ridderspoor en gekleurde asters. Hierachter liggen een boonvormig en een rond perk met respectievelijk loofbomen en sparren.

Ten zuidoosten van de dichte boomgroep lag een ovaal gazon met heesters, maandrozen, asters en kleine papavers. Hierop volgde weer een ovaal grasveld met heesters, kleine papavers, afrikanen en dahlia's. Langs de gracht plande Roodbaard een grasstrook met

Afb. 84. Schetstekening van de siertuin aan de oostzijde van Heringastate in Marsum, voorzien van een legenda. L.P. Roodbaard, 1840.

golvende contour waarin drie perken respectievelijk met papavers, ridderspoor en maandrozen zijn gedacht. Ten zuidoosten van de state lagen het appelhof en de bleek. Hiervoor is nog een strook gras met viooltjes gepland, die een verbinding vormt tussen het hof en de tuin. Hoewel de tekening schetsmatig is, levert deze veel informatie over de beplanting. Zelfs op de achterzijde van het papier noteerde Roodbaard de soorten bomen, heesters en bloemen, die hij nog moest ontvangen van de leverancier O.T. Bosgra.²²⁶ Hij noemde hier Engelse 'flambozen', maandrozen, dahlia's, twee arborvitae (levensbomen) en 100 elzen.²²⁷

²²⁶ Zie over hem hoofdstuk 7.

²²⁷ De firma R.K. Brink te Leeuwarden leverde nog rozen. (TR, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 525). Zie ook hoofdstuk 7.

Analyse

Bij deze opdracht moest Roodbaard een formele tuin herinrichten in de landschapsstijl. De schetstekening hiervoor is op een trefzekere wijze vervaardigd. Het is opvallend dat hij geen presentatietekening voor de siertuin aan de voogden heeft voorgelegd maar alleen dit schetsje.²²⁸ Roodbaard wisselde op het terrein open en dicht beplante delen met elkaar af. Vanuit de zaal van de state opende zich een vrij uitzicht over de aanleg naar de weg en richting Leeuwarden. Aan de noordoostzijde was de beplanting dichter. De schets toont voor Roodbaard uitzonderlijk veel informatie over het te gebruiken sortiment van bloemen en heesters. Hij realiseerde een fraaie aanleg met een grote variatie aan perken waarin de toepassing met veel gekleurde bloemen een belangrijke rol speelde. Het gebruik van maandrozen in meerdere perken leverde twee keer per jaar bloei op.²²⁹ Roodbaard was een liefhebber van deze bloem en paste deze in meerdere tuinen toe.²³⁰ Verder koos hij voor in de zomer langdurig bloeiende bloemen, zoals reseda's en dahlia's. Uit de keuze van de toegepaste bloemen blijkt dat hij goed op de hoogte was van de beschikbare soorten.

De tekening van de Overtuin

Voor de boomgaard van het stateterrein buiten de gracht, de Overtuin genaamd, heeft Roodbaard vijf jaar na de schets voor de siertuin een tekening gemaakt.²³¹ Deze is een fraai ingekleurde, gesigioneerde presentatietekening die hij aan de voogden heeft voorgelegd (afb. 85).

Afb. 85. Presentatietekening van de Overtuin van Heringastate, waarop L.P. Roodbaard de slotgracht van een slingerende contour heeft voorzien, 1845.

²²⁸ Het kasboek van het Poptagasthuis vermeldt ook dat hij slechts een schetstekening maakte (TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 525).

²²⁹ Kuyper van Waschpenning, J.A., *De rozenteelt in haren geheelen omvang*. Breda, 1830, 2.

²³⁰ Zoals op het Tournooiveld in Leeuwarden in 1841 en in zijn eigen tuin.

²³¹ Pas in 1847 werd hij uitbetaald (TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 776).

Eén van hen was J.H. van Boelens, die Roodbaard al eerder bij Staniastate had ingeschakeld.²³² Op de plattegrond ziet men dat de tuinarchitect de rechte slotgracht in een slingerende waterloop had veranderd. Een bolle kettingbrug vormde de verbinding tussen tuin en Overtuin. Bij deze brug stelde hij een perk voor met een groep Italiaanse populieren, die hij vaker toepaste in zijn ontwerpen. Het valt op dat Roodbaard een lang perk met bomen op de noordelijke rand naast de state aangaf. Op het voorplein van de state tekende hij nog een perk met struiken. Vanaf de brug naar de Overtuin plande hij slingerpaden die de ronde, ovale en niervormige perken met vruchtbomen insloten. Het westelijk deel bevatte alleen maar vruchtbomen. Het oostelijk deel toont ook gazons, waarin de perken met vruchtbomen zijn aangegeven, maar hier zijn ze afgewisseld met bloemperken. Naast het gasthuis zijn alleen maar grasveldjes met vele kleurige bloemperken getekend. Aan de noordzijde gaf Roodbaard een lange muur voor vruchtbomen aan.

Analyse

Met het tweede ontwerp voor de Overtuin van de state stelde Roodbaard een grote ingreep in de inrichting van de boomgaard voor. In de landschappelijke aanleg wilde hij zelf de slotgracht betrekken door deze van een slingerende vorm te voorzien. Het ontwerp toont een grote variatie aan vormen en afmetingen van de perken. Vooral het grote ronde perk met de parallel lopende lijnen valt op. Roodbaards ontwerp werd echter niet uitgevoerd. De redenen hiervan kunnen meerdere zijn. In de eerste plaats hechtten de voogden blijkbaar een groot belang aan het bewaren van de oude rechthoekige structuur van de slotgracht. Verder is het aannemelijk dat zij de voorgestelde landschappelijke aanleg voor de nutstuin niet geschikt achtten. Zij vonden deze blijkbaar te bewerkelijk voor de hovenier van Heringastate.²³³ Roodbaard werd dan ook alleen voor het maken van de ontwerp-tekening uitbetaald.

Waardering en documentatie

Van de tuin van Heringastate zijn verschillende oude afbeeldingen bewaard gebleven. Sjoerd Bonga vervaardigde omstreeks 1855 een aquarel van de siertuin aan de oostkant van de state (afb. 86). Aangezien de beplanting volgroeid was, kan deze tekening zo worden gedateerd.²³⁴

Afb. 86. Gezicht op de tuin aan de oostkant van Heringastate, waarop de tuinaanleg van L.P. Roodbaard te zien is. Sjoerd Bonga, circa 1855, aquarel.

²³² Mulder-Radetzky, *Staniastate*, 18, 52 e.v.

²³³ Mulder-Radetzky, *De tuinen van Heringastate*, 14.

²³⁴ FM, PTA 330-011.

De aquarel toont de door Roodbaard ontworpen tuin. Men ziet hier het open gedeelte van de tuin, waarin de grasvelden met bloemperken zijn weergegeven. Een vergelijking met de ontwerpschets van Roodbaard leert dat zijn plan inderdaad is uitgevoerd. Zo zien wij helemaal rechts de perken met sparren en in het midden het ovale perk met reseda's en heesters. Geheel links staat een boom, een kastanje, die nog steeds in de tuin te vinden is. Uit kasboeken is bekend dat het 'jonge hof' zoals de Overtuin ook werd genoemd, in 1847 werd omgespit en 'vernieuwd'.²³⁵ Een plattegrond van het terrein uit 1880 door A. Hoekstra laat zien dat de Overtuin een andere landschappelijke aanleg heeft dan het ontwerp van de tuinarchitect toont.²³⁶ Het stateterrein heeft wel de aanleg van Roodbaard.

Het is opvallend dat reizigers die Marsum bezochten vooral het Poptagasthuis en Heringastate noemden maar over de tuin niet repten. Wel zijn er enkele foto's die daarover informatie verschaffen. Eén van deze opnamen werd omstreeks 1900 gemaakt. Daarop ziet men de landschappelijke aanleg van de slottuin met perken en de kastanjeboom uit de tijd van Roodbaard (afb. 87). De aanleg in architectonische stijl uit 1907 is nog aanwezig bij de state (afb. 88). Op een luchtfoto uit 1968 is de inrichting van het gehele complex goed te zien.²³⁷

Afb. 87. Gezicht op de landschappelijke aanleg met perken en de kastanje aan de oostzijde van de state. Foto, circa 1900.

Afb. 88. De huidige situatie van de slottuin. De Roodbaard-aanleg is niet meer aanwezig. Foto, 2016.

²³⁵ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 532.

²³⁶ Mulder-Radetzky, *De tuinen van Heringastate*, 18, waar de plattegrond is afgedrukt.

²³⁷ Idem, 2, waar de foto is afgedrukt.

Roptastate in Wijnaldum

Inleiding

Deze casus dient als voorbeeld om te onderzoeken hoe Roodbaard in het Friese kleigebied een tuinaanleg bij een landhuis op een langgerekt perceel heeft gerealiseerd en welke specifieke oplossing hij voor de uitbreiding met de moestuin had gevonden. Verder is de tekening het bestuderen waard vanwege de tekst, die informatie over het ontwerp en de achtergronden van de aanleg verschaft.

Korte geschiedenis

Roptastate ligt aan de Hoarnestreek achter de zeedijk in Wijnaldum, vlakbij Harlingen. In het vlakke landschap met bouwlanden valt het door bomensingels omzoomde perceel vanuit de verte al op (afb. 89). Vanaf de weg is alleen de in 1870 gebouwde schuur goed zichtbaar.

Afb. 89. De ligging van Roptastate in het open landschap achter de zeedijk bij Wijnaldum, vanuit het zuiden gezien. Foto, 2016.

De vroegste vermelding van een boerderij met de naam Ropta dateert uit 1546.²³⁸ In de zeventiende eeuw verrees er een state met dezelfde naam. Een eeuw later bezaten verschillende leden van Harlinger Doopsgezinde families Roptastate.²³⁹ In 1823 erfde Anna Stinstra, de vrouw van de olieslager Jan Sikkes IJsenbeek, het bezit. Het echtpaar gebruikte Ropta als buitenverblijf en liet de tuin in landschapsstijl aanleggen. IJsenbeek benaderde in 1827 Roodbaard, met wie hij via Freerk Dirks Fontein, een neef van zijn vrouw, in contact kwam.²⁴⁰ Fontein bezat ook een tuin bij Groot Salwerd, die de tuinarchitect had ontworpen. De levering van grote hoeveelheden bomen door de firma Wijbren Krijns in dat jaar voor Ropta duidt op ingrijpende activiteiten in de tuin, die toen door de tuinarchitect moet zijn aangelegd.²⁴¹ Hij werd in 1844 nogmaals ingeschakeld voor het maken van een nieuw ontwerp voor de uitbreiding met een moestuin. IJsenbeek liet een monumentaal wit

²³⁸ *Register van den aanbreng*. Leeuwarden, 1880, III, aanbreng van de buitendijkse landen, 259.

²³⁹ Radetzky, *Stinzen, staten en buitenplaatsen*, 109.

²⁴⁰ Zie hoofdstuk 4.

²⁴¹ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 13-11-1827, 14-12-1827 en 11-12-1828.

gepleisterd huis in neo-classicistische stijl voor de boerderij bouwen. De ontwerper was waarschijnlijk de Leeuwarder stadsarchitect Gerrit van der Wielen.²⁴² Tot 1890 bleef Roptastate in familiebezit. Toen kocht de Harlinger houthandelaar Sijbrand Hoekstra de state. Na een periode van verval volgde in 1989 in de opdracht van de huidige eigenaren de restauratie van de tuin en later van de koepel.²⁴³

De ontwerp-tekening

De ingekleurde ontwerp-tekening uit 1844 toont de tuinaanleg met sier- en moestuin. De tekening kan zo worden gedateerd omdat de nieuwe koepel in de genoemde tuin op de kadastrale kaart van dat jaar is weergegeven.²⁴⁴ De titel bevat interessante informatie. Roodbaard schreef dat ‘De tegenwoordige aangeleide plaats Ropta in verband gestelt met de nieuwe aanleg daar agter’ is weergegeven. Met de ‘tegenwoordige’ bedoelde hij de aanwezige aanleg. Hij voegde twee belangrijke opmerkingen boven en onder het ontwerp toe. Hij meldde dat de wallen ‘van den neuen aanleg dienen enigermate worden doorgetrokken met de slegte grond van de 2 vijvers’. Hier doelde hij op de twee kommen in de moestuin. De andere opmerking is nog interessanter. Hij noemde de ‘schets benevens gaande is dienende om na dezelve den aanleg te maken ende deze tekening schoon in huis bewaren’. Uit deze beschrijving blijkt dat kort vóór de presentatietekening al een schets door Roodbaard is vervaardigd.²⁴⁵ Door het gebruik tijdens de uitvoering is die vermoedelijk versleten. De presentatietekening is wel voorhanden en is nu terug op Roptastate (afb. 90).

Afb. 90. Presentatietekening van de tuin met moestuin van Roptastate. L.P. Roodbaard, 1844. Links is het huis weergegeven.

De tekening toont een langgerekt perceel dat geheel is omgeven door dichte boomsingels. Bij het huis tekende Roodbaard verschillende gazons met bloemen en heesters. De randen van het terrein zijn dicht beplant, de middenstrook is open gelaten. Hier vormt de lange vijver met

²⁴² Bij een verlate scheiding van de boedel van de architect en zijn eerste vrouw († 1819) in 1834, bleek dat J.S. IJsenbeek nog een schuld bij hem had uitstaan. TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 28025, akte 381.

²⁴³ De restauratie is uitgevoerd door de landschapsarchitecten E. van der Laan-Meijer en E. Hof-de Boer. Zie ook: *Leeuwarder Courant*, 14-2-1989.

²⁴⁴ Een kadastrale hulpkaart uit 1844 registreert de nieuwe koepel. Op de ontwerp-tekening is deze weergegeven en de oude doorgekrast.

²⁴⁵ Deze door Roodbaard genoteerde tekst is niet verwerkt in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 96. Hierdoor is de datering van de tekening daar niet correct.

golvende oeverlijnen een centraal element. Aan weerszijden lopen slingerpaden met een ingenieus patroon, die ovale en niervormige perken insluiten. Hiervoor is een holle kettingbrug geplaatst waarvan de schaduw in het water is weergegeven. Ook de bomen zijn met schaduwlijntjes getekend. Hier en daar is aan de oever een treurboom als solitair getekend. De perken zijn afwisselend met bomen, heesters en bloemen beplant. Opvallend is dat de grotere perken als boomgaard worden benut. Er is een kersenboomgaard bij de brug en er zijn een appel- en een 'vruchtenboomgaard' getekend (afb. 91). De vijver eindigt in een lobbige vorm, de oever wordt hier steiler. In de noordoosthoek is een heuvel opgeworpen waarop een ronde koepel is geplaatst met negen zuilen. Een andere koepel aan de noordzijde van de aanleg tussen twee perken met bomen kraste de tuinarchitect door.

Afb. 91. De holle kettingbrug, de verschillende boomgaarden en solitaires zijn kenmerkend voor het werk van Roodbaard bij Roptastate. Detail van de ontwerp-tekening.

Vanaf de nieuwe koepel trok hij lijnenbundels over de vijver naar een halfrond zitbankje aan de rand van de aanleg en vice versa (afb. 92). Hij plaatste meer van dergelijke bankjes omgeven door bomen, die een rustpunt aan de wandelaar boden. Het valt op dat niet ver van het huis, bij het begin van de vijver ook een zitje is geplaatst en bij de eerste vijverarm een tweede. Van de eerste gaf Roodbaard zichtlijnen naar de vijver aan en vanaf de tweede naar het huis en het gazon met perken ervoor.

Afb. 92. De koepel met uitzicht naar een halfrond zitbankje en vice versa. De oude koepel linksboven is doorgestreept. Detail van de ontwerp-tekening.

Aan de oostkant breidde hij in 1844 de aanleg met een moestuin in dezelfde stijl uit. Toen is de nog bestaande koepel gebouwd. De moestuin bevat twee waterkommen, waarvan één door een hek was omgeven. De andere perken bevatten vruchtbomen of werden beplant met groente. In de meest noordelijke hoek van de moestuin bij de viskom plande Roodbaard een halfrond prieeltje met drie zuilen. In de zuidwesthoek liep een kort slingerpaadje naar een brug die de verbinding met het naast gelegen weiland vormde. De tekening toont een geheel door boomsingels gesloten aanleg, zonder vistalijnen naar buiten.

Analyse

De ontwerp-tekening laat zien dat Roodbaard de bijzondere condities van het langgerekte perceel kon goed kon benutten bij de toevoeging van de moestuin aan de bestaande aanleg. De padenstructuur bevat een buitenwandeling aan weerszijden van de aanleg en een binnenwandeling langs de vijver. Roodbaard koos voor verrassende oplossingen bij de vormgeving van de wandelingen met het tekenen van uitstulpingen en kruisingen van slingerpaden. Het ontwerp bevat een grote variatie aan vormen van de perken. Het valt op hoe zorgvuldig hij de perken vormgaf met een extra kleurschakering. Op de tekening paste hij meer zithoekjes met banken omgeven door bomen toe dan op andere ontwerp-tekeningen. In het gazon voor het huis zijn drie bloemperken gepland, een oplossing die vaker in Roodbaards ontwerpen voorkwam. Verder zijn dergelijke perken bij de vijver en in de buurt van de koepels aangelegd. Hiermee creëerde hij accenten op belangrijke plaatsen in de aanleg. De tekening laat zien dat het ontwerpproces in twee fasen verliep. Ze toont verder dat Roodbaard goed in staat was om een bestaande aanleg uit te breiden en daarbij een eenheid in stijl te bereiken. Hij slaagde hierin door het padenplan sierlijk voort te zetten in de moestuin. Met het graven van de twee waterkommen bracht hij meer variatie in de aanleg. De ene was in gebruik als goudviskom en de ander was omgeven door een hek.²⁴⁶ Het laatste zou kunnen betekenen dat het hier om een menagerie ging met een vogelhok, dat met een rechthoek is aangegeven. Roodbaard paste in zijn ontwerpen vaker visvijvers en menagerieën toe. Het ontwerp van 1844 geeft aan hoe de bestaande aanleg vóór de toevoeging van de moestuin er uitzag. Daarvan is de schets niet bewaard gebleven. De genoemde vlotte tekenwijze, de evenwichtige indeling en de afwisseling van perken maakt dit plan bijzonder in het oeuvre van de tuinarchitect.

Waardering en documentatie

Over de aanleg van Roptastate worden wij niet geïnformeerd in negentiende-eeuwse reisverslagen. In het *Aardrijkskundig Woordenboek* vermeldde Van der Aa in 1849 dat de tuin van Ropta 'sedert enige jaren veel verfraaid is'.²⁴⁷ Hij wijst hiermee op de uitbreiding van 1844. Verder is er een advertentie uit 1890 waarin de aanleg van het buitengoed uitgebreid wordt omschreven als een 'smaakvol aangelegde tuin' met onder andere vijvers, singels, fijne vruchtbomen, koepel en moestuin. Hierin wordt voor het eerst melding gemaakt van een tuinmanswoning.²⁴⁸ Van de tuinaanleg met vijver voor het huis werd in 1937 een tekening gemaakt door Ids Wiersma (afb. 93). Deze afbeelding geeft nog een romantisch beeld van de tuin toen de familie Hoekstra deze in bezit had. Omstreeks 1950 raakte de tuin in verval. Van

²⁴⁶ K.J. van den Akker vermeldde in zijn boek *Van den mond der oude Middellzee*. Leeuwarden, [1940], dl. 2, 128, dat de ene een goudviskom was.

²⁴⁷ Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*, XII, 665.

²⁴⁸ Advertentie *Leeuwarder Courant*, 29-9-1890.

deze situatie zijn enkele foto's bewaard.²⁴⁹ De landschappelijke aanleg en de koepel bevinden zich na de restauratie in goede staat (afb. 94 en 95).

Afb. 93. De vijver voor Roptastate, omgeven door dicht geboomte. Ids Wiersma, 1937, tekening.

*Afb. 94. Gezicht op de vijver en Roptastate.
Foto, 2017.*

*Afb. 95. Gezicht over de vijver bij
Roptastate. Foto, 2017.*

²⁴⁹ Foto's van de vervallen tuin uit 1980 zijn te raadplegen op de website van De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed: beeldbank.cultureelerfgoed.nl. (Geraadpleegd, mei 2018).

Voormeer in Heerenveen

Inleiding

De tuin van Voormeer is als casus toegevoegd omdat de ontwerptekening hiervoor onlangs is opgedoken (afb. 99).²⁵⁰ Omdat deze tot nu toe onbekend is, voegt de beschrijving hiervan informatie over de kennis van de ontwerpwijze van Roodbaard toe. Ook de nadere analyse van de tekening biedt nieuwe gegevens over zijn werk.

Korte geschiedenis

Het huis Voormeer met de bijbehorende tuin ligt aan de Heideburen aan de oostkant van Heerenveen (afb. 96). Van hieruit heeft men uitzicht over de Schoterlandse Compagnonsvaart. De geschiedenis gaat terug tot 1629 toen hier een huis met een hof en ‘plantagie’ genoemd werd.²⁵¹

Afb. 96. Voormeer met voortuin, vanaf de weg te zien. Foto, 2020.

Drie jaar later werd de vermogende jonker Gerrijt van Sickinga uit Heerenveen eigenaar. Naar hem werd het huis Jonkershuis genoemd. Zijn nazaten verkochten het bezit in 1713 aan de Amsterdamse koopman Johannes de Jong.²⁵² Hij liet een tuinaanleg in formele stijl realiseren waar volgens een latere omschrijving zomerhuizen en grotwerken stonden.²⁵³ De beschrijving doet een fraaie aanleg vermoeden waarvan wij bij gebrek aan afbeeldingen ons geen voorstelling kunnen maken. De nieuwe eigenaar gaf het huis de welluidende naam ‘Voormeer’. Vanaf 1755 tot 1922 woonden er verschillende leden van het Friese patricische geslacht van Heloma. In 1830 werd Marcus van Heloma (1806-1885) via erfenis eigenaar van Voormeer. Hij en zijn vrouw Maria van Sminia lieten de tuin herinrichten in de

²⁵⁰ TR, Toegang 329-03, FA van Heloma, inv. nr. 267. De ontwerptekening is in 2020 ontdekt. Zie: Rita Radetzky, ‘Teruggevonden ontwerp van Roodbaard’, in: *Letterhoeke*, 16 (2020) nr. 2, 25.

²⁵¹ TR, Toegang 13-32, RA Schoterland, inv. nr. 115, fol. 156 e.v.

²⁵² TR, Toegang 14, Archief Hof van Friesland, inv. nr. 16826, fol. 137 verso e.v.

²⁵³ TR, Toegang 329-03, FA van Heloma, inv. nr. 323.

landschapsstijl. Met Roodbaard moet hij in contact zijn gekomen via zijn broer Nicolaas die hem al in 1830 in Wolvega had benaderd voor een tuinontwerp (zie afb. 81). Voor de aanleg bestelde Marcus van Heloma in 1833 bomen bij de firma Wijbren Krijns in Joure.²⁵⁴ Waarschijnlijk is Roodbaard toen voor het eerst voor de herinrichting ingeschakeld.²⁵⁵ Het is zeker dat hij in een latere fase is benaderd voor de tuin. Tot nu toe is al aangenomen dat bij de uitbreiding van de tuin in 1849 Roodbaard de aanleg heeft verzorgd. Toen is aan de oostzijde een perceel toegevoegd en vervolgens een tuinmanswoning gebouwd. Door de vondst van de genoemde tekening krijgen wij een beeld van het plan voor de aanleg.

Afb. 97. Gezicht op de voortuin van Voormeer vanuit het westen. Ansichtkaart, 1904.

In de tuin hebben tot 1942 geen grote wijzigingen plaatsgevonden (afb. 97). In dat jaar vond een grote ingreep plaats door de aanleg van Rijksweg 32 naar Zwolle. Het terrein is in tweeën gedeeld. Hierbij kwamen het huis met de tuin en de bijbehorende boerderij Voormeerzathe aan de westzijde op twee percelen te liggen. Verder is de oprit naar de Rijksweg aan de oostzijde aangelegd met het gevolg dat het perceel van de tuinmanswoning van het terrein werd afgesneden. De ongelukkige situatie is door de plannen van een nieuwe vierbaansweg op een meer oostelijk tracé ongedaan gemaakt. Deze ontwikkeling bracht een kans voor herstel van de eenheid van het oude terrein en van de samenhang tussen huis, boerderij en tuinmanswoning. De tuinaanleg is in 2000 gerestaureerd in de geest van Roodbaard. Dit gebeurde toen nog bij gebrek aan een tekening op basis van de beschikbare gegevens, die naar zijn hand verwezen.²⁵⁶

De ontwerp-tekening

De ingekleurde presentatietekening is links onder gesigneerd. Een schaalstok van vijftig ellen is aangegeven zoals dit vaker door Roodbaard is toegepast. Het ontwerp kan in ieder geval vóór de uitbreiding van de tuin in 1849 worden gedateerd. De vorm van het omgrachte perceel, een rechthoek met een uitstekend deel aan de zuidoostkant, komt overeen met die op het kadastrale minuutplan van 1829 (afb. 98). Hierop zien we de oude situatie van het huis, voorts het zomerhuis en de kassen achterin de tuin met rode kleur aangegeven.

²⁵⁴ TR, Toegang 348, Verzameling kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 6-4-1833.

²⁵⁵ Mulder-Radetzky, 'Tuin van rust en voornaamheid', 96.

²⁵⁶ Mulder-Radetzky, Rita en Simone Bakker-Weenink, 'Reconstructie van het park van de buitenplaats Voormeer te Heerenveen', in: *Groen* 57 (dec. 2001) nr. 12, 11-17. Het ontwerp is gemaakt door landschapsarchitecte Simone Bakker-Weenink.

Afb. 98. De tuinaanleg met twee vijvers uit de formele aanleg. Kadastraal minuutplan, 1829.

In 1846 vond de verbouwing van Voormeer plaats. Waarschijnlijk is toen het plan opgevat om de tuin opnieuw in te richten. Hiervoor is deze tekening gemaakt (afb. 99). De datering is niet exact aan te geven. Het moet in de periode 1846-1849 zijn. Verder vonden wij nog een aantekening in een akte uit 1852, dat van Heloma Roodbaard nog niet had betaald. Het bedrag betrof f 104,50.²⁵⁷

Afb. 99. Presentatietekening voor de aanleg bij Voormeer. L.P. Roodbaard, periode 1846- 1849.

²⁵⁷ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78061, akte 221.

De hoofdingang is voor het bordes van het huis gepland. Er is nog een bruggetje in de zuidwesthoek voorgesteld. Aan de oost- en noordoostzijde zijn met puntjes vele bomen aangegeven, de noordwest- en westzijde van het terrein liet Roodbaard oningevuld achter een golvende laan met dubbele bomenrijen. De aanleg toont een slingerend padenplan dat de voor hem karakteristieke perken met ronde en druppelvormen omsluit. Het meest opvallende element is de vijver, die zich in het midden versmalt. Hier is een brug getekend met een treurboom. Verder zijn nog vier treurwilgen aangegeven aan de oever. In het midden van de tekening, ten zuiden van de vijver, tekende hij enkele perken met bomen en struiken en groetenbedden. Achter het huis ligt een gazon met perken. Voor het huis zijn enkele grasvelden waarin kleine bloemperken en een aantal bomen getekend.

Analyse

De nieuw ontdekte ontwerp-tekening maakt een eerste analyse mogelijk. Wij stellen meteen de vraag, voegt dit iets toe aan zijn werk, zijn er afwijkingen waar te nemen of past het naadloos in het oeuvre van de tuinarchitect? Meteen zijn de specifieke kenmerken te ontdekken, zoals de kleurstelling in pasteltinten en de trefzekere slingerende lijnen van de paden. Dat geldt ook voor de speelse lijnvoering waarbij grasvelden en perken de steeds door hem toegepaste druppelvormen bezitten. Een uitzondering vormt het grote veld met hakhout. Ongeveer in het midden hiervan tekende Roodbaard met potlood twee lijnen, die plotseling ophouden. Hiermee is het begin van het pad aangeduid, waarmee de mogelijkheid wordt aangegeven om het perk in tweeën te delen. Een andere wijziging aan dit perk betreft de uitloop in de richting van het huis.

De weergave van de slingervijver met de suggestie van schaduwen aan de oever is opvallend. Aan de westkant is de verder smalle vijver breder gemaakt. Hier kon hij gebruik maken van de bestaande waterkom van de formele tuin. Aan de oostkant is een smalle vijverarm gecreëerd, waarin het water van de andere oude vijver is opgenomen. De bolle kettingbrug komt ook op andere tekeningen voor, zoals op die van de Overtuin van Lyndenstein. Het valt op dat de onderliggende potloodlijnen bij meerdere perken te zien zijn. Wat ontbreekt, zijn de vialijnen, die door Roodbaard vaak zijn toegepast. Toch is het mogelijk de uitzichtlijnen te bepalen, vanuit het huis naar de vijver en vanuit het zomerhuis naar Voormeer. Bij de uitstulping in de zuidoosthoek onderbreekt een open grasveld aan de rand van het hakhout. Zo is de gelegenheid gecreëerd voor de wandelaar om vanaf het pad in de tuin een blik op de weg werpen.

Deze tekening toont de karakteristieke stijl van Roodbaard met de door hem toegepaste slingerpaden, vijver en perken.

Waardering en documentatie

Van de tuinaanleg van Voormeer hebben wij geen ooggetuigenverslagen kunnen achterhalen. Wel is enige informatie te vinden in de publicatie van Aart Aartsma over de geschiedenis van Heerenveen omstreeks 1875. Hij noemde daarin behalve het huis, de schaduwrijke, forse bomen, de gracht, het schuine hekwerk en roemde de rust en voornaamheid.²⁵⁸ Twintig jaar later beschreef Jacob Hepkema de rij linden aan de weg en het fraaie uitzicht vanuit het huis.²⁵⁹

In een ongewone bron, een gelegenhedsuitgave van een krant uit 1899 bij de viering van het zilveren huwelijksfeest van Marcus van Heloma junior, dreven familieleden de spot met het

²⁵⁸ Aartsma, A., *Heerenveen omstreeks 1875 en later*. Heerenveen, [1940], 20.

²⁵⁹ Hepkema, *Wandelingen*, 125.

achterstallige onderhoud van de tuin.²⁶⁰ Deze geeft ons enige informatie over de aanleg, zoals de vijver en de brug. Verder zijn er gelukkig enkele oude foto's bewaard gebleven uit omstreeks 1900-1920 (afb. 100 en 101). Deze tonen de tuin tussen het huis en het hek en het gazon achter het huis. Daarnaast zijn er nog opnamen van de vijver en de tuinkoepel op een verhoging, die zich in het water weerspiegelt.

Afb. 100. De tuinkoepel op de verhoging achter in de tuin, met weerspiegeling in de vijver. Foto, circa 1900-1920.

Afb. 101. De vijver en brug achter in de tuin. Foto, circa 1900-1920.

Een foto toont de brug van houten stammen over de vijver. De laatste is duidelijk niet het exemplaar dat op het ontwerp van Roodbaard is getekend. De foto's geven een goed beeld van de effecten van de weerspiegeling in het water.

De tuinaanleg bevindt zich na de restauratie in 2000 nu in een goede staat.

²⁶⁰ TR, Toegang 329-03, FA van Heloma, inv. nr. 143.

Jagtlust in Oudeschoot

Inleiding

De ontwerptekening van de aanleg bij Jagtlust is om meerdere redenen als casus gekozen. De schets is belangrijk in zijn oeuvre omdat hier goed te zien is hoe Roodbaard zijn ontwerp aanpaste. Dit geeft inzicht in het verloop van het ontwerpproces. Door het wegstrepen van bestaande elementen kon hij een beter concept leveren. Een andere reden is dat deze schets tot nu toe zijn laatste bekende is.

Korte geschiedenis

In Oudeschoot bij Heerenveen lag de buitenplaats Jagtlust ten westen van de voormalige Rijksstraatweg naar Zwolle, nabij de afslag naar Nieuweschoot. Het van oorsprong zeventiende-eeuwse buiten werd in 1698 voor het eerst vermeld.²⁶¹ In 1736 kreeg de toenmalige grietman van Schoterland Menno Coehoorn van Scheltinga het in bezit. Na 1800 was het bekend onder de naam 'Jagtlust'.²⁶² Een achternicht verkocht de buitenplaats in 1832 aan de rijke koopman Jan Berends Wouters uit Sneek.²⁶³ Voor het realiseren van een nieuw ontwerp benaderde hij Roodbaard. De tuinarchitect werkte blijkens de aantekeningen van de kwekerij Wijbren Krijns in de herfst van dat jaar in Oudeschoot.²⁶⁴ Wouters liet het bestaande huis in 1833 verbouwen door de architect Elbert de Graaf uit Heerenveen.

De tuinarchitect paste de aanwezige formele aanleg voor en rondom het huis aan. De wijzigingen zijn op een kadastrale kaart van omstreeks 1833 weergegeven (afb. 102).²⁶⁵ In verband met de verplaatsing van de ingang naar de noordoosthoek van het terrein is het oorspronkelijke padenplan aangepast. Het strakke padenstelsel werd aan de noord- en oostkant van het gebouw in slingerpaden veranderd.

Afb. 102. Het begin van de landschappelijke aanleg van Roodbaard bij Jagtlust in Oudeschoot is aangegeven op een kadastrale kaart, omstreeks 1833.

²⁶¹ De Vries, B.H. 'Een vermaaklijk landhuis. Het slot 'Jagtlust' in Oudeschoot', in: Ph. H. Breuker, P. Nieuwland en D. Nota, *Bydragen ta pleatslike skiednis*. Ljouwert, 1984, 105.

²⁶² Idem, 109.

²⁶³ Mulder-Radetzky, Rita en Barteld de Vries, *De Julia Jan Woutersstichting te Oudeschoot*. Heerenveen, 2012 (2de druk), 18-25.

²⁶⁴ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 19-11-1832, waar is vermeld dat Roodbaard er werkte. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 42.

²⁶⁵ Hulpkaart Kadaster, circa 1833.

Tevens voorzag Roodbaard de bestaande gracht van een lobbig uiteinde, waardoor een vijver ontstond. In de noordwesthoek werd een zomerhuis of koepel geplaatst, die vermoedelijk door architect De Graaf is gebouwd.²⁶⁶ Deze is al vóór 1841 afgebroken.²⁶⁷ Wouters verkocht Jagtlust in 1845 aan jonkheer Onno Reint van Andringa de Kempenaer uit Leeuwarden. Hij was lid van Gedeputeerde Staten van Friesland. Met Roodbaard kwam hij eerder in 1832 in contact, toen hij een tuin liet aanleggen bij zijn huis in Irnsum, waar hij toen woonde. In die tijd was hij grietman van Rauwerderhem. Hiervoor leverde de firma Wijbren Krijns bomen en heesters.²⁶⁸ Nadat De Kempenaer Jagtlust had verworven, liet hij in 1845 een tuinmanswoning bouwen voor de nieuwe tuinman Frederik Diesselhoff, die het jaar daarna vanuit Wolvega naar Oudeschoot kwam.²⁶⁹ De Kempenaer had plannen opgevat voor de wijziging van de tuinaanleg. Voor de realisering benaderde hij Roodbaard opnieuw. Tot zijn overlijden in 1868 werd Jagtlust als buitenplaats gebruikt. Vervolgens werd het huis afgebroken. Nu bevindt zich hier een industrieterrein.

De ontwerptekening

Roodbaard kreeg de opdracht voor het maken van een nieuwe tekening vermoedelijk in 1847. Hij betrok bij het ontwerp het westelijk deel van het bezit dat buiten de slotgracht lag.²⁷⁰ Hij maakte een ingekleurde schetstekening waarop het terrein ten noorden en ten westen van het huis is weergegeven (afb. 103). Deze is niet gesignd, maar toont wel het handschrift van Roodbaard.

In verband met de herinrichting van de tuin moest de bestaande boerderij wijken. Een nieuwe moderne hoeve werd in 1847 aan de noordkant van de weg opgetrokken.²⁷¹ Roodbaard creëerde aan de noordwestkant een tweede ingang. Het vrijgekomen westelijk deel werd voorzien van een nieuwe inrichting. Hij tekende over het aanwezige in strakke patroon geplante eikenbosje ovale en niervormige perken.²⁷² De daarnaast liggende perken werden verdeeld in kleinere heester- en groentebedden omgeven door gazons. Aan de westzijde gaf Roodbaard een heuvel aan, vanwaar vialijnen liepen over de aanleg achter en naast het huis.

²⁶⁶ In 1842 werkten De Graaf en Roodbaard samen bij de aanleg van de Wandeltuyn in Heerenveen. Zie hoofdstuk 7.

²⁶⁷ Dit is vermeld in de Kadastrale legger, Knijpe, leggerart. 366/48.

²⁶⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 27-4 en 4-5-1832. Zie ook Van der Spoel-Walvius, 'Order', 41.

²⁶⁹ Volgens de toen geplaatste gedenksteen vond de bouw plaats in 1845. Zie over Diesselhoff: TR, Toegang 28, Collectie Doop-, Trouw-, Lidmaten- en Begraafboeken, inv. nr. 608.

²⁷⁰ Particuliere collectie.

²⁷¹ De aanbesteding van de bouw werd in een advertentie in de *Leeuwarder Courant* van 30-3-1847 aangekondigd.

²⁷² Op de kadastrale kaart van omstreeks 1833 is genoteerd dat er 52 eiken stonden.

Afb. 103. Ontwerp voor de westelijke uitbreiding van de tuin van Jagtlust in Oudeschoot. L.P. Roodbaard, vermoedelijk 1847, ingekleurde tekening. Het noorden is links.

Roodbaard noteerde op zijn tekening de 'Grote laan' aan de noordzijde en aan de zuidzijde de 'Bercolaan' (berkenlaan), de gracht en de 'Regte laan'. Aan de westkant gaf hij de naam 'Laan na de boeren korenveld' aan, wat buiten het ontwerp valt. Verder noemde hij de bleek achter en de ronde (water)kom aan de zuidzijde van het huis. Enkele bomen worden met name genoemd, zoals een groep witte acacia's, een lindeboom en ten slotte een appelboom. Slechts bij één perk is de invulling met rododendrons aangegeven.

Aan de westzijde van de tuin gaf de tuinarchitect perken voor de moestuin weer. Het is opvallend dat ook het handschrift van iemand anders op de tekening te zien is. Het is waarschijnlijk van de uitvoerder van het plan, die de lengte en het profiel van de grachten noteerde.

Analyse

Bij het bekijken van de ongesigneerde tekening valt de vlotte lijnvoering meteen op. Verder overheerst het schetsmatige. Men kan denken dat Roodbaard tijdens het gesprek met de opdrachtgever de gewenste wijzigingen meteen op het ontwerp heeft aangebracht. Dit geldt vooral voor de noordwesthoek van het buiten waar de gracht werd verlegd. Roodbaard zocht naar het geschikte verloop van de gracht, waarbij hij met potlood over de voorgestelde waterpartij de nieuwe oplossing met vette potloodlijnen schetste en weer aanpaste. Bij de weergave van de bomen tekende hij de schaduw, maar hij gaf slechts een enkele keer de soort aan. Dit is goed te zien bij de grote laan waar L-vormige kriebeltjes de bomen suggereren. De

ontwerper gaf maar één brug aan, die voorzien is van één brugleuning. Dit type brug is ontleend aan het modellenboek van Van Laar en is vaker door Roodbaard in zijn ontwerpen toegepast (zie hoofdstuk 5).²⁷³

Het valt op dat de vlot getekende perken bij het gebouw niet gedetailleerd zijn weergegeven omdat hier de aanleg van 1832 al was gerealiseerd. Wel is een gedetailleerde invulling gegeven aan het terrein van de nieuw ingerichte noordwesthoek. Roodbaard heeft in de zuidwesthoek van het terrein de moestuin gepland, vlakbij de 'bloemenkast'. Later stond hier een tuinmanswoning.²⁷⁴ De tekening laat zien dat Roodbaard goed in staat was om van de bestaande formele tuinstructuur met behoud van een deel van het oude bomenbestand (eiken) een nieuwe aanleg in de landschapsstijl te creëren.

Waardering en documentatie

Hoe het eerste ontwerp voor Jagtlust van Roodbaard door een tijdgenoot gezien werd, weten wij van enkele summiere opmerkingen van de Leeuwarder stadsarchivaris Eekhoff uit 1835. Tijdens een wandeling in Zuid-Friesland bezocht hij Oudeschoot. In zijn manuscript 'Herinneringen' noteerde hij het gezicht op de iets van de weg af gelegen buitenplaats Jagtlust van Jan Berends Wouters als bijzonder. De open weide voor het huis, gezoomd door bomen, leverde toen een romantisch beeld op, dat in die tijd zo gewaardeerd werd. Volgens hem gaf het kort tevoren aangelegde 'plantsoen' bij het huis een goede indruk.²⁷⁵

Behalve de later gemaakte ontwerp-tekening voor Jagtlust is er nog een Hulpkaart van de buitenplaats en omgeving uit 1848 bewaard gebleven, waarop een gedeelte van de nieuwe landschappelijke aanleg is aangegeven (afb. 104). Hier is de situering van de vermoedelijk door Roodbaard ontworpen hermitage of koepel, ten opzichte van de tuinaanleg te zien.²⁷⁶

Afb. 104. Hulpkaart van het Kadaster, waarop de gewijzigde aanleg door Roodbaard is aangegeven. Rechts ziet men het slingerpad naar de hermitage of koepel ingetekend, 1848.

²⁷³ Bijvoorbeeld op het ontwerp van de achtertuin van Staniastate.

²⁷⁴ De eerste steen werd op 23-8-1845 gelegd door Pieter Heringa Cats, de stiefzoon van jhr. De Kempener. Aanwezig in de collectie van Museum Heerenveen.

²⁷⁵ Eekhoff, W., 'Herinneringen', 1835.

²⁷⁶ Hulpkaart van het Kadaster, 21-8-1848.

Bij Jagtlust hoorden verder nog enkele percelen aan de overkant van de weg naar Nieuweschoot. Hier lagen twee heuvels, waarvan één nog bestaat.²⁷⁷ Op de westelijke stond in 1866 nog een koepel.²⁷⁸

Na het overlijden van de eigenaar jonkheer van Andringa de Kempenaer in 1868 was Jagtlust niet meer in gebruik als buitenplaats. De aanleg van Roodbaard verdween, maar de koepel met zuilen op de heuvel aan de straatweg bleef tot 1901 staan. In 1874 schreef een reiziger in de *Leeuwarder Courant* over de ‘schone beplantingen’ van Jagtlust, net na de afbraak van het huis.²⁷⁹ Toen was de spoorlijn tussen Leeuwarden en Zwolle aan de westkant van het buiten net aangelegd. Na het uitstappen bij het station Oudeschoot kon men een wandeling maken over het terrein van Jagtlust en de genoemde koepel of hermitage aan de oostrand van het perceel bezoeken. Deze was via een slingerpad vanaf het buiten te bereiken (afb. 104). Enkele jaren later was de indruk van de bekende reiziger J. Craandijk veel minder positief.²⁸⁰ In zijn beschrijving repte hij over een verwilderd plantsoen: ‘op die weide staan groote boomgroepen of enkel stammen van het vroegere digte geboomte gespaard’. Verder noemde hij wildgroeïende hagen en verwaarloosde witte hekken en met mos begroeide walvisribben. De singel beschreef hij als ‘een gordel van krachtig en onbelemmerd wassend hout’ dat het grasveld omzoomde. Hierna is het terrein meerdere malen verkocht. De aanleg van Roodbaard is verdwenen.

Conclusie

Het onderzoek van de dertien casussen wees uit dat verreweg de meeste tuinen nieuw aangelegd werden in de landschapsstijl naast de herinrichting van enkele al bestaande. In een aantal gevallen werden formele tuinen vergraven waarbij de nieuwe aanleg werd gerealiseerd. Hierbij spaarde Roodbaard soms de aanwezige bomen.

We kunnen concluderen dat in de ingekleurde presentatietekeningen evenals in de lossere schetsen van Roodbaard een ontwikkeling is te ontdekken. In het begin tekende hij de perken zeer sjabloonmatig. In zijn ontwerpen bespeuren wij dat hij de door Gijsbert van Laar getekende voorbeelden letterlijk volgde. Later werd zijn tekenwijze losser en gebruikte hij tuinsieraden meer naar eigen inzicht. Verder speelde hij steeds meer met ingewikkelde padenpatronen en een grote variatie van de vormen bij de slingervijvers en de perken. Deze elementen, in combinatie met de zichtlijnen, vormen de belangrijke accenten in de aanleg. Dit houdt in dat de blik van de wandelaar zowel vanuit het huis als tijdens de wandeling naar dergelijke objecten wordt geleid. Soms werd de blik zelfs naar het omringende landschap getrokken. Verder is bij Roodbaard de toepassing van het pittoreske van de landschapsstijl aan te wijzen. Dat vinden wij vooral terug in de grote diversiteit van boomsoorten en het variëren van verschillende kleuren loof. De conclusie is dat zijn ontwerpen een specifiek karakter hebben, waardoor ze goed herkenbaar zijn.

Bij de analyse van de casussen bleek de combinatie van historisch en kunsthistorisch onderzoek van de ontwerpen onontbeerlijk om een scherper beeld van de ontwerpstyl van Roodbaard te krijgen.

²⁷⁷ De heuvel ligt aan de westkant van de laan die bekend staat als Blauwsingel.

²⁷⁸ Deze is op een Hulpkaart uit het genoemde jaar weergegeven.

²⁷⁹ Beschrijving van een uitstapje naar Oudeschoot en Oranjewoud, in: *Leeuwarder Courant*, 28-6-1874.

²⁸⁰ Craandijk, J., *Wandelingen door Friesland*. Haarlem, 1882-1890. Herdruk, Groningen, 1978, 118.

7. De werkwijze

Inleiding

Om ons een goed beeld te kunnen vormen van de werkwijze van Roodbaard zijn de verschillende fasen in het realiseren van een aanleg bestudeerd.

Bij de voorbereidingen voor een tuinaanleg rijst de vraag welke handelingen precies vooraf gingen aan het maken van een ontwerp. In het verlengde hiervan kunnen we ons afvragen over welke informatie Roodbaard diende te beschikken om een ontwerp tekening te kunnen vervaardigen. Voor de uitvoering had hij veel arbeiders en materieel nodig en de vraag is hoe hij dit kon regelen. Voorts hebben wij onderzocht hoe het werkproces verliep nadat de genoemde voorbereidingen waren getroffen. Welke activiteiten vonden plaats bij de aanleg en is hierin een volgorde te ontdekken? Aan de orde komt met welke problemen Roodbaard werd geconfronteerd en hoe hij die oploste. Bij de uitvoering van de projecten wilden wij nagaan of hij zelf leiding gaf of dat hij het werk kon delegeren. Voor de bouwwerken in zijn tuinen en parken kwam hij in contact met architecten en timmerlieden. Met wie werkte hij samen en wat was zijn rol in de projecten? Ten slotte dringt zich de vraag op bij welke leveranciers Roodbaard de nodige beplanting bestelde, wat hun achtergronden waren en of hij een voorkeur voor bepaalde leveranciers had.

Om de werkwijze te kunnen volgen hebben wij zoveel mogelijk bronnen onderzocht over de activiteiten van tuinarchitecten. Hierbij hebben wij nagegaan of van andere vakgenoten uitspraken of notities voorhanden zijn, die bij het analyseren van Roodbaards werkwijze nadere informatie kunnen bieden. Het vergelijkend onderzoek is verricht op basis van binnen- en buitenlandse literatuur. In de eerste plaats hebben wij gebruik gemaakt van het eerder genoemde werk *Nederlandsche tuinkunst* uit 1837-1838 van de hand van de ‘Schrijver van Flora’. Dit is voor zover bekend de enige Nederlandse contemporaine publicatie die gedetailleerd de werkzaamheden in de tuinen beschreef.

Bij het zoeken naar informatie over de werkwijze van tuinarchitecten in het algemeen in Nederland in de eerste helft van de negentiende eeuw blijkt dat die heel beperkt is.¹

Voorbereiding van de aanleg

Voor het volgen van Roodbaards werkwijze bij de aanleg van tuinen is getracht te reconstrueren hoe het proces verliep. Nadat Roodbaard een opdracht had gekregen, reisde hij vanuit zijn woonplaats naar het terrein waar de aanleg moest worden gerealiseerd. Reizen was in de eerste helft van de negentiende eeuw een tijdrovende bezigheid. Men kon gebruik maken van trekschuiten en diligences. Reizigers accepteerden eventuele wachttijden en het gebrek aan comfort.² De dienstregelingen werden jaarlijks gepubliceerd in almanakken (afb. 1).³ Met behulp hiervan kon Roodbaard zijn reizen zo efficiënt mogelijk plannen.

¹ Enkele auteurs besteedden een zekere aandacht aan dit onderwerp. Zie: Mehrrens, *Oranjestein*, 14 e.v.; Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 143, 144; Van der Eijk, ‘Westerhout in Haarlem’, 104 e.v.; Arinda van der Does, ‘Toelichting’, 151 e.v.; Kamphuis, *Copijn 1763-2013*, 56, 57.

² Hildebrand, *Camera Obscura*, Amsterdam, 1998, 106, 107, Mak en Mathijssen, *De zomer van 1823*, 17 en Van der Woud, *Het lege land*, 193.

³ Bijvoorbeeld de *Friesche almanak of tijdwijzer* en de *Friesche Volksalmanak*.

Afb. 1. Dienstregelingen van diligences en trekschuiten, uit: *Friesche Volksalmanak*, 1836.

Tevens kwam het voor dat hij kon meerijden in een rijtuig van een opdrachtgever, zoals uit aantekeningen van enkelen van hen blijkt.⁴ Een andere mogelijkheid was dat hij als reisgenoot van Simon en Wybren Taconis, de firmanten van de boomkwekerij Wijbren Krijns uit Joure werd meegenomen naar Leeuwarden.⁵ In de overige gevallen reisde hij vermoedelijk met de trekschuit of per koets. Een reis met de eerste van Leeuwarden naar Sneek duurde vier uur en per diligence tussen Leeuwarden en Groningen omstreeks 1840 zeven à acht uur. Vanwege de lange reistijden overnachtte men vaak in logementen. Het is maar een enkele keer te achterhalen waar Roodbaard logeerde. Zo weten wij dat hij in 1838 en 1839 in het logement van Klaas Köpfer in Wolvega verbleef toen hij daar de Nieuwe Aanleg realiseerde (afb. 2).⁶ De kosten van zijn logies en ‘vertering’ waren hier in de genoemde jaren respectievelijk f 15,50 en f 38,40.⁷ Hieruit blijkt dat zijn verblijf in het laatstgenoemde jaar twee keer zo lang heeft geduurd, wat betekent dat hij meer werk had te verrichten.

Afb. 2. Het logement van Klaas Köpfer aan de Hoofdstraat in Wolvega, P.A. Schipperus, circa 1880, litho.

⁴ Opdrachtgevers regelden soms het vervoer, zoals Jan Haak Oosting (1822) en Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra (1838). Zie hierover hoofdstuk 4.

⁵ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 8-4-1832 en 4-5-1832 en Van der Spoel-Walvius, ‘Order’, 47.

⁶ Archief Gemeentebestuur Weststellingwerf, inv. nr. 2053.

⁷ Idem.

Een andere keer, bij de aanleg van de tuin van Heringastate in Marsum in 1840, is er meer duidelijkheid over de duur van het verblijf van de tuinarchitect. Roodbaard bracht er 11 ½ dagen door, wat f 20,= heeft gekost. Hij overnachtte in het dorp, zoals uit een bewaard gebleven rekening is af te leiden.⁸ Aangezien in Marsum slechts één herberg stond, kan men er van uitgaan dat Roodbaard daar zijn intrek nam (afb. 3).⁹ Zelfs een indicatie van de verblijfkosten is mogelijk. Het is bekend dat voor het verblijf van vijf dagen in Sneek f 10,= werd gerekend.¹⁰ Met behulp van deze kennis kunnen wij ongeveer bepalen hoe lang hij in Wolvega verbleef. Wij kunnen er vanuit gaan dat hij daar respectievelijk ongeveer zeven en achttien dagen moet hebben gewerkt.

Afb. 3. De oude dorpsherberg van Marsum (rechts). Ansichtkaart, circa 1900.

Voor het maken van een ontwerp was het noodzakelijk dat hij het terrein van tevoren in ogenschouw nam en metingen verrichtte om het geheel in kaart te brengen. Het verzamelen van de kenmerken van een terrein, zoals het reliëf en de bodemgesteldheid was onontbeerlijk voor ontwerpers van een landschappelijke aanleg. Van enkele andere tuinarchitecten is het bekend hoe belangrijk zij deze activiteiten vonden. De befaamde Engelse tuinarchitect Humphry Repton noteerde zelf dat hij dit deed tijdens het bekijken van het terrein in het gezelschap van de opdrachtgever.¹¹ Repton benadrukte eveneens het belang van het verzamelen van gegevens over de locatie, die hij later bij het vervaardigen van zijn ontwerpen in zijn Red Books gebruikte.¹² Zijn Duitse vakgenoot Johann Gottlieb Schoch legde juist nadruk op het opmeten van het terrein in verband met het maken van een ontwerp-tekening.¹³ In Nederland is het van J.D. Zocher junior bekend dat hij niet aan een project begon voordat hij een ‘oculaire beschouwing’ had uitgevoerd.¹⁴ Tijdens ons onderzoek bleek dat Roodbaard

⁸ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

⁹ Wybren Wybrens Hogerhuis bezat te Marsum de herberg schuin tegenover het Poptagasthuis. Het gebouw heeft op het kadastrale minuutplan van 1822 het nummer Deinum E 205.

¹⁰ Archief gemeentebestuur Sneek, inv. nr. 904.

¹¹ Daniels, *Humphry Repton*, 35.

¹² Idem.

¹³ Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens*, 3 en 12.

¹⁴ Van Immerseel, Ronald H.M. en Heimerick M.J. Tromp, ‘Onbekende werken en gegevens van J.D. Zocher jr.’, In: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 67.

ook ter plekke het terrein opnam om de situering in ogenschouw te kunnen nemen. Zo reisde hij bij voorbeeld in 1828 naar Joure om het terrein van Heremastate op te meten (afb. 4).¹⁵

Afb. 4. Aantekening van de kweker K.S. Taconis in Joure over het opmeten van het terrein van Heremastate door Roodbaard, 1828.

Zijn opmerking over de aanwezigheid van zware klei in de tekst op de presentatietekening van Ekenstein wijst er ook op dat hij het terrein heeft bezocht en geïnspecteerd.¹⁶ Op opmetingstekeningen of 'veldwerk' maakte hij waarschijnlijk aantekeningen van de ligging, de grondsoort en de eventueel aanwezige beplanting. Dergelijk veldwerk voerde hij zelf uit als er geen bruikbare opmetingstekeningen beschikbaar waren. Dit was wel het geval bij de Prinsentuin te Leeuwarden, waarvan het stadsbestuur in 1820 door landmeter A. Hansum een plattegrond liet vervaardigen.¹⁷ Roodbaard kreeg een exemplaar en maakte hiervan bij zijn ontwerp gebruik. Toch heeft hij zelf het terrein bezocht om de uitzichtlijnen te kunnen bepalen. Op zijn tekening zijn deze namelijk aangegeven. Met behulp van het veldwerk waarop hij maten en kenmerken van het terrein noteerde, kon hij eenmaal thuis in zijn werkkamer of atelier een ontwerp-tekening vervaardigen. Daarop gaf hij de structuur van de paden, de plaats van de waterpartijen, de uitzichtlijnen en de beplanting aan. Nadat Roodbaard een plan had gemaakt, kon hij zich al een beeld van de aanleg vormen. Een voorbeeld hiervan is zijn tekst op de presentatietekening van Lyndenstein. Hoe hij dit zag, noteerde hij als volgt: 'om alzo met den tekening in de hand den aanleg te kunnen zien'. Bij dit plan heeft Roodbaard al rekening gehouden met schilderachtige effecten als de 'overschoone schaakering van licht en donker' die men vanuit het huis kon waarnemen. Hierbij varieerde hij open en dicht beplante plekken en de soorten van naald- en loofbomen met verschillende kleuren bladeren. Bij het planten van de bomen en heesters hield hij rekening met de zichtlijnen naar het uiteinde van de tuin, waar hij als markering een 'Griekse tempel' plande. Deze diende vanuit Lyndenstein niet alleen goed zichtbaar te zijn, maar ook 'de schoonste vertooning' op te leveren. Om dat effect te bereiken plande hij een groep Italiaanse populieren om de koepel goed tot zijn recht te laten komen. Het bereiken van schilderachtige effecten vond Roodbaard, zoals eerder gemeld, evenals vele tuinarchitecten belangrijk (afb. 5 en 6).

¹⁵ Zijn opmetingstekeningen zijn niet bewaard gebleven maar uit bronnen blijkt dat ze er zijn geweest. Zie hiervoor hoofdstuk 5 en de notitie over Heremastate in: TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 21-2-1828.

¹⁶ GA, Toegang 1536, Verzameling Kaarten en tekeningen, inv. nr. 6819.

¹⁷ HCL, TA, D 068. Van deze tekening heeft Roodbaard voor de aanleg van het oostelijk deel van de Prinsentuin gebruik gemaakt, hoewel die een andere schaal had dan zijn presentatietekening. In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards Rijkdom*, 64 is zonder bewijsvoering vermeld dat Roodbaard een voorgedrukte ondergrond gebruikte. Op de tekening zijn wel de contouren van de oude bastions te zien die Roodbaard zelf met potlood getekend heeft. Hier is dus geen sprake van een voorgedrukte ondergrond van A. Hansum.

Afb. 5 en 6. De schilderachtige effecten zijn te zien bij de keuze van de loofbomen en bij de weerspiegelingen in het water. De linker foto toont deze richting het huis, de rechter naar de berg in de voortuin van Staniastate in Oenkerk, 2019, 2020.

Repton was de eerste die zich serieus met kleurentheorieën bezighield. Uiteindelijk kwam hij tot de conclusie dat in de landschapsarchitectuur naast contrasterend kleurgebruik het ook om contrasten tussen licht en schaduw ging.¹⁸ In Duitsland heeft Schoch zich over de kleureffecten het meest treffend uitgelaten in zijn boek *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens*.¹⁹ Hij schreef dat de kunstschilder de natuur in kleuren weergeeft en dat de tuinarchitect in plaats van penselen de kleuren van bomen, struiken en planten gebruikt.²⁰

Het kon voorkomen dat het gemaakte ontwerp niet geheel beviel. Een voorbeeld hiervan is de achtertuin van de Fraeylemaborg in Slochteren omstreeks 1841. De hiervoor geleverde presentatietekening werd gevolgd door een schetstekening (afb. 7 en 8). Hieruit kunnen we afleiden dat tijdens de bespreking met de opdrachtgever wijzigingen zijn voorgesteld. Het gewijzigde plan is op de situatietekening uit 1870 weergegeven.²¹ Dit geeft aan dat de veranderingen zijn uitgevoerd. Het is uniek dat beide tekeningen bewaard zijn gebleven. Op de eerste heeft Roodbaard de aanleg in de omgeving van de berg met tuinhuis en de nabij gelegen vijver met twee korenvelden overgenomen van een eerder ontwerp van de tuinarchitect G.A. Blum (zie afb. 26 in hoofdstuk 2).²²

¹⁸ Kellner Vera, *Der Landschaftsgarten und seine farbtheoretischen Grundlagen*. Bremen, 1994, 104-105.

¹⁹ Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens*, 7.

²⁰ Idem.

²¹ Beeldbank Groningen, NL-GnGRA_818_22116.

²² Zie hoofdstuk 2.

Afb. 7. Presentatietekening voor de uitbreiding van de achtertuin van de Fraeylemaborg in Slochteren. L.P. Roodbaard, circa 1841.

Afb. 8. Schetstekening met de wijzigingen van de aanleg voor de uitbreiding van de achtertuin van de Fraeylemaborg. Onderaan is de tekst 'top van de berg' aangegeven, die op afb. 7 bovenaan te zien is. L.P. Roodbaard, circa 1841.

De rest van het terrein heeft hij van een nieuwe inrichting voorzien waarin drie boonvormige korenvelden domineren. Twee liggen haaks op de andere. Met deze oplossing in combinatie met de slingerende paden verbond Roodbaard het oude met een nieuw aangekocht perceel. De onlangs gevonden schets van de tuin toont met trefzekere lijnen de wijzigingen van de korenvelden in liggende vorm en het nieuwe slingerende verloop van de sloot aan de zuidzijde van het terrein.²³ Hier tekende hij een tuinkoepel en bundels zichtlijnen naar de aangrenzende bouwlanden. Op enkele andere punten plande hij ook tuinkoepels met uitzicht naar de omgeving.

Als de ontwerptekening goed bevonden was kon de tuinarchitect zich richten op de uitvoering van het plan. In het begin vond het graafwerk plaats waarvoor een groot aantal arbeiders nodig was. Von Sckell noemde in zijn werk *Beiträge zur bildenden Gartenkunst* dit als één van de belangrijkste activiteiten.²⁴ De werklieden moesten tijdig worden aangetrokken. Bij de projecten van particulieren werden meestal arbeiders uit de omgeving van de buitenplaats aangetrokken. Vermoedelijk werden ze door de tuinbazen in opdracht van de eigenaren geworven. Bij de herinrichting van de tuin bij Heringastate in Marsum werkten vijftientig arbeiders, zowel uit het dorp als uit het nabij gelegen Leeuwarden.²⁵ Bij de vergraving van de tuin van Heremastate in Joure werden tussen vijftien en dertig arbeiders van de naburige kwekerij van Wijbren Krijns ingeschakeld.²⁶ Roodbaard heeft voor zover bekend, maar één keer zelf arbeiders in dienst genomen. Dit hield waarschijnlijk verband met specifieke werkzaamheden in de tuin. Zij werden bij de aanleg van Oranjestein naast de andere al aanwezige tuinlieden ingeschakeld.²⁷

Voor overheidsopdrachten werden in die tijd meestal werklozen aangesteld in het kader van de werkverschaffing. In de eerste helft van de negentiende eeuw gebeurde dit vaker bij het realiseren van stadsparken, zoals in Haarlem en Utrecht.²⁸ De stadsbesturen van Harlingen en Leeuwarden voorzagen via de werkverschaffing de in sociale nood verkerende arbeiders 's winters van een inkomen.²⁹ Op deze manier konden de werklieden en hun gezinnen door dit moeilijke jaargetijde worden geholpen. Het ging vaak om honderden werklieden die het zware graafwerk moesten verrichten, zowel bij het afgraven van bolwerken als het inrichten van het terrein. Hoe dit soort werk werd uitgevoerd, kunnen wij zien op een afbeelding van de afgraving van de Zuiderdwinger in Leeuwarden in 1868. Vele arbeiders waren hier bezig met het afgraven en het vervoeren van de grond in kruiwagens (afb. 9).

²³ Groninger Archieven, zonder signatuur.

²⁴ Von Sckell, *Beiträge zur bildenden Gartenkunst* (1825), 79.

²⁵ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

²⁶ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 10-2-1832 en 8-9-1832 en Van der Spoel-Walvius, 'Order', 46.

²⁷ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 243, d.d. 31 oktober 1823.

²⁸ Cremers, Kaaij en Steenberg, *Bolwerken als stadsparken*, 67, 77.

²⁹ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 222 en Peter Karstkarel, 'Harlingen ontmantelt zich' in: *De Vrije Fries* 62 (1982), 10.

Afb. 9. Vele arbeiders werden ingezet voor het afgraven van de Zuiderdwinger in Leeuwarden en voor het vervoer van de grond met kruiwagens. P. Blommers naar W. Troost, 1868, litho.

Tevens diende Roodbaard voor voldoende materieel te zorgen zoals kruiwagens voor het verplaatsen van grond, planken, palen en waar nodig waterpompen voor het afvoeren van grondwater. De kruiwagens werden meestal gehuurd, maar soms leverde hij deze zelf tegen betaling. Hij bezat een groot aantal hiervan (afb. 10). Tevens werden waar nodig waterpompen ingezet, zoals bij de inrichting van de Nieuwe Aanleg in Wolvega en in de grietenijtuin in Heerenveen.³⁰ Van het gebruik van gereedschappen voor de tuinaanleg heeft de tuinman Willem Gentman in 1808 diverse voorbeelden gegeven in zijn boek *Tuincatechismus* (afb. 11).³¹

Afb. 10. Kruiwagens van Roodbaard werden na zijn dood te koop aangeboden in de Leeuwarder Courant van 29 juli 1851.

³⁰ Archief Gemeentebestuur Weststellingwerf, inv. nr. 2053 en TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2475.

³¹ Gentman, Willem, *Tuincatechismus of oordeelkundige raadgevingen, aan eigenaars en gebruikers van tuinen, tuiniers, warmoesiers, enz. ...* Amsterdam, 1808, afbeelding tegenover p. 14.

Afb. 11. Gereedschappen die bij het bewerken van de grond en het voorbereiden van de aanleg werden gebruikt. Uit: Willem Gentman, *Tuin-catechismus*, 1808.

Na het aantrekken van de arbeiders en het regelen van het materieel kon men met het grondwerk beginnen. Het voorbereiden van de genoemde werkzaamheden vergde het nodige organisatievermogen van de tuinarchitect bij het aansturen van de werklieden.

Uitvoering van de aanleg

Voor de realisering van de tuinen heeft de eerder genoemde ‘Schrijver van Flora’ veel praktische informatie vastgelegd. Hij heeft de fasen van de uitvoering van de verschillende onderdelen, zoals de aanleg en de beplanting van lanen, paden, perken en het graven van vijvers beschreven. De hoofdstukken over werkzaamheden bij de aanleg van een landschapstuin in de *Nederlandsche Tuinkunst* dienen ons als leidraad bij het beschrijven van de vermoedelijke werkwijze van Roodbaard. Van de tuinarchitect zijn hierover namelijk weinig aantekeningen bewaard. De gegevens die er wel zijn, treft men aan op sommige van zijn ontwerptekeningen en verspreid in andere bronnen die betrekking hebben op de door hem uitgevoerde projecten. Verder kunnen begeleidende teksten bij ontwerpen van andere tuinarchitecten uit die tijd informatie opleveren. Dit soort gegevens is echter schaars. Wel is van tijdgenoot Harmen de Vries uit Weesp een toelichting bij zijn niet uitgevoerde plan voor de Prinsentuin bewaard gebleven. De tekst bevat informatie over de werkzaamheden die voor het realiseren van zijn ontwerp van belang zijn.³² In zijn planbeschrijving gaf hij onder meer aan hoe paden golvend konden worden aangelegd en hoe glooiingen van vijveroevers moesten worden gecreëerd met houten pennen. De Vries kon ook een ontwerp voor een brug leveren. Roodbaard heeft dergelijke toelichtingen, in de vorm van een legenda wel opgesteld, maar ze zijn niet bewaard. Op zijn tekeningen heeft hij echter wel met letters hiernaar verwezen.³³

Het aanleggen van de tuinen kende verschillende fasen. In het begin van een project diende de ruimtelijke structuur van de aanleg zoals die op het ontwerp was weergegeven, te worden aangebracht. Hoe dergelijke werkzaamheden in de praktijk werden uitgevoerd, toont een

³² Van der Does, ‘Toelichting’, 153-157 en Mulder-Radetzky en Karstkarel, *De Prinsentuin*, 16-20.

³³ HCL, THA, D 070: ontwerptekening van de Prinsentuin in Leeuwarden (1820). De bijgeleverde toelichting is niet bewaard. Zie ook hoofdstuk 6.

tekening uit 1808 van de aanleg van een tuin in de omgeving van Welgelegen in Haarlem, naar het ontwerp van J.D. Zocher senior.³⁴ Hierop ziet men het uitzetten van paden met behulp van palen. Dergelijke afbeeldingen van werkzaamheden bij de aanleg van tuinen zijn zeer zeldzaam (afb. 12). Het uitzetten van lanen en slingerpaden en het omzomen van het terrein met bomen of hakhout werden ook door Repton, Schoch en de 'Schrijver van Flora', omschreven als één van de eerste activiteiten bij de realisering van een tuinaanleg.³⁵ Van Von Sckell is een afbeelding bekend waarin hij met een lange tekenstaf lijnen in de grond trekt, waarmee hij het verloop van paden aangaf (zie afb. 12 in hoofdstuk 2).³⁶

Afb. 12. Werkzaamheden voor de aanleg van een tuin nabij Welgelegen in Haarlem. J.P. Visser Bender, 1809, ingekleurde tekening.

Uit de toelichting op de tekening van Roodbaard van de Overtuin van Lyndenstein kan worden afgeleid dat het aanbrengen van een omzoming van hakhout aan de oost- en westkant van het terrein tot de werkzaamheden bij de uitvoering van deze aanleg hoorde.³⁷ Soms werden hoge palen gebruikt om het effect van bomen in de aanleg na te bootsen, zoals in de *Encyclopaedia of gardening* van J.C. Loudon uit 1824 is afgebeeld (afb. 13).³⁸ Roodbaard bestelde waarschijnlijk voor dit doel ook palen, zoals bij De Nieuwe Aanleg in Wolvega.³⁹

³⁴ Noord-Hollands Archief, Beeldbank, inv. nr. NL-HlmNHA_53002853_G. Zie ook: Beelaerts van Blokland e.a., *Paviljoen Welgelegen 1789-1989*, 132.

³⁵ Daniels, *Humphry Repton*, 35; Schoch, *Versuch einer Anleitung eines Gartens*, 17-18 en 'Schrijver der flora', *Nederlandsche tuinkunst*, deel I, 33.

³⁶ Von Sckell, F.L. von, *Beiträge zur bildenden Gartenkunst*. München, 1825, 76.

³⁷ TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 414.

³⁸ Loudon, *An Encyclopaedia of gardening* (1824), 1037.

³⁹ Archief Gemeente Weststellingwerf, inv. nr. 2053.

Afb. 13. Het uitzetten van hoge palen bij een tuinaanleg diende voor het nabootsen van bomen en het aanduiden van de gewenste plaats. Illustratie uit de *Encyclopaedia of gardening* door J.C. Loudon, 1824.

Verder werden vijvers uitgegraven en met de vrijgekomen grond heuvels opgeworpen. Er diende te worden opgelet dat hierbij de vruchtbare grond weer gebruikt kon worden.⁴⁰ Roodbaard werkte op dezelfde wijze. Hij noteerde op de tekening van Roptastate dat de wallen konden worden opgehoogd met de uitgegraven grond van de twee vijvers.⁴¹ Door het opwerpen van heuvels creëerde Roodbaard uitzichtpunten naar belangrijke elementen binnen en buiten de aanleg. De blikrichtingen gaf hij met vistolijnen op de tekeningen aan zoals bij de tuin van Ontwijk (afb. 14).⁴² In eerdere literatuur is vermeld dat Roodbaard geen vista's naar buiten creëerde, maar verschillende voorbeelden tonen het tegenovergestelde.⁴³

Afb. 14. De door Roodbaard toegepaste vistolijnen zijn op het ontwerp van Ontwijk en Brouwershave in Oranjewoud vanuit de huizen naar de Overtuin aangegeven, circa 1835, ingekleurde tekening.

Deze uitzichtlijnen ziet men bijvoorbeeld op de ontwerptekeningen van de Prinsentuin, Groot Terhorne, Lyndenstein en ook Staniastate. Zelf noteerde hij op de ontwerptekening voor de

⁴⁰ Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens*, 13.

⁴¹ Hij noemde in tegenstelling tot Schoch dat de slechte grond uit de vijvers kon worden gebruikt.

⁴² FM, TA 510-026A.

⁴³ Oldenburger-Ebbers e.a., Carla S., *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Noord*, 209, geven nog aan dat de tuinen naar binnen waren gekeerd.

Verlaatsdwinger in Leeuwarden de woorden ‘berg voor landgesicht’, waarmee hij het uitzicht naar buiten bedoelde. Hier plaatste hij een bankje en trok er uitzichtlijnen (afb. 15).⁴⁴

Afb. 15. Ontwerp van de Verlaatsdwinger in Leeuwarden. L.P. Roodbaard, 1846, ingekleurde tekening. De tekst ‘berg voor landgesicht’ geeft aan dat zich hier vandaan een uitzicht op de omgeving buiten de gracht aandient.
Detail.

Het vooraf aangeven van deze lijnen staat haaks op de opvatting van J.D. Zocher junior, die van mening was dat ‘het niet mogelijk is om vooraf de rigtingen der lijnen, waarmede men het meeste effect zal doen, te bepalen’.⁴⁵ Hij meende dat pas tijdens de uitvoering de uitzichtlijnen konden worden bepaald om de mooiste effecten van de aanleg te bereiken.⁴⁶ We kunnen vaststellen dat Roodbaard al in een vroege fase van het ontwerpproces aan de uitzichtlijnen belang toekende. In diezelfde tijd dienden de opgeworpen heuvels snel van beplanting te worden voorzien. Roodbaard adviseerde in Harlingen ten aanzien van het bolwerk dat ‘het voor de welige groei van het plantsoen ... zeer voordelig is, dat dit word geplant, voordat de losse grond teveel bezakt’.⁴⁷ Indien nodig werd veel zand van elders aangevoerd om het terrein op te hogen, zoals bij de Prinsentuin en de Wandeltuinen in Heerenveen.⁴⁸ Dit betekende dat op verschillende plaatsen in de tuinen zand werd gestort en grond werd verplaatst. Het kon wel eens tot ongemak leiden bij de aanleg van een tuin in de landschapsstijl. Zo is bij de herinrichting van de buitenplaats Ypenburg bij Den Haag een voorval bekend, waarbij de bewoners na terugkeer van een reis in het donker met hun rijtuig tegen een berg zand opbotsten. Dit is door een ooggetuige, Otto van Eck, in een dagboek vastgelegd.⁴⁹ Verdere werkzaamheden betroffen het invullen van perken met bomen, heesters en bloemen. Roodbaard legde voor het huis vaak gazons met bloemperken aan, zoals Van Laar dat in zijn

⁴⁴ HCL, ontwerp-tekening THAD, IX 083.

⁴⁵ Helminck-Habes, Hanneke, ‘Zakelijk talent. De firma Zocher en de ontwikkeling en financiering van het stedelijk groen in Rotterdam, 1844-64’, in: *Tuinkunst. Nederlands Jaarboek voor de Geschiedenis van Tuin- en Landschapsarchitectuur* 3 (1997), 100.

⁴⁶ Idem, 109 en Mariëtte Kamphuis, *Met levend materiaal*, 57.

⁴⁷ Archief Gemeentebestuur Harlingen, inv. nr. 3324.

⁴⁸ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur Leeuwarden, inv. nr. 6021 en Archief Gemeentebestuur Schoterland, inv. nr. 3865.

⁴⁹ Baggerman, Arianne en Rudolf Dekker, *Kind van de toekomst. De wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798)*. Amsterdam, 2005, 199.

voorbeelden soms ook voorstelde.⁵⁰ Voorts werd gras- en klaverzaad ingezaaid. Het gebruik van het laatste werd door Van Laar aanbevolen in zijn modellenboek, vanwege de rol van klaver als natuurlijke stikstofbinder uit de lucht, waardoor de bemestingstoestand van een gazon verbeterde.⁵¹ Deze activiteiten gingen gepaard met veel graafwerk, waarvoor veel arbeiders werden ingezet. Zo werkten in 1823 bij Oranjestein in de maanden april en mei soms meer dan 50 arbeiders per week.⁵²

Hoe Roodbaard te werk ging bij de aanleg van een tuin kon worden nagegaan bij de aanleg van Heringastate in 1840.⁵³ Voor dit project plaatste hij in het voorjaar de nodige bestellingen bij de leveranciers Wijbren Krijns, Okke Tietes Bosgra en Rinze Brink. Roodbaard nam zelf de bestelde gewassen van Krijns in ontvangst en liet deze volgens zijn aanwijzingen planten. Hierbij diende de ontwerp-tekening als uitgangspunt. Op zijn schetstekening had hij de soorten aangegeven (afb. 16). De arbeiders werkten tien uur of langer per dag en verdienden ongeveer acht cent per uur. Roodbaard hield in 1840 per dag het aantal werkuren van de arbeiders bij. Tijdens het werk kregen zij verversingen aangeboden van de tuinbaas van Heringastate. Hij zorgde voor koffie, thee en zelfs jenever. Voor het houden van toezicht verbleef de tuinarchitect tijdens de duur van het gehele project in Marsum.⁵⁴ De kosten van de tuinaanleg bedroegen f 457,10. Dit is één van de weinige projecten waarbij op basis van gespecificeerde uitgaven is vast te stellen wat de werkzaamheden inhielden en hoeveel het geheel kostte.

Afb. 16. Lijst van de te planten bloemen, die Roodbaard noteerde op zijn schetstekening voor de tuin van Heringastate te Marsum, 1840.

⁵⁰ Van Laar, *Magazijn van tuin-sieraaden*, plaat LVI.

⁵¹ Idem, plaat LXXII.

⁵² Voor het exacte aantal, zie kasboek 1823: HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 243.

⁵³ Mulder-Radetzky, *De tuinen van Heringastate*, 10-13. Zie ook: TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770. Uit de stukken blijkt dat Roodbaard in 1840 de rekening voor het maken van een ontwerp-tekening indiende. Hij vervaardigde deze niet in 1842, zoals vermeld is door Els van der Laan-Meijer, in: 'Datering van Roodbaards ontwerp-tekeningen', 48.

⁵⁴ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

Een volgende stap in de aanleg van tuinen, na het bepalen van de structuur en het aanbrengen van perken, was het aangeven van de contouren van de vijvers en grachten. De oevers werden zacht glooiend gemaakt, of zoals Roodbaard het bij Ekenstein zelf noteerde: ‘de glooyjingen of wallen ...moeten zeer vlak geglooyt worden zoo veel maar mogelijk is’.⁵⁵ Het is interessant te lezen dat Van Laar hier vergelijkbare aandacht voor had. Van Laar formuleerde het in zijn modellenboek als volgt: ‘men moet vooral zorgen dat de glooyjingen niet te steil loopen’.⁵⁶ Ten aanzien van de golvende vorm van het talud van de vijver in de Overtuin van Lyndenstein (afb. 17), noteerde Roodbaard op de ontwerptekening dat ‘de glooiwallen beuittelings aan rijzen en dalen onderhevig zijn’. Hier volgde hij ook het idee van Van Laar.

Afb. 17. De vormgeving van de golvende oever en de weerspiegeling in de vijver in de Overtuin van Lyndenstein zijn op een ansichtkaart uit circa 1910 goed te zien.

Taluds werden met graszoden bedekt, die vervolgens met stokken werden vastgezet. Roodbaard paste deze methode onder andere bij het bolwerk in Sneek toe, waarvoor enkele duizenden stokken zijn gebruikt.⁵⁷ Deze werkwijze is ook in *De Nederlandsche Tuinkunst* beschreven.⁵⁸ De graszoden werden soms van boeren uit de omgeving betrokken. Zo werd in 1825 de boer Jan Klazes Jansma uit Oranjewoud betaald voor het rijden van zoden gedurende veertien dagen voor de tuin van Oranjestein.⁵⁹ Hoe Roodbaard zich een talud voorstelde, vermeldde hij op de schetstekening van de tuin van Vijversburg. Hierop gaf hij de hoge en lage gedeelten van de oevers aan (afb. 18). Het aanbrengen van het talud was secuur werk. Er kon gemakkelijk iets misgaan. Uit een brief is bekend dat in de tuin van Oranjestein bij de werkzaamheden één van de vijveroevers was ingestort, waarna de fout werd hersteld.⁶⁰

⁵⁵ GA, Toegang 1536, Verzameling Kaarten en tekeningen, inv. nr. 6819: eerste ontwerptekening van Ekenstein.

⁵⁶ Van Laar, *Magazijn van tuin-sieraaden*, plaat XXIII.

⁵⁷ Ook H. de Vries raadde in 1820 dezelfde methode aan bij zijn plan voor de Prinsentuin, zie Arinda van der Does, ‘Toelichting’, 156.

⁵⁸ ‘Schrijver der flora’, *Nederlandsche tuinkunst*, I, 50. Hier is vermeld dat de graszoden met pennen konden worden vastgezet.

⁵⁹ Mehrrens, *Oranjestein*, 24.

⁶⁰ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 1, juni 1824.

Een slingerende vijvervorm die een beeldbepalend element binnen de aanleg vormt, zien wij bij Nijenstein in Zuidbroek. Hierbij lijkt ook het effect van een weglopende vijverarm te zijn toegepast, dat vanaf de opgeworpen heuvel aan de rand van de aanleg goed te beleven was. Van de verdwenen aanleg is een kadastrale kaart uit 1835 met de weergave van de slingerend vijver bewaard gebleven (afb. 20). Het jaar daarvoor had Roodbaard de aanleg verzorgd voor de eigenaar jhr. Scato Ludolph Lewe van Nijenstein.⁶³

Afb. 20. De kunstig vormgegeven vijverpartij in de aanleg achter Nijenstein in Zuidbroek, weergegeven op een kadastrale kaart, 1835.

De tuinarchitect legde vaak goudvisvijvers in de tuinen aan, zoals in Assen voor de tuin van Wolter Hofstede. Hierover schreef Jan Haak Oosting in een brief aan zijn zoon Johannes in 1823.⁶⁴ Een ander voorbeeld is de tuin van Lyndenstein, waarbij Roodbaard zelf op het ontwerp aangaf dat daar een goudvisvijver gepland is. In het modellenboek duidt Van Laar de waterpartijen vaak als ‘goudvisvijvers’ aan, zoals op plaat LXXII.⁶⁵ Een andere attractie in de tuinen vormden menagerieën met vogels en pluimvee, zoals pauwen en kalkoenen. Hierbij werden kleine waterkommen voor de dieren aangelegd. Bij het realiseren van de menagerie van Oranjestein schreef kleinzoon Jan in 1824 aan zijn grootvader Jan Haak Oosting dat hij deze ook moest komen bekijken.⁶⁶ Hieruit blijkt dat dergelijke onderdelen in de landschapstuin een vorm van vermaak waren voor jong en oud. Wanneer de vijver klaar was, volgde de bouw van bruggen, die een onderdeel van het padenstelsel vormden. Ze werden belangrijk geacht in verband met het creëren van uitzichten.⁶⁷ Bij de inrichting van de tuin bij Kingmastate heeft Roodbaard in 1826 voor de bouw hiervan de Leeuwarder timmerman Gerardus Lankhorst ingeschakeld nadat de vijvers waren gegraven.⁶⁸ Vaak paste hij diverse voorbeelden van bruggen uit het *Magazijn* toe, maar

⁶³ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6374, d.d. 28-4-1834 en Van der Spoel-Walvius, ‘Order’, 43.

⁶⁴ HLC, FA Bieruma Oosting, inv. nr.10, d.d. 15-6-1823.

⁶⁵ Op plaat LXXII, nr. 1, letter G en nr. 2, letter C.

⁶⁶ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 223. DA, Toegang 0361, FA Oosting, inv. nr. 39, brief d.d. 27-2-1824.

⁶⁷ Zie ook Schoch, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens*, 9.

⁶⁸ TR, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 314.

hij varieerde soms naar eigen inzicht bijvoorbeeld met de plaatsing van een enkele kettingbrug zoals bij Ekenstein (afb. 21).

Afb. 21. Een 'enkele' kettingbrug op de presentatietekening voor de tuin van Ekenstein. Circa 1823, detail.

Ter opluistering van de aanleg werden tuinsieraden geplaatst. Deze werden gebruikt voor het accentueren van opvallende punten in de aanleg of voor vermaak van de eigenaar tijdens de wandeling. Zoals eerder vermeld, maakte hij toen gebruik van het modellenboek van Van Laar.⁶⁹ Aan dit boek ontleende hij het voorbeeld van een prieel dat in het park van Oranjestein is geplaatst. De vormgeving van het bouwsel komt vrijwel geheel met plaat CLXXVIII, nr. 3 overeen (zie hoofdstuk 5, afb. 31 en 32). Bij de keuze van tuinsieraden was het idee van de tuinarchitect doorslaggevend, zoals dat eerder al is opgemerkt.⁷⁰ De tuinarchitect regelde waarschijnlijk zelf de bouw van deze objecten, zoals onder meer blijkt uit een opmerking in een brief van Jan Haak Oosting uit 1824. Hij informeerde naar de activiteiten van Roodbaard op Oranjestein als volgt: 'Wat zal Roodbaard verder op Oranjestein verrigten? Bouwen, teekenen of planten?'⁷¹ De vraag is heel belangrijk omdat deze door iemand uit de naaste omgeving van Roodbaard werd gesteld en ook de concrete activiteiten benoemt die een tuinarchitect verricht. Het ging hier om het ontwerpen en vervaardigen van tuinsieraden en niet van gebouwen. Dit was anders bij J.D. Zocher junior, die de tuingebouwen zelf ontwierp, zoals bij Harmelen en Elswout.⁷²

Toezicht op de uitvoering

Roodbaard had zelf de leiding bij de werkzaamheden in de tuinen en parken, zodat het ontwerp geheel volgens zijn ideeën kon worden uitgevoerd. Dit was bij voorbeeld het geval bij de Algemene Begraafplaats en de Wirdumerpoortsdwinger in Leeuwarden.⁷³ Hoe dit exact in zijn werk ging, is bij gebrek aan instructies niet vast te stellen. Om hierover toch een idee te kunnen vormen hebben wij gekeken naar de instructie voor de toenmalige stadsarchitect uit

⁶⁹ Mehrrens, 'Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar' en hoofdstuk 5.

⁷⁰ Grohmann, J.C.A., *Neue Theorie der schönen Gartenkunst*. Leipzig, 1797, II, 143. Gijsbert van Laar kan worden gezien als een navolger. Zie: Arinda van der Does en Jan Holwerda, *Concordantie Van Laar's Magazijn van Tuinsieraaden – Grohmann's Ideenmagazin*. Gendringen/Elst, 2010.

⁷¹ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 1, 6-3-1824 en Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 210.

⁷² Smit, J.D. Zocher jr., 95 en 149.

⁷³ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 216.

1820, met wie hij heeft samengewerkt.⁷⁴ Hierin lezen wij een aantal paragrafen, die betrekking hebben op de taken die zowel voor de stadsarchitect als voor de tuinarchitect van toepassing waren. Het belangrijkste was het houden van toezicht op het uitvoeren van werkzaamheden en op het gebruikte materiaal, voorts het bewaken van de kosten.

Andere architecten, zoals J.D. Zocher junior en later L.A. Springer, gaven er eveneens de voorkeur aan om zelf leiding te geven aan de uitvoering. Zij wisten uit ervaring dat ondeskundig tuinpersoneel bij hun afwezigheid de plannen kon doen mislukken.⁷⁵ Van Roodbaard zelf is geen uitspraak hierover bekend. In bewaarde rekeningen is vermeld dat hij bij verschillende projecten van particuliere opdrachtgevers lang op het terrein aanwezig was om het werk in goede banen te leiden.

Op Kingmastate in Zweins verbleef hij in de herfst van 1826 twee maanden achter elkaar, één week in januari 1827 en nog langer dan een maand in de lente van dat jaar, zoals de door hem ingediende rekening vermeldt (zie bijlage 14).⁷⁶ In die periode werden door verschillende leveranciers bomen, heesters en planten gestuurd. Roodbaard hield toezicht op het beplanten van de tuin. Op Oranjestein was hij ook herhaaldelijk maandenlang aanwezig om op de werkzaamheden toe te zien. Dit is af te leiden uit de hoge bedragen die hij voor zijn activiteiten kreeg uitbetaald.⁷⁷

Bij de uitvoering werd Roodbaard vaak geassisteerd door de tuinbazen. Het kwam geregeld voor dat bij de (her)inrichting van de tuin bij een buitenplaats een nieuwe tuinbaas werd aangesteld. Dit was kennelijk nodig om onder toezicht van de tuinarchitect de nieuwe aanleg te realiseren en kennis op te doen om de tuin vervolgens op de juiste wijze te kunnen beheren. Op Oranjestein werd in 1822 Hendrik Hogeboom uit Bloemendaal aangetrokken voor de uitvoering van de nieuwe tuinaanleg.⁷⁸ Bij Kingmastate werd in 1827 Jan Geursen uit Velsen in dienst genomen.⁷⁹ Het is opvallend dat bij beide buitenplaatsen een tuinbaas van buiten de provincie werd aangesteld. Dit kan er op wijzen dat vaklieden van buiten Friesland toen meer ervaring hadden in de aanleg en het beheer van de tuinen in de landschapstijl.

Bij sommige projecten voor stads- en grietenijbesturen was het mogelijk om het dagelijkse toezicht over te laten aan opzichters. Dit kwam voor bij de Brink in Assen, de Wandeltuin in Heerenveen en De Nieuwe Aanleg in Wolvega, waar respectievelijk S.J. van der Laan, H.D. Hijlkema en Sake H. de Vries verantwoordelijk voor waren.⁸⁰ Na het bespreken van het ontwerp kon men met het werk beginnen. Roodbaard bleef wel nauw betrokken bij de realisering en bezocht meermaals de aan te leggen parken om het werk te controleren of indien nodig aanwijzingen of advies te geven. Dit gebeurde onder andere bij De Nieuwe Aanleg in Wolvega.⁸¹ Wat het adviseren inhield voor projecten van de stad Sneek in 1844 beschreef hij in een ingediende rekening als volgt: 'Tijd tot naziening en behulpzaam geweest tot afbak(en)ing en gloyingsbepaling van die daar benodigde hoogten en laagten' (zie bijlage 14).⁸² Hiermee bedoelde hij het bepalen van de hoogteverschillen in het terrein. Dit belangrijke onderdeel van de aanleg eiste de deskundigheid van de ontwerper.

⁷⁴ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur Leeuwarden, inv. nr. 143, d.d. 17-1-1820.

⁷⁵ Helmink-Habes, 'Zakelijk talent', 96, 98 en Moes, Constance, *L.A. Springer*, 35.

⁷⁶ TR, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334.

⁷⁷ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 65.

⁷⁸ Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 208.

⁷⁹ Zie lidmatenboek van de Hervormde gemeente Zweins (TR, Toegang 28, inv. nr. 281).

⁸⁰ DA, Toegang 921, Archief Stad Assen, inv. nr. 952, art. 83, TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2475 en Archief Gemeentebestuur Weststellingwerf, inv. nr. 2053.

⁸¹ Voor 'opzigt' en 'diensten' kreeg Roodbaard verschillende bedragen uitbetaald. Zie: archief Gemeentebestuur Weststellingwerf, inv. nr. 2053.

⁸² Archief Gemeentebestuur Sneek, inv. nr. 906.

Bij het volgen van de werkwijze van Roodbaard hebben wij nagegaan hoeveel tijd de projecten vergden. Dit kan een indicatie geven hoeveel projecten hij in een jaar kon uitvoeren. Het exact bepalen hiervan bleek lastig omdat hij slechts in enkele gevallen informatie hierover noteerde. Dit was het geval bij Kingmastate en Heringastate, waar hij respectievelijk 94 en 11,5 dagen werkte.⁸³ Aangezien hij hier zijn dagloon opgaf en bij bepaalde projecten de uitbetaalde bedragen bekend zijn, was het mogelijk uit te rekenen hoeveel tijd deze in beslag namen. Hierbij is rekening gehouden met de stijging van Roodbaards dagloon van f 4,50 naar f 6,= en de kosten van de ontwerptekeningen.⁸⁴ Zo kon worden geconcludeerd dat de aanleg van de Algemene Begraafplaats de meeste tijd in beslag nam, namelijk circa 290 dagen. De inrichting van de Prinsentuin gebeurde in meerdere fasen en besloeg in totaal bijna één jaar. De grootste particuliere opdracht, van Oranjestein, vergde bijna anderhalf jaar in de periode 1822-1825.⁸⁵ Opvallend is dat Roodbaard aan de kleinere tuin van Kingmastate relatief langere tijd heeft besteed (afb. 22). Dit houdt waarschijnlijk verband met de complexiteit van het project.

Afb. 22. Gezicht op de tuinaanleg van Kingmastate in Zweins. A. Martin, circa 1860, ingekleurde tekening.

Na het analyseren van de gegevens over de duur van zijn projecten bleek dat hij in enkele jaren meerdere opdrachten tegelijk in portefeuille had. Zo heeft hij zich in 1822 toen hij de aanleg van de Prinsentuin verzorgde, ook beziggehouden met de realisering van tuinen voor drie onbekende heren in Leeuwarden.⁸⁶ Een ander voorbeeld is het jaar 1842, toen hij zowel in de Wandeltuinen in Heerenveen als bij het park van Oranjestein werkzaam was.⁸⁷ Deze combinaties waren ook mogelijk vanwege de lokatie van de aan te leggen tuinen. Na de afronding van de werkzaamheden diende Roodbaard zijn rekening in. Voor ontwerpkosten ontving Roodbaard tussen f 14,= en f 75,=.⁸⁸ Het totale uitbetaalde bedrag voor enkele projecten varieerde tussen f 58,= en f 1865,=, afhankelijk van de omvang van de

⁸³ TR, Toegang 319, Familiearchief van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334 en Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

⁸⁴ In Marsum was in 1840 zijn dagloon f 5,=. Drie jaar later vroeg hij de stad Sneek f 6,= per dag (zie bijlage 15).

⁸⁵ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nrs. 1, 65, 243.

⁸⁶ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 28-1-1822.

⁸⁷ Idem, inv. nr. 6375, (1842); in hetzelfde jaar leverde tuinman J.J. van Rijssen van Oranjestein bomen voor de Wandeltuinen.

⁸⁸ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 312 en noot 76.

tuin en de daaraan bestede tijd.⁸⁹ Het kon soms één à twee jaar duren voordat hij werd uitbetaald. Dit is bekend van bewaard gebleven nota's, voor Kingmastate in Zweins (zie bijlage 14) en De Nieuwe Aanleg in Wolvega.⁹⁰

Samenwerking met stadsarchitecten en timmerlieden

In het begin van de negentiende eeuw werden in Nederland, zoals eerder vermeld, op de oude bolwerken stadswandelingen en in de stadscentra parken aangelegd voor het welzijn van de ingezetenen. Bij de inrichting van deze groene zones werden (tuin)architecten ingeschakeld. Het bekendste werk is dat van J.D. Zocher junior voor Haarlem. In Rotterdam werd hij in 1844 door de stadsarchitect W.N. Rose bij de uitvoering van het stadspark bijgestaan. De laatste had de door hem gemaakte tekening aan Zocher voor een advies voorgelegd, omdat hij ervan bewust was geen tuinarchitect te zijn.⁹¹ Voor de stadswandeling in Leeuwarden werd Roodbaard ingeschakeld, waarbij hij samenwerkte met de stadsarchitecten. Hoe de contacten tussen Roodbaard en verschillende architecten en timmerlieden verliepen, is onderwerp van ons onderzoek geweest. Bij de stedelijke projecten was het gemakkelijker na te gaan met wie hij samenwerkte dan bij de buitenplaatsen, omdat de overheidsarchieven, beter bewaard zijn gebleven dan die van particuliere eigenaren.

De positie van de stadsarchitecten was in de eerste helft van de negentiende eeuw geregeld via instructies. Ze waren in dienst van het stadsbestuur en kregen een vast salaris. Soms konden zij zelf ook opdrachten van particulieren uitvoeren, maar de combinatie van de twee soorten werk kon de stadsarchitect in conflict met zijn werkgever brengen.⁹² In Leeuwarden verdiende de stadsarchitect Gerrit van der Wielen tussen 1820 en 1841 de som van f 1000,= per jaar.⁹³ Hij was de eerste stadsarchitect met wie Roodbaard samenwerkte (afb. 23). Van der Wielen (1767-1858) was de ontwerper van onder meer de oude kazerne en de Infirmerie in Leeuwarden. Tevens bouwde hij grote herenhuizen in de stad voor leden van de Friese elite, zoals Pieter Cats en jhr. Valerius Lodewijk Vegilin van Claerbergen.⁹⁴ Roodbaard maakte al in 1819 kennis met de stadsarchitect bij de stichting van de buitenplaats Borniastate in Weidum.⁹⁵ Hij legde de tuin aan, Van der Wielen bouwde het nieuwe landhuis. De samenwerking was nodig omdat de tuinarchitect bij het plannen van de aanleg rekening moest houden met het bouwplan. Drie jaar later hadden zij contact bij de herinrichting van de Prinsentuin. Hier regelde Van der Wielen de afbraak van stenen muren en trappen.⁹⁶ Deze werkzaamheden waren nodig om de nieuwe landschappelijke aanleg te kunnen realiseren. Een ander gezamenlijk project was het realiseren van de Verswatervijver in Leeuwarden in 1825-1826. Roodbaard had de leiding over het graven van de vijver. Van der Wielen zorgde voor de bouw van een gemetselde waterput en de uitbetaling van de arbeiders.⁹⁷ In tegenstelling tot van der Wielen was Roodbaard niet in dienst van de stad. Hij werd per opdracht uitbetaald. Hij zou in deze tijd als zelfstandige ondernemer worden gezien.

⁸⁹ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2521 en HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nrs. 65 en 243.

⁹⁰ Archief Gemeentebestuur Weststellingwerf, inv. nr. 2053.

⁹¹ Helmink-Habes, 'Zakelijk talent', 96.

⁹² Van der Woud, *Het lege land*, 375.

⁹³ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nrs. 2200 en 2221. Zijn collega in de stad Groningen verdiende f 1600,= per jaar.

⁹⁴ Kuiper, 'Onder notabelen', 156, 164 en Karstkarel, G.P., *Leeuwarden 700 jaar bouwen*. Zutphen, 1985, 35, 36.

⁹⁵ Mulder-Radetzky en De Vries, *Weidum, dorp van staten*, 72.

⁹⁶ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 316, 317.

⁹⁷ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2387.

Afb. 23. De stadsarchitect van Leeuwarden Gerrit van der Wielen (1767-1858), met een ontwerptekening. Tjeerd Ernstman, 1843, olieverf op doek.

In de jaren '30 en '40 van de negentiende eeuw vonden in Leeuwarden omvangrijke projecten plaats in verband met de herinrichting van de bolwerken nadat de stadspoorten waren gesloopt.⁹⁸ Het meest ingewikkelde project betrof de herinrichting van de Wirdumerpoortsdwinger en omgeving in combinatie met het dempen van een deel van de Oude Heerengracht bij de Koemarkt aan de zuidzijde van de stad. Het gebied strekte zich in oostelijke richting uit tot aan de Weaze (afb. 24). Hiervoor maakten Roodbaard en Van der Wielen samen een plan met een begroting.⁹⁹ De samenwerking werd voortgezet bij de uitvoering van de herinrichtingsplannen voor de Vrouwenpoorts- en de Hoeksterpoortsdwinger aan de west- en noordzijde van Leeuwarden.¹⁰⁰ Voor de aanleg bij de Wirdumerpoort in 1836 en de voormalige Vrouwenpoort in 1837 ontving hij respectievelijk f 1013,= en f 1219,75 maar voor een kleiner project als de aanleg van de Verswatervijver in 1825 kreeg hij f 453,84.¹⁰¹ Nog een andere belangrijke gezamenlijke activiteit volgde in 1842-1843 bij de uitbreiding van de Prinsentuin, respectievelijk in oostelijke en westelijke richting.¹⁰² Een essentieel onderdeel van dit project was het afgraven van de stadswallen, waarbij de oude bastions van een vloeiende contour zijn voorzien.

⁹⁸ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 215, 216.

⁹⁹ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 158, d.d. 28-9-1835, nr. 9.

¹⁰⁰ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal bestuur, inv. nr. 2391.

¹⁰¹ Zie de rekeningen van de stad Leeuwarden.

¹⁰² TR, Toegang 11, Archief Provinciaal bestuur, inv. nr. 2392.

Afb. 24. De aanleg van de Wirdumerpoortsdwinger met molen, tussen de Zuiderdwinger (links) tot aan de gracht van de Weaze (rechts), is globaal aangegeven op een stadsplattegrond, Vervaardigd tussen 1837 en 1841.

Na de pensionering van Gerrit van der Wielen in 1843 werkte Roodbaard samen met zijn opvolger, de architect Thomas Romein (1811-1881).¹⁰³ De bekendste werken van Romein zijn het Paleis van Justitie en de Beurs in Leeuwarden. Hij werkte ook voor de Friese elite, voor wie hij onder andere Rinsmastate in Driesum en Riniastate te Oudemirdum bouwde.¹⁰⁴ Romein en Roodbaard hebben bij het realiseren van het complexe plan van de aanleg van de Verlaatsdwinger en het terrein van het Zaailand voor het latere Paleis van Justitie in 1846-1847 meerdere malen overlegd en gezamenlijk advies aan het stadsbestuur uitgebracht.¹⁰⁵ De architecten stelden voor dat het terrein van het Zaailand moest worden afgegraven. Dit stond haaks op de mening van de hoofdingenieur van Waterstaat in Friesland, die een bolrond plein voorstond.¹⁰⁶ Hieruit blijkt dat Roodbaard als deskundige bij stedenbouwkundige problemen door de stadsarchitect werd ingeschakeld. Eerder is dit ook gebeurd bij het dempen van de Oude Heerengracht bij de Koemarkt (nu Ruiterskwartier) in 1835.¹⁰⁷ Andere stadsarchitecten met wie Roodbaard samenwerkte waren Gerrit van Bijleveld in Harlingen, Pieter Jentjes Rollema in Sneek en de grietenij-architect Elbert de Graaf in Heerenveen. Voor het uitvoeren van het ontwerp van de Engelse Tuin op de voormalige Noordoosterdwinger in Harlingen in 1843 overlegde hij met Van Bijleveld. Zij stelden samen een begroting op voor de uit te voeren werkzaamheden.¹⁰⁸ In Sneek ondersteunde Rollema de tuinarchitect bij de herinrichting van het Noorder- en Oosterbolwerk in 1843 en 1844 door toezicht te houden op het project.¹⁰⁹ Rollema werd in het laatstgenoemde jaar gedurende tien dagen geassisteerd door personeel van de firma Wijbren Krijns bij het planten van de bomen en struiken. Kennelijk was in Sneek voor dit werk onvoldoende deskundigheid aanwezig. Waarschijnlijk beval Roodbaard de leverancier aan. Bij de aanleg van de Wandeltuin in Heerenveen in 1842 overlegde Roodbaard over de uitvoering met De Graaf, die ook zorg droeg voor de bouw van een koepel en de brug over de vijver. Zij hadden eerder contact bij de

¹⁰³ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal bestuur, inv. nr. 2020.

¹⁰⁴ Boschma, C., *Thomas Romein, een classicistisch bouwmeester in het Friesland van de negentiende eeuw*. [Leeuwarden], 1964.

¹⁰⁵ Zie noot 103.

¹⁰⁶ Idem.

¹⁰⁷ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur, inv. nr. 158, notulen 28-9-1835, nr. 9.

¹⁰⁸ Archief Gemeentebestuur Harlingen, inv. nr. 3324.

¹⁰⁹ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal bestuur, inv. nrs. 2051, 2052.

inrichting van de tuin van de buitenplaats Jagtlust in Oudeschoot. De Graaf verbouwde in 1833 het huis aldaar en Roodbaard zorgde voor de herinrichting van de tuin.¹¹⁰

Verder kwam Roodbaard in contact met enkele timmerlieden uit Leeuwarden in verband met het bouwen van bruggen, koepels en het plaatsen van hekken voor zijn projecten. Bij de bouw van de overkluizing voor de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden overlegde hij met timmerman Jacob Romein over de uitvoering.¹¹¹ Hij was de vader van de genoemde stadsarchitect Thomas Romein. De samenwerking met timmerman Gerardus Lankhorst voor de bouw van een brug over de vijver van Kingmastate in Zweins is al eerder genoemd.¹¹² Roodbaard had ook contact met Jaane, een zoon van Gerrit van der Wielen. Hij was timmerman en maakte ontwerpen voor de inrijhekkens voor de Algemene Begraafplaats en voor de buitenplaats Oranjestein.¹¹³ Bij het ontwerpen liet hij zich inspireren door een afbeelding in het *Magazijn van tuin-sieraaden* van Van Laar (afb. 25 en 26). Het ligt voor de hand dat hij hierop door Roodbaard was geattendeerd.

Afb. 25. Voorbeeld van een inrijhek. Plaat XCIX in het *Magazijn voor tuin-sieraaden*. G. van Laar, 1802-1809.

Afb. 26. Ontwerp voor het inrijhek van Oranjestein. J. van der Wielen, 1820-1840. Tekening.

De tuinarchitect en zijn leveranciers

Voor het realiseren van de aanleg van de tuinen bestelde Roodbaard de beplanting bij kwekerijen in Friesland en soms in andere provincies. Dat was nodig omdat hijzelf geen kwekerij bezat, in tegenstelling tot andere bekende tuinarchitecten. J.D. Zocher junior was daarentegen wel eigenaar van een kwekerij in Haarlem, genaamd 'Rozenhagen' en H. van Lunteren bezat 'Flora's hof' in Utrecht.¹¹⁴

Roodbaard wendde zich voor zijn bestellingen in de loop van zijn carrière steeds tot een kleine groep van firma's. Hieruit kan men afleiden dat hij over de kwaliteit van de door hen geleverde beplanting tevreden was. Hij kon deze door zijn vroegere ervaringen als hovenier ook goed beoordelen. Bovendien beschikten deze kwekerijen over voldoende voorraden bomen, struiken en planten. De belangrijkste leveranciers in Friesland waren de kwekerij van de firma Wijbren Krijns & Co. te Joure en de twee firma's Bosgra in Bergum.

¹¹⁰ TR, Toegang 42, Memories van successie, inv. nr. 8019, Memories van A.G.C. Wouters en Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 19-11-1832. Zie ook hoofdstuk 6.

¹¹¹ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal bestuur, inv. nr. 2389.

¹¹² Dit blijkt uit een brief van de timmerman aan de eigenaar J.M. van Beyma thoe Kingma. TR, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 314.

¹¹³ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal bestuur, inv. nr. 2389 en Mulder-Radetzky en De Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*, 209.

¹¹⁴ Zie ook: Oldenburger-Ebbers, Carla S., 'De Noord-Nederlandse landschapskunst in de negentiende eeuw', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 32. De Zeeuwse tuinarchitect Pieter Schuppens had ook een kwekerij en ontwierp een aantal tuinen. Zie: Van den Broeke, *Pieter Schuppens*.

De kwekerij van de firma Wijbren Krijns & Co.

De kwekerij van de firma Wijbren Krijns omvatte enkele percelen achter de Midstraat, vlakbij Heremastate en elders in en bij Joure.¹¹⁵ Het bedrijf was in 1749 gesticht door Krijn Wijbrens.¹¹⁶ Na zijn dood vererfde de kwekerij op zijn zoon Wijbren (1750-1824) en dochter Namkje (afb. 27)

Afb. 27. De boomkweker Wijbren Krijns (1750-1824). Anoniem, circa 1810.

Wijbren overleed in 1824 kinderloos, waarna het bedrijf werd voortgezet door zijn neven Krijn, Wijbren en Simon Taconis.¹¹⁷ De firma was de belangrijkste kwekerij in Friesland in de negentiende eeuw. Uit bewaard gebleven dagboeken van de firmanten blijkt dat het bedrijf aan vele cliënten in Friesland, Groningen, Noord-Holland en zelfs in het buitenland heeft geleverd, zoals in Duitsland en Noorwegen.¹¹⁸ Het ging vaak om scheepsladingen bomen. Onder de afnemers waren overheden, leden van de adel, het patriciaat en burgers, die voor hun parken, buitenplaatsen en tuinen veel bestellingen deden. Verschillende klanten brachten persoonlijk een bezoek aan de kwekerij. Een voorname bezoeker was in 1827 de gouverneur van Friesland, J.A. baron van Zuylen van Nijevelt.¹¹⁹ Opvallend zijn de vele contacten met andere kwekers zoals Okke Tietes en Tiete Okkes Bosgra in Bergum en Lambartus Vlaskamp in Dokkum. Handelsrelaties buiten Friesland werden onderhouden met J.P. Leichtenberg, werkzaam bij de Hortus van de Academie in Groningen, C. Ottolander en de firma van Groos & van Nes in Boskoop en zelfs de Neuï uit Ditzumerverlaat in Oost-Friesland.¹²⁰

¹¹⁵ Zie www.hisgis.nl. Behalve de gehuurde terreinen van de familie Vegilin van Claerbergen bezat de firma de percelen Joure A 763 en B 63 (boomkwekerij), voorts percelen wei- en bouwland bij het dorp. De omvang van de kwekerij is daardoor moeilijk vast te stellen.

¹¹⁶ Het jaar van stichting is vermeld in *Hedendaagsche historie of tegenwoordige staat van Friesland*. Amsterdam/Leiden/Dordrecht/Harlingen, 1788, III, 515.

¹¹⁷ Van der Spoel-Walvius, 'Order', 38.

¹¹⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nrs. 6371-6377. Hierin zijn namen van cliënten en hun herkomst vermeld.

¹¹⁹ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6327, d.d. 3-9-1827.

¹²⁰ Met 'van Groos' zal Jacob (1789-1850) of Christiaan van Groos (1775-1853) zijn bedoeld; met 'de Neu': Peter Johannes de Neuï (1790-1848), 'Gärtner' in Ditzumerverlaat. Zie Klaas-Dieter Voss (ed.), *Die Familien der Kirchengemeinde Ditzumerverlaat (1853-1900)*. Aurich, 1999, 191, nr. 1023.

De bekende reiziger Jacob van Lennep heeft in 1823 tijdens zijn rondreis door Nederland met Dirk van Hogendorp ook Joure aangedaan. Hier bezocht hij naast Heremastate de kwekerij van de firma Wijbren Krijns. Hij noemde de grote sortering vruchtbomen en het feit dat de firma tot aan Hamburg leverde. Er waren toen 150 arbeiders in het voor- en najaar werkzaam.¹²¹ Ruim twintig jaar later vermeldde Van der Aa het bedrijf in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*.¹²²

Roodbaard deed gedurende zijn gehele loopbaan veel zaken met de firma Wijbren Krijns. Vanaf 1819 bestelde hij er regelmatig bomen en heesters.¹²³ Hij deed de bestellingen geregeld per brief. Dit valt af te leiden uit de aantekeningen in de dagboeken van het bedrijf.¹²⁴ Vermoedelijk kende hij de naam van de firma al in de periode dat hij in Groningen woonde. De oude firmant Wijbren Krijns leverde daar in 1814 al bomen.¹²⁵ Voor grote projecten in de stad Leeuwarden zoals de Prinsentuin en de Algemene Begraafplaats bestelde Roodbaard bij de firma veel bomen en struiken. De tevredenheid van het stadsbestuur van Leeuwarden over de leveranties leidde steeds tot nieuwe opdrachten voor de kwekerij. Hierbij hebben de aanbevelingen van Roodbaard mogelijk een rol gespeeld. Hij bezocht het bedrijf regelmatig en logeerde soms bij de firmanten, zoals in 1832.¹²⁶ Tijdens zo'n bezoek was het mogelijk om de bestellingen te bespreken en de leveranties op het werkschema van hem af te stemmen. Bij de aanleg van Oranjestein in 1842 noteerde Krijn Sipkes Taconis dat een zeer late levering van heesters naar de mening van de tuinarchitect toch kon worden uitgevoerd.¹²⁷ De boomkwekers gingen ook wel voor besprekingen naar de tuinarchitect in Leeuwarden. Er is één geval bekend dat zij samen met de opdrachtgever van Harstastate, Christiaan Westenberg, hebben overlegd.¹²⁸ Uit de notities van genoemde Krijn Taconis blijkt dat de samenwerking meer was dan het leveren van beplanting. Het is bijzonder dat Krijns' broer Wijbren in 1832 ook een landschapstuin achter zijn huis aan de Midstraat in Joure door Roodbaard liet aanleggen.¹²⁹ Voor de realisering van de aanleg bleef hij enkele dagen in Joure. Uit de dagboeken blijkt dat alle firmanten steeds nauwe contacten onderhielden met de tuinarchitect.

¹²¹ Mak en Matthijsen, *De zomer van 1823*, 161.

¹²² Dit is vermeld in deel 6, (1845), 172.

¹²³ In 1819 leverde de firma Krijns al aan B. Buma voor Borniastate, waar Roodbaard toen werkte. De naam van Roodbaard werd op 28-1-1822 voor het eerst vermeld in de dagboeken van Wijbren Krijns. Zie: TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, Van der Spoel-Walvius, 'Order', 45 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 26.

¹²⁴ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 28-1 en 30-1-1822 en Van der Spoel-Walvius, 'Order', 45.

¹²⁵ Idem, d.d. 22-3-1814.

¹²⁶ Idem, inv. nr. 6373, d.d. 4-5-1832.

¹²⁷ Idem, inv. nr. 6375, d.d. 5-5-1842 en Van der Spoel-Walvius, 'Order', 47.

¹²⁸ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 18-2-1831 en 18-3-1832 en Van der Spoel-Walvius, 'Order', 45, 46.

¹²⁹ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373, d.d. 4-4-1832, Van der Spoel-Walvius, 'Order', 46 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 121.

De kwekerijen van Okke Tietes Bosgra en Tiete Okkes Bosgra

De andere belangrijke leveranciers van het sortiment voor de tuinen van Roodbaard waren de firma's van Okke Tietes Bosgra (1769-1842) en zijn zoon Tiete Okkes Bosgra (1794-1875) in Bergum (afb. 28). Hun namen komen in verschillende rekeningen van projecten van Roodbaard voor.¹³⁰ Waarschijnlijk kende hij de firma's ook al uit zijn Groninger tijd via hun advertenties in de *Groninger Courant*. De kwekerij van O.T. Bosgra was na die van Krijns de grootste in Friesland.¹³¹ De Bosgra's betrokken ook geregeld bomen van de firma Wijbren Krijns.¹³² Zij onderhielden goede contacten met elkaar.¹³³ De firma's leverden aan klanten in Noord-Nederland.¹³⁴ De eerste vermelding van een bedrijf van deze familie dateert uit 1720, toen Freerk Bosgra eigenaar was. Zijn kwekerij was gevestigd aan de Nieuwstad in Bergum, vlakbij de kerk.¹³⁵

Roodbaard had vanaf 1821 contact met de toenmalige eigenaar Okke Tietes Bosgra.¹³⁶ Na zijn overlijden in 1842 zette zijn weduwe het bedrijf voort.¹³⁷ Zijn zoon Tiete begon omstreeks 1822 met een eigen bedrijf.¹³⁸ Bij beide firma's bestelde de tuinarchitect regelmatig (vrucht)bomen, heesters en soms bloemen, zoals voor de Prinsentuin te Leeuwarden.

Afb. 28. De boomkweker Tiete Okkes Bosgra (1794-1875). Foto, circa 1865.

¹³⁰ Zie b.v. de rekeningen van de stad Leeuwarden uit 1824 en 1831 (TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nrs. 2387 en 2389).

¹³¹ Volgens gegevens van het Kadaster hadden de percelen van de kwekerij in 1832 een oppervlakte van ruim 7 HA.

¹³² TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 16-3-1820, 14-11-1821, 2-11-1821 en 1-3-1824; de eerste twee hebben betrekking op Okke Bosgra, de andere op Tiete Bosgra.

¹³³ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371, d.d. 28-6-1820.

¹³⁴ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 13007, akte 6 (1836), inv. nr. 13012, akte 257 (1842), 13027, akte 133 (1854).

¹³⁵ In 1720 werd Freerk Bosgra als eerste uit zijn familie als hovenier vermeld. (TR, Toegang 13-38, R.A. Tietjerksteradeel, inv. nr. 100, p. 548).

¹³⁶ HCL, Toegang 1002, Archief Gemeentebestuur Leeuwarden, inv. nr. 6021. Hierin bevindt zich een rekening met de vermelding dat er een uitgave was voor een reis naar Bergum 'om plantsoen' op te halen. In die tijd was O.T. Bosgra de enige kweker aldaar.

¹³⁷ In een advertentie in de *Leeuwarder Courant* d.d. 28-10-1842 beveelt zij zich als opvolgster van haar overleden man aan.

¹³⁸ Op 26-11-1822 adverteerde hij voor het eerst onder zijn eigen naam in de *Leeuwarder Courant*.

Uit één notitie van Roodbaard blijkt dat hij de voorkeur had voor levering door Okke boven die van zijn zoon Tiete. Het betrof hier de bestelling van een bepaald soort thuja voor de tuin van Heringastate in 1840.¹³⁹ De notitie impliceert dat hij het bedrijf heeft bezocht om het sortiment zelf te bekijken. De weduwe O.T. Bosgra en haar stiefzoon T.O. Bosgra gaven ook catalogi van bomen en heesters uit.¹⁴⁰

Andere leveranciers

Behalve bij de genoemde kwekerijen bestelde Roodbaard bomen, struiken en bloemen bij firma's elders in het land. Zij leverden kennelijk soorten die Krijns en de Bosgra's niet in hun assortiment hadden. Met een aantal kwekerijen heeft hij al vanaf 1824 contact gehad, zoals met de firma H. Ottolander in Boskoop. Vermoedelijk kwam Roodbaard met dit bedrijf in contact via Wijbren Krijns.¹⁴¹ Bij Ottolander bestelde de tuinarchitect een groot aantal vruchtbomen voor Oranjestein.¹⁴² Bloemen haalde hij bij verschillende kwekers. Voor de tuin van Oranjestein leverde Jacob Pieters Leichtenberg, hortulanus van Groningen in 1823 bloemen.¹⁴³ De tuinarchitect kende Leichtenberg via zijn goede vriend Jurjen Walles nog uit de tijd dat hij in Groningen woonde.¹⁴⁴ Hermanus Opten aldaar leverde onder andere maandrozen voor de Wandeltuyn in Heerenveen in 1842 en voor de Brink in Assen in 1845.¹⁴⁵ Ook van de Leeuwarder bloemkweker Rinze Klazes Brink betrok Roodbaard maandrozen in 1840 voor Heringastate.¹⁴⁶ Brink bezat een kwekerij in Leeuwarden en gaf geregeld catalogi van bloemen uit.¹⁴⁷ Hij was specialist in het kweken van dahlia's.¹⁴⁸ Tevens werden in 1825 bestellingen gedaan bij de bekende firma van Hendrik Polman Mooij in Haarlem voor de bloemperken achter het huis bij Oranjestein.¹⁴⁹ In 1838 en 1840 werden bij J.D. Zocher junior in Haarlem bloemen besteld voor Fogelsanghstate, waarvoor wissels (betalingsopdrachten) zijn ingediend.¹⁵⁰ Uit ons onderzoek naar de Prinsentuyn en Oranjestein blijkt dat Christoffel Glijm uit Utrecht respectievelijk in 1841 en 1845 bloemen heeft geleverd.¹⁵¹

¹³⁹ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770; vermeld op de achterzijde van de tekening.

¹⁴⁰ In 1842 is een catalogus (na het overlijden van O.T. Bosgra) gedrukt. (TR, Toegang 323, FA van Eysinga-Vegilin van Claerbergen, inv. nr. 958) Hierin is het aanwezige sortiment aan (vrucht)bomen vermeld.

¹⁴¹ Ottolander bezocht de kwekerij vanaf 1821 bijna jaarlijks, b.v. op 11-9-1821, 16-9-1822, 8-10-1824. TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372.

¹⁴² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 65.

¹⁴³ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 243, d.d. 28-5-1823.

¹⁴⁴ Walles was bevriend met J.P. Leichtenberg, die getuige bij zijn huwelijk was (Groningen, 1816).

Laatstgenoemde was afkomstig uit Ebersdorf in Oostenrijk.

¹⁴⁵ Archief Gemeentebestuur Schoterland, inv. nr. 3865; DA, Toegang 921, Archief stad Assen, inv. nr. 952, art. 83.

¹⁴⁶ TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

¹⁴⁷ Idem.

¹⁴⁸ De firma Brink leverde in 1848 dahlia's aan de eigenaren van Fogelsanghstate in de tijd dat L. Vlaskamp met de uitvoering van de tuinen bezig was. (TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23, d.d. 15-8-1848).

¹⁴⁹ Meertens, *Oranjestein*, 24, heeft aannemelijk gemaakt dat de in 1824 voor Oranjestein gekochte bloemen door de firma H. Polman Mooij waren geleverd in plaats van Zocher, zoals gesuggereerd is in: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 111. Zie ook: HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 69.

¹⁵⁰ TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23. Zie ook: Mulder-Radetzky en De Vries, *Fogelsanghstate*, 47. In het kasboek van A.T.R. Sixma baron van Heemstra zijn op 12 april 1838 en 14 maart 1840 de wissels van Zocher vermeld, wegens de levering van bloemen. Er blijkt niet dat Zocher op Fogelsanghstate is geweest, zoals Van der Laan-Meijer en Ottens, in *Roodbaards Rijkdom*, 151 vermelden.

¹⁵¹ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nrs. 2391 en 2392.

Voor de verbetering van de grond in de perken was haver, kif, mest en klaverzaad nodig, die steeds van plaatselijke leveranciers werden gekocht.¹⁵² Voor de paden gebruikte Roodbaard soms schelpen, zoals bij Oranjestein, waarvoor de firma H. Dalmolen in Heerenveen in 1823 de leverancier was.¹⁵³ Verder werd dit toegepast op de paden van de Algemene Begraafplaats in 1831 en de Prinsentuin in Leeuwarden in 1841.¹⁵⁴ Een andere mogelijkheid was het pad te bedekken met grind. Dit was ook het geval op Oranjestein, waar later een doorgaande laan hiermee werd geplaveid.¹⁵⁵

Het sortiment voor de tuinen werd niet door de opdrachtgevers maar door Roodbaard besteld en vervolgens door de eigenaren betaald, zoals uit hun kasboeken blijkt.¹⁵⁶ In rekeningen en dagboeken van de firma Krijns wordt vermeld dat de bestellingen door Roodbaard zijn gedaan (afb. 29). Dit betekent dat hij na overleg met de eigenaren hierin min of meer de vrije hand had.

Wko.	op order der Heer Roodbaard.	
Maart 23.	50 Stuyke appels	25 00
	10 Italiaansche populieren	4 00
	6 Groene bollen	2 40
	2 Zwarte beuken	3 60
	2 Bonte linden	3 00
	4 Gouden Regen	3 60
	12 Fijne dennen	6 00
	een matt voor inpakking	3 50
	Totaal	43 50

Totaal 11 September 1840
Wybe Krijns en Comp

Afb. 29. Rekening met de notitie 'op order der Heer Roodbaard', ingediend bij de voogden van het Poptagasthuis in Marsum, 1840.

Over de soorten bomen, heesters, planten en bloemen die Roodbaard in zijn ontwerpen toepaste is informatie te vinden op de tekeningen en in archivalia. De laatste betreffen vooral posten in kasboeken en rekeningen. Deze bevatten vermeldingen van bomen als eiken, beuken, elzen, essen, esdoorns, linden en kastanjes. Verder worden naaldbomen genoemd, soms gespecificeerd als dennen, sparren, cypressen en larixen. Opvallend in zijn werk is het gebruik van solitair als bonte esdoorn, grootbladige plataan, zwarte beuk, gele kastanje en tulpenboom. Soms zijn er treurvarianten bij waterpartijen geplant als treures en treurwilg.

¹⁵² HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 243. De leveranciers aan bijvoorbeeld Oranjestein kwamen uit Oranjewoud, Heerenveen en de Knipe.

¹⁵³ HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 243.

¹⁵⁴ TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2389 (1831) en 2391 (1841).

¹⁵⁵ Op de kaart van de tuin uit circa 1875 is dit aangegeven. Zie hoofdstuk 6, casus Oranjestein.

¹⁵⁶ Zie bijvoorbeeld TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

Roodbaard paste regelmatig een groep populieren als markering of als beschutting van een bank of prieel toe. Een enkele keer plantte hij een bijzonder soort thuja, namelijk een arbor vitae of levensboom die een hoge ouderdom kon bereiken. Hiervan is bekend dat er één bij Heringastate en één bij Kingmastate heeft gestaan.

Conclusie

Voor het begrijpen van de werkwijze van Roodbaard was het noodzakelijk om de schaarse gegevens te toetsen aan de informatie over andere tuinarchitecten die de landschapsstijl toepasten. Op basis hiervan hebben wij de werkwijze gereconstrueerd. Roodbaard was niet alleen ontwerper, maar was vaak ook betrokken bij de uitvoering van de aanleg als een manager avant la lettre. Dit zien wij bijvoorbeeld niet bij Repton, die wel de *Red Books* vervaardigde, maar zich niet met de uitvoering bemoeide.¹⁵⁷

In het begin van een project verkende Roodbaard nauwkeurig de locatie. Hierin zouden wij een parallel kunnen trekken met het belang dat Capability Brown hechtte aan de perfecte kennis van de locatie.¹⁵⁸ Zowel Brown als Repton reisden veel door Engeland om met de opdrachtgevers te overleggen. Dit was ook het geval bij Roodbaard, maar alleen in het noorden van Nederland. Dit kan worden afgeleid uit notities van zijn relaties.¹⁵⁹ Op deze manier kon hij zijn contacten onderhouden en uitbreiden om nieuwe projecten te kunnen binnenhalen.

In het werk van Roodbaard zien wij overeenkomsten met dat van Repton vanwege het toepassen van het pittoreske in het ontwerp en de kleurvariatie van bomen en heesters. De Duitse tuinarchitect J.G.G. Schoch heeft het belang hiervan ook benadrukt, evenals later zijn collega F.L. von Sckell.¹⁶⁰ Het gebruik van schilderachtige effecten en het spelen met lijnen in de structuur van de tuin karakteriseert het werk van Roodbaard, evenals de toepassing van belangrijke zichtlijnen. Wanneer wij kijken naar de verschillende fasen in de uitvoering van de aanleg, dan blijken er overeenkomsten te zijn met hetgeen is gepubliceerd door de 'Schrijver van Flora'.¹⁶¹ Met zijn werkwijze heeft Roodbaard op terreinen met een beperkte omvang het maximale resultaat in de landschapsstijl weten te bereiken. Hij was een meester in het variëren van vormen en effecten.

Zijn formuleringen op de tekeningen laten een gebrekkig taalgebruik zien, maar hij wist zijn ideeën aanschouwelijk te maken. Alles overziend kan Roodbaard worden gezien als een 'kijker', meer dan een lezer. Hij was meer een man van de praktijk dan een theoreticus.

¹⁵⁷ Loudon, *An Encyclopaedia*, 80.

¹⁵⁸ Stroud, *Capability Brown*, 157.

¹⁵⁹ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6373 b.v. op 4-5-1832.

¹⁶⁰ Schoch, *Versuch einer Anleitung*, 7 en Von Sckell, *Beiträge zur bildenden Gartenkunst*, 112.

¹⁶¹ Schrijver van Flora, *Nederlandsche tuinkunst*.

8. Receptie en invloed op andere tuinarchitecten

Inleiding

Receptie van en kritiek op het werk van tuinarchitecten in de landschapsstijl vond al in de achttiende eeuw plaats. Dat gold met name voor Engeland. Dat is niet verbazingwekkend aangezien deze tuinen daar in groten getale waren aangelegd waarbij na verloop van tijd de kwaliteit van het ontwerp niet meer gehandhaafd werd. Als voorbeeld noemen wij de buitenplaatseigenaren en liefhebbers van de tuinkunst U. Price en R.P. Knight, die zich in publicaties negatief over de scheppingen van Lancelot Brown en zijn navolgers uitlieten.¹ In de negentiende eeuw bleef men het werk van Brown en Repton en hun navolgers kritisch volgen. Onder andere de bekende publicist en tuinarchitect J.C. Loudon bestudeerde en becommentarieerde hun werk.²

De receptie van de landschapsstijl in Duitsland verliep via reizigers die vanuit Engeland teruggekeerd op het continent over hun observaties en bevindingen publiceerden, zoals H. von Pückler-Muskau.³ Zijn observaties riepen veel reacties op bij vakgenoten en landgoedeigenaren.⁴ Hij is voorgegaan door theoretici die al in de achttiende eeuw publicaties uitbrachten, zoals C.C.L. Hirschfeld.⁵ Verder voerde men in Duitsland in de tweede helft van de achttiende eeuw debatten over de tuinkunst en over theoretische werken.⁶

In Nederland was L.A. Springer bekend van zijn publicaties over de tuinkunst in het algemeen en de landschapsstijl in het bijzonder. Hij leverde commentaar op het toepassen van deze stijl in kleine tuintjes.⁷ Hij onderkende en waardeerde het werk van zijn voorganger J.D. Zocher junior.⁸ Hij bleef deze stijl tot in de twintigste eeuw propageren.⁹

In de tijd dat Zocher werkzaam was, werkte Roodbaard als tuinarchitect in het noorden van Nederland, waar hij tientallen tuinen en openbare parken heeft aangelegd. Ze vormden opvallende groene elementen in het landschap en binnen de bebouwde kom. Deze tuinen trokken de aandacht van reizigers en schrijvers. De vraag is of er een verschil is waar te nemen tussen de beschrijving en waardering van tuinen in de openbare ruimte en die van particulieren. Wij zochten naar reacties tijdens Roodbaards loopbaan en na zijn overlijden, toen zijn scheppingen in volle wasdom konden worden aanschouwd.¹⁰ Hoe de receptie van bezoekers van landschapstuinen in Noord-Nederland was, werd door ons onderzocht.¹¹

Verder stelden wij ons de vraag of Roodbaard op- of navolgers had, zoals zijn vakgenoten J.D. Zocher junior en H. van Lunteren die hadden. Hebben zijn ontwerpen een aantrekkingskracht op andere tuinarchitecten uitgeoefend? Werden deze gekopieerd of door vakgenoten gebruikt? Voorts is het van belang om na te gaan of Roodbaard invloed had op contemporaine of latere ontwerpers.

¹ Zie verder hoofdstuk 2 en Finch & Woudstra (eds.), *Capability Brown, Royal Gardener*, 201.

² Loudon, *The landscape gardening and landscape architecture*, b.v. 334.

³ *Parkomanie*, 14.

⁴ Idem.

⁵ Schweizer en Winter, *Gartenkunst in Deutschland*, 367. Zie ook hoofdstuk 2.

⁶ Idem.

⁷ Springer, L.A., *Bibliographisch overzicht van geschriften*, 70.

⁸ Moes, L.A. Springer, 193.

⁹ Idem, 195.

¹⁰ Zie ook hoofdstuk 6.

¹¹ Hier hebben wij aandacht besteed aan de tuinen die in hoofdstuk 6 niet als casus zijn beschreven.

Reizigers en schrijvers over Roodbaards werk

Openbare parken in Leeuwarden

Voor de receptie van het werk van Roodbaard zijn we aangewezen op uitlatingen van publicisten en reizigers. Al in 1836 schreef Eekhoff met waardering over Roodbaards ontwerp voor de Prinsentuin. Hij noemde deze ‘een sieraad van Leeuwarden, als eene zeldzaamheid in Nederland’.¹² Verder vermeldde hij in zijn belangrijke uitgave *Geschiedkundige Beschrijving van Leeuwarden* andere projecten van Roodbaard, zoals de Algemene Begraafplaats en de aanleg op de oude bolwerken aan de noord-, west- en zuidzijde van de stad.¹³ Hij prees zijn werk als volgt: ‘In één woord door gepaste afwisseling en velerlei geboomte en heestergewas trachtte de kunst de schoonheden der natuur in bepaalde uitgestrektheid zoveel mogelijk te volgen ... Dit doel werd zeker in alle opzichten bereikt en mogt deze schoone verandering algemeen bijval verdragen’.¹⁴

In de publicatie *Twaalf Gezigten op den voornaamste gebouwen en beplantingen* uit 1849 maakte Eekhoff melding van de gerealiseerde nieuwe stadswandeling van Leeuwarden. Opvallend zijn de woorden die hij wijdde aan de Zuider-Plantage ten westen van de in 1835 afgebroken Wirdumerpoort. Hij schreef: dat ‘deze bevallige wandelplaats ... na een genot van reeds vijftien jaren, voor ons het bekoorlijke der nieuwhed nog niet (heeft) verloren’.¹⁵ Een andere contemporaine auteur met het pseudoniem ‘Den Oude van het Meer’ liet zich daarentegen negatief over het werk van Roodbaard uit. Hij vergeleek de Prinsentuin met het bolwerk van Utrecht van J.D. Zocher junior. Roodbaard kon volgens hem niet met Zocher wedijveren. Hij duidde de Prinsentuin zelfs smalend als ‘eene Noord-Hollandsche theetuin’ aan.¹⁶

Tijdens de aanleg tussen 1843 en 1847 besteedden ook enkele kranten aandacht aan de verschillende grote projecten van de tuinarchitect ter verfraaiing van de stadswallen. In 1845 meldde de *Leeuwarder Courant* dat de stadswal aan de zuidelijke rand van de stad door Roodbaard zou worden aangelegd, ‘die met den aanleg der vroegere beplantingen zooveel eer heeft ingelegd’ (afb. 1).¹⁷ Verder werd vermeld dat Roodbaard van deze verandering een tekening bij het stadsbestuur had ingeleverd.¹⁸ Het ontwerp is helaas niet bewaard gebleven. Twee jaar later behandelde een artikel in de *Provinciale Friesche Courant* de uitvoering van de aanleg aan de genoemde wallen en bij de Verlaatsdwinger, Hier vandaan had de wandelaar een mooi uitzicht over de omgeving. De dwinger (bastion) aan de zuidkant van de stad was zeer hoog, zoals de hoofdingenieur A.C. Kros in 1847 in een brief aan het stadsbestuur van Leeuwarden opmerkte. Op een afbeelding uit 1868 is deze weergegeven (zie afb. 9 in hoofdstuk 7).¹⁹ De auteur van het genoemde krantenartikel formuleerde in de toen gebruikelijke bewoordingen dat men van ‘de kundige Roodbaard’ een mooi ontwerp verwachtte op basis van zijn eerdere ‘wandelingen om de stad’.²⁰ Ook een ander project, de

¹² Eekhoff, *Geschiedenis van den Stads- of Prinsentuin*. [Leeuwarden], 1836, 12.

¹³ Eekhoff, *Geschiedkundige beschrijving*, II, 316 e.v.

¹⁴ Idem, 316.

¹⁵ Eekhoff, *Twaalf gezigten op de voornaamste gebouwen en beplantingen der stad Leeuwarden in den tegenwoordigen tijd*. Leeuwarden, 1849, 33.

¹⁶ ‘Brokken uit het dagboek van den Oude van het Meer’, in: *Arnhemsche Courant*, 6-2-1836. Het is niet bekend wie achter het pseudoniem schuilde.

¹⁷ *Leeuwarder Courant*, 18-11-1845.

¹⁸ Idem.

¹⁹ Dit meldde de hoofdingenieur van waterstaat ir. A.C. Kros in 1847 in een brief aan het stadsbestuur van Leeuwarden: TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur, inv. nr. 2020.

²⁰ *Provinciale Friesche Courant*, 21-3-1847.

aanleg van de Verswatervijver, werd door Eekhoff met waardering genoemd. Uniek is dat hij ook het ongenoegen van Roodbaard over het toevoegen van een kruitmagazijn aan zijn ontwerp heeft opgetekend.²¹ Een waardevolle mededeling omdat deze de persoonlijke opvatting van de tuinarchitect weergeeft. Het lijkt een unieke rechtstreeks uit zijn mond opgetekende opmerking te zijn.

Afb. 1. Gezicht op de Zuiderplantage in Leeuwarden met de aanleg van Roodbaard. P. Blommers naar Izaak Reijnders, 1850, litho.

Openbare parken elders in Friesland

Beschrijvingen van andere openbare parken van Roodbaard dateren voor een deel uit de periode na 1850. De auteurs gaven een situatie weer van kort na de aanleg. Deze parken zijn inmiddels of verdwenen of geheel heringericht.

De zogenaamde Engelse Tuin in het hoog gelegen bolwerk in Harlingen werd in 1855 door de auteur van topografische werken J.L. Terwen als aangename openbare wandeling aangeduid.²² Het in 1843 aangelegde park met de toen nog relatief jonge beplanting heeft de schrijver kennelijk bekoord. Ruim vijftig jaar later, in een Engelstalige gids, wordt de tuin genoemd als 'a fine plantation'. Voorts worden 'the tall trees, the path gravelled, the lawn mown, fine flower-beds' vermeld evenals 'the smell of the flowers and the fine view of the surrounding villages'.²³ Een deel van de aanleg is zichtbaar op enkele ansichtkaarten (afb. 2).

²¹ Eekhoff, W., 'Voorheen en thans. Het vroegere kruidmagazijn te Leeuwarden', in: *Nieuwe Friesche Volksalmanak* 11 (1863), 142.

²² Terwen, *Het koninkrijk*, 776.

²³ *Illustrated guide of Harlingen, Leeuwarden and Franeker*. Harlingen, 1907, 21.

Afb. 2. De zogenaamde Engelse Tuin in Harlingen, waar slingerpaden grasvelden met bloemperken insluiten. Ansichtkaart, circa 1900.

Over de verdwenen gemeentelijke wandeltuin achter Oenemastate in Heerenveen is door Van der Aa in 1844, kort na de aanleg, vermeld dat deze ‘belooft zeer fraai te zullen worden’.²⁴ Van de inrichting van de tuin is slechts een summiere beschrijving van A. Aartsma voorhanden.²⁵ Er wordt gerept over ‘een vijver met bruggetje en er omheen bloemperkjes en werkelijke wandelpaden’ (afb. 3).

Afb. 3. De wandeltuin in Heerenveen met slingerpaden, vijver, brug en koepels. Kadastrale kaart, 1843. Detail.

Meer waardering uitte Van der Aa in 1847 voor de aanleg van het bolwerk bij de Noorderpoort in Sneek, de huidige Prins Hendrikkade, dat deels was afgegraven en van een groene wandeling voorzien. Over het oude kerkhof bij de Grote (Martini)kerk aldaar schreef

²⁴ Van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek*, V, 295.

²⁵ Aartsma, *Heerenveen omstreeks 1875 en later*, 19.

hij dat het tot 'eene aangename wandelplaats (werd) herschapen met bomen (en) heesters en bloemen.'²⁶

Over De Nieuwe Aanleg in Wolvega treffen wij een beschrijving aan in de *Geïllustreerde Gids van Wolvega* uit 1917, toen de aanleg al tot volle wasdom was gekomen. Hier leest men over de 'Kom, die zich na een paar bevallige bochten in het eind verwijdt tot een spiegellende heldere watervlakte (afb. 4). Tal van banken bieden den wandelaar een aangenaam zitje onder geurende dennen en sparren of tusschen het lagere houtgewas'. De tekst geeft de essentie van Roodbaards ontwerp weer. Ten slotte werd het mooie uitzicht geprezen.²⁷

Afb. 4. In de brede vijverkom weerspiegelen zich de bomen van De Nieuwe Aanleg in Wolvega. Ansichtkaart, 1906.

Buitenplaatsen

Over de aanleg van de tuinen bij buitenplaatsen zijn de beschrijvingen vaak summier, omdat de reizigers vanaf de openbare weg slechts een beperkt zicht op de buitens hadden. De meeste waren niet of zeer beperkt toegankelijk. Zo wijdde een anonieme dichter in 1826 een romantisch gedicht aan de aanleg van Roodbaard in het Koepelbos van Vredewoud in Oldeberkoop (zie bijlage 16). Hij ondertekende zijn werk slechts met de initialen L.V. Wie achter deze letters schuil gaat, is tot nu toe niet achterhaald. Hij of zij schreef zijn of haar lovende dichtregels op een mooie zomeravond op 18 juni 1826, zittend in de nieuw gebouwde koepel op het eiland in de vijver (afb. 5). De dichter begon met een vergelijking van het bos met de Engelse tuinaanleg van Bagno bij Steinfurt, die aan het einde van de achttiende eeuw goed bezocht werd door Nederlanders.²⁸ Hij prees de fraaie aanleg met heldere beek en bos, waarbij de auteur Roodbaards niet te evenaren kunst eert, 'die 't nuttige steeds met 't vermaaklijke wist te paaren'. Verder dankte de poët de eigenaar van Vredewoud, de grietman Jan Albert Willinge, voor het genoegen dat het vertoeven in het Koepelbos de

²⁶ Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek*, X, 505.

²⁷ *Geïllustreerde gids voor Wolvega en omstreken*. Wolvega, 1917, 13, 14. Zelfs in 2018 is het werk van Roodbaard zodanig gewaardeerd, dat een aangrenzend laantje de naam 'Roodbaardpad' kreeg. Zie *Stellingwerf*, 1-6-2018.

²⁸ Meulenkamp, Wim, 'De Diogenes-ton als tuinornament in Europa aan het eind der achttiende eeuw: Duitsland, Zweden, de Nederlanden', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, 20 (2011) nr. 1, 37.

bezoeker verschaftte.²⁹ Reizigers merkten later de mooi aangelegde bossen met waterpartijen en ‘wandelingen’ op.³⁰

Afb. 5. Vijver met koepel op het eiland in het bos van Vredewoud in Oldeberkoop, dat in 1826 in een gedicht is beschreven. Kadastraal minuutplan, 1828. Detail.

Over de receptie van de aanleg van Heremastate in Joure is meer informatie voorhanden. Eekhoff noteerde in 1835 tijdens een bezoek aan Heremastate dat hij genoot van ‘het schoone gezigt hetwelk ons de zoogenaamde berg met een houten spits bood’. Deze waren overblijfselen van de formele tuin, die deels door Roodbaard was heringericht. Verder noemde hij de aanleg met de ‘wouden, velden en meren’.³¹ Hij bedoelde de afwisseling van dichte bosdelen en open velden, verder de verschillende waterpartijen (afb. 6).³² Tijdens zijn reis door Friesland passeerde Eekhoff in 1835 ook de gecombineerde aanleg van Ontwijk en Brouwershave in Oranjewoud. Hem vielen ‘de uitgestrekte plantsoenen’ op.³³

Afb. 6. Gezicht op de verdwenen landschappelijke tuin voor Heremastate in Joure. Foto, circa 1900.

²⁹ Leeuwarder Courant, 18-3-2011 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 127. De koepel is in 1894 gesloopt en veel later door een andere vervangen. Nu herinnert aan die plaats een modern kunstwerk.

³⁰ Eén van hen was in 1855 J.L. Terwen, in: *Het koninkrijk der Nederlanden*, 741.

³¹ TR, Toegang 347, Verzameling Handschriften afkomstig van de Provinciale Bibliotheek, nr. 639.

³² Mulder-Radetzky, Rita, ‘Het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen als rijke bron voor beeldmateriaal over huizen en tuinen van de Friese adel’, in: *It Beaken* 75 (2013) nr. 1 / 2, 65-83.

³³ Eekhoff, W., Herinneringen betreffende een voetreis door het zuidelijk gedeelte van Friesland gedaan op den 23-26 mei 1835. (TR, Toegang 347, Verzameling handschriften afkomstig van de Provinciale Bibliotheek), inv. nr. 639.

Vijf jaar later beschreef hij de aanleg iets uitgebreider: ‘Met water doorsneden aan de overzijde van de weg ... die zich door een wandelbosch van jong hout tot den zandweg uitstrekt’.³⁴ De tweede beschrijving is bijzonder omdat deze de intussen meer tot wasdom gekomen aanleg weergeeft. Verder bezocht Eekhoff in 1848 Weidum en noteerde hij dat de beplantingen aan de west- en zuidzijde van het terrein van Borniastate werden gewijzigd.³⁵ Hiermee bedoelde hij de uitbreiding van de bestaande aanleg, die al in 1819 door Roodbaard was ontworpen. De naam van de ontwerper noemde hij echter niet.

Wat de receptie van het werk van Roodbaard in Groningen betreft, hebben wij alleen informatie over de Fraeylemaborg gevonden. De uitbreiding van de landschappelijke tuinaanleg bij de borg wordt in 1841 door T.P. Tresling vermeld.³⁶ Hij noteerde dat het terrein met ‘nieuwe wandelingen en schoone graanvelden ingericht zal worden’. De auteur, advocaat en letterkundige, werkte mee aan het overzichtswerk *Beschrijving der Nederlanden*, waarin deze tekst is opgenomen.³⁷ Na de uitbreiding is de tuin in het *Aardrijkskundig Woordenboek* lovend beschreven: ‘waar kunst en smaak met de natuur hebben gewedijverd om den wandelaar te bekoren’.³⁸ Het citaat verwijst naar de aanleg, waarvoor Roodbaard een presentatietekening heeft vervaardigd.³⁹ Ook de bekende dominee-reiziger J. Craandijk schreef omstreeks 1880 prijzend over ‘de kloeke, forsche hout rondom en achter den burght’. Hij roemde de aanleg met de woorden ‘Hier en daar wisselt een vijver, of een ruim grasperk, of, aan den zoom van het bosch een uitzigt op bebouwde velden, het digt ineen gegroeide houtgewas af’.⁴⁰ Met deze beschrijving wees Craandijk op de voor Roodbaard karakteristieke elementen in de landschappelijke aanleg.

Een andere bron voor het beleven van de aanleg van Roodbaard bij een buitenplaats bieden aantekeningen van eigenaren of hun familieleden. Dat gold bijvoorbeeld voor jonkvrouwe Jeanne van Andringa de Kempnaer (1858-1926). Zij legde omstreeks 1920 haar herinneringen aan de verblijven bij haar moeder op Harstastate in Hogebeintum in de jaren zeventig van de negentiende eeuw vast.⁴¹ Haar beschrijving meldt dat ‘binnen het hek links een aardig boschje waarin een goudvischvijver, thans veranderd in groentetuin ... ‘ lag. Zij vervolgde haar relaas met het noteren van de laan met lindebomen die op een dwarssingel uitliep, waar een tweede hek stond. De Kempnaer repte ook over de gracht met brug, het voorplein voor het huis en een aardige stenen koepel waar de familie wel eens thee dronk. Verder noemde zij de tuin met bloemperken (afb. 7), een grote bleek binnen de grachten en de grote hof met vruchtbomen. Tussen de bomen lagen wandelpaden. Jeanne beschrijft de aanleg van Roodbaard zonder zijn naam te noemen. Haar beschrijving is relevant omdat daaruit een mening over de tuinaanleg van de dochter van de eigenaar naar voren komt.

³⁴ Eekhoff, *Handboekje*, 78.

³⁵ Eekhoff, W., ‘Proeve’, in: Handschriften voormalige Provinciale Bibliotheek, Hs 629.

³⁶ Zijn vader T. Haakma Tresling heeft Roodbaard al in 1814 ontmoet, in verband met de financiële afwikkeling van de nalatenschap van Jacobus van der Steege (zie hoofdstuk 3).

³⁷ *Beschrijving der Nederlanden*, 293.

³⁸ Van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek*, X, 434.

³⁹ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 167. Zie ook hoofdstuk 7 van deze dissertatie, waar de onlangs gevonden schets (afb. 8 aldaar) wordt beschreven.

⁴⁰ Craandijk, J., *Wandelingen door Groningen en Drenthe*. Haarlem, 1879-1880. Herdruk, Groningen, 1978, 44.

⁴¹ Tresoar, Toegang 329-02, FA van Andringa de Kempnaer, inv. nr. 650.

Afb. 7. De voortuin met slingerpaden en bloemperk bij Harstastate in Hogebeintum. Foto, omstreeks 1900.

Kort na het overlijden van Roodbaard schreef Th. F. Uilkens (1812-1891) met veel waardering over hem. De auteur was predikant, richtte een maatschappij van land- en tuinbouw op en ontwierp een proeftuin in de landschapsstijl in Wehe in Groningen, die toen landelijk bekendheid genoot.⁴² Bij zijn pastorie bezat hij een fraai aangelegde tuin. Uilkens was in zijn tijd een bekende publicist op het gebied van land- en tuinbouw.⁴³ In zijn boek *Over het aanleggen van parken en bloemtuinen* uit 1854 prees hij Roodbaard 'aan wien ons Vaderland te dezen opzichte de grootste verplichting heeft, en wiens onuitputtelijk vernuft zoo lang geroemd zal worden, als deze wijze van aanleggen wederom voor eene andere plaats gemaakt zal hebben'.⁴⁴ Het valt op dat alleen hij Roodbaard als ontwerper van landschapstuinen noemt, maar de door hem aangelegde tuinen en parken niet beschrijft. In zijn publicatie *Geschiedenis der tuinbouw in Nederland* uit 1855 herhaalde Uilkens woordelijk zijn waardering.⁴⁵ In zijn beschrijving van de landschapsstijl, gebruikte hij de naam 'Engelsche tuinen', die Roodbaard toepaste.⁴⁶ Hij heeft de tuinen van de tuinarchitect zelf bezocht. Eén daarvan was de Prinsentuin, die hij in zijn boek als 'een waardig gedenkteken van onze vernuftigen Roodbaart' aanduidde.⁴⁷ Verder ligt het voor de hand dat Uilkens de door hem ontworpen tuin van Ekenstein kende aangezien zijn zoon Johannes sinds 1836 eigenaar van het naburige buiten Rusthoven was.⁴⁸

⁴² Scholtens, *Het boeren erf*, 33. Zie ook: Botke, *Boer en Heer*, 334, 335.

⁴³ *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*, X, 1068-1069.

⁴⁴ Uilkens, Th.F., *Over het aanleggen van parken en bloemtuinen*. Amsterdam, 1854, 3. Ook geciteerd door Van der Laan-Meijer en Ottens, in *Roodbaards rijkdom*, 23, waar het woord 'onuitputtelijk' is vervangen door 'onuitsprekelijk' en het woord 'geroemd' door 'genoemd'.

⁴⁵ Uilkens, Th.F., *Geschiedenis van den tuinbouw in Nederland en overzicht van die in de verschillende staten van Europa*. Groningen, 1855, 11.

⁴⁶ Zie noot 44.

⁴⁷ Uilkens, *Geschiedenis van den tuinbouw*, 46.

⁴⁸ Formsma, Luitjens-Dijkveld Stol en Pathuis, *De Ommelander borgen*, 491.

De aantrekkingskracht van Roodbaards ontwerptekeningen op tijd- en vakgenoten

Enkele ontwerptekeningen van Roodbaard werden belangrijk genoeg gevonden om er kopieën van te maken. Dit was ook het geval met ontwerpen van J.D. Zocher junior.⁴⁹ Het doel was waarschijnlijk om vaardigheden in het maken van ontwerpen te ontwikkelen. Enkele voorbeelden hiervan zijn bewaard gebleven. Wij hebben deze bestudeerd om te achterhalen voor welk doel zij hebben gediend.

Een jonge kopiïste

Onlangs hebben wij een kopie van een tekening voor een klein moestuintje bij de Fraeylemaborg in Slochteren ontdekt, dat volgens een negentiende-eeuwse notitie op de achterzijde door Roodbaard was ontworpen (afb. 8). De genoemde schets is getekend naar zijn ontwerp, zoals reeds is besproken. (Zie afb. 5 in hoofdstuk 5). Deze toont een rechthoekig perceel met slingerpaden die perken met heesters, planten en groentenbedden insluiten.⁵⁰ De planten en groenten worden per vak aangegeven. Zo krijgen we een volledig beeld van de invulling van de perken, waarbij de soorten op de oorspronkelijke tekening zijn weergegeven.

Afb. 8. Het moestuintje van 'Annette' bij de Fraeylemaborg in Slochteren. Anoniem, naar L.P. Roodbaard, circa 1821.

Op de achterzijde van de schets van Roodbaard is later aangetekend dat het gaat om de ‘tuin op Slochteren van Annette’. Wie was deze Annette? Zij is door ons geïdentificeerd en heette Anne Rolline Catherine Marie Cornets de Groot (1807-1833), die in de familie bekend was als Annette. Haar moeder was Louise Catherina Hora Siccama, een zuster van Rolina, die met Bernhardus Buma was getrouwd.⁵¹ Dit echtpaar kwamen we al eerder tegen. Een andere oom

⁴⁹ Moes, *L.A. Springer*, 114.

⁵⁰ KB, KW, CdG 346-03.

⁵¹ Zie website Alle Groningers (allegroningers.nl) en Mulder-Radetzky en De Vries, *Weidum, dorp van staten*, 55.

van Annette was jhr. Willem Hora Siccama, president van de Tekenacademie te Groningen, waar Roodbaard studeerde.⁵² Op de Fraeylemaborg woonden haar oom jhr. Johan Hora Siccama en tante Hermanna de Sandra Veltman. Omdat haar ouders in Batavia verbleven, logeerde Annette tussen 1819-1823 op de borg. Op haar dertiende verjaardag kreeg het meisje een 'zeer lief harkje, schoffeltje en schopje'.⁵³ Waarschijnlijk speelde zij in het moestuintje met het speelgoed-gereedschap. In ieder geval noteerde Annette in 1821 in het Frans dat zij veel te doen had in haar tuin.⁵⁴ Een familielid vond het kennelijk belangrijk genoeg om in een eenvoudig schetsje de tuin die door Roodbaard is aangelegd, te kopiëren en te bewaren.

Melle Vroom

De waardering van het werk van Roodbaard blijkt uit een duidelijke aantrekkingskracht van zijn tekeningen op vakgenoten. De vroegste bekende ingekleurde kopie van een tekening van hem is door Melle Vroom (1829-1913) vervaardigd. Hij was een lid van het gelijknamige hoveniersgeslacht in Groningen en ontwierp zelf ook verschillende tuinen.⁵⁵ De kopie is voorzien van de titel 'Plan van aanleg volgens L.V. Roodbaard' (afb. 9). De voorletters van de tuinarchitect zijn niet goed overgenomen. Tot nu toe is vermoed dat Melle's zoon Jan Vroom senior (1855-1923) de kopie in 1880 heeft vervaardigd.⁵⁶ Een vergelijking van het handschrift met dat van Jan Vroom wees uit dat hij niet de maker van de kopie kan zijn. Verder onderzoek wees naar de hand van zijn vader Melle.⁵⁷

De kopie naar de tekening van Roodbaard toont de typische kenmerken van een ontwerp van zijn hand. De slingerpaden sluiten de voor hem karakteristieke ovale en boonvormige gazons in, met perken waarin bomen, heesters, bloemen en moestuinen zijn gepland. De randen van het langwerpige perceel zijn met hakhout en vruchtbomen dichtgezet. Achterin de tuin is een goudviskom gegraven met een in een dichte beplanting verdwijnende 'beek', zoals in de legenda is aangegeven. Dezelfde idee paste Roodbaard bij Ekenstein toe (zie afb. 47 in hoofdstuk 6). De gebruikte solitaires en vruchtbomen komen overeen met de keuze die de tuinarchitect elders toepaste, zoals platanen, acacia's en populieren.

De ongedateerde tekening is van een legenda voorzien. Wij hebben een poging gewaagd om na te gaan voor welke tuin het ontwerp is vervaardigd. Gezocht is naar plattegronden met weergave van landschapstuinen die gelijkenis vertonen met de kopie. Uiteindelijk vermoeden wij dat het ontwerp voor de tuin van belastingcontroleur Nicolaas G. Servatius (1793-1870)

e.v.

⁵² Zie hoofdstuk 3.

⁵³ KB, KW, CdG 346.

⁵⁴ Idem; de complete tekst luidde : 'Le printemps me donne beaucoup à faire dans mon jardin, qui a déjà assez bonne mine'.

⁵⁵ Oldenburger-Ebbers e.a., *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur, Deel Noord*, 211-212.

⁵⁶ De tekening wordt bewaard bij de Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Vroom, inv. nr. 45.400.01 en is daar geregistreerd als een kopie van de hand van J. Vroom. Zie ook Schöne en Bakker-Weenink, 34-34 en Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 27, die ook J. Vroom als de maker noemen. Het handschrift op de tekening is zeker niet van hem.

⁵⁷ Het handschrift van Jan Vroom is te vinden op tekeningen bij de Special Collections, Wageningen University & Research – Library, dat van zijn vader in geboortekten van zijn kinderen in de Burgerlijke Stand, b.v. 1882, 1883, 1887.

Afb. 9. De ontwerptekening van L.P. Roodbaard van een tuin in Assen. Kopie door Melle Vroom, circa 1880.

aan de Vaart Zuidzijde in Assen het meest in aanmerking komt. Op de plattegrond van J. Kuyper uit 1868 zijn de tuin en de vijver met een landschappelijke aanleg op schematische wijze weergegeven (Zie afb. 10).

Afb. 10. De schematische weergave van de tuin met vijver van N.G. Servatius is links onder de vaart weergegeven. Detail van de plattegrond van Assen, J. Kuyper, 1868.

Het oorspronkelijke ontwerp van Roodbaard dateert waarschijnlijk van omstreeks 1827, toen Servatius zich hier had gevestigd.⁵⁸ Hoe Vroom de tekening onder ogen kreeg is niet meer na te gaan. De huidige verblijfplaats is niet bekend. De kopie is vóór 1881 te dateren, omdat het woonhuis er nog op is weergegeven. Het gebouw is omstreeks die tijd afgebroken.⁵⁹ Het is niet duidelijk of Vroom de tekening als een soort vingeroefening gebruikt heeft of dat hij deze nodig had bij het aanpassen van de tuin.

Leonard Springer

De meest bekende onder de vakgenoten die Roodbaards tekeningen kopieerde was Leonard Anthony Springer.⁶⁰ Deze tuinarchitect heeft vele tuinen verspreid over het land ontworpen. Hij maakte gedurende zijn gehele carrière diepgaande studie van de tuinkunst. Springer bezat een omvangrijke tuinhistorische bibliotheek, die hij tussen circa 1875 en 1940 aanlegde.⁶¹ Verder beschikte hij over een grote collectie tekeningen. Hij vond vooral situatietekeningen en plattegronden van zeventiende- en achttiende-eeuwse tuinen belangrijk.⁶² Tekeningen uit andere perioden probeerde hij zoveel mogelijk aan te kopen of zelf te kopiëren. Zo maakte hij kopieën van werk van negentiende-eeuwse vakgenoten zoals J.D. Zocher junior, C.E.A. Petzold en L.P. Roodbaard.⁶³ Zelf publiceerde hij ook in vele vakbladen zoals in *Buiten*, *Floralia* en *Onze Tuinen*.⁶⁴ In zijn artikelen beschreef Springer vele historische tuinen en de achtergrond van de ontwikkeling van de tuinaanleg. Een belangrijke publicatie van hem was *Bibliographisch overzicht van geschriften, boek- en plaatwerken op het gebied der tuinkunst* uit 1936, waarin een overzicht van de literatuur op dit gebied in Nederland tot dat jaar werd geboden. Springer kan als de eerste tuinhistoricus in Nederland worden beschouwd.

De eerste keer dat hij met het werk van Roodbaard in aanraking kwam was in 1913 in verband met de wijziging van de tuin van het buiten Lyndenstein in Beetsterzwaag. De tekeningen van Roodbaard werden bij de opdrachtgever, de Cornelia-Stichting, aldaar bewaard. Het huis werd toen als kinderziekenhuis ingericht. De tuin is vervolgens door Springer heringericht met behoud van de bestaande vijver en enkele paden.⁶⁵ Hij kopieerde Roodbaards tekening waarop zowel de tuin bij het huis als de overtuin te zien zijn.⁶⁶ Springer voegde op zijn kopie echter iets toe: de plattegrond van de tuin achter Lyndenstein. Deze aanleg kende hij van Roodbaards tekening uit circa 1825, die voor de tuin bij het huis is gemaakt. De kopie bewaarde hij in zijn collectie, waarop hij de tekst ‘w.g.’ (was getekend) L.P. Roodbaard noteerde (afb. 11). Tevens maakte hij nog een kopie, die hij aan de opdrachtgever verstrekte (afb. 12).⁶⁷ Deze versie heeft hij wel gesigneerd. Springer schreef in 1938 over Lyndenstein een artikel en roemde Roodbaards talent voor de ‘grootheid van lijn’.⁶⁸

⁵⁸ Zie hiervoor: DA, Toegang 0921, Archief gemeente Assen, inv. nr. 618: huisregister 1834. Op de plattegrond van Assen uit 1825 is deze aanleg niet te zien, wel vaag op het kadastrale minuutplan. Servatius was een zwager van Wolter Hofstede, voor wie Roodbaard in 1823 had gewerkt.

⁵⁹ Zie kadastrale hulpkaart, 1881.

⁶⁰ Moes, L.A. *Springer*.

⁶¹ Idem, 112.

⁶² Idem, 113.

⁶³ Idem, 114.

⁶⁴ Een overzicht van tijdschriften waarin hij publiceerde, is vermeld door Moes, L.A. *Springer*, 318.

⁶⁵ Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Springer, inv. nr. 1.092.01.

⁶⁶ Idem, inv. nr. 1.092.02.

⁶⁷ Deze is in het bezit van de Cornelia-Stichting te Beetsterzwaag.

⁶⁸ Zie *Floralia*, 41, 13-10-1938. In een artikel in de *Leeuwarder Courant* van 21-12-1940 wordt verwezen naar deze uitspraak van Springer. Zie ook: Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 27.

Afb. 11 en 12. L.A. Springer kopieerde de ontwerptekening van L.P. Roodbaard van de tuinen van Lyndensteyn twee keer, 1913. Links Springers eigen exemplaar en rechts dat van de Cornelia-Stichting in Beetsterzwaag.

Springer is in Friesland nog een keer ingeschakeld in verband met de modernisering van een tuin die door Roodbaard was ontworpen. Dit betrof de tuin van Vijversburg in Tietjerk. Hij vervaardigde in 1916 een situatietekening van de bestaande tuin (afb. 13).⁶⁹

⁶⁹ Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Springer, inv. nr. 1.478.01.

Afb. 13. Ontwerptekening voor Vijversburg in Tietjerk met de geplande nieuwe situatie, die op de oude aanleg van Roodbaard is geprojecteerd. L.A. Springer, 1916.

Hierop ziet men de door Roodbaard in 1844 aangelegde tuininrichting en de vijver rondom het huis ingetekend. De weergegeven perken op het ontwerp van Springer komen overeen met de situatie op een topografische tekening van Vijversburg door A. Martin uit omstreeks 1880 (afb. 14). Springer tekende de bestaande landschappelijke aanleg en projecteerde hierover zijn eigen ontwerp. Zijn schetsmatige werk diende als een verkenning. Het nieuwe ontwerp in de architectonische stijl is overigens niet uitgevoerd.

Afb. 14. Gezicht op de tuinaanleg bij Vijversburg vanuit het noorden, met slingerpaden die ovale en ronde perken insluiten. A. Martin, omstreeks 1880, tekening.

In het kader van zijn studies over tuinkunst noemde Springer in het blad *Onze Tuinen* Roodbaard en zijn activiteiten in het noorden bij het buiten 'Oosterhout'.⁷⁰ Hij bedoelde hiermee Oosterbroek in Eelde. Springer merkte op dat er 'een verbetering in de loop der paden en wegen' te bespeuren was. Dit is een cryptische opmerking, die positief kan worden opgevat, maar het kan ook een voorafgaande kritiek op het werk impliceren. Aangezien de opmerking de enige van Springer is die een waardeoordeel over dit ontwerp van Roodbaard bevat, is die zeker het vermelden waard. Het gaat hier immers om de mening van een vakgenoot. Het blijft opmerkelijk dat Springer een intussen verdwenen tekening van Roodbaard van Oosterbroek heeft gekopieerd.⁷¹ Mogelijk is dit omstreek 1922 gebeurd. Het is aannemelijk dat de tekening voor zijn documentatie was bedoeld (afb. 15). Op de ingekleurde kopie noteerde Springer 'naar L.P. Roodbaard'. Bij het bestuderen van de tekening blijkt echter dat hij oorspronkelijk had genoteerd 'Rodbard (de Leidsch aanlegger)', wat hij later heeft uitgegumd. Springer was door zijn activiteiten in Noord-Nederland er blijkbaar achter gekomen dat niet de Leidse tuinontwerper Johannes Cornelis Rodbard (1800-1876), maar L.P. Roodbaard de ontwerper was.⁷² De verblijfplaats van de oorspronkelijke tekening is niet bekend.

Afb. 15. De ontwerp-tekening van L.P. Roodbaard voor Oosterbroek bij Eelde. Kopie door L.A. Springer, eerste helft twintigste eeuw.

⁷⁰ Zie *Onze tuinen*, 26-5-1922, nr. 816.

⁷¹ Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Springer, inv. nr. 01.2175.01.

⁷² Cupido en Tigchelaar, *Het plantsoen*, 9, noemen J.C. Rodbard bloemist en tuinarchitect in Leiden.

Beïnvloeding door het werk van Roodbaard

Heeft het werk van Roodbaard anderen beïnvloed of geïnspireerd? Om dit vast te stellen hebben wij onderzoek verricht naar ontwerpen van contemporaine en latere vakgenoten in Noord-Nederland in de negentiende eeuw. Wij hebben hun ontwerpen geanalyseerd en vergeleken met die van Roodbaard.

Geert Kornelis Vroom

Eén van de eersten bij wie men de invloed van de stijl van Roodbaard kan vaststellen, is Geert Kornelis Vroom (1801-1876). Hij was afkomstig uit het bekende hoveniersgeslacht met deze naam (afb. 16). Hij was geboren in Slochteren waar hij omstreeks 1820 zeer waarschijnlijk als tuinman op de Fraeylemaborg werkte.⁷³ In die tijd legde Roodbaard een deel van de tuin bij de borg aan.⁷⁴ Het is aannemelijk dat Vroom zijn werk en mogelijk zijn tekening kende. Vanaf 1829 werkte Geert in Hoogezand en Sappemeer. Als beroep gaf hij afwisselend dat van hovenier en tuinman op.

Afb. 16. Geert Kornelis Vroom (1801-1876). Foto, circa 1860.

Het eerst bekende ontwerp van zijn hand dateert uit 1846. Hij heeft dit vervaardigd voor een villa van de ‘stadsveenmeester’ Goedhart Borgesius (1787-1852) in Oude Pekela.⁷⁵ Op deze ingekleurde tekening zijn tussen slingerpaden ovale en boonvormige perken weergegeven zoals die ook op de tekeningen van Roodbaard te zien zijn (afb. 17). Een centrale rol is aan een lange waterpartij met verschillende uitlopers toebedeeld. Een legenda geeft informatie over het ontwerp. Hieruit blijkt dat het terrein hoogteverschillen heeft en bij de vijver een zachte en een steile glooiing is gecreëerd. Verder lichtte Vroom de beplanting van de perken toe. Er worden verschillende soorten vruchtbomen genoemd naast heesters en bloemen. Tevens zijn er perken met bomen weergegeven die als bos worden aangeduid.

⁷³ In 1821 komt zijn naam voor in een belastingkohier van Slochteren (met dank aan ir. Eric Blok). In 1823 en 1828 wordt in akten van de burgerlijke stand vermeld dat hij hovenier in Slochteren was. Bij zijn huwelijk in 1828 was koetsier Geert Sten aanwezig, die vermoedelijk in dienst van de familie op de borg was.

⁷⁴ Zie boven.

⁷⁵ Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Vroom, inv. nr. 45.112.01.

Afb. 17. Ontwerptekening voor de tuin van Goedhart Borgesius in Oude Pekela, G.K. Vroom, 1846. Detail.

Uit 1850 dateert de tweede bekende ingekleurde en gesigioneerde ontwerptekening van Vroom, voor de Geertsemaheerd in Slochteren.⁷⁶ Deze is gemaakt in opdracht van de landbouwer Tjaart Kornelis Geertsema (1822-1899). De legenda biedt informatie over de indeling van de tuin voor en naast de boerderij (afb. 18). Het ovale gazon met drie bloemperken voor het huis roept herinneringen op aan ontwerpen van Roodbaard van de tuinen bij Roptastate in Wijnaldum (zie afb. 90 in hoofdstuk 6) en bij Staniastate in Oenkerk. De tuin naast de boerderij is als moestuin en boomgaard in gebruik geweest. De aanleg hiervan met ovale en niervormige perken lijkt op de door Roodbaard gerealiseerde ontwerpen zoals voor de tuin van J.M. Riedel in Kollum (zie afb. 66 in hoofdstuk 6).

Afb. 18. Ontwerptekening voor de tuin van de Geertsemaheerd in Slochteren, G. K. Vroom, 1850.

⁷⁶ Afgedrukt in: Oldenburger e.a., *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Noord*, 90. Zie ook Scholtens, *Het boerenerf*, 66, 67, 132. De tekening bevindt zich in particulier bezit.

Geert Vroom was behalve als hovenier ook actief als ‘opzichter van werken’, maar andere ontwerpen van hem zijn niet bekend. Zijn zoon Melle en enkele nazaten werkten eveneens als hovenier en ontwerper.⁷⁷ Bij De Punt onder Glimmen richtten zij in 1919 een kwekerij op, die generaties lang werd voortgezet.⁷⁸

Lambartus Vlaskamp

De eerste tuinontwerper in Friesland in wiens werk de beïnvloeding door Roodbaard kan worden vastgesteld, is de in Dronrijp geboren Lambartus Vlaskamp (1807-1854). Hij gaf in ieder geval vanaf 1831 de beroepen van hovenier en tuinier op.⁷⁹ Ook bij zijn huwelijk noemde hij zich zo.⁸⁰ Vlaskamp heeft het vak waarschijnlijk in de praktijk geleerd. Hij stamde uit een hoveniersgeslacht dat enkele generaties in Friesland werkzaam was. Zijn oud-oom Arent Vlaskamp (circa 1751-1825) was bekend als hortulanus aan de universiteit in Franeker en Arents broer Lambartus (circa 1746-1826) werkte in de achttiende eeuw als hovenier op Friese buitenplaatsen.⁸¹ Zijn gelijknamige kleinzoon koos voor hetzelfde vak.

In 1843 werd Lambartus door Age Tjepke Ruurd Sixma baron van Heemstra ingeschakeld bij de tuinaanleg van Fogelsanghstate in Veenklooster. Hij werd in dat jaar uitbetaald voor het aanleggen van ‘de plaats’, waarmee het stateterrein bedoeld zal zijn.⁸² Intussen was hij ook als (boom)kweker actief. In 1847 verhuisde hij naar Rinsumageest. In een advertentie waarin hij dit bekend maakte, noemde hij zich architect.⁸³ Over een opleiding hiervoor is echter niets bekend. Verder verkocht Vlaskamp volgens een advertentie bomen en struiken op de markt in Leeuwarden en Dokkum.⁸⁴ Hierin noemde hij zich ‘aanlegger van tuinen’. In die hoedanigheid was hij bij Fogelsanghstate in 1848-1849 werkzaam. Het project moet voor hem heel belangrijk zijn geweest vanwege de netelige financiële situatie waarin hij verkeerde. In de loop der tijd had hij namelijk veel geld geleend.⁸⁵ De opdracht voor Fogelsanghstate bood geen soelaas. Ondanks deze werkzaamheden volgde in 1850 de executieverkoop van zijn kwekerij.⁸⁶ Vlaskamp verhuisde in 1851 naar Groningen. Meteen na het overlijden van Roodbaard in dat jaar beval hij zich in Friesland vanuit zijn toenmalige woonplaats Helpman bij Groningen aan voor het aanleggen van buitenplaatsen en tuinen en noemde zich soms ‘architect’.⁸⁷ Drie jaar later overleed hij in het Derde Gesticht van Veenhuizen.⁸⁸

Om de invloed van Roodbaard op het werk van Vlaskamp te onderzoeken is het noodzakelijk om naar de voorgeschiedenis van de aanleg van Fogelsanghstate te kijken. Beide ontwerpers

⁷⁷ Scholtens, *Het boeren erf*, 68. Voorts met dank aan ir. Eric Blok.

⁷⁸ Oldenburger e.a., *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Noord*, 212.

⁷⁹ Van der Mark, ‘Gerrit Vlaskamp. Een kroniek’, 71 e.v., met informatie over Lambartus Vlaskamp.

⁸⁰ Zie akte van de Burgerlijke Stand, Dokkum, d.d. 26-5-1831, nr. 12.

⁸¹ Zie voor een overzicht Van der Mark, ‘Gerrit Vlaskamp. Een kroniek’, 66 e.v.

⁸² TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23.

⁸³ *Leeuwarder Courant*, 11-5-1847. Op een kwitantie uit 1849 noteerde baron van Heemstra eenmaal Vlaskamp als architect. (TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 249).

⁸⁴ *Leeuwarder Courant*, 27-10-1848.

⁸⁵ Een overzicht in het Algemeen Register van het Kadaster Leeuwarden leert dat hij tussen 1839 en 1848 het forse bedrag van in totaal f 10.600,- had geleend (TR, Toegang 35-02, inv. nr. 20007, nr. 187).

⁸⁶ TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 24042, akten d.d. 30-4-1850 en 14-5-1850 en Van der Mark, ‘Gerrit Vlaskamp. Een kroniek’, 74.

⁸⁷ *Leeuwarder Courant*, 2-6-1851. In die tijd werd de titel van architect breder toegepast zoals door timmerlieden. Zie: van der Woud, *Het lege land*, 377.

⁸⁸ Van der Mark, ‘Gerrit Vlaskamp. Een kroniek’, 78. In de overlijdensakte is hij als tuinman vermeld.

waren bij de aanleg betrokken. Tuinarchitect Roodbaard werd al in 1842 voor de tuinaanleg door baron van Heemstra ingeschakeld.⁸⁹ In dat jaar heeft hij het terrein bezocht en vervolgens tekeningen en schetsjes gemaakt, zoals is genoteerd in het kasboek van de opdrachtgever.⁹⁰ Hiervoor werd hij in 1844 uitbetaald maar zijn tekeningen zijn niet bewaard gebleven. In de tussentijd werd Vlaskamp benaderd om leiding te geven aan de arbeiders bij de realisering van de aanleg.⁹¹ Of de heren elkaar hebben ontmoet is niet te achterhalen. In ieder geval kende Vlaskamp de tekeningen van Roodbaard voor deze aanleg, want hij moest er mee werken.

Kennelijk beviel het werk van Vlaskamp de opdrachtgever, want hij werd opnieuw ingeschakeld. In augustus 1848 kocht Sixma van Heemstra een reeks bospercelen aan de oostkant van de tuin (afb. 19).⁹² Voor deze uitbreiding maakte Vlaskamp enkele maanden later een tekening.⁹³ Helaas is deze ook niet bewaard gebleven. Bij de uitbreiding diende hij met de bestaande tuinaanleg rekening te houden om een eenheid te bereiken. Hij loste dit op door het graven van de zogenaamde zwanenvijver en het aanleggen van slingerpaden.⁹⁴ Zo heeft hij de nieuwe padenstructuur met de oude verbonden. De Topografische kaart uit 1926 geeft deze situatie weer (afb. 20).

Afb. 19. Het terrein van Fogelsanghstate in Veenklooster werd in 1848 ten oosten van het Langpad met enkele bospercelen uitgebreid. Hier is vervolgens de Zwanenvijver aangelegd. Kaart van W. Eekhoff, 1847. Detail.

⁸⁹ In 1838 was Roodbaard uitgenodigd voor een bezoek aan Fogelsanghstate. Hiervoor is hij niet uitbetaald. Het is dus niet duidelijk wat het resultaat van het bezoek was (TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23.) Het kasboek van baron van Heemstra vermeldt wel een bedrag van f 7,60 maar dit betrof onkosten voor de reis van eerstgenoemde met Roodbaard in 1838 (zie hoofdstuk 4).

⁹⁰ TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23.

⁹¹ Idem.

⁹² TR, Toegang 35-02, Archief Kadaster Leeuwarden, inv. nr. 178, nr. 21.

⁹³ TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 249.

⁹⁴ De zwanenvijver lag op het in 1848 nieuw aangekochte terrein. Deze kan dus niet gegraven zijn in 1842-1843; zoals van der Laan-Meijer en Ottens schrijven in: *Fogelsanghstate*, 37.

Afb. 20. De zwanenvijver in de nieuw aangekochte bospercelen aan de oostkant van de bestaande aanleg. Deze ligt onder de eerste n van de naam Vogelenzang. Topografische kaart, 1926. Detail.

Afb. 21. Het terrein met het voormalige sterrenbos is links onder op de AHN-hoogtekaart te zien, circa 2015.

Vlaskamps werkzaamheden beperkten zich niet tot deze uitbreiding. In de herfst van 1849 begon hij met de aanleg van de hertenkamp ten westen van de grote vijver. Tot nu toe is aangenomen dat deze vijver het jaar daarvoor werd ontworpen, wat echter anders blijkt te zijn.⁹⁵ Deze waterpartij wordt al in 1845 als de grote vijver vermeld in verband met kapwerkzaamheden op het naastgelegen terrein dat als ‘Sterrebosch’ werd aangeduid.⁹⁶ Het laatste is een restant van de formele aanleg die op de AHN-hoogtekaart nog waar te nemen is (afb. 21). Op grond van de beschikbare gegevens kan men ervan uitgaan dat Vlaskamp het werk van Roodbaard goed heeft leren kennen en zelf ook een ontwerp voor de uitbreiding heeft vervaardigd. Hier kan het begrip inspiratie van toepassing zijn.

Het kwam nóg een keer voor dat zowel Roodbaard als Vlaskamp voor een en hetzelfde buiten een tekening hebben vervaardigd. Voor grietman Sako van Teijens van Fockensstate in Beetsterzwaag had Roodbaard kort na 1836 een ingekleurd en gesigneerd ontwerp gemaakt (afb. 22).⁹⁷ Deze toont de voor hem karakteristieke structuur van slingerpaden die ovale grasperken met boom-, heester- en bloemperken insluiten. Hij speelt hier met holle en bolle vormen, zoals hij met lijnenbundels aangeeft. Opvallend is dat hij in de verklarende tekst voorstelt om de ingang naar de zuidoosthoek te verplaatsen.

⁹⁵ Van der Laan-Meijer en Ottens, *Fogelsanghstate*, 37.

⁹⁶ TR, Toegang 26, inv. nr. 70018, akte 35. Op de kaart van het Actueel Hoogtebestand Nederland (<https://ahn.arcgisonline.nl>) zijn naast de vijver sporen van het sterrenbos te zien (geraadpleegd, 2018).

⁹⁷ Dit ontwerp bevindt zich in particulier bezit. Zie: Mulder- Radetzky, *L.P. Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect*, 60-61.

Afb. 22. Ontwerp voor Fockensstate in Beetsterzwaag. L.P. Roodbaard, circa 1836, ingekleurde tekening.

De andere ingekleurde en ongedateerde ontwerp-tekening is van Lambartus Vlaskamp en blijkt niet van G. Vlaskamp te zijn.⁹⁸ Een vergelijking van de enige gesigeneerde tekening van Lambartus voor de familie van Swinderen in Groningen met het ontwerp voor Fockensstate wijst in die richting. De tekeningen tonen grote overeenkomsten in tekenstijl. Het doorslaggevende bewijs voor onze toeschrijving aan Lambartus levert de vergelijking van het handschrift en de schaalstok van beide tekeningen (zie afb. 23 en 25). Deze komen met elkaar overeen.

⁹⁸ In Van der Laan-Meijer en Ottens, *Roodbaards rijkdom*, 132, 133 is de tekening nog als werk van G.L. Vlaskamp vermeld.

Afb. 23. Ontwerp voor een deel van de tuin van Fockensstate in Beetsterzwaag, toegeschreven aan Lambartus Vlaskamp, eerste helft negentiende eeuw, ingekleurde tekening.

Op de tekening voor Fockensstate handhaafde L. Vlaskamp de ingang voor het huis (afb. 23). Zijn ongesignde tekening laat eveneens een slingerende padenstructuur met afwisselend ronde, ovale en niervormige perken zien die aan de schets van Roodbaard voor Groot Terhorne doet denken. De weergave van bomen, heesters en bloemen wijkt echter van de tekenwijze van Roodbaard af. Vlaskamp tekende veel perken helemaal vol met heesters en bloemen. Vóór het huis plande hij een rond bloemperk. Het valt op dat het ontwerp onaf is, want een deel van het terrein aan de noordzijde is niet ingevuld. Het lijkt erop dat uiteindelijk voor zijn ontwerp gekozen is en niet voor dat van Roodbaard.⁹⁹ Een foto van Fockensstate uit omstreeks 1876 laat namelijk de ingang en het bloemperk voor het huis zien (afb. 24). Aangezien een exacte datering niet mogelijk is en verder geen informatie omtrent het verlenen van de opdracht te vinden is, blijft het raadselachtig wanneer de verdwenen aanleg is gerealiseerd.

Afb. 24. Fockensstate in Beetsterzwaag, met het ronde perk voor de state, ontworpen door Lambartus Vlaskamp. Foto, 1877.

⁹⁹ Van Immerseel, Ronald en Peter Verhoeff, *Statig Beetsterzwaag. Parklandschap rond een Fries dorp*. Utrecht, 2016, 60 laten nog in het midden of Lambartus of Gerrit Vlaskamp de ontwerper is.

Voor het vaststellen van de invloed van Roodbaard op Lambertus Vlaskamp is de ingekleurde tekening voor de tuin van de familie Van Swinderen in de stad Groningen nog eens bestudeerd.¹⁰⁰ Deze is het enige door Vlaskamp gesigeneerde ontwerp, dat in 1851 of 1852 is vervaardigd (afb. 25). Op de tekening zijn hulplijnen in de vorm van een rasterpatroon te zien. Het padenverloop en de vormgeving van de gras-, heester- en bloemperken vertonen overeenkomsten met het werk van Roodbaard. De weergave van de bomenrijen langs de randen van het terrein roept herinneringen op aan zijn eerste ontwerp van de Prinsentuin. De slingervijver herinnert qua vorm ook aan de waterpartijen van deze tuinarchitect, zoals bij Staniastate (zie afb. 19 in hoofdstuk 6). Het valt op dat Vlaskamp ook de blikrichtingen als lijnenbundels tekent vanuit een prieel en vanaf een bank. De weergave van bruggen en tuinsieraden lijkt ook op die van Roodbaard. Wat wel afwijkt, zijn de tekenwijze en de hoeveelheid bomen en struiken, die de perken geheel vullen. Hetzelfde geldt voor de weergave van de bloemen zoals tulpen in de perken.

Afb. 25. Ontwerp voor de tuin van de familie Van Swinderen in Groningen, Lambertus Vlaskamp, circa 1851, ingekleurde tekening.

¹⁰⁰ GA, Toegang 552, FA van Swinderen en De Marees van Swinderen, inv. nr. 402.

Het ontwerp van Vlaskamp voor de familie van Swinderen in Groningen werd uitgevoerd, getuige de weergave van de aanleg op de kadastrale hulpkaart uit 1852 waarop de vijver met een kleine wijziging in de westelijke uitloop te zien is. Een restant van de tuin is nog aanwezig.¹⁰¹ Andere tekeningen van Lambartus Vlaskamp zijn tot nu toe niet gevonden, terwijl hij zich als aanlegger van tuinen en als maker van ‘plannen of tekeningen’ in heeft aanbevolen.¹⁰²

Gerrit Vlaskamp

Verder komt voor de beïnvloeding door Roodbaard de tuinaanlegger Gerrit Vlaskamp (1834-1906) in aanmerking. Over zijn achtergrond en werkzaamheden is de laatste jaren veel meer bekend geworden.¹⁰³ Hij was in Dokkum geboren als oudste zoon van Lambartus.¹⁰⁴ Vlaskamp kreeg waarschijnlijk zijn opleiding bij zijn vader, zoals dat vaker het geval was. Al vroeg duikt zijn naam op in één van de dagboeken van de firma Wijbren Krijns.¹⁰⁵ In 1851 heeft hij een bezoek gebracht aan deze kwekerij in Joure. In dat jaar verhuisde zijn vader met het gezin naar Helpman bij Groningen.¹⁰⁶ Gerrit zal daar niet lang zijn gebleven, want al in 1854 woonde hij in het Friese Hardegarijp. Deze woonplaats gaf hij op in zijn eerste advertentie in de *Leeuwarder Courant* van 21 juli van dat jaar, waarin hij zich aanbood ‘tot het aanleggen en verleggen van tuinen en bosschen’. Kort hierna verscheen dezelfde aankondiging in de *Groninger Courant*. In die tijd gaf hij het beroep ‘aanlegger van tuinen’ op en eenmaal, in 1857, dat van ‘aanlegger van buitenplaatsen’.¹⁰⁷

Wat hij precies deed in de jaren vóór 1861 is tot nu niet duidelijk aangezien van hem uit die periode geen archivalia of andere informatie bewaard zijn gebleven.¹⁰⁸ Vanaf dat jaar geven de zogenaamde grootboeken van de bekende boomkwekerij van Anne Okkes Bosgra (1820-1893) uit Bergum informatie over de activiteiten van Vlaskamp.¹⁰⁹ Anne Bosgra zette de kwekerij van zijn vader Okke Tietes, met wie Roodbaard ook contact had, in 1854 in Bergum onder zijn eigen naam voort.¹¹⁰ De grootboeken bevatten talrijke gegevens over leveringen aan cliënten van de firma. Ook worden de namen van tientallen commissionairs vermeld, die onder eigen naam voor de firma werkten en daarvoor provisie ontvingen.¹¹¹ Gerrit Vlaskamp was één van hen. In deze hoedanigheid leverde hij aan leden van de elite, vooral aan notabelen en boeren, maar ook aan gemeente- en kerkbesturen.¹¹² Soms was de omvang van

¹⁰¹ Deze ligt achter het Poortersplein, nabij de Nieuweweg 12. Jhr. Oncko van Swinderen heeft mogelijk de opdracht gegeven, nog vóór zijn overlijden op 12-11-1850.

¹⁰² Advertentie *Leeuwarder Courant*, 2-6-1851.

¹⁰³ Van der Mark, ‘Gerrit Vlaskamp, een kroniek’, 66-87, over het hoveniersgeslacht Vlaskamp.

¹⁰⁴ Hij gebruikte zelf de initialen G.L., waarbij de L. voor het patroniem Lambartus stond.

¹⁰⁵ TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6377, d.d. 8-8-1851.

¹⁰⁶ Zie voor een overzicht: Van der Mark, ‘Gerrit Vlaskamp. Een kroniek’, 74.

¹⁰⁷ TR, Toegang 35, Archief Kadaster Leeuwarden, inv. nr. 326, nr. 44 (1857), TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 48010, akte 73 (1870) en inv. nr. 67068, akte 94 (1889).

¹⁰⁸ Wolff, Anne, Stieneke van der Wal en Ietse-Jan Stokroos, *Vlaskamptuinen in Friesland en Groningen. Inventarisatierapport van parken en tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Groningen, 2013, 9, melden dat volgens mededeling van Aly van der Mark tekeningen van hem verloren zijn gegaan. Zie ook aldaar pag. 20.

¹⁰⁹ TR, Toegang 93-60, Archief Boomkwekerij De Iepthof, inv. nrs. 544-602. Deze lopen over de periode 1861-1941.

¹¹⁰ *Leeuwarder Courant*, 17-10-1854. Ook Anne Bosgra’s oudere broer Tiete Okkes Bosgra bezat een boomkwekerij in Bergum.

¹¹¹ TR, Toegang 93-60, Archief Boomkwekerij De Iepthof, bijvoorbeeld inv. nrs. 557 en 559.

¹¹² Een lijst van particuliere opdrachtgevers is afgedrukt door Kees Kuiken, in ; ‘Groepsportret met tuinman’, in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 94-97.

de leveranties zeer groot, met honderden bomen en andere gewassen, vaak bleven ze beperkt tot enkele vruchtbomen of bessenstruiken. Uit de omvangrijke lijsten kan men afleiden dat er soms voor een gehele aanplant van een tuin werd geleverd. Hierbij heeft Vlaskamp waarschijnlijk voor een ontwerp of een schets gezorgd.

Reacties van tijdgenoten op zijn werk zijn schaars omdat zijn werk minder bekendheid genoot dan dat van Roodbaard.¹¹³ Slechts één keer, in 1888, wordt hij als tuinarchitect aangeduid.¹¹⁴

Om vast te stellen of Gerrit Vlaskamp door het werk van Roodbaard werd beïnvloed hebben wij hun ontwerpen vergeleken. Van Vlaskamp is slechts één gesigioneerde en ongedateerde ontwerptekening bewaard gebleven. Het betreft het plan voor het Wilhelminapark in Sneek.¹¹⁵ Verder kunnen elf tekeningen aan hem worden toegeschreven.¹¹⁶ Hij moet er meer hebben vervaardigd, maar deze zijn voor zover bekend niet bewaard gebleven.¹¹⁷ Het geringe aantal tekeningen afgezet tegen het grote aantal leveringen van bomen en struiken voor tuinen maakt het moeilijk om een goed beeld van zijn ontwerpwijze te krijgen.¹¹⁸

De vroegst bekende niet gesigioneerde ontwerptekening die men aan Gerrit Vlaskamp kan toeschrijven, is die van de verdwenen tuin van het huis Vreewijk van Bernhardus Dorhout in Drachten uit 1869 (afb. 26).¹¹⁹ Deze toont elementen die sterk aan het werk van Roodbaard doen denken. Heel lang is gedacht dat het hier om een ontwerp van hem ging. Bij de invulling van de perken zien wij echter al kenmerken van de gardeneske stijl. Later bleek deze tekening van Gerrit Vlaskamp te zijn.¹²⁰

De weergave van grasvelden waarin perken met bomen en heesters van uiteenlopende vormen liggen, verwijst naar de stijl van Roodbaard. Sommige perken lijken enigszins op die van de tuin bij het Witte Huis in Assen (zie afb. 75 in hoofdstuk 6). De slingerende padenstructuur kent ook een lange wandeling langs de randen van het terrein en kortere tussen de verschillende delen van de tuin, waarin de functies van moes- en siertuin zijn ingepast. Deze combinatie is eveneens in het ontwerp van Roodbaard van Roptastate in Wijnaldum te zien. Achterin de tuin van Vreewijk plande Vlaskamp een bank en een prieel op dezelfde manier als Roodbaard. De vistalijnen tekende hij ook op vergelijkbare wijze. De invulling van sommige perken verschilt wel van die van Roodbaard. Ze zijn vol getekend met vaak dezelfde soort bomen of heesters binnen één perk, zoals dat in de gardeneske stijl gebruikelijk was. Het tuindeel voor het gebouw van Vreewijk toont ook gelijkenis met een ontwerp van Van Laar (plaat LVI). Dit geldt vooral voor de vorm van de vijver voor het huis (afb. 27). Het is echter niet aangetoond dat Vlaskamp over zijn voorbeeldboek beschikte.¹²¹

¹¹³ Op het werk van zijn vader Lambertus Vlaskamp en Melle Vroom zijn eveneens geen reacties aangetroffen.

¹¹⁴ *Leeuwarder Courant*, 7-8-1888.

¹¹⁵ Alice Booij, 'Het Wilhelminapark in Sneek', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 98-11.

¹¹⁶ Wolff e.a., *Vlaskamptuinen*, 10, noemen acht tekeningen, maar die van Fockensstate in Beetsterzwaag is inmiddels aan Lambertus Vlaskamp toegeschreven. Verder bevinden zich in het Fries Museum nog vier ongesigioneerde tekeningen van Gerrit Vlaskamp.

¹¹⁷ Wolff e.a., *Vlaskamptuinen*, 9.

¹¹⁸ Idem, 11.

¹¹⁹ TR, Toegang 349, Verzameling Kleine Aanwinsten, inv. nr. 221.

¹²⁰ Oldenburger-Ebbers, Carla S., 'De Noord-Nederlandse landschapskunst', 42.

¹²¹ Oldenburger-Ebbers, Carla S., 'De Noord-Nederlandse landschapskunst', 42.

Afb. 26. Ontwerp voor de tuin van Vreewijk in Drachten. G. Vlaskamp, 1869, ingekleurde tekening.

Afb. 27. De afbeelding uit het voorbeeldboek van G. van Laar (plaat LVI) uit 1802 diende voor G. Vlaskamp mogelijk als inspiratiebron voor de vijver bij Vreewijk in Drachten.

Het ontwerp van G. Vlaskamp voor de inmiddels verdwenen tuin bij het huis van mr. R. Feith aan de Sint Jansstraat 13 in Groningen uit omstreeks 1880 toont een padenstructuur en perkvormen die aan het werk van Roodbaard herinneren. De invulling met bomen en heesters lijkt ook op die bij Vreewijk. In de bloemperken ziet men wel eens planten in kleur, zoals rozen. Deze specifieke weergave is vaker op zijn tekeningen te vinden. De hoge punten in de aanleg zijn met de bekende vistolijnen aangegeven.¹²² Deze ongesigioneerde tekening kan aan Vlaskamp worden toegeschreven (afb. 28).¹²³

Afb. 28. Ontwerp voor de tuin van mr. R. Feith in Groningen. G. Vlaskamp, omstreeks 1880, ingekleurde tekening.

¹²² Dezelfde manier van werken is aan te treffen bij de tekeningen van de tuin van boerderij Uildersma in Kantens en bij de tuin van het oude gemeentehuis in Bergum. Zie Scholtens, *Het boerenerf*, 192 en weblog Cascade, 7-11-2011; zie: www.cascade1987.nl.

¹²³ GA, Toegang 1536, nr. 7698. De originele tekening bevindt zich in particulier bezit.

Van enige tijd later dateert de ingekleurde tekening voor de wijziging van de aanleg van de noordelijke rand van de voortuin bij Staniastate, die ook van zijn hand blijkt te zijn (afb. 29).¹²⁴ Deze tekening is eveneens ongedateerd. De tuin was door Roodbaard in 1821 aangelegd. Vlaskamp maakte een tekening voor een kleine wijziging in de noordwesthoek van de tuin, waar hij de binnensloot iets liet slingeren. Op het terrein tussen de buitengracht en de sloot plande hij slingerpaden in dicht met bomen beplante stroken. Deze dienden via een dam en een brug verbonden te worden met de paden in de bestaande aanleg van Roodbaard. Het idee is niet uitgevoerd, evenmin als de bouw van een ‘tent’ aldaar.

Afb. 29. Ontwerp voor de noordelijke rand van de voortuin van Staniastate in Oenkerk, toegeschreven aan G. Vlaskamp, circa 1880, ingekleurde tekening.

Behalve dit ontwerp heeft Vlaskamp omstreeks 1884 nog een tekening gemaakt voor de aanleg van een moestuin en boomgaard aan de oostkant van het park.¹²⁵ Deze werd lang voor werk van Roodbaard aangezien.¹²⁶ Op de tekening is het gehele terrein van de moestuin gevuld met perken voor verschillende soorten fruitbomen (afb. 30). Ze zijn vol getekend met rijen bomen. Hier is al de eigen stijl van Vlaskamp te zien. Dit ontwerp lijkt niet uitgevoerd, evenmin als twee andere schetsjes voor een boomgaard bij de state.¹²⁷

¹²⁴ FM, TA 286-20. De tekening is niet gedateerd. Zie ook Ottens, ‘Stania State – ‘Een der schoonste buitenplaatsen’, 147.

¹²⁵ FM, TA 286-22. De datering is gebaseerd op het gegeven dat het toegangshek tot het terrein in dat jaar is gebouwd.

¹²⁶ Zie *Leeuwarder Courant*, 14-9-1957. Zie ook: Mulder-Radetzky, *Staniastate*, 70. De basis hiervan was het toenmalig onderzoek en een interview met de oud-tuinbaas van Staniastate (1988).

¹²⁷ FM, TA 286-21 en TA 286-28.

Afb. 30. Ontwerptekening voor de moestuin en boomgaard aan de oostzijde van het park van Staniastate. Toegeschreven aan G. Vlaskamp, circa 1884.

De invloed van de stijl van Roodbaard op ontwerpen van Vlaskamp is vanaf de jaren 1893-1898 steeds minder waar te nemen. Op zijn enige gesigioneerde tekening van het Wilhelminapark in Sneek uit 1898 zien wij veel perken vol met bomen en heesters weergegeven in de gardeneske stijl.¹²⁸ Op dit ontwerp overheerst het ‘stempelmatige’ bij de afbeelding van de perken.¹²⁹ Het lijkt dat Vlaskamp na een aanvankelijk sterke beïnvloeding door Roodbaard meer een eigen stijl heeft gevonden.¹³⁰

Andere ontwerpers

In de periode dat Roodbaard actief was werkten in Friesland behalve de genoemde L. en G. Vlaskamp voor zover bekend slechts enkele ‘aanleggers van tuinen’, zoals zij zich noemden, in de landschapsstijl. Sommigen van hen waren als hoveniers en kwekers werkzaam. Het onderzoek naar hun oeuvre heeft nauwelijks sporen van invloed van Roodbaard opgeleverd. Eén van die aanleggers was de kweker Rinze Klazes Brink in Leeuwarden. Hij noemde zich tuinman en hovenier, maar slechts één keer meldde dat hij ook ‘Engelsche bloemen- en andere plezier-tuinen’ kon aanleggen.¹³¹ Van hem is maar één tekening bekend.¹³² Deze toont de eenvoudige aanleg van een kleine tuin in Huizum bij Leeuwarden, waarin enkele boonvormige perken zijn weergegeven, zoals op tekeningen van Roodbaard ook te zien is (afb. 31).¹³³ Er zijn grasvelden met heester- en bloemperken afgebeeld naast een boonvormig veld dat aangeduid is als moestuin. Aan de rand zijn populieren en een groepje dennen getekend. Het valt op dat Brink bij de ingang reseda’s plande. Deze planten gebruikte ook

¹²⁸ Fries Scheepvaart Museum, signatuur 1984-181.

¹²⁹ Wolff e.a., *Vlaskamptuinen*, 12.

¹³⁰ Al eerder is over de ontwerpen van Vlaskamp opgemerkt dat deze weinig ruimtelijkheid bieden. Zie Carla S. Oldenburger-Ebbers, ‘De Noord-Nederlandse landschapskunst’, 41.

¹³¹ *Leeuwarder Courant*, 5-2-1828.

¹³² Zie ook hoofdstuk 4.

¹³³ FM, P 1993-042.

Roodbaard in de tuin bij Heringastate. Een prieel gaf Brink alleen met tekst op de tekening aan. Beïnvloeding door Roodbaard kan niet worden bewezen, het is mogelijk dat Brink gebruik maakte van voorbeeldboeken. Van zijn activiteiten als ontwerper zijn geen andere gegevens voorhanden.

Afb. 31. Ontwerp voor een tuin in Huizum. R.K. Brink, tweede kwart negentiende eeuw, ingekleurde tekening.

Behalve Brink adverteerde de tuinier Arent Heikamp uit Dokkum in 1849 met de vermelding dat hij in staat was ‘tot het aanleggen van tuinen en Engelsche werken’.¹³⁴ Een tekening van hem is niet bekend. Wel leverde hij in 1851 bomen aan Roodbaard.¹³⁵

In Groningen zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw veel tuinen in de landschapsstijl aangelegd, die als slingertuinen worden aangeduid. Deze zijn vaak bij boerderijen gerealiseerd. Ontwerpers hiervan zijn zelden te achterhalen, met uitzondering van leden van de eerder genoemde familie Vroom.¹³⁶ De invloed van Roodbaard op andere tuinaanleggers in de landschapsstijl is moeilijk vast te stellen bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal, zoals ontwerptekeningen.

Conclusie

Alles overziend blijkt uit de literatuur nauwelijks kritiek op het werk van Roodbaard. Wat we wel kennen, is de grote waardering van Eekhoff en verschillende reizigers. Het valt wel op dat hun teksten uiting geven aan hun diepe gevoel voor de natuur en het ervaren van het schilderachtige van de aanleg. Dit is kenmerkend voor de negentiende-eeuwse beleving van de landschapsstijl door de wandelaar.

Uit een vergelijking van de receptie van het werk van Roodbaard met die van zijn vakgenoot J.D. Zocher junior valt op dat de laatste eveneens steeds door tijdgenoten werd gewaardeerd, vooral wat zijn tuinontwerpen betreft.¹³⁷ Zo noemde Immerzeel hem in 1843 een ‘verdienstlijken kunstenaar’, die vanwege zijn kennis en smaak ‘bij het aanleggen van

¹³⁴ Leeuwarder Courant, 19-1-1849. De advertentie werd ondertekend met Hijkamp.

¹³⁵ TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78061, akte 221.

¹³⁶ L.H. Albers, S. Bakker-Weenink en M.B. Schöne, *Boerenerven in het Oldambt. Deel 1*. Z.pl., 1990 en Scholtens, *Het boerenerv*, 184.

¹³⁷ Aschman, *Zogher, de fameuse aanlegger*, 13.

landgoederen en publieke wandelingen beroemd is', maar Roodbaard vermeldde hij in zijn lexicon niet.¹³⁸ De waardering voor Zochers werk blijft tot op de huidige dag, zoals het blijkt uit verschillende publicaties.¹³⁹

Ons onderzoek leverde de conclusie op dat Roodbaard, net als Lancelot Brown, zelf geen opvolgers heeft opgeleid.¹⁴⁰ Wel noemde Repton zich later een 'successor' van laatstgenoemde. Bij Roodbaard zien wij dat meteen na zijn overlijden in 1851, Lambartus Vlaskamp zich heeft aanbevolen als aanlegger van buitenplaatsen en tuinen, zonder zich Roodbaards opvolger te noemen.¹⁴¹ Hij woonde toen in Groningen en overleed al in 1854. In die periode is slechts één ontwerp van een tuin van hem bekend.

Beïnvloeding en het kopiëren als fenomeen komt in de tuinarchitectuur, net als in andere kunsten voor. Zo heeft Brown wel veel navolgers gehad, waarbij zijn ideeën niet altijd op zijn niveau werden uitgevoerd.¹⁴² Zijn talentvolle opvolger Repton heeft Browns kwaliteiten erkend, maar wist een eigen invulling te geven aan de landschapsstijl. In Duitsland is na 1815 zijn werk nagevolgd, zoals we zien in de ontwerpen van H. von Pückler-Muskau.¹⁴³ In Nederland zien wij het fenomeen van navolging ook, zoals bij Springer. In zijn leertijd bestudeerde en kopieerde hij de stijl van de door hem zeer gewaardeerde Zocher junior en later Roodbaard.¹⁴⁴

Wij konden vaststellen dat het werk van Roodbaard al tijdens zijn leven invloed heeft uitgeoefend op Lambartus Vlaskamp. Hetzelfde gold in mindere mate voor de ontwerpen van Geert Vroom van twee tuinen in de provincie Groningen.

De invloed van Roodbaard op het werk van de zoon van Lambartus, Gerrit Vlaskamp is duidelijk te bespeuren in de ontwerp-tekening uit 1869 voor de buitenplaats Vreewijk in Drachten en in enkele latere tekeningen. Welbeschouwd is het niet vreemd dat Roodbaards ontwerpen voor hem als voorbeeld dienden, omdat hij die via zijn vader kon leren kennen. We kunnen concluderen dat de invloed van Roodbaard zich hoofdzakelijk beperkte tot ontwerpers in Noord-Nederland.

¹³⁸ Immerzeel, *De levens en werken*, deel 3, 259.

¹³⁹ We noemen hier Smit, *J.D. Zocher jr.*, Oldenburger-Ebbers, *Zochers online* en Aschman, *Zogher, de fameuse aanlegger*.

¹⁴⁰ Ten aanzien van Roodbaard: er zijn geen aanwijzingen in bronnen gevonden over de opleiding van leerlingen. Voor Brown, zie: Stroud, *Capability Brown*, 206.

¹⁴¹ Advertentie *Leeuwarder Courant*, 6-6-1851.

¹⁴² Finch & Woudstra, *Capability Brown, Royal Gardener*, 105 e.v.

¹⁴³ Zie hoofdstuk 2.

¹⁴⁴ Moes, *L.A. Springer*, 21.

Slotbeschouwing

Lucas Pieters Roodbaard heeft als vertegenwoordiger van de landschapsstijl een belangrijke bijdrage geleverd aan de tuinkunst in Nederland. Zijn naam is verbonden met vele tuinen en parken in de noordelijke provincies, die hij in de periode 1819-1851 heeft aangelegd. Leven en werk van tuinarchitecten houdt onderzoekers voortdurend bezig met als doel steeds meer kennis te verwerven over de geschiedenis van de tuinkunst in het algemeen en van tuinen en parken in het bijzonder. Dit heeft niet alleen een wetenschappelijk kennisdoel, maar helpt ook bij het restaureren en beheren van tuinen en parken op een historisch verantwoorde wijze.

Lange tijd richtten beoefenaars van de tuingeschiedenis in Nederland zich op de formele stijl en niet op de landschapsstijl. De belangstelling voor laatstgenoemde stijl ontstond in de jaren zeventig van de vorige eeuw en dan hoofdzakelijk voor de grote tuinen en parken van de bekende ontwerpers in het westen, midden en oosten van het land. Men zag in dat er een gebrek aan kennis was over de landschapsstijl en de tuinarchitecten die in deze stijl werkten en dat bepaalde regio's onderbelicht waren.

Centraal in onze studie staan leven en werk van Roodbaard. Zo onderzochten wij hoe zijn oeuvre was opgebouwd, wat zijn stijl kenmerkte en hoe deze zich in de loop van de tijd ontwikkelde. Wij hebben zijn werk beschreven en een aantal casussen diepgaand bestudeerd. Een ander voor ons cruciaal thema was zijn werkwijze bij de aanleg van de tuinen. Ten slotte hebben we voor de bepaling van zijn plaats in de Nederlandse tuingeschiedenis zijn werk vergeleken met dat van vakgenoten en geprobeerd na te gaan welke invloed hij had op andere tuinontwerpers. Om de context van zijn activiteiten te laten zien, behandelden we de volgende onderwerpen: een overzicht van de ontwikkeling van de landschapsstijl in Noordwest-Europa, een biografische schets en een onderzoek naar zijn opdrachtgevers.

De ontwikkeling van de landschapsstijl in Noordwest Europa

Om het werk van Roodbaard beter te kunnen plaatsen hebben we de ontwikkeling in de landschapsstijl in Engeland en Duitsland onder de loep genomen. Daarbij hebben wij ons beperkt tot de toonaangevende tuinarchitecten. In Engeland waren dat William Kent, Lancelot Brown en Humphry Repton. Wat het werk van Brown betreft, lijkt de directe invloed op dat van Roodbaard niet groot. De voor Brown kenmerkende weidsheid en grote vergezichten zijn in de tuinontwerpen van Roodbaard minder te vinden. Bij Repton daarentegen zien wij dat hij het pittoreske in de aanleg en de afwisseling van scènes onmisbaar vond. Deze elementen spelen later in Roodbaards ontwerpen een grote rol. Repton ontwierp tuinen bij buitenplaatsen, maar ook kleinere bij stadshuizen. Hetzelfde geldt voor Roodbaard.

De verspreiding van de landschapsstijl van Engeland naar Duitsland vond vanaf ongeveer het midden van de achttiende eeuw plaats. Sleutelfiguren waren hierbij de hoogleraar en publicist Christian Hirschfeld en de tuinarchitect Friedrich Ludwig von Sckell. De eerste zorgde voor een uitgebreid theoretisch werk *Theorie der Gartenkunst* in vijf banden, dat al snel in West-Europa werd verspreid. Daarna kwam in Duitsland een stroom van publicaties op gang die de landschapsstijl populair maakten. De tweede was de Engeland-reiziger Von Sckell, die ook zijn ervaringen als ontwerper op schrift stelde. Ten slotte waren de publicaties van Hermann Pückler Muskau van belang, die verschenen na zijn vele bezoeken aan landschapstuinen in Engeland. Werken van Von Sckell en Pückler-Muskau werden later zelfs in Engeland gewaardeerd en in het Engels vertaald.

Uit ons literatuuronderzoek blijkt dat de invloed van de landschapsstijl op de Nederlandse tuinkunst hoofdzakelijk vanuit Duitsland kwam. Er was in ons land in de achttiende eeuw weinig Engelse literatuur beschikbaar en slechts enkelen bezochten landschapstuinen in Engeland. Van beïnvloeding uit eigen ervaring was nauwelijks sprake. Wel was men bekend met het genoemde werk van Hirschfeld. Zijn invloed is aanwijsbaar zowel in het werk van Zocher junior als dat van Roodbaard. In hun ontwerpen van begraafplaatsen volgen zij duidelijk de melancholische gedachte die Hirschfeld formuleerde. Bovendien kwamen diverse bekende tuinarchitecten vanuit Duitsland naar Nederland om er een carrière op te bouwen, zoals J.G. Michaël en J.D. Zocher senior. Verder bleek het verschijnen van het voorbeeldboek van J.G. Grohmann in 1797 van veel belang te zijn geweest voor de aanleg van tuinen in de landschapsstijl. In Nederland heeft de tuinarchitect en publicist Gijsbert van Laar dit werk gebruikt bij zijn uitgave *Magazijn van tuin-sieraaden*, een reeks die tussen 1802 en 1809 in katenvorm verscheen. De auteur voorzag hiermee ontwerpers en eigenaren van ideeën voor de aanleg van landschapstuinen en voor het plaatsen van bouwwerken ter versiering ervan. Juist dit voorbeeldboek van Van Laar was voor Roodbaard een belangrijke bron, hetgeen blijkt uit het letterlijk toepassen van verschillende van diens voorbeelden. Aangezien Van Laar veel ideeën van Grohmann overnam, is hier sprake van de indirecte Duitse beïnvloeding. Het valt ons op dat in Nederland de bekende tuinarchitecten zoals Zocher junior, Van Lunteren en Roodbaard geen theoretische werken hebben gepubliceerd. Uitingen over het vakgebied vinden wij in hun brieven of op hun ontwerptekeningen.

Roodbaards levensloop

De loopbaan van Lucas Pieters Roodbaard begon in Assen, de hoofdplaats van Drenthe, waar zijn vader zich in 1794 als tuinarbeider bij het voornamen huis van de bestuurdersfamilie Hofstede vestigde. De twaalfjarige Lucas begon hier aan een praktijkopleiding als tuinknecht. Zo'n begin was, net als in Engeland, voor een aankomende tuinman gebruikelijk. Dit geldt ook voor meerdere generaties Zocher en voor H. van Lunteren. Roodbaard kwam in Assen in aanraking met van elders afkomstige hoveniers. Zo kon hij basiskennis opdoen, die hem vervolgens in staat stelde om als hovenier bij het buitentje Zandvoort in Helpman te werken. In deze betrekking vielen zijn talenten kennelijk al snel op. Zijn werkgever moedigde hem aan een studie aan de Academie voor Teken-, Bouw- en Zeevaartkunde in Groningen te volgen. Hij deed dit naast zijn werk als hovenier in de avonduren. Na het afstuderen werkte hij als portretschilder.

Een erfeniskwestie van zijn vrouw bracht hem naar Amsterdam, waar het echtpaar in 1814-1815 verbleef. In de hoofdstad kwam hij als kunstenaar in contact met de directeur van de voorloper van het Rijksmuseum. Hij nam daar in het Trippenhuis deel aan de landelijke expositie van Levende Meesters. Na terugkeer naar Groningen lukte het hem maar kort om van het schilderen te bestaan. Hij moest zich heroriënteren om zijn gezin te onderhouden.

Zijn volgende stap was niet onlogisch. Hij begon in 1819 aan een carrière als tuinarchitect, waarbij hij gebruik kon maken van de tijdens zijn studie verworven kennis en contacten. Deze brachten hem de eerste opdrachten in Friesland en Groningen. Een belangrijke stap was zijn verhuizing in 1823 naar de Friese hoofdstad Leeuwarden. Vanaf dat jaar zien wij hem als 'architect van buitenplaatsen'. Hiermee duidde hij zichzelf aan als specialist op dat terrein. Ook de bekende vakgenoten J.D. Zocher junior en H. van Lunteren noemden zich architect, maar zonder de toevoeging buitenplaatsen.

De opdrachten stroomden binnen, zowel van particulieren voor buitenplaatsen als van gemeentelijke overheden, waarvan de stad Leeuwarden de voornaamste was. Het is de

periode dat de landschapsstijl in Friesland in opkomst was en steeds meer populariteit genoot bij de elite. Zij schakelden Roodbaard steeds weer in voor de aanleg of herinrichting van hun tuinen en voor stedelijke projecten. Tot zijn overlijden in 1851 zien wij hem als tuinarchitect en daarnaast als adviseur voor stedenbouwkundige projecten in Leeuwarden.

Tijdens zijn leven reisde Roodbaard veel in de noordelijke provincies, maar het meest in Friesland om contacten te onderhouden met opdrachtgevers en kwekers en voor het leiden van de projecten. Buiten deze regio zijn geen ontwerpen van hem bekend. Door zijn naamsbekendheid was hij een veelgevraagde tuinarchitect, die bovendien weinig concurrentie te duchten had. Door al zijn activiteiten wist hij een plaats in de maatschappelijke middenlaag te bereiken. Omgekeerd hebben zijn contacten met de elite hem door het verstrekken van vele opdrachten geholpen.

Relatienetwerken

Uit ons onderzoek blijkt dat er in de eerste helft van de negentiende eeuw in Nederland veel belangstelling voor de aanleg van landschapstuinen bestond en dat Roodbaards werk vooral in Friesland bij opdrachtgevers in de smaak viel. In de jaren 1814-1815 was het Koninkrijk der Nederlanden ontstaan. In de nieuwe staatsstructuur onder koning Willem I kreeg de adel een speciale positie door de instelling van gewestelijke ridderschappen. Er ontstond een nieuw type aristocratie, ook aangeduid als notabelen, waarvan naast edelen ook leden van het patriciaat en rijke burgers deel uitmaakten. De opdrachtgevers van Roodbaard kwamen grotendeels uit deze groep. Zij waren particulieren en verder stads- en grietenijbesturen. Het bleek dat met name in Friesland de relaties tussen zijn opdrachtgevers heel nauw waren. Door het in kaart brengen van hun contacten is het duidelijk geworden hoe zij Roodbaard aan elkaar hebben aanbevolen. Tot nu toe is een dergelijke methode bij het onderzoek naar de opdrachtgevers van Nederlandse tuinarchitecten nog niet gevolgd. Wij konden vier belangrijke relatienetwerken achterhalen. Het eerste bestond voor de ene helft uit Groninger en voor de andere helft uit Friese leden van de regionale elite. Het tweede was tamelijk uitgebreid met personen zowel uit Friesland en Groningen als Drenthe. De leden van de andere twee netwerken waren alleen Friezen. Welbeschouwd waren de meeste opdrachtgevers uit Friesland afkomstig. De meeste opdrachten zijn door leden van het tweede netwerk verstrekt, dat bestond uit zogenaamde nieuwe rijken. Vrouwelijke opdrachtgevers waren er ook. Wij kennen er vijf. Zij waren allen weduwe en volgden hun familieleden bij de keuze voor de tuinarchitect. Over hun belangstelling voor de tuinkunst troffen wij weinig specifiek aan, behalve hun aandacht voor planten en bloembollen.

Het valt op dat de bestuurders van steden en grietenijen uit dezelfde elite voortkwamen voor wie Roodbaard particuliere tuinen aanlegde. Elders in Nederland was dat niet anders, want Zocher junior en Van Lunteren voerden voor dezelfde notabelenelite en voor stadsbesturen ook opdrachten uit. Om de grootte van de netwerken van hun opdrachtgevers vast te stellen zou een afzonderlijk onderzoek vergen. Hoewel het aantal gemeenten dat Roodbaard inschakelde slechts zeven bedroeg, waren de opdrachten die zij verstrekten belangrijk in het oeuvre van de tuinarchitect. Projecten voor het realiseren van wandelgebieden waren in de eerste helft van de negentiende eeuw in vele steden in Nederland in uitvoering. Stadsbesturen zagen deze als een essentiële voorziening voor de welstand van de burgerij aan de ene kant en als een goed middel voor werkverschaffing aan arme lieden. Hierin weerspiegelde zich een verantwoordelijkheid van de elite voor de inwoners van de stad.

Over de directe contacten tussen de opdrachtgevers en Roodbaard, hoe intrigerend ook, konden wij slechts enkele uitingen achterhalen. De schaarse aantekeningen hierover doen

vermoeden dat zij hem een aangenaam persoon vonden. Ten aanzien van de kwaliteiten van de tuinarchitect vonden wij slechts enige opmerkingen in archivalia.

Wij kunnen moeilijk vaststellen hoeveel kritiek Roodbaard op zijn werk heeft gehad. Slechts één geval is ons bekend. Een feit is dat enkele van zijn ontwerpen gewijzigd werden. Hierbij kan behalve van kritiek ook van andere eisen of ideeën van de opdrachtgevers sprake zijn geweest. Het kwam ook voor dat opdrachtgevers meedachten of schetsjes maakten als voorstel voor de aanleg. Hun kennis op het gebied van de tuinkunst en hun bijdrage aan het ontwerp is op basis van de beschikbare gegevens echter moeilijk te bepalen. Wij zien dat zij niet alleen bij hun buitenplaatsen maar soms ook bij hun stadshuizen een tuin door Roodbaard lieten aanleggen. Roodbaards succes was mede mogelijk gemaakt door de hang naar de nieuwe mode in de tuinkunst, die de opdrachtgevers omarmden.

Het oeuvre

Het oeuvre van Roodbaards tuinontwerpen is blijkens ons onderzoek tussen 1819 en 1851 ontstaan. Hij heeft zowel opmetings-, presentatie- als schetstekeningen vervaardigd. Het eerste type is niet bewaard gebleven, omdat deze waarschijnlijk tijdens het werkproces verloren zijn gegaan. De bewaarde 39 tekeningen zijn presentatie- en schetstekeningen.

Om een beeld van het gehele oeuvre te krijgen, zijn alle mogelijke bronnen geraadpleegd. Daaruit blijkt dat er zeker 67 tekeningen zijn gemaakt. Toch moeten er veel meer zijn geweest gezien het aantal projecten dat hij heeft uitgevoerd. Daarnaast konden wij nog acht tuinen extra aan Roodbaard toeschrijven. Tegelijkertijd werd het duidelijk dat van de aan hem toegeschreven tuinen verschillende niet van zijn hand kunnen zijn geweest. Op basis van de af- en toeschrijvingen kunnen wij het totale aantal op 168 vervaardigde tekeningen schatten.

Nadat het aantal tekeningen is achterhaald wilden wij weten hoe dit aantal kon worden gerelateerd aan het oeuvre van bekende vakgenoten als J.D. Zocher junior en H. van Lunteren. Dit is van veel belang want het biedt informatie over de productie van de tuinarchitecten en de populariteit van de landschapsstijl. De gemaakte vergelijking geeft slechts een indruk, omdat van de beide vakgenoten geen complete oeuvrelijsten beschikbaar zijn.

Bij de analyse van Roodbaards oeuvre konden vier soorten ontwerptekeningen worden onderscheiden, namelijk voor buitenplaatsen, stadstuinen, openbare parken en overige. De meeste tekeningen zijn voor de eerste categorie gemaakt. Dit hoeft ons niet te verbazen, want Roodbaard noemde zich immers ‘architect van buitenplaatsen’. De tekeningen betreffen alleen tuinen en geen gebouwen zoals dat bij zijn vakgenoot J.D. Zocher junior wel het geval was.

Roodbaards ontwerpen zijn heel herkenbaar wat techniek en stijl betreft. In zijn oeuvre zien wij een ontwikkeling van de vroege naar de rijpe of late landschapsstijl, hetgeen onder meer is af te lezen aan de vloeiende lijnvoering in de vormgeving van paden en vijvers en de grote variatie van open en dichte tuindelen. In het begin van zijn carrière is de invloed van Van Laars *Magazijn van tuin-sieraaden* duidelijk zichtbaar, zowel in de vormgeving van de aanleg als in het toepassen van tuinsieraden.

De beschouwing van de ontwerpwijze van Roodbaard brengt ons tot de conclusie dat zijn eerste bekende tekening, die van de Prinsentuin uit 1820 nog enigszins stijf oogt. De detaillering van het ontwerp is echter overzichtelijk en de vormen van de perken zijn nog

enigszins sjabloonachtig. Bij de volgende ontwerpen, die voor Staniasstate uit 1821, zien wij een ontwikkeling waarbij de padenstructuur zwieriger van vorm wordt. Dit wordt kenmerkend voor zijn verdere oeuvre, waarbij steeds een grote variatie van vormen en lijnen te zien is. Hij liet in zijn ontwerpen het huis een essentiële rol spelen in verband met het bepalen van het padenverloop, het uitzicht en de beplanting, zoals we ook zien in ontwerpen van Engelse en Duitse tuinarchitecten. Verder combineerde hij de sier- en nutsfunctie op een ingenieuze wijze, waarbij hij moestuin en boomgaard op een vernuftige wijze in het plan integreerde. Een steeds belangrijker element in het werk van Roodbaard vormt de combinatie van open en dichte tuindelen. Met de uitzichtlijnen leidt hij de blik van de toeschouwer naar schilderachtige scènes in de tuin en soms zelfs naar het aangrenzende landschap. Roodbaard kan worden beschouwd als een tuinarchitect met schildersogen. Het idee van de schilderachtige effecten formuleerde hij in de verklarende tekst op zijn ontwerp voor de Overtuin van Lyndenstein in Beetsterzwaag met de woorden ‘overschoone schakeeringen van licht en donker’. Hier zien wij de toepassing van het begrip pittoresk, zoals zijn beroemde vakgenoten als H. Repton en C.C.L. Hirschfeld het ook formuleerden. Hetzelfde idee komt tot uiting in het gebruik van waterpartijen met weerspiegelingen. De Engelse publicist J.C. Loudon beschouwde het water ook als het leven en de ziel van een tuin. Met de afwisseling van kleuren van loof- en naaldbomen bereikte Roodbaard ook het schilderachtige, of zoals de Duitse tuinarchitect J.G.G. Schoch formuleerde: ‘de kunstenaar schildert met kleuren, de tuinontwerper gebruikt bomen en struiken in diverse kleuren’.

Bij het onderzoeken van de ontwerpen zagen wij grote verschillen in de oppervlakte van de aan te leggen tuinen. De kleinste, bij stadshuizen, hadden een oppervlakte van circa een halve hectare en de grootste, bij de buitenplaatsen, ruim 10 hectare. De aanleg bij kleinere buitens varieerde van 1,5 tot 4 hectare. Ter vergelijking keken wij naar de omvang van enkele tuinen van J.D. Zocher junior en van H. van Lunteren. Deze hadden een oppervlakte tussen 9 en 34 hectare. De meeste tuinen van Roodbaard waren dus kleiner dan die van zijn collega's in andere regio's van Nederland. Het vergt echter een apart onderzoek om de afmetingen van alle tuinen van genoemde vakgenoten te achterhalen. Hier is alleen een eerste poging ter vergelijking gewaagd. In het algemeen blijken de afmetingen van de landschapstuinen in Nederland in vergelijking met Engeland en Duitsland veel kleiner te zijn geweest. Dit betekende voor de ontwerper, dus ook voor Roodbaard, een uitdaging om de kenmerken van deze stijl zodanig toe te passen dat het gewenste effect kon worden bereikt.

Werkwijze

Onderzoek naar de werkwijze van tuinarchitecten is in de Nederlandse literatuur tot nu toe onderbelicht gebleven. De beschrijving van de werkwijze geeft een goed beeld van de veelzijdigheid van de activiteiten die een tuinarchitect moest uitvoeren. In het geval van Roodbaard wordt het onderzoek bemoeilijkt door het feit dat van de tuinarchitect zelf weinig schriftelijke informatie voorhanden is. Voorbereidingen ter plekke, het maken van het ontwerp en het managen van de werkzaamheden vormden de belangrijkste onderdelen. Roodbaard hield zich met al deze facetten bezig. Dit geldt niet voor bijvoorbeeld Brown, die zich hoofdzakelijk met de geschiktheid van de plek en de technische kant van de werkzaamheden bemoeide. Repton daarentegen was meer actief met het ontwerp zelf en het aantrekkelijk presenteren ervan. Voor beiden geldt dat zij geen handwerk meer verrichtten. Verder kunnen wij vaststellen dat Roodbaard niet alleen het ontwerp voor de tuinen maakte, maar vaak ook de bestellingen voor de beplanting regelde. Hij bezat geen eigen kwekerij, in tegenstelling tot J.D. Zocher junior en H. van Lunteren. In verband hiermee moest hij met kwekers samenwerken. De meeste bestellingen plaatste hij bij Friese en soms bij een aantal

landelijk bekende kwekerijen in Boskoop en Haarlem. Het is opmerkelijk dat één van Friese kwekers zich met waarderende woorden uitliet over Roodbaards kennis van bomen en heesters. Dit laat zien dat hij kwaliteiten op dat gebied bezat.

Hoeveel tijd de aanleg van de tuinen vergde, was tot nu toe geen onderwerp van studie bij de werkwijze van Roodbaard of van andere tuinarchitecten in Nederland. Dit is van veel belang voor de reconstructie van zijn activiteiten en verder voor het samenstellen van een zo volledig mogelijk overzicht van zijn projecten. Een vergelijkend onderzoek over dit onderwerp met de werkzaamheden van vakgenoten was bij gebrek aan de nodige gegevens niet mogelijk. Zo'n studie kan niet alleen veel helderheid brengen over de duur van hun activiteiten, maar ook over hun werkwijze.

De kennis over het dagloon, in combinatie met gegevens uit rekeningen, maakte het vaak mogelijk om vast te stellen hoe lang een project heeft geduurd. Zo konden wij nagaan dat de werkzaamheden bij middelgrote buitenplaatsen tussen 80 en 94 werkdagen duurde, terwijl een omvangrijk project als dat van de Algemene Begraafplaats in Leeuwarden ongeveer 290 werkdagen vergde. Op basis van de verkregen informatie hebben wij kunnen nagaan dat Roodbaard meerdere projecten tegelijkertijd kon uitvoeren. Voorbeelden zijn de werkzaamheden bij de Gemeentelijke Wandeltuin in Heerenveen en de tuin bij Oranjestein in Oranjewoud. Deze lagen qua locatie gunstig ten opzichte van elkaar. Hetzelfde zien wij bij Brown, die ook meerdere projecten gelijktijdig uitvoerde.

Door de werkwijze te onderzoeken kunnen we een scherper beeld krijgen van de activiteiten van de tuinarchitect en met name hoe hij zijn vak uitoefende. Was hij een kijker of een lezer? In het geval van Roodbaard kunnen wij concluderen dat hij over een zekere literatuurkennis beschikte maar meer als een kijker kan worden beschouwd, die het concept van de aanleg al voor ogen had bij het maken van het ontwerp en die zich voor een belangrijk deel baseerde op kennis uit eigen ervaring.

Receptie van Roodbaards werk

Hoe de receptie van het werk van Roodbaard in publicaties is vastgelegd, was tot op heden niet systematisch onderzocht. Ons onderzoek leerde dat de tuinen van Roodbaard al tijdens zijn leven de aandacht trokken van passanten en reizigers. Dit is verklaarbaar, aangezien in het begin van de negentiende eeuw het platteland als tamelijk leeg werd ervaren. De bebouwing was schaars en in grote delen van het noorden stonden weinig bomen. De singels en lanen bij buitenplaatsen vielen al snel op, vooral als er sprake was van een aanleg met open en dichte delen en soms waterpartijen. Deze elementen, die de ontwerper toepaste bij de inrichting van landschapstuinen, voegden zich enigszins in het landschap maar vielen door hun eigen kenmerken ook op. Een sprekend voorbeeld hiervan is hoe de eerder genoemde Eekhoff tijdens zijn wandeling, komende uit het kale land, het geboomte van Roodbaards ontwerp bij Borniastate in Weidum beleefde. Publicaties van reizigers uit de negentiende eeuw geven informatie over de receptie en bevatten soms meningen over zijn werk. Veel beschrijvingen waren van de hand van Eekhoff. Zijn publicaties kunnen we als zeer belangrijke bronnen voor de waardering van het werk van Roodbaard beschouwen.

Eekhoff zag hem als vakman en zelfs als kunstenaar, die met zijn scheppingen zowel openbare parken als buitenplaatsen verfraaide. In zijn publicaties is het romantische taalgebruik van de eerste helft van de negentiende eeuw duidelijk te bespeuren, bijvoorbeeld als hij schrijft over een 'bevallige wandelplaats' en over het gegeven dat 'de kunst de

schoonheden der natuur (trachtte) te volgen'. Deze formuleringen benoemen essentiële kenmerken van de landschapsstijl, die het werk van Roodbaard karakteriseert en waarop de bezoeker wordt gewezen.

Het viel ons op dat de meeste auteurs bij de beschrijving van zijn scheppingen de naam van Roodbaard niet vermeldde. Alleen Eekhoff en de Groninger publicist en predikant Th. F. Uilkens noemden hem. Beiden woonden in Noord-Nederland en kenden zijn werk en zijn naam. Opmerkelijk is dat de waardering van vakgenoten lang op zich liet wachten. Een inhoudelijke benadering van het werk van Roodbaard klinkt pas vanaf 1922 door in de artikelen van de bekende tuinarchitect L.A. Springer.

Beïnvloeding door Roodbaard

Na vergelijking van Roodbaards ontwerpen met die van anderen lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat zijn werk enige aantrekkingskracht had op de ontwerpers M. Vroom en L.A. Springer. Zij kopieerden deze waarschijnlijk om zijn stijl te doorgronden en om de kennis bij hun eigen ontwerp te gebruiken.

Verder blijkt sprake te zijn van invloed van Roodbaard op enkele andere contemporaine en latere ontwerpers. Zo kunnen wij vaststellen dat tuinontwerpen van Geert Vroom en Lambartus Vlaskamp zekere overeenkomsten met die van Roodbaard vertonen. Het is mogelijk dat zij allebei diens tekeningen hebben gezien omdat zij werkzaam waren in de tuinen waar Roodbaard ooit actief was. De overeenkomsten blijken uit hun tekenwijze, in het bijzonder van de padenstructuur en de invulling van perken. De weergave van de bomen en heesters is echter anders. Vlaskamp gebruikte felle kleuren bijvoorbeeld bij de keuze van bloemen in de perken. Zijn wijze van tekenen is minder vlot dan die van zijn vakgenoot.

Van beïnvloeding door Roodbaard kan ook bij Lambartus' zoon Gerrit worden gesproken. Zijn ontwerp voor de tuin van Vreewijk in Drachten uit 1869 vertoont grote overeenkomst met tekeningen van Roodbaard, zowel in de padenstructuur als de weergave van de beplanting. Het is niet toevallig dat dit ontwerp heel lang voor het werk van de laatste is gehouden. Op basis van de beschikbare ontwerptekeningen kunnen we concluderen dat de beïnvloeding van Roodbaard zich hoofdzakelijk beperkte tot ontwerpers in Noord-Nederland.

Lering trekken uit het verleden

Zoals wij al zagen, noemde Roodbaard zichzelf tuinarchitect van buitenplaatsen. Door de aanleg van talrijke tuinen in de landschapsstijl kan hij worden gezien als de belangrijkste tuinarchitect van de eerste helft van de negentiende eeuw in de noordelijke provincies. Door zijn scheppingen heeft hij duidelijke sporen in het landschap nagelaten, tegelijkertijd heeft hij een stempel gedrukt op de ruimtelijke ontwikkeling van verschillende steden.

Roodbaards overgebleven tuinen hebben een grote cultuurhistorische waarde als voorbeelden van de landschapsstijl in Nederland. De interesse voor landschapstuinen en -parken neemt in onze tijd toe. De behoefte aan groene longen, vooral in de steden, groeit om meerdere redenen. De beleving van natuur en ruimte wordt steeds belangrijker voor stedelingen. Het beeld dat zich in tuinen en parken aandient, levert een bijdrage aan het welzijn van de burger. Er is hier ruimte voor ontspanning en overpeinzing. Hier zijn parallellen te trekken met de eerste helft van de negentiende eeuw, toen Roodbaard en Zocher voor de aanleg van openbaar groen zorgden. Voor buitenplaatsen is in de afgelopen decennia ook meer belangstelling

gekomen door de toename van het toerisme. Hun beheer krijgt steeds meer aandacht omdat tuinen en parken een onderdeel vormen van het omringende landschap en daarvan niet los kunnen worden gezien. Aangezien het landschap steeds meer onder druk staat vanwege maatschappelijke en economische ontwikkelingen, bevinden buitenplaatsen zich niettemin vaak in de gevarenzone.

Het behoud van de landschapstuinen en -parken is dan ook van groot belang. Voor dit doel is historisch onderzoek onontbeerlijk, waarin kennis van bronnen én het herkennen van de specifieke kenmerken van de aanleg de bouwstenen zijn. De theoretische kennis, gecombineerd met de vakkennis op het gebied van restauratie van tuinen en parken, zijn van eminent belang. Het accent leggen wij hier bewust op het woord combinatie, want het ene kan niet zonder het andere. Nieuwe technische ontwikkelingen bieden veel mogelijkheden, maar ons inziens kunnen deze alleen tot goede resultaten leiden als de theoretische kennis over de tuinarchitectuur ook toeneemt. Opleiding voor experts op beide terreinen is een voorwaarde voor de kwaliteit van restauratie van tuinen in de landschapsstijl.

Met deze dissertatie willen wij leven en werk van Roodbaard als tuinarchitect belichten. Daarbij is ons doel het belang van bronnenonderzoek zoals naar archivalia en topografica, te benadrukken, zodat zulk onderzoek als essentieel onderdeel van toekomstige studies naar de tuinarchitectuur blijft bestaan, naast benaderingen vanuit andere vakgebieden.

KAARTEN

KAART 1

Plattegrond van Assen waarop de woonadressen van P.H. Roodbaard en de locaties van de door L.P. Roodbaard ontworpen tuinen zijn aangegeven.

- 1 Vaart Zuidzijde
- 2 Beilerstraat
- 3 Brink
- 4 De Eerste Steen
- 5 Witte Huis
- 6 Tuin van Wolter Hofstede
- 7 Tuin van Nicolaas Servatius
- Openbaar groen
- Particuliere tuin
- Woonadres P.H. Roodbaard

KAART 2

Plattegrond van Groningen waarop Roodbaards woonadressen en de locaties van de door hem ontworpen tuinen zijn aangegeven.

- 1 Zandvoort
- 2 Heereweg
- 3 Schoolholm
- 4 Oude Kijk in 't Jatstraat
- 5 Academie voor Tekon- en Bouwkunst
- 6 Woonhuis J. van der Steege
- 7 Guyotplein
- 8 Tuin van T. Folmer
- Openbaar groen
- Particuliere tuin
- Woonadres van L.P. Roodbaard
- Overig

KAART 3

Plattegrond van Leeuwarden waarop Roodbaards woonadressen en de locaties van de door hem ontworpen tuinen zijn aangegeven.

- 1 Prinsentuin, 1820
 - 2 Prinsentuin en Oldehoofsterdwing
 - 3 Wissesdwing
 - 4 Tournooiveld
 - 5 Hoeksterpoortsdwinger
 - 6 Hoeksterpoortswinger en Arendstuin
 - 7 Vrouwenpoortsdwinger
 - 8 Oldehoofsterkerkhof
 - 9 Verlaatsdwing
 - 10 Zuiderdwing
 - 11 Wirdumerpoortsdwinger
 - 12 Stadsverswatervijver
 - 13 Aanleg achter het Paleis van Justitie
 - 14 Algemene Begraafplaats
 - 15 Tuin van Pieter Cats
 - 16 Tuin van Joh. Bieruma Oosting
 - 17 Tuin van Jan Bieruma Oosting
 - 18 Tuin van Jan Hendrik van Boelens
 - 19 Tuin van Barbara Knock, wed. van der Haer
 - 20 Tuin van Cyprianus van der Veen
 - 21 Tuin van Pieter Cats
 - 22 Tuin van Jentje Cats
 - 23 Veldzigt
 - 24 Wortelhaven 81
 - 25 Bagijnesteeq 5
 - 26 Over de Kelders 6
 - 27 Nieuwestad 133
- Openbaar groen
● Particuliere tuin
● Woonadres L.P. Roodbaard

BIJLAGE 1

Vroege Engelse – of slingerbosjes in Noord-Nederland

FRIESLAND	
1785	Friesmastate, Idaard ¹
1792	Eysingastate, Rinsumageest ²
1810	Camminghastate, Ferwerd ³
1813	Tuin van Pieter Cats bij Leeuwarden ⁴
1816	Groot Lankum, Franeker ⁵
1816	Groot Salwerd, Franeker ⁶
GRONINGEN	
1787	Groenenstein, Helpman ⁷
1792	Voorveld, Haren ⁸
Circa 1794	Dijksterhuis, Pieterburen ⁹
1803	Luina, Bierum ¹⁰
1817	Delmina, Engelbert ¹¹
DRENTHE	
1797	Oldengaerde, Dwingelo ¹²
1797	Lemferdinge, Paterswolde ¹³

Vroege Engelse aanleg in Noord-Nederland

FRIESLAND	
1795	Buitenplaats van Duco van Haren, Sint Annaparochie ¹⁴
1808	Landgoed van Martinus van Scheltinga, Kollum ¹⁵
1808	Veenwijk, Oudeschoot ¹⁶
1812	Andringastate, Lemmer ¹⁷
1812	Lindenoord, Wollega ¹⁸
1820	Groot Terhorne, Beetgum ¹⁹
1820	Tuin bij het huis van C.L. van Beyma, Dronrijp ²⁰
GRONINGEN	
4 ^{de} kwart 18 ^{de} eeuw	Veenhuisen, Noordbroek ²¹
1781	Fraeylemaborg, Slochteren ²²
DRENTHE	
1812	Brinkhoven, Paterswolde ²³
1812	Noordwijk, Paterswolde ²⁴

¹ TR, Toegang 310, HA Friesmastate, inv. nr. 46b, d.d. 21-7-1785.

² TR, Toegang 13-09, RA Tietjerksteradeel, inv. nr. 85, 330, 331.

³ TR, Toegang 13-12, RA Ferwerderadeel, inv. nr. 70, 130 e.v.

⁴ FM, PTA 026-047.

⁵ TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 85005, akte 112.

⁶ TR, Toegang 26, NA, inv. nr. 41007, akten 135 en 144.

⁷ U.B. Groningen, signatuur: krtms-1799-grs; Hottingerkaart.

⁸ Hottinger-kaart.

⁹ Formsma, Luitjens-Dijkveld Stol en Pathuis, *De Ommelanden Borgen*, 337.

¹⁰ Idem, 81.

¹¹ GA, Toegang 1869, inv. nr. 54, akte 17.

¹² *Leeuwarder Courant*, 28-10-1797.

¹³ Bos e.a., *Huizen van stand*, 332, 334.

¹⁴ *Leeuwarder Courant*, 31-10-1795.

¹⁵ Potter, *Wandelingen en kleine reizen*, 273, 274.

¹⁶ Mulder-Radetzky en de Vries, *De Julia Jan Woutersstichting*, 34.

¹⁷ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 12361.

¹⁸ Versfelt, *De Franse kaarten van Drenthe*.

¹⁹ TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 685.

²⁰ *Leeuwarder Courant*, 16-1-1821.

²¹ GA, Beeldbank, NL-GnGRA_817_1380.

²² Tromp, *De Nederlandse landschapsstijl*, 340, 341.

²³ Versfelt, *De Franse kaarten van Drenthe*.

²⁴ Idem.

BIJLAGE 2

Fragment-genealogie Roodbaard

BIJLAGE 3

Fragment-genealogie Van der Steege

BIJLAGE 4

Tabel van inkomsten van Roodbaard, voor zover bekend, 1819-circa 1850

Jaar	Object, plaats	Bedrag	Bron
1819	Borniaastate, Weidum	f 71,50 f 45,50	TR, Toegang 334-03, FA Buma, inv. nr. 197.
1821	Prinsentuin, Leeuwarden	f 47,= f 139,= f 242,=	HCL, Toegang 1002, archief Gemeentebestuur Leeuwarden, 1811-1941, inv. nr. 6021.
1821-'24	Idem	f 163,=	Idem.
1823	Oranjestein, Oranjewoud	f 230,=	HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 243.
1824	Prinsentuin, Leeuwarden	f 200,=	HCL, Toegang 1002, archief Gemeentebestuur Leeuwarden, 1811-1941, inv. nr. 6021.
1824-'26	Oranjestein, Oranjewoud	f 1600,= f 240,= f 25,=	HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 65.
1825	Verswatervijver, Leeuwarden	f 453,94	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2387.
1825	Epemastate, Ysbrechtum	f 10,=	TR, HA Epemastate, inv. nr. 262.
1827	Kingmastate, Zweins	f 603,10	TR, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334.
1828	Lyndenstein, Beetsterzwaag	f 386,50	TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 6821.
1830	Illuminatie Prinsentuin	f 15,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2389.
1831	Algemene Begraafplaats, Leeuwarden	f 486,= f 492,= f 450,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2389.
1834	Idem (beplanting, snoeien enz.)	f 25,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2390.
1836	Wirdumerpoortsdwinger, Leeuwarden	f 1013,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2390.
1837	Vrouwenpoortsdwinger, Leeuwarden	f 1219,75	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2391.
1837		f 25,=	HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 68.
1838	Nieuwe Aanleg, Wolvega	f 28,=	Archief Gemeentebestuur Weststellingwerf, inv. nr. 2053.
1839	Idem	f 9,= f 151,50	Idem.
1840	Idem	f 100,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 1608, 22-6-1850, nr. 2.
1840	Heringastate, Marsum	f 82,50	TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 525.
1841	Hoeksterpoortsdwinger, Leeuwarden	f 551,28	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2391.
1842	Wandeltuin, Heerenveen	f 61,80	Archief gemeentebestuur Schoterland, inv. nr. 1401.
1843	Brink, Assen	f 15,21	DA, Toegang 0921, Oud-archief van de gemeente Assen, inv. nr. 938.
1843	Bolwerk, Harlingen	f 25,=	Archief gemeentebestuur Harlingen, inv. nr. 3225.
1843	Martinikerkhof, Bolwerk bij de afgebroken Oosterpoort, Sneek en aanleg bij Tolhuis Scharnegoutum	f 123,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2521.
1843	Prinsentuin, oostzijde, Leeuwarden	f 414,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2392.
1843	Prinsentuin en Oldehoofsterdwinger, Leeuwarden	f 793,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2392.
1844	Fogelsanghstate, Veenklooster	f 30,=	TR, Toegang 335, FA Sixma van Heemstra, inv. nr. 23.
1844	Aanleg bij de Noorderpoort, Sneek	f 58,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2521.
1845	Heringastate, Marsum	f 25,=	TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 531.
1847	Verlaatsdwinger, Leeuwarden	f 763,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2393.
1847	Tuin Nieuwestad 49, Leeuwarden	f 114,= f 8,92	HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting, inv. nr. 312.
1847	Staniastate, Oenkerk	f 153,40	TR, HA Epemastate, inv. nr. 634.
1848	Demping gracht Zaailand, Leeuwarden	f 28,=	TR, Toegang 11, Archief Provinciaal Bestuur Friesland 1813-1922, inv. nr. 2393.
Ca. 1850	Voormeer, Heerenveen	f 104,50	TR, Toegang 26, N.A., inv. nr. 78061, akte 221.
Ca. 1850	Tuin Grote Kerkstraat 39, Leeuwarden	f 25,=	Idem.
Ca. 1850	De Wildbaan, Wolvega	f 16,60	Idem.

BIJLAGE 5

Lijst van aan elkaar verwante leden van de families Cats en Oosting die Roodbaard opdrachten hebben verstrekt

Jaar	Opdrachtgever	Plaats
1821	Taetske Cats, weduwe Medendorp	Oenkerk
1821	Jan Haak Oosting	Assen
1822	Pieter Cats	Leeuwarden
1822	Adrianus Heringa Cats	Oranjewoud
1822	Johannes Bieruma Oosting	Oranjewoud
1824	Anna Cats, weduwe de Vriese	Deinum
Ca. 1825	Taetske Cats, weduwe Medendorp	Leeuwarden
Ca. 1825	Jentje Cats	Leeuwarden
1826	Johannes Bieruma Oosting	Leeuwarden
1830	Hendrik Jan Oosting	Assen
1832	Jhr. Onno Reint van Andringa de Kempenaer, gehuwd met Rigtje Gosliga, eerder weduwe van Adrianus Heringa Cats	Irnsom
Ca. 1835	Sjuwke Cats, gehuwd met Seerp Brouwer	Oranjewoud
1837	Sjuwke Cats, weduwe Bieruma Oosting	Leeuwarden
1842	Idem	Oranjewoud
1842	Jan Bieruma Oosting	Leeuwarden
1844	Idem	Leeuwarden
1847	Jhr. Onno Reint van Andringa de Kempenaer, gehuwd met Rigtje Gosliga	Oudeschoot
1847	Sjuwke Cats, weduwe Bieruma Oosting	Leeuwarden

BIJLAGE 6

Specificatie van opdrachtgevers en hun opdrachten aan Roodbaard, 1819-1851

Afkortingen: A: Adel, I: Instelling, OV: Overheid, O.P.: Overige particulieren, P: Patriciaat

BEGINJAAR	OPDRACHTGEVERS	PROJECTEN	CATEGORIE OPDRACHT- GEVERS
1819	B. Buma	Borniastate, Weidum	P
1820	Gemeentebestuur Leeuwarden	Prinsentuin, Leeuwarden	OV
Ca. 1820	Jhr. J. Hora Siccama	Fraeylemaborg, Slochteren	A
Ca. 1820	T. Folmer	Tuin Trommishuis, Groningen	O.P.
Ca. 1820-ca. 1830	A.A. van Boelens	Huize Olterterp, Olterterp	O.P.
1821	T. Cats, weduwe Medendorp	Staniastate, Oenkerk	P
1821	J.H. Oosting	De Eerste Steen, Assen	P
Ca. 1821-ca. 1825	Jhr. C.J.J. Storm van 's Gravesande	Uniastate, Marsum	A
1822	N.N.	Tuin, Leeuwarden	
1822	N.N.	Tuin, Leeuwarden	
1822	N.N.	Tuin, Leeuwarden	
1822	C.J. van der Veen	Tuin Achter de Hoven, Leeuwarden	O.P.
1822	T.S. Tromp	Eeburg, Lekkum	O.P.
1822	P. Cats	Tuin Achter de Hoven, Leeuwarden	P
1822	A.Heringa Cats	Oranjestein, Oranjewoud	P
1822	Joh. Bieruma Oosting	Idem	P
Ca. 1822	B.W. van Welderen baron Rengers	Epemastate, Ysbrechtum	A
Ca. 1822	G.F. baron thoe Schwartzberg en Hohenlansberg	Groot Terhorne, Beetgum	A
1823	W.H. Hofstede	Tuin, Vaart NZ 66b, Assen	P
[1823]	Jhr. W. Alberda van Ekenstein	Ekenstein, Tjamsweer	A
1824	A.Cats, weduwe de Vriese	Welgelegen, Deinum	P
1825	Gemeentebestuur Leeuwarden	Verswatervijver, Leeuwarden	OV
Ca. 1825	T. Cats, weduwe Medendorp	Veldzigt, Leeuwarden	P
Ca. 1825	J. Cats	Tuin Oostergrachtswal 47, Leeuwarden	P
Ca. 1825	F.G.A. Boelens baron van Lynden	Lyndenstein, Beetsterzwaag	A
Ca. 1825	G.F. baron thoe Schwartzberg en Hohenlansberg	Groot Terhorne, Beetgum	A
Ca. 1825 - ca.1829	Joh. van der Veen	Lindenoord, Wolvega	O.P.
1826	Joh. Bieruma Oosting	Tuin Weerd 18, Leeuwarden	P
1826	J.M. van Beyma thoe Kingma	Kingmastate, Zweins	P
Ca. 1826	J.A. Willinge	Koepelbos, Oldeberkoop	P
1827	Jhr. W. Alberda van Ekenstein	Ekenstein, Tjamsweer	A
1827	F.D. Fontein	Groot Salwerd, Franeker	P
1827	J.S. IJsenbeek	Roptastate, Wijnaldum	O.P.
Ca. 1827	N.G. Servatius	Tuin, Assen	P
Ca. 1827	A.Hesselink	De Braak, Paterswolde	O.P.
1828	Jhr. V.L. Vegilin van Claerbergen	Heremastate, Joure	A
[1828]	J.M. Riedel	Tuin, Voorstraat 62, Kollum	O.P.
1829	Gemeentebestuur Groningen	Guyotplein, Groningen	OV
1830	Gemeentebestuur Leeuwarden	Algemene Begraafplaats, Leeuwarden	OV
1830	Idem	Illuminatie, Prinsentuin, Leeuwarden	OV

1830	H.J. Oosting	Het Witte Huis, Vaart NZ 36, Assen	P
Ca. 1830	T. Feenstra	Schierstins, Veenwouden	P
1831	N. van Heloma	Tuin, Wolvega	P
1831	B. van Loon	Middelstein, Midlum	O.P.
1831	Gemeentebestuur Leeuwarden	Wirdumerpoortsdwinger, Leeuwarden	OV
1831	Idem	Hoeksterpoortsdwinger, Leeuwarden	OV
1832	Jhr. V.L. Vegilin van Claerbergen	Heremastate, Joure	A
1832	C. Westenberg	Harstastate, Hogebeintum	P
1832	W. Taconis	Tuin Midstraat, Joure	O.P.
1832	Jhr. O.R. van Andringa de Kempenaer	Tuin Rijksstraatweg 129, Irnsum	A
1832	J.B. Wouters	Jagtlust, Oudeschoot	O.P.
1832	W. Hora Siccama	Oosterbroek, Eelde	P
1833	Jhr. A.J. van Sminia	De Klinze, Oudkerk	A
Ca. 1833	M. van Heloma	Voormeer, Heerenveen	P
1834	T.M.T. Looxma	Staniastate, Oenkerk	P
1834	Jhr. S.L. Lewe van Nijenstein	Nijenstein, Zuidbroek	A
1834	Gemeentebestuur Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	OV
1835	Idem	Wirdumerpoortsdwinger-Weaze	OV
Ca. 1835	Jhr. D. Engelen	Ontwijk, Oranjewoud	A
Ca. 1835	S. Brouwer	Brouwershave, Oranjewoud	O.P.
Ca. 1836	S. van Teijens	Fockensstate, Beetsterzwaag	O.P.
1837	S. Cats, weduwe Bieruma Oosting	Tuin, Leeuwarden	P
1837	Gemeentebestuur Leeuwarden	Vrouwenpoortsdwinger en Oldehoofsterkerkhof, Leeuwarden	OV
1837	Grietenijbestuur Weststellingwerf	Nieuwe Aanleg, Wolvega	
1837	C.J. van Borcharen, douairière van Lynden	Lyndenstein, Beetsterzwaag	A
Ca. 1837	Dezelfde	Lyndenstein, Beetsterzwaag, Overtuin	A
Ca. 1837	Dezelfde	Lyndenstein, Beetsterzwaag, moestuin	A
1838	A.T.R. Sixma baron van Heemstra	Fogelsanghstate, Veenklooster	A
1840	Voogden Poptagasthuis	Tuin Heringastate, Marsum	I
Ca. 1840	Jhr. W. Hora Siccama	Fraeylemaborg, Slochteren	A
1841	E.D. van Beyma	Dekemastate, Weidum	P
1841	J.H. van Boelens	Tuin Nieuwestad 136, Leeuwarden	P
1841	Gemeentebestuur Assen	Brink, Assen	OV
1841	Gemeentebestuur Leeuwarden	Arendstuin en Hoeksterpoortsdwinger, Leeuwarden	OV
1841	Idem	Tournooiveld, Leeuwarden	OV
1842	Grietenijbestuur Schoterland	Wandeltuin, Heerenveen	OV
1842	S. Cats, weduwe Bieruma Oosting	Oranjestein, Oranjewoud	P
1842	J. Bieruma Oosting	Tuin Tweebaksmarkt 36, Leeuwarden	P
1842	A.T.R. Sixma baron van Heemstra	Fogelsanghstate, Veenklooster	A
1842	Gemeentebestuur Leeuwarden	Terrein aan de oostkant van de Prinsentuin, Leeuwarden	OV
1843	Idem	Prinsentuin en Oldehoofsterdwinger, Leeuwarden	OV
1843	Idem	Koepel Prinsentuin, Leeuwarden	OV

1843	Gemeentebestuur Harlingen	Bolwerk of Engelse Tuin, Harlingen	OV
1843	Gemeentebestuur Sneek	Oude kerkhof, nu Martinikerkhof, Sneek	OV
1843	Idem	Bolwerk bij de vroegere Oosterpoort, Sneek	OV
1843	Idem	Terrein bij tolhuis, Scharnegoutum	OV
1843	J. barones Lewe van Aduard, douairière van Sytzama	Toutenburg, Tietjerk	A
Ca. 1843	D.J.V. baron van Sytzama	Rinsmastate, Driesum	A
1844	Gemeentebestuur Sneek	Bolwerk bij Noorderpoort, Sneek	OV
1844	J.S. IJsenbeek	Roptastate, Wijnaldum	O.P.
[1844]	N. Ypeij	Vijversburg, Tietjerk	P
1845	Voogden Poptagasthuis	Overtuin Heringastate	I
1846	Gemeentebestuur Leeuwarden	Verlaatsdwinger en Zuiderplantage, Leeuwarden	OV
Ca. 1846-ca. 1849	M. van Heloma	Voormeer, Heerenveen	P
1847	Gemeentebestuur Leeuwarden	Project aanleg Zaailand, Leeuwarden (advisering)	OV
1847	S. Cats, weduwe Bieruma Oosting	Tuin Nieuwestad 49, Leeuwarden	P
1847	Jhr. O.R. van Andringa de Kempenaer	Jagtlust, Oudeschoot	A
1847	T.M.T. Looxma	Staniastate, Oenkerk	P
Ca. 1850	B.J.A. Knock, weduwe van der Haer	Tuin Grote Kerkstraat 39, Leeuwarden	O.P.
Ca. 1850	L.F. le Maire	De Wildbaan, Wolvega	O.P.
1851	Gemeentebestuur Leeuwarden	Terrein achter Paleis van Justitie, Leeuwarden	OV

BIJLAGE 7

Lijst van grietmannen die een landschapstuin bezaten

Naam	Woonplaats	Roodbaardtuin	Ontwerper onbekend
Albarda, Jan	Marrum		x
Asbeck, Tjalling Minne Watze baron van	Koudum		x
Bergsma, Cornelis	Idaard		x
Beyma, Egidius Daniël	Weidum	x **)	
Beyma thoe Kingma, Julius Matthijs van	Zweins	x	
Beyma thoe Kingma, jhr. Ulbe J.H. van*	Zweins	x	
Boelens, Ambrosius Ayso van	Olterterp	x **)	
Buma, Bernhardus	Weidum	x	
Buma, Wibo Bernhardus*	Weidum	x	
Cammingha, jhr. Vitus Valerius van	Huizum		***)
Cats, Martinus Manger	Drachten		x
Collot d'Escury, Carel Emilius Elst baron	Minnertsga		x
Eysinga, jhr. Cornelis van	Wommels		x
Eysinga, jhr. Idzert Frans van	Wommels		x
Haer, Hendrik Bonifacius van der	Pietersbierum		x
Haersma, Sybrand van	Buitenpost		x
Harinxma thoe Slooten, Johan S. baron van	Holwerd		x
Harinxma thoe Slooten, Maurits P.D. baron van	Drachten		x
Heemstra, Age Tjepke Ruurd Sixma baron van	Veenklooster	x	
Heemstra, Frans Julius Johan baron van	Irnsum		x
Heloma, Nicolaas van	Wolvega		x
Kempnaer, jhr. Onno Reint van Andringa de	Irnsum	x	
	Sint		
Kempnaer, jhr. Tjaard A.M.A. van Andringa de	Annaparochie		x
Kempnaer, Wilco van Andringa de	Lemmer		x
Limburg Stirum, Louis Gaspar Adriën graaf v.	Kollum		x
Lycklama à Nijeholt, jhr. Tinco Martinus	Oldeboorn		x
Lycklama à Nijeholt, jhr. Wilco Holdinga	Oldeboorn		x
Lynden, Frans Godard Ayso Boelens baron van	Beetsterzwaag	x	
Nauta, Gerardus Assuerus Avenhorn van	Koudum		x
Oosting, Jan Bieruma	Wolvega	x **)	
Rengers, Bernhard W. van Welderen baron	Ysbrechtum	x	
Rengers, Sjuick van Welderen baron*	Ysbrechtum	x	
Scheltinga, Hans Willem de Blocq van	Oranjewoud		x
Schenck van Nijdeggen, jhr. Hendricus F.J. van	Oranjewoud		x
Schwartzenberg en Hohenlansberg, G.F. baron th.	Beetgum	x	
Swinderen, jhr. Gerard Reinier Gerlacius van	Rijs		x
Sytzama, Douwe Jan Vincent baron van	Driesum	x **)	
Sytzama, Maurits Pico Diederik baron van	Friens		x
Teijens, Saco van	Beetsterzwaag	x	
Vegilin van Claerbergen, jhr. Pieter B.J.*	Joure	x	
Vegilin van Claerbergen, jhr. Valerius Lodewijk	Joure	x	
Westenberg, Christiaan	Hogebeintum	x	
Wierdsma, Cornelis Wichers	Wommels		x
Willinge, Jan Albert	Oldeberkoop	x	

*) Grietmannen die de tuin hebben geërfd.

**) Nieuw aan Roodbaard toegeschreven tuinen.

***) Tuin ontworpen door R.K. Brink.

Bijlage 8

Lijst van opdrachtgevers uit de Friese elite (niet-grietmannen) met een landschapstuin, waarvan de ontwerper niet bekend is, 1819-1851

Naam	Huis en woonplaats	Beroep
Andreae, Daniel Hermannus	Notarishuis, Kollum	Notaris
Andreae, Daniël Hermannus Beucker	Mariënborg, Leeuwarden	Griffier
Bergsma, Johan Jacob	Plantenhove, Dantumawoude	Zonder beroep
Fontein, Augustus Goëtius van Dalsen	Nieuwe Gralda, Dronrijp	Grietenijsecretaris
Harinxma thoe Slooten, Maurits Pico Diederik baron van	Harinxmastate, Beetsterzwaag	Zonder beroep
Heemstra, Agatha G. Sixma, wed. Cornelis Scheltinga van	Heemstrastate, Oenkerk	Zonder beroep
Hesse, Hermanus Klugkist	Oostenstein, Kollum	Zonder beroep
Huber, Catharina Wielinga	Bennemastate, Hardegarijp	Zonder beroep
Middachten, Reint Willem baron van	Klein Oenema, Wirdum	Zonder beroep
Nauta, Cornelis Franciscus Frisius Rinia van	Poelzicht, Giekerk	Kantonrechter
Quaestius, Assuerus	Schatzenburg, Dronrijp	Wethouder
Telting, Albartus	Martenahuis, Franeker	Gemeentesecretaris
Vegilin van Claerbergen, jhr. Epo Sjuck Burmania	Martenastate, Cornjum	Ontvanger der Belastingen
Vierssen, Willem Livius van	Stilleven, Rijperkerk	Rechter

BIJLAGE 9

Lijst van beroepen van opdrachtgevers aan Roodbaard

Naam	Beroep/functie	Woonplaats
Alberda van Ekenstein, jhr. Willem	Vrederechter	Tjamsweer
Beyma, Egidius Daniel van	Grietman	Weidum
Beyma thoe Kingma, Julius Matthijs van	Grietman	Zweins
Boelens, Ambrosius Ayso van	Grietman	Olterterp
Boelens, Jan Hendrik van	Ontvanger-generaal van Friesland.	Leeuwarden
Brouwer, Seerp	Zonder beroep	Leeuwarden
Buma, Bernhardus	Grietman	Weidum
Cats, Adrianus Heringa	Advocaat	Leeuwarden
Cats, Anna	Zonder beroep	Leeuwarden
Cats, Jentje	Koopman	Leeuwarden
Cats, Pieter	Koopman, gedeputeerde	Leeuwarden
Cats, Sjuwke	Zonder beroep	Leeuwarden
Cats, Taetske	Zonder beroep	Leeuwarden
Engelen, jhr. Daniël	Grietenijsecretaris	Oranjewoud
Feenstra, Thijs	Burgemeester	Leeuwarden
Folmer, Tidde	Koopman	Groningen
Fontein, Freerk Dirks	Koopman, gedeputeerde	Harlingen
Heemstra, Age Tjepke Ruurd Sixma baron van	Grietman	Veenklooster
Heloma, Marcus van	Advocaat, gedeputeerde	Heerenveen
Heloma, Nicolaas van	Grietman	Wolvega
Hesselink, Abraham	Olieslager	Paterswolde
Hofstede, Wolter Hendrik	Administrateur Belastingen	Assen
Kempenaer, jhr. Onno Reint van Andringa de	Grietman, gedeputeerde	Irnsum, Leeuwarden
Knock, Barbara Jetske Anna	Zonder beroep	Leeuwarden
Lewe, Johanna	Zonder beroep	Tietjerk
Lewe van Nijenstein, jhr. Scato Ludolph	Zonder beroep	Zuidbroek
Loon, Bernardus van	Koopman	Harlingen
Looxma, Theodorus Marius Theresius	Zonder beroep	Leeuwarden
Lynden, Frans Godard Ayso Boelens baron van	Grietman	Beetsterzwaag
Lynden, Cornelia Johanna van Borcharen, douairière van	Zonder beroep	Beetsterzwaag
Maire, Louis François le	Rijksontvanger	Wolvega

Oosting, Hendrik Jan	Wethouder	Assen
Oosting, Jan Bieruma	Advocaat	Leeuwarden
Oosting, Jan Haak	Lid Provinciale Staten van Drenthe	Assen
Oosting, Johannes Bieruma	Advocaat, rechter	Leeuwarden
Rengers, Bernhard Walraad van Welderen baron	Grietman	Ysbrechtum
Riedel, Johannes Martinus	Apotheker	Kollum
Schwartzenberg en Hohenlansberg G.F. baron thoe	Grietman	Beetgum
Servatius, Nicolaas Gerard	Controleur belastingen	Assen
Siccama, jhr. Johan Hora	Gedeputeerde	Slochteren
Siccama, Wiardus Hora	Notaris	Hoogezand
Siccama, jhr. Wiardus Hora	Zonder beroep	Slochteren
Sminia, jhr. Arent Johannes van	Zonder beroep	Oudkerk
Storm van 's Gravesande, jhr. Carel Jan Julius	Controleur Posterijen	Marsum
Sytzama, Douwe Jan Vincent baron van	Grietman	Driesum
Taconis, Wybren	Boomkweker	Joure
Teijens, Saco van	Grietman	Beetsterzwaag
Tromp, Tiete Solkes	Advocaat	Lekkum
Veen, Cyprianus Johannes van der	Advocaat	Leeuwarden
Veen, Johannes van der	Koopman	Wolvega
Vegilin van Claerbergen, jhr. Valerius Lodewijk	Grietman	Joure
Westenberg, Christiaan	Grietman	Hogebeintum
Willinge, Jan Albert	Grietman	Oldeberkoop
Wouters, Jan Berends	Zonder beroep	Oudeschoot
IJsenbeek, Jan Sicco	Koopman	Harlingen
Ypey, Nicolaas	Medicus	Tietjerk

BIJLAGE 10

Type tekeningen

Object	Presentatietekening	Schetstekening
Assen, Witte Huis	x	
Beetgum, Groot Terhorne, 1 ^e tekening		x
Beetgum, Groot Terhorne, 2 ^{de} tekening		x
Beetsterzwaag, Fockensstate	x	
Beetsterzwaag, Lyndenstein, tuin rondom het huis	x	
Beetsterzwaag, Lyndenstein, Overtuin en voortuin	x	
Beetsterzwaag, Lyndenstein, voortuin	x	
Beetsterzwaag, Lyndenstein, moestuin		x
Groningen, Guyotplein	x	
Groningen, tuin Trommushuis	x	
Heerenveen, Voormeer	x	
Kollum, tuin J.M. Riedel	x	
Leeuwarden, Alg. Begraafplaats, 1 ^e niet uitgev. tek.	x	
Leeuwarden, Alg. Begraafplaats, Schets voor 1 ^e tek.		x
Leeuwarden, Alg. Begraafplaats, 2 ^{de} tekening	x	
Leeuwarden, Hoekster- en Wirdumerpoort		x
Leeuwarden, Hoeksterpoort	x	
Leeuwarden, Oldehoofsterkerkhof		x
Leeuwarden, Prinsentuin, 1820	x	
Leeuwarden, Prinsentuin, 1843	x	
Leeuwarden, koepel Prinsentuin		x
Leeuwarden, Tournooiveld	x	
Leeuwarden, Verlaatsdwinger	X	
Leeuwarden, Verswatervijver	X	
Marssum, Heringastate, tuin		x
Marssum, Heringastate, overtuin	x	
Oenkerk, Staniastate, voortuin	x	
Oenkerk, Staniastate, achtertuin	x	
Oenkerk, Staniastate, voor- en achtertuin	x	
Oranjewoud, Ontwijk en Brouwershave	x	
Oudeschoot, Jagtlust		x
Slochteren, Fraylemaborg, 1 ^e tekening		x
Slochteren, Fraylemaborg, 2 ^{de} tekening	x	
Slochteren, Fraylemaborg, 3 ^{de} tekening		x
Tietjerk, Vijversburg		x
Tjamsweer, Ekenstein, 1 ^e tekening	x	
Tjamsweer, Ekenstein, 2 ^{de} tekening	x	
Wijnaldum, Roptastate	x	
Wolvega, tuin N. van Heloma	x	

BIJLAGE 11

Lijst van getraceerde ontwerptekeningen

Naam			Vermelding in archivalia	
	Ontwerp- tekening	Kopie *	Opmetings- tekening	Ontwerp- tekening
Assen, Witte Huis	1			
Assen, tuin N.G. Servatius		1		
Assen, De Brink		1		
Beetgum, Groot Terhorne	2	1		
Beetsterzwaag, Fockensstate	1			
Beetsterzwaag, Lyndenstein	4			
Eelde, Oosterbroek		1		
Groningen, Guyotplein	1			
Groningen, tuin Trommiushuis	1			
Harlingen, Engelse Tuin				1
Heerenveen, Voormeer	1			
Heerenveen, Wandeltuין			1	1
Joure, Heremastate			1	
Kollum, tuin J.M. Riedel	1			
Leeuwarden, Algemene Begraafplaats	3			
Leeuwarden, Bolwerk achter de Prinsentuין				1
Leeuwarden, Hoeksterpoortsdwinger	1			
Leeuwarden, Oldehoofsterkerkhof	1			
Leeuwarden, Prinsentuין	2			
Leeuwarden, koepel Prinsentuין	1			
Leeuwarden, Tournooiveld	1			
Leeuwarden, Verlaatsdwinger	1			
Leeuwarden, Verswatervijver	1			
Leeuwarden, aanleg bij Vrouwenpoortsdwinger (Westerplantage)				1
Leeuwarden, Wirdumerpoorts- en Hoeksterpoortsdwinger	1			
Leeuwarden, Wirdumerpoorts- dwinger en Zuiderplantage				1
Leeuwarden, tuin Sj. Cats, Nieuwestad			1	2
Leeuwarden, tuin J.H. van Boelens, Nieuwestad				1
Marsum, Heringastate	2		2	
Oenkerk, Staniastate	3			
Oranjewoud, Ontwijk en Brouwershave	1			

Oudeschoot, Jagtlust	1			
Scharnegoutum, Tolhuis				1
Slochteren, Fraeylemaborg	3			
Sneek, Noorderpoort				1
Sneek, Oosterpoort				1
Sneek, Oud Kerkhof				1
Tietjerk, Vijversburg	1			
Tjamsweer, Ekenstein	2			
Veenklooster, Fogelsanghstate				4
Wijnaldum, Roptastate	1			1
Wolvega, buiten Van Heloma	1			
Zweins, Kingmastate			1	1
Totaal	39	4	6	18

*Er zijn tot nu toe vier kopieën naar bestaande tekeningen bekend: 2 van Lyndenstein, 1 van Fraeylemaborg en 1 van het Guyotplein in Groningen.

BIJLAGE 12

Overzicht van projecten, gerangschikt per categorie

BUITENPLAATSEN		JAAR
Assen	De Eerste Steen	1823
Beetgum	Groot Terhorne	Ca. 1822, ca. 1825
Beetsterzwaag	Fockensstate	Ca. 1836
Beetsterzwaag	Lyndenstein	Ca. 1825, ca. 1837
Deinum	Welgelegen	1824
Driesum	Rinsmastate	Ca. 1843
Eelde	Oosterbroek	1832
Franeker	Groot Salwerd	1828
Heerenveen	Voormeer	Ca. 1833, ca. 1846-ca. 1849
Hogebeintum	Harstastate	1832
Joure	Heremastate	1828, 1832
Lekkum	Eeburg	1822
Marsum	Heringastate	1840, 1845
Midlum	Middelstein	1831
Oenkerk	Staniastate voor T. Cats	1821
Oenkerk	Staniastate voor T.M.T. Looxma	1834, 1847
Oldeberkoop	Koepelbos	Ca. 1826
Olterterp	Huize Olterterp	Ca. 1820-ca. 1830
Oranjewoud	Ontwijk en Brouwershave	Ca. 1835
Oranjewoud	Oranjestein	1822-1826, 1842
Oudeschoot	Jagtlust voor J.B. Wouters	1832
Oudeschoot	Jagtlust voor jhr. O.R. van Andringa de Kempnaer	1847
Oudkerk	De Klinze	1834
Paterswolde	De Braak	Ca. 1827
Slochteren	Fraeylemaborg	Ca. 1820, ca. 1841
Tietjerk	Toutenburg	1843
Tietjerk	Rijperkerk	[1844]
Tjamsweer	Ekenstein	[1823], 1827
Veenklooster	Fogelsanghstate	1838, 1842
Veenwouden	Schierstins	Ca. 1830
Weidum	Borniastate	1819
Weidum	Dekemastate	1841
Wijnaldum	Roptastate	1827, 1844
Wolvega	Buitenplaas van N. van Heloma	1831
Wolvega	Lindenoord	Ca. 1825-ca. 1830
Wolvega	De Wildbaan	Ca. 1850
Ysbrechtum	Epemastate	Ca. 1822
Zweins	Kingmastate	1826-1827

TUINEN BIJ STADSHUIZEN		
Assen	Het Witte Huis	1830
Assen	Tuin van W.H. Hofstede	1823
Assen	Tuin van N.G. Servatius	Ca. 1827
Groningen	Tuin van T. Folmer	Ca. 1820
Irnsum	Tuin van jhr. O.R. van Andringa de Kempnaer	1832
Joure	Tuin van W. Taconis	1832
Kollum	Tuin van J.M. Riedel	Ca. 1828
Leeuwarden	Tuin van J.H. van Boelens	1841
Leeuwarden	Tuin van J. Cats	Ca. 1825
Leeuwarden	Tuin van P. Cats	1822
Leeuwarden	Tuin van S. Cats, wed. Bieruma Oosting	1837, 1847
Leeuwarden	Tuin van B.J.A. Knock, wed. van der Haer	Ca. 1850
Leeuwarden	Tuin van J. Bieruma Oosting	1842
Leeuwarden	Tuin van Joh. Bieruma Oosting	1826
Leeuwarden	Tuin van C.J. van der Veen	1822
Leeuwarden	Tuin van N.N.	1822
Leeuwarden	Tuin van N.N.	1822
Leeuwarden	Tuin van N.N.	1822
OPENBARE PARKEN		
Assen	De Brink	1841
Groningen	Guyotplein	1829
Harlingen	Engelse Tuin	1843
Heerenveen	Wandeltuin	1842
Leeuwarden	Aanleg achter Paleis van Justitie	1851
Leeuwarden	Arendstuin en Hoeksterpoortsdwinger	1841
Leeuwarden	Hoeksterpoortsdwinger	1831
Leeuwarden	Oldehoofsterkerkhof	1837
Leeuwarden	Terrein ten oosten van de Prinsentuin	1842
Leeuwarden	Prinsentuin	1820
Leeuwarden	Prinsentuin	1843
Leeuwarden	Prinsentuin, koepel	Ca. 1843
Leeuwarden	Turnooiveld	1841
Leeuwarden	Verlaatsdwinger en Zuiderplantage	1846
Leeuwarden	Vrouwenpoortsdwinger	1837
Leeuwarden	Wirdumerpoortsdwinger- Weaze	1831, 1835
Scharnegoutum	Tolhuis	1843
Sneek	Bolwerk bij Noorderpoort	1844

Sneek	Bolwerk bij Oosterpoort	1843
Sneek	Oude Kerkhof of Martinikerkhof	1843
Wolvega	De Nieuwe Aanleg	1837
OVERIGE PROJECTEN		
Leeuwarden	Algemene begraafplaats	1830
Leeuwarden	Illuminatie Prinsentuin	1830
Leeuwarden	Veldzigt	Ca. 1825
Leeuwarden	Verswatervijver	1825
Leeuwarden	Advies Zaailand	1847

BIJLAGE 13

Oppervlakten van de behandelde tuinen en parken van de casussen

Oranjewoud	Oranjestein	10,6 HA
Oenkerk	Staniastate	10,4 HA
Wolvega	Tuin van N. van Heloma	6,8 HA
Leeuwarden	Algemene Begraafplaats	4 HA
Beetsterzwaag	Lyndenstein, tuin en overtuin	3,5 HA
Tjamsweer	Ekenstein	3 HA
Wijnaldum	Roptastate, tuin en moestuin	2,6 HA
Leeuwarden	Prinsentuin	2 HA, later 5 HA
Oudeschoot	Jagtlust	1,5 HA
Heerenveen	Voormeer	1,2 HA
Marsum	Heringastate	1 HA
Assen	Witte Huis	0,5 HA
Kollum	Tuin van J.M. Riedel	0,06 Ha

BIJLAGE 14

Selectie van verklarende teksten van Roodbaard op ontwerptekeningen

Tekst op de ontwerptekening van de Verlaatsdwinger te Leeuwarden (HCL, THA D IX.083).

Enige aanwijzing van het plan

Plan van het 6. gedeelte van het Bolwerk
of stadswallen tot wandelingen, het eers gedeelte
van den Aanleg begonne bij den Wurdemerpoort
in 1835: den agtien november; begonnen van de Weaze
af tot aan den timmerman Meijer en verders
aan de Bastion en Blouwer Rodenburg.
Dit nu het 6. of laaste gedeelte van
alle Leeuwarder Bolwerken is en zoveel
mogelijk gezorg in het plan dat alles
een smaakvolle verbinding verkrijgt
en alzo alle Leeuwarder wandelingen
een goed geheel bekome.

De waterpoort kan volgens de Tekening
zeer goed zo [valle] het oude of nog
tegenwoordiege waterpoort 5 maar 5 Ellen wijder
het nieu kan nagenoeg de helfte breder
en de verbuijging en aandamming
is op den Tekening duidelijk aangewezen.

Tekst op de ontwerptekening van de tuin van Ekenstein (GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten en tekeningen, inv. nr. 6819).

- A. Alle digt kreupelbosch van elst.
Eijken en esdoorn om door elkaar te planten
geeft om op de kleij en goede kaphoud, berk
is hier niet an te raden.
- B. Een losse waterstuk welke met een verdwijn-
nenden beek in de sloot bij de moestuijn eindigt
welke zeer aangenaam een bruggetje kan hebben
met paaltjes met kettingen of touwen.
De glooyjingen of wallen van dit waterstuk moeten
zeer vlak geglooyt worden zoo veel maar mogelijk is.
De gloojingen klaar zijnde worden met witte claver
bezaaijt, geeft dadelijk de mooiste gazon van allen.
- C. Hier zoude een groep fijne dennen goed staan, de grond
goed gewoelt, om dan dezelve met de beste aardige zagte
zagte kleij een voet verhogen omdat de dennen niet

goed in stijve kleij willen groeijjen – Het einde van de beek met een rij dennen alzo beplant als de kaart anwijst, zal voordeel geven om het einde van de beek te maskeeren, dog de grond moet daar eensgelijks weder verhoogt om goed gemaakt worden.

- D. Een open partij op het geene onder opgaande populieren
Hier ter zijden de Virginise of Lombardijse de beste
Dezelve geeft dadelijk lommer. Hier zal het aangenaam worden voor een zitplaats
- E. Een wandeling over de berg, dezelve kan van de beijde kanten worden angewerkt dat de wandeling daarom gemakkelijk kan an loopen.
- F. Open groen onder de boomen met een groep dennen. Het groen met witte Claver.
- G. Open groen onder wilde kasstanje en de open stukken onder bosch wel
angebragt zijnde, geeft veel genoeg in het wandelen. Verders den wandelingen
an de kanten der paden met opgaande boomen beplanten naar verkiezing.

Tekst op de ontwerp-tekening van de Overtuin van Lyndenstein.

(TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar, inv. nr. 414).

Enige aanwijzing.

Den tegewoordig aanleg met zijn A
Lange midelvijvers alsmede de korte
brede middelvijvers B zijn op deze tekening
door lijnnen aangetoont, ook de mideldam C
waar het beelt staat, is aangewezen op deze
tekening; om alzo met den tekening in de hand
den aanleg te kunnen zien.
De verbuiging van deze drie vijvers geeft
eene overschoone schakeering van ligt en donker
uit het huis te zien, daar deze glooi-
wallen beuittelings aan rijzen en dalen
onderhevig zijn; op het einde van
den aanleg eene Griekse Tempel ge-
plaatst, hoger dan het tegenwoordige
zomerhuis, van huis de schoonste
vertooning; Deze tempel moet uitkomen
tegen eene groep Ytaljaanse populieren

De lindebomen heb ik hier op
zijn plaats geteekent welke blijven kunnen
en weg moeten. Zo is het dat aan de west-
kant van de vijvers alle moeten blijven tot
dekking voor de wind. Doch aan de
oostkant moeten diegeene weg die getee-
kent zijn met de bijl, hier met o.
Alle boomen die blijven kunnen, zijn op

haar plaats geteekent met een kruisje * en die gekapt moeten worden met een o nul. Zodat de twee voorste boomen met twe xx kruisjes ook weg moeten om de voorste partij meer roijaal te krijgen en een veel schooner gezicht van huis op de brug te hebben.

Wat de beplanting van dezen aanleg betreft, daarmede kan men welkeurig handelen naar gelang de plaats en plantsoen wat men voor handen heeft, doch aan de westkant daar den aanleg zeer smal is, moet men veel kreupel eijken planten om dezelve dicht te krijgen.

Aan de oostkant hier en daar groepen van fijne sparren wel daar, door de westelijke mantel beschut, weelig zullen zullen groeijen.

Tekst op de ontwerp-tekening van de Algemene Begraafplaats te Leeuwarden (HCL, THAD075.2)

Enige Anwijzing van het plan

Het kerkhof gedeelt zijnde in enige grote partijen, welke zeer bolrond moeten geleid worden, zeer brede en diepe paden van 6 a 7 Nederlandsche Ellen - en elke partij omgeven met ene groene zoom van zoden of gazon, welker groene zoom of boord op het smalste nog ene Nederl. Ell moet houde en op de breede plaatsen met bomen en heesters beplanten.

Nom. 1

De hooftpartij des kerkhofs, hier op ene toepasselijke vaas of piramide geplaatst welke tegen Italiaanse Populieren uit moet komen. Zo zal den eerste of hooftpartij des kerkhofs met zijn beplanting bij den intrede een goed affect geven.

Nom. 2

Het tweede gedeelte welke in zijne ligging weinning van de eerste verschilt oordeelde ik dat hier de rang van No. 2.

behoorde. En zo volgt nu Nom. 3. en 4. welke in waarde van ligging malkaar niet veel verschillen: en 5. en 6. zoude wel geschikt zijn om bij gedeelten te verkopen en na eigen verkiezing met bomen beplanten welke men bij die graven mogte goed vinden.

- a. Hier ene vaste dam of brug met ene ijzeren hek tegenover het wegje na de Vrouwenpoort.
- b. Het huis voor den eerste persoon des doodgravers en bergplaats voor baaren en diergelijke alsmede voor lijken bij harde vorst. De ingang daartoe van agteren de zuidhoek.
- c. Hier heeft de terp eene invallende hoek waardoor de gracht ene inbogt krijgt, zoude dus zeer geschikt zijn om hier ene brug te plaatsen voor den toegang tot het Jode kerkhof Nom. 7. en alzo an de joden enen vrijjen toegang te geven geheel door bosch. Ook de lijken der kristenen worden door die wandeling nimmer gedragen. Het Jodenkerkhof door ene water en hek van het grote kerkhof gescheiden alsmede door een dubbelde mantel bosch zodat het kerkhof geheel op zig zelven vrij blijft'.

Linksonder op de tekening:

Wanneer men het Joden kerkhof nom. 7 niet voor de Joden wilde gebruiken, zo waar dezelve ook zeer geschikt voor grafkelders.

De Gracht om het kerkhof 6. à 7. Nederlandsche Ellen of na verkiezing. De kanten der gracht met groene zoten opgezet. Die in deze in overvloed te bekomen zijn en hier op ijpen bomen planten voor opgaande bomen om ene goede mantel te bekomen, die op den duur goed blijft. Eken en esdoorns is het verkiezelijkste voor onder bosch. De beplanting moet overigs gekozen worden uit dat houd dat wel wil groejen en de winden kan doorstaan.

BIJLAGE 15

Selectie van uitgaven en opdrachten aan Roodbaard in archivalia, 1819-1851

1. Uittreksel uit de rekening van uitgaven voor de tuinaanleg van Borniastate in Weidum, 1819

(TR, Toegang 334-03, FA Buma, inv. nr. 197).

Boomen en aanleg			
Diverse boome.	1019	30	00
Aanleggen Roodbaard	4	71	50
		45	50
Oftaal aanleggen.		142	00

2. Rekening van uitgaven voor de aanleg van de Prinsentuin in Leeuwarden, 1822

(HCL, Toegang 1002, archief Gemeentebestuur Leeuwarden, inv. nr. 6021).

Worden deenst van 1822 is voor onderhoud
vanden Stadstuin toegestaan de som van 1250.00.

Wordt het object is uitgegeven regens dien
deenst, hetgeen volgt:

Aan B. A. van Dyk, voor het maken van 10 voet, statuering van den Stadstuin	30.00.
Aan L. P. Roodbaard, voor het maken van eene tekening tot verandering van den Stadstuin	47.00.
Aan S. van der Meulen, voor de opreiking van den Stadstuin & het maken van twee tekeningen	22.00.
Aan G. van der Vliet, regens onkosten van het veldbreken te, van Heer in den Stadstuin	118.40.
Aan J. K. van Keulen, voor het vernieuwen van 143 voeten, van de statuering in den tuin	673.90
Aan den Heer Mr. J. D. Wierdman, regens gedane verhouding, betaalde in de volgende:	
Aan den Architect L. P. Roodbaard, regens verdiende dagen gage	242.00.
Aan onderstaandene arbeiders	82.40.
Voor het gebruik van paardt wagen	5.50.
Aan brievenpost	0.20.
Aan Van Orieum, voor reparatiën aan kroonen de	24.60.
	<u>1250.00.</u>

3. Rekening van Roodbaard voor de aanleg van Kingmastate in Zweins, 1826-1827

(TR, Toegang 319, FA van Beyma thoe Kingma, inv. nr. 334)

in 1826.

Alteboren Heer (van Heer in van Bymer op Kingma
Staten. Debet aan L.P. Roodbaard te Leeuwarden wegen
Anleggen van de sleep plaats.

	Voor opmeting en Reg. Staking ontlegg	5	10
	Voor de inwinde van de Zeegeheel	75	"
Aug.	Van den 3. tot den 4. November 5. dagen	22	50
Nov.	Van den 6. tot den 11. — 6. dagen	27	"
	Van den 13. tot den 16. — 4. dagen	27	"
	Van den 20. tot den 25. — 6. dagen	27	"
	Van den 27. tot den 2. Desember 6. dagen	27	"
Desem.	Van den 4. tot den 9. — 6. dagen	27	"
	Van den 11. tot den 16. — 6. dagen	27	"
	Van den 18. tot den 23. — 6. dagen	27	"
	Van den 27. 28. 29. en 30. — 4. dagen	18	50
	De 30. Dubbel een dag van den 1. Januarij	4	50
	De 1. week 4 dagen	38	"
	Van den 15. tot den 20. — 6. dagen	27	"
Maart	Van den 5. tot den 10. — 6. dagen	27	"
	Van den 12. tot den 17. — 6. dagen	27	"
	Van den 19. tot den 24. — 6. dagen	27	"
	Van den 26. tot den 31. Maart — 6. dagen	27	"
April	Van den 2. tot den 7. — 6. dagen	27	"
	Van den 9. tot den 10. — 2. dagen	9	"
	De Kingwagen gekeert op 32. Stuks op 11. bucken		
	De Week elke waagen 5. Stuks	88	"
	Voor Reg. Staking van 4. geheel	12	
	Samen	603	= 50 = "
	Ontfangen	250.	
	Resttenende nog	353	= 50 = "

W. A. van
L. P. Roodbaard.

4. Ordonnantie van betaling aan Roodbaard voor de aanleg van de Brink in Assen, voldaan in 1843.

(DA, Toegang 0921, Oud archief Assen, inv. nr. 938).

ORDONNANCIE VAN BETALING.

N° 790 van het Register van het Gemeentebestuur. **GEMEENTE ASSEN.** N° 790 van den Ontvanger.
DIENSTJAAR 1841.

Art. 48 Onder. Parag. Hoofdst. II Afd. III
Toegestaan Fonds f 500-

De Heer W. SOMER, Stedelijke Ontvanger, zal op vertooning dezer Ordonnantie, uit het in het hoofd dezer, vermelde fonds, betalen aan *den Heer L. L. Roodbaard*

Voor *het maken van een plan voor de aanleg van de Brink te Assen* f 15-
begel door Ordonnantie p 15.21

de Som van *vijftien gulden* en *in winst* out
op grond van *de Begroting 1841*

Deze Ordonnantie, behoorlijk voldaan geteekend, zal in rekening van den Ontvanger gelden worden, onder bijvoeging der stukken tot staving in dezelve vermeld.

Gegeven te Assen, den 2 Februar 1842.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der stad ASSEN.

Zegge f *15.21*

Voldaan

L. Roodbaard

Van wege Dezelven.

**5. Rekening van Roodbaard voor de aanleg van het Oude Kerkhof
(Martinikerkhof), het bolwerk bij de vroegere Oosterpoort in Sneek en het
terrein bij het tolhuis in Scharnegoutum, 1843.**

(Archief gemeentebestuur Sneek, inv. nr. 904).

1843.) Op Verzoek van den Heer Warr.
en de Heeren en Vrienden van Sneek, om
te Sneek te komen en te vinden over
het Oude Kerkhof te Sneek om
een en ander daar om te zien.
Hier toe een reis naar en Reis Posten / 8,00

1843.) Op Verzoek van den Burgemeester en
Vrienden van Sneek is door L. P. Roodbaard
aanleggen van Buitens drie nieuwe
aanleggen plaats vervaardigt en wel
een van het Oude Kerkhof een van
een gedeelte van het Bolwerk, en een
van het Oude tolhuis by / van den plaats
voor de drie plaats van Elke — 75,00

Onder Skeide en keken te Sneek graven / 30,00
graven te Sneek op 5 dagen
van Reis Posten en nacht Logies + 10

Te Sneek / 123,00

J. Roodbaard
L. P. Roodbaard

6. Rekening van Roodbaard voor de aanleg van het bolwerk bij de Noorderpoort in Sneek, 1844.

(Archief gemeentebestuur Sneek, inv. nr. 906).

1844. Nota
 L. P. Roodbaard, Aanslaggen van Huizingendam
 ten Dienste van de Stad Sneek, wegens
 Opnemming van een gedeelte der Stads Bolwerken
 bij de Noorderpoort te Sneek, en van dat gedeelte
 een plan van Nieuwe Stants wandelingen gemaakt
 Geent kent van het plan met de tyd
 Van Opnemming van toe f 30,00
 Tijd tot nationering en behulpzaam geweest
 tot afbaking en Glijzing van deeling van
 die daer benodigde Hoogten en laagten 3. daag f 18,00
 Reus Ketting 3 manne heeren en eenen als
 mede Reus Ketting Logies, te samen f 10,00
 Gekent f 58,00

7. Rekening van Roodbaard voor de aanleg van de Overtuin bij Heringastate in Marsum, 1845.

(TR, Toegang 131, archief Poptagasthuis, inv. nr. 776).

1845
 L. P. Roodbaard ten dienste voor
 de Heeren Voogden van het Poptagasthuis, wegens een Nieuw plan van Aanleg
 Voor de opmeting van den Legging en gracht
 en inventaris van het Plan
 alles te samen f 25,00
 W. Roodbaard
 Jan 1847

8. Besluit van het stadsbestuur van Leeuwarden voor de aanleg achter het Paleis van Justitie, 1851.

4. De Koemarkt te vervloeren en te verhoogen.
5. De aanleg achter het Paleis van Justitie volgens het plan van den Heer Roodbaard in dit voorjaar voort te zetten en af te doen.
6. En eindelijk voor het verplaatsen van het huis van den Molenaar, beschikbaar te stellen, een som van f 1000.- of, byaldien daartoe geene gelegenheid of de eigenaar daartoe ongenegen is, voor de koop van het huis te stellen, een som van f 2000.-
aldus uitgebragt ten Raads Vergadering van den 6 Febrüary 1851.
De Commissie voor de Bouwzaken.

BIJLAGE 16

Tekst van het gedicht van L.V. van het beleven van het verblijf in het Koepelbos in Oldeberkoop, 1826

(Dorpsarchief Oldeberkoop, stukken van de familie Willinge Prins)

Omne tulit punctum
Qui miscuit utile dulci!*
Horatius

Op den schonen avond van den 18 junij 1826,
doorgebragt in de nieuw gebouwde koepel
op het eijland van Vredewoud
te Oldeberkoop.

Laat anderen Banyo's** trotsch' en pragtige aanleg roemen
En 't heir van kunst gewrocht waar 't oog zich aan verraad
Ik wil den bastaard smaak van anderen niet doemen.
Aan mij bevalt veel meer natuur in 't feestgewaad.
Hier, waar natuur door kunst meer cieraad heeft bekomen.
Daar zij uit een moeras een smaakvol eijland schiep.
En met een spiegland vlak dat eijland deed omzomen
Waar nooit zich 't oog verraad aan 't luisterrijk verschiet
Waar men al dwalende langs kronkelende dreven
Langs beek en bosch-warand den fraaijen aanleg schouwt
En 't dartelend vischje in den helderen beek ziet sweeven.
Waar 't schuwe haasje 't langs den zoom der bosschen houdt
Hier eert men Roobaards kunst in niets te evenaaren
Die 't nuttige steeds met 't vermaarklijke wist te paaren.

Heb dank heer Willing! Voor 't genoeg elk bewezen
Wien gij de vrijheid gunt dit Tempé*** door te gaan
Elk die de kunst bemint staart met een vrolijk wezen
Den fraaij gestichten tempel met welgevallen aan!

Dat ongestoorde rust en vreugdevolle dagen
Het deel zij van den man die hier 't genoeg vond.
Geen tegenspoed hem deere, of andere bittere slagen
Zijn ziel ontrusten tot zijn jongsten levensstond!

Dit is de oprechte wensch van hem, wien in deez' oorden
Zoo meenigmaal 't genot van Vredewoud bekoorden.

L...V...

* Diegene die het nuttige met het aangename verenigt, verwerft algemene bijval.

**Banyo bij Steijnfurt

***Tempé, een lustplaats in Griekenland

Verzonden 30 augustus 1835.

BIJLAGE 17

Oeuvrecatalogus

Inleiding

De oeuvrecatalogus bevat een lijst van de tot nu toe bekende tekeningen en portretten die zoveel mogelijk in een chronologische volgorde zijn opgenomen. Verder zijn kopieën van ontwerptekeningen beschreven, van zowel enkele verdwenen tekeningen als van enige nog bestaande. Dit is gedaan om het oeuvre zo compleet mogelijk te reconstrueren.

Er zijn tekeningen die vermist of verloren zijn gegaan, waarvan geen afbeeldingen bekend zijn en om die reden niet in de catalogus kunnen worden vermeld.

De meeste ontwerpen zijn gesigneerd. Verder kan een aantal op basis van het handschrift van de tuinarchitect, de bewaarde archivalia of in combinatie van deze met de tekenwijze, aan Roodbaard worden toegeschreven.

Datering is gebeurd op basis van de tijdens het onderzoek verzamelde gegevens, aangezien Roodbaard zijn ontwerpen slechts één keer zelf dateerde. De soms door hem aangegeven titels op de tekeningen zijn overgenomen, evenals de formaten voor zover ze konden worden achterhaald. Deze zijn in centimeters genoteerd, de hoogte gaat voor de breedte. De fysieke toestand van de tekeningen is niet vermeld. Bij de beschrijving van de afzonderlijke ontwerptekeningen en portretten is de collectie waar zij worden bewaard opgegeven.

Bij de literatuur zijn de publicaties vermeld waarin de betreffende tekeningen en portretten zijn afgebeeld, met de auteursnaam en het jaar van publicatie.

De nog bestaande tuinen zijn aangegeven met *

A.Presentatietekeningen

1. Leeuwarden, Prinsentuin *

‘Plan van den vernieuwden aanleg van den Prinsentuin, hetwelk echter niet geheel is gevolgd’.

1820.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o. en gedateerd.

58 x 93 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D070.

Lit.: Cremers, Kaaij en Steenbergen, 1981, 98; Mulder-Radetzky, 1987, 40; Mulder-Radetzky en Karstkarel, 1988, 17; Mulder-Radetzky, 1992, 15; Idem, 1999, 21; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 65; Mulder-Radetzky, 2013, 48.

2. Groningen, tuin Trommiushuis

Circa 1820.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Niet gesigneerd.

42,5 x 52 cm.

Groninger Archieven, Toegang 1536, inv. nr. 7751.

Opmerking: de tekening is aan de rechter bovenzijde afgeknipt.

Lit.: Van der Laan en Ottens, 2012, 183.

3. Oenkerk, Staniastate, voortuin *

Circa 1821.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

49,5 x 38,8 cm.

Tresoar, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 54.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 51; Mulder-Radetzky, 1987, 43; Idem, 1988, 53; Idem, 1999, 27; Van der Laan en Ottens, 2012, 143; Ottens, 2016, 143; Radetzky, 2020 (1), 96.

4. Oenkerk, Staniastate, achtertuin *

Circa 1821.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Gesigeneerd, l.o.

68,9 x 38,8 cm.

Tresoar, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 55.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 23; Mulder-Radetzky, 1987, 43; Idem, 1988, 55; Oldenburger-Ebbers, 1989, 73; Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok, 1995, 46, 112; Mulder-Radetzky, 1999, 40; Idem, 2008 (1), 25; Van der Laan en Ottens, 2012, 144; Radetzky, 2020 (1), 96.

5. Tjamsweer, Ekenstein *

Circa 1823.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigeneerd, l.o.

70 x 57 cm.

Groninger Archieven, Toegang 1536, Verzameling kaarten en tekeningen, inv. nr. 6819.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 65; Tromp, 1982, nr. 3; Van der Laan en Ottens, 2012, 160; Mulder-Radetzky, 2013, 58.

6. Leeuwarden, Verswatervijver

1825.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigneerd.

26 x 41 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D072.

Opmerking: De tekst op de tekening vermeldt dat de vijver in 1826 is aangelegd.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 39; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 78; Bruinsma en Kuiper, 2013, 119; Schroor, 2015, 43.

7. Beetsterzwaag, Lyndenstein

Vermoedelijk 1825.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

67,7 x 50,5 cm.

Tresoar, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 412.

Lit.: Huisman, 1986, 44; Mulder-Radetzky, 1992, 31; Kuiper, 1993, 357; Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok, 1995, 101; Van der Laan en Ottens, 2012, 135; Van Immerseel en Verhoeff, 2016, 51; Holwerda, 2018, 36; Radetzky, 2020 (1), 19.

8. Tjamsweer, Ekenstein *

‘Copi van Ekenstein’.

1827.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

45 x 56 cm.

Groninger Archieven, Toegang 1536, Verzameling Kaarten en tekeningen, inv. nr. 6820.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 67; Tromp, 1982, nr. 4; Mulder-Radetzky, 1999, 52; Van der Laan en Ottens, 2012, 161.

9. Kollum, tuin van J.M. Riedel

Vermoedelijk 1828.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

46 x 36 cm.

Tresoar, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 237.

Lit.: Mulder-Radetzky, 1992, 30; Van der Laan en Ottens, 2012, 155; Radetzky, 2015, 27.

10. Groningen, Guyotplein

Vermoedelijk 1829.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

66 x 58,5 cm.

Groninger Archieven, Toegang 1536, Verzameling kaarten en tekeningen, inv. nr. 6005.

Lit.: Van der Laan en Ottens, 2012, 181.

11. Assen, tuin bij het Witte Huis

1830.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigneerd.

57 x 20 cm.

Drents Museum, DM P 1936-0008.

Lit.: Prakke, 1951, t.o. 151; Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 70; Battjes en Brink, 2008, 52; Van der Laan en Ottens, 2012, 196; Boivin, 2017, 5.

12. Leeuwarden, Algemene Begraafplaats *

1829.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

53 x 75 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 075.2.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 34; Canrinus, 1983, 48; Mulder-Radetzky, 1992, 19; Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok, 1995, 108; Mulder-Radetzky, 1999, 54; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 75.

13. Leeuwarden, Algemene Begraafplaats *

1830.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, r.o.

58 x 81 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 075.1.

Opmerking: de tekening is aan alle kanten afgesneden.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 77.

14. Wolvega, tuin van Nicolaas van Heloma

1831.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

99 x 55 cm.

Niet uitgevoerd.

Oudheidkamer te Wolvega.

Opmerking: vermist.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 59; Mulder-Radetzky, 1987, 44.

15. Oenkerk, Staniastate *

‘Copij van Reinstein’.

Circa 1834.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, r.o.

68 x 102 cm.

Fries Museum, PTA 286-024.

Lit.: Bienfait, 1943, afb. 363; Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 53; Mulder-Radetzky, 1988, 57; Idem, 1992, 22; Oldenburger-Ebbers, Backer en Blok, 1995, 46; Van der Laan en Ottens, 2012, 144; Mulder-Radetzky, 2013, 63; Ottens, 2016, 144.

16. Oranjewoud, Ontwijk en Brouwershave

Circa 1835.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

34,2 x 98,3 en 19,6 x 97,4 cm.

Fries Museum, TA 510-26.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 48; Mulder-Radetzky, 1992, 34; Idem, 1999, 62; Mulder-Radetzky en de Vries, 2010, 268; Van der Laan en Ottens, 2012, 113; Mulder-Radetzky, 2013, 54-55.

17. Beetsterzwaag, Fockensstate

Circa 1836.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

Formaat onbekend.

Niet uitgevoerd.

Particuliere collectie.

Lit.: Mulder-Radetzky, 1999, 33, 60-61; Van der Laan en Ottens, 2012, 132.

18. Beetsterzwaag, Lyndenstein, voortuin

1837.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

37,8 x 48 cm.

Tresoar, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 413.

Lit.: Mulder-Radetzky, 1999, 47; Van der Laan en Ottens, 2012, 136; Holwerda, 2018, 39.

19. Beetsterzwaag, Lyndenstein, Overtuin *

1837-1839.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

74,7 x 29 cm.

Tresoar, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 414.

Lit.: Bienfait, 1943, afb. 364; Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 58; Mulder-Radetzky, 1987, 42; Idem, 1992, 32; Idem, 1999, 48; Van der Laan en Ottens, 2012, 135; Van Immerseel en Verhoeff, 2016, 60; Holwerda, 2018, 40.

20. Leeuwarden, Tournooiveld

1841.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

29 x 48 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 084.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 30; Mulder-Radetzky, 1992, 16; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 67.

21. Slochteren, Fraeylemaborg *

Circa 1841.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

84 x 53,5 cm.

Groninger Archieven, NL-GnGRA_817_1801.

Lit.: Schöne en Bakker-Weenink, 1991, 36; Van Harten, 2002, 2; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 167; Van der Laan-Meijer, 2016, 165.

22. Leeuwarden, Prinsentuin en Oldehoofsterdwinger *

1843.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigineerd, l.o.

43 x 95 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 085.

Opmerking: Bovenaan heeft W. Eekhoff het jaartal 1842 genoteerd.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 27; Cremers, Kaaij en Steenberg, 1981, 98, 103; Mulder-Radetzky en Karstkarel, 1988, 23; Mulder-Radetzky, 1992, 16; Idem, 1999, 14-15; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 66; Mulder-Radetzky, 2013, 60.

23. Wijnaldum, Roptastate *

‘De tegenswoordig aangeleide plaats Ropta in verband gestelt met de nieuwe aanleg daaragter’.
1844.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigineerd, l.o.

Particuliere collectie.

Lit.: Wielinga, 1983, 50; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 97; Mulder-Radetzky, 2013, 56-57; Radetzky, 2020 (1), 109.

24. Marsum, Heringastate, overtuin

1845.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

30 x 40 cm.

Niet uitgevoerd.

Marsum, Poptagasthuis.

Lit.: Mulder-Radetzky, 1996, 15; Idem, 1999, 66; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 85.

25. Leeuwarden, Verlaatsdwinger

1846.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

55 x 58 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D IX 083.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 32; Cremers, Kaaij en Steenbergen, 1981, 104; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 71.

26. Heerenveen, Voormeer

Tussen 1846-1849.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

40,7 x 53 cm.

Tresoar, Toegang 329-03, FA van Heloma, inv. nr. 267.

Lit.: Radetzky, 2020 (1), 19; Idem, 2020 (2), 25.

B. Schetstekeningen

1.Slochteren, Fraeylemaborg, moestuin

Circa 1821.

Tekening, in pen en potlood.

Niet gesigneerd.

Koninklijke Bibliotheek, KW CdG 346-3.

2. Beetgum, Groot Terhorne

Circa 1822.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigneerd.

42 x 67 cm.

Tresoar, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 662.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 61; Mulder-Radetzky en de Vries, 1984, 54; Mulder-Radetzky, 1999, 51; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 88.

3. Beetgum, Groot Terhorne

Circa 1824.

Tekening in potlood en pen.

Niet gesigneerd.

28 x 44 cm.

Tresoar, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 686.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 62; Mulder-Radetzky en de Vries, 1984, 58; Mulder-Radetzky, 1987, 41; Idem, 1992, 38; Idem, 1999, 51; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 88.

4. Beetsterzwaag, Lyndenstein, moestuin

Tussen 1825-1837.

Tekening in potlood en pen.

Gesigneerd, l.o.

56,2 x 30,5 cm.

Tresoar, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten.

5. Leeuwarden, Algemene Begraafplaats *

Circa 1829.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigneerd.

43 x 55 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 075.3.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 76; Schroor, 2015, 43.

6. Leeuwarden, Hoeksterpoortsdwinger

Circa 1831.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigneerd.

43 x 27 cm

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 081a.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 68.

7. Leeuwarden, Wirdumerpoorts- en Hoeksterpoortsdwinger

1831.

Tekening, in pen en potlood.

Gesigneerd, l.o.

44 x 55 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 081.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 31; Cremers, Kaaij en Steenberg, 1981, 100, 102; Mulder-Radetzky, 1992, 21; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 69.

8. Leeuwarden, Oldehoofsterkerkhof

1837.

Tekening, in pen en potlood.

Gesigeneerd, l.o.

43 x 28 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D 075.6.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 30; Mulder-Radetzky, 2001, 16; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 73.

9. Marsum, Heringastate

‘Copi van den aanleg te Massum’.

1840.

Tekening, in pen en potlood.

Gesigeneerd, l.o.

32 x 40,5 cm.

Tresoar, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

Lit.: Mulder-Radetzky, 1996, 10; Idem, 1999, 67; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 84.

10. Slochteren, Fraeylemaborg *

Circa 1841.

Tekening, in pen en potlood.

Niet gesigineerd.

27 x 45 cm.

Particulier archief.

11 .Leeuwarden, gezicht op de koepel in de Prinsentuin

Circa 1843.

Tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigineerd.

44 x 56 cm.

Historisch Centrum Leeuwarden, THA D III.018.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 66.

12. Tietjerk, Vijversburg *

1844.

Tekening, in pen en aquarel.

Gesigeneerd, l.o.

53 x 33 cm.

Fries Museum, PTA 289-017.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 56; Mulder-Radetzky, 1987, 45; Idem, 1992, 27; Jensma, 1992, 220; Mulder-Radetzky, 2008 (1), 21; Van der Laan en Ottens, 2012, 146.

13. Oudeschoot, Jagtlust

Vermoedelijk 1847.

Ingekleurde tekening in pen, potlood en aquarel.

Niet gesigeneerd.

44 x 55 cm.

Particuliere collectie.

Lit.: Karstkarel, Mulder-Radetzky en Overbeek, 1979, 49; Mulder-Radetzky, 1992, 36; Van der Laan en Ottens, 2012, 116.

C. Portretten

1-2. Portretten van J. Steen en zijn vrouw

1816.

Pastels.

Particuliere collectie.

3. Portret van Jurjen Walles

Circa 1817.

Pastel.

Niet gesigneerd.

Particuliere collectie.

Opmerking: toeschrijving door het R.K.D.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 19.

4. Portret van Anna Plenter

Circa 1817.

Pastel.

Niet gesigneerd.

Particuliere collectie.

Opmerking: toeschrijving door het Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 19.

5. Portret van mr. Hemmo Heilco Nauta

Circa 1818.

Pastel.

Niet gesigneerd.

61,5 x 46,5 cm.

Groninger Museum, objectnr. 2011.0230.

Opmerking: toeschrijving door Groninger Museum.

6. Portret van Anna Habina Alberda van Menkema

Circa 1818.

Pastel.

Gesigneerd, l.o.

61,5 x 46,5 cm.

Groninger Museum, objectnr. 2011.0229.

Lit.: Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 19.

7. Portret van Egbert Roelants

Circa 1820.

Pastel.

Niet gesigneerd.

58 x 45 cm.

Particuliere collectie.

Opmerking: toeschrijving door het Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie, waar ook Theodorus Bohres als mogelijke maker wordt vermeld.

8. Portret van Jan Bieruma Oosting

1822

Pastel

Gesigneerd, l.o.

52 x 39 cm.

Particuliere collectie.

Lit.: Mulder-Radetzky, 1999, 41; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 19; Mulder-Radetzky en de Vries, 2010, 207.

9. Portret van Jillis Egidius Collard

Circa 1825-1830.

Tekening in pen en penseel.

Niet gesigneerd.

20 x 17 cm.

Fries Museum, nr. PP 0417-02.

D. Kopicen van ontwerptekeningen van Roodbaard, door anderen

1. Slochteren, Fraylemaborg, moestuin

Kopie circa 1820, naar Roodbaard, circa 1820.
Vermoedelijk door Anne Rolline Cornets de Groot.
Tekening in pen.
Niet gesigneerd.
Koninklijke Bibliotheek, KW CdG 346-3.

2. Beetgum, Groot Terhorne

Kopie, circa 1824, naar een niet bewaarde tekening van Roodbaard.
Door Georg Frederik baron thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg.
Tekening in pen.
Niet gesigneerd.
15 x 21,5 cm.
Tresoar, Toegang 326, FA Thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, inv. nr. 4014.

3. Groningen, Guyotplein

Kopie, circa 1830-1860, naar het ontwerp van Roodbaard.

Door N.N.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Niet gesigneerd.

50 x 67 cm.

GA, Toegang 1536, Verzameling kaarten en tekeningen, inv. nr. 1122.

4. Beetsterzwaag, Lyndenstein, tuin en overtuin.

Kopie, 1913, naar de ontwerptekeningen van Roodbaard.

Door L.A. Springer.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Niet gesigneerd.

95 x 25,5 cm.

WUR, Afd. Speciale collecties, Collectie Springer, inv. nr. 1.092.02.

Springer op de tekening: 'w.g. L.P. Roodbaard'.

5. Beetsterzwaag, Lyndenstein, tuin en overtuin.

Kopie, 1913, naar de ontwerptekeningen van Roodbaard.

Door L.A. Springer.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Gesigneerd, l.o.

Circa 95 x circa 25,5 cm.

Particuliere collectie.

Opmerking: Springer noteerde linksonder: 'Naar de origineele tekening van L.P. Roodbaard.

Voor copie conform Leonard A. Springer'.

Lit.: Springer, 1938, 490.

6. Assen, tuin van Nicolaas Servatius

Kopie circa 1880, naar niet bewaarde ontwerp-tekening van Roodbaard, circa 1827.

Door Melle Vroom.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Niet gesigineerd.

70 x 41 cm.

WUR, Speciale collecties, inv. nr. 45.400.01.

Lit.: Schöne en Bakker-Weenink, 1993, 35; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 27.

7. Eelde, Oosterbroek

Kopie, eerste helft twintigste eeuw, naar niet bewaarde ontwerp-tekening van Roodbaard, 1832.

Door L.A. Springer.

Ingekleurde tekening in pen en aquarel.

Niet gesigineerd.

85 x 51 cm.

WUR, speciale collecties, inv. nr. 01.2175.01.

Lit.: Oldenburger-Ebbers, 1991, 210; Van der Laan-Meijer en Ottens, 2012, 26.

8. Assen, De Brink

Kopie, 1992, naar een niet bewaarde ontwerptekening van Roodbaard, 1843.

Door N.N.

Tekening in pen.

Formaat onbekend.

Opmerking: de kopie is vermist.

Lit.: Zweegers, 1992.

Afkortingen

CBG	Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag
CdG	Cornets de Groot
DA	Drents Archief
DTOB	Doop-, trouw- overlijdens- en begraafregisters
EVC	Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen
FA	Familiearchief
FM	Fries Museum, Leeuwarden
GA	Groninger Archieven, Groningen
HA	Huisarchief
HCL	Historisch Centrum Leeuwarden
KB	Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
NA	Notarieel archief
OAA	Oud archief van de gemeente Assen
OSA	Oude Statenarchieven
RA	Rechterlijk archief
THA	Topografisch-historische Atlas
TR	Tresoar, Leeuwarden
WUR	Wageningen University & Research Centre

Bronnen en literatuur

Archieven

Tresoar, Leeuwarden

Archief Fries Genootschap
Archief Gewestelijke bestuursinstellingen Friesland 1580-1795
Archief De Iephof, boomkwekerij te Bergum
Archief Kadaster Leeuwarden
Archief Poptagasthuis te Marssum
Archief Provinciaal Bestuur van Friesland 1813-1922
Archieven van de Burgerlijke Stand
Collectie Doop-, Trouw-, Lidmaten- en Begraafboeken
Familiearchief van Andringa de Kempenaer
Familiearchief van Beyma thoe Kingma
Familiearchief Buma
Familiearchief van Eysinga-Vegilin van Claerbergen
Familiearchief van Heloma
Familiearchief thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg
Familiearchief Sixma van Heemstra
Familiearchief van Sminia, tak De Klinze
Fries Fotoarchief
Handschriften Provinciale Bibliotheek
Huisarchief Epemastate
Huisarchief Friesmastate
Huisarchief Lycklamahuis
Kaartenverzameling voormalige Provinciale Bibliotheek
Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf
Memories van successie
Notarieel archief
Rechterlijk archief Dantumadeel
Rechterlijk archief Franeker
Rechterlijk archief Tietjerksteradeel
Verzameling Handschriften (archivalia) afkomstig van de Provinciale Bibliotheek
Verzameling kleine aanwinsten Tresoar
Verzameling Kadastrale kaarten
Verzameling Kopieën van elders berustende stukken

Historisch Centrum Leeuwarden

Archief Evangelisch-Lutherse gemeente Leeuwarden
Archief Gemeentebestuur Leeuwarden 1811-1941
Archief De Groote Sociëteit te Leeuwarden
Archief Hervormde gemeente Leeuwarden
Beeldbank Leeuwarden
Familiearchief Bieruma Oosting

Gemeentearchief Harlingen

Archief Gemeentebestuur Harlingen

Gemeentearchief Heerenveen

Archief Gemeentebestuur Schoterland

Gemeentearchief Súdwest-Fryslân (Sneek)

Archief Gemeentebestuur Sneek

Gemeentearchief Weststellingwerf

Archief Gemeentebestuur Weststellingwerf

Groninger Archieven, Groningen

Archief Doofstommeninstituut

Archief Gemeentebestuur Groningen 1816-1916

Archief Minerva

Archief Notaris G.J. Keiser, Groningen

Archief Notaris W.J. Quintus, Groningen

Archief Rooms-Katholieke parochie St. Martinus

Archief van het Volle gerecht van de stad Groningen

Archieven van de Burgerlijke Stand

Archieven Notarissen Appingedam

Archieven van het Provinciaal Bestuur van Groningen 1802-1976

Beeldbank Groningen

Collectie Huwelijkscontracten

Familiearchief Alberda van Ekenstein

Familiearchief van Swinderen en De Marees van Swinderen

Retro-acta Burgerlijke Stand

Successierechten van het kantoor te Groningen

Verzameling kaarten en tekeningen

Verzameling losse stukken Gemeentearchief Groningen

Drents Archief, Assen

Archief Hypotheekbewaarder Assen

Archief Notaris M. Schukking te Assen

Archief Ontvangers der successierechten, kantoor Assen

Archieven van de Burgerlijke Stand

Beeldbank

Collectie DTOB

Familiearchief Oosting

Oud archief Assen

Oude Statenarchieven

Noord-Hollands Archief, Haarlem

Archief Koninklijk Nederlands Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schone kunsten
Beeldbank Noord-Holland
Collectie Doop-, Trouw- en Begraafboeken
Kadastrale Minuutplans

Stadsarchief Amsterdam

Archief notaris E.C. Bondt

Andere instellingen

Drents Museum, Assen

Fries Museum, Leeuwarden

Fries Scheepvaart Museum, Sneek

Groninger Museum

Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Familiearchief Cornets de Groot

Museum Heerenveen

Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie

Universiteitsbibliotheek Groningen en Bijzondere Collecties

WUR, Wageningen, Afdeling Speciale Collecties

Collectie Springer

Collectie Vroom

Internetbronnen

<https://www.ahn.nl/>

Alledrenten.nl

<https://allefriezen.nl>

<https://www.allegroningers.nl>

<http://beeldbank.cultureelerfgoed.nl/>

http://www.biografischwoordenboek gelderland.nl/bio/5_Philip_Willem_Schonck

<https://books.google.nl>

<https://www.delpher.nl/>

<http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/c/F31794>

<https://drentsmuseum.nl>

<https://www.deutsche-biographie.de/>

<https://www.friesmuseum.nl>

<https://friesscheepvaartmuseum.nl>
<https://www.groningermuseum.nl>
<https://hisgis.nl>
<http://johnphibbs.uk/wp-content/uploads/2016/05/160506Attributions.pdf>
<https://www.oldenburgers.nl/pdf/zocher-online.pdf>
www.parlement.com
<https://www.rijksmuseum.nl/>
http://www.ruimtelijkeplannen.nl/documents/NL.IMRO.0503.BP0014-2001/t_NL.IMRO.0503.BP0014-2001_4.1.html
<https://rkd.nl/>
<https://www.topotijdreis.nl/>
http://www.historischegaerten.de/Gartenbaubuecherei/digilinks_en.html#embellishment

Literatuur

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*. Gorinchem, 1839-1851. 14 delen.
- Aartsma, A., *Heerenveen omstreeks 1875 en later*. Heerenveen, [1940].
- Advertentieblad voor Groningen*, diverse jaargangen.
- Akker, K.J. van den, *Van den mond der oude Middellzee*. 6de druk. Leeuwarden, 1971.
- Albers, Lucia, *Landgoederen van Zuid-Kennemerland. Inventarisatie en beschrijving van cultuur-historische aspecten van tuinen, parken en bossen*. Amsterdam, 1984.
- Albers, Lucia, 'Wie was de landschapsarchitect van den Alderdinck bij Heino?', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 2 (1993), nr. 1 / 2, 13-18.
- Albers, Lucia, 'Beeckestijn revisited', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 97-103.
- Albers, L.H., S. Bakker-Weenink en M.B. Schöne, *Boerenerven in het Oldambt. Deel I*. Z.pl., 1990.
- Algemeene Konst- en Letterbode*, 1822.
- Arnhemsche Courant*, 1831, 1836, 1837.
- Aschman, Korneel, *'Zogher, de fameuse aanlegger'*. [Delft], 2017.
- Backer, Anne Mieke, *Er stond een vrouw in de tuin*. Rotterdam, 2016.
- Baggerman, Arianne en Rudolf Dekker, *Kind van de toekomst. De wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798)*. Amsterdam, 2005.
- Baron, W., *'Het belang en de welvaart van alle ingezetenen'. Gezondheidszorg in de stad Groningen 1800-1870*. Groningen, 2006.
- Baselmans, Jan H.C., *Lyndensteyn; De Cornelia-Stichting; de Friese tak van Lynden*. Z. pl., 1986.
- Bataafsche Leeuwarder Courant*, 1804.
- Batey, Mavis, 'The High Phase of English Landscape Gardening', in: Peter Martin en Robert Maccubbin (eds.), *British and American Gardens in the Eighteenth Century*. Williamsburg, 1984, 44-50.
- Battjes, Jan en Egbert Brink, *De historische atlas van Assen*. Assen, 2009.
- Beelaerts van Blokland e.a., F.W.A., *Paviljoen Welgelegen. Van buitenplaats van de bankier Hope tot zetel van de provincie Noord-Holland*. Haarlem, 1989.
- Beijer, J.C., *Geschied- en aardrijkskundige beschrijving van het Koninkrijk der Nederlanden*. Deventer, 1841.
- Bertram, Christian, 'Natuur en volkskarakter. Met buitenlanders op stap in de Hollandse tuin', in: *De Achttiende Eeuw* 36 (2004), afl. 1, 101-111.

- Beschrijving der Nederlanden*. Amsterdam, 1841.
- Bezemer Sellers, Vanessa, *The romantic landscape garden in Holland: Gijsbert van Laar (1767-1820) and the Magazijn van tuin-sieraaden or storehouse of garden ornaments*, zie: <https://www.foundationforlandscapestudies.org/pdf/van.laar.essay.pdf>
- Bienfait, Anna, *Oude Hollandsche tuinen*. Den Haag, 1943. 2 delen.
- Bierens de Haan, J.C., *Rosendael. Groen hemeltjen op aerd. Kasteel, tuinen en bewoners sedert 1579*. Zutphen, 1994.
- Bierens de Haan, J.C., *BuitenGoed. Over het ensemble van het gebouwde en groene erfgoed*. Amsterdam, 2006.
- Boekholt, P.Th.F.M., *De hervorming der scholen. Het onderwijs in Drenthe in de eerste helft van de negentiende eeuw*. Assen, 1982.
- Boivin, Bertus, 'De tuinman van Assen: Lucas Pieters Roodbaard', in: *Asser Historisch Tijdschrift* 27 (juni 2017), 1-11.
- Booij, Alice, 'Het Wilhelminapark in Sneek', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 98-111.
- Borgen in Groningen. Nienoord*. Z.pl., ca. 1988.
- Bos, J., F.J. Hulst en P. Brood (red.), *Huizen van stand. Geschiedenis van de Drentse havezaten en andere herenhuizen en hun bewoners*. Meppel, 1989.
- Bos, Jan en Willem Foorthuis (red.), 'Petrus Hofstede', in: *Drentse biografieën* 3. Meppel/Amsterdam 1991, 62-66.
- Bosbach, Franz en Gert Gröning, *Landschaftsgärten des 18. und 19. Jahrhunderts. Beispiele deutsch-british Kulturtransfers*. München, 2008.
- Boschma, C., *Thomas Romein, een classicistisch bouwmeester in het Friesland van de negentiende eeuw*. [Leeuwarden], 1964.
- Botke, IJnte, *Boer en heer. 'De Groninger boer' 1760-1960*. Assen, 2002.
- Bovill, E.W., *English country life 1780-1830*. Londen, 1962.
- Breuker, Philippus, *Het landschap van de Friese klei 800-1800*. Leeuwarden, 2017.
- Broeke, Martin van den en Wim Meulenkamp, 'Gijsbert van Laar (1767-1820), tuinarchitect', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 12 (2003), nr. 1, 5-47.
- Broeke, Martin van den, *'Het pryeeel van Zeeland'. Buitenplaatsen op Walcheren 1600-1820*. Hilversum, 2016, 391.
- Brown, David en Tom Williamson, *Lancelot Brown and the capability men. Landscape revolution in eighteenth-century England*. Londen, 2016.
- Brown, Jane, *Lancelot 'Capability' Brown. The Omnipotent Magician 1716-1783*. Londen, 2011.
- Buning, L., *Het herenbolwerk. Politieke en sociale terreinverkenningen in Drenthe over de periode 1748-1888*. Assen, 1966.
- Burg, V.A.M. van der en C.E.G. ten Houte de Lange, *De Hoogstaangeslagenen in 's Rijks directe belastingen, 1848-1917. De verkiesbaren voor de Eerste Kamer der Staten-Generaal*. Zeist, 2004.
- Burke, Edmund, *A Philosophical enquiry into the origin of our ideas of sublime and beautiful*. Londen, 1757. Herdruk Oxford/New York, 1990.
- Buttlar, Adrian von, *Der Landschaftsgarten. Gartenkunst des Klassizismus und der Romantik*. Köln, 1989.
- Canrinus, Roel, 'Aanleg van de Algemene Begraafplaats te Leeuwarden (1827-1833)', in: *De Vrije Fries* 63 (1983), 46-57.
- Catalogue des livres de la bibliothèque de feu Daniel Hermannus Beucker Andreeae*. Leeuwarden, 1829.
- Chambers, William, *A dissertation on oriental gardening*. Londen, 1772.

- Cosgrove, Denis, 'John Ruskin and the Geographical Imagination', in: *Geographical Review* 69 (1979), nr. 1, 43-62.
- Cosgrove, Denis en Stephen Daniels (eds.), *The Iconography of Landscape. Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge, 1988.
- Cowell, Fiona, 'Richard Woods (?1716-1793). A preliminary account', in: *Garden History* 14 (1986), nr. 2, 85-119.
- Cowell, Fiona, *Richard Woods (1715-1793). Master of the Pleasure Garden*. Woodbridge, 2009.
- Craandijk, J., *Wandelingen door Friesland*. Haarlem, 1882-1890. Herdruk, Groningen, 1978.
- Craandijk, J., *Wandelingen door Groningen en Drenthe*. Haarlem, 1879-1880. Herdruk, Groningen, 1978.
- Crane, J.W. de, 'Herinneringen van Martena-Huis te Franeker', in: *De Vrije Fries* 1 (1839) 93-163.
- Cremers, Elisabeth, Fred Kaaij en Clemens M. Steenbergen, *Bolwerken als stadsparken. Nederlandse stadswandelingen in de 19^e en 20^e eeuw*. Delft, 1981.
- Cupido, C. en B.M. Tighchelaar, *Het plantsoen. Ontwikkelingsgeschiedenis, tuinhistorische analyse*. Den Haag, 2002.
- Dale, van, *Groot woordenboek der Nederlandse taal*. Utrecht/Antwerpen, 1982.
- Daniels, Stephen, *Humphry Repton. Landscape gardening and the Geography of Georgian England*. New Haven, 1999.
- Dethmar, F.W., *Reise von Amsterdam in die nordöstlichen Theile des Königreichs der Niederlande*. Essen/Rotterdam, 1840.
- Does, Arinda van der, 'De driepuntsbrug-een verkenning', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 24 (2015), nr. 1, 44-51.
- Does, Arinda van der, 'Toelichting op een negentiende-eeuws ontwerp van H. de Vries & Zoon', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland II*. Z. pl., 2016, 151-160.
- Does, Arinda van der en Jan Holwerda, *Concordantie Van Laar's Magazijn van Tuinsieraaden – Grohmann's Ideenmagazin*. Gendringen/Elst, 2010.
- Duijvendak, M.G.J. en J.J. de Jong, *Eliteonderzoek: rijkdom, macht en status in het verleden*. Zutphen, 1993.
- Duursma, G.D., 'Het park van Vijversburg te Rijperkerk', in: *Leeuwarder Courant*, 27-7-1938.
- Duursma, G.D., 'Van een vergeten Leeuwarder tuinkunstenaar', in: *Leeuwarder Courant*, 21-12-1940.
- D.H., 'De Braak', in: *Mooi Groningen*, 2 (15-2-1917), nr. 2, 30-31.
- Eekhoff, W., 'Levensschets van Jacobus van der Steege', in: *Het leven en de lotgevallen van Jacobus Martinus Baljée, in leven raad van Nederlandsch Indië*. Leeuwarden, 1835.
- Eekhoff, W., *Geschiedenis van den Stads- of Prinsentuin te Leeuwarden*. [Leeuwarden], 1836.
- Eekhoff, W., *Handboekje voor reizenden door de steden en voornaamste oorden van de provincie Friesland*. Leeuwarden, 1840.
- Eekhoff, W., *Geschiedkundige beschrijving van Leeuwarden van den vroegsten tijd tot den jare 1846*. Leeuwarden, 1846. Herdruk, Leeuwarden, 1967. 2 delen.
- Eekhoff, W., *Twaalf gezigten op de voornaamste gebouwen en beplantingen der stad Leeuwarden in den tegenwoordigen tijd*. Leeuwarden, 1849.
- Eekhoff, W., 'Voorheen en thans. Het vroegere kruidmagazijn te Leeuwarden', in: *Nieuwe Friesche Volksalmanak*, 11 (1863), 139-143.
- Eekhoff, W., 'De Dokkumer krans' in: *Weekblad voor Dockum en omstreken*, 1867, nr. 51, 3-8.

- Eekhoff, W., *De stedelijke kunstverzameling van Leeuwarden*. Leeuwarden, 1875.
- Eijk, Henk van der, 'Sandenhoeff: een vroeg landschappelijke tuin?', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 104-110.
- Eijk, Henk van der, 'Westerhout in Haarlem. Zes maanden werk voor Adriaan Snoek (1775-1776)', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*, II. Z.pl., 2016, 105-114.
- Elsinga, Y., 'De familie Ysenbeek en de Roptastate', in: *Oud Harlingen* 19 (2004), 14-15.
- E.W., 'Togtjes door Friesland', in: *Volksalmanak voor het jaar 1857, uitgegeven door de Maatschappij tot Nut voor 't Algemeen*. [1856]. 177-188.
- Faith, Joachim en Detlef Karg (ed.), *Hermann Ludwig Heinrich Fürst von Pückler Muskau. Gartenkunst und Denkmalpflege*. Weimar, 1989.
- Feenstra, Hidde, *Spinnen in het web. Groningse regenten in relatie tot het omringende platteland tijdens de republiek*. Assen, 2007.
- Felton, Samuel, *On the portraits of English authors on gardening*. Londen, 1830, 2de druk.
- Finch, Jonathan & Jan Woudstra (eds.), *Capability Brown, Royal Gardener: The Business of Place-Making in Northern Europe*. York, 2020.
- Formsma, W.J., R.A. Luitjens-Dijkveld Stol en A. Pathuis, *De Ommelander Borgen en Steenhuizen*. Assen, 1973.
- Friesche almanak of tijdwijzer*. Diverse jaargangen.
- Friesche Volksalmanak*. Diverse jaargangen.
- Gauthier Stirum, P.J., *Pittoreske reis door Friesland, een van de Zeven Verenigde Provinciën*, Jacob van Sluis en Elisa Vivant (red.). Leeuwarden, 2011.
- Geïllustreerde gids voor Wolvega en omstreken*. Wolvega, 1917.
- Gentman, Willem, *Tuin-catechismus of oordeelkundige raadgevingen, aan eigenaars en bruikers van tuinen, tuiniers, warmoesiers, enz. ...* Amsterdam, 1808.
- Gerritsen, W.P. (red.), *Het Koninklijk Instituut (1808-1851) en de bevordering van wetenschap en kunst*. Amsterdam, 1997.
- Gevers, A.J., 'De tuinarchitect Blom: stukjes uit een legpuzzel', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 1 (1991), nr. 2, 3-7.
- Gevers, A.J., 'De tuinarchitect Blom: een nieuw stukje voor de puzzel', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 2 (1993), nr. 1-2, 12.
- Gilpin, William S., *Practical hints on landscape gardening: with some regards on domestic architecture*. Londen, 1832.
- Gothein, Marie Luise, *Geschichte der Gartenkunst*. Jena, 1926. 2 banden.
- Gras e.a. (red.), H., *Geschiedenis van Assen*. Assen, 2003.
- Gregory, Jon, Sarah Spooner en Tom Williamson, *Lancelot 'Capability' Brown: A research impact review prepared for English heritage by the Landscape Group*. [Norwich], 2013.
- Groesbeek, J.W., *Amstelveen. Acht eeuwen geschiedenis*. Amsterdam, 1966.
- Grohmann, J.C.A., *Neue Theorie der schönen Gartenkunst*. Leipzig, 1797.
- Grohmann, J.G., *Ideen Magazin für Liebhaber von Gärten, englischer Anlagen und für Besitzer von Landgütern um Gärten und ländliche Gegenden*. Leipzig, 1797.
- Groninger Courant*, diverse jaargangen.
- Grote Historische Provincie Atlas 1: 25.000. Friesland 1853-1856*. Groningen, 1992.
- Hallbaum, Franz, *Der Landschaftsgarten. Sein Entstehen und Seine Einführung in Deutschland durch Friedrich Ludwig von Sckell 1750-1823*. München, 1927.
- Hannwacker, Volker, *Friedrich Ludwig von Sckell: der Begründer des Landschaftsgarten in Deutschland*. Stuttgart, 1992.

- Harrison, John, 'From Rome to Stourhead and thence to Rome again: the phenomenon of the eighteenth-century English landscape garden', in: Jon Stobart (ed.), *Travel and the British Country House*. Manchester, 2017, 42-62.
- Harten-Boers, Henny van, *Fraeylema verEeuwigd. Eeuwwisselingen op het landgoed Fraeylemaborg, 1700-1800-1900*. Z.pl., 1999.
- Harten, Henny van, 'Het uitgestrekte park van de Fraeylemaborg', in: *Stad en Lande* 11 (2002), nr. 2, 2-5.
- Hedendaagsche historie of tegenwoordige staat van Friesland*. Amsterdam/Leiden/Dordrecht/Harlingen, 1788. Deel III.
- Helmink-Habes, 'Zakelijk talent. De Firma Zocher en de ontwikkeling en financiering van het stedelijk groen in Rotterdam, 1844-64', in: *Tuinkunst. Nederlands Jaarboek voor de Geschiedenis van Tuin- en Landschapsarchitectuur* 3 (1997), 95-120.
- Hepkema, J., *Wandelingen in den omtrek van Heerenveen*. Heerenveen, 1895.
- Hildebrand, *Camera obscura*. Amsterdam, 1998.
- Hinde, Thomas, *Capability Brown. The story of a master gardener*. Londen, 1986.
- Hirsch, Erhard, *Dessau Wörlitz*. München, 1988.
- Hirschfeld, C.C.L., *Anmerkungen über die Landhäuser*. Leipzig, 1773.
- Hirschfeld, C.C.L., *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1779-1785. 5 banden.
- Hoffmann, Alfred, *Der Landschaftsgarten*. Hamburg, 1963.
- Holwerda, Jan, 'Beeckesteijn, geteekend door Michael en gegraveert door Philips', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 21 (2012), nr. 2, 43-46.
- Holwerda, Jan, 'Roodbaards opleiding tot portraitschilder', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 21 (2012), nr.1, 57-61.
- Holwerda, Jan, *Roodbaards opleiding tot portraitschilder en enige speculaties*. www.groenverleden.nl
- Holwerda, Jan, 'Bijengeharkt: over tuinlieden ten tijde van de Vlaskampen', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 164-181.
- Holwerda, Jan, 'Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard voor Lyndensteen', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 27 (2018), nr. 1, 33-43.
- Hovinga, Reinder, *Nienoord. Historie van een Groninger borg*. Groningen, 1997.
- Huber, F.G.A., 'Schatzenburg en Vredenhof te Dronrijp', in: *De Vrije Fries* 68 (1988), 63-84.
- Huisman, Ernst, *Een kilometer adellijke huizen in Beetsterzwaag*. Leeuwarden, 1986.
- Huisman, Ernst, 'Ornaminten oan Fryslân's kroan', in: *De Vrije Fries* 70 (1990), 101-112.
- Huizinga, J.J., *Onder heeren. 250 jaar Groote Sociëteit Leeuwarden*. Leeuwarden, 2018.
- Hunt, John Dixon, *William Kent. Landscape Garden designer*. Londen, 1987.
- Hunt, John Dixon en Peter Willis, *The genius of the place*. Londen, 2000 (5de druk).
- Hussey, Christopher, *The picturesque*. Londen, 1967.
- Hussey, Christopher, *English gardens and landscapes 1700-1750*. Londen, 1967.
- Hyams, Edward, *Capability Brown and Humphry Repton*. Londen, 1971.
- Illustrated guide of Harlingen, Leeuwarden and Franeker*. Harlingen, 1907.
- Immerseel, Ronald H.M. van en Heimerick M.J. Tromp, 'Onbekende werken en gegevens van J.D. Zocher jr.', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 65-78.
- Immerseel, Ronald van en Verhoeff, Peter, *Statig Beetsterzwaag. Parklandschap rond een Fries dorp*. Utrecht, 2016.
- Immerzeel, J., *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden*. Amsterdam, 1842-1843. 3 delen.
- Jaarverslag van de Rijksarchiefdienst over 1971*. 's-Gravenhage, 1973.

- Jacques, David, *Georgian gardens. The Reign of Nature*. Londen, 1983.
- Jaspers, G.J. e.a., *Kunst, natuur en techniek op en rond kasteel Keukenhof*. Hilversum, 2009.
- Jensma, Goffe, 'Tot aandenken aan mijne moeder'. *Filantropie & grootgrondbezit te Swarteweise in 1650-1892-1992*. Leeuwarden, 1992.
- Jensma, Goffe, 'Om de erfenis van Friso. 175 jaar Fries Genootschap', in: *De Vrije Fries* 82 (2002), 10-117.
- Jong, Erik, 'Waar de dood de wijsheid des levens leert', in: *Dood en begraven*. Utrecht, 1980, 124-134.
- Jong, Erik de, 'Bibliografie van de Nederlandse tuinarchitectuur en aanverwante gebieden over de jaren 1960-1983', in: *Bulletin KNOB* 82 (aug. 1983), nr. 3 en 4.
- Jong, Erik de, 'De jongste zuster der schoone kunsten': tuinkunst in achttiende-eeuws Nederland', in: *De Achttiende Eeuw*. Themanummer 'Nederlandse tuinen in de achttiende eeuw' 19 (1987) 1-30.
- Jong, Erik de, 'Schoon en Schilderagtig'. De landschappelijke tuinstijl', in: Frans Grijzenhout en Carel van Tuyl van Serooskerken (red.), *Edele eenvoud. Neo-classicisme in Nederland*, Zwolle, 1989, 73-88.
- Jong, Erik de, 'De cultuurhistorische betekenis van de Nederlandse tuin- en landschapsarchitectuur', in: *Groen* 1992, afl. 9, 20-23.
- Jong, Erik A. de, 'Tuin en park: 'topographia' en 'topothesia'', in: Christian Bertram, *Noord-Hollands Arcadia*. Alphen aan den Rijn, 2005, 11-17.
- Jong, Erik de en Marleen-Dominicus-van Soest, *Aardse Paradijzen. De tuin in de Nederlandse kunst 1770 tot 2000*. Deel 2. Haarlem/Enschede, 1999.
- Jong, Rob de, 'De historische buitenplaats als monument', in: *Jaarboek Monumentenzorg* 1997, 158-165.
- Jonker, B., *Assen. Bevolking rond 1800*. Assen, 1992.
- Jourdain, Margaret, *The Work of William Kent. Artist, painter, designer and landscape gardener*. Londen, 1948.
- Kamp, M. van der en P.G.J. Leijdekkers e.a. (red.), *De Lucaskrater. Historie en analyse van en meningen over het beeldende kunstonderwijs aan de kunstacademies in Nederland*. Assen, 1984.
- Kamphuis, Mariëtte, *Met levend materiaal. Copijn 1763-2013*. Rotterdam, 2014.
- Karstkarel, G.P., *Leeuwarden 700 jaar bouwen*. Zutphen, 1985.
- Karstkarel, Peter, 'Harlingen ontmantelt zich', in: *De Vrije Fries* 62 (1982), 7-18.
- Karstkarel, P., R. Mulder-Radetzky en R. Overbeek, L.P. Roodbaard, *architect van buitengoederen. Catalogus Fries Museum*. Leeuwarden, 1979.
- Kehn, Wolfgang, *Christian Cay Lorenz Hirschfeld, 1742-1792. Eine Biographie*. Worms, 1992.
- Kellner, Vera, *Der Landschaftsgarten und seine farbtheoretischen Grundlagen*. Bremen, 1994.
- Kirsch, Rolf, *Frühe Landschaftsgärten im niedersächsischen Raum*. Göttingen, 1988.
- Koeman, C., *Handleiding voor de studie van de topografische kaarten van Nederland 1750-1850*. Culemborg, 1978.
- Köhler, Marcus, 'Friedrich von Hardenberg's (1696-1763) journeys to England and his contribution to the introduction of the English Landscape Garden to Germany', in: *Garden History*, vol. 25 (winter 1997), nr. 2, 212-218.
- Köhler, Marcus, *Frühe Landschaftsgärten in Russland und Deutschland. Johan Busch als Mentor eines neuen Stils*. Berlin, 2003.
- Köhler, Marcus, 'Diese Gartenmode stiftet indessen viel Nutzen ... Die Baumschulen in Harbke und Schwöbber', in: Sylvia Butenschön (ed.), *Frühe Baumschulen in Deutschland*. Berlin, 2012, 111-124.

- Kooij, Pim, 'Het archief, de enige remedie tegen stedelijk geheugenverlies', in: *Leeuwarder Historische Reeks XI* (2013), 26-39.
- Krauss, J.C., *Afbeeldingen der fraaiste, meest uitheemsche boomen en heesters, die tot versiering van Engelsche bosschen en tuinen op onzen grond kunnen geplant en gekweekt worden*. Amsterdam, 1802-[1808].
- Kuiken, Kees, 'Groepsportret met tuinman', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 88-97.
- Kuiper, Yme, *Adel in Friesland 1780-1880*. Groningen, 1993.
- Kuiper, Yme, 'Friese kunstkabinetten en Hollandse relaties: schilderijencollecties van Stinstra's uit Harlingen, 1760-1820', in: Ph. Breuker en A. Janse (red.), *Negen eeuwen Friesland-Holland. Geschiedenis van een haat-liefdeverhouding*. Leeuwarden/Zutphen, 1997, 213-226.
- Kuiper, Yme, 'Heren van Leeuwarden: macht, reputatie en vermogen', in: René Kunst (eindred.), *Leeuwarden 750-2000. Hoofdstad van Friesland*. Franeker, 1999, 252-278.
- Kuiper, Yme, 'Burgerlijk zelfbeeld van het negentiende-eeuwse Leeuwarden', in: René Kunst (eindred.), *Leeuwarden 750-2000. Hoofdstad van Friesland*. Franeker, 1999, 326-357.
- Kuiper, Yme, 'Een zeehandelaar uit Harlingen. Portret van Freerk Dirks Fontein, mede-oprichter van het Fries Genootschap', in: *De Vrije Fries* 82 (2002), 120-131.
- Kuiper, Yme, 'Onder notabelen. Buitenplaatscultuur in Friesland in de korte negentiende eeuw', in: Rob van der Laarse en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de buitenplaats*. Hilversum, 2005, 149-174.
- Kuiper, Yme, 'Van patriot tot notabele. De reis van de doopsgezinde koopman Pieter Cats uit Leeuwarden door de Republiek in de nazomer van 1792', in: *Gedoopt! Doopsgezinde bijdragen*, 35/36 (2010), 303-336.
- Kuiper, Yme, 'Daar praat het Landhuis in zyn deftige plantagie. Hofsteden en herenkamers in het doopsgezinde buitenleven in Friesland, 1650-1800', in: *Doopsgezinde bijdragen*, 40 (2014), 223-250.
- Kuiper, Yme, 'Een verdwenen Engelse tuin op de Friese klei', in: Arinda van der Does e.a. (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland III*. Z. pl. 2019, 187-206.
- Kuiper, Y.B., *De hofstede – 'tot vermaeck en voordeel aengeleyt'*. *Beelden van de Nederlandse buitenplaats vanaf de zeventiende eeuw*. Groningen, 2012. Zie: <https://www.rug.nl/research/kenniscentrumlandschap/oratie-prof.-dr.-y.b.-kuiper>
- Kuyper van Waschpenning, J.A., *De rozenteelt in haren geheelen omvang*. Breda, 1830.
- Laan-Meijer, Els van der en Willemieke Ottens, *Roodbaards rijkdom. Landschapsparken Noord Nederland 1800-1850*. Rotterdam, 2012.
- Laan-Meijer, Els van der, 'Noordelijke lustwarande', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland II*. Z. pl., 2016, 161-170.
- Laan-Meijer, Els van der en Willemieke Ottens, *Fogelsanghstate. Van kloostertuin tot landschapspark*. Gorredijk, 2018.
- Laan-Meijer, Els & Sandra den Dulk, 'Wandelingen van weleer. Verdwenen stadsparken in Leeuwarden', in: Arinda van der Does e.a. (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland III*. Z. pl., 2019, 157-167.
- Laan-Meijer, Els van der, 'Datering van Roodbaards ontwerptekeningen', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* (2020), 45-50.
- Laar, G. van, *Magazijn van tuin-sieraaden*. Amsterdam, 1802-[1809].
- Laarse, Rob van der, 'Burgers als buitenlui', in: *Groniek*, 176bis (2007), 7-38.
- Laarse, Rob van der en Yme Kuiper (red.), *Beelden van de Buitenplaats. Elitevorming en notabelencultuur in Nederland in de negentiende eeuw*. Hilversum, 2005.

- Lammertse-Tjalma, Pien, 'Hendrik van Lunteren (1780-1848): 'vermaarde aanlegger van landgoederen en wat tot verfraaijing in het bouwkundig vak daarbij behoort', in: *Tuinkunst. Nederlands Jaarboek voor de Geschiedenis van Tuin- en Landschapsarchitectuur* 3 (1998), 26-73.
- Lauterbach, Iris, *Friedrich Ludwig von Sckell. 1750-1823. Gartenkünstler und Stadtplaner*. Worms, 2002.
- Leeuwarder Courant*, diverse jaargangen.
- Lier, J. van en J. Tonckens, *Hedendaagsche historie of tegenwoordige staet van alle volkeren (Drenthe)*. Amsterdam, 1795. Deel XXXIII. Heruitgave, 1975.
- Loudon, J.C., *A treatise on forming, improving and managing country residences*. Londen, 1806. 2 delen.
- Loudon, J.C., *An Encyclopaedia of gardening comprising the theory and practice*. Londen, 1822.
- Loudon, J.C., *An Encyclopaedia of gardening comprising the theory and practice*. Londen, 1824.
- Loudon, J.C., *The landscape gardening and landscape architecture of the late Humphry Repton esq.* Londen, 1840.
- Mak, Geert en Marita Mathijssen (red.), *De zomer van 1823. Lopen met van Lennep. Dagboek van zijn voetreis door Nederland*. Zwolle, 2000.
- Mark, Aly van der, 'Gerrit Vlaskamp. Een kroniek', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 66-87.
- Matthews, John, *A Sketch from the landscape*. Londen, 1794.
- Mayer, Laura, *Capability Brown and the English landscape garden*. Oxford, 2011.
- Mayer, Laura, *Humphry Repton*. Oxford, 2014.
- Meer, D.J. van der, 'Poptaslot, Heringa-State, Aesgna-Guedt to Marsum', in: *Genealogysk Jierboekje* 18 (1968), 39-44.
- Meerten-Schilperoort, A.B. van, *Het noorden van ons vaderland*. Assen, 1840.
- Mehrtens, U.M., *Oranjestein te Oranjewoud*. Zeist, 1986.
- Mehrtens, Ulbe, 'Lucas Pieters Roodbaard en Gijsbert van Laar, architecten van landschappen in miniatuur', in: *Antiek* 21 (maart 1987), 435-440.
- Meinhard, J.N., *Grundsätze der Kritik*. Leipzig, 1763-1766. 3 delen.
- Meulenkamp, Wim, *Follies. Bizarre bouwwerken in Nederland en België*. Amsterdam, 1995.
- Meulenkamp, W. en M. van den Broeke, 'Gärtner', leraar, en vrijmetselaar? Nieuwe gegevens over Johann Georg Michael', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, 18 (2009) nr. 1, 43-47.
- Meulenkamp, Wim, 'De Diogenes-ton als tuinornament in Europa aan het eind der achttiende eeuw: Duitsland, Zweden, de Nederlanden', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, 20 (2011), nr. 1, 28-40.
- Miller, Philip, *Groot en algemeen Kruidkundig, Hoveniers, en Bloemisten Woordenboek*. Leiden, 1745.
- Moes, Constance D.H., *Architectuur als sieraad van de natuur. De architectuurtekeningen uit het archief van J.D. Zocher jr. (1791-1870) en L.P. Zocher (1820-1915)*. Rotterdam, 1991.
- Moes, Constance D.H., *L.A. Springer. Tuinarchitect. Dendroloog 1855-1940*. Rotterdam, 2002.
- Molen, S.J. van der (red.), *Friesland in grootvaders tijd*. 's-Gravenhage, 1969.
- Mowl, Timothy, *Gentlemen and Players. Gardeners of the English landscape*. Sutton, 2000.
- Mowl, Timothy, *William Kent, architect, designer, opportunist*. Londen, 2006.
- Mowl, Timothy, *Gentlemen gardeners. The men who created the English Landscape garden*. Londen, 2010.

- Mulder-Radetzky, R.L.P., 'Twee eeuwen tuinaanleg in Friesland', in: Y. Kuiper, R. Mulder-Radetzky e.a., *Mensen van macht en aanzien. Frieslands elite in de 18^e en 19^e eeuw*. Heerenveen, 1987, 31-51.
- Mulder-Radetzky, R.L.P., *Staniastate te Oenkerk*. Leeuwarden, 1988.
- Mulder-Radetzky, R.L.P., *L.P. Roodbaard. Tuinen van de Friese adel*. Leeuwarden, 1992.
- Mulder-Radetzky, R.L.P., 'Roodbaard, Lucas Pieters, 1782-1851', in: Jan Bos en Willem Foorthuis (red.), *Drentse biografieën 4*. Groningen, 1993, 91-95.
- Mulder-Radetzky, R.L.P., *De tuinen van Heringastate en het Poptagasthuis te Marssum*. Marssum, 1996.
- Mulder-Radetzky, Rita, *L.P. Roodbaard (1782-1851). Een tuinarchitect met schildersogen*. Rotterdam, 1999.
- Mulder-Radetzky, Rita, 'Eregalerij: Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851)', in: *Leopardia* juni 2001, nr. 5, 15-16.
- Mulder-Radetzky, Rita, *Heremastate te Joure. Historisch onderzoek naar de tuinaanleg, uitgevoerd ten behoeve van de restauratie in opdracht van de gemeente Skarsterlân*. Leeuwarden, 2003.
- Mulder-Radetzky, Rita, *1000 jaar Friese wouden, deel 12. Adel en deftige burgers*. Zwolle, 2008.
- Mulder-Radetzky, Rita, 'Een tuingeschiedenis van 370 jaar', in: Fokko Bosker en Lammert de Hoop (red.), *Rinsma State. Van Sytzama tot Scheringa*. Leeuwarden, 2008, 85-95.
- Mulder-Radetzky, Rita, 'Een Duitse hovenier aan het Friese hof', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. Utrecht, 2009, 125-131.
- Mulder-Radetzky, Rita, 'Het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen als rijke bron voor beeldmateriaal over huizen en tuinen van de Friese adel', in: *It Beaken* 75 (2013), nr. 1 / 2, 65-83.
- Mulder-Radetzky, Rita, 'Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851). Talentvol tuinarchitect voor de elite in het Noorden', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 46-65.
- Mulder-Radetzky, Rita, 'De familie Semler', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland*. II. Z.pl., 2016, 85-92.
- Mulder-Radetzky, Rita, in: 'Tuinkunst in Friesland door de eeuwen heen', in: Henk Buith, Steffen Smeding e.a. (red.), *Stinzenplanten in Fryslân*. Gorredijk, 2020, 17-31.
- Mulder-Radetzky, Rita en Simone Bakker-Weenink, 'Reconstructie van het park van de buitenplaats Voormeer te Heerenveen', in: *Groen* 57 (dec. 2001), nr. 12, 11-17.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en G.P. Karstkarel, *De Prinsentuin*. Leeuwarden, 1985.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Groot Terhorne te Beetgum. 'Een der schoonste buitengoederen van dit gewest'*. Alphen aan den Rijn, 1984.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Fogelsanghstate: middelpunt van het bosrijke Veenklooster*. Leeuwarden, 1986.
- Mulder-Radetzky, R.L.P. en B.H. de Vries, *Geschiedenis van Oranjewoud*. Alphen aan den Rijn, 2010 (6de druk).
- Mulder-Radetzky, Rita en Barteld de Vries, *Weidum, dorp van staten. Geschiedenis van de bezittingen van de familie Buma*. Alphen aan den Rijn, 1994.
- Mulder-Radetzky, Rita en Barteld de Vries, *Landgoedboerderijen van Oranjewoud*. Heerenveen, 2005.
- Mulder-Radetzky, Rita en Barteld de Vries, *In dienst van de landheren van Oranjewoud*. Heerenveen, 2007.
- Mulder-Radetzky, Rita en Barteld de Vries, *De Julia Jan Woutersstichting te Oudeschoot*. Heerenveen, 2012 (2de druk).
- Münchhausen, Otto von, *Der Hausvater*. Hannover, 1765. Deel II.

- Musgrave, Toby, *The head gardeners. Forgotten heroes of horticulture*. Londen, 2007.
- Nienes, A.P. van en J. Rinzema, *De archieven van de Universiteit te Franeker*. Leeuwarden, 1985.
- Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek*. 10 delen. Leiden, 1911-1937.
- Nieuwenhuis, G., *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen*. Deel K-M. Zutphen, 1824.
- Offenberg, Gertrudis, *De tuinbaas en zijn buitenplaats. Werken in historisch groen*. Zwolle, 2010.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., *De tuinengids van Nederland*. Rotterdam, 1989.
- Oldenburger-Ebbers, C.S., 'De tuinarchitectuur van Johann Georg Michael (1738-1800)', in: *Bulletin KNOB*, 90 (1991), afl. 3, 73-79.
- Oldenburger-Ebbers, C.S., 'De geschiedenis van tuinen, parken en buitenplaatsen in Drenthe', in: *Ons Waardeel* (1991), afl. 6, 197-215.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., 'Zochers's tuinarchitectuur- en architectuurprojecten: J.D. Zocher sr. (1763-1817), J.D. Zocher jr. (1791-1870), C.G. Zocher (1796-1863) en L.P. Zocher (1820-1915)', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie*, 1 (1991), nr. 1, 35-47.
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., 'De Noord-Nederlandse landschapskunst in de negentiende eeuw', in: Ernst Bruinsma en Yme Kuiper (red.), *De vergeten tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Leeuwarden, 2013, 26-45.
- Oldenburger, Carla en Juliet, 'Zochers online. Groenprojecten van de Zochers in perspectief': <http://www.historischetuinen.nl/oldenburgers/pdf/zocher-online.pdf>
- Oldenburger-Ebbers, Carla S., Anne Mieke Backer en Eric Blok, *Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Noord*. Rotterdam, 1995.
- Ommelander Courant*, diverse jaargangen.
- Oosterom, A. van, 'Johann Georg Michael (1738-1800) en zijn zoon Johan George Michael (1765-1858)', in: *Ledenbulletin Historisch Genootschap Midden-Kennemerland* 33 (2010), 7-28.
- Opregte Haarlemmer Courant*, 1814.
- Ottens, Willemieke, 'Stania State – 'Een der schoonste buitenplaatsen'', in: Arinda van der Does en Jan Holwerda (red.), *Tuingeschiedenis in Nederland II*. 2016, 141-150.
- Ottens, Willemieke, Els van der Laan-Meijer en Karin Bevaart, *Groene parels in Overijssel*. Zwolle, 2019.
- Parkomanie. Die Gartenlandschaften des Fürsten Pückler in Muskau, Babelsberg und Branitz*. München/Londen/New York, 2016.
- Parshall, Linda (ed.), *Theory of Garden art*. Philadelphia, 2001.
- Parshall, Linda, 'C.C.L. Hirschfeld's concept of the garden in the German Enlightenment', in: *Journal of Garden history*, 1993, p. 125-171.
- Petzold, E., *Fürst Hermann v. Pückler-Muskau in seinem wirken in Muskau und Branitz*. Leipzig, 1874.
- Pevsner, N., 'The genesis of the picturesque', in: *Architectural Review*, 96 (1944), 139-146.
- Phibbs, J., *A list of landscapes that have been attributed to Lancelot Capability Brown (revisions)*, 2014 (2016: 4^e uitgave).
<http://johnphibbs.uk/wp-content/uploads/2016/05/160506Attributions.pdf>
- Philippa, Marlies e.a., *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. Deel K-E, Amsterdam, 2007.
- Piebenga, Sophieke, 'William Sawrey Gilpin (1762-1843): Picturesque Improver', in: *Garden History* 22 (Winter 1994), nr. 2, 175-196.
- Piebenga, Sophieke, 'William Sawrey Gilpin (1762-1843)', in: *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford, 2004, 324-326.

- Potter, H., *Wandelingen en kleine reizen door sommige gedeelten van het vaderland*. Amsterdam, 1808-1809.
- Potter, H., *Reizen door een groot gedeelte van Zuid-Holland gedaan in de jaren 1807 en 1808*. Amsterdam, 1809.
- Prakke, H.J., *Deining in Drenthe. Historisch-sociografische speurtocht door de 'Olde Lantschap'. De Achtste der Zeven Provinciën*. Assen, 1951.
- Provinciale Friesche Courant*, diverse jaargangen.
- Pückler-Muskau, Hermann Fürst von, *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau*. Stuttgart, 1834.
- Radetzky, Rita, 'Origineel tuinontwerp van Roodbaard', in: *Letterhoeke* 11 (2015), nr. 1, 27.
- Radetzky, Rita, *Stinzen, staten en buitenplaatsen in Friesland*. Leeuwarden, 2020, 2de druk.
- Radetzky, Rita, 'Teruggevonden ontwerp van Roodbaard', in: *Letterhoeke*, 16 (2020), nr. 2, 25.
- Register van den Aanbreng*. Leeuwarden, 1880. 4 delen.
- Renssen, Anton van, *In naam van Cornelia. Cornelia van Lynden (1860-1880)*. Z.pl., 2015.
- Repton, Humphry, *Sketches and hints on landscape gardening*. Londen, 1795.
- Repton, Humphry, *Observations on the theory and practice of landscape gardening*. Londen, 1803.
- Repton, Humphry, *Enquiry into the changes in landscape gardening*. Londen, 1811-1812.
- Repton, Humphry, *Fragments on the theory and practice of landscape gardening*. Londen, 1816.
- Rijsbergen, B.A.M., 'Giudici's ontwerp tot vergrooting der stad Assen', in: *Bulletin KNOB* 92 (1993), 6, 181-188.
- Ringh, H.A. van, 'Armoede en rijkdom', in: *Friesche Volksalmanak* 6 (1841), 185-190.
- Roberts, Jane, *The Royal Landscape*. New Haven, 1997.
- Rogger, Andre, *Landscapes of taste. The art of Humphry Repton's Red books*. Londen, 2007.
- Ronnes, Hanneke en Renske Koster, 'A foreign appreciation of English country houses and castles: Dutch travellers' accounts of proto-museums visited en route, 1683-1855', in: Jon Stobart (ed.), *Travel and the British country house*. Manchester, 2017, 106-125.
- Schaum, C.L.J., *Geschiedenis der tuinkunst*. Zwolle, 1916.
- Scheen, P.A., *Honderd jaren Nederlandsche schilder- en teekenkunst*. Den Haag, 1946.
- Scheen, Pieter A., *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*. 's-Gravenhage, 1981.
- Schepers, Wolfgang, *Hirschfelds Theorie der Gartenkunst 1779-1785*. Worms, 1980.
- Schoch, J.G.G., *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens im englischen Geschmack*. Leipzig, 1794.
- Schöne, Lon en Simone Bakker-Weenink, 'Zijn de slingertunen in het Oldambt er over 100 jaar nog?', in: *Groen* (1993), nr. 1, 34-37.
- Scholtens, Tineke, *Het boeren erf in Groningen. 1800-2000*. Assen, 2004.
- Schrijver der Flora, *Nederlandsche tuinkunst. Handboek voor beoefenaars der plantenkunde, bezitters van tuinen en buitenverblijven ...* Amsterdam, 1837-1838. 3 delen.
- Schroor, Meindert, *Historische atlas van Leeuwarden*. Leeuwarden, 2015.
- Schweizer, Stefan en Sascha Winter (eds.), *Gartenkunst in Deutschland*. Regensburg, 2012.
- Sckell, F.L. von, *Beiträge zur bildenden Gartenkunst*. München, 1825.
- Serrurier, J.F., *Fruittkundig Woordenboek*. Amsterdam, 1805-1806. 2 delen.
- Sminia, H. Baerdts van, *Naamlijst van de grietmannen die van 1816 tot 1851 hoofden van de gemeenten ten platten lande in Friesland zijn geweest*. Leeuwarden, 1851.
- Smit, Josi, J.D. Zocher jr. 1791-1870. *Architect en tuinarchitect*. Rotterdam, 2008.

- Smits, E.J.F. en J.W. de Gruijter, *Reünie van het voorgeslacht: 18de en 19de eeuwse gewestelijke familieportretten in het Groninger Museum voor Stad en Lande*. Z.pl. 1959.
- Someren, J.F., *Beschrijvende catalogus van gegraveerde portretten van Nederlanders*. Amsterdam, 1890. Deel II.
- Spoel-Walvius, M.R. van der, 'Het park van Heremastate', in: *Ut eigen gea*, (2011), nr. 24, 959-966.
- Spoel-Walvius, M.R. van der, 'Order Roodbaard. Bestellingen door L.P. Roodbaard bij de firma Wijbren Krijns & Co.', in: *Cascade, bulletin voor tuinhistorie* 21 (2012), nr. 1, 38-49.
- Springer, 'De Nederlandse Tuinkunst. De Landschapstijl van 1750-1900', in: *Onze Tuinen* 45 (1922), 766 e.v.
- Springer, L.A., *Bibliographisch overzicht van geschriften, boek- en plaatwerken op het gebied der tuinkunst*. Wageningen, 1936.
- Springer, L.A., 'De oude landschaps-tuinkunst in Nederland', in: *Floralia*, 13 (1938), 489-490.
- Stellingwerf*, 2018.
- Stokvis, P.R.D., 'De Nederlandse sociale verhoudingen tegen 1850', in: *Tijdschrift voor sociale Geschiedenis* 12 (maart 1978), 70-87.
- Stroud, Dorothy, *Humphry Repton*. Londen, 1962.
- Stroud, Dorothy, *Capability Brown*. Londen, 1975.
- Suringar, R.W.H., *Friesland en de Friezen*. Leeuwarden, 1877.
- Swierstra, D., *Oud Leeuwarden vanuit de lucht*. Hoogeveen, 1996.
- Symes, Michael, *The English Landscape Garden in Europe*. Swindon, 2016.
- Sypesteyn, C.H.C.A. van, *Oud-Nederlandsche tuinkunst*. 's-Gravenhage, 1910.
- Sypesteyn, J.W. van, *Het leven en karakter van J.B. Dumonceau, oud-maarschalk van Holland*. 's-Hertogenbosch, 1852.
- Taylor, Patrick (ed.), *The Oxford Companion to the Garden*. Oxford, 2006.
- Terwen, J.L., *Het koninkrijk der Nederlanden voorgesteld in oorspronkelijke schilderachtige gezigten*. Darmstadt, 1855.
- Thieme, U. en F. Becker, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. Leipzig, 1934. Band 28.
- Timmer, Jans, 'Herberg De Koppelpaarden. De geschiedenis van een logement en posthuis in Assen', in: *Asser Historisch Tijdschrift*, 12 (maart 2002), nr. 1, 1-13.
- Trauzettel, Ludwig, 'Wörlitz: England in Germany', in: *Garden History*, 24 (winter 1996), nr. 2, 221-236.
- Tromp, Heimerick, *Het hujs te Soestdijck*. Amsterdam/Zutphen, 1987.
- Tromp, Heimerick, 'Et in Arcadia ego'. *Aspecten van de landschapstijl in Nederland in de tijd van J.F.W. baron van Spaen van Biljoen*. Utrecht, 2000.
- Tromp, Heimerick, 'De landschapstijl in Nederland en Overijssel in de 18de eeuw', in: Willemieke Ottens, Els van der Laan-Meijer en Karin Bevaart, *Groene parels in Overijssel*. Zwolle, 2019, 12-19.
- Tromp, Heimerick M.J., *De Nederlandse Landschapstijl in de achttiende eeuw*. Leiden, 2012.
- Tromp, H.M.J., *Ekenstein bij Appingedam*. Zeist, 1982.
- Turner, Roger, *Capability Brown and the eighteenth century English landscape*. Londen, 1985.
- Uilkens, Th. F., *Over het aanleggen van parken en bloemtuinen*. Amsterdam, 1854.
- Uilkens, Th. F., *Geschiedenis van den tuinbouw in Nederland en overzigt van die in de verschillende staten van Europa*. Groningen, 1855.

- Veer, Geert van der, *Haersma-state 1767-1911*. Drachten, 1995.
- Versfelt, H.J., *De Franse kaarten van Drenthe 1811-1813*. Eelde, 2010.
- Versfelt, H.J. en M. Schroor, *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829*. Groningen/Veendam, 2005.
- Verzameling van stukken betrekkelijk tot de academie van teken- bouw- en zeevaartkunde in Groningen*. Groningen, 1798.
- Vestdijk, Simon, *De koperen tuin*. 's-Gravenhage, 1950.
- Vink, Nel de, 'Het perspectief van de cartografie', in: Els van der Laan-Meijer en Willemieke Ottens, *Roodbaards rijkdom*. Rotterdam, 2012, 45-47.
- Voss, Klaass-Dieter (ed.), *Die Familien der Kirchengemeinde Ditzumerverlaat (1853-1900)*. Aurich, 1999.
- Vries, B.H. de, 'Een vermaaklijk landhuis'. Het slot 'Jagtlust' in Oudeschoot', in: Ph. H. Breuker, P. Nieuwland en D. Nota, *Bydragen ta pleatslike skiednis*. Ljouwert, 1984, 100-122.
- Vries, Barteld de, 'Het familiearchief Van Eysinga-Vegilin van Claerbergen', in: *It Beaken* 75 (2013), nr. 1 / 2, 3-20.
- Vriesche Courant*, 1809.
- Walpole, Horace, *Anecdotes of painting*. Strawberry-Hill, 1765-1771. Deel 4.
- Waller, F.G., *Biographisch Woordenboek van Noord Nederlandsche graveurs*. 's-Gravenhage, 1938.
- Wandelingen van Jan David Zocher in Utrecht 1829-1861*. Utrecht, 1973.
- Watkin, David, *The English vision. The picturesque in architecture, landscape and garden design*. Londen, 1982.
- Watkin, David, 'The influence of Royal Gardens on the Continent in the 18th century', in: Franz Bosbach en Gert Gröning, *Landschaftsgärten des 18. und 19. Jahrhunderts*. München, 2008, 33-48.
- Watkins, Charles en Ben Cowell, *Uvedale Price (1747-1829). Decoding the Picturesque*. Woodbridge, 2012.
- Weber, Susan (ed.), *William Kent. Designing Georgian Britain*. New Haven/Londen, 2014.
- Whately, Thomas, *Observations on Modern Gardening*. Londen, 1770.
- Wielinga, Rudolf J., *Tuinhuizen in Friesland*. Leeuwarden, 1983.
- Wielinga, Rudolf J., Bernhard van Haersma Buma en Rita L.P. Mulder-Radetzky, *Voormeer te Heerenveen: familiehuis van de Heloma's*. Heerenveen, 2011.
- Wiersum, E., 'De architect Jan Giudici (1746-1819)', in: *Rotterdams jaarboek*, 1934, 29-41.
- Wijck, H.W.M. van der, 'Overzicht van de (belangrijkste) in landschappelijke stijl aangelegde buitens in Nederland', in: P. Karstkarel, R. Mulder-Radetzky en R. Overbeek, *L.P. Roodbaard, architect van buitengoederen. Catalogus Fries Museum*. Leeuwarden, 1979, 10-20.
- Wijck, H.W.M. van der, *De Nederlandse buitenplaats. Aspecten van ontwikkeling, bescherming en herstel*. Alphen aan den Rijn, 1982.
- Williamson, Tom, *Polite Landscapes. Gardens & Society in Eighteenth-Century England*. Baltimore, 1995.
- Willis, Peter, *Charles Bridgeman and the English landscape garden*. Londen, 1977.
- Wimmer, Clemens Alexander, 'Frühe Perioden der Gartengeschichte. Ein Überblick über die gartengeschichtliche Literatur 1570-1913', in: *Zandera* 24 (2009), nr. 1, 11-45.
- Wimmer, C.A., *Der Gartenkünstler Peter Joseph Lenné*. Darmstadt, 2016.
- Winter, P.J. van, *De lijsten der hoogstaangeslagenen in het departement van de Westereems*. 's-Gravenhage, 1951, 1955. 2 delen.

- Woelderink, Bernard, 'Oranien, Nassau und Deutschland (1795-1815)', in: Friedhelm Jürgensmeier (ed.), *Nassau-Diez und die Niederlande*. Wiesbaden, 2012, 192-212.
- Wolff, Anne, Stieneke van der Wal en Ietse-Jan Stokroos, *Vlaskamptuinen in Friesland en Groningen. Inventarisatierapport van parken en tuinen van Gerrit Vlaskamp*. Groningen, 2013.
- Woud, Auke van der, *Het lege land*. De ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848. Amsterdam, 1987.
- Zanden, Jan Luiten van en Arthur van Riel, *Nederland 1780-1914*. Amsterdam, 2000.
- Zweegers, Peter, 'De Asser Brink als wandelpark', in: *Asser Historisch Tijdschrift*, sept. 1992, nr. 3, 20-21.

Samenvatting

Inleiding

De uit Drenthe afkomstige Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) heeft als vertegenwoordiger van de landschapsstijl een belangrijke bijdrage geleverd aan de tuinkunst in Nederland. Zijn naam is verbonden met vele tuinen en parken in Friesland en een aantal in Groningen en Drenthe. Hij werkte als tuinarchitect in de periode 1819-1851.

Lange tijd richtten Nederlandse tuinhistorici zich op de formele stijl en niet op de landschapsstijl, dit in tegenstelling tot Engelse en Duitse vakgenoten. Een groeiende belangstelling voor laatstgenoemde stijl ontstond in Nederland in de jaren zeventig van de vorige eeuw en gold hoofdzakelijk voor de grote tuinen en parken van de bekende ontwerpers in het westen, midden en oosten van het land. Toen begon de interesse voor de landschapsstijl in het noorden.

Centrale vraagstelling

In deze dissertatie staan het leven en werk van Lucas Pieters Roodbaard centraal. Om hem te kunnen plaatsen in het bredere kader van de negentiende-eeuwse tuinarchitectuur in binnen- en buitenland is een aantal thema's bestudeerd. De eerste betreft de bredere context van de ontwikkeling van de landschapsstijl in Engeland, Duitsland en Nederland. Hierbij hebben wij het werk van een aantal bekende theoretici en ontwerpers alsmede hun rol in de tuinkunst onderzocht (hoofdstuk 2). Vervolgens is de levensloop van Roodbaard nader onderzocht en beschreven. Aan de orde kwamen Roodbaards opleiding en vakkennis. Verder schetsen wij zijn sociaal-economische achtergrond en zijn maatschappelijke positie (hoofdstuk 3). Een volgende onderzoeksvraag was wie zijn opdrachtgevers waren en hoe hij met hen in contact kwam. Hierbij focusten wij op hun achtergronden en op de sociale lagen waartoe zij behoorden. Tevens trachtten wij te achterhalen of zij zelf een speciale interesse voor de tuinkunst hadden en of zij de tuinarchitect de vrije hand lieten (hoofdstuk 4). Een vierde belangrijk thema was of Roodbaards werk een eigen stijl bezat en of daarin een ontwikkeling te bespeuren is. Welke invloeden van buitenlandse en of Nederlandse ontwerpers zijn terug te vinden in zijn werk? Bovendien hebben wij bestudeerd hoe zijn oeuvre is opgebouwd en is een gedetailleerde oevrelijst samengesteld (hoofdstuk 5). Voor het volgen van Roodbaards ontwerpstyl hebben wij tevens dertien representatieve casussen nader bestudeerd, waarbij de verschillende typen tuinen zijn onderzocht (hoofdstuk 6). Verder is onderzoek verricht naar de werkwijze van Roodbaard bij de aanleg van de tuinen. Dit onderwerp in de tuinarchitectuur in Nederland verdient meer aandacht. Bij onze analyse hebben wij het werk van Roodbaard onderverdeeld in een ontwerp- en een uitvoeringsfase. Ten aanzien van beide fasen hebben wij nagegaan over welke informatie hij moest beschikken om deze activiteiten te kunnen verrichten. Ook hebben wij onderzocht of hij bij het ontwerpen voorbeelden heeft gevolgd en zo ja, welke (hoofdstuk 7). Ten slotte stelden wij de vraag hoe de receptie van zijn werk en zijn invloed op latere tuinarchitecten kan worden gevolgd. Bovendien is gezocht naar meningen van tijdgenoten, zoals schrijvers en reizigers, over de door Roodbaard aangelegde tuinen en parken (hoofdstuk 8).

De ontwikkeling van de landschapsstijl

Vanaf omstreeks 1720 werden bij buitenplaatsen in Engeland vele tuinen in de landschapsstijl aangelegd. De formele stijl raakte uit de mode. De belangrijkste ontwerpers waren Charles Bridgeman, William Kent, Lancelot Brown en Humphry Repton. Voor Kent en Bridgeman gold: 'all nature was a garden'. Dit betekende dat de grenzen van de tuin werden opgeheven en dat de omgeving bij het terrein werd betrokken. De mogelijkheid tot uitbreiding gaf nieuwe kansen voor de ontwerper om de wandelaar fraaie vergezichten en een opeenvolging van scènes te bieden. De ontwerper die deze mogelijkheden op vele locaties ontdekte en in zijn scheppingen verwerkte, was Lancelot 'Capability' Brown. Na zijn overlijden is zijn werk deels heftig bekritiseerd, deels gevolgd, maar wel met enkele wijzigingen. Zijn scheppingen werden gekenmerkt door grootschaligheid en vergezichten naar het omringende landschap, terwijl later bij Repton meer het pittoreske en de afwisseling van scènes een grote rol speelt. Hij nam in zijn ontwerpen veel tuinobjecten op, die de wandelaar moesten raken, verrassen of ontroeren. Repton zag in Brown niettemin zijn leermeester. Zijn belangrijke nalatenschap vormen de *Red Books* waarmee hij een speciale wijze van presentatie van zijn ideeën en visies heeft geïntroduceerd. Brown was qua technische kennis meer onderlegd dan Repton; de laatste had meer talent als publicist. Hij voerde voor het eerst het begrip 'landscape gardening' in.

De Engelse landschapsstijl werd al snel na de beëindiging van de Zevenjarige Oorlog in 1763 in Duitsland geïntroduceerd. Belangrijk werden de contacten tussen de vorstelijke hoven in Duitsland en Engeland, waardoor de kennis van de nieuwe tuinstijl op het continent steeds meer verspreid werd. Verschillende Duitse ontwerpers bezochten Engeland. Daar raakten zij onder invloed van de landschapsstijl zelf, waarna zij voor de eigenaren van landgoederen in Duitsland tuinen in de landschapsstijl realiseerden. Eén van hen was de tuinarchitect J.G.G. Schoch die in 1784 in Engeland studeerde en na terugkeer voor het park Wörlitz een ontwerp realiseerde. Een andere tuinarchitect, F.L. von Sckell, verbleef vanaf 1773 zelfs drie jaar in Engeland. Beiden publiceerden over de landschapsstijl en leverden zo de benodigde kennis voor de aanleg van tuinen in deze stijl in Duitsland. Von Sckell wordt daar voor de grondlegger van de landschapsstijl gehouden.

Tijdens reizen kon men kennis en ervaring opdoen, terwijl de theorie over de landschapstuinen aan boeken werd ontleend. In Engeland verschenen van Th. Whately, W. Chambers en H. Walpole vele publicaties op dit terrein. Via vertalingen verspreidde de kennis zich ook naar Duitsland. De bekendste theoreticus hier was C.C.L. Hirschfeld. Hij was zelf nooit in Engeland geweest, maar was overtuigd van de invloed van de Engelse tuinkunst voor de Duitse. Hij spoorde dan ook vorsten aan om hoveniers op studiereis naar Engeland te sturen. Zijn vijfdelige *Theorie der Gartenkunst* was in geheel Europa populair.

In Nederland werd de landschapsstijl niet veel later dan in Duitsland geïntroduceerd. Het is de Duitse ontwerper Johann Georg Michael, die omstreeks 1770 op Beeckestijn bij Velsen één van de vroegst bekende landschappelijke tuinen heeft aangelegd. Blijkbaar was in Nederland geen tuinarchitect beschikbaar die aan zijn wensen kon voldoen. Van Michael wordt vermoed dat hij Engeland bezocht. Hiermee zou hij de enige architect in de 'vroege' landschapsstijl in de Republiek zijn, die naar Engeland was geweest. Michael leidde zijn bekende opvolger en schoonzoon Johan David Zocher senior op, met wie hij ook heeft samengewerkt. Zocher was eveneens afkomstig uit Duitsland. Hij werd een veelgevraagde ontwerper voor de Hollandse elite. Na 1770 was Philip Willem Schonck ook als tuinarchitect werkzaam, voornamelijk voor stadhouder Willem V. In tegenstelling tot Michael en Zocher was hij van Nederlandse afkomst. Men kan vaststellen dat vóór 1800 het aantal bekende tuinarchitecten dat in

Nederland in de landschapsstijl werkte, zeer beperkt was. In die tijd verschenen modelboeken, waarvan het *Magazijn van tuin-sieraaden* van G. van Laar het meest bekend is. Hij kopieerde veel voorbeelden uit het *Ideen Magazin für Liebhaber von Gärten, englischer Anlagen ...* van J.G. Grohmann. Via deze uitgaven is de Duitse invloed in de Nederlandse tuinarchitectuur verspreid.

In Noord-Nederland werden pas vanaf omstreeks 1784, de eerste slinger- of Engelse bosjes aangelegd als begin van de landschapsstijl. Een hele tuin in deze stijl is in 1795, voor zover bekend voor het eerst bij het landhuis van Duco van Haren in Sint Annaparochie vermeld. Vanaf die tijd kwam de stijl hier echt in de mode. De ontwerpers van deze tuinen waren afkomstig van buiten de regio. De vroegst bekende waren Arent Vlaskamp uit Varsseveld, de eerder genoemde Schonck uit Hedel en Zocher uit Haarlem. Het duurde tot 1819 voordat een uit het noorden afkomstige tuinarchitect bij buitenplaatsen actief werd: Lucas Pieters Roodbaard.

Roodbaards levensloop

Over Roodbaards jeugd en opleiding vonden wij nieuwe feiten waardoor een scherper beeld van de vorming van tuinknecht tot hovenier kon worden neergezet. Roodbaard is in tegenstelling tot wat nu toe is aangenomen niet door zijn vader in het vak opgeleid maar door één of twee hoveniers in Assen. De Asser bestuurder Johannes Hofstede was degene die Roodbaards kwaliteiten inzag. Hij heeft hem omstreeks 1800 als hovenier op de buitenplaats Zandvoort in Helpman bij Groningen aanbevolen.

De studie aan de Academie voor Teken- en Bouwkunst in Groningen heeft de basis gevormd voor Roodbaards ontwerp-kunst. Zijn befaamde vakgenoot J.D. Zocher junior volgde een opleiding aan de befaamde École des Beaux Arts in Parijs.

We hebben met ons biografisch onderzoek meer duidelijkheid gekregen over de achtergronden van Roodbaards vrouw en hun verblijf in Amsterdam in de jaren 1814-1815. Zij verbleven daar in verband met een erfeniskwestie. Zijn vrouw Hillechien Deddes leefde eerder als dienstmeid in concubinaat met de uit Groningen afkomstige puissant rijke Jacobus van der Steege op zijn buiten Stadwijk in Nieuwer-Amstel. Uit deze relatie was een zoontje geboren. Na het overlijden van de vader moest zijn erfenis worden veilig gesteld. Tijdens het verblijf in de hoofdstad heeft Roodbaard waarschijnlijk buitenplaatsen aan de Amstel bezocht, mogelijk ook Stadwijk. Intussen was hij bezig om zich te ontwikkelen als kunstenaar. Hij nam in 1814 deel aan de landelijke expositie van de *nog levende Nederlandsche meesters* in het Trippenhuis. De erfeniskwestie werd geregeld, maar kort daarna overleed het zoontje.

Na zijn vertrek eind 1815 uit Amsterdam naar Groningen heeft Roodbaard niet meer als hovenier gewerkt maar als portretschilder. Hiervan kon hij echter niet bestaan. Hij begon vervolgens in 1819 als ontwerper van tuinen met een opdracht in Friesland. Dit betekende een grote wending in zijn carrière. In 1824 noemde hij zich voor het eerst ‘architect van buitenplaatsen’. Hij werkte vervolgens tot zijn dood in 1851 als zelfstandige tuinarchitect. Belangrijke opdrachtgevers waren particulieren en stedelijke bestuurders, die ook privé opdrachten voor het aanleggen van tuinen bij hun buitenplaatsen aan Roodbaard hebben verstrekt.

Dankzij de erfenis en een zorgvuldig beheer van zijn financiën was Roodbaard in staat om een onafhankelijke positie op te bouwen. Uiteindelijk wist hij zich op te werken tot de maatschappelijke middenlaag, waartoe onder andere architecten behoorden. Het systematische onderzoek in archieven heeft een redelijk beeld van de familieachtergronden en sociale contacten van Lucas Pieters Roodbaard opgeleverd.

Opdrachtgevers

De opdrachtgevers van Roodbaard hebben de tuinarchitect vanaf 1819 een leven lang van projecten voorzien. Het merendeel van de opdrachten is in de periode 1820-1830 verstrekt, toen de mode van de landschapsstijl in Noord-Nederland populair werd. De meeste particuliere opdrachtgevers waren afkomstig uit de adel, patriciaat en de hoge burgerij. Velen waren aan elkaar verwant. De grootste groep vormden de patriciërs: 27 in getal. De adel volgde met zeventien personen. De overige dertien particulieren kwamen voornamelijk uit de hoge burgerij. Verder kreeg hij opdrachten van zeven stads- en plattelandsbesturen, van één instelling en van drie niet te identificeren personen. Het aantal gemeenten dat de tuinarchitect inschakelde was gering, maar de opdrachten die zij verstrekten waren belangrijk in het oeuvre van Roodbaard. Zij lieten omvangrijke groene wandelingen (wandelpaatsen) aanleggen zoals in Leeuwarden en Sneek. De meeste opdrachtgevers woonden in Friesland, slechts enkelen in Groningen en Drenthe. Hij werkte voor verschillende van hen meer dan één keer. Dat gold ook voor de stad Leeuwarden. Hieruit blijkt een vertrouwen in hem en waardering voor zijn werk.

Opvallend is dat Roodbaard nooit adverteerde in tegenstelling tot zijn vakgenoten H. van Lunteren en K.G. Zocher. Hij kwam via aanbevelingen van zijn relaties aan opdrachten en genoot naamsbekendheid in Friesland. Het is frappant dat Roodbaard vrijwel het monopolie van het inrichten van landschapstuinen in Friesland had.

Er zijn weinig sporen in de archieven te vinden over de omgang tussen Roodbaard en zijn opdrachtgevers, maar nieuwe informatie daarin leverde meer inzicht in hun sociale contacten op. Uit een vergelijking van de opdrachtgevers van de collega-tijdgenoten J.D. Zocher junior en H. van Lunteren met die van Roodbaard bleek dat zij vergelijkbare klantenkringen hadden. Zij werkten ook voor de elite in de provincies Noord-Holland, Utrecht, Gelderland en Overijssel. Verder voerden zij eveneens opdrachten voor gemeentelijke overheden uit, zoals het aanleggen van stadsparken en andere groene voorzieningen in Haarlem, Utrecht en Zwolle.

Het oeuvre

Van het oeuvre van Roodbaard zijn 39 tekeningen bewaard gebleven die verschillende typen tuinen tonen. Het gaat om presentatietekeningen en schetsen. Van hem zijn niet alleen ontwerpen voor de aanleg van tuinen bekend maar ook opmetingstekeningen. De laatste categorie is niet bewaard, omdat ze waarschijnlijk tijdens het werkproces verloren zijn gegaan. In tegenstelling tot J.D. Zocher junior heeft hij geen tekeningen voor gebouwen vervaardigd.

Roodbaards ontwerpen zijn herkenbaar wat techniek en stijl betreft. In het begin van zijn carrière is de invloed van Van Laars modelboek duidelijk zichtbaar. Aan de tekenwijze zoals de weergave van vijverpartijen, boomgroepen en tuinsieraden is te zien dat hij een opleiding als tekenaar heeft genoten. Tijdens het onderzoek naar het oeuvre is gebleken dat er meer tekeningen moeten zijn geweest dan tot nu toe bekend is. Behalve de door anderen gemaakte kopieën zijn in archivalia aanwijzingen gevonden dat Roodbaard nog 26 tekeningen heeft vervaardigd. Op basis van de nu bekende 84 projecten, kunnen wij concluderen dat hij echter nog zeker tientallen tekeningen moet hebben vervaardigd.

Om de omvang van Roodbaards oeuvre in de Nederlandse tuingeschiedenis te plaatsen is een vergelijking gemaakt met die van J.D. Zocher junior en H. van Lunteren. Dit is van groot belang want het biedt informatie over de productie van de tuinarchitecten en de populariteit

van de landschapsstijl. Van Zocher zijn veel projecten bekend, maar het aantal bewaarde tekeningen is beperkt. Dit is ook het geval bij Van Lunteren. Welbeschouwd zijn van Roodbaard in verhouding tot het bekende aantal projecten relatief veel tekeningen bewaard gebleven. Het merendeel van zijn tekeningen is door particulieren overgedragen aan openbare archieven en musea. De ontwerpen in opdracht van overheden werden alleen in Leeuwarden bewaard.

Ontwikkelingen in de wijze van ontwerpen

De afzonderlijke beschrijving van de casussen maakte het ons mogelijk om een ontwikkeling van de tekenwijze in de ontwerpen van Roodbaard te volgen. Zijn eerste bekende tekening van de Prinsentuin in Leeuwarden uit 1820 oogt nog enigszins stijf maar de detaillering van het ontwerp is heel helder. Het is gebleken dat hij bij het tekenen van de vijver het voorbeeldboek van Gijsbert van Laar heeft gevolgd. Soms gaf hij in de marge van zijn ontwerpen instructies voor de aanleg zoals voor de Overtuin van Lyndenstein in Beetsterzwaag en Ekenstein in Tjamsweer. Op de tekening van de voortuin van Staniastate zien wij een zwierig lijnenspel van de paden. De vijver met kronkelende contour vormde een speels element in de aanleg, naast de heuvel met prieel. De solitaire treurwilgen aan de oever tekende hij met een losse toets. Zijn tekening voor de achtertuin laat de verdere ontwikkeling van zijn talent zien, vooral de weergave van de schapenkamp maakt indruk. Hierna ziet men in zijn ontwerpen steeds de slingerpaden, vijvers en perken in een grote variëteit. De presentatietekeningen tonen steeds de heldere structuur en in de tekenwijze ziet men dat details soms scherper worden aangezet zoals een contour van de vijver of de uitloop met een extra schaduw. Tevens voorziet Roodbaard bomen en bruggen van schaduwen zoals bij de presentatietekening van Lyndenstein. Bij de schetstekeningen kon de tuinarchitect zich meer vrijheid veroorloven. Dit is vooral te zien in latere tekeningen van Fraeylemaborg in Slochteren en van Jagtlust in Oudeschoot. Samenvattend kan men vaststellen dat in Roodbaards werk een ontwikkeling van voorzichtig tekenen naar een vlotte manier van weergave van de aanleg te bespeuren is.

Stijlkenmerken

Het werk van Roodbaard laat eigen stijlkenmerken zien. De vormen van de vijvers met golvende contouren werden eindeloos door hem gevarieerd. In het begin paste hij het Engelse principe toe van een verdwijnende vijveruitloop als een beek, zoals in de Prinsentuin en bij Ekenstein. Later gebruikte hij het water steeds meer functioneel voor de weerspiegeling en voor het optisch effect om het terrein breder te laten lijken dan in werkelijkheid het geval is, zoals bij de Overtuin van Lyndenstein.

Roodbaard gebruikte op veel van zijn ontwerptekeningen bundels uitzichtlijnen waarmee hij de richting van het uitzicht aangaf. De straalsgewijs getekende lijnen zijn op veel tekeningen aan te treffen. Ze leiden vanuit het huis of vanaf een verhoging ('berg') naar een belangrijk punt in de aanleg zoals een prieel, een bankje of een solitair. De tuinarchitect paste veelvuldig tuinsieraden in zijn ontwerpen toe evenals J.D. Zocher junior. De laatste ontwierp deze vaak zelf, in tegenstelling tot Roodbaard. Beiden ontleenden wel voorbeelden aan het modelboek van G. van Laar. Kettingbruggen waren voor Roodbaard favoriet. Zij hadden een praktische functie en dienden ook als blikvangers tijdens de wandeling. Priëlen en bankjes spelen een belangrijke rol in zijn ontwerpen. Op karakteristieke wijze geeft hij de solitaires weer die hij vaak bij de vijvers en bruggen plande. Verder is de toepassing van groepen populieren bij priëlen opvallend. Ze hadden de functie van beschutting maar leverden ook een schilderachtig beeld op.

Kenmerkend bij het ontwerpen van de tuinen is het streven naar het schilderachtige of pittoreske effect zoals dit in de landschapsstijl in Engeland het geval was. Roodbaard kende het begrip ook vanuit zijn opleiding. Op zijn ontwerp voor de Overtuin van Lyndenstein noemde hij 'overschoone schakeeringen van licht en donker'. Dit is een belangrijk middel bij het bereiken van een schilderachtig effect, evenals het afwisselen van dichte en open delen in de tuin. Dit is bij de 'berg' in de voortuin van Staniastate op een subtiële wijze nagestreefd. Roodbaard lijkt hier als voorbeeld twee afbeeldingen uit Hirschfeld's *Theorie der Gartenkunst* te hebben gevolgd waarop de verbinding van een 'berg' met een schiereiland door middel van een rustieke brug is afgebeeld. Zelfs de beplanting met naaldbomen nam hij als idee over. Invloed vanuit Duitsland is zeker bij Roodbaard te bespeuren.

De aparte bestudering van dertien casussen bracht nog meer kennis over de achtergronden van het ontstaan en de stijlkenmerken van de ontwerpen. Zijn tekeningen tonen een heldere weergave van de padenstructuur, verhogingen in het terrein en vijverpartijen. Dit gaat samen met het toepassen van schilderachtige scènes, schaduwwerking van bomen, het aanzetten van contouren en de zwierige lijnvoering. Het is in het licht van het voorgaande evident dat Roodbaard een eigen stijl bezat.

De werkwijze van Roodbaard

Voor het bestuderen van de werkwijze bij de uitvoering van een tuinaanleg waren wij aangewezen op teksten op een aantal ontwerptekeningen en rekeningen. Deze gegevens konden worden aangevuld met aantekeningen in archivalia van opdrachtgevers. Om een beter beeld van de manier van werken te krijgen, is nagegaan of er publicaties van andere tuinarchitecten over dit onderwerp voorhanden zijn. Gebleken is dat zijn werkwijze op verschillende punten overeenkomt met die van de Duitse tuinarchitecten J.G. G. Schoch en F.L. von Sckell. De publicatie *De Nederlandsche Tuinkunst* door de 'Schrijver van Flora' is het enige Nederlandse werk dat de verschillende stadia bij het aanleggen van tuinen uitvoerig beschrijft. Hiermee kan de werkwijze van Roodbaard eveneens worden vergeleken. Dit werk dateert echter uit 1837-1838, toen de tuinarchitect al lang actief was. Hij bleek vrijwel op dezelfde wijze te werken als de 'Schrijver'. We kunnen aannemen dat de tuinarchitect Van Laar's *Magazijn* in bezit had en mogelijk ook Hirschfeld's *Theorie der Gartenkunst*. Roodbaard wist voorbeelden uit deze werken op een ingenieuze wijze naar eigen inzicht te gebruiken.

Voor Roodbaards werkwijze was het veldwerk als voorbereiding voor de tuinaanleg essentieel. Het belang daarvan werd ook door J.D. Zocher junior benadrukt. Roodbaard was door zijn opleiding in staat om opmetingen zelf te verrichten voordat hij de ontwerptekening maakte. De planning van de feitelijke uitvoering eiste van hem organisatorisch talent. Dit ontwikkelde hij tijdens de projecten die hij realiseerde.

De werkwijze in de verschillende fasen van het uit te voeren werk kon in grote lijnen worden nagegaan bij de tuinaanleg van onder andere Oranjestein in Oranjewoud en Heringastate in Marsum. Bij de laatste en bij Kingmastate in Zweins kan worden vastgesteld hoe lang hij met het project bezig was. Er bestond een verschil van opvatting tussen Roodbaard en J.D. Zocher junior over het plannen van de uitzichtlijnen. De eerste gaf deze al op zijn ontwerptekening aan, terwijl Zocher meende dat de vista's pas tijdens de uitvoering van de aanleg konden worden bepaald.

Roodbaard hield zelf toezicht op de werkzaamheden tijdens de aanleg van de tuinen bij buitenplaatsen. Zo was hij in staat zijn ideeën naar eigen inzicht tot in detail uit te voeren en

waar nodig bij te stellen. Bij opdrachten van stads- en grietenijbesturen, behalve de stad Leeuwarden, kon hij het toezicht delegeren aan opzichters. Hij diende een ontwerp-tekening in met aanwijzingen om het plan te laten uitvoeren. Soms controleerde hij de voortgang van de werkzaamheden. Voor specifieke oplossingen ging hij zelf naar de locatie om advies te geven. Het is bijzonder dat Roodbaard behalve bij de aanleg van openbare parken in Leeuwarden ook als adviseur daar voor ingewikkelde stedenbouwkundige projecten is ingeschakeld. Hij werkte hierbij samen met de stadsarchitecten Gerrit van der Wielen en Thomas Romein.

Roodbaard bezat in tegenstelling tot Zocher en van Lunteren geen eigen kwekerij. Hij bestelde het sortiment voor de beplanting meestal bij dezelfde firma's, hoofdzakelijk in Joure en Bergum. Verder deed hij bestellingen bij een aantal bekende landelijke firma's in Boskoop en Haarlem. Het is een bijzonder gegeven dat één van de firmanten van het Jousterveld bedrijf zijn waardering heeft uitgesproken over de kennis van Roodbaard van het sortiment. Deze was gebaseerd op zijn eerdere ervaringen als hovenier.

Receptie en navolging

Uit de literatuur blijkt nauwelijks kritiek op het werk van Roodbaard. Wat we wel zien, is een grote waardering van Eekhoff en verschillende reizigers. Het valt op dat hun teksten uiting geven aan het door Roodbaard bedoelde effect van een diep gevoel voor de natuur en het ervaren van het schilderachtige van zijn aanleg. Dit is in het algemeen kenmerkend voor de negentiende-eeuwse beleving van de landschapsstijl door de wandelaar. Uit een vergelijking met de receptie van het werk van Roodbaards vakgenoot J.D. Zocher junior valt op dat de laatste eveneens steeds door tijdgenoten is gewaardeerd, vooral wat zijn tuinontwerpen betreft. Het is opmerkelijk dat Roodbaard in vakkringen pas na 1920 bekend werd door de publicaties van de tuinarchitect L.A. Springer.

Roodbaard heeft geen opvolger opgeleid. We zien bij hem dat meteen na zijn overlijden in 1851, Lambertus Vlaskamp zich heeft aanbevolen als aanlegger van buitenplaatsen en tuinen, zonder zich Roodbaards opvolger te noemen. Hij woonde toen in Helpman bij Groningen en overleed al in 1854. Uit die periode is slechts één ontwerp van een tuin van hem bekend. Beïnvloeding en kopiëren ziet men ook in de tuinarchitectuur, net als in andere kunsten. Zo heeft Brown veel navolgers gehad, waarbij diens ideeën niet altijd op zijn niveau werden uitgevoerd. Zijn talentvolle opvolger Repton heeft diens kwaliteiten erkend, maar wist een eigen invulling te geven aan de landschapsstijl. In Duitsland is Reptons werk na 1815 nagevolgd, zoals we zien in de ontwerpen van H. Pückler-Muskau. In Nederland zien wij het fenomeen van navolging ook, zoals bij Springer. In zijn leertijd bestudeerde en kopieerde hij de stijl van de door hem zeer gewaardeerde Zocher junior. Bij Roodbaard zien wij eveneens navolgers. In hun werk zijn stijlkenmerken van hem aan te wijzen. De aantrekkingskracht ervan blijkt uit het feit dat zijn ontwerpen werden gekopieerd. Het doel was waarschijnlijk om vaardigheden voor het maken van ontwerpen te ontwikkelen. Een andere reden kon zijn dat een tuinarchitect een oorspronkelijk door Roodbaard ontworpen tuin ging herinrichten. Hierbij moest hij de bestaande situatie doorgronden om een nieuw plan te kunnen maken. De meest opvallende voorbeelden hiervoor zijn de kopieën van L.A. Springer voor Lyndensteyn in Beetsterzwaag in 1912 en Oosterbroek in Eelde in de jaren '20 van de twintigste eeuw. Het werk van Roodbaard heeft al tijdens zijn leven invloed uitgeoefend op de hovenier Lambertus Vlaskamp. De laatste gebruikte Roodbaards ontwerpen bij de tuinaanleg van Fogelsanghstate in Veenklooster. In Vlaskamps ontwerpen zien wij overeenkomsten met de tekenwijze van Roodbaard, maar ook verschillen. Hetzelfde geldt in mindere mate voor de ontwerpen van Geert Vroom van twee tuinen in de provincie Groningen. De zoon van

Lambartus, Gerrit Vlaskamp werkte na 1854 als commissionair en ontwerper. De invloed van Roodbaard is duidelijk te zien in een ontwerp-tekening uit 1869 voor de buitenplaats Vreewijk in Drachten en in enkele andere tekeningen. In zijn latere werk ontwikkelde hij meer een eigen stijl. We kunnen concluderen dat de invloed van Roodbaard zich hoofdzakelijk beperkte tot ontwerpers in Noord-Nederland.

Roodbaard was een tuinarchitect en kunstenaar die tijdens het maken van het ontwerp de tuin in beeld voor zich zag. Door het realiseren van de talrijke tuinen in de landschapsstijl kan hij worden gezien als de belangrijkste tuinarchitect van de eerste helft van de negentiende eeuw in de noordelijke provincies.

Leven en werk van tuinarchitecten houdt onderzoekers voortdurend bezig om steeds meer kennis te verwerven over de geschiedenis van de tuinkunst in het algemeen en van tuinen en parken in het bijzonder. Dit heeft niet alleen een wetenschappelijk kennisdoel maar helpt ook bij het restaureren en beheren van tuinen en parken op een historisch verantwoorde wijze.

Summary

As a representative of the landscape style Lucas Pieter Roodbaard (1782 – 1851) from Drenthe, has made a significant contribution to garden design in the Netherlands. His name is associated with many gardens and parks in the Province of Friesland as well as with some in the Provinces of Groningen and Drenthe. He worked as a landscape architect during the period of 1819-1851.

For a long time Dutch garden historians focused on the formal garden style rather than the landscape garden style, unlike their English and German colleagues. During the seventies of the previous century, an increasing interest in the latter style arose in the Netherlands and mainly applied to the large gardens and parks by the well-known designers in the west, middle and east of the country. It was then when interest in the landscape garden style took off in the north.

The main question

This dissertation focuses mainly on the life and works of Lucas Pieter Roodbaard. In order to put him in the wider context of nineteenth-century garden architecture in the Netherlands and abroad, a number of themes have been studied. The first relates to the broader context of the development of the landscape style in England, Germany and the Netherlands. In doing so, we have examined the works of a number of well-known theoreticians and designers as well as their role in relation to landscape design (Chapter Two). Subsequently, Roodbaard's biography has been further examined and described. Thus Roodbaard's formal training and expertise have been addressed. Furthermore, his socio-economic background and his social standing are outlined (Chapter Three).

A following research question was as to who his patrons were and how he came into contact with them. We focused on their backgrounds and the social layers they belonged to. Also, we have endeavoured to discover if they themselves took a particular interest in garden art and whether the landscape architect was allowed a free hand (Chapter Four).

A fourth important theme was if Roodbaard's work shows an individual style and whether a development can be discerned in it. Which influences of foreign and / or of Dutch designers can be recognised in his work? In addition, we have studied how his oeuvre is structured and a detailed oeuvre list has been drawn up (Chapter Five). For the purpose of following Roodbaard's design style we have also studied thirteen representative cases in more detail, in which the different kinds of gardens have been explored (Chapter Six).

Furthermore, research has been carried out into Roodbaard's working method involving laying out the gardens. This subject in the landscape architecture in the Netherlands deserves more attention. In our analysis we have subdivided Roodbaard's work into a design and an implementation phase. Taking both phases into account, we have examined what information he needed to be able to perform these activities. Also, we have examined whether he followed any examples when designing and should that be the case, which ones (Chapter Seven).

Finally, we have asked the question as to how the reception of his work and his influence on subsequent landscape architects can be followed. In addition, we have searched for views of his contemporaries, such as writers and travelers, on the gardens and parks Roodbaard created (Chapter Eight)

The development of the landscape style

As from approximately 1720, many gardens surrounding the country estates in England were created in the landscape style. The formal gardens went out of fashion. The most important designers were Charles Bridgeman, William Kent, Lancelot Brown and Humphry Repton. Kent and Bridgeman believed: 'all nature was a garden'. As a result, the boundaries of the garden were obliterated and the surroundings were united with the grounds. The possibility of expansion provided new opportunities to the designer so he in turn, could offer the stroller breathtaking vistas and a sequence of interest points. The designer, who explored these opportunities in many locations and subsequently realised them in his creations, was Lancelot 'Capability' Brown. After his death his works were strongly criticised by some but nonetheless followed by others, though with some changes. His creations were characterised by landscape on an immense scale and panoramic views of the surrounding landscape whereas Repton drew rather on the picturesque and a variety of interest points. He included many garden ornaments in his designs in order to affect, surprise and move the stroller. Nevertheless, he regarded Brown as his master. Repton's important legacy are the *Red Books* in which he introduced a unique way of presenting his ideas and views. Brown was more skilled in terms of technical knowledge than Repton but the latter was a more talented publicist. He was the first to introduce the concept: 'landscape gardening'. Shortly after the end of the Seven Years' War in 1763, the English landscape garden was introduced in Germany. Relations between the royal courts in Germany and Great Britain became important and, as a result, knowledge of the new landscape style was increasingly widespread in Europe. Several German designers visited Britain. There, they were influenced by the landscape style so they in turn, designed landscaped gardens for estate owners in Germany. One of them was the landscape architect, J.G.G. Schoch, who studied in England in 1784 and after his return he realised a design for Park Wörlitz. As of 1773 another garden architect, F.L. von Sckell, even spent three years in England. Both published on the landscape style and thus provided the necessary knowledge for the layout of gardens in this style in Germany. There, Von Sckell is considered to be the founder of the landscape style. When travelling, knowledge and experience could be gained whereas the theory on landscape gardens was derived from books. England saw many publications on this subject by Th. Whately, W. Chambers and H. Walpole. Through translations knowledge of the landscape style was also spread to Germany. C.C.L. Hirschfeld was the most famous theoretician in Germany. He had never been to England himself but nevertheless, he firmly believed in the influence of the English landscape garden on the German landscape style. Therefore he urged sovereigns to send their head gardeners on a study tour to England. His five-volume *Theorie der Gartenkunst* became popular all over Europe.

The landscape style was introduced in the Netherlands shortly after its introduction in Germany. Indeed, it was the German designer Johann Georg Michael, who created one of the earliest known landscape gardens at Beekestijn near Velsen around 1770. Apparently, no Dutch landscape architect was available who could meet his wishes. Michael is believed to have visited England. This would make him the first architect of the 'early' landscape style in the Dutch Republic who had been to England. Michael trained his famous successor and son-in-law Johan David Zocher senior, with whom he also cooperated. Like Michael, Zocher came from Germany, too. He became a much sought after designer by the Dutch elite. After 1770 Philip Willem Schonck was also active as a landscape architect and mainly worked for Stadhouder William V. Unlike Michael and Zocher, he was of Dutch descent. It can be established that before 1800 the number of well-known garden architects working in the landscape style in the Netherlands, was very limited. At that time colour plate books

appeared, of which *Magazijn van tuin-sieraaden* by G. van Laar, is most famous. He copied many examples from *Ideen Magazin für Liebhaber von Gärten, englischer Anlagen ...* by J.G. Grohmann. It was through these publications that the German influence on the Dutch garden architecture was spread.

It was not until approximately 1784 when the first meandering paths in the English style signified the beginning of the landscape style in the Northern Netherlands. A complete garden in this style was first documented in 1795, as far as we know, at the country house of Duco van Haren in Sint Annaparochie. From that time on, the landscape style became very fashionable here. The designers of these gardens came from outside the region. The earliest known designers were Arent Vlaskamp from Varsseveld, the previously mentioned Schonck from Hedel and Zocher from Haarlem. It was not until 1819 when a landscape architect from the north of the Netherlands began work on country estates. His name was Lucas Pieter Roodbaard.

Roodbaard's biography

We have learnt new facts about Roodbaard's early years and education, and as a result, a clearer picture can be established of his promotion from trainee to gardener. Contrary to what has been assumed so far, Roodbaard learnt the trade from one or two master gardeners in Assen rather than from his father. A receiver general from Assen, Johannes Hofstede, was the first one to recognise Roodbaard's qualities. Circa 1800 Hofstede recommended him as head gardener for Zandvoort, a country house in Helpman near Groningen. Roodbaard's education at the Academie voor Tekenen en Bouwkunst (Academy of Architecture) in Groningen laid the foundation for his art of designing. His famous colleague, J.D. Zocher junior, studied at the renowned École des Beaux Arts in Paris. Through our biographic research we have gained more clarity about the background of Roodbaard's wife and their stay in Amsterdam during the years 1814-1815. They stayed there because of an inheritance issue. Previously, his wife, Hillechien Deddes, had lived out of wedlock with the incredibly rich Jacob van der Steege at Stadwijk, a country house in Nieuwer-Amstel. She was a housemaid then and a son was born from this relationship. After his father had died, his inheritance had to be saved. During his stay in the capital Roodbaard may have visited some country houses along the Amstel river, also possibly Stadwijk. Meanwhile, he was on his way to becoming an artist. In 1814 he participated in the national exhibition of the *nog levende Nederlandsche meesters* in the Trippenhuis. The inheritance issue was settled, but shortly after, the little son died.

After he had left Amsterdam and moved to Groningen by the end of 1815, Roodbaard no longer worked as a head gardener but as a portrait painter. However, he could not make a living from it. Subsequently, he began working as a landscape designer through a commission in Friesland. This proved to be a huge career change. In 1824 he called himself 'architect van buitenplaatsen' (architect for country houses) for the first time. Successively, he worked as an independent landscape architect until his death in 1851. Important clients were private individuals and municipal administrators, who also commissioned Roodbaard to design gardens for their country houses. Due to the inheritance and careful management of his finances Roodbaard was able to take an independent position. Eventually he managed to work his way up to the social middle class, to which architects belonged. The systematic research in archives has given a reasonable picture of Lucas Pieters Roodbaard's family background and social relations.

Clients

As of 1819 Roodbaard's clients provided the landscape architect with projects throughout his life. He was responsible for the majority of these projects during the period of 1820-1830 when the landscape style became quite fashionable in the Northern Netherlands. Most private clients came from the nobility, the patricians and the upper middle classes and they were often interrelated. The majority of the clients were the patricians: 27 in number, followed by 17 persons from the nobility. The remaining 13 private individuals mainly represented the upper middle class. Furthermore, Roodbaard was commissioned by seven city boards and boards of countryside authorities, one institution and three unidentifiable persons. Only a small number of municipal authorities engaged the services of the garden architect but these commissions were important in Roodbaard's oeuvre. They had extensive green pleasure walks laid out, such as those in Leeuwarden and Sneek. Most patrons lived in Friesland, only a few in Groningen and Drenthe. He worked for several of them more than once and this also applied to the city of Leeuwarden which showed confidence in him and appreciation of his work.

It is surprising to learn that Roodbaard never advertised, contrary to his colleagues H. van Lunteren and K.G. Zocher. It was through recommendations of his relations that he received work and he was widely known in Friesland. It is remarkable that Roodbaard practically had the monopoly of creating landscape gardens in Friesland. There was little to be found in the archives about the relations between Roodbaard and his clients, however, new information has provided more insight into their social contacts. A comparison of the clients of colleague-contemporaries, such as J.D. Zocher junior and H. van Lunteren, to those of Roodbaard, tells us that they shared a similar clientele. They, too, were commissioned by the elite in the Provinces of Noord-Holland, Utrecht, Gelderland and Overijssel. Furthermore, they also carried out projects for municipal authorities often designing urban parks and developing green areas in Haarlem, Utrecht and Zwolle.

Roodbaard's works

Altogether, 39 designs, which show different types of gardens, have been preserved from Roodbaard's oeuvre. These are presentation drawings and sketches. Not only did he draw garden plans but he also made measurements drawings. The latter have been lost, probably when working on a project. Unlike J.D. Zocher junior, he did not make drawings for buildings.

Roodbaard's designs are recognisable in terms of technique and style. In the beginning of his career the influence of Van Laar's Colour Plate Book is clearly visible. His style as in the representation of the ponds, groves of trees and garden ornaments show his training as a draughtsman. Further research into the oeuvre has proved that there must have been more plans than we have known so far. In addition to the copies made by others, we have found some indications in the archives that Roodbaard made another 26 drawings. On the basis of the 84 projects we know of, it can be concluded however, that he must have made at least dozens more drawings. A comparison has been made between Roodbaard's oeuvre and that of J.D. Zocher junior and H. van Lunteren for the purpose of placing the magnitude of Roodbaard's works in the Dutch garden history. Indeed, this is very important because it offers us information about the production and the popularity of the landscape style. We know of many projects by Zocher, however, only a few drawings have been preserved. The same is true for Van Lunteren. All things considered, relatively many drawings by Roodbaard have been preserved compared to the number of projects we know of. Most of his drawings have

been handed over to public archives and museums by private individuals. The designs commissioned by authorities have been preserved in Leeuwarden only.

Developments in the style of designing

The separate description of the cases has enabled us to follow a development in the drawing method in Roodbaard's designs. The first known garden plan of the Prinsentuin in Leeuwarden from 1820 looks rather stiff but the details in the design are very clear. It has been shown that while drawing the pond, Gijsbert van Laar's sample book served as an example. Sometimes, he would write instructions for the layout in the margin as he did for the Overtuin at Lyndenstein in Beetsterzwaag and Ekenstein in Tjamsweer. A drawing of the front garden at Staniastate shows an elegant line pattern of the winding paths. The serpentine pond was a playful element in the layout next to the hill with gazebo. The solitary weeping willows on the bank were drawn with a light touch. His design drawing for the back garden of the estate shows a growing development of his talent and in particular his representation of the sheep paddock makes an impression. Since then, his designs have continually shown a great variety of winding paths, ponds and flower beds. The presentation drawings have a clear structure and his drawing technique sometimes shows meticulous details, such as the outline of a pond or its mouth, adding shadow. Roodbaard also adds shadows to trees and bridges, as in the presentation drawing of Lyndenstein. The landscape architect could afford more freedom with the sketch drawings. Above all this becomes clear in his later drawings of Fraeylemaborg in Slochteren and Jagtlust in Oudeschoot. To sum up, it can be said that Roodbaard's designs show a development from a cautious to a swift way of drawing the plans.

Style Characteristics

Roodbaard's works show individual style characteristics. The undulating contours of the ponds were endlessly repeated by him. In the beginning he applied the English principle of a debouching pond mouth like a brook, as in de Prinsentuin and at Ekenstein. Later he was increasingly utilising water features in a functional way for the reflection and for the purpose of creating an optical effect to make the site seem larger than it actually was, as in the Overtuin of Lyndenstein.

In many of his design drawings Roodbaard employed bundles of vistas, by which he defined the direction of the view. The radially drawn lines can be found in many drawings. They provide views from the house or from an artificial hill to a focal point in the layout, such as a gazebo, a bench or a single tree. The landscape architect frequently implemented garden ornaments in his designs just like J.D. Zocher junior. The latter often designed these himself contrary to Roodbaard. Both derived examples from the sample book by Van Laar.

Roodbaard had a penchant for small chain bridges. They had a practical function and also served as eye-catchers during walks. Gazebos and benches played an important part in his designs. Characteristic was the way he drew isolated groups of trees, often situating them near the ponds and bridges. The planting of clumps of poplar trees near gazebos is also striking. On the one hand, they offered protection but on the other hand, they provided a picturesque effect.

A characteristic of the design of the gardens is the pursuit of the picturesque, or the picturesque effects, as was the case in the landscape garden style in England. Because of his formal training Roodbaard, too, was familiar with the concept. On the design for the Overtuin of Lyndenstein he mentioned 'overschoone schakeeringen van ligt en donker' (stunning

shades of light and dark). This is an important means to achieve the picturesque effects, just like alternating densely planted areas with open spaces in the garden. This objective was subtly pursued by the creation of the 'berg' (artificial hill) in the front garden of Staniaestate. Here Roodbaard seems to have followed the example of two pictures from Hirschfeld's *Theorie der Gartenkunst*, in which a rustic bridge connects a 'berg' with a peninsula. Even the idea of planting pine trees was adopted by him. Influence from Germany is certainly noticeable in Roodbaard's designs.

Our separate study of thirteen cases has added even more knowledge of the backgrounds of the creation and the style characteristics of his designs. Roodbaard's drawings show a clear representation of the winding paths, raised grounds, and ponds. This goes hand in hand with implementing picturesque scenes, shadow of trees, accentuating contours and elegant lines. Based on the above, it is evident that Roodbaard had an individual style.

Roodbaard's working method

We have had to rely on documents, a number of design drawings and invoices for studying Roodbaard's method of implementing a garden plan. This information could be supplemented with notes in the archives of clients. As to the purpose of obtaining a better understanding of his method of working, we verified whether publications by other landscape architects were available. It has been proved that his working method corresponds with those of the German landscape architects J.G. G. Schoch and F.L. von Sckell. The publication, *De Nederlandsche Tuinkunst*, by the 'Schrijver van Flora' (Author of Flora) is the only Dutch work elaborately describing the different stages in the landscaping of gardens, which can also be compared to Roodbaard's working method.

However, this work dates between 1837-1838 when the landscape architect had already been active for a long time. Yet Roodbaard proved to work in much the same way as the 'Schrijver' (Author). Therefore it can be assumed that the landscape architect owned Van Laar's *Magazijn* and possibly Hirschfeld's *Theorie der Gartenkunst* as well. Roodbaard knew how to employ examples from these works in an ingenious way in accordance with his own views.

The fieldwork as a preparation for implementing a garden plan was essential to Roodbaard's working method. Its importance was also emphasised by J.D. Zocher junior. The fact that Roodbaard was able to perform measurements himself before he actually made the design drawing, reflected his formal training. The planning of the actual implementation appealed to his organisational skills, which he came to develop during the projects he realised. His working method during the different stages of implementing a design could broadly be verified through the creation of the gardens of, among others, Oranjestein in Oranjestad and Heringastate in Marsum. It is because of the latter and Kingmastate in Zweins that it can be determined how long he worked on each project.

There was a difference of opinion between Roodbaard and J.D. Zocher junior about situating the vistas. The former already marked them in his design drawing whereas Zocher believed that it was not until the implementation of the design that the vistas could be created.

Roodbaard himself supervised the work during the creation of the gardens at country houses. Thus he was able to implement his ideas in detail in accordance with his own views and to adjust them where necessary. When commissioned by city boards and 'grietenij' boards (municipal boards after 1851) he could delegate supervision to supervisors with the exception of the City of Leeuwarden. He used to submit a design drawing with directions for the

execution of the plan and sometimes he would check the progress of the work. As to specific solutions, he would visit the location himself to give advice.

It is exceptional that, in addition to the construction of public parks in the City of Leeuwarden, Roodbaard was also engaged there as a consultant for complex urban development projects. During these projects he worked together with the city architects Gerrit van der Wielen and Thomas Romein.

In contrast to Zocher and Van Lunteren, Roodbaard did not own a nursery. He usually ordered trees, shrubs and other plants from the same companies, mainly in Joure and Bergum. Also, he placed orders with a number of well-known national firms in Boskoop and Haarlem. It is a noteworthy fact that one of the partners of the company in Joure expressed his appreciation of Roodbaard's knowledge of the assortment. This knowledge was based on his previous experiences as a head gardener.

Reception and imitation

Literature shows hardly any criticism on Roodbaard's work. What we do see is that he was highly esteemed by Eekhoff and several travelers. It is noticeable that their texts express the effect intended by Roodbaard of a deep feeling for nature and experiencing the picturesque effect of his talent. This is generally characteristic of the nineteenth-century experience of the landscape style by a stroller. It is striking to note that a comparison between the reception of Roodbaard's work and that of his colleague, J. D. Zocher junior, shows the latter was appreciated by contemporaries as well, especially with regard to his garden designs. It is noteworthy that Roodbaard did not become known in professional circles until after 1920 through the publications of the landscape architect L.A. Springer.

Roodbaard never trained a successor. We notice that immediately after his death in 1851, Lambartus Vlaskamp put himself forward as the creator of gardens at country houses without calling himself Roodbaard's successor. At that time Vlaskamp lived in Helpman near Groningen and he already died in 1854. Only one design of a garden by him is known from that period.

Influencing and copying are also prevalent in garden architecture, just as in other arts. For example, Brown had many followers, whose ideas were not always implemented at his level. His talented successor, Repton, acknowledged his qualities but succeeded in giving his own interpretation of the landscape style. In Germany, Repton's work was imitated after 1815 as we see in the designs by H. Pückler-Muskau. In the Netherlands, we also see the phenomenon of imitation, as with Springer. During his apprenticeship he studied and copied the style of the much appreciated Zocher junior. We also see followers of Roodbaard. His style characteristics can be pointed out in their work. The fact that Roodbaard's designs were copied proves their appeal. The purpose of imitation was probably to develop skills in designing. Another reason could be that a landscaper was going to rearrange a garden, which had originally been designed by Roodbaard. Therefore he had to understand the existing situation in order to be able to make a new plan. The most striking examples of this are the copies by L. A. Springer for Lyndenstein in 1912 and Oosterbroek in the twenties of the twentieth century. During his lifetime Roodbaard's work already influenced the landscape gardener Lambartus Vlaskamp. The latter employed Roodbaard's designs when laying out the park of Fogelsanghstate in Veenklooster. In Vlaskamp's designs we see similarities with Roodbaard's drawing method, but also differences. The same applies to a lesser extent to Geert Vroom's designs for two gardens in the Province of Groningen. Lambartus's son, Gerrit Vlaskamp, worked as a commission agent and designer after 1854. The influence of Roodbaard is clearly visible in a design drawing from 1869 for the country estate Vreewijk in

Drachten and in a few other drawings. In his later work he came to develop his own style. Therefore it can be concluded that Roodbaard's influence was mainly confined to designers in the Northern Netherlands.

Roodbaard was a landscape architect and artist who, while drawing the design, envisioned the garden. By realising the numerous gardens in the landscape style, he can be regarded as the most important landscape architect of the first half of the nineteenth century in the Northern provinces.

The life and works of landscape architects keep researchers constantly engaged in acquiring more and more knowledge about garden history in general and of gardens and parks in particular. Not only does knowledge serve a scholarly purpose, it also helps restore and manage gardens and parks in a historically responsible manner.

Herkomst van de afbeeldingen

Hoofdstuk 1

1. G. van Laar, *Magazijn van tuin-sieraaden*. Amsterdam, 1802-[1809].
2. Foto auteur.
3. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 55.
4. TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6371.

Hoofdstuk 2

1. National Galleries Scotland, Edinburgh, EP III 53.1.
2. National Portrait Gallery, Londen, NPG 6049.
3. www.English-heritage.org.uk
4. *A sketch from the landscape*. Londen, 1794.
5. J.C. Loudon, *The landscape gardening and landscape architecture of the late Humphry Repton, esq.* Londen, 1840.
6. https://www.wikiwand.com/en/Humphry_Repton
7. Humphry Repton, *Sketches and hints on landscape gardening*. Londen, 1795, pl. XI B.
8. Humphry Repton, *Fragments on the theory and practice of landscape gardening*. Londen, 1816.
9. C.C.L. Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1782, Band 4, 241.
10. Idem, Band 2. Leipzig, 1780, 103.
11. Anoniem, *Versuch einer Anleitung zu Anlegung eines Gartens im englischen Geschmack*. Leipzig, 1794, Zeichnung III.
12. F.L. von Sckell, *Beiträge zur bildende Gartenkunst*. München, 1825, 76.
13. Hermann Fürst von Pückler-Muskau, *Andeutungen über Landschaftsgärtnerei verbunden mit der Beschreibung ihrer praktischen Anwendung in Muskau*. Stuttgart, 1834, 101.
14. Noord-Hollands Archief, Haarlem, Beeldbank, NL-HlmNHA_560_001942_XL.
15. Idem, Beeldbank: NL-HlmNHA_51000495.
16. Gelders archief, Arnhem, Toegang 0552, inv. nr. 136-0001.
17. Noord-Hollands Archief, Haarlem, Beeldbank, NL-HlmNHA_3862_511.
18. GA, Beeldbank, NL-GnGRA_817_1802.1 en NL-GnGRA_817_1802.2.
19. Paleis Het Loo, Nationaal Museum, Apeldoorn.
20. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 10704.
21. Idem, nr. 19015.
22. FM, PTA026-047.
23. Z. Brakel, *Catalogus van allerhande harde, zoo in- als uitlandsche boomen...* Utrecht, 1793.
24. TR, Kadastraal Minuutplan, nr. 21213.
25. DA, Toegang 0001, OSA, inv. nr. 1553a.
26. GA, zonder signatuur.

Hoofdstuk 3

1. DA, Beeldbank, NL-AsnDA_0001_1552_001.jp2 (bewerkt).
2. Idem, Toegang 0001, OSA, inv. nr. 1552.
3. Drents Museum, ID: P 1972-0022. Foto Wim Kluvers.

4. FM, PP2020-01.
5. GA, Beeldbank, NL-GnGRA_818_5613.
6. www.topotijdreis
7. Beeldbank RCE, Kadastraal Minuutplan Nieuwer-Amstel, blad C 1.
8. GA, Beeldbank, 818_23474.jpg.
9. Rijksmuseum, objectnr. SK-A-654.
10. Rijksmuseum, objectnr. RP-P-1943-22.
11. Stadsarchief Amsterdam, bibliotheek.
12. Particuliere collectie.
13. Idem.
14. Idem.
15. Groninger Museum, 2011.0230.
16. Groninger Museum, 2011.0229.
17. RKD 0000179004.
18. Particuliere collectie.
19. FM, PP0417-02.
20. FM, PTA369-015.
21. GA, Beeldbank, NL-GnGRA_1785_7766.
22. HCL, FDWRTLHA002.
23. HCL, FDKELODKB 001.
24. HCL, FDNWESTAB017.
25. Foto auteur.

Hoofdstuk 4

1. HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting.
2. FM, S 1965-078.
3. Particuliere collectie.
4. Idem.
5. FM 1962-133.
6. RKD, IB nr. 1009152.
7. Particuliere collectie.
8. Idem.
9. Idem.
10. Idem.
11. Idem.
12. RKD, [IB 00116049](http://www.rkd.nl/nl/objecten/ib/00116049).
13. TR, Fries Fotoarchief, nr. 19680.
14. Idem, nr. 6453.
15. Particuliere collectie.
16. GA, Beeldbank, nr. 818_23153.jpg.
17. Particuliere collectie.
18. Idem.
19. FM, S 1943-001.
20. TR, Fries Fotoarchief, nr. 1563.
21. TR, Fries Fotoarchief, nr. 1608.
22. TR, Toegang 327-02, FA van Sminia, tak De Klinze, inv. nr. 519.
23. Particuliere collectie.
24. TR, Toegang 326, FA thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg, inv. nr. 781-20.
25. Idem.

26. TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 14733.
27. G. van Laar, *Magazijn*, pl. LXXII.
28. Idem, plaat III, 7.
29. TR, Fries Fotoarchief, nr. P 57.
30. Particuliere collectie.
31. GA, Toegang 1536, inv. nr. 6005.
32. Foto auteur.
33. Archief gemeentebestuur Sneek, 1816-1912, inv. nr. 120.
34. Archief gemeentebestuur Harlingen, inv. nr. 3260.
35. Particuliere collectie.
36. FM, Z00964C.

Hoofdstuk 5

1. Foto auteur.
2. HCL, THA D070.
3. HCL, THA D IX. 083.
4. GA, Toegang 1536, inv. nr. 7751.
5. KB, KW CdG 346-04.
6. GA, zonder signatuur.
7. GA, Toegang 44, inv. nr. 902.
8. HCL, THA D081.
9. HCL, THA D075.6.
10. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten Tresoar inv. nr. 237.
11. Idem.
12. GA, Toegang 1536, inv. nr. 6005.
13. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 414.
14. FM, PTA047-003.
15. TR, Fries Fotoarchief, nr. 6045.
16. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 662.
17. Particuliere collectie.
18. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 686.
19. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 414.
20. Idem.
21. Gelders archief, Toegang 0525, Huis Rosendael, inv. nr. 2848.
22. Particuliere collectie.
23. G. van Laar, *Magazijn*, plaat VIII.
24. HCL, THA D070.
25. G. van Laar, *Magazijn*, plaat CLI.
26. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 237.
27. G. van Laar, *Magazijn*, plaat XV.
28. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 55.
29. G. van Laar, *Magazijn*, plaat XCVII-4.
30. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 55.
31. G. van Laar, *Magazijn*, plaat CLXXVIII, nr. 3.
32. Foto auteur.
33. G. van Laar, *Magazijn*, plaat pl. LXVI.
34. HCL, THAD075.2.
35. Archief Eemland, Toegang 0175, HA Randenbroek, kaart 013.
36. C.C.L. Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1782, Band 4, 115.

37. Foto auteur.
38. Peter Zweegers, De Asser Brink als wandelpark, in: *Asser Historisch Tijdschrift*, sept. 1992, nr. 3, 20-21 en *Appèl, blad van het gemeentepersoneel van Assen*, 1966.
39. FM, PTA 275-005.
40. FM, PTA 028-009.
41. HCL, FDHARLSWA031.
42. Particuliere collectie.
43. Militair-Topografische kaart 1853-1856.
44. Topografisch-Militaire kaart, 1850.
45. TR, Kadastraal Minuutplan, nr. 21618.
46. TR, Kaartenverzameling voormalige Provinciale Bibliotheek, nr. KvF 342d.
47. Particuliere collectie.
48. DA, Toegang 181, Topografisch Historische Atlas, inv. nr. 105.
49. TR, Kadastraal Minuutplan, nr. 20688.
50. Topografisch-militaire kaart, 1850.
51. Idem.
52. TR, Fries Fotoarchief, N 266.
53. FM, P2003-201.
54. FM, PTA328-032.
55. Topografisch-Militaire kaart, 1850.
56. J. Immerzeel, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters, van het begin der vijftiende eeuw tot heden*. Amsterdam, 1842-1843.
57. RKD, nr. IB00021466.
58. FM, PTA031-065.
59. FM, PTA 289-017.

Hoofdstuk 6

1. TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 11629.
2. HCL, THA D111.
3. HCL, THA D069.
4. HCL, THA D070.
5. HCL, THA D052.
6. HCL, THA D084.
7. HCL, THA D085.
8. HCL, THA D062.
9. HCL, THA D.111.018.
10. FM, S08731.
11. FM, PTA047-008B.
12. FM, PTA-0285C.
13. HCL, FDPRTUINB056.
14. HCL, THA D351.
15. HCL, THA D355.
16. HCL, THA, FDPRTUINA 161.
17. Foto auteur.
18. Idem.
19. TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 734.
20. Idem, nr. 54.
21. FM, PTA 286-019.

22. TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 54.
23. C.C.L. Hirschfeld, *Theorie der Gartenkunst*. Leipzig, 1779, Band 1, 185.
24. TR, Kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 55.
25. Idem.
26. FM, PTA 286-024.
27. Idem.
28. FM, PTA 286-019.
29. TR, Toegang 323, FA EVC, inv. nr. 382.
30. Idem.
31. Foto auteur.
32. Idem.
33. HCL, Toegang 1764, FA Bieruma Oosting.
34. Idem.
35. G. van Laar, *Magazijn*, plaat CXI.
36. Foto auteur.
37. Particuliere collectie.
38. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, collectie tekeningen.
39. Museum Heerenveen.
40. Particuliere collectie.
41. Idem.
42. Idem.
43. Idem.
44. Foto auteur.
45. GA, Toegang 1536, inv. nr. 6819.
46. Idem.
47. Foto auteur.
48. GA, Toegang 1536, inv. nr. 6820.
49. Idem.
50. www.hisgis.nl
51. GA, fotocollectie, nr. 14870.
52. Idem, nr. 14876.
53. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 412.
54. Idem.
55. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 413.
56. Idem, inv. nr. 414.
57. FM, PTA 538-018.
58. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, zonder signatuur.
59. Projectie W. de Vries, Leeuwarden.
60. TR, Fries Fotoarchief, nr. AC 230.
61. Particuliere collectie.
62. Idem.
63. Jan H.C. Baselmans, Lyndensteyn. De Cornelia-stichting; de Friese tak van Lynden. Z.pl., 1986, 126.
64. Foto Marieke Balk.
65. Tresoar, Kadastraal Minuutplan, nr. 21409.
66. Tresoar, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 237.
67. HCL, FDSPNJLNA133.
68. HCL, THA D075.2.
69. HCL, THA D075.3.
70. HCL, THA D075.1.

71. Idem.
72. Idem.
73. HCL, THA D.I.007.
74. HCL, FDSPNJLNA134.
75. RCE, Beeldbank, nr. 62.041.
76. DA, Toegang 181, Topografisch Historische Atlas, inv. nr. 105.
77. Drents Museum, P 1936-0008.
78. Idem.
79. Idem.
80. DA, Toegang 0361, FA Oosting, inv. nr. 531.
81. Oudheidkamer Weststellingwerf, Wolvega.
82. Idem.
83. TR, kaartenverzameling voormalig Ryksargyf, nr. 12566.
84. TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.
85. Poptagasthuis, Marsum.
86. FM, PTA 330-011.
87. TR, Fries Fotoarchief, nr. 1142.
88. Foto auteur.
89. Idem.
90. Particuliere collectie
91. Idem.
92. Idem.
93. Akker, K.J. van den, *Van den mond der oude Middellzee*. 6de druk. Leeuwarden, 1971, 339.
94. Foto Marieke Balk.
95. Idem.
96. Foto auteur.
97. TR, Fries Fotoarchief, nr. Q0000224.
98. TR, Kadastraal Minuutplan, nr. 21194.
99. TR, Toegang 329-03, FA van Heloma, inv. nr. 267.
100. Particuliere collectie.
101. Particuliere collectie.
102. Archief Kadaster Leeuwarden.
103. Particuliere collectie.
104. Archief Kadaster Leeuwarden.

Hoofdstuk 7

1. *Friesche Volksalmanak*. Leeuwarden, 1836.
2. Particuliere collectie.
3. TR, Fries Fotoarchief Z 289.
4. TR, Toegang 348, Verzameling Kopieën, inv. nr. 6372, d.d. 21-2-1828.
5. Foto auteur.
6. Idem.
7. GA, Beeldbank, NL-GnGRA_817_1801.
8. Particuliere collectie.
9. HCL, THAB 045x.
10. *Leeuwarder Courant*, 29-7-1851.
11. Willem Gentman, *Tuin-catechismus of oordeelkundige raadgevingen, aan eigenaars en bruikers van tuinen, tuiniers, warmoesiers, enz. ...* Amsterdam, 1808.

12. Noord-Hollands Archief, Haarlem, Beeldbank, NL-HlmNHA_53002853_G.
13. J.C. Loudon, *An Encyclopaedia of gardening comprising the theory and practice*. Londen, 1824.
14. FM, TA 510-026A.
15. HCL, THA D IX 083.
16. TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.
17. TR, Fries Fotoarchief, AC 261.
18. FM, PTA 289-017.
19. Foto auteur.
20. Archief Kadaster Groningen.
21. GA, Toegang 1536, Verzameling Kaarten en tekeningen, inv. nr. 6819.
22. FM, PTA347-003.
23. FM, S 00606.
24. HCL, THA D 58a.
25. G. van Laar, *Magazijn*, plaat XCIX.
26. FM, PTA 510-015.
27. *Jouster Courant*, 27-9-2000.
28. Particuliere collectie.
29. TR, Toegang 131, Archief Poptagasthuis, inv. nr. 770.

Hoofstuk 8

1. HCL, THA D 354.
2. Particuliere collectie.
3. Archief Kadaster Leeuwarden.
4. Particuliere collectie.
5. TR, Kadastraal minuutplan, nr. 22097.
6. TR, Fries Fotoarchief, nr. 3309.
7. Particuliere collectie.
8. KB, KW CdG 346-03.
9. Special Collections, Wageningen University & Research – Library, collectie Vroom, inv. nr. 45.300.01.
10. J. Kuyper, *Gemeenteatlas van de provincie Drenthe*. Leeuwarden, 1868.
11. Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Springer, inv. nr. 1.092.01.
12. Cornelia-Stichting, Beetsterzwaag.
13. Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Springer, inv. nr. 1.478.01.
14. FM, PTA289-012.
15. Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Springer, inv. nr. 01.2175.01.
16. Particuliere collectie.
17. Special Collections, Wageningen University & Research – Library, Collectie Vroom, inv. nr. 45.112.01.
18. Particuliere collectie.
19. W. Eekhoff, *Nieuwe atlas van de provincie Friesland*. Leeuwarden, 1849-1859.
20. *Historische Atlas Friesland*. Den Ilp, 1990.
21. <https://ahn.arcgisonline.nl>.
22. Particuliere collectie.
23. Idem.

24. Idem.
25. GA, Toegang 552, FA van Swinderen en de Marees van Swinderen, inv. nr. 402.
26. TR, Toegang 349, Verzameling kleine aanwinsten, inv. nr. 221.
27. G. van Laar, *Magazijn van tuin-sieraaden*. Amsterdam, 1802-[1809], plaat LVI.
28. GA, Toegang 1536, nr. 7698.
29. FM, TA 286-20.
30. FM, TA 286-22.
31. FM, P1993-042.

Curriculum vitae

Rita Radetzky (Budapest) studeerde kunstgeschiedenis en klassieke archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Vanaf 1984 publiceert zij over verschillende aspecten van hofcultuur en levensstijl van de elite in Friesland. Hierbij dienden ook architectuur en portretkunst als onderwerpen. Deze thema's worden onder andere behandeld in de publicatie *Geschiedenis van Oranjewoud* (Alphen aan den Rijn, 2010, 6de druk). Daarnaast publiceerde zij ook *Stinzen, staten en buitenplaatsen in Friesland* (Leeuwarden, 2020, 2de druk). Vooral tuinarchitectuur heeft haar belangstelling. In 1999 verscheen *Lucas Pieters Roodbaard, tuinarchitect met schildersogen* (Rotterdam, 1999).

COLOFON

© 2021 Rita Radetzky

Grafische verzorging: Dekker Creatieve media en druk, Leeuwarden

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Omslag voorzijde: Gezicht op Oranjestein in Oranjewoud met de door Roodbaard ontworpen tuinaanleg, 2012.

Omslag achterzijde: De tweede presentatietekening voor de Prinsentuin en de Oldehoofsterdwinger in Leeuwarden. L.P. Roodbaard, 1843. Collectie HCL.

ISBN 978-90-9034282-5

KAART 4

Overzichtskaart van de noordelijke provincies met de locaties van de door Roodbaard ontworpen tuinen